

Barabás Gábor
A pápai delegált bíróság az Árpád-kori Magyarországon

Püspökök – prépostok – pápai káplánok

BARABÁS GÁBOR

**A pápai delegált bíróság
az Árpád-kori Magyarországon**

Püspökök – prépostok – pápai káplánok

Pécsi Tudományegyetem BTK TTI
Középkori és Koraiújkori Történeti Tanszék

Pécs, 2022

DeLegatOnline Könyvek 3.

Sorozatszerkesztő: Kiss Gergely

A kutatást és a kötet megjelenését támogatta az
NKFIH NN 109690 „Pápai megbízottak a 11-13. századi

Magyarországon – Online adattár”

NKFIH NN 124763 „Pápai megbízottak a 14. századi
Magyarországon (1294–1378) – Online adattár”

kutatási projekt

ISBN: 978-963-429-985-1 (nyomtatott)

ISBN: 978-963-429-986-8 (elektronikus)

ISSN: 2676-9050

Tördelés, nyomdai munkálatok:

Molnár Nyomda Kft., Pécs

Felelős vezető: Molnár Csaba

Első borító:

III. Ince pápát ábrázoló 13. századi freskó,
Monastero di San Benedetto a Subiaco

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/05/Innozenz3.jpg>

Hátsó borító:

Az égő székesfehérvári Szűz Mária prépostsági
bazilika ábrázolása a Képes Krónikában.

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ee/
Sz%C3%A9kesfeh%C3%A9rv%C3%A1r_in_fire.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/ee/Sz%C3%A9kesfeh%C3%A9rv%C3%A1r_in_fire.jpg)

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Bevezetés	9
1. A középkori pápai delegált bíróság kutatóstörténete	13
1.1. A nemzetközi kutatás	13
1.2. A magyar, illetve magyar vonatkozású kutatások.	21
2. A pápai delegált bíróság kialakulása és gyakorlata	27
2.1. Ius novum – ius commune	27
2.2. A pápai kiküldött bíróság kialakulása és elterjedése	29
2.2.1. A pápai audientia.	35
2.2.2. Forráshelyzet	36
2.2.3. Elmélet és gyakorlat kapcsolata	39
2.2.4. A bírók kijelölésének elmélete és gyakorlata	40
2.2.5. A bírók felhatalmazása és jogköre	44
2.2.6. A bírók feladatai és a perek lefolyása	47
2.2.7. A peres felek és lehetőségeik	49
2.2.8. A peres ügyek.	51
3. A pápai delegált bíróság magyarországi megjelenése és a rendszer alakulása	53
3.1. A perek természete	54
3.2. Eltérések az „általános” tendenciáktól	56
3.3. A pereskedők és a delegáltak köre	57
3.4. Az ügymenet jellegzetességei	72
4. A pápai küldöttbíróság működése a magyar egyházban 1241-ig	81
4.1. A királyi családdal kapcsolatos szentszéki megbízások.	81
4.1.1. A királyi családon belüli konfliktusok.	81
4.1.2. A Német Lovagrend ügye.	85
4.1.3. A magyarországi zsidók és muszlimok elleni panaszok	87
4.1.4. Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése.	91
4.1.5. Egyházi jellegű ügyek és a királyi család	94
4.1.6. Uralkodói kérelmek	95
4.2. Egyházkormányzati esetek.	98
4.2.1. Kánoni választások és a pápaság	98
4.2.1.1. Főpapok	102
4.2.1.2. Egyéb méltóságok	113

4.2.2. Egyházigazgatás	115
4.2.3. Különjogok és a pápaság	117
4.2.4. Egyházfegyelmi ügyek	131
4.3. Egyházak és klerikusok perei	145
4.4. Laikusok pápai eljárásokban – egyháziak elleni erőszak	163
5. A küldöttbírótság magyarországi működésének alakulása a 13. század második felében	173
6. A pápai delegált bíróság és a magyar egyház a tatárjárástól az Árpád-ház kihalásáig.	193
6.1. A királyi családdal összefüggő megbízások	193
6.2. Kánoni választások	196
6.3. Az egyházi hierarchia kérdései	211
6.4. Egyházfegyelmi esetek	215
6.5. Egyházak és klerikusok perei	218
6.6. Egyházak és világiak pereskedése	229
6.7. Konzervátori megbízások és végrehajtások elrendelése	235
6.8. Egy sajátos 13. század végi konfliktus: a Bicskei Gergely választott esztergomi érsek elleni panaszok	238
7. Pápai káplánok és az Árpád-kori magyar egyház.	241
8. Egyed pápai alszerpap és káplán	253
9. Összegzés	259
Függelék: Pápai bírói, végrehajtói és jogvédői megbízások.	263
1. Érsekek és püspökök	263
2. Benedek-rendi monostorok méltóságviselői.	284
3. Ciszterci monostorok méltóságviselői.	291
4. Kolduló- és más rendek méltóságviselői	301
5. Lovagrendi előjárók	302
6. Székes- és társaskáptalani kanonokok, valamint főesperesek.	303
Irodalomjegyzék	317
Források	317
Felhasznált szakirodalom	321
Személy- és helynévmutató	365

ELŐSZÓ

Jelen kötet létrejöttét a „Pápai megbízottak a 11–13. századi Magyarországon – online adattár (NKFIH NN 109690)”, illetve a „Pápai megbízottak a 14. századi Magyarországon – online adattár (NKFIH NN 124763)” projektek, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja (BO/00148/17/2) támogatása tette lehetővé. Hálámat szeretném kifejezni egyrészt Prof. Dr. Kiss Gergely (PTE), a kutatócsoportok vezetője, másrészt az Akadémia vezetősége és munkatársai, valamint pályázatom bírálói felé is, köszönöm, hogy bizalmat szavaztak az ekkor még csak tervezési fázisban lévő projektnek.

Ahhoz, hogy a kutatási tervben vállaltakat meg tudjam valósítani, nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak kollégáim. Bátran állíthatom, hogy a pécsi Középkori és Koraújkori Történeti Tanszék egy olyan közösség, ahol a vezetés és a kollégák minden lehetséges támogatást megadnak egymásnak. Hálásan köszönöm ezért Prof. Dr. Font Mártának, korábbi doktori témavezetőmnek és volt tanszékvezetőmnek, Prof. Dr. Sashalmi Endrének és Prof. Dr. Bagi Dánielnek, korábbi tanszékvezetőimnek, illetve Prof. Dr. Fedeles Tamásnak, a tanszék jelenlegi vezetőjének a számos helyen megnyilvánuló támogatást és segítséget. Ugyancsak jár a köszönet kollégáimnak, Dr. habil. Végh Ferencnek, Dr. Báling Péternek, Dr. Maléth Ágnesnek, Bandi Bálintnak és Madarász Fanninak is. Korábbi doktori témavezetőmet, Prof. Dr. Kiss Gergelyt külön ki szeretném emelni, egyrészt, mivel a DeLegatOnline Könyvek sorozatszerkesztőjeként bizalmat szavazott írásomnak, másrészt, mert tanácsaival és megjegyzéseivel nagyban segítette annak végleges formába öntését.

Köszönet illeti továbbá kollégáimat a PTE BTK Történettudományi Intézetében csakúgy, mint a többi egyetemen, illetve a kutatóintézetekben tevékenykedő medievistákat. A név szerinti felsorolás lehetetlen lenne, de előbbiek közül Gyimesi Rékát és Dr. Csibi Norbertet, míg utóbbiak esetében Dr. habil. Hunyadi Zsoltot (SZTE) és Dr. habil. Thoroczky Gábort (ELTE), habilitációs dolgozatom bírálóját mindenképp ki kell emelnem. Opponenciáikban megfogalmazott megjegyzéseik, reflexióik és javaslataik ugyanis nagyban hozzájárultak kutatásom pontosabbá tételéhez, és így a kötet megjelenéséhez.

A választott téma vizsgálata nem lett volna lehetséges korábbi erlangeni doktori képzésem, majd az azt követő Erasmus-ösztöndíjak, illetve az azóta két esetben is a DAAD támogatásával megvalósult tübingeni tartózkodások nélkül, így szeretném kifejezni a hálámat korábbi témavezetőm, Prof. Dr. Klaus Herbers, illetve a tübingeni középkortörténeti tanszék vezetője, Prof. Dr. Steffen Patzold felé is. Korábbi erlangeni kollégáimnak, Dr. Claudia Alraumnak

is szeretnék köszönetet mondani, aki a távolból is segített hozzájutni egyes irodalmakhoz.

Végül, de messze nem utolsósorban, hálás vagyok Dr. Polyák Petrá-
nak (MNL Baranya Megyei Levéltára) is, aki a szöveg többszöri lektorálásá-
val segítette jelen könyv elkészültét, és aki mindig-mindenben támogatott
pályámon.

Pécsett, 2022. augusztus 6.

BEVEZETÉS

Munkámban az Árpád-kori Magyar Királyság, illetőleg a magyar egyháztörténet egy sajátos aspektusát, a pápai küldöttbírótság megjelenését, működését és a lokális viszonyokra gyakorolt hatását, valamint utóbbiaknak a rendszer alakulásában játszott szerepét mutatom be a 12. század végi kezdetektől az Árpád-kor végéig. Mielőtt rátérnék a kutatással kapcsolatos megfontolások taglalására, úgy vélem, a választott témával kapcsolatban is fontos néhány alapvető jelentőségű megállapítást tenni, amely révén közelebb kerülhetünk a vizsgálódás tárgyához.

A középkori pápaság 11. századtól kezdődő reformidőszakában az egyházfők több új, vagy új fogalmi keretben használt eszközre tettek szert, amelyek segítségével igyekeztek alakítani az Egyház alapvető szerkezetét, formálni annak különböző régiót, és amelyek révén adott esetben az említett területek is vizsgálhatottak a centrumra. Előbbire a legátusi, illetve a nunciusi intézmény, vagy tágabban a pápai képviselő formái, míg utóbbi esetében a – reprezentációhoz is köthető – pápai delegált bíróság kínálja a legjobb példát. A küldöttbírótság rendszerének alapját egyes egyháziak vagy egyházak peres félként, jellemzően valamilyen fokon megszületett ítélet után a római Szentszékhez történő fordulása, azaz fellebbezése jelentette. Ez kezdetben jellemzően azzal a céllal történt, hogy a pápai tekintély erősítse meg az adott ügyben korábban született döntést, vagy éppen ellenkezőleg, változtassa meg azt. A delegált bíróság kialakulása tehát egyrészt az Apostoli Szék növekvő univerzális hatalmához, illetve igényeihez kapcsolódott, azonban a kezdeményezés – általában – a pereskedők oldaláról érkezett. Kezdetben főleg az hatott motiválóan, hogy a delegált bíróság igénybevétele lehetőséget biztosított a rendes bírói szintek kikerülésére, a Szentszék számára pedig mindez autoritása elismerését jelentette, tehát a folyamat arról az oldalról is meghatározott volt.

A pápai küldöttbírótság rendszere néhány évtizeddel annak kezdetei után, a 12. század folyamán jelent meg a magyar királyok fennhatósága alatt álló területeken, az első ismert ügyek III. Sándor időszakából származnak. Ez alapján megállapíthatnánk, hogy a nyugat-európai tendenciákat kisebb késéssel követték Magyarországon, de ez némileg tévútra vezetne, hiszen az említett időszakból túlnyomórészt dalmáciai megbízottak és az ottani egyházakkal kapcsolatos ügyek ismertek, amelyek nem képezték részét a magyar egyházszervezetnek. Ez a helyzet néhány elszórt korábbi adat után a nagy jogászpápa, III. Ince időszakában változott meg gyökeresen, ekkortól figyelhető meg a pápai delegált bíráskodáshoz kapcsolódó ügyek számának ugrásszerű növekedése a magyar egyházra vonatkozóan.

A kérdéskör nem először került vizsgálódásom fókuszába, doktori kutatásom fő témáját a pápák és a Magyar Királyság 13. század eleji kapcsolata adta;

nem maradhatott ki tehát a delegáltbíróság jellegzetességeinek és működésének az elemzése sem. Ez azonban csak 1241-ig történt meg, a tatárjárás utáni helyzet nem került bemutatásra.¹ Ezen mindenképp változtatni szerettem volna, lévén az Árpád-kor végéig, illetve részben VIII. Bonifác pápa 1303. évi haláláig vizsgálva a helyzetet, egy jóval részletesebb, illetve, ami talán még fontosabb, egy egész korszakra kiterjedő elemzés végezhető el.

A vizsgált korszak végének meghatározása nem teljesen magától értetődő, hiszen a magyar részről egyértelműen végpontként kínálkozó 1301. év, III. András király halála az Apostoli Szék szempontjából nem tekinthető cezúrának. Ugyanakkor az 1301-ben kezdődő magyarországi trónharcok, illetve VIII. Bonifác, valamint utódai abban játszott szerepe egyértelműen hatással voltak a pápai-magyar kapcsolatok általunk vizsgált szegmensére is. A peres ügyek persze nem tűntek el, sőt, a királyságba küldött pápai legátusok, Niccolò Boccasini és Gentilis de Monteflorum, illetve főleg kíséretük tagjai számos perben jártak el pápai felhatalmazással, de a keretek változóban voltak. Mindezt legutóbb Maléth Ágnes elemezte részletesen, aki könyvében a pápai küldöttbíróság magyarországi működését is tárgyalta I. Károly uralkodásának időszakában.²

Az 1241. évvel záruló első korszak bemutatása nem szolgálai utóközlése a korábban publikált eredményeknek.³ Egyrészt a lehetőségekhez mérten bővítettem a felhasznált források körét is, másrészt – a szerkezetben is megmeggmutatkozóan – új szempontokat is érvényesítettem azok vizsgálata során. Tettem mindezt természetesen nem kizárólag saját kútforrásból, nagy hálával tartozom ugyanis kollégáimnak Pécssett és szerte az országban, valamint azon kívül is, akik recenzióikban, hivatkozásaikban, vagy akár informális, személyes beszélgetések keretében felhívták figyelmemet a munkámban felfedezhető téves adatokra, pontatlanságokra, más értelmezési lehetőségekre, illetve a hiányzó szakirodalmi tételekre, amelyek révén közelebb kerülhettem a téma egy a korábnál jobb, illetőleg részben más szempontú elemzéséhez. Szeretném legmélyebb hálám kifejezni nekik ezért! Beillesztettem a szövegbe továbbá az azóta megjelent forráskiadványok, archontológiai munkák adatait, illetve az újabb irodalom eredményeit is. A 13. század második felének tendenciáit és ügyeit feldolgozó fejezetekre alapozva időközben több résztanulmány is megjelent különböző folyóiratokban és gyűjteményes kötetekben. Ezen szövegeket az azóta visszaérkezett reflexiók mentén részben módosítottam, valamint kiegészítettem a publikálás óta megjelent munkák eredményeivel is. Úgy gondolom, ezen eljárás, valamint adott esetben a tematikus átalakítások révén a könyv egésze túlmutat a korábban megjelent tanulmányok egyszerű halmazán, és koherens egésznek tekinthető.

1 L. BARABÁS 2015a.

2 MALÉTH 2020. 89–120.

3 Ahogyan az időközben már megjelent részeredményeket tartalmazó más fejezeteké sem.

Az elemzés kereteivel kapcsolatban a kronológiai határok mellett ugyan csak hangsúlyozni kell, hogy a vizsgálódás elsősorban a magyar egyházra koncentrált, dalmáciai esetek csak annyiban kerültek a látókörébe, amennyiben azt a benne érintett magyarországi felek vagy delegáltak miatt indokolt volt. Ezen döntés több megfontoláson is alapult, egyrészt a magyar egyház olyan egységet alkotott, amely, bár több ponton kapcsolódott az Árpádok uralma alatt álló területek egyéb egyházaival, de világosan el is különült azoktól (néhány obskúrus kísérlettől eltekintve). A forráshelyzet ugyancsak indokolta ezt az eljárást, lévén a magyar és magyar vonatkozású korpusz lehetőséget biztosított a jellegzetességek és a folyamatok kompakt felvázolására; a dalmáciai helyzet bemutatása ezzel szemben szétfeszítette volna a munka kereteit. A nyelvi határok nehezítő szerepéről sem feledkezhetünk el a döntéssel kapcsolatban. Annak figyelembevételével, hogy az a középkori magyar egyház kutatásával kapcsolatban is fontos szempont, munkámban éppen ezért a lehetőségekhez mérten igyekeztem felhasználni a szlovák, román és délszláv kutatások eredményeit is.

A kutatás módszertanával, illetve a feldolgozás szerkezetével összefüggésben azt is hangsúlyozni kell, hogy a leíró részben elsősorban azok az esetek kerültek ismertetésre, amelyeknél a pápai megbízottak joghatósága valóban érvényesítésre került, azaz konkrét delegálásról rendelkezünk információkkal, tehát nem minden olyan ügy került be a kutatás fókuszába, amikor magyarországi klerikusok vagy laikusok az egyházfőkhöz fordultak valamilyen okból, csak amennyiben megbízottak (bírók, végrehajtók vagy jogvédők) kerültek kirendelésre.

A vizsgálódás során elsősorban okleveles forrásokra támaszkodhatunk, bár elszórtan narratív szövegekben is fellelhetők adatok.⁴ Az előbbi kategória két fő részre osztható: a pápai és a magyarországi forrásokéra. A szentszéki dokumentumok esetében alapvetően a pápai regisztrum-kötetek, valamint kiadásai, Augustin Theiner nagyszabású oklevéltárai, illetve August Potthast szinte az egész választott korszakot lefedő monumentális munkája használhatók fel.⁵ Magyar részről a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának elektronikus formában elérhető Diplomatikai Levéltára és Diplomatikai Fényképgyűjteménye mellett a különböző oklevéltárak és regeszta-kötetek révén azonosíthatók a rendelkezésre álló adatok.⁶

A módszertant illetően e helyütt csak néhány további szempontot emelnék ki, lévén alább a pápai küldöttbírótság elméleti hátterét bemutatva részletesen kitérek a témára. Azt mindenesetre hangsúlyozni kell, hogy Potthast regeszta-kötetére minden esetben hivatkozom, amennyiben a kérdéses forrás szerepel

4 PI. CFH; SRH.

5 RA IV; RB VIII; RC IV; RG X; RJ XXI; RG IX.; RH IV; RI III.; RI IV; RM IV; RN III; RN IV; RPO; RPR; RU IV.

6 DL, MNL OL DF, ADE, ÁÚO; CDCDS; CDH; CDHA; Cameralia; CDS; HO; MES; MHH; MREV; MVHH; RA; UGDS; VMHH; VMS.

abban, csakúgy a pápai regisztrum-kötetek kiadásaira. A forrásszövegek közlésénél ezt kiegészíti a levéltári jelzetre, valamint az oklevélkiadásokra történő hivatkozás is. Ugyancsak említést érdemel, hogy a bírói megbízásokat felvontató táblázatban az azonosítható szentszéki megbízások szerepelnek, nem kizárólag a ténylegesen végrehajtott eljárások, illetve azok is megtalálhatók, amely esetekben csak későbbi források utalnak a megbízásra mint a per korábbi szakaszára.

A dolgozat felépítését illetően elmondható, hogy a vizsgálódás a téma – nemzetközi és magyar – kutatástörténetének áttekintésével kezdődik, nemcsak azért, mivel a historiográfiai összefoglaló általában véve is alapvető jelentőségű a téma jobb megismeréséhez, hanem, mivel jelen munka koncepcióját is a korábbi kutatások által kijelölt utak és célok mentén határoztam meg. Ezt követően a könyv második fejezetében a küldöttbíróság rendszerének általános jellemzőit ismertetem a szakirodalmi előzmények, illetve saját kutatásaim alapján, amelyet a magyarországi helyzetnek a rendelkezésre álló források feltárásán alapuló elemzése követ, kitérve az általános tendenciáknak való megfelelésre és eltérésekre is, elsősorban a küldöttbíróság helyi működésére koncentrálva.

A magyarországi helyzet általános jellegű elemzése után rátérek az egyes ügyek vizsgálatára, elsőként az 1241 előtti eljárásokat mutatom be tematikai bontásban. Ezt követően a a korszakhatárnak tekintett tatárjárás után jelentkező tendenciákat ismertetem és elemzem, lévén a 13. század eleji, nem csak hogy egyenletes, de sokkal inkább robbanásszerű növekedés után, a század második felét illetően több eltérő szakasszal szembesülünk a források elemzése után. Ezután a korábbi fejezethez hasonlóan a delegált bírósághoz kapcsolódó ügyeket mutatom be 1301-ig,

A 7. fejezetben a helyi ügyek és Szentszék egy sajátos találkozási pontjára fókuszálok, a magyar esetekkel kapcsolatba került pápai káplánok és alszerpapok, valamint a magyar egyház tagjaiként az említett címeket birtokló egyháziak tevékenységét elemzem. Ezt az eljárást egyrészt az indokolja, hogy az egyházi centrumból érkező pápai klerikusok közül többen feltűntek a Kúriában ügyhallgatói, illetve a Magyar Királyság területén delegált bírói szerepben, másrészt a vizsgálat releváns kérdése, hogy a pápai kápláni cím elnyerésében szerepet játszott-e magyar egyháziak esetében – amennyiben volt ilyen –, delegált bírói tevékenységük, vagy adott esetben követte-e a cím elnyerését delegálti megbízás. Ezt követi egy 13. századi pápai káplán, Egyed pályaképének a felvázolása, aki jelentős időt töltött el a Magyar Királyságban, ahol számos esetben működött küldöttbíróként.

A munka végén a függelékben a korszakban bíróként, illetve ugyancsak pápai meghatalmazással, de más keretek között, végrehajtóként, esetleg *conservator*ként eljáró magyar egyháziak megbízásait foglalom össze táblázatos formában.

1. A KÖZÉPKORI PÁPAI DELEGÁLT BÍRÓSÁG KUTATÁSTÖRTÉNETE

1.1. A nemzetközi kutatás

A pápai küldöttbírótság kutatása viszonylag hosszú múltra tekint vissza, amint az egyebek mellett a jeles olasz egyháztörténész, Agostino Paravicini Bagliani által összeállított, bár teljesnek nem mondható bibliográfia alapján is látszik.¹ A pápai delegált bíróság a 20. század utolsó harmadáig elsősorban az Apostoli Székkel, a pápai udvar bíróságaival, illetőleg a kánonjog különböző aspektusai-val kapcsolatban – utóbbi jellemzően jogtörténészek tollából, amely vállalkozások közül George G. Pavloff monográfiája emelhető ki,² – jelent meg a kutatásban.³ Mindazonáltal olyan ellenpélda is akad a 20. század közepéről, mint Ángel Rodríguez González 1965-ös tanulmánya, amely a legátusok mellett a delegált bírók 11–12. századi tevékenységét is vizsgálta a compostelai egyházmegyét illetően, mintegy a későbbi területi jellegű esettanulmányok előfutáraként.⁴

A kiváló osztrák történész, III. Ince (1198–1216) regisztrum-köteteinek kiadója, Othmar Hageneder 1967-es, az alsó- és felső-ausztriai egyházi bírászkodásról írt monográfiájában ugyancsak érintette a pápai delegált bíróság témakörét, a lokális helyzet feldolgozása mellett egy tágabb, intézménytörténeti keretbe helyezve azt.⁵ A szentszéki delegáltak által lefolytatott eljárások szerepe, bár mellékesen, de megjelent Klaus Ganzer német történész egy évvel később kiadott nagyszabású munkájában is, mely a pápák a 13. századi püspökválasztásokban játszott szerepét dolgozta fel.⁶

A 20. század közepén azonban megváltozott az eddigiekben felvázolt helyzet. Ebben szerepet játszott Peter Herde 1970-es monumentális munkája,⁷ amely a pápai kancellária által kiállított okleveleken, illetőleg a III. Ince pontifikátusától kezdve a delegálásokat kezelő intézményhez, az *audientia*

1 PARAVICINI BAGLIANI 2010. 372–374.

2 PAVLOFF 1963.

3 A teljesség igénye nélkül: CONRAD 1930; WATT 1965. 92–105.; MORRIS 1989. 571–576.; MOORE 2003. 37., 185. Donald E. Queller 1960-as tanulmányában a nunciosok és prokurátorok közötti különbséget elemezte, amellyel kapcsolatban utóbbiak a bírói eljárásokban játszott szerepére is kitért. QUELLER 1960. 202–210. Reinhard Elze a pápai kápolna történetét bemutató klasszikus munkájában a káplánok delegált bírói tevékenységét érintette. ELZE 1950. 183–184. A kutatástörténettel kapcsolatban vö. MÜLLER 1997. 1–2.; MÜLLER 2008a. 112–113.; MÜLLER 2012. 147–148.; OTT 2019. 24.

4 RODRÍGUEZ GONZÁLEZ 1965. 713–738.

5 HAGENEDER 1967. 30–68.

6 GANZER 1968. passim.

7 HERDE 1970.

*litterarum contradictarum*hoz kapcsolódó egyéb forrásokon keresztül vizsgálta a kiküldött bíróság tematikáját. A kétkötetes munka alapvető jelentőségű volt a későbbi vizsgálódások számára, ám a továbblépéshez az is kellett, hogy a kutatás fókuszsa az egyház római központjáról annak régióira helyeződjön át.⁸ Jane Sayers a következő évben, 1971-ben kiadott könyve⁹ volt az első kísérlet arra, hogy egy adott területre, a canterbury egyháztartományra koncentrálna monografikus keretek között dolgozza fel a pápai küldöttbírósággal kapcsolatban – pápai és helyi oldalról – rendelkezésre álló forrásokat, elemezve a rendszer gyakorlati működését a III. és IV. Ince pápák pontifikátusai által határolt időszakban (1198–1254).¹⁰ Sayers munkája természetesen nem állt előzmények nélkül, így nem feledkezhetünk meg az angliai vonatkozású korábbi, alapvető jelentőségű oklevélkiadásokról,¹¹ illetve Robert Brentano Yorkot görcső alá vevő rövidebb időszakra koncentráló feldolgozásáról,¹² ahogyan F. Donald Logan 1967-es, egy delegált bírói formuláriumot elemző tanulmányáról sem.¹³ Hasonló jelentőséget tulajdoníthatunk Christopher R. Cheney 1976-os, III. Ince pápa és Anglia kapcsolatait feldolgozó monográfiájának, amelyben a szerző az érintkezések egyéb aspektusai mellett a küldöttbíróság rendszerének és gyakorlatának is külön fejezetet szentelt.¹⁴

Richard Antone Schmutz 1966-ban nyújtotta be doktori értekezését, amelyben a delegált bírók – valamint a legátusok és nunciusok – a pápai reprezentációban és diplomáciában betöltött szerepével foglalkozott.¹⁵ 1972-ben ugyanezen témában megjelent egy rövidebb összefoglaló tanulmánya is.¹⁶ Knut Wolfgang Nörr 1982-es, a kialakuló kánonjog intézményi alapjaival kapcsolatban a delegált bíróságot is érintő esszéje¹⁷ után Ludwig Falkenstein 1986-ban megjelent tanulmányát kell kiemelnünk, amelyben III. Sándor pápához kapcsolódva adott egy kompakt összefoglalást a pápai delegált joghatóság rendszerének kialakulásáról és jellegzetességeiről.¹⁸

1985-ben a krakkói jogászprofesszor, Waclaw Uruszczak a korábbi kutatásokhoz hasonlóan, de nagyobb hangsúlyt fektetve a delegált bíróságokra, a kánonjog eljárásjogi oldaláról közelítve foglalkozott a rendszer működésével a

8 MÜLLER 2012. 155–156.

9 SAYERS 1971.

10 MÜLLER 1997. 2.

11 CHENEY 1967; CHENEY 1971. 98–115.; SAYERS 1962. 198–211.

12 BRENTANO 1959.

13 LOGAN 1967. 73–87.

14 CHENEY 1976. 97–120.

15 SCHMUTZ 1966. 98–109.

16 SCHMUTZ 1972. 460–463.

17 NÖRR 1982. 324–338.

18 FALKENSTEIN 1986.

12. század második felében a reimsi főegyházmegyére koncentrálva.¹⁹ Dietrich Lohrmann nevét nem kizárólag a franciaországi pápai oklevelek nagy jelentőségű kiadásai miatt kell megemlítenünk,²⁰ hanem az 1980-as nemzetközi kánonjogi konferencián előadott, ám csak 1985-ös dátummal publikálásra került tanulmánya miatt is, amelyben a pápai privilégiumok és a delegált bíróság kapcsolódását vizsgálta Észak-Franciaországban a pápai reformok időszakában.²¹ Lohrmann a későbbiekben további publikációkban is érintette a kérdést.²² 1988-ban jelent meg Antonio Padoa Schioppa tanulmánya, amelyben az *apellatione remota* záradék előfordulásait vizsgálta III. Sándor dekretáisaiban,²³ míg Katharine Christensen 1990-es munkájában egy III. Sándor pápának küldött bírói jelentést elemzett.²⁴ Az amerikai James Ross Sweeney 1989-ben publikálta a III. Ince pontifikátusa alatti magyarországi helyzetről írt munkáját, amelyről választott témája okán, alább, a magyar helyzettel kapcsolatban részletesen szólunk.²⁵ Robert C. Figueira számos kiváló tanulmányában tárgyalta a pápai legáció különböző kérdésköréit, amelyek során több alkalommal is érintette a delegált bíróság kérdéskörét is. Ezek közül az 1991-ben publikált munkáját emelhetjük ki, amelyben a – legátusi és delegált bírói – szubdelegálás kérdéskörét járta körül.²⁶

A szentszéki küldöttbíróság kutatásának egy új szakasza az 1990-es évek második felében kezdődött, ez az utóbbi évtizedekben elsősorban, de nem kizárólagosan, Harald Müller német történész nevével fémjelezhető. Müller a 12. és korai 13. századi normandiai helyzetet feldolgozó monográfiája²⁷ 1997-ben látott napvilágot, de az immáron aacheni professzor – mint arra alább részletesen kitérünk – azóta is folyamatosan publikál a téma különböző aspektusait érintve.²⁸ Müller nagyszabású könyve nemcsak Sayers munkájához mérhető feldolgozásnak, de a kutatás irányát meghatározó, programadó vállalkozásnak is tekinthető. Nem állt azonban egyedül ebben a tekintetben, ugyanis szintén 1997-ben jelent meg egy másik hasonlóan jelentős monográfia. Paul Ferguson könyve ugyan nem egészében a küldöttbíróságra koncentrált, de az 1125 és 1286 között Skóciában járt pápai megbízottak között, a legátusok és nunciusok mel-

19 URUSZCZAK 1985. 27–41.

20 Pl. PiF 8.

21 LOHRMANN 1985.

22 LOHRMANN 1994.

23 PADOA SCHIOPPA 1988.

24 CHRISTENSEN 1990.

25 SWEENEY 1989.

26 FIGUEIRA 1991. Illetve l. a szerző további munkáit az irodalomlistában.

27 MÜLLER 1997.

28 MÜLLER 2003; MÜLLER 2008a; MÜLLER 2008b; MÜLLER 2012; MÜLLER 2013; MÜLLER 2016.

lett a delegált bírókat, illetve a helyi jellegzetességeket is részletesen elemezte, sőt, ez utóbbi volt a munka hangsúlyos része.²⁹

A 90-es években természetesen más jelentős, a pápai delegált bírósággal foglalkozó dolgozatok is megjelentek. A Salzburgi Egyetem teológiaprofesszora, Hans Paarhammer 1994-es tanulmányában³⁰ a salzburgi érseki tartomány 12–13. századi történetét illetően vette górcső alá a kiküldött bíróság megjelenését és működését. Werner Maleczek, a grazi, majd a bécsi egyetemek professzora, a pápaság középkori történetének kiváló ismerője pedig 1997-ben publikált egy, a 12–13. századra vonatkozó esettanulmányt.³¹

A középkori kánonjog elismert kutatója, a londoni King's College profeszszora, Charles Duggan tollából először 1995-ben jelent meg egy összefoglaló cikk a kánonjog (*új jog*) és a pápai delegált bíróság 12. századi összefüggéseiről, amelyben a jeles kutató a küldöttbíróság rendszerének működését is részletekbe menően elemezte. Duggan tanulmánya három évvel később gyűjteményes kötetben is publikálásra került,³² míg halála után 17 évvel, egy 2016-os tanulmánykötetben megjelent egy posztumusz összefoglaló munkája a delegált bíróság elméletéről – főként a kánonjogi háttérre, valamint a felhasznált formulákra koncentrálna –, illetve gyakorlatának kialakulásáról és működéséről.³³

Peter Herde – ahogy említettük – már 1970-es monográfiájában foglalkozott a témával, de talán nem merészkedünk túl messzire, ha azt állítjuk, a 2002-ben a *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* című patinás folyóiratban publikált német nyelvű dolgozata a két évvel később olaszul napvilágot látott tanulmányával együtt a pápai delegált bíróság forrásalapú, intézményi szempontból vizsgált történetének klasszikus összefoglalójává vált.³⁴ Egy másik, korábban már szintén említett történész, Othmar Hageneder ugyancsak publikált 2002-ben a delegált bírósággal összefüggésben, a pápai kúria bírósági működésének hatékonyságát elemezte az 1200 körüli időszakra koncentrálna.³⁵ Szintén 2002-ben adta ki a Rene Locatelli – Gerard Moyses szerzőpáros dolgozatát, amelyben négy, az aceyi apátság ügyében III. Lucius pápa által elrendelt delegált bírói eljárást dolgoztak fel.³⁶ Stefan Hirschmann 2002-ben, majd azonos tartalommal 2003-ban publikált egy rövidebb lélegzetvételű esettanulmányt a 12. századra vonatkozóan.³⁷ Thomas Wetzstein 2004-es, a szentté avatási eljárások késő középkori történetét feldolgozó monográfiájában ugyan-

29 FERGUSON 1997.

30 PAARHAMMER 1994.

31 MALECZEK 1997.

32 DUGGAN 1995. és DUGGAN1998a.

33 DUGGAN 2016.

34 HERDE 2002. 20–43. és HERDE 2004.

35 HAGENEDER 2002.

36 LOCATELLI – MOYSE 2002.

37 HIRSCHMANN 2001/2002. és 2003.

csak érintette a delegált bíróság rendszerét.³⁸ Ingo Fleisch 2006-os monográfiájában az Ibériai-félsziget nyugati részének érett középkori jogtörténetét vette vizsgálat alá, amely kérdéskörrel kapcsolatban a német történész a pápaság integráló szerepét, valamint azzal összefüggésben a pápai delegált bíróság terjedése is elemezte.³⁹

Harald Müller a delegált bírók okleveleinek metodológiájával kapcsolatban a *Regesta Pontificum Romanorum* centenáriuma kapcsán 1996-ban tartott előadásának írott változatát 2003-ban publikálta.⁴⁰ Az évtized második felében aztán egy másik vállalkozás keretében helyeződött új szintre a pápaság történetének, és így a delegált bíróság működésének vizsgálata, amely a centrum és periféria fogalompár mentén közelített az Apostoli Szék és a kereszténység régióinak sokrétű kapcsolataihoz.⁴¹ A 2008-ban publikált első gyűjteményes kötetben a kánonjog, a pápai legációk és a kommunikáció kérdéskörei mellett a küldöttbírók működése is figyelmet kapott Harald Müller alapvető jelentőségű összefoglaló munkáján kívül több más tanulmányban is.⁴² Rainer Murauer például a következő évben a gurki püspökség egyházi bíraskodásáról megjelent monográfiájában külön részt szentelt a pápai delegálásoknak,⁴³ ahogyan azt a pápai–francia kapcsolatokat vizsgálva Ralf Grosse is tette.⁴⁴

2008-ban egy másik fontos tanulmánykötet is napvilágot látott, amelyben Müller a középkori európai diplomácia szempontjából vizsgálta a pápai delegált bírák mint korlátozott hatalmú küldöttek működését.⁴⁵ Ugyanezen évben került publikálásra egy tekintélyt parancsoló, összefoglaló kötet a Kansasi Egyetem professzora, James Brundage tollából. A középkori kánonjog jeles kutatója a jogász hivatás középkori gyökereit vizsgálva több helyen is érintette a pápai delegált bíróság rendszerét.⁴⁶

Egy évvel korábban, 2007-ben jelent meg Bernard de Vregille rövidebb lélegzetvételi dolgozata, amely középpontjában IX. Gergely pápa egy korábban kiadatlan mandátuma állt.⁴⁷ Ugyanezen tanulmánykötetben jelent meg a már említett Dietrich Lohrmann egy újabb dolgozata, amelynek tárgya a Szent Egyed relikviái körül kialakult per volt, míg 2009-ben, az *Italia Pontificia* centenáriuma tiszteletére kiadott gyűjteményes kötetben a pápai bíró-megbízások és privi-

38 WETZSTEIN 2004.

39 FLEISCH 2006.

40 MÜLLER 2003.

41 JOHRENDT – MÜLLER 2008; JOHRENDT – MÜLLER 2012.

42 MÜLLER 2008a; MÜLLER 2012; KÉRY 2008. 32.; WETZSTEIN 2008. 67–68.; FLEISCH 2008. 173., 174., 179., 183.; JOHRENDT 2008. 251.

43 MURAUER 2008. 263–265., 275–276., 278–283.; MURAUER 2009. 43–59.

44 GROSSE 2008. 314., 317–320.

45 MÜLLER 2008b.

46 BRUNDAGE 2008. elsősorban 135–137.

47 DE VREGILLE 2007.

légiумok kieszközlésének gyakorlatát elemezte a jeles történész.⁴⁸ Ugyancsak 2009-ben látott napvilágot Stefan Killermann egyházjogász könyve a pápai bíróságok történetéről, amely munka, ugyan rövid terjedelemben, de természetesen a küldöttbíróság kialakulását és működését is érintette.⁴⁹ Ute Pfeiffer a Würzburgi Egyetemen 2007-ben megvédett disszertációja 2011-ben jelent meg monografikus formában, amelyben a szerző, Peter Herde említett munkájához kapcsolódva, az *audientia litterarum contradictarum* két formulás-gyűjteményének kiadásán és diplomatikai elemzésén keresztül járult hozzá a pápai delegált bíróság működésének jobb megismeréséhez.⁵⁰

2012-ben jelent meg Jochen Johrendt és Harald Müller szerkesztésében az említett projekt keretében zajló kutatások eredményeit bemutató újabb kötet,⁵¹ amely a Róma és a kereszténység régiói közötti kapcsolat további elemzéseit volt hivatott bemutatni, ezúttal is több helyen érintve a pápai delegált bíróság témakörét.⁵² Harald Müller egy összefoglaló jellegű tanulmányt adott közre, amelyben részletesen tárgyalta a kutatás állását, lehetséges irányait, külön kitérve a regionális vizsgálatok jelentőségére és további szükségességére, illetőleg – tovább növelve a tanulmány értékét – összeállított egy területi bontású historiógráfiai áttekintést is.⁵³ Rainer Murauer a salzburgi érseki tartomány egészének a pápasághoz fűződő viszonyát elemezve tért ki több résztemával, egyebek mellett az érsek bírói működésével, vagy a bencésekkel és más szerzetesrendekkel kapcsolatban a pápai delegált bíróságra,⁵⁴ míg Lotte Kéry az *exemptio* jogi intézményének kialakulását vizsgálva érintette több esetben a rendszert.⁵⁵ A kötet néhány más tanulmányában is felbukkan a pápaság és a nyugati kereszténység régiói kapcsolatával összefüggésben a küldöttbíróság rendszere.⁵⁶

A Harald Müller és Jochen Johrendt szerkesztésében megjelent tanulmánykötetek elkészültével párhuzamosan zajlott egy Claudia Zey, a Zürichi Egyetem, valamint Pia Maria Alberzoni, a Milánói Katolikus Egyetem professzorai⁵⁷ irányításával a Német Kutatási Alap (DFG) támogatásával működő projekt, amely a pápai legátusok és delegáltak 12–13. századi történetét vizsgálta. A kutatócsoport 2009-es konferenciáján elhangzott előadások írott változatait tartalmazó

48 LOHRMANN 2007; LOHRMANN 2009.

49 KILLERMANN 2009. 34–36.

50 PFEIFFER 2007. és 2011.

51 JOHRENDT – MÜLLER 2012.

52 KÉRY 2012. 88–90., 97., 117–118.; MÜLLER – PELTZER 2012. 170., 174., 188., 193–196.

53 MÜLLER 2012. passim

54 MURAUER 2012. 373., 375., 377., 378., 385–387., 389., 395–396., 399., 400–417.

55 KÉRY 2012. 88–90., 97., 117., 118,

56 Pl. ZEY 2012. 166.; NOWAK 2012. 346.

57 Alberzoni két évvel korábban, 2010-ben is publikált egy tanulmányt, amelyben egy pápai bíróság előtt folyó milánói pert elemzett. ALBERZONI 2010. Zey is több munkájában érintette a pápai küldöttbíróságot a szentszéki legációk témájával összefüggésben. Pl. ZEY 2007. 103–119.

kötet 2012-ben jelent meg.⁵⁸ A pápai küldöttbíróság ugyan nem játszott főszerepet a projektben, de a vállalkozás vezetőinek, és egyben a kötet szerkesztőinek a bevezetőjét,⁵⁹ Jochen Johrendt írását,⁶⁰ illetve különösen Barbara Bombi, valamint Miriam Rita Tessera tanulmányait mindenképpen meg kell említeni. Bombi a canterbury érsek, valamint a Szt. Ágoston apátság perén keresztül adott átfogó elemzést a pápai delegált bíróság angliai jellemzőiről a megjelenésétől a 12. század végéig,⁶¹ míg Tessera egy 13. század eleji milánói esetet dolgozott fel részletesen.⁶²

A középkori pápaság integrációs szerepének a vizsgálatával, valamint az egyházfők által univerzális igényeik megvalósítása érdekében igénybe vett eszközökkel kapcsolatban (legációk, törvénykezés, delegált bíróság),⁶³ meg kell említenünk az Erlangeni Egyetem immáron nyugalmazott professzorának, Klaus Herbersnek a nevét is. A pápaság történetének kiváló ismerője ugyanis maga is vezetett egy projektet 2009 és 2012 között, amely az Apostoli Szék a kereszténység perifériális régióira gyakorolt hatását kutatta, és a vizsgálódások fontos része volt a pápai küldöttbíróság működése a kiválasztott területeken.⁶⁴ Andreas Holndonner 2014-ben megjelent munkájában a Toledói Érsekséget, míg Claudia Alraum Dél-Itáliát, közelebről Apuliát illetően vizsgálta a delegált bíróságot, disszertációjának átdolgozott változata megjelenés előtt áll.⁶⁵

Klaus Herbers természetesen nem csak témavezetőként került kapcsolatba a delegált bíróság kérdésével, hanem a már említett Johrendt–Müller-féle 2008-as kötetben is érintette azt,⁶⁶ míg 2013-ban egy gyűjteményes munka egyik szerkesztője volt, amely a pápaság mozgásterének aspektusaival, köztük hangsúlyosan a pápai küldöttbírósággal foglalkozott. A tanulmányok közül kiemelhető Rudolf Schiefferé, aki munkájában a pápaság joghatóságának a gregorián reformokat („Papstgeschichtliche Wende”) követő kiszélesedését vizsgálta.⁶⁷

58 ALBERZONI – ZEY 2012a.

59 ALBERZONI – ZEY 2012b. 13–22., 26–27.

60 A wuppertali professzor a pápai káplánok bírói szerepével kapcsolatban érintette a rendszert. JOHRENDT 2012. 261., 269., 273. L. továbbá JOHRENDT 2014. 56–57.

61 BOMBI 2012.

62 TESSERA 2012.

63 BARABÁS 2015a. 23–25. további irodalommal.

64 <https://www.geschichte.phil.fau.de/departement-geschichte/lehrstuehle-und-personen/lehrstuhl-fuer-mittelalterliche-geschichte-und-historische-hilfswissenschaften/forschung/paepstlich-gepraegte-integrationsprozesse-in-ost-und-westeuropa-11-13-jh-universale-einheit-oder-vereinheitlichte-vielfalt/> (Letöltve: 2020. február 29.)

65 HOLNDONNER 2014. 410–421.; ALRAUM 2022. 138–157. Claudia Alraumnak megjelent egy vonatkozó tanulmánya magyar nyelven is (ALRAUM 2017), ezt lásd alább. A kutatócsoport harmadik tagja jelen sorok szerzője volt, német nyelvű disszertációm 2014-es évszámmal jelent meg, amelyben a pápai delegált bíróság rendszerét a 13. század eleji Magyar Királyság esetében vizsgálta. BARABÁS 2014. 63–92.

66 HERBERS 2008. 323–343.

67 SCHIEFFER 2013.

Témánk szempontjából ugyancsak jelentősek Daniel Berger, valamint Frank Engel az Ibériai-félszigettel foglalkozó írásai. Az előbbi a burgosi, míg utóbbi az ávilai püspökséget illetően vette górcső alá a pápai küldöttbíróság lokális megjelenését.⁶⁸

Az erlangeni professzor egy saját írását is meg kell még említenünk, amely kapcsolódik a már bemutatott Alberzoni–Zey projekthez, lévén egy annak keretében szervezett konferencia anyagából készült gyűjteményes kötetben látott a napvilágot.⁶⁹ A 12–13. századi keresztes hadjáratok és a pápai küldöttek kapcsolatát vizsgáló tanulmányok sorában, azok bevezetéseképp Herbers – a pápai oklevelek kutatásának göttingeni központjának működésére is reflektálva – a pápaság 12–13. századi növekvő aktivitását elemezte, amelyben, ha nem is játszott főszerepet, de hozzájárult a delegált bírászkodás terjedése is.⁷⁰ Ugyancsak 2013-ban jelent meg Harald Müller egy újabb fontos tanulmánya, amelyben a pápai delegált bíróság a pápai centralizációban betöltött szerepét, a regionális eltéréseket, valamint a rendszer kommunikációs aspektusát vizsgálta.⁷¹

2014-ben a fiatal angol medievista, Thomas W. Smith publikált egy tanulmányt, amelyben a pápai adminisztráció egy – a kiküldött bírósághoz szorosan kapcsolódó – sajátos formáját, a szentszéki *executorok*, végrehajtók angliai működését vizsgálta, kritika alá véve azt a hagyományos nézetet, amely szerint a 13–14. században a régiókból a pápai províziós rendszer révén hatalmas összeg áramlott az egyházfők kincstárába.⁷² A keresztes hadjáratok és a pápaság kiváló ismerője ugyanezen évben egy összefoglaló munkát is közreadott a provízió történetét illetően, példák széles skálájával alátámasztva az általa megfogalmazott kritikát.⁷³

2016-ban látott napvilágot egy többkötetes sorozat első része, amely különböző szempontok szerint tárgyalta a pápaság történetét az antik időktől egészen az újkorig, az egyes témák legkiválóbb szakértői tollából származó tanulmányok révén. Egy ilyen monumentális munkából természetesen nem maradhatott ki a delegált bíróság sem, amely ugyan nem kapott külön fejezetet, de a korábban már említett zürichi professzor, Claudia Zey a legátusokkal és más szentszéki küldöttekkel együtt a pápai autoritás megsokszorozójaként elemezte az intézményt.⁷⁴ Egy ugyanezen évben megjelent másik tanulmánykötetben ugyancsak a legátusokkal együtt került tárgyalásra a pápai delegált bíróság rendszere, azonban ez esetben némileg részletesebben. Erre garanciát jelentett a tanulmány szerzőjének a személye, lévén a téma egyik legavatottabb ismerője,

68 BERGER 2013; ENGEL 2013.

69 ALBERZONI – MONTAUBIN 2014.

70 HERBERS 2014.

71 MÜLLER 2013.

72 SMITH 2015a.

73 SMITH 2015b.

74 ZEY 2016. 273–274.

Harald Müller jegyzi azt, aki ez esetben angolul adott részletes összefoglalót a rendszer működéséről.⁷⁵

Charles Duggan korábban már említett posztumusz tanulmánya mellett, amely ugyancsak egy – ez esetben a kánonjoggal foglalkozó – tanulmánykötetben jelent meg,⁷⁶ a 2016. évből mindenképpen meg kell még említeni Julien Théry-Astruc és Atria A. Larson tanulmányait.⁷⁷ Előbbi ugyan a pápák rendes, és nem a delegált joghatóságával foglalkozik, de a prelátusok elleni vádak és eljárások elemzése a küldöttbíróság rendszerével kapcsolatban is fontos megállapításokat tartalmaz.⁷⁸ A Saint Louis University fiatal medievistája, Atria A. Larson tanulmányában a kánonjogi szabályozások oldaláról közelített az érsek és a pápák a püspökválasztásokban betöltött szerepéhez, amely témával kapcsolatban egyáltalán nem meglepő módon a delegált bíróság is több esetben megjelent.⁷⁹

A legfrissebb munka, amelyről e helyütt meg kell emlékeznünk, a 2019-es évszámmal John S. Ott tollából megjelent tanulmány, amelyben a Portland State University professzora a pápai delegált bíróság rendszerének korai időszakára, a 12. század első felére, geográfiai aspektusból pedig a reimsi egyházmegyére koncentrált,⁸⁰ ezzel is gyarapítva a – Harald Müller által is szorgalmazott⁸¹ – adott régiókra vonatkozó esettanulmányok sorát.

1.2. A magyar, illetve magyar vonatkozású kutatások

Áttérve a magyar historiográfiára, illetve némileg tágabban a középkori Magyar Királysággal kapcsolatos kutatásokra, elsőként egy forráskiadványt kell kiemelni. Augustin Theiner kétkötetes monumentális munkája ugyanis a pápai levéltárakban őrzött magyar vonatkozású oklevelek első⁸² szisztematikus

75 MÜLLER 2016. 210–219.

76 DUGGAN 2016.

77 Kenneth Penningtonnak, a középkori kánonjogi kutatások doyenjének egy szintén 2016-ban megjelent tanulmányáról sem feledkezhetünk el, amely ugyan tematikailag nem tartozik szorosan vizsgálódásunkhoz, de a IV. Lateráni Zsinat törvényalkotási metódusát érintő megállapításai okán mindenképpen jelentősnek tartható a pápai bíráskodást illetően. PENNINGTON 2016. Pennington könyvtárnyi terjedelmű munkásságának bemutatására ehelyütt nem vállalkozhatunk, de egyik legutóbbi, 2018-as, a kánoni választásokkal foglalkozó munkáját mindenképpen meg kell említeni. Pennington 2018. Ugyancsak említést érdemel Katherine Harvey könyve, aki az angliai püspökválasztásokat és -kinevezéseket vizsgálta 1214 és 1344 között. HARVEY 2016.

78 THÉRY-ASTRUC 2016.

79 LARSON 2016. 78–79., 84., 89.

80 OTT 2019.

81 MÜLLER 2012. 154–156. Vö. OTT 2019. 23.

82 A barokk kortól kezdődő korábbi kutatásokra l. TUSOR 2004. XV–XIX.

kiadványa volt.⁸³ A következő jelentős, sőt, a későbbi kutatásokat nagyban meghatározó eseménynek a Vatikáni Titkos Levéltár (Archivio Segreto Vaticano, ma Vatikáni Apostoli Levéltár – Archivio Apostolico Vaticano) a kutatók számára történt 1881-es megnyitása tekinthető.⁸⁴ Ezt követően mások mellett Fraknói Vilmos kezdeményezésének és állhatatos munkájának köszönhetően a római magyar történeti kutatások komoly fellendülését tapasztalhatjuk, amely első-sorban a *Monumenta Vaticana Hungariae* sorozat, a Római Magyar Történeti Intézet felállítása, valamint a *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* kötetei révén ragadható meg.⁸⁵

Szűken vett témánk, a pápai delegált bíróság szempontjából Fraknói érdemeit nem kizárólag a vatikáni kutatásokkal kapcsolatban kell kiemelnünk.⁸⁶ A jeles püspök-történész a római történeti kutatások vezetőjeként a 20. század elején publikálta a Magyar Királyság és a pápaság középkori kapcsolatát feldolgozó monumentális, több mint száz évvel később is alapmunkaként használt monográfiáját,⁸⁷ amelyben azonban a küldöttbíróság csak érintőlegesen jelent meg, az elemzés fő hangsúlya a diplomáciai viszonyokon lévén. Hasonló mondható el a magyar királyi kegyúri jog történetét feldolgozó monográfiájával kapcsolatban is.⁸⁸ A pápai delegálások kérdésköre, ha érintőlegesen is, de megjelenik továbbá a 19. század végi, 20. század eleji nagy egyháztörténeti munkákban is.⁸⁹

A kiváló jogtörténész, Bónis György volt az, aki 1963-ban napvilágot látott, német nyelvű tanulmányában a magyar egyházi bíráskodással kapcsolatban először érintette a pápai delegált bíróság megjelenését és jelentőségét a 13. század elejétől kezdődően vizsgálva azt.⁹⁰ Megállapításai magyarul csak 1997-ben váltak olvashatóvá a Balogh Elemér szerkesztette posztumusz kötetben, amely alapvetően a Bónis által összegyűjtött szentszéki regeszták publikálását célozta.⁹¹ A 20. század egy másik kiemelkedő történésze, Mályusz Elemér évtizedek-

83 VMH. Theiner délszláv és lengyel okmánytára ugyancsak számos magyar adatot tartalmaz. VMS; VMP.

84 FEDELES 2017a. 31–32.

85 A téma részletes bemutatása alól felmentést ad Tusor Péter kiváló összefoglalása. TUSOR 2004. XIX–XLIV.

86 A korszak egyéb alapvető jellegű kutatásai, illetőleg forráskiadásai is a pápai-magyar kapcsolatok más aspektusaira (pl. a pápai tizedszedőkre, a *Camea Apostolica* feljegyzéseire stb.) fókuszáltak. Cameralia.

87 FRAKNÓI 1901. és 1902.

88 FRAKNÓI 1895.

89 A teljesség igénye nélkül: CHOBOT 1915–1917; PRT; BUNYITAY 1883; JUHÁSZ 1930; BEDY 1938.

90 BÓNIS 1963. 194–197.

91 BÓNIS 1997. 631–633. A kiváló jogtörténész több más művében is foglalkozott a pápai-magyar kapcsolatokkal: BÓNIS 1972. 22–25.; BÓNIS 1974. Az 1997-es könyv kritikájára I. C. TÓTH 2000.

kel a megírása után, eredetileg 1971-ben megjelent, majd 2007-ben ismét kiadott nagyszabású, a magyarországi egyházi társadalomról írott munkájában ugyancsak érintette a küldöttbíróság működését.⁹²

A delegált bíróság és a Magyar Királyság közötti kontaktusokkal kapcsolatban az egyik legfontosabb munka a hazai medievisztikán kívülről érkezett. A korábban már említett James Ross Sweeney, a Pennsylvania State University professzora már disszertációjában is a pápai-magyar kapcsolatok történetének egy szakaszát dolgozta fel,⁹³ majd 1977-ben az esztergomi érsekválasztási vitát elemző tanulmánya kapcsolódott a pápai küldöttbíróság témájához (mely írás később magyarul is megjelent),⁹⁴ míg 1989-ben publikált munkáját kifejezetten a rendszer magyarországi megjelenésének és a III. Ince pontifikátusa alatti helyzet elemzésének szentelte.⁹⁵ Az amerikai professzor ezzel gyakorlatilag az első olyan tudományos közleményt tette le az asztalra, amelynek fókuszában a pápai delegált bíróság magyarországi működése állt. A kezdeményezés azonban nem talált szélesebb visszhangra a honi medievisztikában, legalábbis a delegált bíróság rendszerszintű vizsgálatát illetően. A magyar témákat érintő külföldi kutatók körébe tartozott a bécsi *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* munkatársa, a magyar vonatkozású okmánytárak⁹⁶ kiadójaként is ismert Irmtraut Lindeck-Pozza. Az osztrák történész 1972-es munkájában a vasvári káptalan préposti méltóságának betöltésével kapcsolatban érintette a pápai bíróság működését.⁹⁷

Sweeney-vel kapcsolatban nem maradhat el a *Hungaria Pontificia*⁹⁸ vállalkozásának az említése sem, lévén az amerikai történész vette át annak előkészítését az időközben elhunyt Mezey Lászlótól.⁹⁹ A magyar vonatkozású pápai oklevelek regesztái 1198-ig terjedő kritikai kiadásának előkészítése ugyan még folyamatban van – Hunyadi Zsolt végzi a munkálatokat¹⁰⁰ –, de ennek ellenére sem merészkedünk túl messzire, ha kijelentjük, James Ross Sweeney munkássága a magyar középkorkutatás számára kiemelkedő jelentőségű volt. A Ma-

92 MÁLYUSZ 2007. 44–49. A munka keletkezéstörténetére és az úgynevezett „mályuszi-modell” kritikájára I. C. TÓTH 2017.

93 SWEENEY 1971. 222ff.

94 SWEENEY 1977; SWEENEY 1993. Sweeney 1999-ben publikálta az Imre király és András herceg viszályával kapcsolatos pápai reakciót elemző tanulmányát, amelyben ugyancsak megjelent a pápai joghatóság kérdésköre. SWEENEY 1999.

95 SWEENEY 1989.

96 UB.

97 LINDECK-POZZA 1972.

98 A Pontificia sorozattal kapcsolatban I. HERBERS 2014. 25–27.

99 Meg kell említenünk Walther Holtzmann és Mezey László pápai magyar vonatkozású, 12. századi pápai dekretálisokat tárgyaló 1959-es tanulmányait, amelyekben azonban, már csak a tárgyalt korszak okán sem jelent meg a delegált bíróság. HOLTZMANN 1959; MEZEY 1959.

100 L. HUNYADI 2011a. és 2012a.

gyarországon megtalálható pápai oklevelekkel kapcsolatban nem maradhat el továbbá Érszegi Géza nevének az említése sem. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a közelmúltban elhunyt jeles munkatársa 1989-ben az 1199 és 1417 között keletkezett eredeti pápai iratok listáját állította össze, eredendően a Franco Bertolini által elindított *Censimento* program keretében, köztük számos pápai delegálás regesztájával.¹⁰¹ Érszegi ezen műve elemző részében, illetve egy másik tanulmányában érintette a pápai küldöttbíróság magyarországi megjelenését is.¹⁰²

A milleszázad elején, 1996-ban egy Fraknói Vilmos munkájához mérhető vállalkozás jelent meg, Zombori István szerkesztésében az egyes korszakok jeles ismerői foglalták össze az Apostoli Szék és Magyarország kapcsolatainak történetét, évszázadokra és korszakokra bontva, azonban a delegált bíróság a 11–15. századdal foglalkozó fejezetekben csak áttételesen jelent meg. Kiemelhető Erdő Péter elemzése Zsigmond király (1387–1437) uralkodásával kapcsolatban, amelyben a Szentszékhez való fellebbezés tilalmát is érintette.¹⁰³

A következő években – ahogyan korábban is – számos olyan tanulmány és könyv jelent meg a magyar és nemzetközi medievisztika képviselőinek tollából, amelyek olyan magyarországi eseteket vizsgáltak, amelyekben a szentszéki delegált bírók is kisebb vagy nagyobb szerepet játszottak¹⁰⁴ – vagy legalábbis áttételesen megjelentek¹⁰⁵ –, illetve az egyházi jogi vonatkozásokat illetően is jelentős munkákat adtak közre.¹⁰⁶ Közülük kiemelhető Markus Hirte 2007-ben magyarul, a következő évben pedig németül megjelent munkája, amelyben III. Ince az esz-

101 ÉRSZEGI 1989. L. továbbá ÉRSZEGI 1990.

102 ÉRSZEGI 1989. 69–71.; ÉRSZEGI 1994. 52–53.

103 ZOMBORI 1996. A tanulmányok: GERICS – LADÁNYI 1996; SZOVÁK 1996; SOLYMOSI 1996a.; RÁCZ 1996; ERDŐ 1996a.; E. KOVÁCS 1996; KUBINYI 1996.

104 A teljesség igénye nélkül: JUHÁSZ 1930. 161., 169–170.; ALMÁSI 1993. 134–135.; GERICS – LADÁNYI 1999; SZEBERÉNYI 2002. passim; KOSZTA 2007a. 30.; KOSZTA 2007b. 247–252.; KOSZTA 2009a. 77.; KOSZTA 2013. 108–112.; KISS 2006. passim, KISS 2013. passim, KISS 2012. 259–276.; KISS 2014. 88–89.; HEGEDÜS 2014. passim.; SOLYMOSI 2013a. 527.; THOROCZKAY 2016a.; THOROCZKAY 2016b. 175.; THOROCZKAY 2016c. 372–375; NEMES 2016. Ki kell emelni e helyütt a szlovák Katarína Štulrajterová munkásságát is, az Oxfordi Egyetem medievistája ugyanis több szlovák és angol nyelvű munkájában is érintette a pápai küldöttbíróságot. ŠTULRAJTEROVÁ 2007; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 36. Ugyancsak meg kell még említeni két fiatal zágrábi középkorász, Ivan Majnarić és Marko Jerković nevét. Előbbi, a Horvát Katolikus Egyetem professzora, az adriai partvidéken járt pápai legátusokkal összefüggésben, míg utóbbi, a Zágrábi Egyetem Horvát Tanulmányok Központjának oktatója, Timót zágrábi püspök megválasztása körüli problémákkal kapcsolatban érintette a delegált bíróság működését. L. MAJNARIĆ 2008. 3–7.; JERKOVIĆ 2015. L. továbbá MAJNARIĆ 2007; MAJNARIĆ 2009; MAJNARIĆ 2018.; JERKOVIĆ 2019.

105 MEZEY 1976. 372.; KOSZTOLNYIK 1992; SOLYMOSI 1997; C. TÓTH – LAKATOS – MIKÓ 2014. 14.; LAKATOS – MIKÓ 2016. 249–250.

106 Pl. ERDŐ 2001; SZUROMI 2002.

tergomi érseki szék betöltésében bíróként játszott szerepét elemezte,¹⁰⁷ valamint Kiss Gergely 2008-ban publikált tanulmánya, amelyben a korábbi, főként a diplomáciatörténetre fókuszáló kutatásokkal szemben az 1298 és 1311 között a Magyar Királyságban járt pápai legátusok működésének egyházjogi kérdéseire, és így a pápai delegált joghatóságra is fókuszált.¹⁰⁸ A pécsi történész 2015-ös, Bánca nb. István, az első magyar származású bíboros életéről írt könyvében is többször kitért a főpap a pápai bíróságokon játszott szerepére.¹⁰⁹ A 2019-ben publikált, a pápai képviselőt középkori történetét elemző nagyszabású munkájában pedig szentszéki reprezentáció kontextusában tárgyalta a pápai küldött-bíróság témáját.¹¹⁰

A szentszéki delegált bíróság – a Sweeney által elkezdett alapokra építkező – rendszerszintű feldolgozása 2013-ban folytatódott. Jelen sorok írója disszertációja elkészítése során a pápai küldöttbíróság magyarországi történetét 1241-ig dolgozta fel több szempontot is érvényesítve az elemzésnél.¹¹¹ Ugyanebben az évben jelent meg Kovács Viktória dolgozata magyar és német nyelven, amelyben – Kiss Gergely említett 2008-as tanulmányához kapcsolódva – Gentilis de Monteflorum pápai legátus és kíséretének a Magyar Királyságban folytatott bírói tevékenységét elemezte. A bíboros-legátus által végrehajtott delegálások bemutatása a rendszer egy sajátos aspektusába nyújt betekintést.¹¹²

C. Tóth Norbert, a Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa 2015-ben adta közre kétkötetes, az esztergomi székeskáptalan 15. századi történetét feldolgozó munkáját, amelynek második részében a hosszú múltra visszatekintő, pápai delegált bírók részvételével zajló sasadi tizedper 1452 és 1465 közötti időszakát dolgozta fel kiemelkedő alapossággal.¹¹³ Kiss Gábor 2015-ben a *Fons* folyóiratban publikálta dolgozatát, amelyben a delegált bíróság működésének rövid összefoglalása mellett, annak egy sajátos aspektusát, az úgynevezett *conservator* hivatalát mutatta be a 13–15. századra vonatkozólag.¹¹⁴

Maléth Ágnes, az angers-i és a szegedi egyetemeken 2016-ban benyújtott doktori értekezésében és az ezen a munkán alapuló, nagyban kibővített könyvében I. Károly és a pápaság kapcsolatának aspektusait elemezte, amelyek között

107 HIRTE 2007. és HIRTE 2008.

108 KISS 2008. 271–285.

109 KISS 2015. 19., 27., 33., 49–52., 55., 57., 76., 83., 108.

110 KISS 2019. 62–64.

111 BARABÁS 2013a; BARABÁS 2014. 63–92. Ezt azóta számos újabb publikáció követte: BARABÁS 2015a. 44–70.; BARABÁS 2012. 59–70.; BARABÁS 2013b; BARABÁS 2015b; BARABÁS 2015c; BARABÁS 2017a; BARABÁS 2017b. 41–42.; BARABÁS 2018. 104., 110–111.; BARABÁS 2020.; BARABÁS 2021a; BARABÁS 2021b; BARABÁS 2022a.

112 KOVÁCS 2013a; KOVÁCS 2013b.

113 C. TÓTH 2015a.; C. TÓTH 2015b.

114 KISS GÁBOR 2015. 91–102.

a delegált bíróság (és a *conservatori* hivatal) is önálló fejezetben került tárgyalásra.¹¹⁵ Nem feledkezhetünk el továbbá Somogyi Szilvia munkásságáról sem, aki kéziratban maradt, de az interneten elérhetővé tett kiváló feldolgozásában¹¹⁶ a pápa delegált bírák az egyházi bíraskodásban betöltött szerepét elemezte az Árpád-korra vonatkozóan. Ugyancsak fontos kiemelni Erdő Péter munkásságát, aki számtalan, a középkori egyházjoggal foglalkozó írásában érintette a pápai küldöttbíróság megjelenését a középkori Magyarországon.¹¹⁷

Magyar nyelven elérhető továbbá a kolozsvári Iulian Mihai Damian Jób pécsi püspök elleni pápai eljárást feldolgozó munkája, valamint az erlangeni Claudia Alraum dél-itáliai helyzetet vizsgáló tanulmánya, amely, a német verziót megelőzve, 2017-ben az *Aetas* folyóirat hasábjain látott napvilágot.¹¹⁸ Meg kell még említeni Bácsatyai Dániel 2018-as tanulmányát is, amelyben a pápai udvar és a Magyar Királyság közötti személyi összeköttetéseket vizsgálta a 13. század közepét illetően, amely témával kapcsolatban egyes delegált bírókat is érintett a fiatal középkorász.¹¹⁹ Lados Tamás pedig az ugyancsak 2018-ban publikált tanulmányában a 13–14. század fordulóján ügyvédként több ügyben, köztük a sasaki tizedperben is káptalanát képviselő Péter veszprémi éneklőkanonok jogi műveltségét vázolta fel.¹²⁰ Szintén 2018-ban látott napvilágot Tudor Ștefănescu tanulmánya, amely az erdélyi püspökség viszonylatában vizsgálja a pápasághoz történő fellebbezés megjelenését és annak alakulását.¹²¹

115 MALÉTH 2016; MALÉTH 2020. Maléth Ágnes 2017-ben megjelent tanulmányában is felhívta a figyelmet a delegált bíróság intézményének fontosságára. MALÉTH 2017. 13.

116 https://www.academia.edu/41006049/Somogyi_Szilvia (letöltve: 2020. 02. 29.)

117 Legutóbb I. ERDŐ 2016., különösen 433–434.

118 DAMIAN 2016; ALRAUM 2017.

119 BÁCSATYAI 2018. 302–303.

120 LADOS 2018.

121 ȘTEFĂNESCU 2018.

2. A PÁPAI DELEGÁLT BÍRÓSÁG KIALAKULÁSA ÉS GYAKORLATA

2.1. *Ius novum* – *ius commune*

A pápai küldöttbíróóság ismertetését a rendszer kialakulásának és működésének elemzése előtt egy olyan témával kell kezdenünk, amely alapvető jelentőségű bírt előbbi megszületésében és további alakulásában, a kánonjog érett középkori fejlődésével, valamint az azzal szorosan összekapcsolódó dekretálisok kérdéskörével.

Az egyházjoggal kapcsolatban elsőként a pápai dekretálisokra¹ és az ún. *rescriptumokra*² kell kitérnünk, amelyek jelentősége alapvető volt a delegálás elméleti hátterét és gyakorlatát illetően is. Ezek a középkori értelemben különböző jogi és fegyelmi kérdésekben a pápai tekintélyen és hatalmon nyugvó döntésekként határozhatók meg, amelyek – többnyire – konkrét megkeresésekre adott válaszok voltak. A kiinduló impulzus így nem az egyházi *centrumban* keresendő, hanem a *periféria*³ hatott a dekretális-jog alakulására,⁴ miközben mindez a pápai autoritás növelését,⁵ általánosabban a pápai primátus⁶ gyakorlati megvalósulását jelentette. Az 1140-es években Gratianus tevékenységével (*Concordia discordantium canonum*, vagy rövidebben *Decretum Gratiani*) kezdődő, a bolognai, illetve más egyetemeken tevékenykedő dekretalistákhoz⁷ köthető fellendülés nagyban hatott a delegált bíróság fejlődésére is.

Az egyházjog (*ius novum*) elterjedésének egyik alapvető feltétele a Szent-szék juriszdikciójának és döntéseinek elfogadása volt a nyugati kereszténységben, amely területenként eltérő időben és intenzitással ment végbe.⁸ Maga a kánonjog a 12. század után is állandó változásban, alakulásban volt, nem maradt független egyebek mellett a delegált bíróság gyakorlatától sem. A különböző perekben meghozott pápai és bírói döntések ugyanis precedensekké válva bekerülhettek egyes dekretális-gyűjteményekbe.⁹ A *ius novum* fokozatosan kiterjedt az egyházi periféria területeire is, amelyek aztán szerepet játszottak annak további fejlődésében, alakulásában. A Gratianus utáni dekretális-gyűjtemények összeállítása, a delegált bírósággal együtt, végül elvezetett ahhoz, hogy a kánon-

1 Vö. MÜLLER 1997. 20.

2 Vö. MÜLLER 1997. 42–44., 54.

3 MÜLLER 2013. 133.

4 KÉRY 2008. 19. Vö. FLEISCH 2006. 47–58.; JOHRENDT – MÜLLER 2012. 7.; DUGGAN 2016. 229.

5 MÜLLER 2013. 133., 139.

6 A pápaság szerepének változásával és a pápa mint legfőbb püspök koncepcióval kapcsolatban l. SCHIEFFER 2013. 13–16.

7 L. pl. FLEISCH 2006. 48.

8 Vö. FLEISCH 2006. 47–49., 62.

9 DUGGAN 1998a. 177–178.

jog legyen az egyik legfőbb autoritás a nyugati egyházban.¹⁰ Kiemelhető továbbá, ahogyan arra már utaltunk, az egyetemek jelentősége is, különösen Bolognáé, Párizs és Oxfordé, az ott működő jogászok széleskörű tevékenysége miatt. Ez elsősorban különböző dekretális-gyűjtemények összeállításában és azok elterjedésében jutott kifejezésre, mivel ezek kezdetben nem pápai utasításra, hanem elsősorban oktatási céllal, az egyetemeken készültek.¹¹ Azt ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy nem beszélhetünk lineáris fejlődésről, maguk a kánonjogászok is sok esetben vitatkoztak egymás megállapításaival. Mindenesetre ez az aspektus is jól példázza, hogy a periféria is hathatott a centrumra, a központból kisugárzó hatás nem volt kizárólagos.¹²

A dekretálisok és a *rescriptumok* (*responsales*) rendszere III. Sándor pontifikátusa alatt vált kiemelkedő jelentőségűvé.¹³ III. Incétől kezdve pedig a pápák közvetlen megkeresés nélkül is adtak ki jogi normákra és esetekre vonatkozó tanításokat (*motu proprio*), hatást gyakorolva a jog további alakulására is.¹⁴ Kezdetét vette továbbá a pápák megbízásából – és így tekintélyükkel megerősített – egyházi jogi gyűjtemények összeállítása is. III. Ince 1209-ben küldte el a bolognai egyetemre a megbízásából elkészült *Compilatio Tertiá*t mint autentikus gyűjteményt. Példáját követte utóda, III. Honorius (1216–1227) is (1226 – *Compilatio Quarta*), illetve azután IX. Gergely (1227–1241) ugyancsak elkészíttette a saját gyűjteményét, a *Liber Extrát*. Ez – a pápa szándékának megfelelően – a későbbiekben komoly tekintélyre tett szert egyetemesen kötelező és kizárólagos gyűjteményként. IV. Ince (1243–1254) egyenesen három gyűjteményt (*Novellae* – 1245, 1246, 1254) publikált, míg X. Gergely (1271–1276) megbízásából 1276-ban jelent meg egy összeállítás (*Novissimae*). Mindkét cím az ún. *új jogra* utalt. VIII. Bonifác (1294–1303) elődei munkáit további saját konstitúciókkal kiegészítve jelentette meg 1298-ban (*Liber Sextus*).¹⁵ Az egyházfők kezdeményezésén kívül természetesen az olyan glosszátorok, mint például Johannes Teutonicus, Raymundus de Pennaforte, Bernardus Parmensis vagy éppen Guillaume Durandus szerepe sem mellőzhető, hiszen tudományos tevékenységük révén hatottak a dekretálisok létrejöttére és további kezelésére is.¹⁶ Témánk szempontjából fontos hangsúlyozni, a pápai megbízásokat is dekretálisokként

10 Vö. KÉRY 2008. 20–23.; DROSSBACH 2008. 43–46.; DUGGAN 1998a. 173–175., 195.; FLEISCH 2006. 47–49.; OTT 2019. 25.; SAYERS 1971. 34–41.

11 KÉRY 2008. 20–23., 40–45.; MORRIS 1989. 575–576.

12 Vö. KÉRY 2008. 23., 29–37.; DUGGAN 1998a. 173–175., 195.

13 MÜLLER 1997. 11–12.

14 L. KÉRY 2008. 27–28. és vö. FRENZ 1986. 31.; MÜLLER 1997. 20.

15 FEINE 1955. 283–290.; BRUNDAGE 1995. 54–69.

16 KÉRY 2008. 40–45.; SCHRÖR 2009. 129–137.; HAGENEDER 1967. 27.; HERDE 2002. 22.

kezelték,¹⁷ és a dekretális-gyűjtemények terjedése a delegált bíróság intézménye növekedését és standardizálódását is mutatja.¹⁸

2.2. A pápai kiküldött bíróság kialakulása és elterjedése

A pápai delegált bíróság rendszere, bár minden elemében az érett középkorhoz, közelebbről a 11. század végétől jelentkező pápai reformokhoz kapcsolódik, nem volt igazi novum, teljes újdonság, már a késő császár-korban is működött hasonló intézmény.¹⁹ A középkori pápaság küldöttbíróságának az eredete azonban a 11. század végén, 12. század elején keresendő.²⁰ A rendszer alapja valamely pereskedő egyház vagy klerikus – átvitt értelemben pedig a kereszténység régióinak²¹ – a római Szentszékhez történő fordulása volt, azzal a céllal, hogy a pápai tekintély erősítse meg az adott ügyben korábban született ítéletet, vagy éppen másítsa meg azt, amennyiben fellebbezés történt.²²

A kezdetben a rendszertelenül felmerülő ügyekre adott eseti válaszok után a delegálások intézményesülése szempontjából – ahogyan arra már utaltunk – alapvető jelentőségű volt a kánonjog fejlődése és az ezzel kapcsolatban az egyetemeken végzett munka.²³ Az egyre szaporodó számú perek kezelését a pápák – lévén, ahogy III. Ince is megfogalmazta: *egy ember egyszerre nem lehet több helyen* – másokra kellett, hogy bízzák, azaz delegálták a bírói feladatokat és így joghatóságukat a *iurisdictio delegata* révén.²⁴

A kiküldött bíróság kialakulása egyrészt a pápaság 11. századtól meginduló belső reformjaihoz és az ezáltal kiteljesedő hatalmához, illetve univerzális igényeihez kapcsolódott. Másrészt hasonlóan nagy jelentősége volt annak, hogy a pereskedők és a római Szentszék között létrejövő közvetlen kapcsolat lehetőségét biztosított a rendes bírói szintek, azaz a püspökök és érsekek bíróságainak²⁵ kikerülésére, illetőleg arra is következtethetünk, hogy létezett az igény az egyházban egy legfelsőbb bírói szint működésére.²⁶ Találkozott egymással

17 DUGGAN 2016. 233.

18 DUGGAN 2016. 235.

19 MÜLLER 1997. 10.

20 SWEENEY 1989. 26.; HOLNDONNER 2014. 14–15. L. pl. Burgossal kapcsolatban BERGER 2013. 259–265. A toledói érsekséggel kapcsolatban HOLNDONNER 2014. 168–171., 410–420.

21 Vö. DUGGAN 2016. 231.

22 DUGGAN 2016. 229–231.

23 FLEISCH 2006. 48.

24 MÜLLER 2016. 199–200.

25 Vö. SZUROMI 2011. 152–154.

26 BERGER 2013. 264.; MÜLLER 2016. 212.; HOLNDONNER 2014. 471.

tehát a pápaság, illetve az Apostoli Székhez fordulók igénye.²⁷ Az egyházfők személyesen azonban nem tudtak minden hozzájuk benyújtott ügyet kivizsgálni,²⁸ illetve szükség volt helyi ismeretekre is a megfelelő ítélet meghozatalához.²⁹ Ezen két megfontolás vezetett el a döntési kompetencia helyi egyháziaknak történő delegálásához. Az is feltételezhető továbbá, hogy a gyakorlat alakulására az is hatással volt, hogy az egyházfők törekedtek arra, hogy a keresztények mindenütt jogos ítélethez jussanak, a pápai udvarban azonban hiányoztak az ehhez elengedhetetlen lokális ismeretek.³⁰

A rendszer kialakulása és megszilárdulása nem ment minden ellenállás nélkül, az érintett *ordinariusok*, a megyéspüspökök részéről például több esetben is ellenállás volt tapasztalható, egyebek mellett az egyre növekvő számú, szerzetesi közösségeknek adott *exemptiók* miatt.³¹ Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a kirendelt bírók is a helyi egyháziak közül kerültek ki elsősorban, kezdetben főleg maguk a püspökök, valamint apátok láttak el ilyen feladatot. Az egyébként rendes bírói szinteken is működő főpapok³² ebbéli funkciójukban a pápai teljhatalom átruházásával, *apostolica auctoritate* járhattak el.³³

Két fél érdekeltsége hatott tehát a rendszer kialakulására, egyrésztől a pápasághoz forduló egyházaké, egyháziaké, illetve a primátusát elismertetni, tekintélyét növelni kívánó római Szentszéké, amely a províziók rendszeréhez hasonlóan reagált a felmerülő igényekre.³⁴ Az azonban nehezen dönthető el, hogy a pápaság autoritását fogadták-e el előbb az egyes egyházak és klerikusok, ezért fordultak az egyházfőkhöz, vagy pedig inkább felhasználni kívánták az Apostoli Szék részéről megjelenő igényt saját jogaik biztosítása érdekében.³⁵ Az mindenestre viszonylagos bizonyossággal megállapítható, hogy a delegált bíróság rendszere – a Szentszék egyéb eszközei (a kánonjog pápai tekintélyű alakítása, a pápai képviselő átalakítása, a szentté avatási eljárások felügyelete stb.)³⁶ mellett – a pápai integráció alapvető, de nem állandóan és minden-

27 MÜLLER 2008a. 109–110.; JOHRENDT – MÜLLER 2008. 14.; BERGER 2013. 276.; BOMBI 2012. 222.; FLEISCH 2006. 47–48.

28 FLEISCH 2006. 48.; HOLNDONNER 2014. 16.

29 MÜLLER 1997. 35., 41.

30 DUGGAN 2016. 231–232.; MORRIS 1989. 575.

31 KILLERMANN 2009. 35–36.; MÜLLER 2013. 141.; HOLNDONNER 2014. 16.; MÜLLER 1997. 29–31.

32 Vö. SZUROMI 2011. 152–154.

33 Vö. SCHRÖR 2009. 129–137.; HAGENEDER 1967. 27.; HERDE 2002. 22.; FALKENSTEIN 1986. 37–39.; JOHRENDT – MÜLLER 2008. 14.; DUGGAN 1998a. 176., 194–195.; ENGEL 2013. 293.; MÜLLER 2013. 134–135.; FLEISCH 2006. 48.; OTT 2019. 26.; MORRIS 1989. 573–574.; SAYERS 1971. 9–10.

34 MÜLLER 1997. 18.; MÜLLER 2008a. 109–110.; BRUNDAGE 2008. 126–127.; BERGER 2013. 259., 265.; HOLNDONNER 2014. 15.; SMITH 2015b. 111ff.

35 Vö. JOHRENDT – MÜLLER 2008. 14.; FLEISCH 2006. 47–49.

36 További irodalommal részletesen l. BARABÁS 2015a. 23–70.

ült ugyanazon mértékben ható elemét jelentette, amely egyúttal az egyházi centrum és a régiók közötti kommunikációt is elősegítette. A kapcsolattartás a Szentszék és az egyházak között alapvetően hierarchikus volt, de a küldöttbíróság sajátos rendszeréből fakadóan a régiók egyháza is jelentős szerepet játszottak benne.³⁷ Kérdéses, hogy beszélhetünk-e egyáltalán pápai integrációról, esetleg centralizációs politikáról a küldöttbíróság esetében, vagy az inkább csak egy keret volt az, amelyet az egyes egyházak maguk is formáltak és felhasználtak saját céljaikra, de egyúttal ezáltal a Szentszék autoritását is elismerték. Egyes esetekben az is feltételezhető, hogy a pápához történő fordulás – a pápai primátus és az *új jog* elismerése mellett – elsősorban az alperes felé irányuló nyomásgyakorlást szolgálhatta, amely által rá lehetett venni a perbeli ellenfelet egy megállapodás, *compositio* megkötésére.³⁸

Kezdetben csak kevés ügy került az Apostoli Szék elé, eljárásokról csak bizonyos megkötésekkel lehet beszélni, hiszen nem volt még kiforrott eljárásjog a 12. század elején, nem voltak olyan sztenderdek, amelyeknek a kijelölt bírónak az adott perben meg kellett felelni. Hiányoztak az írásbeli keretek is, nem voltak bevett formulák, záradékok, illetve nem minden esetben került sor ítélethozatalra. Kezdetben inkább moderált vitaelsimításról beszélhetünk, mint formális eljárásról. A delegáltak feladata a fennálló helyzet, valamint a bizonyítékok megvizsgálása volt. Mindazonáltal e helyütt is hangsúlyozni kell, lévén a rendszer a pereskedők oldaláról is meghatározott volt, így regionális különbségekkel kell számolnunk, ami nagyban nehezíti, sőt, adott esetben lehetetlenné is teszi egy általános bemutatás megalkotását.³⁹ Az azonban nem kérdéses, hogy az idő előrehaladtával az eljárások formalizálódtak, ahogyan az ügyek kapcsán kiállított oklevelek gyakorlata is. Ezt egyebek mellett jól példázza az egyes meghatározott esetekhez köthető, különböző záradékok használata (pl. *appellatione remota, si quis crimen, nullus cogitur, delegatus potest sententiam executori* stb.).⁴⁰

A kétségtelenül létező regionális kezdeményezések mellett arról sem feledkezhetünk el, hogy a rendszer újdonsága miatt kezdetben még kisebb-nagyobb mértékben bizalmatlanok lehettek a peres felek, erre utal például, hogy a delegáltak ítéleteinek megerősítéséért gyakran fordultak a legátusokhoz vagy pápákhoz, ahogyan azt például egy magyar példa, III. Honorius 1225 januárjában a veszprémi püspöknek írt levele is mutatja.⁴¹ Magának a rendszernek is elfogadásra volt tehát szüksége.⁴² Kezdetben nem is volt egyértelmű, minden esetben

37 MÜLLER 2013. 133–138.

38 MÜLLER 2013. 142.; HOLNDONNER 2014. 17., 536–537.; SAYERS 1971. 65.

39 BERGER 2013. 266–267.; LOHRMANN 2009. 313–314.

40 MÜLLER 1997. 48–52.; DUGGAN 2016. 236.

41 RPR 7347. sz.

42 BERGER 2013. 271–275.

szükséges-e a bírók által hozott ítéletek pápai megerősítése; III. Sándor idejében még bizonyosan ez volt a gyakorlat,⁴³ a későbbiek során aztán megszűnt a bizalmatlanság, rutinná vált a rendszer, így az egyházfők konfirmációját sem igényelték minden esetben a felek.⁴⁴

A delegálások terjedésével kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a vonatkozó források egy része az átlagosnál is jobban ki volt téve a pusztulás veszélyének (pl. bírói megbízások, jelentések).⁴⁵ Egyrésztől óvatosságnak kell lennünk tehát a mennyiségi megállapításokkal,⁴⁶ másrésztől a rendelkezésre álló források túldimenzionálásától is óvakodni kell, például az első ismert esetekből nem lehet automatikusan az adott régióban a rendszer elterjedésére, vagy akár csak rendszerszintű megjelenésére következtetni.⁴⁷

A delegált bíróság gyakorlattá válása mindazonáltal általánosan a 12. század elejétől figyelhető meg,⁴⁸ széles körű kiteljesedése III. Sándor,⁴⁹ illetve III. Ince pápák személyéhez köthető.⁵⁰ Ezt a megállapítást az is alátámasztja, hogy a *Liber Extrá*ban található 43 olyan dekrétumból, amely a delegált bírói intézményhez kapcsolódik (*De officio et potestate iudicis delegati*),⁵¹ 18 származik III. Ince időszakából.⁵² A nagy jogászpápa pontifikátusa abból a szempontból is jelentősnek tekinthető, hogy a kezdetben különlegesnek, egyedinek minősülő jog ekkor vált általánossá, emellett a pápához való fellebbezés jogi gyakorlata és a perrendtartás is megszilárdult.⁵³

A delegált bíráskodási eljárás jogi háttere valószínűsíthetően már 1215-re, a IV. Lateráni Zsinat idejére kialakult,⁵⁴ de a rendszer formálódásának folyamata nehezen követhető részleteiben, illetve regionális különbségek is nehezítik egy általános leírás megalkotását. Egyes területek esetében a 12. század első felében már kialakult normákról beszélhetünk, míg másutt még a kísérletezés időszaka

43 KILLERMANN 2009. 35.

44 MÜLLER 2013. 142.

45 L. alább.

46 MÜLLER 2008a. 110–115.; HOLNDONNER 2014. 15–16.

47 MÜLLER 2008a. 115.; HOLNDONNER 2014. 226.

48 FLEISCH 2006. 48.

49 L. pl. SAYERS 1971. 3–5.

50 Vö. MÜLLER 1997. 20. Például az ávilai diocézist illetően III. Sándor idejéből származnak az első adatok. ENGEL 2013. 295., Portugália esetében III. Incétől figyelhető meg a nagyfokú elterjedés. FLEISCH 2006. 64–71.

51 Vö. SCHMUTZ 1972. 462.; MÜLLER 1997. 43–44.; MÜLLER 2003. 364.; MÜLLER 2008a. 110.; SAYERS 1971. 100.

52 MÜLLER 2008a. 110.; MÜLLER 2003. 364.

53 MÜLLER 1997. 10–11.

54 A zsinattal kapcsolatban összefoglalóan I. SZUROMI 2011. 132–150. A zsinati kánonok eredetére I. PENNINGTON 2016. A korábbi zsinatok és a reformpápaság viszonyára I. SCHIEFFER 2013. 25–26.

figyelhető meg.⁵⁵ Mindenesetre az megkockáztatható, hogy a 12. század végére a jogi keretek nagy vonalakban készen voltak.⁵⁶

Az ügyek számában a 12. század második felében, de főleg a 13. században következett be ugrásszerű növekedés,⁵⁷ bár volt olyan terület, ahol ez már korábban megtörtént,⁵⁸ mint például egyes francia régiók esetében, nem függetlenül attól, hogy számos pápa tartózkodott hosszabb-rövidebb ideig az adott területeken. Az egyházfők jelenléte ugyanis ösztönzőleg hatott a hozzájuk történő fellebbezésre vagy akár a konkrét perkezdesre,⁵⁹ már csak a közvetlen kapcsolat és a kisebb költségek miatt is.

A delegálások térnyerése révén a lokális egyházi bíróságok komoly vetélytársra tettek szert, hiszen egyre többen fordultak döntésért személyesen az Apostoli Székhez.⁶⁰ A delegált bíróság ezen kívül bizonyos régiókban a világi bíróságok konkurenciájaként is megjelent, mivel az egyházak az uralkodói helyett egyre inkább a pápai bírósághoz fellebbeztek.⁶¹ Ez a kérdés leginkább Anglia esetében merült fel,⁶² ahol a 12. századi konfliktusok után 1247-ben – a házassági ügyeket és a végakaratókat érintő kereseteket kivéve – tiltotta be a király a pápasághoz történő fellebbezést.⁶³ Figyelemre méltó, hogy az angol uralkodók fennhatósága alatt álló Normandiában hasonló ellentétnek nem lelhető fel nyomra.⁶⁴ A folyamat a Magyar Királyság esetében is tetten érhető, amit a IV. Bélának 1252-ben adott pápai biztosíték is alátámaszt. A külföldre történő idézés IV. Ince általi korlátozása, mely a magyar uralkodó kérésére történt, mint azt alább részletesen ismertetjük, valóban hozzájárulhatott a jelentősnek mondható viszszaeséshez a Magyar Királyság esetében.⁶⁵

A delegált bíróság egy formalizált rendszerré vált, népszerűsége az ezáltal létrejött kiszámíthatóságának, valamint a viszonylagos gyorsaságnak is köszönhető volt.⁶⁶ Angliai példák alapján annak a lehetőségével is számolnunk kell a

55 MÜLLER 2013. 135–136.

56 MÜLLER 2008a. 110–111.; BERGER 2013. 257., 278–280.

57 Vö. pl. BERGER 2013. 256–257.

58 Bár már a 12. század óta megfigyelhető egy jelentős növekedés az ügyek számában. BRUNDAGE 2008. 127–135., 137. BERGER 2013. 258–286.; ENGEL 2013. 291–301.; BOMBI 2012. 227–229.; HOLNDONNER 2014. 14–17., 168–169., 180–182.; OTT 2019. 23–26.; MÜLLER 1997. 31–36.

59 SCHIEFFER 2013. 17.

60 Érdemes itt is felhívni a figyelmet arra, hogy a delegált bíráskodás nem jelentette a helyi egyháziak mellőzését, hiszen a pápák, nyilván gyakorlati okokból (nyelv- és helyismeret), elsősorban őket kérték fel bírói feladatra.

61 L. MÜLLER 1997. 22–31.

62 ENGEL 2013. 301–302.; BOMBI 2012. 224.

63 SAYERS 1971. 220.; MÜLLER 1997. 25.

64 MÜLLER 1997. 26–28.

65 L. alább és vö. BÓNIS 1997. 629–633.; BÓNIS 1963. 196.; KISS 2007a. 113.; MÜLLER 2003. 368–369.

66 FLEISCH 2006. 149.; SAYERS 1971. 216. Vö. HOLNDONNER 2014. 17.

12. század végéig, hogy egyes esetekben a felperesek olyan információkat adtak meg a pápai udvarban keresetük benyújtásakor, amely alapján részrehajló megbízás került kiállításra, akár egy korábbi delegált bírói eljárás eredménye ellenére. Ekkor nem volt még megfelelő intézmény az ellenfelek érdekének védelmére, különösen, ha nem volt képviselőjük, prokurátoruk a pápai udvarban.⁶⁷ A rendszer népszerűségének növekedése egyrészt ebben a körülményben is kereshető, lévén a felperesek számára a kezdeti előnyös helyzet (a tényállás megállapítása az ő elbeszélésük szerint történt, ahogy a bírók kiválasztása is) motiválóan hathatott a fellebbezések benyújtására.⁶⁸ A rendszer terjedése pedig egyebek mellett a jogi képzettség felértékelődését is eredményezte, nem csak a bírók, de kúriai jogi képviselőik, az ún. *procuratorok*,⁶⁹ illetőleg a peres felek esetében is.⁷⁰

A mennyiségi növekedés mellett a minőségi változásról sem feledkezhetünk el, ami alatt elsősorban az eljárásjogi normák egységesülését, illetve az ún. közös jog (*ius commune*) elterjedésének egyéb hatásait kell érteni.⁷¹

A kánonjog terjedésével, valamint ezzel kölcsönhatásban a delegálási rendszer népszerűségének növekedésével kapcsolatban nagy szerepe volt az egyes régiókba küldött pápai legátusoknak is, ahogyan azt Hyacinth bíboros ibériai, vagy Pecorari Jakab magyarországi legációja jól példázza.⁷² A legátusok többször bíróként is működtek, sőt, olyan esetek is ismertek, amikor a bírói feladat tekinthető a fő megbízásnak.⁷³ A legátusok és az adott területen kívülről érkezett delegált bírók kíséretéhez való tartozás, a helyi egyháziak velük történő együttműködése ugyancsak elősegíthette a jogi normák egyre szélesebb körű megismerését és elterjedését.⁷⁴

A delegálások számának és gyakoriságának a növekedése is szerepet játszott a kánonjog terjedésében. Ez kölcsönhatásként a delegált bíróság iránti igény növekedésével is járt. A rendszert igénybe vevők körének földrajzi és szociális kiterjedése arra is utal, hogy a nyugati kereszténység különböző régiói a fennálló konkrét kapcsolat révén virtuálisan közelebb kerültek a pápasághoz.⁷⁵

67 LOHRMANN 2009. 320–324.

68 MORRIS 1989. 574–575.; SAYERS 1971. 64., 166. Vö. MÜLLER 1997. 71–115.

69 SAYERS 1971. 13., 221–222.

70 FLEISCH 2006. 49.; SAYERS 1971. 22., 221–238.

71 HERDE 1970. 181–182.; HAGENEDER 1967. 30.; FLEISCH 2006. 45–49.; BÓNIS 1997. 628.; BÓNIS 1972. 22–23.; BERGER 2013. 257.; MÜLLER 2013. 133.

72 FLEISCH 2006. 58–60.; HOLNDONNER 2014. 413.; ALMÁSI 1993.; BÓNIS 1963. 194.

73 Vö. BERGER 2013. 285–286.

74 BERGER 2013. 285–286.

75 MÜLLER 2003. 370.; MÜLLER 2008a. 119–120.; MÜLLER 2012. 156.; HOLNDONNER 2014. 469. A német „*Papstnahe*” kifejezés írja le talán a legkifejezőbbben ezt az állapotot.

2.2.1. A pápai *audientia*

III. Ince pontifikátusa előtt még előfordult, hogy a pápák személyesen kezelték a fontosabb pereket, kifogásokat, de az egyre növekvő túlterheltség és az ebből fakadó tévedések miatti panaszok hatására szükségessé vált egy új intézmény létrehozása.⁷⁶ Ekkor jelentek meg az *audientia publica* és az *audientia litterarum contradictarum* hivatalai, amelyek élén a későbbiekben az alkancellár állt, illetve amely szervezetek ügyhallgatói, *auditorai* a panaszok kivizsgálásával és esetenként a bírók kiválasztásával voltak megbízva.⁷⁷ Nem beszélhetünk azonban teljes újdonságról, az *audientia domini papae* már a 11. század végén is létezett, azaz már ekkor kezelni kellett a pápához fordulóknak igényeit.⁷⁸ A rendszer saját jogi hátterének kialakulása és megszilárdulása mellett tehát hatással volt a pápai kancellária gyakorlatára is, ami III. Ince pontifikátusa alatt jelentkezett először.⁷⁹

A hivatalok működése során a panaszokat nyilvánosan felolvasták, abból a célból, hogy az esetlegesen jelen lévő alperes vagy képviselői, kinyilváníthassák kifogásaikat. Ennek célja a hamis vádak elleni fellépés volt.⁸⁰ Az ügyhallgatók „közbülső szintként” előkészítették az ítéleteket a pápa számára, a saját, vagy a delegáltak vizsgálata után.⁸¹ Az apellációkkal való foglalkozás professzionális alakítása, a gyakorlat hatékonyabbá tétele a hamisítások elleni védekezést is szolgálta.⁸²

Az *audientia* felügyelte továbbá a pápai udvarban tevékenykedő, professzionális állandó képviselőket (*procuratores*)⁸³ is, ezáltal is erősítve szerepét az óvások, fellebbezések kezelésében (*audientia litterarum contradictarum*).⁸⁴ Amennyiben az óvás egy már lefolytatott pápai eljárás után következett, abban az esetben új vizsgálatot rendeltek el, új bírókkal.⁸⁵ III. Ince reformjai előtt kizárólag bíborosok töltötték be ügyhallgatói pozíciót, azonban a 13. század elejé-

76 LOHRMANN 2009. 314ff.

77 HERDE 1970. 20., 183–184., 374.; MALECZEK 1984. 329–332.; HERDE 2002. 24–30.; BRUNDAGE 2008. 137.; KILLERMANN 2009. 36.; MORRIS 1989. 572.; SAYERS 1971. 11–13., 55–56.; MICHAEL 1998.

78 LOHRMANN 2009. 312.

79 A kancellária gyakorlattal kapcsolatban I. MEDUNA 1989., különösen 136–144.

80 DUGGAN 2016. 233–234.; MÜLLER 1997. 21.

81 Hiszen nem rendelkeztek a pápai delegált bírók felhatalmazásával. MALECZEK 1984. 327–329.

82 MORRIS 1989. 572–573.

83 LOHRMANN 2009. 325–326.; MÜLLER 2016. 212. A IV. Lateráni Zsinat legalizálta a már korábban is meglévő gyakorlatot, korábban ugyanis tiltott volt, hogy valaki más személy által képviseltesse magát a Kúrián. L. FRENZ 2000. 135.

84 HERDE 1967. 130–132.; HERDE 1970. 28–29., 350., 372–375., 435–450.; HERDE 2002. 30–33.

85 FALKENSTEIN 1986. 41.

től a pápai kápolna tagjai is megjelentek ebben a szerepben.⁸⁶ Az *auditorok*⁸⁷ kiválasztásában feltehetően hasonló megfontolások játszottak szerepet, mint a kiküldött bírókéban (bár nem minden tekintetben, hiszen ebbe a kérdésbe a pereskedő feleknek nem volt beleszólása), vagyis a jogi képzettség, a korábbi tapasztalat és a személyes nexusok.⁸⁸

2.2.2. Forráshelyzet

A továbbiakban a pápai delegált bírósággal kapcsolatos forráshelyzetre kell rátérnünk, lévén a rendszer fentebb ismertetett sajátosságai folytán több olyan körülmény nehezíti a kutató dolgát, amely a pápaság egyéb intézményei kapcsán nem ebben a formában, vagy nem ilyen mértékben jelentkeznek. Az 1215-ös IV. Lateráni Zsinat rendelte el hivatalosan a (delegált) bírói ügyek írásbeli intézését,⁸⁹ de ez nem jelenti, hogy korábban ez egyáltalán nem történt volna meg.⁹⁰ Iratokkal tehát nem csak a zsinat utáni, de a 13. század elejét megelőző időszakból is találkozunk.

A források sokszínűsége az első alapvető tényező, amellyel foglalkoznunk kell. A delegált bíróság történetének egyik legnagyobb szaktekintélye, Harald Müller kutatásai alapján a pápai delegált bíróság intézménye alapvetően három forráscsoport alapján dolgozható fel: 1) a pápai, 2) a küldöttbírói oklevelek és 3) esetlegesen a pereskedő felek által kiadott iratok alapján.⁹¹ Ezek a csoportok azonban különböző mértékben voltak kitéve a pusztulásnak. A pápai oklevelek csoportja tekinthető a legkedvezőbb helyzetűnek mind a források fennmaradását, mind hozzáférhetőségüket tekintve. Ennek oka két tényezőben keresendő. 1) A pápai kancellária vált meghatározóvá a korszakban az egyházi igazságszolgáltatásban mind az általános, mind a küldöttbíráskodás terén, bár nem tekinthető egyedüli iratképző intézménynek. 2) Fontos kutatómódszertani és -történeti tényező a szövegkiadások kezdete óta tapasztalható kiemelkedő érdeklődés a pápaság iránt, amely mellett egyéb, akár hozzá köthető egyházi intézmények vagy klerikusok – például a delegált bírók – oklevelei sokkal kisebb figyelemben részesültek.⁹² Ebből a szempontból fontos ismét rámutatni, hogy alapesetben a

86 MALECZEK 1984. 326–329.; ELZE 1950. 177–179. IV. Ince állandó ügyhallgatókat is kinevezett. L. HERDE 2002. 25.

87 Az *auditorok* feladata kezdetben csak az ügyek vizsgálata volt, kivéve, ha speciális mandátummal az ítélelhozatal is rájuk volt bízva. Később bírói szintté váltak. SAYERS 1971. 15–18.

88 Vö. MALECZEK 1984. 333.

89 Vö. SZUROMI 2011. 153.

90 DEC 252. (1215 § 38). L. MÜLLER 1997. 48–49.; PENNINGTON 2016. 193–196.

91 Vö. MÜLLER 1997. 6–8.; MÜLLER 2003. 355.; MÜLLER 2012. 154–156.

92 Vö. MÜLLER 1997. 7.; MÜLLER 2003. 351–353.

bírók ítéleteikről oklevelet állítottak ki, a döntésről értesítették a pápát, aki azt akár saját oklevelében átírva megerősíthette.⁹³

A másik két iratcsoport előfordulási aránya sokkal szerényebb; az előbb említett tényezők alapján ez tulajdonképpen magától értetődő. Ugyanakkor az iratok fennmaradási esélyeivel kapcsolatban egy bonyolultabb kép rajzolódik ki. Például az Ibériai-félszigeten és Magyarországon a legnagyobb számban a delegálásokkal kapcsolatban pápai megbízások maradtak fenn, holott a későbbiekben a pereskedők számára a megőrzés szempontjából nem ezek voltak a legértékesebbek, hanem sokkal inkább a *compositiók*, valamint a perekben született ítéletek.⁹⁴ Nem meglepő tehát, hogy a fennmaradt pápai oklevelek között más régiók esetében jóval kisebb számban található delegálások.⁹⁵ Ez a helyzet természetesen hatással van a kutatás lehetőségeire is, és a különböző forrástípusokban található formulák sokszínűségével együtt megnehezíti az adott források meghatározását.

Bár, ahogyan említettük, a pápai megbízások alapvetően nem voltak a megőrzendő iratok között, de szövegeik fennmaradását segítette a gyakorlat, mely szerint a bírók olykor átírták azokat saját okleveleikben,⁹⁶ még ha ez az eljárás elsősorban a delegáltak pápától nyert joghatóságának a kifejezését is szolgálta. Az egyes nyugat-európai régiókkal összehasonlítva relatíve kisszámú ismert magyarországi eset nem teszi lehetővé általános jellemzők megállapítását, amennyiben egyáltalán beszélhetünk azokról a regionális különbségek mellett, azonban az ismert források⁹⁷ alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy ez a gyakorlat a magyar bírók előtt is ismeretes volt. A fennmaradás szempontjából hasonló hatással járt a delegált bírók ítéleteinek pápai megerősítése, amely esetben ezen iratok megőrzése egyértelműen érdekében állt a nyertes félnek. A magyarországi helyzet alapján megállapítható, hogy viszonylag sok pápai megbízás és *rescriptum* ismert, jóval több is, mint bírói ítélet. Ez a forrásbázis jellegzetességeiből adódóan ellentmond a nemzetközi kutatás megállapításainak, mely szerint a mandátumok és a pápai ítélet-megerősítések csak ritkán őrződtek meg.⁹⁸

93 OTT 2019. 28–29.

94 Vö. MÜLLER 1997. 50–54.; MÜLLER 2003. 355.; FALKENSTEIN 1986. 58–60.; ESCH 1985. 535–537.; HOLNDONNER 2014. 469.

95 Vö. MÜLLER 1997. 50–54.; MÜLLER 2003. 357–358.; HERDE 1970. 183.; FALKENSTEIN 1986. 36–65.

96 MÜLLER 1997. 56–57.; MÜLLER 2003. 357.; SAYERS 1971. 65.

97 Vö. ÁÚO I. 343. 212. sz. és 344. 213. sz.

98 L. MÜLLER 2003. 357–358.; HERDE 1970. 183.; FALKENSTEIN 1986. 58–60. A magyarországi esetek annyiban nyújtanak tehát hasonló képet egyes nyugati tendenciákhoz, hogy a pápai oklevelek maradtak fent legnagyobb számban. James Ross Sweeney például szinte kivétel nélkül ezekre alapozta kutatását. L. SWEENEY 1989. 28–29.

Egy további, a 12–13. századból viszonylag kevés példánnyal képviselt iratcsoportra, a delegált bírók római Szentszékhez küldött jelentéseire is ki kell térnünk. Müller kutatásai alapján a jelentéseket vizsgálva négy csoport különíthető el. 1) Ezek közül legnépesebb a pápai megbízásokra adott válaszok köre, amelyek általában az eljárás részleteinek leírását tartalmazták *sub sigillis*, illetve *litterae clausae* formájában. Egyéb esetben a bírók a perek lefolyásának jellegzetességeiről informálták megbízójukat. 2) Ez lehetett a pereskedők azon szándéka, hogy pápai megerősítést kérjenek az ítéletről, illetve valószínűsíthették, 3) hogy a felek egyike ismét perelni szándékozik, 4) esetleg fellebbezést kíván benyújtani az Apostoli Széknél.⁹⁹ Bírók ezen kívül kérdéseikkel is fordulhattak a pápákhoz az eljárások folyamán.¹⁰⁰

Az ismert források alapján nincs nyoma a delegáltak esetleges pápai kuriális ellenőrzésének. A küldöttbírák tevékenységének, jelentéseinek vizsgálatával ez alapján nem foglalkozott tehát sem megbízott személy, sem valamely hivatal, illetőleg nem maradt fenn bizonyíték arra nézve sem, hogy a delegáltaknak jelentéstételi kötelezettsége lett volna a perek végén, bár néhány bírói megbízás szövege utal erre.¹⁰¹ Mindezek alapján legfeljebb csak feltételezhető, hogy a különböző jelentések nagy része az évszázadok folyamán elveszett vagy megsemmisült.¹⁰² Ez a feltevés egyrészt a pápai kancellária gyakorlati működésével támasztható alá. Az oklevelek szövegében ugyanis általában megtalálhatók az eljárások korábbi állomásai (illetve gyakran pontos utasításokat tartalmaznak a teendőket illetően).¹⁰³ Ugyanakkor valószínűtlen, hogy ezek az információk kizárólag a jelentéseken alapultak volna. Az *audientia* működése¹⁰⁴ alapján feltehető, hogy az ismeretek a fellebbezéseknél benyújtott korábbi oklevelekből is származtak. Ezzel kapcsolatban ismételten hangsúlyozni kell, hogy a pápai megbízások a pereskedő felek mellett a bírók számára is nagy jelentőség-

99 MÜLLER 2008b. 52–56.

100 MÜLLER 1997. 44.

101 Ismert például egy 1224-es pápai oklevél, amellyel III. Honorius azzal bízta meg az esztergomi érseket, hogy intse a delegált bírókat arra, hogy küldjenek jelentést a Szentszékre. RPR 7159. sz., RPO 4748. sz. IX. Gergely egy a pannonhalmi és szekszárdi apátoknak adott mandátuma ugyancsak tartalmaz erre vonatkozó kitétel. „Cum autem predicti iudices rite in commissio sibi negocio procedentes, sicut transmissa nobis eorum relatio continebat” – CDH III/2. 442., RPR 9965. sz. Vö. MÜLLER 2008b. 56–57.; FALKENSTEIN 1986. 40–41.

102 MÜLLER 2008b. 56–57. Ludwig Falkenstein feltételezte, hogy alapesetben kötelező volt jelentést küldeniük a delegáltaknak. FALKENSTEIN 1986. 40–41. Vö. DUGGAN 1998a. 181. L. pl. „Quicquid autem super hiis feceritis per vestras nobis litteras exponatis” – ÁÚO I. 245. 143. sz., MNL OL DF 206 891, RPR 8014. sz.

103 MÜLLER 1997. 18–19.; HOLNDONNER 2014. 421.

104 Vö. HAGENEDER 1967. 59–60.; BRUNDAGE 1995. 139.; HERDE 2002. 23.

gel bírtak, mivel ezek biztosították legitimációjukat, így azokat gyakran átírták ítéleteikben.¹⁰⁵

A pápai delegált bírók okleveleire elsősorban a sokszínűség jellemző, azt azonban hangsúlyozni kell, hogy általában nem imitálták a pápai iratokat, a *stilus curiae*-t, és a megbízólevelek átadásán kívül nem ismert adat arra nézve, hogy más módon, ruházatukkal vagy egyéb szimbólumokkal igyekeztek volna kifejezésre juttatni a pápától kapott autoritást.¹⁰⁶

Összességében – előljáróban – megállapíthatjuk, hogy a delegált bíróság magyarországi működésének vizsgálatánál is a pápai oklevelek alkotják az elsődleges forráscsoportot, kiegészítve a delegált bírók és részben a peres felek okleveleivel.¹⁰⁷

2.2.3. Elmélet és gyakorlat kapcsolata

A pápai delegált bíróság elméleti hátterével és gyakorlatával kapcsolatban fontos, hogy e helyütt is hangsúlyozzuk: az előbbi követte az utóbbit. A kánonjogi háttér ugyanis nem valamiféle előzetes pápai mesterterv megvalósulásának előkészületét jelentette, sokkal inkább eseti döntésekből állt össze, reagálva a peres felek oldaláról érkező kezdeményezésre. Ennek alapján a kutatásnak arra is figyelmet kell fordítania, hogy csak rendkívül óvatosan lehet általános érvényűnek tekintett következtetéseket levonni.¹⁰⁸

Fel kell tennünk a kérdést: a delegált bíróság szempontjából mely terület számított centrumnak, melyet tekinthetjük az ún. magterületnek. Itáliát, esetleg a francia területeket? Vagy éppen az Ibériai-félszigetet, amely terület élen járt a rendszer formálódásában? A muszlim hódítás és az arra adott reakció, a reconquista miatt ugyanis a pápai küldöttbíróságnak ebben a régióban nem kellett mélyen gyökerező hagyományokkal konfrontálódnia.¹⁰⁹ Ugyancsak fontos rámutatni, hogy az egyes nagyobb régiókat sem kezelhetjük szerves egészként, már csak a hatalmi helyzet miatt sem. Dél-Itália esete jól példázza ezt, amely vizsgálatunk szempontjából – az egyházi centrumhoz való földrajzi közelsége ellenére – sokkal inkább perifériának tekinthető.¹¹⁰

A rendszer kialakulásával kapcsolatban ugyancsak alá kell húznunk, hogy a panaszok kezelésénél kezdetben csak a felperesek által adott információkra lehetett hagyatkozni, egyebek mellett a földrajzi távolság sem tette lehetővé az

105 MÜLLER 2008b. 61–62.

106 MÜLLER 1997. 55–63.; MÜLLER 2013. 140.

107 L. MÜLLER 2003. 356–358.

108 A pápai delegált bíróság a dekretalistáknál: PAVLOFF 1963. 12–14.

109 FLEISCH 2006. 49.

110 ALRAUM 2017. passim.

adatok körének kiszélesítését. Ez a helyzet magában hordozta a tudatos vagy jó-hiszemű félretájékoztatás lehetőségét is. A csalások megakadályozása céljából különböző formulákat és záradékokat használtak a megbízólevelekben (pl. *si ita est*), amelyek révén az esetleges megtévesztés napfényre kerülésekor a pápai megbízás érvényét veszítette.¹¹¹ Ugyancsak használatosak voltak bizonyos formulák az alperes esetleges vonakodása esetére, és a pápai megbízásokban meghatározhattak pontos határidőket, helyszíneket, de adott tényállásokhoz, például a vonakodáshoz kötött büntetési tételeket is. Alapvető és legfontosabb cél a tárgyilagos vizsgálat volt.¹¹² Különösen jelentős ebből a szempontból a *non obstantibus* formula,¹¹³ amely a pápai mandátum érvényességét hangsúlyozta, a mandátum hitelesítését szolgálta, illetve ezzel együtt kizárta az ellentétes értelmű oklevelek és dekretálisok érvényességét, a már kiállítottakat és a jövőben születőket egyaránt.¹¹⁴

Nem minden pápai megbízás tekinthető azonban bírói mandátumnak, vagyis az eljárást nem szükségszerűen követte ítélethozatal. Püspökök és érsekek elleni vizsgálatok esetében például az ítélet a pápának vagy a bíborosoknak volt fenntartva, akkor is, ha szentszéki megbízottak jártak el az ügyben. Más esetekben is előfordult, hogy ugyan pápai delegáltak jártak el, vizsgálták a tényállást, azonban ítéletet nem hoztak, csak beszámolót küldtek a Kúriába. Az eljárás nem különbözött lényegesen a delegált bírótól (tanú meghallgatás, bizonyítékok összegyűjtése stb.), de nem született ítélet, csak javaslat. A vádak ilyen esetben is helyből származtak, így akár hamisak is lehettek, vagy egyenesen rágalmazásnak bizonyultak. III. Ince például tudatosan igyekezett fellépni a *diffamatio* ellen.¹¹⁵ Bizonyos kérelmek esetében tehát először vizsgálatot rendeltek el a petíció igazságtartalmát illetően, és a delegálásra vonatkozó pápai rendelkezés csak a visszaérkezett jelentés után vált érvényessé.¹¹⁶

2.2.4. A bírók kijelölésének elmélete és gyakorlata

A kiküldött bíróság elméletének és gyakorlati megvalósulásának viszonya a bírók kiválasztásának szempontjából is érdemes a vizsgálatra. Az általánosnak tekinthető gyakorlat szerint a perekhez három bírót jelöltek ki, bár a kánonjog szerint akár egyetlen bíró is hozhatott ítéletet. A delegáltak közül elméletileg

111 SMITH 2015a. 663., 682.

112 HOLNDONNER 2014. 470.

113 Erre részletesen l. MEDUSA 1989.

114 HOLNDONNER 2014. 487–488.

115 THÉRY-ASTRUC 2016. 876–886.

116 SMITH 2015a. 664.

kettőt, amennyiben az alperes képviselője is jelen volt, a peres felek, míg a harmadikat a pápa, gyakorlatilag az *audientia* ügyszolgái jelölték ki.¹¹⁷

A kívánatosnak tartott hármas felhatalmazás nem érvényesült mindig,¹¹⁸ számos eset ismert, amelyekben a meghatározottnál kevesebb, vagy több bíró foglalkozott az ügy vizsgálatával.¹¹⁹ A változás egyik jellegzetes oka volt valamelyikük akadályoztatása vagy vonakodása. A kijelölt bírók azonban akkor is lefolytathatták az eljárást, ha egyikük nem tudott részt venni benne, ahogyan az a pápai megbízások egy általános formulájában is kifejezésre jutott: *Quod si non omnes hiis exequentis potueritis interesse, duo vestrum ea nichilominus exequantur.*¹²⁰

Ezen szabályozáshoz kapcsolódik a szubdelegálás kérdésköre,¹²¹ lévén a bírák a kánonjog szerint és a létező gyakorlat alapján továbbadhatták megbízásaikat kollégáiknak, esetleg maguk nevezhettek ki *arbitereket* az adott ügyekben.¹²² Ezzel kapcsolatban röviden ki kell térni egy a *Liber Extrá*ban található speciális jogesetre III. Ince pontifikátusának idejéből, amely jól mutatja a kérdés összetettségét. A dekretális gyűjteménybe bekerült ügyben a három delegált bíró egyike részrehajlás miatt került kizárára, míg a második *subdelegatust* bízott meg maga helyett, jelen esetben továbbadta megbízását saját bírótársának. Az eljárás ezen a ponton vált izgalmassá, ugyanis e második kiküldött bíró hamarosan elhalálozott. A pápa döntése alapján ebben az esetben a megmaradt egyetlen delegált kizárólag akkor járhatott el törvényesen, ha már kollégája halála előtt megkezdte a vizsgálatot, például már megidézte a feleket. Ha valaki *subdelegatusként* rendelkezett joghatósággal az adott ügyben, azt III. Honorius pápa pontifikátusától nem adhatta tovább.¹²³

A delegált bírók kiválasztása nem csupán számukat tekintve, hanem elméletileg területi alapon is meghatározott volt. Az általánosnak tekintett normák szerint ugyanis a bíróknak és az alperesnek vagy közös egyházmegyéből kellett származniuk, vagy legfeljebb kétnapi járóföld távolságra bírhatták egymástól hivatalukat, lévén a nagy földrajzi távolság a költségek megnövekedését ered-

117 MÜLLER 2003. 365–366.; MÜLLER 2008a. 117., 120–122., 130.; MÜLLER 2008b. 46–47., 63.; HAGENEDER 1967. 31.; MALECZEK 1984. 327–328.; SWEENEY 1989. 30.; BRUNDAGE 1995. 128.; BRUNDAGE 2008. 136.; BOMBI 2012. 233.; MÜLLER 2013. 138–139.; HOLNDONNER 2014. 470.; SAYERS 1971. 109–111.; MÜLLER 1997. 190–197. Egy példa a peres felek értesítéséről a bírók kijelölését illetően: RPR 5684. sz.

118 HERDE 2002. 33.; DUGGAN 2016. 234., 237.; MÜLLER 2016. 212.; SAYERS 1971. 7.

119 MÜLLER 2008a. 120–122.; HERDE 1970. 198–200.; HAGENEDER 1967. 31–32.; MALECZEK 1984. 327–328., 330.

120 Vö. HERDE 1970. 200.; HERDE 2002. 34.; SAYERS 1971. 135–136.; MÜLLER 1997. 51–52.

121 L. MÜLLER 1997. 184.

122 PAVLOFF 1963. 14–15., 19–24.; DUGGAN 1998a. 178.; DUGGAN 2016. 235.; OTT 2019. 28.; SAYERS 1971. 136–143.

123 FIGUEIRA 1991. 59.; PAVLOFF 1963. 22–23.

ményezhette.¹²⁴ Azonban – több másikhöz hasonlóan – ez az elv sem érvényesült minden esetben, amint az például a magyarországi ügyekkel kapcsolatban is elmondható.¹²⁵ A korszakban tehát nem alakult ki kizárólagos szabályozás a kiválasztás különböző aspektusaival kapcsolatban.

Ahogy azt már többször hangsúlyoztuk, a delegált bíróság különböző megkeresésekre adott reakció volt,¹²⁶ a delegáltak pedig a pápák megbízottjai, helyettesei voltak, méghozzá korlátozott hatalommal. A bírók személye, hivatali és területi eloszlása így nem kizárólag a pápai akaratot reprezentálta, hanem a peres felek, elsősorban a felperesek elképzeléseit tükrözte.¹²⁷ A pannonhalmi apátság és a zágrábi püspök közötti per jól szemlélteti ezt: a győri püspök ugyanis a pápai oklevél szövege alapján is a felek beleegyezésével kapott bírói kinevezést bírótársaival együtt.¹²⁸ Az esetek túlnyomó többségében a pápának nem is volt konkrét szerepük az ügyek intézésében, az az ügyhallgatókra hárult az audienciában.¹²⁹ Ismert ugyanakkor néhány olyan per, amelyben a pápák döntöttek a kinevezéseket illetően.¹³⁰ Mindezek ellenére munkánkban jobb híján a bírók pápák általi kijelölésének, megbízásának fogalmát használjuk, mint-hogy az egyes esetekben nem mindig dönthető el egyértelműen, hogy azokat az *audienciában* vizsgálták, vagy a pápák előtt is felolvasták, illetve hogy melyik bírót melyik fél választotta.

A rendszer gyakorlati meghatározottságát mutatja az is, hogy a megbízóleveleket gyakran a felperesek juttatták el a kiválasztott bíróknak.¹³¹ A pápák beavatkozása az ügyekbe limitált volt, a peres felek fellebbezése vagy a bírók visszaküldése útján juthatott újra a pápa elé az adott eset.¹³²

A bírák el is veszíthették a pápától kapott joghatóságukat, erre egyebek mellett akkor került sor, amikor lejárt a megbízáskor meghatározott határidő, az egyik peres fél meghalt az idézés előtt, bebizonyosodott a felhozott gyanú, és

124 HERDE 2002. 33.; SAYERS 1971. 60–63.

125 L. alább.

126 Vö. LOHRMANN 2009. 311.

127 Vö. MÜLLER 2008a. 117.; MÜLLER 2008b. 63–64.; JOHRENDT – MÜLLER 2008. 15.

128 „[...] venerabili fratri nostro Geuriensi episcopo et coniudicibus suis de utriusque partis assensu dedit idem predecessor noster suis litteris in mandatis [...]” – ÁÚO I. 175. 97. sz., RPR 6466. sz.

129 L. HERDE 1967. 62., 66.; HERDE 1970. 185., 249., 376.; MALECZEK 1984. 327.; HERDE 2002. 32.; MÜLLER 2008b. 60.

130 L. MÜLLER 2008b. 46. A delegált bíráskodással kapcsolatban tehát nem, vagy csak igen korlátozott értelemben beszélhetünk konkrét pápai politikáról, ellentétben a legátusok, elsősorban a pápai oldalkövetek meghatalmazásánál tapasztalható törekvésekkel. L. ZEY 2008a. 85–92., 95–99.; MÜLLER 2008a. 117.; MÜLLER 2008b. 45–46., 63–64.; DUGGAN 1998a. 164–195.; JOHRENDT – MÜLLER 2008. 15.; JOHRENDT 2012. 261.; HOLNDONNER 2014. 16.

131 MÜLLER 2013. 138.

132 MÜLLER 2013. 139.; SAYERS 1971. 112.

végezetül, ha az ítéletet végrehajtották.¹³³ A bírókat a peres felek is elutasíthaták kifogást emelve ellenük, illetve a delegáltaknak is jelezni kellett, ha érdekütközés állt fenn.¹³⁴ A pápai megbízottak vonakodása sem ment kivétel számba, erre alább még részletesen kitérünk.

Áttérve a bírók megbízásaiban megfigyelhető jellegzetességek elemzésére, elsőként ki kell emelni, hogy a delegáltak megnevezése a mandátumokban általában kizárólag az egyházi méltóság megjelölésével, a klerikusok nevének az említése nélkül történt.¹³⁵ Ahogyan más pápai oklevelek esetében, a konkrét személyek nevét gyakran üresen hagyták, sőt, olyan magyarországi esetek is ismertek, amikor a megbízni kívánt méltóság – akár hosszabb ideje – üresedésben volt.¹³⁶ Ez az egyik oka annak, hogy vizsgálódásunkban a bírók összetételének a bemutatása elsődlegesen, de nem kizárólagosan hivatali megoszlásuk alapján történik. A bírók személyének a kiválasztásban játszott szerepét alább érintjük.

A küldöttbírók egyházi tisztség szerinti megoszlását vizsgálva felfedezhető, hogy a 13. század előtt elsősorban magasabb egyházi méltóságokat, püspököket és apátokat választottak az ügyek elintézésére,¹³⁷ feltehetően helyi ismereteik,¹³⁸ hivataluk tekintélye, vagy személyes jártasságuk miatt.¹³⁹ Hasonló okokból, a megbízhatóság miatt, találunk legátusokat, pápai káplánokat és alszerpapokat is bírói pozícióban.¹⁴⁰ A pápai megbízással való tevékenykedés az adott klerikusok tekintélyének a növekedésével is együtt járt, mind a pápaság szempontjából, mind helyben értelmezve a kijelentést.¹⁴¹ Mindazonáltal kezdetben gyakran előfordult, hogy a kijelölt bírók nem rendelkeztek megfelelő jogi képzettséggel. Ezt a helyzetet egyéni képzéssel, vagy szakértők bevonásával oldották meg,¹⁴² de ez a tényállás a rendszer általánossá válásával a 13. századra ritkává vált. Azzal is számolnunk kell továbbá, hogy a pápai küldöttbírótság terjedése nem kizárólag a bírók, de a pereskedők esetében is növelte a kánonjogi ismereteket.¹⁴³

133 PAVLOFF 1963. 29–31.

134 PAVLOFF 1963. 11.; SAYERS 1971. 56–59.

135 Vö. ENGEL 2013. 296–297.

136 Pl. RPR 5102., 7188. sz.

137 PAVLOFF 1963. 8–9.; SCHMUTZ 1972. 462.; FLEISCH 2006. 48., 63.; DROSSBACH 2008. 48.; HOLNDONNER 2014. 470.; OTT 2019. 26., 28.

138 MÜLLER 1997. 35.

139 Bár erről az aspektusról kevés információ található a forrásokban. FLEISCH 2006. 63.; MÜLLER 2008b. 48. Ismertek továbbá olyan esetek is, amikor a kijelölt bírók megbízását alkalmatlanságuk miatt semmisítették meg. L. BRUNDAGE 2008. 137.

140 SAYERS 1971. 15–16., 23., 25–34.

141 OTT 2019. 29., 41., 50.

142 BRUNDAGE 2008. 136–137.

143 Vö. BERGER 2013. 283–284.

A 12. század második felében, majd különösen a következő évszázadban egyre gyakoribb lett az egyházi hierarchia más fokán álló egyháziak,¹⁴⁴ különböző káptalanok méltóságviselőinek, illetve főespereseknek a megbízása.¹⁴⁵ III. Honorius és IX. Gergely pontifikátusainak idejéből pedig már arra is van adat, hogy kolostorok perjelei is bírói megbízást kaptak.¹⁴⁶ A legfontosabb változás azonban a káptalanok különböző tagjainak és főleg a főespereseknek az egyre növekvő számú felhatalmazása volt.¹⁴⁷ Az egyházi társadalom alsóbb rétegeibe tartozók bírói megbízása is egyre gyakoribbá vált a 13. század második felében, ezt a gyakorlatot VIII. Bonifác pápa igyekezett korlátozni; döntése értelmében ugyanis dignitáriusoknál és székesegyházi kanonokoknál alacsonyabb rangú klerikusok nem nyerhettek el bírói felhatalmazást.¹⁴⁸

A bírók kiválasztásában – ahogyan arra már utaltunk – a betöltött tiszttség mellett szerepet játszhatott személyiségük, kapcsolatrendszerük, valamint a kánonjogban való jártasságuk is, így egyes személyek kiemelkedését is megfigyelhetjük.¹⁴⁹ Összességében a rendszer fejlődésével kapcsolatban akár úgy is fogalmazhatunk, hogy a pápai kiküldött bíróság tulajdonképpen kitermelte maga számára a szükséges bírókat.¹⁵⁰ A magyarországi helyzettel kapcsolatban előreutalva megállapítható, hogy a klerikusok jogi ismereteiket – külföldi – egyetemeken, esetleg helyi iskolákban szerezték.¹⁵¹ A tanulmányok mellett ugyanakkor nagy szerepe volt a rendes szinteken végbemenő bírói gyakorlatnak is, amelyet a delegált eljárások során szerzett rutin is kiegészített.¹⁵²

2.2.5. A bírók felhatalmazása és jogköre

A pápai delegált bíróság elméleti alapját a pápai kirendelt joghatóság (*iurisdictio delegata*) jelentette, amely a rendkívüli törvényhatóság (*iurisdictio extraordinaria*) részét képezte a képviseletivel együtt (*iurisdictio mandata*), és

144 Alacsonyabb rangú egyháziak alatt az egyházi hierarchiában betöltött pozícióra utalunk, nem a klerikusok jelentőségére vagy tekintélyére. Vö. ENGEL 2013. 297.; HOLNDONNER 2014. 470.

145 Vö. MÜLLER 2003. 365–367.; MÜLLER 2008b. 47–48.; KUMOROVITZ 1993. 59.; BÓNIS 1997. 632.; HERDE 2002. 33.; SAYERS 1971. 10.

146 Például a magyar ügyek között: Zirc: MNL OL DF 206 913, RPR 8822. sz., MREV I. 88. XCIX. sz.; Szentgotthárd: RPR 6022. sz., CDH VII/5. 220.; Egres: RPR 6443. sz., ÁÚO I. 165. 90. sz.

147 MÜLLER 2003. 365–367.; MÜLLER 2008b. 47–48.; KUMOROVITZ 1993. 59.

148 MÜLLER 2008b. 46–49.; MALÉTH 2020. 90.

149 Vö. BERGER 2013. 284.; SAYERS 1971. 113–118. Ahogyan az például a magyarországi ügyek kapcsán több meghatalmazott egyházi pályafutása alapján is kimutatható. L. alább.

150 MÜLLER 2008b. 48–49.

151 Vö. SWEENEY 1989. 34–35.; BÓNIS 1972. 21–23., 34–35.; PERÉNYI 1938. 68–69.; HAJNAL 2008. 212–217.

152 L. SWEENEY 1989. 34–35.; BÓNIS 1997. 630–631.

amelyek a rendes joghatósággal (*iurisdictio ordinaria*) biztosították a Szent-szék legfőbb jogszolgáltató hatalmát.¹⁵³ A pápai küldöttbírók tehát az egyházfők apostoli tekintélyével (*apostolica auctoritate*) tevékenykedtek,¹⁵⁴ elismertségük is ennek a függvénye volt.¹⁵⁵ A formula egyenesen a delegálás egyik ismer-tetőjegye volt,¹⁵⁶ azonban a megbízottak csak az adott esetekre vonatkozóan rendelkeztek törvényhatósággal, ellentétben az *a latere* legátusokkal.¹⁵⁷ Saját személyük vagy egyházi hivataluk ebből a szempontból nem játszott szere-pet működésükben, hiszen ez alapján nem ítélhettek a rájuk bízott ügyben (*in iurisdictione proprium nihil habens*).¹⁵⁸ A delegált törvényhatóság azonban akko-ra tekintélyt biztosított a bírók számára a pápai *auctoritas* átadása révén, hogy akár magasabb rangú egyháziakat is megidézhetek,¹⁵⁹ a püspökök, apátok, de akár a legátusok felett is joghatósággal rendelkezhetek.¹⁶⁰

A kirendelés így sem járt együtt az érintett egyháziak tekintélyének vagy törvényhatósági jogainak csorbulásával, bár a delegált bírák joghatósága egyes esetekben felette állhatott a pápai követek általános megbízásából eredő *iurisdictió*jának. A delegáltak speciális megbízása ugyanis adott esetben nagyobb tekintélyt biztosított, mint a legátusok általános mandátuma.¹⁶¹ A le-gátusok, ha azt különleges felhatalmazás, *facultas* nem szabályozta, például nem oldhatták fel *ex officio* a kiközösítést.¹⁶² Mindazonáltal a kiküldött bírók csak korlátozott felhatalmazással eljáró pápai helyettesek (*vices*) voltak, akik a pápa által adott autoritással jártak el helyben.¹⁶³ Ennek megfelelően a pápai mandátumokban pontosan meg voltak nevezve a bírók (általában egyházi méltóságukkal, sokszor kihagyva a konkrét személyek nevének a helyét) és a peres felek is, ezáltal is hangsúlyozva, hogy csak az adott ügyre nézve rendelkeztek joghatósággal.¹⁶⁴

153 WATT 1965. 97–100.; FEINE 1955. 336–338.; HERDE 1970. 181–182.; WEISS 1995. 357.; HERDE 2002. 20–21.; KISS 2007a. 121–124.; MÜLLER 2008b. 42–45.; FIGUEIRA 1986b. 126–128.; FALKENSTEIN 1986. 38.; DUGGAN 1998a. 175.

154 MÜLLER 2013. 134–135. Ebből a szempontból a pápák bírói megbízásai a legitimitációt biztosították a küldöttek számára. Ez abban is megmutatkozott, hogy ezen pápai mandátumokat a bírók rendszeresen átírták ítéletükben. MÜLLER 1997. 52.; MÜLLER 2008b. 61–62.

155 Vö. MÜLLER 1997. 38.

156 MÜLLER 1997. 55.; MÜLLER 2003. 358. Vö. DUGGAN 1998a. 194–195.; BRUNDAGE 2008. 136.

157 MÜLLER 1997. 10.; MÜLLER 2016. 200. Vö. WEISS 1995. 356.

158 MÜLLER 2008b. 43–44.; DUGGAN 1998a. 186–194.

159 DUGGAN 1998a. 179., 186–195.

160 PAVLOFF 1963. 15–16.; SAYERS 1971. 67.; DUGGAN 2016. 234.; OTT 2019. 29.

161 A pápai legátusok, különösen az oldalkövetek elsőbbsége azonban vitán felül állt.

162 Vö. FIGUEIRA 1989. 194., 204.; FIGUEIRA 1991. 57.; SCHMUTZ 1972. 462.; MÜLLER 2008b. 41–45.; DUGGAN 1998a. 179., 186–194.

163 FIGUEIRA 1989. 194.; FIGUEIRA 1991. 57.; MÜLLER 2008b. 41–45.; SCHMUTZ 1972. 462.; MÜLLER 2016. 199.; SAYERS 1971. 65–66.

164 PAVLOFF 1963. 15–16.; SAYERS 1971. 67.

A pápai oklevelek formulái reflektáltak a rendszer elméleti hátterére, csakúgy, mint a bíróké és részben a peres feleké. Általában a *iudex delegatus*, vagy többes számban a *iudices delegati* kifejezések jelölték a kiküldött bírókat.¹⁶⁵

A pápai delegált bírók tehát felhatalmazásuk révén teljes joghatósággal rendelkeztek az adott ügyre nézve, a rendes bíró szintek¹⁶⁶ felett álltak, idézhettek, büntethettek, *arbiterek*hez utalhatták az ügyeket, valamint elrendelhették az ítéletek foganatosítását, illetve megparancsolhatták a kényszerítést is.¹⁶⁷ Az ítéletek vagy megegyezések¹⁶⁸ biztosításának egyik legfontosabb eszköze a döntések dokumentálása volt, amelyhez a bírók és a peres felek pecsétje is szükséges volt. A pereskedőknek – a bírók kiválasztásának módján kívül – abban is szerepe volt, milyen jellegű okiratok és hány példányban készültek el. Gyakori volt az iratok cseréje a felek között, illetve azok letétbe helyezése is. Az ítéletek pápai megerősítése ugyancsak a biztosítást célozta, további pápai oklevelek készülhettek ebből a célból. A feleknek ezen kívül esküt kellett tennie az ítéletek és megegyezések betartására. A döntésekről kiállított oklevelekben is meghatározásra kerültek bizonyos büntetési tételek, arra az esetre, ha valamelyik fél nem tartaná be azokat. Nagy jelentősége volt továbbá az eljárással kapcsolatos dokumentumok megőrzésének is, amely ítélet esetén elsősorban a győztes, míg egyezségnél mindkét fél érdekében állt.¹⁶⁹

Meg kell említenünk a bírók mellett egy másik csoportot is, az ún. végrehajtókat, az *executores*t, akik a bírókénál alacsonyabb szintű felhatalmazással rendelkeztek.¹⁷⁰ A *iudices delegati*val szemben ugyanis nem hoztak ítéletet, petíciókat illető vizsgálat vagy a korábbi döntések végrehajtása volt a feladatuk, így adott esetben az egyházi fenytétkkel történő kényszerítés is.¹⁷¹ Nem volt ugyanakkor kizárva, hogy valaki egyszerre töltse be a bírói és végrehajtói funkciót.¹⁷² Mindez a legátusok és a kiküldött bírók joghatósága közötti eltéréssel is összevethető. A delegált bírók megbízásának része lehetett – megfelelő formulával

165 Az elnevezés nem minden ismert forrásban található meg, illetve a címzések általában követték a *stilus curiae*-t, vagyis a delegáltak egyházi címeikkel szerepelnek a szövegekben. Vö. FRENZ 1986. 35–37. és pl. „[...] venerabili fratri episcopo Quinqueecclesiensi, dilectis filiis abbati Waradiensi Quinqueecclesiensis diocesis, et preposito Wesprimiensi salutem et apostolicam benedictionem” – ÁÚO VII. 14. 8. sz., RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz.

166 Vö. SZUROMI 2011. 152–154.

167 SAYERS 1971. 100–102., 150–154.

168 Vö. MÜLLER 1997. 60–63.; FERGUSON 1997. 179–184.

169 SAYERS 1971. 243–268.; MÜLLER 1997. 52–53.

170 PAVLOFF 1963. 23.; HAGENEDER 1967. 48.; FALKENSTEIN 1986. 41–42.; SAYERS 1971. 17–18. és pl. RG IX. 2921. sz.

171 L. MÜLLER 1997. 62–63.; ENGEL 2013. 297.; SMITH 2015a. 664ff.; SAYERS 1971. 155–162.; HIRTE 2003.

172 Ennek ellenére a bírók, bírák és delegáltak kifejezéseket egyenrangúan használjuk, külön jelezve azonban az eseteket, amikor végrehajtókról vagy konzervátorokról van szó.

– a végrehajtás elrendelése is, amennyiben a megyéspüspök azt nem tenné meg (*delegatus potest sententiam executioni mandare, si ordinarius noluerit*).¹⁷³

Szólnunk kell továbbá az úgynevezett *conservatori*, jogvédői hivatalról is, amely egy általános megbízás volt behatárolt jogosítványokkal. Célja valamely személy vagy egyház jogainak és tulajdonainak a védelme volt, akár egész rendek is rendelkezhettek védelmezővel, de valamely delegált bírósági döntés után is kirendelhatték őket.¹⁷⁴

Mindhárom csoport esetében találkozhatunk a forrásokban olyan kitételekkel, amelyek az eljárás folyamán különböző jogosítványokkal ruházták fel a delegáltakat. Ezek közül kiemelhető a tanúk megidézése és kihallgatása, míg vonakodás, *contumacia* esetén alapvetően egyházi büntetések (*per censuram ecclesiasticam*: intés, bíróság elé idézés, *interdictum*, *suspensio* vagy exkommunikáció)¹⁷⁵ alkalmazására voltak feljogosítva a pápai küldöttek, illetve a világi hatalom mint kényszerítő erő (*brachium seculare*) igénybe vételére is lehetőség volt.¹⁷⁶

2.2.6. A bírók feladatai és a perek lefolyása

A bírók feladatait illetően elsőként arra kell felhívni a figyelmet, hogy a delegálás nem jelentette automatikusan azt, hogy ítéletet kellett hozzanak az ügyben. Adott esetben csak a pereskedés körülményeinek megvizsgálása és a pápának küldött jelentés volt a teendő.¹⁷⁷ A bírók feladata volt továbbá az alperes¹⁷⁸ és tanúk megidézése, illetve meghallgatása,¹⁷⁹ amely általában valamely nagyobb egyházi központban történt,¹⁸⁰ továbbá a bizonyítékok számbavétele. Mindehhez, amennyiben szükséges volt, egyházi fenytékeket használhattak kényszerítőerőként.¹⁸¹ A bírói eljárások az alábbi részekből épültek fel, bár nem mind-

173 DUGGAN 2016. 236.; SAYERS 1971. 155–162.

174 SAYERS 1971. 108–109., 265.; KISS GÁBOR 2015. passim.; KISS 2019a. 48–49.; MALÉTH 2020. 121–127.

175 Vö. FEINE 1955. 437–440.

176 L. FEDELES 2017a. 42–43. Továbbá pl. „*contradictores auctoritate nostra, appellatione postposita, compescendo, inuocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis. Non obstante, si dicto episcopo vel aliis aliquibus a Sede sit indultum eadem, quod excommunicari, suspendi vel interdici non possint, per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam*” – CDH IV/3. 171–172., RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz.

177 Vö. SAYERS 1971. 102.; MÜLLER 1997. 19.

178 SAYERS 1971. 72–77.

179 Vö. MÜLLER 1997. 56–57.

180 SAYERS 1971. 59–60

181 ENGEL 2013. 298.; LOHRMANN 2009. 318.; DUGGAN 2016. 234.

egyik jelent meg az összes esetben: *Citatio, Litis contestatio, Induciae, Receptio testium, Allegationes, Sententia, Contumacia*.¹⁸²

A peres felek megidézése is többszörösen szabályozott volt, tartalmaznia kellett az első alkalommal a pápai megbízás átírását is, ezzel bizonyítva a bírókra ruházott autoritást, ami a második és harmadik alkalommal már elmaradhatott. Ha a peres fél a harmadik idézést is negligálta, a *contumacia*, azaz makacsság bűnét követte el, ami ugyan nem járt a per automatikus elvesztésével, de egyházi fenyítéket vont maga után.¹⁸³ Az alperes számára alapesetben rendelkezésre állt egy 20 napos időszak, amíg dönthetett arról, megválaszolja-e az ügyet, illetve milyen védekezést kíván alkalmazni. Ellenvetése vonatkozhatott például a pápai megbízásra, és időbeli kifogásokat is tehetett, amely lehetett halasztó vagy végérvényes hatályú is.¹⁸⁴ Amennyiben az alperes fél úgy döntött, részt vesz az eljárásban, a vád ismertetése, és amennyiben tagadta azokat, a tanúk megidézése után a bizonyítás következett. A tanúk meghallgatásához kapcsolódó költségeket a feleknek kellett állniuk.¹⁸⁵ A per későbbi szakaszaiban is lehetséges volt a kereset jogosságának elismerése (*confessio in iure*), illetve írásbeli bizonyítékok is bármikor be lehetett nyújtani.¹⁸⁶

Az ítélet meghozatala egy előre kijelölt napon történt, megidézve a feleket, a vesztes félre ekkor örök hallgatás lett kiróva. Azonban nem minden ügy végződött ítélettel, a pereskedés eredménye lehetett megegyezés (*compositio*), vagy a felperes is visszavonhatta a keresetet.¹⁸⁷ Viszonylag gyakran előfordult az is, hogy a bírók ítélet nélkül visszaküldték az esetet a pápai udvarba.¹⁸⁸ Az ítélet ellen római jogi alapon nyugodva a kánonjog szerint 10 napon belül lehetett fellebbezést benyújtani, amelyet a bírók hivatalból voltak kötelesek megvizsgálni.¹⁸⁹ Az ítéletekről gyakran értesítették a helyi egyházi méltóságokat is, illetve végrehajtót, *executort* rendelhettek ki a bírók, mindkettő az ítélet foganatosítását célozta.¹⁹⁰

182 FERGUSON 1997. 161–177.; FLEISCH 2006. 63.

183 SAYERS 1971. 72–77.; FERGUSON 1997. 167–168.

184 SAYERS 1971. 78–83.

185 SAYERS 1971. 84–89.

186 SAYERS 1971. 89–91.

187 SAYERS 1971. 92–95.

188 MÜLLER 1997. 20.; BERGER 2013. 281.

189 SAYERS 1971. 96–99.; HERDE 1970. 435–450.

190 MÜLLER 1997. 63.

2.2.7. A peres felek és lehetőségeik

A bírók körének változásával párhuzamosan a pereskedők is egyre szélesebb rétegből kerültek ki.¹⁹¹ A kezdeti elszórt esetek után a pápához fordulás általános gyakorlattá válásával egyre többen használták ki a pápai delegált bíróság nyújtotta lehetőségeket: főpapok, érsekek, püspökök és apátok mellett szerzetesi közösségek, a világi klérus tagjai, illetve laikusok is.¹⁹²

A pápák a 13. század első felére a pápai primátus elméletével összefüggésben *iudex ordinarius omnium*má, azaz a legfőbb bírói szintté váltak, míg a delegált bíróság a *commune et generale forum omnium clericorum et ecclesiarum*ot jelentette az egyházban, tehát az egyházfők primátusa a juriszdikció szintjén is érvényesült.¹⁹³ Emellett a rendszer egyre inkább beépült a hétköznapi joggyakorlatába, olyannyira, hogy már a kisebb ügyekben is megszokott lett Rómához ítéletért folyamodni, és a lehetőség minden egyházi számára nyitottá vált.¹⁹⁴ A pápáknak a kánonjogászok szerint közvetlen joghatósága volt mindenki felett. Ez az elképzelés összekapcsolódott az egyházfők *vicarius Christi* szerepével, a pápai primátus és *plenitudo potestas* elméleteivel is.¹⁹⁵ A pápai tekintély növekedésének, a primátus megvalósulásának ugyanis egyik alapvető támogatója, előmozdítója volt a delegált bíróság rendszerének kialakulása és elterjedése.¹⁹⁶

A 12. században a rendszer alapját az jelentette, hogy az úgynevezett nagyobb ügyekben (*causae maiores*)¹⁹⁷ – például minden a püspököt érintő kérdésben, *exemptio*val kapcsolatos ügyekben,¹⁹⁸ a házasság érvényessége, érvénytelenítése miatt¹⁹⁹ – lehetett a pápákhoz fellebbezni, és ezáltal kikerülni a helyi bíróságot. A 13. századtól – francia területeken a 12. század második felétől –, III. Celesztin (1191–1198) pontifikátusától²⁰⁰ azonban már minden esetben

191 Meg kell próbálnunk legalább választ keresni arra a kérdésre, hogy milyen okok találhatók a mennyiségi növekedés mögött. A pereskedő felek elégedetlenek voltak a rendes bírói szintekkel? Vagy a pápaság tekintélye játszott főszerepet?

192 SAYERS 1971. 212–220.; MÜLLER 1997. 11–12.

193 WATT 1965. 98.; BERGER 2013. 257.; MÜLLER 2013. 134., 139–140.; MÜLLER 1997. 9., 21.

194 WATT 1965. 93–94.; HERDE 1970. 184.; MÜLLER 2003. 365–367.; MÜLLER 2008a. 116.; DROSSBACH 2008. 61.; KÉRY 2008. 24.; WETZSTEIN 2008. 68.; BRUNDAGE 2008. 137.; SCHRÖR 2012. 80–81.

195 WATT 1965. 94–100.; MÜLLER 2013. 134. A *plenitudo potestas*ra l. PARAVICIN BAGLIANI 2013.

196 L. HERDE 1970. 181.; MÜLLER 2003. 367–368.; MÜLLER 2008a. 116–117.

197 SAYERS 1971. 3.; MÜLLER 1997. 21–23.

198 Az *exemptio* jogi intézménye és a delegált bíróság közötti kapcsolatra l. BOMBI 2012. 225ff. Vö. MÜLLER 1997. 41.

199 MÜLLER 2008b. 51.; FEINE 1955. 336–337., 384.; HERDE 1970. 357. Az esetekre L. FIGUEIRA 1980. 201.; FIGUEIRA 1989. 196.; MÜLLER 2008b. 51.; FEINE 1955. 336–337., 384.; HERDE 1970. 357.

200 KILLERMANN 2009. 35.

a királyi bíraskodás²⁰¹ kikerülésére. Ezáltal az Apostoli Szék – mint *prima sedes* – a legfelsőbb bírói hatalommá vált.²⁰² Ezek a változások hatással voltak a kánonjog elterjedésére és tekintélyére is, amit például az is mutat, hogy azt a 13. század elején már Magyarországon is mint *ius communét* említik a források.²⁰³ Jól példázza ezt IV. Béla király egy 1238-as oklevele, amelyben konkrét kifejezésre jutott a közös jog követésének jelentősége és a pápai döntések elfogadása.²⁰⁴ Mindez összefüggésbe hozható a római Szentszék és a különböző régiók közötti kapcsolat intenzívebbé válásával is, amelynek egyik aspektusát a kiküldött bíróság által létrehozott információcsere alkotta.²⁰⁵

A Róma-központú egyházi bíraskodás – hasonlóan a rendes egyházi bírói szintekhez – nem csak az egyháziak számára állt nyitva, a világiak is pereskedhettek a Szentszék előtt egyházi bíraskodást igénylő esetekben. Erre azonban csak akkor került sor, ha a perben érintett másik fél klerikus személy vagy valamely egyházi vagy egyház volt (*ratione personae*), illetőleg, ha az ügy jellege²⁰⁶ azt kívánta meg (*ratione rei, causae spiritualis admixtae*).²⁰⁷ Utóbbiak közé tartoztak mások mellett az özvegyek és árvák, a gyámoltalanok, a szegények, pereik, a házassági ügyek, gyermekek törvényességének kérdései, az örökösödési és hozományi viták, a kegyurasági kérdések, a végrendeletek, a tizedfizetési kötelezettségek, valamint az esküvel megerősített egyezségek is.²⁰⁸ Érdemes ugyanakkor hangsúlyozni, hogy egyes kánonjogi értelmezések szerint az *oldás és kötés* hatalmából eredően a pápák nem csak az egyház, de a világiak legfőbb bírói is voltak, így felettük is teljes joggal ítélezhettek. Ez a nézet azonban kisebbségben maradt és a gyakorlatban nem érvényesült, néhány olyan kivételnek tekinthető jelentős esettől eltekintve, mint a pápák által az üresedésben lévőknek nyilvánított királyságok betöltésére formált igény.²⁰⁹

A delegálás rendszere a felvázolt jelentős elterjedtsége ellenére sem állt azonban mindenki előtt nyitva a viszonylag magas költségek miatt. Ezáltal hosszútávon a helyi bírósági szintek sem maradtak ügyek nélkül, és fejlődésükben bizonyos jellemzőiket tekintve követték a pápai kiküldött bíróságot.²¹⁰

201 Pl. az Ibériai-félsziget esetében, l. FLEISCH 2006. 50.

202 L. MÜLLER 2003. 367–368.; MÜLLER 2008a. 120–129.; HAGENEDER 1967. 27.; FALKENSTEIN 1986. 42–44.; KÉRY 2012. 104–105.; HERDE 1970. 20., 183–184.; SCHIEFFER 2013. 25.

203 L. MÜLLER 2008a. 125–131.; HAGENEDER 1967. 30.; HERDE 1970. 182.; BÓNIS 1997. 628.; BÓNIS 1972. 22–23.

204 „[...] ut nos et regnum nostrum iure communi et sanctorum patrum institutionibus regamur, onera gravia et importabilia, que nemo potest adimplere, non habentes” – CDH IV/1. 115., RA 642. sz. L. BÓNIS 1972. 23.

205 L. MÜLLER 2003. 370.; MÜLLER 2008a. 117–119.; WETZSTEIN 2008. 67–68.

206 Például az uzsoraügyek esetében, l. HERDE 2002. 38.; HERDE 1970. 207–211.

207 HERDE 2002. 35.; PAVLOFF 1963. 16–17.; SAYERS 1971. 163–167.

208 L. SZUROMI 2011. 157–161.

209 WATT 1965. 98–100.

210 BRUNDAGE 2008. 137–139.

2.2.8. A peres ügyek

A bírókkal kapcsolatos kérdések után röviden ki kell még térni a küldöttek által vizsgált ügyek természete alapján levonható általános következtetésekre is. Az egyes régiók jellegzetességei mentén alapvetőnek tekinthető tendenciák meghatározásában kiemelkedő szerepe volt Jane Sayers,²¹¹ Harald Müller²¹² és Paul Ferguson²¹³ monográfiáinak, illetve számos esettanulmányak.²¹⁴

Az ismert pereskedések túlnyomó többsége különböző birtok- és tulajdonjogi kérdések miatt jött létre, ezek közül is a tizedeket érintő pereskedések képezik a legnépesebb csoportot.²¹⁵ Természetesen még számtalan más téma is megtalálható a pápai küldöttbíróságok által vizsgált perek között, mint például birtokperek, egyházfegyelmi kérdések, a kánoni választások körüli problémák, joghatósági viták, uzsora és törvényes ár átlépése miatti panaszok, végrendeletek teljesítése esetén fellépő nehézségek, egyháziak elleni erőszak, rágalmozás, rablás és más *delictumok*, házassági ügyek, patronálások, valamint a szerzetesi állapot körüli kérdések.²¹⁶

A kánoni választások esetében a kánonjog szerint akkor kellett beavatkozni a pápáknak, ha az nem a szabályok szerint történt.²¹⁷ A pápa jogai közé tartozott az új főpap kijelölése, a posztuláció, adott személy áthelyezése egy másik egyházmegyéből, a transláció, illetve az új prelátus megerősítése. A püspök- és érsekválasztási viták a *causae maiores* közé számítottak, azaz a pápa hatáskörébe tartoztak.²¹⁸ Ibériai sajátosság volt az újrafelállított egyházmegyék közötti pereskedések korábbi birtokaik, határaik és joghatóságuk miatt.²¹⁹

Ami a pápai kiküldött bíróságok előtti perek ügymenetét és az eljárásjog konkrét jellemzőit – mint például a pápai ügyhallgatók szerepe, a fellebbezés kérdése, illetve az ítéletek kérdései – illeti, azokat a továbbiakban a magyar helyzettel kapcsolatban vizsgáljuk és mutatjuk be részletesen. (Az ügyhallgatók és a fellebbezések kérdését pedig az *audientia* révén részben már vizsgáltuk.)

211 SAYERS 1971.

212 MÜLLER 1997.

213 FERGUSON 1997.

214 L. a historiográfiai részt.

215 MÜLLER 2003. 368–369.; ENGEL 2013. 294.; SAYERS 1971. 178–182., 188–200.

216 MÜLLER 2003. 368–369. Vö. HERDE 1970. 233–397.; ENGEL 2013. 294.; SAYERS 1971. 168–178., 183–187., 204–212.

217 WATT 1965. 101.

218 SAYERS 1971. 173.

219 FLEISCH 2006. 49.; HOLNDONNER 2014. 180–182., 410–448.

3. A PÁPAI DELEGÁLT BÍRÓSÁG MAGYARORSZÁGI MEGJELENÉSE ÉS A RENDSZER ALAKULÁSA

A rendszer – bizonyos fokig általánosnak tekinthető – jellemzőinek a bemutatása után a továbbiakban a pápai delegált bíróság magyarországi megjelenését, és működésének alakulását vizsgálom a III. Sándor pontifikátusa alatti kezdetektől a 14. század elejéig. A konkrét esetek részletes bemutatására ezután kerül sor, célom ugyanis a magyarországi, illetőleg pontosabban a magyar egyházhoz köthető sajátosságok összevetése az „általános” tendenciákkal, amely véleményem szerint indokoltta teszi, hogy némileg *unortodox* módon a levonható következtetések megelőzzék az esettanulmányokat.

Alapvető jelentőségű kérdés ugyanakkor, hogy mit nevezhetünk általános tendenciának, létezett-e egyáltalán univerzális gyakorlat. Közelebb áll a valósághoz az a megfogalmazás, hogy a magyar jellegzetességeket más területekéivel kerülnek összevetésre, kiemelve a hasonlóságokat és eltéréseket.¹

Az első ismert ügyek, amelyek a Magyar Királysággal kapcsolatba hozhatók, a 12. század közepéről, III. Sándor pápa időszakából származnak. Ez alapján elmondható lenne, hogy a nyugat-európai tendenciákat kisebb késéssel követték Magyarországon. Ez a megállapítás azonban nem teljesen állja meg a helyét, hiszen az említett időszakból nagyrészt dalmáciai megbízottak és az ottani egyházakkal kapcsolatos ügyek ismertek, amelyek azonban nem a magyar egyházszervezethez tartoztak.² Ez a helyzet III. Ince időszakában változott meg gyökeresen, ekkortól figyelhető meg a pápai delegált bíráskodáshoz kapcsolódó ügyek számának ugrásszerű növekedése a forrásokban.³ Jól mutatja a változást, hogy már pápasága első évéből több esetben igazolható kiküldöttek tevékenységre. Nem mehetünk el ugyanakkor szó nélkül a II. Géza (1141–1162) és III. Sándor 1161. évi megegyezése mellett sem, amelynek értelmében a magyar király az egyházfő elismeréséért (és a püspökök elmozdításáról való lemondásért) cserébe azt a jogot kapta, hogy ő adhatja át királysága érsekeinek a palliumot, illetve a magyarországi klerikusok nem fordulhatnak engedélye nélkül a Szent-székhez.⁴ Nem állítjuk, hogy a döntés hátterében a küldöttbíróság állt volna, azonban a magyar egyházon belüli helyzetre valóban hatással lehetett.

1 MÜLLER 2012. 146–148., 156.

2 SWEENEY 1989. 26–28.

3 Ezzel szemben például az Ibériai-félszigeten – elsőként Leónban és Kasztíliaiban – a reconquista speciális hatása és a korábbi muszlim uralom miatt és a korábbi muszlim uralom miatt az egyházi bíróságok hiányos tradíciója miatt már a 12. század második felében elkezdett széles körben terjedni. FLEISCH 2006. 49–51., 61–63.

4 CFH 214. sz. L. GYÖRY 1948. 16.; MAKK 1978. 19.; SZOVÁK 1996. 34.; KÖRMENDI 2003. 60.; HUNYADI SÁNDOR 2016. 125–132.

Az első ismert ügy, amely kapcsolatba hozható a pápai küldöttbíróssággal – az erdélyi püspök és a szebeni prépost joghatósági vitája – arra enged következtetni, hogy valójában már korábban megjelentek a pápai delegált bíráskodás első nyomai. III. Béla király (1172–1196) 1189-ben alapította a szebeni társaskáptalant,⁵ amelynek prépostja nem sokkal később megpróbálta kiterjeszteni joghatóságát Erdély minden német egyházára. E törekvés ellen Adorján erdélyi püspök 1192-ben III. Celesztin pápánál tett panaszt. Az ügy kivizsgálása az ekkor az országban tartózkodó pápai legátusra (tehát nem egy delegált bíróra), Gregorius de Sancto Apostolóra, a Sancta Maria in Portico egyház diakónusbíborosára hárult,⁶ aki az alapító király véleményét is figyelembe véve megállapította, hogy nem minden erdélyi német egyház tartozik a szebeni prépost szentelő hatalma (*potestas ordinis*) alá.⁷ A pápasághoz történő fordulás ebben az időben azonban még nem tekinthető gyakorinak Magyarországon.⁸ Ez a helyzet azonban drasztikusan változott meg III. Ince pontifikátusa alatt, amikor is ugrásszerű növekedés állt be a magyarországi vonatkozású ügyek számában. Joggal beszélhetünk tehát a delegált bírói rendszer rövid idő alatt végbement elterjedéséről, amellyel kapcsolatban azt is megállapíthatjuk, hogy a pápaság által nyújtott lehetőség igénybevétele felperesként, vagy azzal kényszerű kapcsolatba kerülés alperesként a magyar egyház minden szintjére kiterjedt. A 13. század folyamán érsekek, püspökök, szerzetesi közösségek, székes- és társaskáptalanok mellett az alsópapság képviselői, illetve adott esetben világiak is megtalálhatók voltak a pereskedők között.

3.1. A perek természete

Az 1216, III. Ince pontifikátusának vége előttről fennmaradt magyarországi esetek száma már lehetővé teszi bizonyos általános tendenciák értékelését, amelyeket az 1241, azaz a tatárjárás előtti források további vizsgálata is megerősít (a század második felét, a sajátos magyar, illetve általános tényezők miatt alább külön tárgyaljuk). Ezek alapján az ügyek természetével kapcsolatban elsődlegesen három nagyobb tematikus egység állapítható meg. A legnépesebbet ezek közül 1) a különböző egyházak közötti, elsősorban tizedjogok miatt létrejött perek alkotják. Mel-

5 THOROCZKAY 2012. 41.

6 L. SWEENEY 1989. 28.; MALECZEK 1984. 93., 252.; KISS 2019b. 88–89.

7 III. Ince oklevele: RPR 284. sz., RI III. I. 272. sz. Az ügy részleteire nézve L. KISS 2013. 153–154.; SWEENEY 1989. 28. Az erdélyi századok egyházai körüli joghatósági vita azonban nem zárult le ekkor. A folyamat részletes ismertetésére L. KISS 2013. 152–164.

8 Az általános tendenciákra nézve L. HERDE 1970. 207–212.

lettük jelentős számban találhatóak 2) egyházfegyelmi és -kormányzati kérdések, illetve 3) laikusokat érintő eljárások is.⁹

A tizedperekre a pannonhalmi apátság levéltárában megőrzött iratok különösen jelentős számban szolgáltatnak információkat, hiszen Uros apát nem csak III. Ince pontifikátusa alatt, hanem az egész vizsgált korszakban egyértelműen a legaktívabb felhasználója volt a delegált bíróság kínálta lehetőségeknek. Perben állt többek között a veszprémi¹⁰ és a zágrábi¹¹ püspökökkel, illetve a johannitákkal is.¹² Az egyházfegyelmi ügyekre talán az egyik legjobb példa a korszakból a Kalán pécsi püspök ellen folytatott eljárás, amely mögött ugyan politikai motivációk is felfedezhetők, de a vádak kivizsgálásával, majd az ítélet foganatosításával mégis magyarországi egyháziakat – a csanádi püspököt és a cikádori apátot – bízott meg a pápa.¹³ A harmadik témára, a világiak perekben való megjelenésére egy olyan eset hozható fel példaként, amelyben laikusok egyházak és egyháziak megkárosítóiként jelentek meg.¹⁴ Jelen esetben az esztergomi érsek, a veszprémi püspök és a fehérvári prépost megbízásáról van szó, akiknek 1207-ben a Győr vármegyei világi urak által zaklatott borsmonostori ciszterci kolostort kellett megvédeniük.¹⁵

1243-tól kezdve, a tatárjárás és az 1241 óta tartó pápai széküresedés után egy némileg megváltozott kép tárul elénk. Ennek oka elsősorban a mongolok okozta pusztításban keresendő, lévén számos egyházi személy is életét vesztette az invázió alatt, így a legfontosabb feladat az üresedésben lévő pozíciók betöltése, valamint a károk elhárítása volt. IV. Ince pontifikátusának első évében történt intézkedés az esztergomi és a kalocsai érseki székek betöltését illetően.¹⁶ Az üresedésben lévő győri püspöki székkal, illetve a soproni főesperességgel kapcsolatban is találkozhatunk pápai delegáltakkal.¹⁷ 1244-ben az ország immáron hivatalban lévő két új érseke, Bánca nb. István és Benedek kapta azt a feladatot végrehajtóként, hogy vegyék rá IV. Bélát a neki küldött pápai levelek szerint Pannonhalma helyreállításának elősegítésére.¹⁸ További újdonságként a század második feléből a pápaság béketeremtő szerepéhez¹⁹ kapcsolódva az egyházfők többször uralkodók közötti egyezmények biztosításával, konzervátorként is bíztak meg magyarországi kleri-

9 SWEENEY 1989. 35–37. Vö. pl. FERGUSON 1997. 136–159.; MÜLLER 1997. 116–179.

10 RPR 4401. sz. Vö. SWEENEY 1989. 39.

11 MNL OL DF 206 863, RPR 6466. sz. Vö. SWEENEY 1989. 41.

12 RPR 5102. sz.; SWEENEY 1989. 44.; HUNYADI 2010. 34–35.

13 L. RPR 2547. sz., RI III. VIII. 99. (98.). sz. és SZEBERÉNYI 2002. 230.; FEDELES – KOSZTA 2011. 61–62.

14 Ez az egész vizsgált korszakra jellemző.

15 MNL OL DL 43, RPR 3008. sz.; MNL OL DL 44, RPR 3009. sz. L. SWEENEY 1989. 37.; SZENTPÉTERY 1916. 24–26., 120. Vö. HERVAY 1984. 64.

16 RPR 11081., RI IV. 11. sz.; RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz.; RPR 11413. sz.; VARGA 2003b. 106–107.; KISS 2015. 23–25.; UDVARDY 1991. 134–135.; SZŰCS 1978. 166–167.

17 RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz.; RPR 11173. sz., RI IV. 237. sz.

18 RPR 11481. sz.

19 MALECZEK 1996. Vö. ZEY 2019. 172., 189–191.; ZEY 2021. 25–27.

kusokat, mint például V. István (1270–1272) és II. Ottokár cseh király (1253–1278) 1271. évi békekötése alkalmával az esztergomi érseket és a váci püspököt, illetőleg cseh részről a prágai és olomouci püspököket.²⁰ Szinte teljesen hiányoznak azonban az *exemptió*kkal kapcsolatos esetek, amelyek a 13. század első felében viszonylag nagyobb számban voltak megtalálhatók.²¹ Végezetül, a 13. század második felének újdonságaként azon pápai megbízások nevezhetők meg, amikor a delegáltak feladata adott személy valamely beneficiumhoz, jellemzően kanonoki stallumhoz juttatása volt, mint például azt 1252-ben Benedek kalocsai érseknek kellett megtennie Mihály veszprémi klerikussal kapcsolatban.²² Persze hangsúlyoznunk kell, hogy utóbbi két csoport esetében nem bírói megbízásokkal van dolgunk, de a pápák általi delegálások miatt mégsem mellőzhető az említésük.

3.2 Eltérések az „általános” tendenciáktól

A pereskedések karakterisztikus okainak bemutatása után nem mellőzhető azoknak a témáknak és egyéb jellemzőknek a tárgyalása sem, amelyek – elsősorban Peter Herde az *audientia litterarum contradictarum*mal kapcsolatos kutatásait alapul véve – a nyugat-európai helyzettől, vagy legalábbis egyes régiók jellemzőitől való eltérést jelentették.²³ A 14. század előtti források alapján példaként hozhatók fel az uzsora és a jogos ár túllépése miatti panaszok, illetve a zálogügyletek, amelyek hiánya különösen szembeűnő a delegált bíráskodás magyarországi rendszerének egészét tekintve.²⁴ A jelenség magyarázata abban kereshető, hogy Magyarországon a királyi adományból származó birtokot csak királyi engedéllyel lehetett eladni.²⁵ A hasonló ügyek a fennmaradt források tanúsága szerint²⁶ a magyarországi bíróságok elé kerültek.

Szinte teljesen hiányoznak továbbá a végrendeletek végrehajtása körüli viták,²⁷ a rágalmazás miatti panaszok,²⁸ a házassági ügyek²⁹ és a nőket érintő

20 RPR 20541. sz., RG X. 7. sz.; RPR 20542. sz.

21 L. a 4.2.3. fejezetet

22 RPR 14491. sz., RI IV. 5799. sz.

23 HERDE 1970. 233–398.

24 Vö. HERDE 1970. 233–286.; HERDE 2002. 38.

25 ECKHART 1946. 346–356.; ZSOLDOS 1994a. 30.

26 Pl. a zálogügyletek: 1233. – ÁÚO XI. 263., MNL OL DL 911 02, HO VI. 27.

27 HERDE 1970. 286–296. A téma szinte teljesen hiányzik a pápai kiküldött bírók által vizsgált ügyek közül, bár magyar példák ismertek. Pl. MNL OL DF 206 836, ÁÚO I. 105. 60. sz. Kiemelhető az az eset, amelyben a johanniták a somogyi ispán fiát vádolták meg azzal, hogy megtartotta a rendnek az anyja által örököül hagyott birtokokat. Ezzel kapcsolatban a veszprémi püspök és a zirci apát kapott megbízást 1208. április 13-án. MNL OL DL 46, RPR 3369. sz. L. HUNYADI 2010. 115.

28 HERDE 1970. 319–320.

29 HERDE 1970. 356–364. Mindazonáltal ismert ilyen ügy: RPR 2791. sz., RI III. IX. 75. sz. Egy

egyéb kérdések is csak elvétve, kizárólag a királyi családdal összefüggésben³⁰ jelentek meg, míg más régiókban nem számítottak kivételesnek.³¹ Összességében azt mondhatjuk, hogy az egyházi bíróságot igénylő világi jellegű pereskedések alig kerültek a pápai bíróság elé. Mindez nem jelenti ugyanakkor, hogy ilyen ügyekben ne folytak volna perek Magyarországon,³² azonban ezek – legalábbis a fennmaradt források tanúsága szerint – a magyarországi egyházi és világi bíróságok elé kerültek, illetve csak később jelentek meg a pápai delegáltak által kezelt ügyek között. Ez utóbbira jó példát szolgáltatnak a házasságokkal kapcsolatos kérdések, amire Bónis György szerint a 14. századból már több forrás áll rendelkezésre.³³

Érdemes kiemelni azonban IX. Gergely pápa egy Róbert esztergomi érseknek írt levelét, amely szerint – a nem-keresztények szerepére vonatkozó kifogásokkal együtt – az a panasz érkezett az Apostoli Székhez magyar oldalról, hogy a házassági ügyeket Magyarországon világi bíróságok előtt tárgyalták, ahogyan klerikusokat is idéztek eléjük, figyelmen kívül hagyva a kánonjogi szabályozást.³⁴ Az 1233 augusztusában megkötött beregi egyezmény³⁵ is foglalkozott a témával, kiemelve az egyházi bírászkodás illetékességi körét (házassági ügyek és a klerikusok minden jogügylete, kivéve a birtokpereket).³⁶

Végezetül hangsúlyozni kell azonban, hogy a magyarországi forráshelyzet különösen szegényes a nyugat-európaival összehasonlítva, amit a kutatásnál mindig figyelembe kell venni.

3.3. A pereskedők és a delegáltak köre

A peres felekkel kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy kifejezetten széles körből kerültek ki, az egyházi hierarchia felsőbb szintjei mellett az egyházi közép- illetve alsó réteg tagjai is keresték a pápánál jogaik védelmét, mint példá-

30 magyarországi bíróság által vizsgált házassági ügy. Pl. MNL OL DL 192, CDH III/2. 330–332. L. alább a Mária királyné és Anna hercegnő ügyében kelt pápai megbízásokat. RPR 18971. sz., RU IV. 2760. sz.; RPR 18982. sz., RU IV. 2774. sz.

31 Ezt bizonyítják például a nőket érintő *notulae*-k. L. HERDE 1970. 196.

32 Pl. MNL OL DF 206 836, ÁÚO I. 105. 60. sz. Itt is rá kell mutatnunk, kivételként ismert egy eset, amelyben pápai megbízásban jártak el egy hagyaték végrehajtása érdekében. MNL OL DL 46, RPR 3369. sz.

33 L. BÓNIS 1997. 637., 639–640. Maléth Ágnes ugyanakkor a 14. század első feléből nem talált vonatkozó esetet. MALÉTH 2020. 89–120.

34 „Et, quamuis cause matrimoniales ad examen ecclesiasticum pertinere noscantur, huiusmodi tamen cause ibidem ad secularem iudicem perferuntur, et per secularem iudicem matrimonia separantur” – VMHH I. 94. CLXVIII. sz. Vö. BEREND 2001. 152–156.

35 MNL OL DF 248 770, RA 500., 501. sz. Vö. WEISZ 2007. 49–50.; WEISZ 2013. 30–31.; ALMÁSI 1993. 136.; MÁTYÁS 2014. 328.

36 L. ALMÁSI 1993. 137.

ul a veszprémi káptalan és a Somogy megyei plébánosok perében.³⁷ Világiak kezdetben elsősorban alperesként jelentek meg, bár a század végén ebben a tekintetben is megfigyelhető változás. Kiemelhető Uros pannonhalmi apát tevékenysége, aki a 13. század elején különösen aktív volt egyháza védelmében.³⁸ Ugyancsak figyelemre méltó az 1215. évi IV. Lateráni Zsinat nyújtotta lehetőség, ugyanis a magyar résztvevők közül többen használták ki a római tartózkodást peres ügyeik indítására vagy már futók felgyorsítására, befejezésére. Az említett Uros apát mellett Róbert veszprémi püspök emelhető ki közülük.³⁹

A Magyarországon vagy magyar vonatkozású ügyekben tevékenykedő pápai küldöttek (bírók, *executorok* és *conservatorok*) összetételének elemzése előtt e helyütt is rá kell mutatnunk, hogy a delegált bírók kiválasztásában nem kizárólag a pápák, vagy sokkal inkább az *audientia* akarata, vagy politikája érvényesült, lévén a választásba a peres feleknek is beleszólása volt.⁴⁰ A kijelölésekben azonban – ahogy említettük – számos szempont szerepet játszott,⁴¹ olyan informális aspektusok, mint a személyes kapcsolatok, a delegáltak tekintélye, jogi képzettsége és bírói tapasztalata.⁴² Kevés forrás áll csak rendelkezésre, amely ezt a kérdést közelebbről megvilágítaná. III. Honorius 1220-as oklevele egy ezek közül. A pápa a spalatói káptalannak írt levelében ugyanis értesítette őket arról, hogy Róbert veszprémi püspököt bízta meg Göncöl érsek megválasztásának vizsgálatával, a megbízást pedig a püspök érdemeivel és a benne való bizalmával indokolta.⁴³ Fontos kiemelni, hogy a peres felek lehetősége a kijelölésbe történő beleszólásra elsősorban a küldöttbírókkal kapcsolatban volt meg, végrehajtott vagy konzervátorok esetében sokkal inkább a pápai Kúria döntése

37 L. a 6.5. fejezetet.

38 L. a 4.3. fejezetet.

39 L. a 4.3. fejezetet. Vö. SZUROMI 2011. 136.

40 MÜLLER 2003. 365–366.; MÜLLER 2008a. 117., 120–122., 130.; MÜLLER 2008b. 46–47., 63.; HAGENEDER 1967. 31.; MALECZEK 1984. 327–328.; SWEENEY 1989. 30.; BRUNDAGE 1995. 128.; BRUNDAGE 2008. 136.

41 Egy ezt érintő kánonjogi szabályozás szerint például a bírácoknak ugyanabból az egyházmegyéből kellett származniuk, mint az alperesnek, vagy legfeljebb kétnapi járóföldre lakhattak tőle. HERDE 2002. 33.

42 PAVLOFF 1963. 17.; MÜLLER 2008a. 120–122., 130.; SWEENEY 1989. 30.; MÜLLER 2003. 365–366.; MÜLLER 1997. 202–217.

43 „Unde quia venerabilem fratrem nostrum episcopum Vesprimiensem virum novimus circumspectum, de quo indubitatum fiduciam obtinemus, et ipse de idoneitate persone fratris eiusdem notitiam habere poterit pleniorum” – MREV I. 47. LIII. sz., RPR 6313. sz. Ehhez még tegyük hozzá ismét, hogy az esetek többségében a bírók megnevezése kizárólag egyházi méltóságukkal, bármilyen személyes megjegyzés, nevük említése nélkül történt. Ezt a tendenciát is tekintetbe véve a továbbiakban a bírók vizsgálata túlnyomórészt hivataluk alapján történik, egyes személyek konkrét szerepére csak abban az esetben térünk ki, ha a forrásadottságok azt lehetővé teszik. Az ávilai egyházmegyét illetően is hasonló jelenség figyelhető meg, általában nem egy konkrét személy, hanem a tisztség viselője kapja a megbízást. ENGEL 2013. 296–297.

érvényesült, míg az ügyhallgatók, *auditorok* esetében ez kizárólagos volt. A továbbiakban ezen megfontolások alapján jelezzük a bírói és *executori*, valamint konzervatori megbízások különbségeit. Azt ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy szinte soha nem dönthető el egyértelműen, melyik bírót jelölték ki a peres felek, és kik kapták megbízásukat az *audientia* munkatársai döntése alapján. A rendelkezésre álló mennyiségi mutatókat pedig módszertani szempontból is óvatosan kell kezelnünk a forrásfennmaradás esetlegessége miatt,⁴⁴ azok alapján egyes személyek vagy akár hivatalok népszerűségére legfeljebb áttételesen következtethetünk. Valamint azt is ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a delegáltak joghatósága szempontjából nem bírt jelentőséggel rendes egyházi hivataluk, az csak a kiválasztásnál játszhatott szerepet. Nem haszon nélkül való azonban a kvantitatív vizsgálódás, ezáltal ugyanis – a fentebb ismertetett megfontolások mellett is – közelebb kerülhetünk a delegált bíróság rendszere magyarországi működésének felderítéséhez, illetve a magyar egyházi társadalom belső viszonyaival kapcsolatban is nyerhetünk új adatokat, méghozzá eddig egészében nem vizsgált szempontok alapján.

Elemzésünket az ismert delegáltak egyházi méltóságait tekintve III. Ince pontifikátusával⁴⁵ kezdjük, lévén ez volt az az időszak, amikor a rendszer széles körű elterjedése végbement a magyar egyházban, de a nagy jogászpápa általános jelentőségéről sem feledkezhetünk el. 1198 és 1216 között mindkét érsek, illetve a pécsi kivételével az összes püspök legalább egyszer megbízást kapott bíróként vagy *executor*ként.⁴⁶ Közülük egyértelműen Péter győri püspök szerepe emelkedik ki,⁴⁷ de elődje, Csák nb. Ugrin,⁴⁸ valamint Boleszló váci,⁴⁹ Simon váradi,⁵⁰ illetve János és Dezső csanádi⁵¹ püspökök is több alkalommal kaptak pápai mandátumot.

Az érsekek és püspökök mellett a szerzetesi közösségek közül a bencés és ciszterci apátok, illetve prépostok és főesperesek kaptak megbízásokat. 1216-ig

44 A problematikára l. ESCH 1985.

45 A vizsgálat végpontja 1301, azonban III. Ince pontifikátusának külön tárgyalását a bírókat tekintve több tényező is indokolja. Egyrészt ez volt az az időszak, amelyben a pápai delegált bíróság rendszere ugrásszerű növekedésen ment keresztül a magyar egyházban, amely folyamat a későbbiekben aztán még intenzívebbé vált. Másrészt James Ross Sweeney vonatkozó kutatásai nyomán az 1198 és 1216 közötti időszakokkal kapcsolatban bővebb alapismeretekkel rendelkezünk. L. SWEENEY 1989. A püspökök és apátok jelentős szerepére L. DROSSBACH 2008. 48.

46 Ekkorra teljesen átalakult a korábbi helyzet, a dalmáciai egyháziak jelentős bírói szerepe megszűnt a magyarországi ügyekben. Vö. SWEENEY 1989. 30–34.

47 A személyekre nézve itt és a későbbiekben is l. a táblázatot a mellékletben, illetve ZSOLDOS 2011a. 91.

48 ZSOLDOS 2011a. 91.

49 ZSOLDOS 2011a. 96.

50 ZSOLDOS 2011a. 98.

51 ZSOLDOS 2011a. 86.

összesen négy Benedek-rendi monostor apátjának (Tihany, Pécsvárad, Szekszárd, Bakonybél) tevékenysége ismert, ahogyan ugyanennyi cisztercié (a legjelentősebb a zirci volt, ezen kívül Pilis, Egres és Cikádor vezetői tűnnek még fel a forrásokban),⁵² akik azonban majd kétszer annyi ügyben vettek részt.⁵³ Mindenképpen érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy ebből az időszakból nem rendelkezünk forrással szerzetesi közösségek perjeleinek bírói megbízásáról, egy kétes hitelű adatot kivéve.⁵⁴ Ki kell térni arra is, hogy például a 13. század eleji angliai vagy skóciai helyzettel ellentétben, ahol a monasztikus rendek képviselői a világi egyház tagjainál több megbízást kaptak,⁵⁵ a magyar egyházat illetően a főpapok és a különböző alacsonyabb méltóságviselők delegálásainak száma az egész század folyamán magasabb volt.

A prépostok között a fehérvárral kapcsolatban maradt fenn a legtöbb adat, a káptalan *custos*ának és *scolasticus*ának megbízásaira vonatkozóan szintén rendelkezünk forrásokkal.⁵⁶ A főesperesek közül szintén a fehérvári emelhető ki,⁵⁷ aki ekkorra más főesperesekhez hasonlóan egy székeskáptalan, a veszprémi tagja volt.⁵⁸ Utolsó csoportként a magyarországi ügyekben bíróként vagy végrehajtóként eljáró külföldi egyháziakat említhetjük, de a későbbiekkel ellentétben 1216 előttről erre nézve szinte alig rendelkezünk adattal. Mindezek alapján feltételezhetjük, hogy a 13. századi helyzettel kapcsolatban nem beszélhetünk tudatos pápai törekvésről a delegált bíróság rendszerének propagálása és a kánonjog terjesztése érdekében. Az egyes esetek sokkal inkább arra utalnak, hogy azok valamely fél, vagy a pápa számára voltak különösen jelentősek. Ilyen volt például a III. Sándor regisztrumát ért csonkítás miatt, magyar gyanúsítottak ellen folyó eljárásban a gradói pátriárka részvétele,⁵⁹ illetve a Berthold választott kalocsai érsek elleni vizsgálat, amelyben a salzburgi püspök és prépost kapott megbízást.⁶⁰

III. Ince utódai alatt tovább alakult a rendszer, ami új jellemzők megjelenésén is tetten érhető. III. Honorius és IX. Gergely pontifikátusa alatt Magyarországon a delegált bíróság elterjedésében további mennyiségi és minőségi nö-

52 Vö. SOMOGYI 2013. 13. Az apátságokkal kapcsolatban l. HERVAY 1984. 83–97., 141–153., 208–225.

53 Vö. SWEENEY 1989. 30–31.

54 MNL OL DF 200 003, RPR 4631. sz., MREV I. 19. XXVI. sz.

55 L. SAYERS 1971. 120–125.; FERGUSON 1997. 125–132.; SOMOGYI 2013. 6–7.

56 A társaskáptalan kiemelkedő szerepét a királykoronázásokban és -temetkezésekben játszott szerepe, illetőleg különleges egyházi jogi helyzete (*exemptio*) magyarázza. L. SWEENEY 1989. 31–32.; MEZEY 1972. 23–30.; SOLYMOSI 2006a. 106.

57 Pl. MNL OL DF 206 848, RPR 4918. sz.; MNL OL DF 206 855, RPR 5109. sz.; ÁÚO I. 127. 63. sz.

58 L. MÁLYUSZ 2007. 41.; SWEENEY 1989. 31. 20. jz.; THOROCZKAY 2008. 366.

59 RPR 584. sz., RI III. I. 537. (540.). sz.; SWEENEY 1989. 32.; SOLYMOSI 1997. 341.; GYŐRY 1948. 8–12.

60 RPR 2793. sz., RI III. IX. 74. sz.

vekedés figyelhető meg. Ezzel kapcsolatban érdemes kitérni két 1235-ös pápai iratra, amelyek címzettjei a két magyar érseki tartomány főpapjai voltak.⁶¹ IX. Gergely a július 11-én kelt leveleiben beszámolt a pannonhalmi apát panaszáról, amely szerint a pápai kiküldött bírók ítéleteit nem minden esetben követik, vagyis sokszor problémák merültek fel azok érvényre juttatásában.⁶² Ezért a pápa megparancsolta a magyar főpapoknak, hogy különleges gondoskodással kényszerítsenek minden ellenszegülőt az apostoli hatalommal megtámogatott döntések tiszteletben tartására.⁶³ A rendelkezés egyfelől az Apostoli Székhez fordulás széleskörű elterjedésére enged következtetni, másfelől rávilágít az ítéletek hathatóságában jelentkező problémákra is.⁶⁴ E nehézségek természetesen nem tekinthetők magyar sajátosságnak: mások mellett Alsó- és Felső-Ausztriából, illetve Portugáliából is számos eset ismert, amelyben a vesztes fél vonakodott alávetni magát az ítéletnek.⁶⁵

A bírók megoszlásához visszatérve elsőként egy olyan csoportot kell vizsgálni, amely ebben az időszakban vált jelentőssé, mégpedig az egyházi központból érkező, helyben bírói tevékenységet folytató pápai küldöttekét. Ugyan a korábbi, 1216-ig terjedő időszakból is ismert néhány példa,⁶⁶ azonban a legátusok bírói működése az 1220-as évektől tekinthető jelentősnek. 1221 és 1234 között három magyarországi pápai delegált – Pecorari Jakab,⁶⁷ Acontius,⁶⁸ illetve Egyed pápai káplán és alszerpap⁶⁹ – tevékenységére van adatunk.⁷⁰ Jakab és Acontius mint pápai legátusok diplomáciai és egyházkormányzati jellegű feladatokkal

61 MNL OL DF 206 953, RPR 9960. sz. és MNL OL DF 206 954.

62 „[...] quod cum ipsis plures commissiones ad diversos iudices diversis temporibus super diversis questionibus et dampnis ac iniuriis sibi et ipsi monasterio irrogatis, nec non et rebus aliis a Sede Apostolica impetrantibus, iudices ipsi quandoque interdicti, nonnunquam vero suspensionis vel excommunicationis sententias exigente iustitia proferant in rebelles, ac mandent locorum ordinariis, ut easdem sententias et ipsi reverenter observent, et faciant a suis subditis firmiter observari, dicti ordinarii huiusmodi mandato recepto non solum predictas sententias non observant” – ÁÚO I. 333. 203. sz

63 „[...] universitati vestre per apostolica scripta firmiter precipiendo mandamus, quatinus cum a iudicibus a Sede Apostolica delegatis super observandis eorum sententiis fueritis de cetero requisiti, et vos ipsi eos humiliter observetis, et faciatis a subditis vestris inviolabiliter observari” – ÁÚO I. 333. 203. sz.

64 Vö. SOMOGYI 2013. 19–22. Somogyi Szilvia szerint a rendszer hatékonysága kifejezetten alacsony volt a Magyar Királyságban.

65 FLEISCH 2006. 71.; HAGENER 1967. 47–51.

66 Például Gregorius de Sancto Apostolo említett döntése az erdélyi püspök és a szebeni prépost joghatósági vitájában. SWEENEY 1989. 28.; KISS 2007a. 153–154.; KISS 2019b. 88–89. Illetve Pelagius albanói bíboros-püspöknek és Istvánnak, a Duodecim Apostolorum bíboros-presbiterének ítélete a veszprémi püspök és az esztergomi érsek perében 1216-ból. MNL OL DF 200 004. L. KISS 2013. 59.

67 ALMÁSI 1993; ZIMMERMANN 2011. 147.; FRANKÓI 1901. 52–59.

68 BARABÁS 2017c. 11–17.

69 BARABÁS 2017a. passim.

70 Vö. SCHMUTZ 1972. 462.; BARABÁS 2013c. 70–71.

érkeztek az országba,⁷¹ ahol aztán ezen funkciójukban, felhatalmazásukat felhasználva, vagy a pápa által bíróként kijelölve tárgyaltak különböző ügyeket.⁷² Ezzel szemben Egyed pápai delegált bíróként érkezett Magyarországra, ahol csak később bízta meg IX. Gergely más jellegű feladattal, amelynek végrehajtása után, visszatérve korábbi tevékenységéhez továbbra is Magyarországon maradt.⁷³ Jakab magyarországi szerepével kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy más jellegű tevékenységei mellett bíróként is kiemelkedő jelentőséggel bírt, hiszen legációja időszakából (1232 augusztusa és 1234 júniusa között) valamennyi ismert esetben ő kapott pápai megbízást.⁷⁴ Ez egyrészt a peres felek akaratára vezethető vissza, másrészt IX. Gergely szándéka is feltételezhető a jelenség mögött.⁷⁵ Ezzel kapcsolatban nem feledkezhetünk el a legátusi írásbeliség kérdéséről,⁷⁶ valamint a pápai megbízott felhatalmazásával tevékenykedő külföldi és magyarországi klerikusokról sem,⁷⁷ hiszen a legátus egymaga nem oldhatta volna meg temérdek feladatát. Ezt a kérdést a későbbiekben az ügymenet különböző aspektusaival összefüggésben még érintjük.

Az előbbire jó példa az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apát pere,⁷⁸ amelyben korábban Egyed pápai káplán is eljárta, mielőtt az Jakabhoz került volna.⁷⁹ A legátus egy 1233. szeptember 11-én kelt oklevele ellenben egy más ter-

71 Természetesen kettejük bírói tevékenységében mennyiségileg hatalmas eltérés tapasztalható, hiszen Jakab összetett feladataival szemben (ALMÁSI 1993. 133–140.) Acontius bírói megbízására mindössze két adat áll rendelkezésre. Egyrészt az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki bencés apátság közötti vitában vett részt választott bíróként (MNL OL DL 96., RPR 6587. sz. és L. KEGLEVICH 2012. 80–81.; BARABÁS 2015a. 38–39.), másrészt a Göncöl spalatói választott érsek elleni vizsgálatban játszott szerepet 1221 és 1223 között (BARABÁS 2015a. 200–201. és alább további irodalommal).

72 A delegált bíróság kutatásának egyik fontos szempontja annak a vizsgálata, hogy az egyes esetekben a legátusok jogilag milyen szerepben is jelentek meg, tehát megbízták őket, vagy teljhatalmukat felhasználva magukhoz vonták az ügyet. Ehhez kapcsolódóan szintén fontos kérdés, hogy az eljárások mely szakaszát érintette tevékenységük, vagyis első bírói fórumként, vagy fellebbezés eredményeként került eléjük az adott ügy.

73 L. a 8. fejezetet. Az ő tevékenységéhez kapcsolható Johannes de Civitella magyarországi megbízása, aki 1241-ben szintén pápai káplánként és alszerpapként érkezett az országba, ahol a tervezett zsinat ügye mellett két esetben is – a csanádi püspök testi alkalmasságának kivizsgálására (RPR 10985. sz., RG IX. 5364. sz.) és Benedek óbudai prépost fehérvári préposttá választásának ellenőrzésére (RPR 10992. sz., RG IX. 5380. sz.) – pápai delegált bíróként kapott megbízást. Vö. BARABÁS 2013b. 71–72.

74 L. az erre az időszakra vonatkozó eljárásokkal kapcsolatos mandátumokat Jakab legációjának időszakából. A kérdéses időszak pápai oklevelei: RPR 8977–9740. sz. között.

75 L. MÜLLER 2008a. 121–122.; FIGUEIRA 1986a. 565.

76 L. WEISS 1995. 329–330.; WEISS 1999. 31.

77 Egy példa hasonló szubdelegálásra: BARABÁS 2012. 62–68.

78 RPR 9023. sz., RG IX. 935. sz. Az esetre legutóbb I. ȘTEFĂNESCU 2018. 73.

79 „Volentes igitur, ut finis litibus imponatur, mandamus, quatenus, si est ita, abbate et conventu predictis, ne de sua possint contumacia gloriari, prefato episcopo in expensis, taxatione competentis prehabita, condemnatis, partibus convocatis, audias causam, etc.

mészetű ügyet ismertet.⁸⁰ A pannonhalmi apát és bizonyos somogyi egyházak perében ugyanis Jakabot nem a római Szentszék delegálta (legalábbis a szövegben nincs erre utalás), Jakab teljhatalma birtokában vonta magához a döntést.⁸¹ Hasonlóan saját hatáskörében intézkedett Bertalan pécsi püspök *suspensiója* esetében.⁸² A legátusok bírói tevékenységével kapcsolatban ugyancsak fontos szempont, hogy az egyes perekben első szintként végezték-e a vizsgálatot, vagy azok fellebbezés útján kerültek hozzájuk. Jakab esetében a váradi püspökválasztás hozható fel példának az utóbbira,⁸³ míg a boszniai püspök elleni eljárást a legátus kezdeményezte, és így ő is kapott rá felhatalmazást a pápától.⁸⁴

III. Honorius és IX. Gergely időszakában a korábbinál változatosabb kép tárul elénk a delegált bírók megoszlásával kapcsolatban. Gyökeres változás azonban nem történt, ahogyan azt a magyarországi érsekek és püspökök bírói szerepe is mutatja. 1216 és 1241 között minden főpap – az erdélyi és a szerémi püspök kivételével – legalább egyszer megbízást kapott bíróként, végrehajtóként vagy *conservator*ként.⁸⁵ A két érsek tevékenysége között nem mennyiségi, sokkal inkább minőségi különbség fedezhető fel. A kalocsai főpapok ugyanis túlnyomórészt bíróként tűnnek fel a forrásokban, míg esztergomi kollégáik sokkal inkább *executor*ként kaptak mandátumokat az egyházfőktől.⁸⁶ A fennmaradt források alapján ugyanakkor Esztergom főpapja és *suffraganeusai* több mint háromszor annyi alkalommal kaptak bírói megbízást, mint a másik tartomány érseke és püspökei. Mennyiségileg a legtöbb mandátum a váci püspökök⁸⁷ és a veszprémi

facientes etc. testes [...]” – VMHH I. 107. CLXXXVI. sz.

80 MNL OL DF 206 931, ÁÚO I. 312. 190. sz. A pannonhalmi apátság és bizonyos somogyi egyházak pere.

81 „Jacobus miseratione Divina Prenestinus electus Apostolice Sedis legatus universis presentes litteras inspecturis salutem in Domino. Ad universitatis vestre noticiam volumus pervenire, quod cum inter fratrem Joancam, procuratorem Urie abbatis et conventus Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie ex una parte, et Berillum sacerdotem Sancti Georgii de villa Joba, procuratorem [...] ceterarum ecclesiarum in comitatu Simigiensi existencium ex altera, questio in nostri presencia verteretur [...] Salvo iure et eciam lite coram nobis legitime contestata, propositionibus, confessionibus, et allegacionibus ab utraque parte factis, placuit utrique parti a lite recedere, et ad talem compositionem seu concordiam devenire [...] Ne igitur super hoc aliquod dubium aliquo tempore oriatur, in testimonium dicte compositionis presentes dedimus literas nostri sigilli munimine roboratas” – ÁÚO I. 312–313. 190. sz.

82 RPR 9799. sz., RG IX. 2322. sz. Vö. KOSZTA 2007a. 38–39.

83 RPR 9061. sz., RG IX. 1008. sz.

84 RPR 9211. sz.

85 L. a táblázatot a mellékletben. A III. Ince alatti helyzetről I. SWEENEY 1989. 30.

86 Ez a helyzet feltehetően utóbbi metropolitai jogaira vezethető vissza. E folyamat betetőzése 1239-ben következett be Esztergom primátusának királyi elismerésével. L. KISS 2011. 83–98.

87 L. RPR 6845., 6862., 7284., 7326., 7354., 8012., 8815., 10008., 10012., 10051., 10082. sz., ÁÚO I. 265. 159. sz., MNL OL DF 200 005, MNL OL DF 208 315.

püspökök⁸⁸ tevékenységét illetően ismert. Rajtuk kívül a nyitrai,⁸⁹ az egri és a győri püspökök, illetve a kalocsai érseki tartományból a csanádi püspök⁹⁰ és a váradi főpapok⁹¹ megbízásai maradtak fenn nagyobb számban. Ha a delegáltak jellegét is számításba vesszük, akkor Gergely győri püspök⁹² jelentősége emelhető ki, lévén esetében csak küldöttbírói megbízásra van adat, végrehajtóként nem tűnt fel a forrásokban, így joggal gondolhatunk arra, hogy ebben a ténnyben lokális népszerűsége is tükröződött.

Ha ehhez a megállapításhoz kapcsolódóan az éppen aktuális egyházi hivatal helyett a személyeket vizsgáljuk, akkor az említett Gergely győri püspök mellett kiemelhetjük János esztergomi érseket,⁹³ Csák nb. Ugrin kalocsai érseket,⁹⁴ Bereck váci,⁹⁵ Lád nb. Bulcsú csanádi,⁹⁶ Jakab nyitrai,⁹⁷ illetve Róbert veszprémi püspököt, későbbi esztergomi érseket.⁹⁸ Utóbbi személy két méltóságában több mint tízszer kapott bírói, de főleg *executori* megbízást,⁹⁹ míg Bulcsú püspök már győri prépostként is kifejezetten népszerű bíró volt,¹⁰⁰ majd az 1230-as években hosszadalmas eljárás folyt ellene a bizerei monostor megkárosítása miatt, amely azonban végezetül eredmény nélkül zárult.¹⁰¹ Legfeljebb feltételezhetjük csak, hogy ebben Bulcsúnak a „barikád másik oldalán” szerzett tapasztalatai is szerepet játszhattak. A főpapokkal kapcsolatban ismételten rámutathatunk a kiválasztásban szerepet játszó szempontokra, amelyek között a személyes kapcsolatok, a tekintély, a megbízhatóság és a fizikai elérhetőség lehetett a legjelentősebb, tekintet nélkül arra, hogy az adott kiküldötteket az *audientia* munkatársai, vagy a pereskedők választották ki.¹⁰²

A következő csoportot különböző monostorok előjárói alkották. Esetükben már tapasztalható jelentősebb változás a korábbiakhoz képest. Az apátok

88 L. RPR 5795., 6313., 6338., 6409., 6428., 6533., 6775., 6954., 6993., 8012., 8968., 10366. sz., MNL OL DF 206 950.

89 A nyitrai püspökök II. András képviselőjeként játszott szerepére l. RUDOLF 2019.

90 János és Dezső püspökök III. Ince alatt, 1202-től jelentős szerepet játszottak (Vö. SWEENEY 1989. 30.), míg a korábbi győri prépost, Lád nb. Bulcsú – az ellene folyó vizsgálat dacára – IX. Gergely pontifikátusa alatt is kapott több mandátumot. L. ZSOLDOS 2011a. 86–87. Szerepére Somogyi Szilvia is felhívta a figyelmet. SOMOGYI 2013. 8.

91 Elsősorban Sándor püspök. L. ZSOLDOS 2011a. 98.

92 ZSOLDOS 2011a. 91. Vö. SOMOGYI 2013. 8.

93 Személyére l. THOROCZKAY 2003.

94 L. UDVARDY 1991. 117–133.

95 ZSOLDOS 2011a. 96. L. SOMOGYI 2013. 8.

96 ZSOLDOS 2011a. 86. L. SOMOGYI 2013. 8.

97 ZSOLDOS 2011a. 93. Vö. RUDOLF 2019. 34–36.

98 ZSOLDOS 2011a. 81., 100.

99 L. RPR 5684., 5795., 6313., 6338., 6409., 6428., 6533., 6775., 6954., 6993., 7611., 8487., 8501., 9799. sz.

100 L. a táblázatot a mellékletben.

101 L. alább a 4.2.4. fejezetben.

102 Vö. SWEENEY 1989. 30.; MÜLLER 2003. 365–366.; MÜLLER 2008a. 120–122., 130.

mellett ugyanis már perjelek, illetve maguk a konventek is kaptak pápai megbízásokat.¹⁰³ A felkérések rendi eloszlását tekintve hasonló helyzet állapítható meg, mint korábban: a ciszterciek bírói tevékenységére ugyanis több mint másfélszer annyi adat áll rendelkezésre, mint a Benedek-rendiekére.¹⁰⁴ A benecéseknél érdekes változás figyelhető meg 1216 és 1241 között: a korábbi négy monostorral szemben már 15 szerzetesi közösség apátjainak pápai megbízásáról rendelkezünk információval, többségük azonban csak egyetlen alkalommal kapott bírói felhatalmazást.¹⁰⁵ Ezzel szemben hét monostor elöljárói többször is eljárak különböző ügyekben. Közülük a pécsváradi és a tihanyi apátokkal kapcsolatban ismert a legtöbb adat, őket követik a somogyvári és a szekszárdi apátok. Ezen kívül még egy jelentős változás emelhető ki, mégpedig a pannonthalmi apáttal kapcsolatban. Uros ugyanis, mint említettük, számos perben volt érintett, azonban hosszú ideig egyik esetben sem szerepelt bíróként, nyilván éppen ezzel összefüggésben.¹⁰⁶ Ez a helyzet 1235-ben változott meg: ebből az évből ismert az első megbízás, amelyben Pannonthalma apátja végrehajtóként kapott mandátumot.¹⁰⁷ Bár arról sem feledkezhetünk el, hogy az apátság perei 1243 után is folytatódtak, azonban Uros utóda, Salamon apát sokkal aktívabb volt bíróként a pereskedésben élenjáró elődjével összehasonlítva.¹⁰⁸

A ciszterci monostorokra visszatérve szembevetű a perjelek és a konventek növekvő szerepe, amely csak rájuk jellemző, több esetben is kapott együtt megbízást ugyanazon monostor apátja és perjele.¹⁰⁹ Az apátok közül a zirci és a pilisi, valamint tőlük kissé lemaradva a szentgotthárdi,¹¹⁰ illetve az egresi, míg a konventek közül zirci és a pilisi kapott legtöbbször megbízást.¹¹¹ Új résztvevőként a korszakban tűnt fel a megbízottak között a bélakúti apát is.¹¹² Amennyiben a megbízások jellegét is bevonjuk a vizsgálódásba, úgy azt állapíthatjuk meg, hogy a kiemelkedő apátok mindegyike tevékenykedett bíróként és *executorként* is, általában közel azonos számban. Kivételt képez ez alól a zirci

103 Pl. Zirc: RPR 8822., 10847. sz.; Pilis: MNL OL DF 200005, 8497.; Szentgotthárd: RPR 6022., 7347. sz.; Egres: RPR 6443., 8487. sz. Egressel kapcsolatban l. Bácsatyai 2015.

104 L. a táblázatot a mellékletben.

105 L. a táblázatot a mellékletben.

106 Vö. SWEENEY 1989. 30.

107 A bizerei apát és a csanádi püspök közötti perben a szekszárdi apáttal és egy közelebbről meg nem nevezett fehérvári klerikussal együtt kapott megbízást. RPR 9965. sz. Ezt később még egy mandátum követte 1235-ben II. András és a magyar egyház viszonyával kapcsolatban. RPR 10006. sz.

108 L. alább.

109 Pl. Zirc: MREV I. 121. CXLII. sz.; MREV I. 124. CXLVI. sz.

110 A monostorral kapcsolatban l. HERVAY 1984. 159–171.

111 Pilis, illetve Egres és II. András kapcsolatára Somogyi Szilvia hívta fel a figyelmet a delegált bírósággal összefüggésben. SOMOGYI 2013. 13.

112 RPR 10015., 10024. sz. Az apátságra l. HERVAY 1984. 133–140.; TAKÁCS 1989.

és a szentgotthárdi apátság, ahol a bírói tevékenység dominált.¹¹³ A konventek növekvő szerepvállalása és a hiteleshelyi tevékenység alakulása között érdekes kölcsönhatás figyelhető meg. A kiküldött bíraskodásban való növekvő részvétel ugyanis azokat a ciszterci apátságokat jellemezte, amelyek Magyarországon nem vettek részt a hiteleshelyi tevékenységben.¹¹⁴ Ezzel szemben az 1230-as évektől ebbéli funkciót is ellátó bencés konventeknél¹¹⁵ a pápai mandátumokra nincs adat.¹¹⁶ Végül, de nem utolsósorban meg kell még említeni a johanniták fehérvári *praeceptorium*ának perjelét;¹¹⁷ jelentőségét mutatja, hogy négy adat is fennmaradt bírói és *executori* tevékenységéről három ügyet érintően.¹¹⁸

A következő jelentős csoportot – hasonlóan a korábbiakhoz – a káptalanok tagjai és a főesperesek alkották. Velük kapcsolatban elsődlegesen a mennyiségi növekedést kell hangsúlyozni, hiszen majd’ annyi megbízás ismert körükből, mint a magyarországi prelátusokéból.¹¹⁹ Ez a folyamat megfelel az általánosnak nevezhető tendenciáknak, hiszen más régiókban is egyre inkább az alsóbb egyházi méltóságok, köztük is a prépostok és főesperesek jelentek meg bírói szerepkörben a prelátusok helyett a század ezen szakaszában.¹²⁰ Magyarországon a prépostok mellett a káptalanok egyéb méltóságai is feltűntek pápai delegáltaként, így például az éneklőkanonokok, *scolasticus*ok és a *custos*ok.¹²¹ Területileg nézve a főpapok eloszlásához hasonló jellemzők figyelhetők meg, ugyanis itt is az esztergomi érseki tartományból maradt fenn a megbízások túlnyomó többsége. Ez egyrészt a fennmaradás esetlegességével magyarázható, hiszen a Kalocsa alá tartozó területek sokkal inkább ki voltak téve a tatárjárás okozta pusztulásnak.¹²²

A megbízottak közül továbbra is igen nagy számban kaptak mandátumot a fehérvári prépostok,¹²³ jóllehet az „első helyet” immár a győri székeskáptalan tagjai szerezték meg. A prépostok, különösen Bulcsú, mellett az éneklőkanonok,

113 L. a táblázatot a mellékletben.

114 Annak ellenére, hogy például lengyel területen fontos szerepet játszottak a hiteleshelyi tevékenység megfelelőjének tekinthető közjegyzői funkciók teljesítésében. Vö. HUNYADI 2003. 30–31.

115 Vö. SOLYMOSI 1996b. 482–489.

116 A helyzet alakulásában ugyanakkor nyilván az is szerepet játszott, hogy a hiteleshelyek alapvetően világi igényt elégítettek ki írásbeliségükkel, hiszen az általuk kiállított iratokat egyházi ügyekben egyházi bíróság nem fogadta el autentikusnak. L. HUNYADI 2003. 31. Vö. HERDE 2002. 35.

117 A rendházzal kapcsolatban legutóbb I. RIBI 2019.

118 RPR 10366., 10438., 10440., 10627. sz.

119 A korábbi tendenciára I. SWEENEY 1989. 32.

120 Vö. MÜLLER 2008a. 116.

121 Pl. RPR 5680. sz., RPR 10861. sz., RG IX. 5126. sz.

122 L. SOLYMOSI 1996b. 492.

123 Vö. SWEENEY 1989. 32. és: RPR 6149., 7326., 7404., 7414., 7477. sz.

a dékán és Lukács kanonok is szerepel a forrásokban pápai megbízottként.¹²⁴ A fehérvári, győri, esztergomi és váci prépostokkal, illetve a nyitrai főesperessel kapcsolatban azt is hangsúlyoznunk kell, hogy kizárólag delegált bíróként tűntek fel a forrásokban, ami, kapcsolódva a győri püspök hasonló jellegzetességéhez, a méltóságviselők helyi népszerűségére is enged következtetni.¹²⁵ A kalocsai érseki tartományból nem emelhető ki hasonló jelentőségű egyházi hivatalviselő, egyedül az aradi, a csanádi és a bethlemi prépostok többszöri kirendeléséről áll rendelkezésre adat. A főespereseket vizsgálva egyértelmű a nyitrai jelentősége, amely pozíció betöltői a többivel összevetve jelentősebb számban szerepeltek bíróként pápai eljárásokban.¹²⁶ A két érsekség közötti különbség itt is kimutatható, ismételten Esztergom javára.¹²⁷

Az utolsó és egyben legkisebb csoportot a Magyarországot, vagy magyarországi szereplőket érintő ügyekben megbízott külföldi klerikusok alkotják. Az egész korszakból azonban mindössze négy eset ismert. 1220-ban a salzburgi érsek és a seckau, illetve a veszprémi püspökök kaptak megbízást III. Honorius pápától II. András és Konstancia egykori magyar királyné közötti perben végrehajtóként.¹²⁸ Ugyanazon évben a mâconi püspököt és La Ferté apátját bízta meg a pápa Bertalan választott pécsi püspök alkalmasságának a vizsgálatával.¹²⁹ 1221-ben a gradói pátriárka kapott megbízást a pilisi apát, illetve a fehérvári és a nyitrai főespereseknek a trieszti püspök ellen indított keresete ügyében.¹³⁰ 1225-ben pedig a lilienfeldi ciszterci apátot bízta meg a pápa kerci és egresi kollégáival együtt, hogy vizsgálják ki a Német Lovagrend Barcaságból történt kiűzésének körülményeit.¹³¹ Ezen ügghöz kapcsolódik a korábbi kalocsai érsek, Berthold 1234. évi megbízása is, aki Róbert esztergomi érsekkel együtt kapta a lovagrend birtokainak helyreállítását feladatul.¹³² Ezeknek az eseteknek az előfordulását ugyanakkor az is magyarázhatja, hogy az adott ügyek jelentősége miatt a pápa ténylegesen élt azzal az elméleti lehetőséggel, hogy maga (vagy az *audientia*) küldjön ki egy tekintélyes, de nem helyi egyházi személyt a vizsgálatra.

Ha vizsgálódásunkat folytatjuk az 1241–1242-es tatárjárás utáni helyzettel, amely már csak a pusztítás mértékénél fogva is joggal tekinthető cezúrának a

124 Prépost: RPR 7414., 8831., 6022., 8034., 5725., 5927., 6466., 6587., 7476., 7188., 7347., 8233., 8014. sz. Éneklőkanonok: RPR 5680., 8831., 8034. sz. Lukács kanonok: RPR 10440., 10438. sz. Dékán: RPR 7188. sz.

125 L. a táblázatot a mellékletben.

126 RPR 5597., 6899., 7477. sz.

127 Egyetlen adat van főesperesi megbízásra a kalocsai tartományból, a bácsiéra: RPR 10024. sz.

128 RPR 6409. és 6428. sz.

129 Vö. KOSZTA 2007a. 29.

130 RPR 6564. sz.

131 RPR 7428. sz. Vö. ZIMMERMANN 2011. 131–136.

132 RPR 9722. sz., RG IX. 2113.

szentszéki küldöttbíróság magyarországi működését tekintve is, amihez az 1241 és 1243 közötti pápai széküresedés is hozzájárult,¹³³ úgy a bírók körét tekintve az első években a korábbi tendenciák folytatódása figyelhető meg, míg az 1250-es évek közepétől sok más szempont mellett a delegáltakat tekintve is új jelenségekkel találkozhatunk.¹³⁴

Ha az ismertetést a magyar egyházon kívüli klerikusokkal folytatjuk, úgy ezúttal is egy legátus, Fülöp fermói püspök tevékenysége emelhető ki elsősorban, aki 1279 és 1281 között – diplomáciai jellegű feladatai mellett – számos esetben járt el bíróként személyesen, vagy delegálta tovább a feladatot. Előbbire János óbudai kanonok kalocsai érsekké választása körülményeinek a kivizsgálása, míg utóbbira Lodomér esztergomi érseknek a veszprémi káptalan és a Somogy megyei papság perében való bírói tevékenysége nyújt példát.¹³⁵ Egy másik legátus, Orvietói Benvenuto, gubbiói püspök 1290-ben a nándorfehérvári püspöki méltóság betöltésével kapcsolatban kapott megbízást, IV. Miklós (1288–1292) egy Rómával hitegységen lévő főpap beiktatását parancsolta neki, de az itáliai prelátus többszöri felhatalmazása ellenére sem jutott el a királyságba, így ez ügyben sem járt el a ráruházott hatalommal.¹³⁶ Pápai klerikusok további két alkalommal érkeztek az országba bírói feladatot teljesítve. Valter ferences szerzetes és pápai káplán 1263-ban a zágrábi püspökválasztás körüli vita kapcsán, míg Eneco pápai káplán 1266-ban a Jób pécsi püspök elleni vizsgálat ügyében.¹³⁷ 1291-ben pedig a bécsi Benedek-rendi apátság vezetője kapott megbízást a nyulak-szigeti (Margit-sziget) apácák és az esztergomi érsek közötti perben.¹³⁸ Ismertek továbbá IV. Ince és IV. Kelemen (1265–1268) rendelkezései, amelyekkel előbbi 1254-ben a bolognai főesperest, míg utóbbi 1267-ben a velencei Szent Márk egyház *primicerius*át bízta meg. Benedek esztergomi érsek, illetve 13 évvel később Timót zágrábi püspök ellen azért kellett eljárni a megbízottaknak, mivel azok több sienai kalmár adósai voltak.¹³⁹ 1264-ben IV. Orbán (1261–1264) pedig a bolognai püspököt bízta meg azzal, hogy Bánca bíboros unokaöccse, Károly számára biztosítsa az egyházfő által neki juttatott veronai stallumot.¹⁴⁰ Mindezek alapján azt láthatjuk, hogy a 13. század második felében is találkozhatunk a magyar egyházon kívülről érkező klerikusokkal, de a küldöttbíróság rendszerét

133 L. alább az 5. fejezetben.

134 L. az 5. fejezetet.

135 RPR 21610. sz., RN III. 605. (900.) sz., ÁÚO IV. 227. 127. sz. L. Kovács 2019. 145. és 6.5. fejezetet.

136 RPR 23345. sz., RN IV. 4344. sz. L. Kiss 2018. 1356–1357.; TERNÓVÁZ 2018. 119.

137 RPR 18787. sz., RU IV. 489. sz.; RPR 19822. sz., RC IV. 367. sz.; RPR 19833. sz., RC IV. 371. sz.; RPR 19854. sz., RC IV. 383. sz. L. a 6.4. fejezetet, valamint DAMIAN 2016. Vö. BARABÁS 2018. 110–112. további irodalommal.

138 RPR 23369. sz., RN IV. 7566. sz.

139 RPR 15264. sz., RI IV. 7342. sz.; RPR 19951. sz., RC IV. 797. sz.

140 RU IV. 1494. sz.

aktívan alakítani akaró pápai politikának továbbra sincs nyoma, illetve – Fülöp legátus tevékenysége jelentőségének elismerése mellett – sem nevezhetünk meg olyan szentszéki küldöttet, akinek fő feladata Egyedhez hasonlóan a helyben felmerülő perek kezelése lett volna.

Amennyiben a helyi delegáltak körére térünk át, úgy az érsekekkel és püspökökkel kapcsolatban a mandátumok számát illetően komoly változást nem állapíthatunk meg az előző évtizedekhez képest. A 13. századi új püspökségek – többségének – (boszniai, nándorfehérvári)¹⁴¹ vezetőit leszámítva minden egyházmegye püspöke kapott megbízást, tehát a korábban kimaradó erdélyi és szerémi is.¹⁴² Az újdonságot az *executori* mandátumok számának és arányának növekedésében, illetve a *conservatori* megbízások gyakorlattá válásában jelölhetjük meg.¹⁴³ Mindazonáltal ebben az időszakban is találkozunk olyan püspökséggel, amelynek vezetője teljesen, vagy majdnem kizárólag küldöttbíróként jelent meg a forrásokban, mint például a szerémi vagy a csanádi esetében.¹⁴⁴ Hozzá kell tenni azonban, hogy a megbízások egy jelentős része az 1260-as évek közepe előttről származik, ennek okát alább részletesen vizsgálat alá vesszük. Ha az egyházi hivatal mellett a személyekre is figyelünk, úgy Bánca nb. István esztergomi érsek, majd prenestei bíboros-püspök,¹⁴⁵ Benedek kalocsai majd esztergomi érsek,¹⁴⁶ Lodomér esztergomi érsek,¹⁴⁷ vagy éppen Türje nb. Fülöp zágrábi püspök, utóbb esztergomi érsek¹⁴⁸ neve is kiemelhető, míg Zeland veszprémi püspök bírói megbízatásai mellett felperesként is kifejezetten aktív volt.¹⁴⁹ Figyelmet érdemel továbbá, hogy Ádám nyitrai püspök öt megbízásából négyszer Bánca nb. István esztergomi érsek bírótársaként tűnt fel.¹⁵⁰

A szerzetesrendi előjárók esetében jóval komolyabb változással találkozhatunk. A bencések közül a bakonybéli és dombói (Rakovac) apátok megbízásain kívül – bár túlnyomórészt az 1252 előtti időszakban, de – csak pannonhalmi delegáltakkal találkozunk a forrásokban, Salamon apát¹⁵¹ mellett ugyanis egy esetben a perjel és az alperjel is eljáró végrehajtóként ugyanabban az esetben.¹⁵² Ez a korábbiakkal összevetve drasztikus változás feltehetően azzal a pusztulással hozható összefüggésbe, amelyet a Benedek-rendi monostorok a tatárjárás

141 FONT 2009. 342.

142 L. a táblázatot a mellékletben.

143 Pl. RPR 11812., 11881. sz.; RPR 19890. sz., RC IV. 395. sz.

144 L. a táblázatot a mellékletben.

145 Személyére összefoglalóan l. KISS 2015. különösen: 30–32. L. továbbá ZSOLDOS 2011a. 81.

146 L. UDVARDY 1991. 134–144.; ZSOLDOS 2011a. 84.

147 BEKE 2003d; ZSOLDOS 2011a. 82.

148 ZSOLDOS 2011a. 81., 103.

149 L. a 6.5. fejezetet.

150 Erre esetleg magyarázattal szolgálhat a nyitrai püspökség és az esztergomi érsekség viszonya. Erre l. KOSZTA 2009b. passim.

151 Vö. SOMOGYI 2013. 13.

152 RPR 14705. sz.

idején szenvedtek el,¹⁵³ bár nem kizárólagosan. A ciszterciek esetében nem találkozunk hasonló változásokkal, a jelentős monostorok, mint a pilisi, a zirci, vagy a szentgotthárdi elöljárói továbbra is nagy számban kaptak megbízásokat, főleg bíróként, de végrehajtóként is, közülük egyértelműen a pilisi monostor apátjai emelkednek ki,¹⁵⁴ István pilisi apát zirci kollégájával párhuzamosan hosszú évtizedek kihagyása után kapott sorban bírói megbízásokat az 1290-es években.¹⁵⁵ Változás, hogy az első magyarországi monostor, a cikádori¹⁵⁶ apátjai nem jelennek meg a forrásokban, a korábban jelentős egresi apátság szerepvállalására pedig egy adat áll rendelkezésre, míg a szepesi és a toplicai monostorok apátjai ekkor kaptak először pápai mandátumokat.¹⁵⁷

Maradva a szerzetesi közösségeknél az új koldulórendek megjelenése emelhető ki, ugyanis mind a domonkosok, mind a ferencesek elöljárói kaptak pápai mandátumot az 1301 előtti időszakban. Előbbi rendnél négy eset ismert (a boszniai püspökség ügye, a veszprémi, valamint az egri püspökök pereit egyházmegyénk papságával, a Jób pécsi püspök elleni vizsgálat, illetve a fehérvári prépostválasztás kivizsgálása 1289-ből),¹⁵⁸ míg utóbbi esetében három forrás, IV. Sándor (1254–1261) 1260-as oklevele,¹⁵⁹ Fermói Fülöp legátus 1280. évi megbízása,¹⁶⁰ valamint az 1289-ben a fehérvári ferences gvárdiánnak küldött irat áll rendelkezésre.¹⁶¹ A szerzetesrendeket illetően kiemelhető még az ágostonos remeték¹⁶² perjelének megbízása a veszprémi püspökség előbb említett perében, illetve a johanniták tisztségviselőinek a szinte teljes hiánya.¹⁶³

Az egyházak közül az esztergomi szerepe nőtt meg a korábbiakhoz képest, a prépost mellett a *cantor* és az olvasókanonok, valamint a főesperes is több alkalommal kapott pápai mandátumot, ahogyan a székeskáptalan méltóságviselői mellett az esztergom-szenttamási, illetve az esztergom-szentgyörgyi prépostok is. Mellettük a fehérvári, a győri és a korábban hiányzó pozsonyi egyházak méltóságviselői is jelentős számban kerültek megbízásra, különösen, ha hozzátesszük, hogy a székeskáptalanok és a fontosabb társaskáptalanok közül nem szerepelnek a pápai delegáltak között a pécsi, budai vagy dömösi egyházak elöljárói. Az eddig elmondottak csak az esztergomi érseki tartományra vo-

153 CsÓKA 1980. 209–211. Vö. SZABÓ 2003. 493–497.

154 Vö. SOMOGYI 2013. 13.

155 L. a táblázatot a mellékletben.

156 KOSZTA 1993a. 115–116.

157 L. a táblázatot a mellékletben.

158 RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz.; RPR 22885. sz., MREV IV. 309. CCXLIII. sz.

159 MREV IV. 309. CCXLIII. sz.

160 ÁÚO XII. 307. 253. sz.

161 RPR 11821. sz.; RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz.; RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.; RPR 22885. sz. L. a táblázatot a mellékletben.

162 Az ágostonos remeték magyarországi történetére l. ROMHÁNYI 2005.

163 Csak IV. Béla és István ifjabb király konfliktusával kapcsolatban jelentek meg *conservatorként*. L. a 6.1. fejezetet.

natkozni, ha a kalocsait is megvizsgáljuk, a változás sokkal drasztikusabb az előző évtizedekkel összevetve. Péter kalocsai kanonok, pápai alszerpap 1243-as mandátuma mellett mindössze a Fermói Fülöp legátus által Jakab császári prépostnak adott 1280. évi megbízás ismert. Ennek a feltűnő hiánynak a magyarázata csak részben kereshető a tatárjárás okozta pusztulásban, különösen, mivel az érsekek és püspökök esetében sokkal kisebb volumenű visszaeséssel szembesülünk. Mindez összefüggésbe hozható a küldöttbíróság az 1250-es évektől tapasztalható magyarországi visszaszorulásával, illetve összességében azt állapíthatjuk meg, hogy – más területekhez és – a század eleji tendenciákhoz hasonlóan, ismét a főpapok, püspökök és apátok delegálása vált gyakoribbá.¹⁶⁴ Ugyancsak alátámasztja ezt a megállapítást, hogy mindössze három adattal rendelkezünk főesperes pápai megbízását illetően, az esztergomi kapott felhatalmazást 1245-ben és 1294-ben, míg a veszprémi 1246-ban.¹⁶⁵

Az ismert esetek alapján a bírók kijelölésének földrajzi aspektusaival kapcsolatban az említett pápai szabályozás ellenére sem állítható fel általános gyakorlati szabály.¹⁶⁶ Bizonyos ügyekben ugyanis közeli egyházak méltóságai jártak el bíróként, mint például a fehérvári prépost és a káptalan perében először a veszprémi püspök, a zirci apát és a johanniták fehérvári *praeceptorium*ának perjele, majd a pilisi apát, a budai őrkanonok és a veszprémi prépost.¹⁶⁷ Más esetekben akár a másik érseki tartományból is választhattak delegáltat, mint például az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát vitájában a csanádi püspök, a bácsi prépost és a bélakúti apát személyében.¹⁶⁸ Ez utóbbi per abból a szempontból is jelentős, hogy egy Benedek-rendi apát ügyében egy ciszterci járt el bíróként¹⁶⁹ (jóllehet az azonos rendbe tartozó előljáró delegálása gyakoribb volt).¹⁷⁰ Figyelemre méltó továbbá az is, hogy a győri püspökök több esetben is székesegyházuk méltóságviselőivel együtt kaptak felhatalmazást.¹⁷¹ Ha a hivatalviselési jellegzetességeket is szemügyre vesszük, azt tapasztalhatjuk, hogy püspökök pereiben olykor püspökök,¹⁷² máskor más rangú egyháziak¹⁷³ jártak el, nem beszélhetünk tehát bármilyen kitapintható mintáról, amely alapján a kiválasztás szempontjai megragadhatók lennének.

164 Vö. MALÉTH 2020. 89–120.; MÜLLER 2008b. 46–49.

165 MREV I. 122. CXLIII. sz.; ÁÚO V. 162. 105. sz.; RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz.

166 HERDE 2002. 33.

167 Pl. RPR 10366. sz., RG IX. 3697. sz.; RPR 10861. sz., RG IX. 5126. sz.

168 MNL OL DL 201, RPR 10015. sz., RG IX. 2767. sz.

169 A bélakúti apát.

170 Pl. a csanádi püspök és a bizerei apát perében. RPR 9965. sz., RG IX. 2681. sz. és RPR 10195. sz., RG IX. 3233. sz.

171 Pl. RPR 7476., 81034., 88431. sz.

172 Pl. RPR 8034. sz.

173 Pl. RPR 10370. sz., RG IX. 3692. sz.

Ez a változatosság mindazonáltal a bírók kijelölésének többször érintett gyakorlatával hozható összefüggésbe.¹⁷⁴ Az egyébként sem egységes kánoni szabályozást ugyanakkor bizonyos esetekben teljesen figyelmen kívül hagyták, ami egyrészt a magyar helyzet kiforratlanságára, másrészt a pápai kancelláriában, közelebről az audienciában tapasztalható hibákra utalhat.¹⁷⁵

Végezetül a 13. század második felével kapcsolatban arra a gyakorlatra is ki kell térnünk, hogy a korábbiakkal ellentétben egyre többször találkozhatunk olyan esetekkel, amelyek vizsgálatára az általánosnak mondható három pápai delegált helyett csak egy, esetleg két klerikus kapott felhatalmazást.¹⁷⁶ Nem beszélhetünk ugyan ezzel kapcsolatban kiterjedt gyakorlatról, párhuzamosan több esetben is három delegált kapott mandátumot,¹⁷⁷ de IV. Orbán a győri éneklőkanonoknak adott megbízásai¹⁷⁸ mellett a század végéről sorban több eset is ismert, amikor a „klasszikus” hármas felügyelet helyett konkrét bírói feladattal egy személyt bízott meg VIII. Bonifác pápa.¹⁷⁹

3.4. Az ügymenet jellegzetességei

A bírók kiválasztásában megmutatkozó jellegzetességek után a továbbiakban az eljárások konkrét megvalósulásához, az ügymenethez kapcsolódó néhány olyan aspektust vizsgálunk, amelyek a legjelentősebb hatással voltak az egyes perek alakulására.

Ebből a szempontból az első elemzendő szempont a pápai ügyhallgatók részvétele a perekben. Mint arra korábban már rámutattunk, az *audientia publica* kiemelkedő jelentőségű volt a delegálások létrehozásában, vagyis a bírók megbízásában, és a mandátumok kezelésében, így nem meglepő, hogy számos olyan eset ismert, amelyekben a források az *auditorok* tevékenységéről is tartalmaznak információkat. Megjelenésük alapvetően két területen várható a pápai kiküldött bíróság rendszerében: elsősorban a pápai udvarban, illetve a konkrét ügyek kivizsgálása közben a helyszínen. A római Szentszéken belül alapvetően két hivatal létezett a 13. század elejétől, amelyekben ügyhallgatók tevékenykedtek. Az *audientia publica* elsősorban a kérelmek kezelésével és a

174 Vö. MÜLLER 2008a. 129–130.

175 L. a kúriai helyzetet a fellebbezések kezelésével kapcsolatban. HAGENEDER 1967. 60–61.; FALKENSTEIN 1986. 55–56.

176 Pl. RPR 18785. sz., RU IV. 488. sz.; RPR 18976. sz., RU IV. 2765. sz.; RPR 19720. sz., RC IV. 334. sz.; RPR 20685., 20839. sz.; MNL OL DL 1285, MREV II. 12. XII. sz. Vö. SOMOGYI 2013. 22.

177 Pl. RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.

178 RPR 18128., 18139. sz.

179 Pl. MREV II. 16. XVIII. és XIX. sz.; ÁÚO X. 273. 172. sz.; RPR 20839. sz. Vö. SOMOGYI 2013. 22.

bírók kijelölésével, míg az *audientia litterarum contradictarum*,¹⁸⁰ ahogyan azt elnevezése is mutatja, a fellebbezések kezelésével, illetve emellett a kúrián tevékenykedő állandó *procuratorok* felügyeletével foglalkozott. Ezen hivatalokat III. Ince pontifikátusa alatt a pápai delegálás iránti egyre növekvő igények kielégítésére hozták létre.¹⁸¹ Az *auditorok* alapvetően ezen intézményi keretek között tevékenykedtek, azonban egyes esetekben Rómán, illetve a pápai Kúrián kívül is részt vettek a perek intézésében, ha nem is a kezdetektől. A magyarországi ügyekkel kapcsolatban döntően a római Szentszék keretein belül jelentek meg a források tanúsága szerint.

A kutatás során azonban felmerült a kérdés, hogy voltak-e helyben tevékenykedő *auditorok* Egyed, Pecorari Jakab vagy Fermói Fülöp kíséretében. Az előbbi kettő által kiadott oklevelek vizsgálata nem igazolta ezt a feltételezést, annak ellenére sem, hogy több utalás is található bennük a két pápai megbízott mellett tevékenykedő munkatársakra. Bartholomeus de Campania, illetve Crescentius¹⁸² azonban nem tekinthetők ügyszolgáknak, mindketten írnokként (*scriniarius*) tevékenykedtek Egyed, pápai káplán, illetve Bertalan, később Jakab legátus mellett is.¹⁸³ Kettejük munkája sokkal inkább a közjegyzőség első megjelenéseként értelmezhető Magyarországon.¹⁸⁴ A később magyarországi javadalmakat elnyert Bartholomeus¹⁸⁵ és Crescentius mellett számos magyarországi egyházi személy is megjelenik a forrásokban, ők azonban bírótársként,¹⁸⁶ vagy megbízottként, *subdelegatus*ként¹⁸⁷ szerepeltek a különböző ügyekben. Fülöp legátus esetében azonban pontos adatokkal rendelkezünk arra nézve, hogy kíséretének egy tagja, Rostaldus, a Kúria általános ügyszolga járt el a legátus megbízására a veszprémi káptalan és bizonyos Somogy megyei rektorok perében, amely ügy később Lodomér érsekhez került, ugyancsak Fülöp megbízásából.¹⁸⁸ Kovács Viktória, a legátus magyar- és lengyelországi tevékenységének

180 L. SWEENEY 1989. 38–40.; MALECZEK 1984. 325–329.; HERDE 1967. 130–132.; HERDE 1970. 21–29., 350., 372–375., 435–450.; HERDE 2002. 30–33.

181 SWEENEY 1989. 38–40.; MALECZEK 1984. 325–329.; HERDE 1970. 21–28., 374.

182 MNL OL DF 200 629, ÁÚO I. 278–281. 166. sz.

183 MNL OL DF 206 901, ÁÚO I. 266–268. 160. sz.; MNL OL DF 200 629, ÁÚO I. 278–281. 166. sz.; CDH VII/1. 240–248. CCIV. sz.

184 „Et ego Crescentius, apostolice sedis scriniarius, de mandato supradicti magistri Egidii, domini pape subdiacioni et capellani, et de consensu et voluntate utriusque partis hec omnia supradicta scripsi et in publicam formam redegem” – ÁÚO I. 281. 166. sz. „Et ego Bartholomeus de Campania clericus sacro sancte Romane ecclesie scriniarius hoc arbitrium de mandato predicti domini legati et coarbitrorum ipsius manu propria publicavi et signum feci” – CDH VII/1. 248. CCIV. sz. Vö. SOLYMOSSI 2006b. 41–43.; CSUKOVITS 2008. 58.

185 Bartholomeus váci kanonoktséghez jutott. RPR 14705. sz.

186 Pl. Manasses sasvári főesperes MNL OL DF 206 901, ÁÚO I. 266. 160. sz.; MNL OL DF 200 629, ÁÚO I. 278–281. 166. sz. Vö. KOLLÁNYI 1900. 8.; C. TÓTH 2019b. 100.

187 Enoch és Cognoscens szerepére L. BARABÁS 2012. 62–68. és vö. FIGUEIRA 1991. 56–58.

188 „inter partes iuxta litteras cuiusdam Rostardi Curie Apostolice generalis auditoris hoc modo: quod ipsi plebani integras quartas decimarum deberent percipere et habere” – ÁÚO

legutóbbi ismertetője szerint ebből az adatból, valamint Bocassini és Gentilis bíborosok néhány évtizeddel későbbi magyarországi misszióit analógiaként véve, arra is következtethetünk, hogy Fülöp kiterjedt jogszolgáltató tevékenységét „népes, erre szakosodott személyzet segítette”.¹⁸⁹

A pápai ügyhallgatók tevékenysége mindazonáltal elsősorban az *audientiához* kötődött. Ebből a körből ugyan számos forrás áll rendelkezésre, ám ezek általában csak a kijelölt *auditor* nevét, tevékenységének legfeljebb rövid leírását tartalmazzák. Ahogyan arra korábban már rámutattunk, a magyar vonatkozású perekről nagyrészt a pápai megbízásokból rendelkezünk adatokkal, amelyek rendszerint tartalmazták az esetek előtörténetének leírásait, és kitértek az ügyhallgatók szerepére is.¹⁹⁰ Ez általában a peres felek, illetve képviselőik meghallgatásából, további bírók kijelöléséből, esetleg más jellegű javaslattevételekből állt. Feltehető, hogy bizonyos esetekben az ítélelhozatal is rájuk hárult, legalábbis azon pápai megbízások alapján, amelyekben sikertelenség esetére az ügy visszaküldését írták elő.¹⁹¹ Ugyanakkor alig ismert olyan magyarországi ügyet érintő forrás, amely ténylegesen tartalmazná az *auditorok* ítéletét.¹⁹² Ami a konkrét eseteket illeti, már a vizsgált korszak elejéről, 1199-ből is található adat, mely szerint a pécsi püspök és a földvári bencés apát perében Gerhard, a S. Nicolaus in Carcere Tulliano diakónus-bíborosa járt el Rómában.¹⁹³ A pápai ügyhallgató egyik első ilyen jellegű feladatául a személyesen jelenlévő apáttal és a püspök küldöttjét bírta rá, hogy egyezzenek meg a bírók személyében,

IV. 227. 137. sz. L. Kovács 2019. 146.

189 Kovács 2019. 146. Vö. Kiss 2008. 271–279.; Kovács 2013a; Kovács 2013b.

190 Például a pannonhalmi apátság és a johanniták perében: „Dilectis filiis [...] abbati Martini de Pannonia et B. procuratori hospitalis Ierosolymitani in Hungaria, in nostra presentia constitutis, dilectum filium nostrum L. tituli Crucis presbiterum cardinalem dedimus auditorem, coram quo proposuit abbas dictus, quod cum decime de omnibus villis et possessionibus, quas habet hospitale in comitatu Simigiensi, ad eius noscuntur monasterium pertinere, sicut apparet ex illis privilegiis evidenter, et confirmationibus pontificum Romanorum” – CDH III/1. 228., RPR 5597. sz. Az egri püspök, prépost és főesperes az egri egyházmegye papságával fennálló perében 1245-ben IV. Ince egy káplánját, Ubaldust bízta meg ügyhallgatóként. „nos tandem in huiusmodi negocio, partibus coram nobis litterarum nostrarum auctoritate citatis, dilectum filium Martinum Ubaldum, subdiaconum et capellanum nostrum, dedimus auditorem; et quia his nimis esset difficile super premissis apud apostolicam sedem litigare” – CDH IV/1. 372.

191 Például a pannonhalmi apátság és a zágrábi püspök perében: „quatinus in negotio ipse non obstantibus aliquibus litteris super hoc a sede apostolica impetratis usque ad definitive sententie calculum sublato appellationis obstaculo procedentes causam ipsam [...]. Alioquin eam sufficienter instructam ad nostram presentiam remittatis, prefigentes partibus terminum competentem, quo nostro se conspectui representent iustam dante domino sententiam recepturam” – ÁÚO I. 177. 97. sz., RPR 6466. sz., MNL OL DF 206 863.

192 Például Pelagius albanói püspöknek és Istvánnak, a Duodecim Apostolorum presbiter-bíborosának ítélete a veszprémi püspök és az esztergomi érsek perében 1216-ból. MNL OL DF 200 004, MREV I. 35. XXXVIII. sz. és I. Kiss 2007a. 59.

193 Vö. MALECZEK 1984. 125–126.

amint arról III. Ince megbízottjait, vagyis a csanádi és váci püspököt, illetve a zirci apátot tájékoztatta levelében.¹⁹⁴ Az 1198 és 1216 közötti időszakból összesen nyolc olyan eset ismert, amelyekben *auditorok* közreműködése igazolható.¹⁹⁵ Ez a szám 1241-ig – a perek számának és a fennmaradt oklevelek növekedésével is összefüggésben – tovább emelkedett, míg az 1243 utáni időszakból hat perből ismert ügyhallgató tevékenysége.¹⁹⁶

A következő vizsgálandó aspektus a bírók kiválasztásának kérdéséhez is kapcsolható, de inkább a fellebbezés gyakorlatához tartozik: több olyan eljárás is ismert ugyanis, amelyek során a felek egyike, vagy akár mindketten kifogást emeltek egyes bírók személye ellen, és cserét kérvényeztek.¹⁹⁷ Az ilyen esetek megítélése nem problémamentes, hiszen már az is kérdéses volt a kánonjog alapján, hogy jogszerűen el lehetett-e utasítani a kinevezés elfogadása után egy pápai delegáltat,¹⁹⁸ illetve, ha igen, milyen indokkal volt ez lehetséges.¹⁹⁹ A vitatott jogi háttér ellenére így tett például a fehérvári őrkanonok a pannonhalmi apáttal bizonyos Somogy megyei tizedek ügyében fennálló perében. Elsőként a veszprémi püspök kapott az ügyben megbízást bírótársaival, majd egy év múlva a győri püspök és társai, azonban az őrkanonok ezt a kinevezést is elutasította. III. Ince végül a tihanyi apátot kérte fel arra, hogy kollégáival kényszerítse a fehérvári *custos* a perköltségek megfizetésére, valamint hozzon ítéletet.²⁰⁰

A későbbi időszakból is ismert néhány hasonló eset. Róbert például még veszprémi püspökként emelt panaszt a kalocsai érsek közreműködése ellen a pannonhalmi apáttal fennálló ellentétében.²⁰¹ Az apátság egy másik perében szintén a kalocsai érsek részvételét tartották nemkívánatosnak, olyannyira, hogy mindkét fél, az apát és a johanniták is fellebbeztek ellene.²⁰² Ugyanakkor az ilyen esetek csekély száma miatt nem beszélhetünk általános tendenciákról. A fellebbezésekkel, a perek elhúzódásával kapcsolatban végül még egy érdekes, bár Magyarországon nem annyira jellemző területre hívnánk fel a figyelmet. Bár

194 RPR 583. sz., RI III. I. 541. (544.) sz., és l. SWEENEY 1989. 38–39.

195 SWEENEY 1989. 38–41.

196 RPR 11821. sz.; RPR 18761. sz., RU IV. 960. sz.; RPR 19889. sz., RC IV. 394. sz.; RPR 21941. sz., RM IV. 200. sz.; ÁÚO IV. 227. 131. sz.; CDH IV/3. 367.

197 L. HAGENEDER 1967. 37–42., 65–66.; SWEENEY 1989. 33–34.; DUGGAN 1998a. 181. Vö. LOHRMANN 2009. 317.

198 Huguccio szerint nem. L. FIGUEIRA 1980. 112.

199 Ausztriai esetekkel kapcsolatban l. HAGENEDER 1967. 35–41., 65–66.

200 Az ügy részletei III. Honorius egy 1218. március 20-án kelt megbízása alapján ismertek. A pápa ekkor a szentgotthárdi apátot, illetve a győri és vasvári prépostokat bízta meg ítélelhozattal, vagyis a per még mindig lezáratlan volt. RPR 5725. sz., RPO 1122. sz. Vö. SWEENEY 1989. 47–48.

201 „Colocensem archiepiscopum et suos collegas apostolicas litteras impetrassent, dictus Strigoniensis Sedem apostolicam appellasset, sed appellationem suam non est infra tempus legitimus prosecutus” – ÁÚO I. 246. 144. sz., RPR 8034. sz.

202 RPR 7414. sz., RPO 5514. sz.

más régiókkal összevetve²⁰³ kisebb számban, de itthon is ismertek olyan esetek, amikor maguk a kiválasztott bírók vonakodtak teljesíteni megbízásukat; széles körben elterjedt jelenségről aligha lehet szó a vizsgált időszakban.²⁰⁴ Érdekes átmenetet képez a veszprémi püspöknek a veszprémvölgyi apáca-kolostorral annak tizedmentessége miatt fennálló pere. Ciprián esztergomi olvasókanonok²⁰⁵ 1301-es oklevele tájékoztat róla, hogy az ügyet már kétszer elnapolták, majd a tárgyalás a három kinevezett bíró közül kettő távolmaradása miatt ismételtelen megghiúsult, a pilisi apát és Szerafin pozsonyi prépost ugyanis nem jelent meg, helyettük sem küldtek maguk helyett, ezért a veszprémi prépost kifogást emelt az eljárás ellen.²⁰⁶ Somogyi Szilvia hívta fel továbbá a figyelmet a ciszterci nagykáptalan egy 1219-es magyar vonatkozású statútumára, amely a pápa és a magyar uralkodó figyelmét kívánta felhívni a ciszterci apátok túlságosan nagy terheire.²⁰⁷ A fiatal budapesti medievista dolgozatában ezt a panaszt a magyar királyok a ciszterci előjárók pápai delegált bíróként történt kiválasztásának jelentős számával is összefüggésbe hozta,²⁰⁸ mindazonáltal arra is bizonyítékkal szolgál, hogy a delegáltak nem feltétlenül tekintették megtiszteltetésnek kijelölésüket, adott esetben inkább teher volt az számukra.

A bírók személye miatti panaszok, esetleg maguknak a delegáltaknak a vonakodása azonban a perek elhúzódásának nem kizárólagos, sőt nem elsődleges okai voltak. A legtöbb esetben ugyanis a sorozatos fellebbezések okozták az eljárások lezárhatatlanságát.²⁰⁹ A fellebbezés benyújtásának elterjedtségét mutatja, hogy viszonylag kevés olyan per ismert a vizsgált korszakból, amelyben egyetlen pápai meghatalmazás az ügy lezárásához vezetett volna. Ugyan a fellebbezések kizárásával (*appellatione remota*, *appellatione postposita*)²¹⁰ történt kísérlet a gyakorlat korlátozására – ami természetesen nem kizárólag magyarországi jelenség volt –, azonban ez nem volt teljesen sikeres.²¹¹ Kifogá-

203 L. HAGENEDER 1967. 34–35.

204 A bírók vonakodása miatt kellett új delegáltakat küldeni például a pannonthalmi apátság és a veszprémi káptalan perében: RPR 8183. sz., MNL OL DF 206 885.

205 C. TÓTH 2019b. 30.

206 MREV II. 26. XXXIII. sz.

207 L. SOMOGYI 2013. 7. Vö. KEGLEVICH 2008. 37.

208 SOMOGYI 2013. 7.

209 HAGENEDER 1967. 36–43.

210 PAVLOFF 1963. 24–25.; DUGGAN 2016. 236.; SAYERS 1971. 7. A kérdés szabályozása a pápákat is foglalkoztatta. L. IX. Gergely egy oklevelét 1227-ből: RPR 8018. sz., RG IX. 146. sz.

211 Példaként felhozható a pannonthalmi és a pilisi apátságok pere, amelyben a lébényi apát a győri főesperessel és kántorral kapott hasonló megbízást: „discretionis vestre per apostolica scripta mandamus, quatinus si est ita, vos in eodem negotio iuxta precedens predecessoris nostri mandatum appellatione remota ratione previa procedatis” – ÁÚO I. 150. 78. sz., RPR 5680. sz. Ez azonban korántsem jelentette az utolsó lépést a perben. L. MNL OL DF 206 914, RPR 8831. sz.

sokat ugyanis a per megkezdésétől fogva, tehát már az első *rescriptum* kiállításától be lehetett nyújtani, mivel a bírói megbízások az egyházjog szerint nem számítottak pápai döntéseknek.²¹² Az egyházfők pedig bármikor úgy dönthettek, hogy ignorálják a záradékot.²¹³ Óvás²¹⁴ alapja lehetett igazságtalan ítélet (*preiudicium*)²¹⁵ is, amely vádat azonban bizonyítani kellett. További lehetőséget kínált az arra történő hivatkozás, hogy a kijelölt bíró nem volt hajlandó foglalkozni a kérdéssel.

Harmadik fél is fellebbezhetett, olyan, aki nem is volt közvetlenül érintett az eljárásban, de az ítélet sértette az érdekeit. A bíró is dönthetett az óvásról, azonban, ha elismerte jogosságát, elveszítette joghatóságát, de az ügynevezett végleges ítéletet is vissza lehetett vonni.²¹⁶ Szubdelegált esetében, ha nem volt önálló joghatósága, akkor a delegált bíróhoz lehetett fellebbezni, kivéve bizonyos eseteket, amikor a pápához, például ha a delegált visszautasította az óvást, vagy ha valamelyik fél elutasította *subdelegatust*. Ha *in totum*, azaz teljes szubdelegált volt, akkor mindig a pápához kellett intézni a fellebbezést, lévén az eredeti delegált bíró elveszítette joghatóságát.²¹⁷ A magyar forrásanyagból példaként hozható fel a veszprémi egyházmegye papságának a püspökkel és káptalannal az egyházi engedelmességet illetően fennálló hosszas pere, amelyben a bélakúti és szentgotthárdi apátok a zirci perjellel együtt²¹⁸ Farkas fehérvári prépost szubdelegáltjaiként tevékenykedtek, akit a pápa *conservator*ként nevezett ki az ügyben.²¹⁹ Figyelemre méltó, hogy eljárásukról 1253 novemberében kiállított oklevelükben megtalálható a klerikusok képviselőinek óvása is, amelyben az eljárás törvényességével kapcsolatban hoztak fel kifogásokat.²²⁰

Nem kizárólag a bírákat, de az eljárás folyamán megidézett tanúkat is el lehetett utasítani, amennyiben bizonyítani tudták azok részrehajlását vagy bűnösségét.²²¹ A bírók is elutasíthatták a megbízást, elsősorban formai okokra hivatkozva, például, ha hiányzott a pecsét a pápai oklevélről, vagy egyéb kifogás merült fel annak hitelességével kapcsolatban.²²²

A további fellebbezéseket tehát szinte kizárólag az említett formula kísérelhették meg korlátozni, de az nem jelentett tényleges tiltást, mivel az igaz-

212 HERDE 2002. 33. Valamint vö. SCHMUTZ 1972. 462.; HAGENEDER 1967. 36–43.; DUGGAN 1998a. 175.

213 PAVLOFF 1963. 25.

214 MÜLLER 1997. 105–106.; HOLNDONNER 2014. 417.

215 Vö. LOHRMANN 2009. 318.; DUGGAN 2016. 230.

216 PAVLOFF 1963. 25–27.

217 PAVLOFF 1963. 28–29.; SAYERS 1971. 136–143.

218 MREV I. 134. CLXIII. sz.

219 „subdelegati domini (Farcasii) prepositi Albensis, conservatoris a domino papa constituti” – MREV I. 134. CLXIII. sz.

220 L. a 6.5. fejezetet.

221 DUGGAN 2016. 232., 236.

222 SAYERS 1971. 65–66.

ságtalannak vélt végleges ítélet, *sententia diffinitiva*²²³ ellen továbbra is lehetett óvást benyújtani.²²⁴ A törekvést emellett az *audientia litterarum contradictarum* túlterheltségéből fakadó hibák és ellentmondások, illetve a bírók ellenőrzésének hiánya miatt sem koronázhatta minden esetben siker.²²⁵ Kiegészítésképpen hozzátehetjük, visszautalva a rendszer kialakulására, hogy a római Szentszékhez történő fordulás kezdetben maga is a fellebbviteli bírósághoz történő fellebbezést jelentette, és csak később szilárdult meg a lehetőség, hogy a pereket elsőfokon a pápai udvarban indítsák.²²⁶

A fellebbezések sorozatára jó példát szolgáltat a pannonhalmi apátság több, általában különböző vitatott tizedjövedelmek miatt kialakult ügyei közül a fehérvári káptalannal folytatott perfolym. Az első eset még 1224-re megy vissza,²²⁷ amelynek folytatásaként több kirendelés után 1229-ben Egyed pápai káplán,²²⁸ illetve 1234-ben Pecorari Jakab²²⁹ is eljár bíróként, szintén végleges ítélet hozatala nélkül, majd az ügy IV. Béla és IX. Gergely révén 1238-ban zárult le.²³⁰ A fellebbezés gyakorlata tehát a pápai kiküldött bírák által vizsgált ügyekben Magyarországon a nyugati tendenciákhoz hasonlóan ismert volt, és viszonylag gyakran alkalmazták is.

Utolsó vizsgálandó szempontunk a perbeli egyezségek (*compositio*) megléte, illetve gyakorisága.²³¹ Előljáróban rá kell mutatni, hogy az – „általános” gyakorlatnak megfelelően²³² – egyezségek létrehozása a különböző ügyekben a delegált bírók és a legátusok megbízásának elsődleges célja volt,²³³ amit az oklevélszövegekben megtalálható számos ezt kifejezésre juttató elnevezés (*arbiter arbitrator seu amicabile compositor, consilio vel iudicio*)²³⁴ világosan jelez, hiszen ezáltal a további nehézségek elkerülhetővé váltak.²³⁵ Mivel az egyezés létrejötté elsősorban a pereskedőktől függött, így nem minden eset zárult

223 MÜLLER 1997. 20.

224 A végső ítéletek kérdésköréről l. HAGENEDER 1967. 68.; MALECZEK 1984. 326–327., 332.; HERDE 2002. 38.

225 Vö. HAGENEDER 1967. 59–60.; BRUNDAGE 1995. 139.; HERDE 2002. 23.; FALKENSTEIN 1986. 55–56.

226 MÜLLER 2008a. 120–129.; BÓNIS 1997. 631.; HAGENEDER 1967. 24–27.; FALKENSTEIN 1986. 42–43.; HERDE 1970. 183–184.; MÜLLER 2003. 367–368.; BRUNDAGE 2008. 135–137.

227 RPR 7159. sz., RPO 4748. sz.

228 MNL OL DF 206 901.

229 CDH VII/1. 240.

230 L. a 4.3. fejezetet.

231 Vö. MÜLLER 2003. 358–359.; HAGENEDER 1967. 61–67.; BRUNDAGE 1995. 134–135.; MÜLLER 1997. 40., 101.; FERGUSON 1997. 180–182.

232 A 12–13. századi magyar perjogi helyzetre l. SOLYMOSSI 2002. 527.

233 DUGGAN 2016. 234.; MORRIS 1989. 574.; SAYERS 1971. 103–108., 239–242.; MÜLLER 1997. 20.; ZEY 2019. 187–189.; ZEY 2021. 23–25.

234 Vö. MÜLLER 2013. 142.

235 WEISS 1995. 356. Vö. FALKENSTEIN 1986. 39–40. és a salzburgi érsekséget tekintve: MURAUER 2008. 263–267. L. továbbá ENGEL 2013. 299–300.; BERGER 2013. 278–280.

kompromisszummal,²³⁶ bár az is nagyon valószínűnek tűnik, hogy sokszor nem az ellenfél térdre kényszerítése volt a peres felek célja, hanem a pápai autoritás segítségével egy mindkét félnek megfelelő kompromisszum létrehozása,²³⁷ a *compositió*kat pedig többször megerősítették a pápai kiküldött bírakkal.²³⁸ A legtöbb esetben szinte lehetetlen eldönteni, hogy az egyezség létrehozása a delegáltak érdeme volt, vagy a felek már korábban megállapodásra jutottak.²³⁹

Egy megegyezés sem garantálhatta azonban, hogy a felek egyike a későbbiekben nem hagyhatta figyelmen kívül annak pontjait, mint például az a pannonhalmi apátság a veszprémi püspökkel²⁴⁰ és a fehérvári káptalannal²⁴¹ folytatott pereiben történt. Ugyanakkor természetesen több olyan ellenpélda is ismert, amely esetekben a megállapodás valóban véget vetett az ellentétnek.²⁴² Érdekes, hogy III. Ince pápa időszakából mindössze egyetlen ilyen megegyezés ismert, méghozzá a pannonhalmi és a somogyvári Szent Egyed apátságok közötti perben 1215-ből.²⁴³ Bár a fennmaradt források csekély száma miatt nem vonható le messzemenő következtetések e tekintetben, mégis bátran állítható, hogy a megegyezésekkel záruló ügyek nem csak kivételként fordultak elő a vizsgált korszakban.²⁴⁴

Végezetül röviden érintenünk kell még azt a kérdéskört is, hogy hol folytathatták le a delegáltak a rájuk bízott eljárásokat. Ezek helye jellemzően Fehérvár²⁴⁵ vagy Esztergom²⁴⁶ lehetett, vagyis mindenképpen az ország központi része, a *medium regni* területe.

236 Vö. WEISS 1995. 356.; FEINE 1955. 435.; MALECZEK 1984. 326.; HAGENER 1967. 61–64.

237 BERGER 2013. 280–281.

238 MORRIS 1989. 574.

239 MÜLLER 1997. 61.

240 RPR 5713. sz.

241 RPR 8822. sz.

242 MREV I. 87. XCVII. sz.

243 MREV I. 33. XXXV. sz. L. SWEENEY 1989. 48–49.

244 Vö. SWEENEY 1989. 48–49.

245 “[...] ad eundem episcopum pleno iure spectante, decimis, terris, redditibus debitis, possessionibus et tributis fori Albensis et rebus aliis iniuriantur eidem. Ideoque discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatinus partibus convocatis, audias causam et appellatione remota debito fine decidas” – MREV I. 126–127. CL. sz. Vö. MREV I. 134. CLXIII. sz. Ezzel kapcsolatban l. SOMOGYI 2013. 15.

246 L. Egyed pápai káplán esetét, alább a 8. fejezetben.

4. A PÁPAI KÜLDÖTTBÍRÓSÁG MŰKÖDÉSE A MAGYAR EGYHÁZBAN 1241-IG

4.1. A királyi családdal kapcsolatos szentszéki megbízások

4.1.1. A királyi családon belüli konfliktusok

A királyi családon belüli konfliktusokat illetően Imre király és András herceg 12. század végi, 13. század eleji ellentéte¹ az első olyan esemény, amellyel kapcsolatban a pápai küldöttbíróság intézménye is megjelent. 1198-ban ugyanis János pannonhalmi apáttal,² valamint Elvin váradi püspökkel³ szemben merült fel a gyanú, hogy András támogatói. Előbbit egyik legelső intézkedései között Rómába idézte III. Ince Imre király panaszára, lévén elődje, III. Celesztin korábban exkommunikáció terhe mellett tiltotta meg András támogatását.⁴ Utóbbi ellen egyházi jellegű vádak is emeltek, a székesegyház egyes kanonokjai ugyanis hamis esküvel és szimóniával is megvádolták püspöküket. A kalocsai érsek, akihez már a pápa előtt is fordultak a kanonokok, kiközösítette a főpapot,⁵ aki elismerte bűneit és vállalta a rá kiszabott büntetést. Az ügy ugyanakkor ezzel még nem ért véget, a felek a pápai udvarban ugyanis ismét panaszt tettek a püspök ellen, a további vizsgálat az esztergomi érsek, illetve a váci⁶ és csanádi püspök

1 A konfliktussal kapcsolatban legutóbb I. SWEENEY 1999; SZABADOS 1999; SZABADOS 2000; KÖRMENDI 2012; KÖRMENDI 2019. 18–26.; GÁL 2019; KÖRMENDI 2020; KÖRMENDI 2022.

2 RPR 16. sz., RI III. I. 7. sz., ÍFMT 356. Vö. SZABADOS 1999. 101.

3 Imre 1199-es levele bizonyítja ezt, amelyben Elvin is András herceg támogatói között szerepelt, az ügy nem volt tehát teljesen egyházi természetű. RA 187. sz., ÍFMT 360–364. Vö. SZEBERÉNYI 2002. 232.

4 Vö. SZABADOS 1999. 101.

5 RPR 283. sz., RI III. I. 269. sz.

6 III. Ince regisztrumának kiadói, Othmar Hageneder és Anton Haidacher Fejérrel és Potthasttal ellentétben a *Pataviensi* nevet nem javították *Vaciensi*-re. Boleszló püspök megbízása, aki ugyancsak exponálta magát az Imre elleni összeesküvésben, első látásra furcsa lehetne, azonban ugyanazon a napon egy másik esetben, Kalán pécsi püspök és a dunaföldvári bencés monostor ellentétében is János csanádi püspökkel, valamint ekkor a zirci apáttal együtt kapott bírói felhatalmazást. RPR 583. sz., RI III. I. 541. (544.). sz. Ennek fényében úgy véljük, valóban a váci főpap lehetett a megbízott, nem távoli passzau kollégája.

feladata lett.⁷ Elvin azonban meghalt az eljárás befejezte előtt.⁸ A királyi testvérek ellentété⁹ még egy szempontból érdemes figyelmünkre, III. Ince 1199. évi, Imréhez intézett levelében ugyanis arra utalt, hogy, miután Boleszló váci püspök erőszakos összetűzésbe került a királlyal, az megakadályozta abban, hogy követei elhagyják az országot, ezáltal panaszával az Apostoli Székhez fordulhasson.¹⁰ III. Ince Saul kalocsai érseket bízta meg azzal, hogy elérje az uralkodónál a váci egyház kártalanítását.¹¹

András herceg az említett püspökön és apáton kívül törzsterülete, Horvátország és Dalmácia prelátusait is megpróbálta megnyerni ügye számára. Erre utal III. Ince pápa azon levele, mely szerint András a király ellenében előmozdította Miklós zárai és „A.” spalatói érsekek megválasztását, illetve a főpapok támogatták a herceget, ezért III. Celesztin korábbi döntése nyomán kiközösítés hatálya alá estek. III. Ince a király híveit, a kalocsai érseket, illetve a győri és zágربی püspököt bízta meg a választás és a felmerült vádak kivizsgálásával, illetve azok megállása esetén a kiközösítés alkalmazásával.¹²

Imre halála után, a III. László mellé kormányzónak kinevezett András herceggel kapcsolatban hatalmazott fel magyarországi klerikusokat III. Ince pápa. 1205. április 27-i dátummal a kalocsai érseket és a váradi püspököt bízta meg azzal a feladattal, hogy óvják a király bizalmasait és klerikusait minden káro-

7 „Quum venerabilis frater noster episcopus, et dilecti filii B. prepositus, M. cantor, et M. canonici Waradienses essent in nostra presentia constituti, ex parte canonicorum fuit coram nobis propositum, quod conquerentibus eis in presentia venerabilis fratris nostri, Colocensis archiepiscopi, super quibusdam iniuriis, sibi ab ipso episcopo irrogatis, episcopus in vocem appellationis erupit, et ipsi nihilominus eum de crimine simonie, ad nostram audientiam appellarunt. [...] Quia vero supra dicti canonici se queruntur, a iam dicto episcopo contra iustitiam spoliatos, volumus et mandamus, quatenus, si rem ita inveneritis se habere, secundum quod eidem episcopo dictus Colocensis archiepiscopus sub debito iuramenti dicitur precepisse, ablata omnia eis, appellatione remota, restitui faciatis, providentes, ut eidem episcopo faciatis ab ipsis canonicis obedientiam, reverentiam, et obsequium debitum exhiberi. Si vero idem episcopus aliquid proponere voluerit contra canonicos memoratos, audiatis illud, et appellatione remota, fine debito terminetis” – CDH II. 351–353., RPR 582. sz., RI III. I. 543. (546.). sz. 1199. január 30. Vö. UDVARDY 1991. 85.

8 ZSOLDOS 2011a. 98. Vö. UDVARDY 1991. 85–88.

9 L. a bevezetést és az eset forrásainak magyar fordítását: ÍFMT 355–364.

10 „[...] ac vetuisti nunciis eius sub pena privationis oculorum, ne regnum tuum egredi attemptarent; quasi tacite prohibens, ne ad apostolicam sedem accederent super hiis querimoniam delaturi.” – RI III. II. 89. (96., 97.) sz., RPR 748. sz., ÍFMT 356–359.

11 RPR. 749. sz., RI III. II. 89. (96., 97.) sz.

12 „[...] prefatos N. et A. eorum electionibus, imo verius intrusionibus, penitus irritatis, excommunicatos publice nuncietis, et usque ad condignam satisfactionem faciatis ab omnibus arctius evitari” – CDH II. 318., RPR 508. sz., RI III. I. 510. sz. A téma irodalmának összefoglalására legutóbb I. GÁL 2019. 168–176. Illetve I. még GÁL – SARDELIĆ 2020. 260–261.; KÖRMENDI 2020. 202–206. L. továbbá SZABADOS 1999. 100–105.; SZEBERÉNYI 2003. 165.

sítás ellen, érvényt szerezve azok pápai védelmének.¹³ A gyermek László király azonban nem élvezhette sokáig az Apostoli Szék védelemét, 1205 májusában VI. Lipót osztrák herceg (1198–1230) udvarában ugyanis meghalt, így május 29-én, az esztergomi szék üresedésben lévén, János kalocsai érsek Fehérvárott királlyá koronázta Andrást.¹⁴

Másfél évtizeddel később II. András király ismét egy családtagjával, ezúttal elsőszülött fiával, a későbbi IV. Bélával került konfliktusba, amellyel kapcsolatban a pápa, III. Honorius is intézkedett. 1222. július 4-én¹⁵ a magyarországi érsekeknek és püspököknek címezve arról írt, hogy egyes elvetemültek (*perversi*) Béla korábbi, 1214-es koronázását arra kívánták felhasználni, hogy az uralkodóval szembeni engedetlenségükre igazolást találjanak. A prelátusoknak velük szemben egyházi fenyítéssel kellett fellépni a szentszéki mandátum értelmében.¹⁶ 1222. december 15-én¹⁷ az egri püspököt és az egresi, valamint a szentgottvárdi ciszterci apátokat bízta meg a pápa, akiknek arról kellett gondoskodniuk, hogy az éves fehérvári törvénynapok ne jelentsenek veszélyt a királyság rendjére.¹⁸ Úgy tűnik ugyanakkor, hogy III. Honorius valójában nem ismerhette ekkor még az Aranybulla tartalmát, Zsoldos Attila szerint rendelkezésre álló információi egyenesen a királytól származhattak, aki, hogy saját felelősségét csökkentse, igyekezett eltúlozni a királyi hatalomra leselkedő veszélyt.¹⁹

A nyílt harc végül a herceg házassága miatt tört ki apa és fiú között. Béla – atyja akarata szerint – a niceai császár, I. Theodórosz Laszkarisz lányát, Máriát

13 RPR 2479. sz., RI III. VIII. 41. sz.

14 KRISTÓ – MAKK 1988. 243.

15 RPR 6870. sz., RPO 4070. sz. II. András ellenzékére és terveikre I. ZSOLDOS 2011b. 6.

16 „[...] dictum primogenitum suum in regem fecit inungi, ac etiam coronari, quidam perversi, qui dissensionum semitas satagunt invenire, malignari volentes, suum machinantur obsequium subtrahere ipsi regi, tanquam non sibi, sed filio teneantur, et sic contra utrumque dissidium et scandalum regni procurant. Cum igitur non fuerit regis intentio, nec esse debuerit, ut eo vivente alius dominetur in regno, sed ipse potius regnum teneat et gubernet. Fraternalitati vestre per apostolica scripta mandamus, atque precipimus, quatenus universos tam in regno, quam extra regnum constitutos, qui huiusmodi seditiones movere presumerint, a sua temeritate cessare, per censuras ecclesiasticas, appellatione postposita, compellatis” – VMHH I. 35. LXX. sz. L. ZIMMERMANN 1996. 146.; ZSOLDOS 2011b. 6–7.

17 RPR 6900. sz., RPO 4162. sz.

18 „Cum igitur, sicut accepimus, sed utique acceptamus, in regno Hungarie noviter sit statutum, ut omnes populi convenient bis in anno [...] Nos volentes super hoc salubre remedium adhibere, discretionis vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus huiusmodi multitudinem, ut iustitie contenta limitibus, nihil contra regem vel coronam ipsius, vel contra personas principum, aut bona ipsorum, pretermisso iuris ordine, audeat temere attentare [...]” – VMHH I. 36. LXXIII. sz. Vö. ZIMMERMANN 1996. 147.

19 ZSOLDOS 2011b. 34–35. Zsoldos szerint, azt, hogy III. Honorius ekkor még nem ismerte a dekrétumot, jól mutatja, hogy csak 1223. március 29-én emelt panaszt a tized pénzbeli fizetésének tilalma ellen. L. RPR 6974., 6975. sz.

vette feleségül, de az ara apjának 1222-es halála után a frigy elvesztette politikai jelentőségét,²⁰ így a király felbontása mellett döntött.²¹ III. Honorius 1222. május 28-án az egri, váradi és váci püspököt bízta meg II. András kérelmének a kivizsgálásával.²² A magyarországi érsekek és püspökök maguk is a pápához fordultak, útmutatást kérve a kialakult helyzetben.²³

Béla herceg ellenállt a király szándékának, így a helyzet 1224-re annyira elmérgesedett, hogy a hercegnek Ausztria területére kellett menekülnie apja elől.²⁴ III. Honorius így egy 1224. január 27-én kelt oklevelével a magyarországi püspökök jelentése alapján elrendelte, hogy Béla ne hagyja el feleségét.²⁵ A pápa ezt követően kísérletet tett a helyzet enyhítésére, több levelet is intézett a magyar királyhoz, békülésre biztatva őt.²⁶ III. Honorius emellett Béla világi támogatóinak is írt,²⁷ ahogyan a váci és a veszprémi püspököknek, valamint a kalocsai érseknek és szuffragáneus püspökeinek is.²⁸ VI. Lipót osztrák herceget, valamint I. Ottokár cseh királyt (1198–1230) szintén Béla támogatására kérte.²⁹ Bár ebben az esetben a magyarországi egyháziaknak adott mandátumok csak mellékes jelentőséggel bírtak, mindazonáltal a pápai törekvés részét képezték. A konfliktus végül megoldódott, Béla feleségével maradhatott, hazatérve pedig Szlavónia élére került hercegeként.³⁰

III. Honorius pápa 1220. december 5-én a salzburgi érseket, valamint a seckai és a veszprémi püspököket delegálta Imre király özvegye, Konstancia

20 Vö. WALDMÜLLER 1987. 173–174.; BÁRÁNY 2013b. 473–474.; SZENDE 2014. 34–35.

21 ZSOLDOS 2005b. 15. Vö. BÁRÁNY 2013a. 160–161.

22 „Quia vero nobis non constitit de premissis, fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vocatis qui fuerint vocandi, et inquisita super his diligentius, et cognita veritate, si constiterit ita esse, predicto B. postulatam licentiam concedatis” – VMHH I. 33. LXVII. sz., RPR 6845. sz., RPO 4006. sz. Vö. CHOBOT 1915–1917. 468.

23 VMHH I. 42–43. LXXXV. sz.; MREV I. 59–60. LXX. sz. Az irat datálása problematikus, valamikor 1222 és 1224 között készült. L. WALDMÜLLER 1987. 173–174. A prelátusok olyan fontosnak tartották az ügyet, hogy együtt fordultak a pápához. WALDMÜLLER 1987. 174. A szövegben utalás található Acontius pápai káplán részvételére is. „[...] et licet una cum magistro Accontio subdiacono, et capellano sanctitatis vestre legato, qui super hoc negotio, sicut vir honestus et prudens, omnem diligentiam, quam potuit, adhibuit, institissemus attentius, propter excellentiam tamen sublimitatis regie, presertim cum littere sanctitatis vestre super hoc ad quosdam, ut dicitur, iudices emanassent, absque conniventia vestra minime duximus procedendum” – 42. VMHH I. LXXXV. sz. Vö. WALDMÜLLER 1987. 173.; BÁRÁNY 2013a. 160.

24 Legutóbb a kérdésre I. ZSOLDOS 2018.; ZSOLDOS 2022. 5–6.

25 RPR 7152. sz. Vö. FRAKNÓI 1901. 49.

26 RPR 7174. sz., RPO 4800. sz.

27 RPR 7172. sz. Buzád pozsonyi ispán esetében a pápa a királyhoz is fordult, kérve a büntetés mellőzését. RPR 7173. sz., RPO 4799. sz. L. ZSOLDOS 2011a. 183.

28 RPR 7178., 7175., 7176. sz.

29 RPR 7177. sz., RPO 4807. sz.; RPR 7179. sz., RPO 4806. sz. L. továbbá RPR 7189. sz., RPO 4855. sz. Vö. RA 404. sz.; RPR 7191. sz., RPO 4860. sz.; RPR 7192., 7190., 7193. sz.

30 Vö. MARK 1994. 92.; ZIMMERMANN 1996. 146–152.; ZSOLDOS 2022. 6.

ügyében, mivel panasza szerint II. András megfosztotta őt egykori férje által neki juttatott hitbértől, valamint egyéb összegektől.³¹

4.1.2. A Német Lovagrend ügye

III. Honorius a királyságból II. Andrással konfliktusba kerülő, majd a király által kiűzött német lovagrend ügyében is több alkalommal delegált egyháziakat.³² 1225. június 12-én kelt okleveleivel a pápa egyrészt megfeddte a királyt a lovagokkal fennálló ellentéte miatt, illetve intette őt a korábbi privilégiumok és adományok tiszteletben tartására is.³³ Pápai megbízottként a lilienfeldi, az egresi³⁴ és a kerci³⁵ ciszterci apátok jártak el elsőként az ügyben,³⁶ de nem sikerült feladatukat végrehajtaniuk,³⁷ ahogyan arról a pápát tájékoztatták.³⁸ III. Honorius ezután magasabb szintű beavatkozás mellett döntött, így Konrad von Urach portói püspök-bíborost bízta meg az ügygel,³⁹ aki pápai oldalkövetként ekkor már Ausztria területén tevékenykedett.⁴⁰ Az egyházfő feltehetően főszerepet szánt a bíborosnak,⁴¹ azonban nem ismert adat arra vonatkozóan, hogy a kardi-

31 RPR 6409., 6428. sz. L. ZSOLDOS 2005b. 78–79.

32 1223 januárjában az egri püspököt bízta meg azzal III. Honorius pápa, hogy a lovagrend javasolta személyt tegye barcasági dékánná, amennyiben az alkalmas rá. RPR 6918. sz., RPO 4187. sz., ZIMMERMANN 2011. 174–175. VIII. sz. Figyelemre méltó a kitétel, mely szerint mindez addig volt érvényes, amíg a Barcaságban alkalmasak nem lesznek a körülmények, hogy új püspökséget lehessen létrehozni. L. ZIMMERMANN 2011. 81–82. A megbízást Tamás püspök feltehetően teljesítette, III. Honorius 1224. április 30-án arra intette a Barcaság klerikusait és népét, hogy mindenben engedelmességedjenek a dékánnak. RPR 7229. sz. (UGDS I. 28–29. 39. sz.). L. ZIMMERMANN 2011. 82.

33 RPR 7431. sz., RPO 5532. sz., ZIMMERMANN 2011. 186–188. XVII sz. L. ZIMMERMANN 2011. 131–133.; HUNYADI 2008. 154. Vö. HUNYADI 2012b. passim.

34 Egres és filiája, Kerc szerepével kapcsolatban további irodalmakkal l. BÁCSATYAI 2015. 19–20.

35 A kerci apátságra l. BENCZE 2012; BENCZE 2013., különösen 127–128.

36 RPR 7428. sz., ZIMMERMANN 2011. 189. XVIII. sz. Legutóbb l. ZIMMERMANN 2011. 132.; PÓSÁN 2019b. 65–66., 80–81.

37 „[...] quatenus ad loca ipsa personaliter accedentes, limites, in prefato privilegio dicti regis expressos, curetis inspicere diligenter, et si videritis ipsos fratres aliquid extra eosdem terminos temere occupasse, nostra eis auctoritate iniungere procuretis, ut et ea prefato regi libere restituant, sine mora. Et quidquid inveneritis super premissis et feceritis, nobis fideliter relaturi [...] quod sicut iniusta sepe dictorum fratrum gravamina *sustinere in patientia nolumus, sic iura eius illisa sibi volumus conservare*” – VMHH I. 60. CXXV. sz. Vö. ZIMMERMANN 2011. 132–133.

38 L. RPR 7470. sz., RPO 5623. sz., ZIMMERMANN 2011. 191–192. XX. sz.

39 1225. június 12. RPR 7432. sz., RPO 5531. sz., ZIMMERMANN 2011. 186–188. XVII. sz. Konrádra l. <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/203> (megtekintve: 2020. február 29.)

40 Vö. ZIMMERMANN 1913. 83.; ZIMMERMANN 1996. 154–159.; ZIMMERMANN 2011. 132.

41 A legátusok típusaira legutóbb l. KISS 2019a. 25.

nális egyáltalán Magyarországra érkezett volna.⁴² Sem az apátok, sem a bíborosi rangú ciszterci szerzetes megbízása nem hozott tehát érdemi változást. 1225. szeptember 1-jén így a váradi és a győri püspök delegálásával próbálkozott III. Honorius.⁴³ Ez alapján ismert, hogy időközben a király is intézkedéseket fogantatosított, követét, Florentius aradi kanonokot küldte ugyanis a Szentszékhez, hogy ott védekezzen a lovagok vádjai ellen, maga is panaszt emelve ellenük. A két püspöknek ez utóbbit kellett kivizsgálni, valamint arról jelentést küldeni.⁴⁴

1226. február 17-én a királynak⁴⁵ és a királynénak⁴⁶ küldött intések mellett Róbert veszprémi püspököt és a fehérvári prépostot bízta meg a pápa, hogy járjanak közbe II. Andrásnál a rend érdekében.⁴⁷ A lovagok birtokának helyreállítása, ha nem is azonnal, de végül lekerült a napirendről, bár azzal két későbbi legátus – Pecorari Jakab az 1230-as évek elején, míg Fermói Fülöp az 1270-es évek végén – is foglalkozott.⁴⁸ Előbbi magyarországi legációja után, 1234. októberében IX. Gergely Berthold aquileiai pátriárkát, volt kalocsai érseket, valamint Róbert esztergomi érseket bízta meg bírónak a rend birtokainak helyreállításával,⁴⁹ a – célszerű eljárást illető részletes instrukciók ellenére⁵⁰ – a korábbiakhoz és a későbbi kezdeményezéshez hasonlóan eredménytelenül.

42 ZIMMERMANN 1996. 153–156.; ZIMMERMANN 2011. 132.

43 RPR 7470. sz., RPO 5623. sz., ZIMMERMANN 2011. 191–192. XX. sz. Vö. PÓSÁN 2019a. 81–84.; PÓSÁN 2019b. 71.

44 „Conquerente sane charissimo in Christo filio nostro A. illustri rege Hungarie, per dilectum filium ma. Florentium, custodem Orodiensem, nuncium suum, nobis innotuit [...] prout presentate nobis quorumdam abbatum cisterciensis ordinis littere declararunt, in quorum presentia quidam ex hospitalariis ipsis responderunt [...] fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus ad locum personaliter accedentes, inquisita super his summam veritate, prenominatos hospitalarios, ut concessis eis in regia donatione terminis sint contenti, et easdem condiciones observent, per censuras ecclesiasticas, appellatione remota cogatis” – VMHH I. 61. CXXVIII. sz. L. ZIMMERMANN 2011. 134–135.

45 „Fratres ipsos in regnum tuum non differas revocare, ac eis restituens, et restitui faciens integre omnia bona sua, dictamque terram pacifice ipsis et quiete dimittens, secundum limites in ipsis tuis privilegiis designatos, sic eis satisfacias de damnis et iniuriis irrogatis, quod Deum, cuius offensam ex hoc procul dubio nosceris incurrisse, digna possis satisfactione placare, ac ei acceptum reddere munus tuum, a quo habes non solum omnia bona tua, sed et temetipsum, sciens, quod nisi hac vice exaudire curaveris, non est nostri propositi ulterius verba perdere super negocio huiusmodi, te monendo, sed prout ratio postulaverit, assistere in iustitia sua fratribus sepe dictis, cum tantam eorum iniuriam, et detrimentum subsidii Terre Sancte, dissimulare amplius nequeamus” – VMHH I. 65. CXXXVI. sz., RPR 7531. sz., RPO 5831. sz., ZIMMERMANN 2011. 194–196. XXII. sz.

46 RPR 7533. sz., RPO 5833. sz., ZIMMERMANN 2011. 197. XXIV. sz.

47 RPR 7532. sz., RPO 5832. sz., ZIMMERMANN 2011. 196. XXIII. sz.

48 L. PÓSÁN 2019a. 85–86.; PÓSÁN 2019b. 72.; KOVÁCS 2019. 133–134.; ZIMMERMANN 2011. 147–152.

49 RPR 9722. sz., RG IX. 2113. sz., ZIMMERMANN 2011. 206–207. XXX. sz.

50 „Quod si forte monitis non acquieverint, partibus conuocatis, audiatis causam, et si de ipsarum voluntate processerit, fine debito terminetis, facientes, quod decreveritis, per censuras ecclesiasticas firmiter observari. Proviso, ne in terram ipsius regis

4.1.3. A magyarországi zsidók és muszlimok elleni panaszok

A zsidók és a muszlimok elleni magyarországi panaszok, és így a pápai beavatkozás mögött elsősorban, bár nem kizárólagosan gazdasági motivációk munkálhattak. A nem-keresztények szerepe a magyarországi kereskedelemben, valamint a királyi pénzügyek irányításában⁵¹ ugyanis – a vallási megfontolások mellett elsősorban a sókereskedelem szempontjából – sérelmes volt a magyar egyház számára.

A zsidók és muszlimok ellen emelt magyarországi panaszok elsődlegesen a kérdést érintő pápai oklevelek alapján ismertek. A hívők és a nem-keresztények együttélését ugyanakkor a korszakban többször is igyekeztek általánosan szabályozni. A IV. Lateráni Zsinaton például elrendelték megkülönböztető öltözködésüket,⁵² míg az 1217. évi toledói zsinat rendeletei a muszlimok és zsidók gazdasági szerepének visszaszorítását célozták.⁵³ Úgy tűnik, hogy a magyar egyháziak ezen törekvésekhez csatlakozva törekedtek megszüntetni a fennálló, számukra káros gyakorlatot.

III. Honorius 1221. április 28-án kelt leveleivel fordult az uralkodóhoz, illetve a királynéhoz, arra intve őket, hogy hagyjanak fel a muszlimok és a zsidók alkalmazásával, illetve vessenek véget annak a gyakorlatnak, mely szerint az érintettek keresztény rabszolgát tartottak.⁵⁴ A probléma megjelent az 1222. évi Aranybullában is, amely tiltotta a nem-keresztények kamaraispánként történő alkalmazását.⁵⁵ A kalocsai érseknek és alárendelt püspökeinek küldött 1225. évi utasításában (*Intellecto iam dudum*)⁵⁶ III. Honorius maga is rámutatott, hogy több esetben is intette a királyt a muszlimok és zsidók a királyi igazgatásban betöltött szerepét illetően; a címzetteknek ugyanezt kellett tenniük az egyházfő megbízásából.⁵⁷

excommunicationis vel interdicti sententiam proferatis, nisi mandatum super hoc receperitis a nobis speciale. Alioquin infra novem menses post susceptionem presentium eam remittatis ad nos sufficienter instructam et nichilominus, quod vos de huiusmodi scitis natura negotii nobis plene vestris litteris et fideliter exponatis” – ZIMMERMANN 2011. 207. XXX. sz.

51 Vö. WEISZ 1999. 151–153.

52 DEC 266. Vö. FEINE 1955. 441–442.; SCHÄFER 2000. 113–115.; Szuromi 2011. 145–146.

53 MÁTYÁS 2014. 327.; WEISZ 2013. 30.

54 RPR 6639., 6640. sz. Vö. BEREND 2001. 152–154.

55 WEISZ 2013. 30.; WEISZ 1999. 151–152.; ZSOLDOS 2011b. 29–30. Zsoldos Attila véleménye szerint az 1222-es szabályozás, és annak 1231-es megújítás, alapvetően nem az egyházi panaszok miatt született, célja sokkal inkább az volt, hogy a király így erősítse meg pozícióját a hivatalt betölteni szándékozó, illetve bizonyos királyi jövedelmeket bérbevevő nem-keresztényekkel szemben. ZSOLDOS 2011b. 30.

56 1225. augusztus 23. RPR 7466. sz., RPO 5611. sz.

57 „Intellecto iam dudum, quod charissimus in Christo filius noster Hungarie rex illustris, abalienationes quasdam fecit in preiudicium regni sui, et contra regis honorem, nos super hoc affectione paterna consulere cupientes, eidem regi dirigimus scripta nostra, ut

1231. március 3-án IX. Gergely azonban már túllépett ezen, és Róbert esztergomi érseknek adott megbízást.⁵⁸ A pápai oklevél szerint a magyarországról érkező – feltehetően túlzó – panaszok alapján a keresztényeket súlyos károk érték a zsidók és a muszlimok miatt. A bulla szerint a különböző vallásúak keveredése folytán a keresztények ki voltak téve a hit elhagyása veszélyének,⁵⁹ illetve a keresztények rabszolgasorban tartása miatt is érkeztek panaszok. A kunok közötti térítésben legátusként is érdekelt Róbert esztergomi érseknek⁶⁰ írt oklevél szerint a fennálló magyarországi helyzet hátráltathatta a nomádok közötti missziót.⁶¹ Érdemes e helyütt ismételtén kitérnünk arra a pápai panaszra is, mely szerint a házassági ügyeket Magyarországon világi bíróságok előtt tárgyalták, ahogyan klerikusokat is idéztek eléjük, figyelmen kívül hagyva a kánonjogi szabályozást.⁶²

ationes predictas, non obstante iuramento, si quod fecit de non revocandis eisdem, studeat revocare [...] quia cum in Toletano concilio statutum fuerit, et in generali postmodum innovatum, ne christi blasphemus publicis officiis preficiatur, cum nimium sit absurdum, ut tales in christianos vim exercent potestatis, vos, ut intelleximus, conniventibus oculis sustinetis, per iudeos atque paganos statutum huiusmodi violari [...] – VMHH I. 60–61. CXXVII. sz. L. ZSOLDOS 2022. 9.

58 RPR 8671. sz., RPO 561. sz.

59 „[...] et saracenorum iudeorumque in Christi fideles dominatum, multi christianorum, oneribus insupportabilium exactionum gravati, videntes, saracenos melioris conditionis et maioris libertatis prerogativa gaudere, sponte se transferunt ad eosdem, et ritum suscipientes eorum, ut pari cum eis gaudeant libertate, non solum per errorem, christiani saracenorum, et saraceni christianorum mulieribus commiscuntur, verum etiam illas ducunt damnabiliter in uxores. Emunt preterea saraceni mancipia christiana, et de iis, tamquam de suis, omnem voluntatem et voluptatem explentes, ipsas apostatare compellunt, et eorum non sinunt filios baptizari, pauperes nihilominus christiani, quandoque sic oneribus et exactionibus affliguntur, quod filios et filias cogantur vendere saracenis, et sic liberi fiunt serui, et christiani quodammodo saraceni” – VMHH I. 94. CLXVIII. sz. Vö. ZSOLDOS 2022. 10–11.

60 <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/43> (letöltve: 2020. február 29.)

61 „[...] et quum cumanorum quidam, relicto infidelitatis errore, iam sint illuminati per fidem: quidam vero ipsorum de tenebris et umbra mortis currere cupiant ad Christum, lucem, viam, veritatem et vitam, prefati saraceni, eos ementes in servos, et baptizatos cogunt retro respicere, et baptizandos venire ad agnitionem fidei non permittunt” – VMHH I. 94. CLXVIII. sz. A nem-keresztények világi szerepvállalása miatti panaszokkal összefüggésben az 1217. évi toledói zsinati határozatokra is hivatkozott IX. Gergely. „Et, licet Toletano concilio provide sit statutum, ne iudei publicis officiis preficiantur, quum nimis absonum videatur, ut Christi blasphemus in christianos vim exercent potestatis, in regno tamen eodem passim iudei ac saraceni publicis officiis preponuntur, qui sub tali pretextu et damna gravia ecclesiis inferunt, et christiano nomini plurimum sunt infesti. Libertas quoque ecclesiastica in regno ipso adeo subversa esse dicitur et eversa, quod non solum ecclesiarum hominibus, sed etiam ipsis ecclesiis et personis ecclesiasticis collecte et tallie imponantur a laicis, et respondere cogantur sub examine iudicis secularis.” – VMHH I. 94. CLXVIII. sz. Vö. MÁRVÁS 2014. 327.

62 „Et, quamvis cause matrimoniales ad examen ecclesiasticum pertinere noscantur, huiusmodi tamen cause ibidem ad secularem iudicem perferuntur, et per secularem iudicem matrimonia separantur” – VMHH I. 94. CLXVIII. sz. Vö. BEREND 2001. 152–156.

A muszlimok és zsidók királyi alkalmazásának tiltása megjelent az Aranybulla 1231-es megújításában is.⁶³ Ez azonban nem oldotta meg a konfliktust, Róbert esztergomi érsek már 1232-ben egyházi tilalom alá helyezte az egész országot, illetve többeket ki is közösített. Róbert az izmaeliták királyi igazgatásban, főleg a pénzverésben betöltött szerepével indokolta eljárását.⁶⁴

II. András ebben a helyzetben IX. Gergelyhez fordult bepanaszolva az érseket tettei miatt.⁶⁵ A pápa 1232. július 22-én írt emiatt Róbertnek,⁶⁶ hangsúlyozva, hogy a főpap legátusi jogköre kizárólag a kunok lakta területre vonatkozott, illetve megparancsolta, hogy ne alkalmazzon további egyházi fenyítékeket.⁶⁷ Döntését a királlyal is tudatta, illetve biztosította őt arról, hogy a továbbiakban Magyarországon pápai engedély nélkül senki sem közösíthető ki.⁶⁸ A legfontosabb lépést azonban egy pápai oldalkövet (*legatus a latere*), Pecorari Jakab meghatalmazása jelentette, akinek – több más feladat mellett – fel kellett oldania a király és érsek közti feszültséget.⁶⁹

63 „Art. 31. Monete, et salibus, ac aliis publicis officiis, iudei et saraceni, non preficientur” – CDH III/1. 260. L. WEISZ 2013. 30. A megújításra I. ZSOLDOS 2022.

64 „Preterea saracenos et falsos christianos in sua malitia protegit et tuetur, aliquos etiam in suis prediis receptando. Nicolao camerario, magistro tavarnicorum, cum sit Domini regis consiliarius, et eius consilio omnia regis et camere negocia disponantur, damus inducias usque ad diem coene Domini proxime venturum, ut interim, que per ipsum in predictis articulis perperam acta sunt, studeat emendare, alioquin ex tunc sciat nominatim se excommunicatum, et ab omnibus euitandum. Preterea Samuelem, quondam comitem camere, nominatim excommunicamus, pro eo, quod ipse infamatus, et convictus de heresi in purgationem, et correctionem sui erroris assumpta cruce, dato et recepto ad hoc termino, ut eat ultra mare, et non ivit, immo sarracenos et falsos christianos, similes sibi, sustinet et defendit. Item auctoritate Dei et domini pape prohibemus et interdicimus, ne aliquis christianus in aliquo commercio, vel contractu, vel aliquo modo, communionem habeat aliquam cum aliquo sarraceno” – CDH III/2. 297–298. L. ALMÁSI 1993. 133–134.

65 „Quippe quum nuper ad principium quadragesime, modo catholice pietatis tam quam regni mei incole, unus quisque ad nostram ecclesiam conveniremus, ut his sacris diebus, lacrimis et poenitentie dicatis, vota nostra Domino reddentes, sacro sancta ieiunia susciperemus, subito R. Strigoniensis archiepiscopus, occasione auctoritatis, ut asserit, a vobis suscepte, in me et regni mei colonos, et universaliter per totam Hungariam, sententiam intulit interdicti, et quosdam meos familiares, filiorumque meorum, non confessos vel victos, sententia excommunicationis innodavit [...]” – CDH III/2. 299–300., RA 485. sz.

66 RPR 8975. sz., RG IX. 830. sz.

67 „[...] presentium tibi auctoritate mandamus, quatenus circa excommunicationis et interdicti sententias, quas in familiares charissimi in Christo filii nostri Hungarie regis illustris, et regnum ipsius tulisse diceris, et postmodum ad certum tempus revocasse, ac alia, que ipsum contingunt negocium, supersedere procures” – VMHH I. 105. CLXXXI. sz.

68 „Serenitati tue presentium auctoritate concedimus, quatenus in personam tuam nullus possit excommunicationis promulgare sententiam, absque Sedis Apostolice licentia speciali” – VMHH I. 106. CLXXXIII. sz., RPR 8991. sz., RG IX. 851. sz.

69 ALMÁSI 1993. 133–134.; BEREND 2001. 156–157.

A legátus 1232 szeptemberében érkezett meg az országba. Jakab – itt nem részletezendő – tevékenysége⁷⁰ nyomán végül 1233 augusztusában megszületett a király és a pápaság közötti beregi egyezmény.⁷¹ Ez szigorú szabályozásokat tartalmazott a nem-keresztényekkel szemben, például teljességgel tiltotta alkalmazásukat a királyi sókereskedelem lebonyolításában és a vámszedés területén.⁷² Érintette az egyezmény továbbá az egyházi bíráskodás illetékességét (házassági ügyek és a klerikusok minden jogügylete, kivéve a birtokpereket) és az egyház adómentességét is.⁷³ II. András vállalta emellett, hogy 10 000 márka jóvátételt fizet az egyháznak a sókereskedelemben ért veszteségei miatt.⁷⁴

A bíboros-legátus tevékenységének hatására tehát viszonylagos nyugalmi állapotba jutott a kérdéskör, bár II. András magatartása ezúttal sem változott meg gyökeresen. Jakabnak küldött levelében ugyan elismerte a pápa magyar egyház feletti autoritását,⁷⁵ de a kötelezettségben vállalt kárpótlást végül nem fizette meg. A legátus által korábban ezzel megbízott boszniai püspök így 1234-ben ismét egyházi tilalom alá vette az országot.⁷⁶ A bíboros távozta után több a királyhoz intézett pápai intést⁷⁷ követően 1235. augusztus 31-én IX. Gergely engedélyezte II. Andrásnak a beregi egyezményben vállalt összeg kifizetésének az elhalasztását.⁷⁸ Ezzel kapcsolatban a kalocsai érsek, a nyitrai püspök és a pannonhalmi apát kapott megbízást.⁷⁹ IX. Gergely ezen kívül a király kérelmére

70 Részletesen I. ALMÁSI 1993. 133–134.

71 MNL OL DF 248 770, RA 500., 501. sz. Vö. WEISZ 2007. 49–50.; WEISZ 2013. 30–31., ALMÁSI 1993. 136.; MÁTYÁS 2014. 328.; BÉLI 2018. 182–185.

72 Vö. BEREND 2001. 158–159.

73 L. ALMÁSI 1993. 137.

74 „Argentum vero, quod predictis ecclesiis persolvetur, erit in bonis friscaticis, vel in argento, cuius decima pars comburetur. [...]” – CDH III/2. 321. L. KOSZTA 1997. 75–76.; ROMHÁNYI 2016b. 266–271.

75 „Nos igitur, qui huius sancti regis hereditario iure, per Dei gratiam, regni solium obtinemus, cupientes predicti sancti Stephani in devotione sancte ecclesie vestigia imitari, et attendentes, quod nostris temporibus quedam dicebantur committi, que in derogationem fidei christiane, et contra sancte ecclesie libertates fieri videbantur” – CDH III/2. 327., RA 501. sz.

76 Vö. ALMÁSI 1993. 136.; FRAKNÓI 1901. 58–59.

77 „Quum enim olim super multis abusionibus et enormitatibus abusivis, que fiebant in regno Ungarie contra ecclesiasticam libertatem, que vergebant in derogationem fidei, et ignominiam, et confusionem regie dignitatis, validus et stupendus clamor frequenter ad Sedem Apostolicam ascendisset” – VMHH I. 127. CCXIV. sz., RPR 9497. sz., RG IX. 2060. sz.; RPR 9991. sz., RG IX. 2734. sz.

78 „Sane cum ad mandatum venerabilis fratris nostri Prenestini episcopi, tunc Apostolice Sedis legati pro dampnis illatis ecclesiis, per compositionem, ad quam te iuramento prestito astrinxisti, annuatim promiseris usque ad quinquennium duo millia marcarum argenti ecclesiis restituere memoratis” – ÁÚO I. 338. 207. sz., RPR 10007. sz., RG IX. 2755. sz. és RPR 10009. sz.

79 „Quia vero, sicut rex ipse asserit, nihil esset aliud iuramentum, et mandatum huiusmodi observare, quam renunciare quodammodo regie dignitati [...] quatenus sollicite, ac

a kalocsai érsekre, illetve a váci, egri, csanádi és váradi püspökökre⁸⁰ bízta a korábban a legátus által elrendelt vizsgálatot a magyarországi muszlimok helyzetét illetően; ezt II. András kérésére minden második évben esedékességre változtatta.⁸¹

A nem-keresztényekkel összefüggő problémák nem szűntek meg II. András halálával. 1239-ben IV. Béla azzal a kérelemmel fordult a római Szentszékhez, hogy engedélyezzék a nem-keresztények királyi szolgálatba állását, illetve különböző jövedelmek bérbeadását számukra,⁸² ahogyan azt korábban a portugál király számára is történt.⁸³ IX. Gergely december 11-én kelt válaszában⁸⁴ azonban elutasította ezt.⁸⁵

4.1.4. Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése.

Az 1230-as években pápai eljárás folyt a királyi család egy tagja, Kálmán szlavón herceg ellen,⁸⁶ mivel a Templomos Rend szlavóniai provinciájának⁸⁷ képviselői szerint IV. Béla öccse korlátozta a keresztések jogait, valamint elvette bizonyos birtokaikat. A templomosok képviselői – Kálmán egy 1231-es oklevelének⁸⁸ a szövege szerint – egy 1231. július 8-án kelt pápai oklevelet adtak át a herceg-

plenissime inquirentes de forma iuramenti, quod in coronatione sua prestitit rex prefatus, et de singulis articulis expressis in ipso, ac de causis, ex quibus collectam ante responsum nostrum imposuit, quidquid super his inveneritis, sub sigillis vestris nobis fideliter rescribatis” – VMHH I. 135. CCXXXIII. sz., RPR 10006. sz., RG IX. 2754. sz.

80 RPR 10008. sz., RG IX. 2758. sz. Vö. CHOBOT 1915–1917. 468.

81 „[...] nobis intimari curavit, quod venerabilis frater noster Prenestinus episcopus, tum apostolice Sedis legatus constituit, ut christiani, quos cum paganis regni sui, discussione super hoc singulis annis facta, reperiri contigerit, ab illis debeant avocari, vobis, in quorum diocesis pagani predicti degunt, super hoc exsequutoribus deputatis. Quum autem, sicut rex ipse asserit, non annua, si annuatim fieret, sed continua hec discussio esset potius, quum per anni spatium consummari non posset, et saraceni, iugiter huiusmodi discussione occupati, debita sibi nequirent exhibere servitia, devote ac humiliter supplicavit, ut providere super hoc misericorditer dignaremur” – VMHH I. 136. CCXXXVII. sz.

82 RA 669. sz. A király tehát az 1222-es és az 1231-es aranybullák szabályozásai alól kért felmentést. L. ZSOLDOS 2011b. 29–30.

83 RG IX. 5001. sz.

84 RPR 10829. sz., RG IX. 5000. sz. Vö. BEREND 2001. 160–161.

85 „Et, si forte reditus suos iudeis vendiderit vel paganis, christianum tum deputet, de gravaminibus inferendis clericis et ecclesiis non suspectum, per quem iudei sive saraceni, sine christianorum iniuria iura regalia consequantur” – CDH IV/1. 175.

86 A perre I. KANYÓ 1895. 421–423.; BARABÁS 2017b. 41–42.

87 L. HUNYADI 2011b. 184–186.

88 RD 8. sz. A herceg 1231-es oklevelével kapcsolatban az *auctoritate apostolica* formula mindenképpen említést érdemel, amely a delegált bírókra vonatkozott, követve a pápai oklevelek megfogalmazását. L. BARABÁS 2015c. 24–25.

nek,⁸⁹ amelyben az egyházfő Kálmánt a templomosok jogainak és javainak helyreállítására intette. E szerint IX. Gergely a herceg magatartása miatt korábban már megbízta a kalocsai érseket, valamint a pécsi és a zágrábi püspököt, hogy Kálmánt és tanácsadóit is büntessék meg, amennyiben az esetleges vonakodása miatt szükséges lenne.⁹⁰ Figyelemre méltó, bár mellékes körülmény, hogy a templomos rend korábban egy bizonyos Rasecha föld tulajdona miatt a zágrábi püspökkel és káptalannal állt perben, amely először Kálmán előtt folyt, majd 1230-ban Csák nb. Ugrin kalocsai érsek közvetítésével jött létre egy megegyezés az ügyben.⁹¹

Kálmán vonakodása miatt az első után újabb küldötteket kellett megbízni IX. Gergelynek, aki 1231. július 31-én ezúttal a pécsi püspök mellett a pécsi prépostot és a pécsváradi apátot hatalmazta fel delegáltjaiként. A pápa azt is kikötötte ugyanakkor, hogy Kálmánt különleges pápai engedély nélkül nem közösiíthetik ki.⁹² A herceg végül elfogadta a feltételeket, ahogyan a már említett oklevele mutatja, amellyel a templomos lovagrend szlavóniai, horvátországi és dalmáciai rendtartományát, illetve annak népeit Kálmán mentesítette a *marturina*, a *collecta*, a vámok, a szabad dénárok, a *pondus*, a hercegi és báni *descensus*, valamint minden más adó alól.⁹³

IX. Gergely egy későbbi levele azonban arra enged következtetni, hogy Kálmán nem mindenben tett eleget ígéretének. 1236. január 25-én ugyanis a pápa ismét arra intette őt, hogy tartsa be a templomosokkal kötött megállapodás

89 RPR 8762. sz., RG IX. 679. sz.

90 „[...] Ceterum, quum iidem fratres ex parte alia litteras super hoc exsequatorias **auctoritate apostolica** ad venerabiles patres, Ugrinum, Dei gratia, Colocensem archiepiscopum, Bartholomeum Quinqueecclesien. et Zagrabiensem, episcopos obtinerent [...]” – CDH III/2. 233., RD 8. sz. És: „[...] ac postmodum ad venerabilem fratrem nostrum Colocensem archiepiscopum eiusque collegas executorias a nobis litteras impetrassent [...]” – ÁÚO II. 46–47. 16. sz., RPR 10216. sz., RG IX. 3255. sz. [Kiemelés tőlem. B. G.] L. KOSZTA 2007a. 30.

91 CDCDS III. 331–332. 291. sz.

92 „[...] super hoc scripta nostra direximus, dictam compositionem, sicut sine preiudicio provide facta est, et ab utraque parte sponte recepta, faciatis per censuram ecclesiasticam, appellatione remota, firmiter observari, non obstante indulgentia, que sibi a nobis, sicut dicitur, est concessa, **ut nullus in eum absque speciali mandato Sedis Apostolice sententiam excommunicationis audeat promulgare** [...]” – CDH III/2. 113–114., RPR 8776. sz. [Kiemelés tőlem. B. G.] Vö. FIGUEIRA 1989. 193–194. Ezen irat egy későbbi említésére l. „Alioquin vos, filii abbas et preposite, ac dilectus filius abbas Waradiensis, quibus super hoc scripta nostra direximus, dictam compositionem [...]” – ÁÚO II. 46–47. 16. sz., RPR 10216. sz., RG IX. 3255. sz.

93 „nullus dux, nullus banus, nullus comes vel baiulus, nec aliquis alius in ducatu Sclavonie descensum [...] a predictis fratribus vel eorum hominibus sive iobagionibus super terram ipsorum commorantibus pro quibuslibet rebus presumat exigere.” – CDCDS III. 341. 300. sz. L. WEISZ – ZSOLDOS 2010. 471.; WEISZ 2010. 131., 134. Nataša Procházková szerint az ellentét 1227-re nyúlik vissza, az 1231-es privilégium pedig ennek a hatására született. PROCHÁZKOVÁ 1998. 72

részleteit,⁹⁴ mivel a herceg újfent birtokokat vett el tőlük.⁹⁵ Ebben az esetben a pécsváradi és cikádori apátok, valamint a pécsi prépost voltak a megbízott pápai végrehajtók.⁹⁶ 1236. július 30-án aztán a pécsi prépost és a cikádori apát mellett a pécsi püspök kapta meg a feladatot, hogy szüntessék meg a herceg és a lovagrend közti feszültséget.⁹⁷ Ugyanezzel a dátummal megbízásáról a templomosokat is értesítette a pápa.⁹⁸ A pápai oklevél szövege szerint Kálmán azzal védekezett, hogy nem a saját, hanem testvére, IV. Béla autoritásával járt el, amikor a lovagrend javait megkárosította.⁹⁹

Megegyezésről azonban nincs tudomásunk egészen 1239-ig, amikor is a pécsi püspök káptalanával együtt oklevelet állított ki Kálmán herceg és a lovagrend megállapodásáról. Ez azonban nem kizárólag a korábbi ellentétre vonatkozott, hanem Bertalan püspök az ügy lezárásában játszott szerepe miatt a herceg a pécsi püspökségnek tett adományára (Valkó és Baranya megyék nyestbőradójának tizede), valamint ehhez kapcsolódóan a rend számára a Baranya megyei Necsce tizedjogainak biztosítására is.¹⁰⁰ A feszültség ekkorra tehát már a múlté lehetett, és nem is újult ki a herceg 1241-es haláláig.¹⁰¹

94 „Quocirca serenitatem tuam rogandam duximus et monendam, quatenus compositionem ipsam studeas firmiter observare, ita quod regalem excellentiam commendare merito debeamus [...]” – ÁÚO II. 39. 12. sz., RPR 10086. sz., RG IX. 2920. sz. L. KOSZTA 2007a. 30.

95 L. GYÖRFFY 1970a. 232.

96 RG IX. 2921. sz.

97 „[...] adhuc regalem excellentiam, sicut iterum sic affectuosius rogandam duximus et monendam, sibi in remissionem peccatorum iniungentes, ut et ablata fratribus supradictis restituat universa, et compositionem eandem studeat inviolabiliter observare quatenus si dictus rex preces nostras non adimpleverit in hac parte, premissis exceptionibus ab eo propositis et aliis frivolis non obstantibus, cum non sit deferendum homini contra Deum, loca ad que ipse devenerit supponatis ecclesiastico interdicto tamdiu observando [...] si vero contra compositionem predictam iuris aliquid se habere confidit, poterit coram nobis per procuratores idoneos assequi iustitie complementum. Ideoque in virtute obedientie districte precipiendo mandamus, quatenus si dictus rex preces nostras non adimpleverit in hac parte” – ÁÚO II. 46–47. 16. sz., RPR 10216. sz., RG IX. 3255. sz.

98 RG IX. 3256. sz.

99 „quodque non auctoritate sua, sed potius karissimi in Christo filii nostri Bele Illustris Regis Ungarie fratris sui, a quo terram se habere asserit, fuerint spoliati, quanquam balivi et officiales sui ablata ipsi magistro et fratribus detineant universa, non solum ea restituere noluit, verum etiam fuit eis graviter comminatus” – ÁÚO II. 47. 16. sz.

100 „[...] quum controversia inter excellentissimum dominum nostrum Colomannum regem et totius Sclavonie ducem, ex una parte, et magistrum domus templi in Hungaria et Sclavonia, ex altera dudum iam verteretur [...]” – CDH IV/1. 172., MNL OL DF 280 267. L. GYÖRFFY 1970a. 235.; KOSZTA 1998. 122.; ZSOLDOS 2005a. 244.

101 Kálmánnal kapcsolatban l. FONT – BARABÁS 2017.

4.1.5. Egyházi jellegű ügyek és a királyi család

A királyi családdal kapcsolatban Gottfried aradi prépost¹⁰² esetét is érintenünk kell, akit maga az uralkodó, II. András fosztott meg hivatalától. Az ügyvel kapcsolatban III. Honorius egy 1222. január 21-én kelt levele igazít el.¹⁰³ A pápa azzal bízta meg az esztergomi érseket, a veszprémi püspököt és az egresi apátot, hogy állítsák vissza a prépostot méltóságába és javadalmaiba, valamint érvék el, hogy a király kibéküljön vele. A pápa arról is tájékoztatta megbízottjait, hogy delegáltak egy másik csoportját (egri püspök, zirci és pilisi apátok) további eljárásra hatalmazta fel, amennyiben az első kiküldés sikertelen lenne.¹⁰⁴ A királyi érintettségén túl a prépostot ebben az időszakban további sérelmek is érték. 1223. január 31-én ismét az esztergomi érsek, illetve a veszprémi püspök kapott pápai rendelkezést, ezúttal a pilisi apáttal együtt.¹⁰⁵ Feladatuk abban állt, hogy kivizsgálják, a korábban a prépost és a káptalan megkárosításáért kiközösített Kalád fia Gergely követte-e Gottfried visszatérése után a pápai udvarban kötött egyezmény pontjait, illetve megfizette-e a rá kirótt kártérítést.¹⁰⁶ III. Honorius elrendelte továbbá, hogy egyházi fenyítéssel sújtsák Gergelyt, amennyiben figyelmen kívül hagyta volna a korábbi rendelkezéseket.¹⁰⁷ Ebben az esetben tehát a laikus elkövető elismerte tettét, vállalta a következményeket, de az egyházfő ennek el- lenére is számolt a későbbi engedetlenség lehetőségével.

102 Vö. ZSOLDOS 2011a. 107.; KOVÁCS ISTVÁN 2018. 151., 159.

103 RPR 6775. sz., RPO 3753. sz.

104 „G. Orodiensem prepositum, et omnibus aliis bonis suis tam ecclesiasticis, quam mundanis spoliatum fuisse [...] quatenus preposituram ipsam, et alia omnia sibi ablata, nostra freti auctoritate sine more dispendio, restituitis eidem, ipsum in corporalem possessionem omnium ablatorum, sublato cuiuslibet difficultatis obstaculo inducentes, et defendentes inductum [...] quia dictus prepositus a gratia charissimi in Christo filii nostri A. Hungarie regis illustris creditur excidisse, [...] quatenus eumdem regem ad recipiendum ipsum in gratie sue sinum precibus et monitis inducatis [...] inquiratis diligenti et studiosa sollicitudine veritatem: quorum favore, vel quibus procurantibus spoliatus fuerit prepositus memoratus?” – VMHH I. 37–38. LXIV. sz. Vö. KISS 2013. 74.

105 RPR 6954. sz., RPO 4233. sz.

106 A *compositio* Stephanus, a S. Adrianus egyház diakónus-bíborosa közvetítésével jött létre. „[...] tandem mediante dilecto filio nostro Stephano, s. Adriani diacono cardinali, talis inter ipsum et Orodiensem prepositum compositio intervenit” – VMHH I. 37–38. LXXVII. sz.

107 „Cum Gregorius, filius Calad, excommunicatus auctoritate apostolica pro damnis Orodien- si ecclesie irrogatis, ad nostram venisset presentiam [...] quod videlicet ipse Gregorius dicto preposito, vel eius ecclesie usque festum Georgii proximum centum marcas puri argenti [...] ac prefigeretur eidem Gregorio terminum competentem, infra quem, nisi ipsi preposito vel ecclesie pecuniam solveret pretaxatam [...]. Expressum etiam fuit in compositione predicta, quod eadem non preiudicet iam dicto preposito, vel ecclesie in actione, quam contra Nicolaum et Othes comites, et ismaëlitas se habere dicebat prepositus sepe dictus” – CDH III/1. 406–407.

III. Honorius 1223. április 11-én az esztergomi érseknek és a veszprémi püspöknek küldött levele arról tájékoztat, hogy az aradi prépostság javainak helyreállításán kellett munkálkodniuk, amelyeket ezúttal két muszlim előkelő (Miklós és Othes) károsított meg.¹⁰⁸ Őket az ugyanazon a napon a magyar királynak küldött levél szövege is említi,¹⁰⁹ amely szerint az uralkodó ígéretet tett a prépostnak okozott károk megtérítésére, mivel a nevezettek az ő megbízásából jártak el.¹¹⁰ Úgy tűnt, II. András ebben a situációban elfogadta a pápai rendelkezést, bár később mégsem tett eleget ígéretének. 1224. november 20-án III. Honorius ezért Jolánta királynéhoz¹¹¹ fordult, és arra kérte, hogy foglalkozzon az aradi prépostság helyzetével.¹¹² Úgy látszik ezzel nyugvópontra jutott az ügy, az 1225-ös választási vitáig nem maradt fenn más forrás az aradi káptalannal kapcsolatban.¹¹³

1224. decemberében egy speciális mandátumot állítottak ki a pápai kancelláriában. III. Honorius a váradi és váci püspököket a fehérvári préposttal együtt azzal bízta meg, hogy vizsgálják ki az esztergomi prépost ellen felhozott vádat, amely szerint felségsértésben¹¹⁴ volt bűnös. A panasz, bár nem tartalmazott konkrétumokat, magától II. Andrástól származott, aki azt követe, Florentinus aradi érkanonok révén hozta az egyházfő tudomására.¹¹⁵ A vizsgálat eredménye nem ismert, ugyanakkor az esztergomi székeskáptalan élén a következő évtől már új prépost, Miklós állt.¹¹⁶

4.1.6. Uralkodói kérelmek

Végezetül röviden érintenünk kell néhány olyan esetet is, amelyben a magyar uralkodók egyértelműen kezdeményező szerepet játszottak, elsőként Lukács esztergomi érsek tervezett szentté avatását. 1231-ben ugyanis ugyanis a 12. szá-

108 „Preposito et capitulo Orodienis ecclesie satisfaceret de damnis, que N. et O. comites per se, ac quosdam paganos, dicto rege mandante irrogarunt eisdem, tam in bonis ipsius ecclesie, quam etiam in patrimonio prepositi supradicti” – VMHH I. 39. LXXXI. sz., RPR 6993. sz., RPO 4300. sz.

109 L. RPR 6992. sz., RPO 4299. sz.

110 „Cum olim tuam fecissemus excellentiam commoneri, ut dilectis filiis preposito et capitulo Orodienis ecclesie satisfaceres de damnis, que N. et O. comites per se, ac per quosdam paganos, te mandante irrogarunt, eisdem tam in bonis ipsius ecclesie, quam etiam in patrimonio prepositi supradicti, te illis satisfacere non curante [...] ad tue serenitatis gratiam remittere dignaremur, satisfactionem plenariam recepturum, idemque prepositus in hoc ipsum pro tua reverentia et devotione consensit” – VMHH I. 40. LXXXII. sz.

111 Jolántára legutóbb I. KÁDÁR 2019b.

112 „[...] qui te ad eiusdem ecclesie consecrationem induxit, te quoque, ut et dotem ei conferas, debeat animare” – VMHH I. 52. CIX. sz., RPR 7319. sz., RPO 5168. sz.

113 Az 1225-ös választási vita részleteire I. KISS 2013. 49. és 4.2.1. fejezetet.

114 A felségsértéssel kapcsolatban I. ZSOLDOS 1994b.

115 RPR 7326. sz., RPO 5200. sz.

116 KOLLÁNYI 1900. 7–8.; C. TÓTH 2019b. 19.

zadi főpap életének és csodáinak a vizsgálatával bízta meg IX. Gergely pápa a csanádi püspököt, a cikádori apátot, illetve az esztergomi stefanita konvent magisterét. Ennek hátterében Róbert esztergomi érsek és szuffraganeus püspökeinek kezdeményezése állt.¹¹⁷ 1233-ban a pápa Pecorari Jakab legátust bízta meg a további vizsgálattal, e levelében arra is utalt, hogy II. András is támogatta az ügyet,¹¹⁸ ahogyan később IV. Béla is, ennek ellenére a kanonizáció végül elmaradt.¹¹⁹ Ennek oka a tatárjárás pusztítása, illetve a királlyal szembeszálló érsek kérének háttérbe szorításának szándéka lehetett.¹²⁰

1239. december 19-én IX. Gergely ismét egy a magyar királyi családhoz köthető ügygel foglalkozott, amikor is IV. Béla – és Kálmán herceg – nagybátyjának, Berthold aquileiai pátriárkának kiközösítése ügyében intézett levelet a magyar uralkodóhoz.¹²¹ A volt kalocsai érsek¹²² ugyanis az 1230-as évek végének feszült politikai helyzetében IX. Gergellyel szemben II. Frigyes császár (1220–1250) oldalára állt, ami miatt a pápa exkommunikációval sújtotta őt.¹²³ Berthold változtatni kívánt helyzetén, legalábbis erről tanúskodik IX. Gergely levele, amely szerint Béla és Kálmán – *királyok* – azzal a kérelemmel fordultak az Apostoli Székhez, hogy a pápa oldja fel a nagybátyjuk ellen alkalmazott egyházi fenyítéket. Az egyházfő – megfogalmazása szerint – nem kívánta (*hisz nem is lett volna illő*) elutasítani a számára a keresztény uralkodók között is különösen kedves királyok kérelmét, de feltételül szabta Bertholdnak, hogy személyesen jelenjen meg előtte ez ügyben.¹²⁴

117 „[...] cum ex parte venerabilium fratrum nostrorum Strigoniensis archiepiscopi, et suffraganeorum suorum fuisset nobis sepius insinuatum [...] relegando ab ipsis; nobisque fuisset devotissime supplicatum, ut et canonizaremus eundem, et Sanctorum cathalogo faceremus [...] quatenus inquiratis per iuratos testes idoneos tam de vita et conversatione ipsius archiepiscopi, quam de miraculis supradictis, et circumstantiis universis diligenter et perspicaciter veritatem, et eorum dicta fideliter redigentes in scriptis, ea sub vestris sigillis ad nostram presentiam transmittatis” – CDH III/2. 351–352., RPR 8790. sz., RG IX. 714. sz.

118 RPR 9095. sz., RG IX. 1098. sz.

119 L. KÖRMENDI 2003. 67. Lukáccsal kapcsolatban l. továbbá TÖRÖK 2002.

120 L. ROMHÁNYI 2020. 592.

121 RPR 10830. sz., RG IX. 4998. sz.

122 L. ZSOLDOS 2011a. 84.

123 „Sed tu prout convenit non attendens, Friderico dicto imperatori, Dei et ecclesie inimico, iuste a nobis suis exigentibus meritis multis ex causis excommunicationis vinculo innodato, ausu dampnabili communicare tam in divinis officiis quam in osculo et in mensa contemptis ecclesie clavibus presumpsisti” – CFH 2597. sz., RPR10830. sz., RG IX. 4998. sz. L. OEFELE 1875.; LYON 2007. 259.

124 „Licet igitur hec sit culpa in qua culpa est relaxare vindictam, et facilitas que facilitatem venie demerentur, quia tamen personas karissimorum in Christo filium nostrorum B. Ungarie ac C. Ruthenorum regum illustrium nepotum tuorum inter ceteros reges catholicos et principes christianos speciali quadam prerogativa dilectionis et gratie amplexamur, propter quod non valemus ipsorum regum devotioni negare, in quo debemus secundum deum alium quemcumque catholicum principem exaudire, hanc tibi pro eorumdem

A magyar király és a szlavón herceg szerepére hivatkozik IX. Gergely egy további oklevele is. 1241. január 28-án¹²⁵ ugyanis azzal bízta meg Gregorius de Montelongo pápai alszerpapot, hogy a korábbiak értelmében oldja fel Berthold kiközösítését. Az aquileiai pátriárka felmentésén túl Béla és Kálmán korábbi kérelme ebben a szövegben sem maradt említés nélkül.¹²⁶ A magyar uralkodók szerepvállalása tehát nem merült feledésbe, bár a kancelláriai gyakorlat alapján valószínűbbnek tűnik, hogy ez a passzus közvetlenül a korábbi pápai oklevélből került be az új parancsba.¹²⁷ Érdemes megemlíteni azt is, hogy ugyanazon pápai káplán, a később Bertholdot követő aquileiai pátriárka, Gregorius de Montelongo¹²⁸ 1244-ben azt parancsot kapta IV. Incétől, hogy gondoskodjon II. András Itáliába menekült özvegyéről, Estei Beatrixról, valamint annak fiáról, Istvánról.¹²⁹

1241-ben a mongol invázióval kapcsolatban készültek pápai mandátumok magyarországi egyháziaknak címezve. IV. Béla korábban Rómába küldött követe, Bánca nb. István váci püspök¹³⁰ egy a magyar királynak tett pápai ígérettel kapcsolatban kapott feladatot. Gondoskodnia kellett arról, hogy kihirdetésre kerüljön, hogy a támadók elleni harcot jogilag keresztes háborúnak tekinti az egyház.¹³¹

serenitatis honore gratiam faciemus, ut postquam ad nos iter arripueris veniendi, ab excommunicationis vinculo, quo propter hoc teneris astrictus, per venerabilem fratrem nostrum Castellanium episcopum, cui super hoc scripta nostra dirigimus, iuxta formam ecclesie absolvaris” – CFH 2597. sz., RPR 10830. sz., RG IX. 4998. sz.

125 RPR 10980. sz.

126 „Quia personas carissimorum, filiorum nostrorum Bele Ungarie ac Colomani Ruthenorum regum illustrium, nepotum ipsius patriarce, supplicantium pro eodem speciali quadam prerogativa dilectionis et gratie amplexamur, eorum supplicationibus annuentes mandamus [...]” – CFH 2598. sz.

127 A pápai kancellária működésére I. FRENZ 1986. 62–80.

128 HC 99.

129 RPR 11377. sz. II. András harmadik házasságával kapcsolatban legutóbb I. CREMONINI 2019.

130 Kiss 2015. 22.

131 „[...] mandamus, quatenus per Ungariam et vicinas provincias verbum crucis iuxta datam tibi a Deo prudentiam per te ac alios, quos ad hoc idoneos cognoveris esse, proponens, viros catholicos, ut considerantes, quod sicut a dictis Tartaros totius populi christiani perditio queritur, sic in eorum expugnatione salus omnium procuratur, et confidentes in illo, qui salvum facit populum humilem et oculum humiliat arrogentem, ad defensionem regni predicti, assumpto crucis signaculo potenter et viriliter se accingant, salutaribus monitis inducere non postponas. Nos enim omnibus, qui taliter contra prefatos Tartaros processerint, illam immunitatem concedimus eamque indulgentiam elargimur, que Terre Sanctes ucurrentibus in generali concilio conceduntur. Si qui vero ex cruce signatis huiusmodi pro violenta iniectio manu in personas ecclesiasticas, seu pro incendio, vinculo fuerint excommunicationis astricti, eis, dummodo iniuria et dampna passis iuxta providentiam tuam satisfaciant competenter, et non sit eorum adeo gravis et enormis excessus, quod propter hoc merito sint ad Sedem Apostolicam destinandi, secundum

4.2. Egyházkormányzati esetek

A következő fejezetben azon eseteket vizsgáljuk, amelyek az egyházkormányzat témakörébe, vagyis az egyház adminisztratív és szervezeti oldalához tartoznak. Elsőként a kánoni választásokkal kapcsolatos ügyeket elemezzük, elsősorban olyan problémás főpap-választásokat és részben más, alacsonyabb méltóságok eseteit, amelyekkel kapcsolatban pápai bírók, végrehajtók vagy védelmezők ki rendelése történt. Ezt követően az egyházigazgatással kapcsolatos ügyek csoportját, majd a fejezet végén az *exemptio* és más kiváltságok kérdéskörét mutatjuk be.

4.2.1. Kánoni választások és a pápaság

Közismert megállapítás, hogy az Árpád-kori Magyar Királyságban a királyoknak az egyházfők által is elismert joga volt arra, hogy beleszóljanak az ország főpapi székeinek a betöltésébe.¹³² Nem beszélhetünk azonban investitúra gyakorlásáról 11. századi, nyugati értelemben, az uralkodók joga a kinevezésben ragadható meg a 13. század előtt,¹³³ amely már csak azért is fontos volt számukra, mivel az érsekek és püspökök a királyi tanács tagjai voltak.¹³⁴ Jól példázza a magyar királyok ebbéli igényeit egyebek mellett az 1136-os spalatói érsekválasztás, amikor II. Béla (1131–1141) kérésére választották meg a lakosok Gaudiust. Az Apostoli Szék reakciója is beszédes azonban, az új dalmáciai főpap ugyanis csak három év múltán kapta meg a pápai megerősítést, mivel felszentelését az esztergomi érsek végezte el.¹³⁵ Fontos lépés volt vizsgálódásunk szempontjából is II. Géza és III. Sándor 1161. évi konkordátuma. A feltehetően szóbeli egyezség szövege ugyan nem ismert, de fennmaradt említései alapján feltehetően a nehéz helyzetben lévő, Barbarossa Frigyes császárral és IV. Viktor ellenpápával küzdő egyházfő elismeréséért cserébe azt a jogot biztosította a magyar uralkodónak, hogy maga adja át a palliumot országga érsekeinek, hogy a magyar klerikusok csak engedélyével léphessenek kapcsolatba a római Szentszékkal, valamint, hogy

formam ecclesie absolutionis beneficium impendendi liberam tibi tribuimus facultatem” – ÁÚO VII. 124. 80. sz., RPR 11033. sz., RG IX. 6059. sz.

132 Klaus Ganzer német történész megfogalmazása szerint beleegyezési joggal rendelkeztek. GANZER 1968. 38. Vö. KOSZTA 2009a. 69–70.

133 Annak az adatnak, mely szerint Könyves Kálmán az 1106. évi guastallai zsinaton lemondott az investitúra gyakorlásáról, nem kell hitelt adnunk, lévén az későbbi konstrukció. DHÁ 128. sz. L. SZOVÁK 1996. 24–26.; SZUROMI 1999. 394–396. Ellenkező vélemény az investitúra és a kánoni választás fogalmi tisztázásával: GERICS – LADÁNYI 1999. 84–86. Vö. GYÖRFFY 1970b. 154.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 27–28.

134 FRAKNÓI 1901. 17–18.; SOLYMOSI 1996a. 47–48.

135 SZOVÁK 1996. 30–31.

a pápa csak a király beleegyezésével küldhetett legátust az országba. II. Géza mindezt cserébe ígértet tett, hogy önhatalmúlag nem fog püspököket áthelyezni vagy letenni.¹³⁶

Ez utóbbi vállalásnak tökéletesen meg is felelt III. István (1162–1172) feltehetően 1169. évi eljárása,¹³⁷ amikor is engedélyt kért III. Sándortól Prodanus püspök Zágrábra helyezéséhez, amit a pápa ugyan jóváhagyott, de arra intette a kalocsai érseket, ne zaklassák gyakran hasonló kérésekkel.¹³⁸ 1169-ben III. István Manfréd pápai legátus (Manfredus de Lavagna)¹³⁹ előtt megerősítette atya ígéreteit, illetve kötelezettséget vállalt, hogy nem mozdítja el a királyi prépostságok és apátságok vezetőit, valamint nem vonja el az üresedésben lévő püspökségek jövedelmeit, de a korábbi pápai engedményekről ekkor már nem esett szó.¹⁴⁰ A következő uralkodó, III. Béla ugyancsak esküvel erősítette meg az egyezséget III. Sándor számára.¹⁴¹ 1180-ban azonban a király mégis felszólította a spalatóiakat, hogy magyar érseket válasszanak, akik, feltehetően a korábbi tapasztalatok alapján a pápához fordultak, aki 1181 júliusában írt levelében megintette a királyt a város szabad választási jogának a korlátozása miatt. III. Sándor halála után azonban Bélának mégis sikerült elérnie, hogy jelöltjét, Kán nb. Pétert válasszák meg érseknek.¹⁴² Nem merészkedünk ugyanakkor talán túl messzire, ha megállapítjuk, a magyar uralkodók beleszólása a püspöki és érseki székek betöltésébe főképp Dalmácia esetében okozott feszültséget az Apostoli Székkel. A magyar egyház esetében a konkordátumban vállaltakon, valamint a gyilkosság vádjá alól III. Sándor pápa által felmentett, Lukácsot követő esztergomi érsek, Miklós ügyén¹⁴³ és az említett zágrábi eseten túl nem találkozhatunk vitatott érseki vagy püspöki székbetöltésekkel, egészen a 13. század elejéig.

136 ÍFMT 170., 177.; FRAKNÓI 1901. 32.; HOLTZMANN 1926. 409–413.; GYŐRY 1948. 14.; SZOVÁK 1996. 33–35.; MAKK 1996. 195–197.; KOSZTA 2013. 89–90.; HUNYADI SÁNDOR 2016. 123–133.; BÉLI 2018. 178.

137 1171 is felmerült lehetséges időpontként. További irodalommal l. BÉLI 2018. 179.

138 HOLTZMANN 1959. 410–411. 2. sz. („Licet litteras karissimi”) L. SZOVÁK 1996. 36.; HUNYADI SÁNDOR 2016. 132., 135.; KOSZTA 2013. 83.

139 <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/178> (letöltve: 2020. február 29.)

140 CDH II. 180., ÍFMT 189–195. L. GYŐRY 1948. 19–20.; SZOVÁK 1996. 36–37.; MAKK 1996. 205.; KUBINYI 1999. 32.; SZUROMI 2002. 512–513.; KISS 2013. 52.; HUNYADI SÁNDOR 2016. 135–143.

141 SZOVÁK 1996. 38. III. Béla és Lukács esztergomi érsek Gergely fehérvári prépost leváltása miatt került ellentétbe III. Sándor pápával az egyházfő az érseknek küldött 1179. évi levele szerint. HOLTZMANN 1959. 413. 5. sz., 415. 6. sz.; ÍFMT 216., 221. L. THOROCZKAY 2016b. 170–171.

142 CDH II. 197. L. SZOVÁK 1996. 39.

143 Az új érsek korábban vallomása alapján orra levágására ítélt egy tolvajt, aki ebbe behalt. A pápa ennek ellenére érvényesnek nyilvánította megválasztását. (*Porro licet*) DIS 153–155. 91. sz. Charles Duggan utóbb megváltoztatta véleményét, és Lukácsot kapcsolta össze a pápai döntéssel. DUGGAN 1998b. 10–12.

Mindehhez fontos azonban hozzátennünk, hogy bár 11. század utolsó harmada óta a kánoni választás kívánalmát hangoztatták az egyházban, a 12. századig nem beszélhetünk szilárd keretekről a püspökök választását illetően, mindazonáltal a pápai reformoknak megfelelően a világi befolyás visszaszorítása, illetve megszüntetése, legyen szó a városi lakosokról vagy a fejedelmekről, egyértelmű célként határozható meg.¹⁴⁴

A formálódóban lévő egyházjog szerint¹⁴⁵ a 13. század elején – a IV. Lateráni Zsinat (1215) 23. és 24. kánonja után bizonyosan¹⁴⁶ – a székeskáptalanok joga lett a választás (*electio*), de az érsekek csak a pápai, míg a püspökök kezdetben az – alapos vizsgálatot követő – érseki megerősítés (*confirmatio*) vagy engedélyezés (*admissio*) után nyerték el a méltóságot,¹⁴⁷ és előbbiek a palliumot, majd a felszentelést (*consecratio*).¹⁴⁸ Választás mellett lehetséges volt továbbá az kérelmezés (*postulatio*) is.¹⁴⁹ Az *electio* esetében a kánonjogi szabályozás (*Quia propter*) szerint nem egyszerűen mennyiségi többségre volt szükség, minőségire is, a helyi méltóságviselők szavazata nagyobb súllyal esett latba (*maior et sanior pars – per scrutinium*), de létrejöhett abszolút többséggel is (*per compromissum*), ugyanakkor a választás történhetett mintegy a Szentlélek sugallatára is (*quasi per inspirationem*), közfelkiáltással. Mindkét utóbbi esetben ünnepélyesen jelentették be a döntést (*electio communis per unum*).¹⁵⁰

Fontos megjegyezni továbbá, hogy a IV. Lateráni Zsinat határozatai szerint egy főpap halála után három hónapon belül döntésre kellett jutnia a kanonkoknak, különben a választás joga a feljebbvalóra, püspökök esetében az érsekre, esetükben és a közvetlenül a pápaság alá tartozó püspökségeknél a pápára szállt.¹⁵¹ VIII. Bonifác ezt annyiban módosította, hogy a megválasztott visszalépése vagy halála esetén a káptalannak ismételen három hónap állt rendelkezésére, amely letelte után a metropolita feladata lett a választás lefolytatása.¹⁵²

144 Vö. PENNINGTON 2018. 243–246.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 21–22. A reformok előtti választásokra l. KOSZTA 1993b. 37–38.

145 A gratianusi elvekre és az azzal kapcsolatos historiográfiára l. ERDŐ 1996b. passim. Vö. PENNINGTON 2018. 244–247.

146 DEC 246–247. (1215 § 23–24); LARSON 2016. 77–89.; PENNINGTON 2018. 249–250. Vö. ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 19.; KOVAČIĆ 2019. 87–88.; SZUROMI 2011. 139–141.; JERKOVIĆ 2019. 111–114.

147 A IV. Lateráni Zsinat 26. kánonja értelmében egy arra nem méltó jelölt megerősítése büntetést vont maga után. DEC 247–248. (1215 § 26) L. HARVEY 2016. 42–43.; KOVAČIĆ 2019. 88–89.

148 GANZER 1968. 19–21.; SWEENEY 1993. 150.; ERDŐ 1996b. 15–18. Vö. SZÚCS 1978. 167.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 19.; HARVEY 2016. 29–30

149 SWEENEY 1993. 147.

150 FEINE 1955. 380–382.; GANZER 1968. 11–18.; KOSZTA 1993b. 38–40.; ERDŐ 1996b. 19.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 19–20.; PENNINGTON 2018. 249.; HARVEY 2016. 29–30., 36–40.

151 GANZER 1968. 24–25.; ERDŐ 1996b. 18.; PENNINGTON 2018. 249.; HARVEY 2016. 29–30.

152 KOSZTA 1993b. 47.

A magyar királyok ajánlási joga (*propositio*)¹⁵³ egyáltalán nem volt egyedülálló jelenség a Nyugati Kereszténységben a 12–13. században, sem elméletileg, sem a gyakorlatban.¹⁵⁴ Elég talán csak az angliai helyzetre utalni, ahol Földnélküli János 1214. évi, a szabad választást garantáló oklevele után is több esetben a király jelöltjei kerültek megválasztásra, illetve az elekciónak az érvényességéhez az uralkodó beleegyezésére is nélkülözhetetlen volt.¹⁵⁵ Gratianus szerint is szükséges volt a világi fejedelem részvétele,¹⁵⁶ ahogyan III. Celesztin és III. Ince is foglalkozott az uralkodók beleegyezési jogával. Mindkét dekretális (*Cum terra* és *Quod sicut*) szerint is csak utólag kellett kikérni véleményüket, de a választás a beleegyezés nélkül is érvényes volt.¹⁵⁷ A gyakorlatban Magyarországon a kanonokok a király jelöltjei közül választhattak, vagy akár adott esetben arra kényszerültek, hogy az egyetlen lehetséges jelöltet válasszák meg,¹⁵⁸ ezt követően pedig a király beleegyezésére (*consensus*) is szükség volt.¹⁵⁹

Ugyanakkor a nagy jogászpápa, III. Ince által összehívott IV. Lateráni Zsinat 25. kánonja (*Quisquis electioni*) már kifejezetten tiltotta a világi részvételt vagy közbeavatkozást.¹⁶⁰ Ebben a szellemben kötött az egyházfő a zsinatot megelőző időszakban különböző egyezményeket európai uralkodókkal, amelyek a *sacerdotium* és a *regnum* kapcsolatát szabályozva biztosították a szabad kánoni választást például Szicília, a Német-római Császárság, Aragónia, Ausztria és Anglia esetében.¹⁶¹

A század folyamán, IV. Incétől kezdve egyre fokozódó mértékben azzal szembesülhetünk, hogy a pápák, átvéve az érsekek korábbi szerepét – egyértelműen maguknak vindikálták a püspökök megerősítésének a jogát is, IV. Sándor 1257-es rendelkezésétől a *causae maiores* között kezelve azokat, majd rezerváció és provízió rendszerének keretében sokszor már a hivatal betöltését is, ezáltal is támogatva a pápai *plenitudo potestatis* érvényesülését az Egyházban.¹⁶² A províziók esetében nagy jelentőséggel bír, hogy a megerősítésért és kinevezésért fizetendő ellenszolgáltatás, a *servitium commune* rendszerének kialakulása IV. Sándor és X. Gergely pápák pontifikátusai közé tehető, azaz a pápai beavatko-

153 Szűcs 1978. 167.

154 Vö. FRAKNÓI 1895. 20–22. L. pl. az angliai helyzettel kapcsolatban HARVEY 2016. 13–17.

155 L. az angliai helyzettel kapcsolatban HARVEY 2016. 13–28., 76–99.

156 ERDŐ 1996b. 20.; KOSZTA 1993b. 38.

157 ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 21.

158 SWEENEY 1993. 157.; FRAKNÓI 1895. 23–24.

159 SZŰCS 1978. 167.; GANZER 1968. 38.; ERDŐ 1996b. 20.

160 DEC 247. (1215 § 25); PENNINGTON 2018. 249.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 22.; HARVEY 2016. 29–30.; KOVAČIĆ 2019. 88.

161 Részletesen l. HARVEY 2016. 18–22.

162 L. LARSON 2016. 75–77., 89–96.; SMITH 2015b. 111–117.; KOSZTA 1993b. 39–40.; HARVEY 2016. 46–47. Vö. FRAKNÓI 1895. 47.

zások esetében a kánonjogi, valamint politikai megfontolások mellett gazdasági motivációk is szerepet játszhattak.¹⁶³

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy Gratianus, Bernardus Papiensis és más kánonjogászok értelmezése,¹⁶⁴ majd a III. Lateráni Zsinat (1179) rendelkezései szerint a megválasztott személynek meghatározott kritériumoknak kellett megfelelnie: törvényes származás,¹⁶⁵ legalább 30 éves életkor, a hivatal betöltéséhez szükséges ismeretek, megfelelő életmódot folytatása. A jelöltnek ezen kívül legalább alszerpapnak kellett lennie, hogy magasabb egyházi rendbe léphessen.¹⁶⁶ A 13. század folyamán győzedelmeskedett továbbá az a nézet is, mely szerint kívülről érkező személyt is meg lehetett választani, sőt, amennyiben a káptalanon belül volt ellenfele, az nem élvezett előnyt vele szemben.¹⁶⁷ Ha a választóttestület alkalmatlan vagy arra nem méltó, *indignus* jelöltet választott meg, esetleg lejárt a meghatározott idő, a pápák maguk döntöttek a megfelelő jelöltet illetően. VIII. Bonifác 1298. évi döntése (*Quanquam in casu* – Liber Sexta, I,6,XVIII)¹⁶⁸ után pedig a székeskáptalanok már az első esetlegesen felmerülő eljárásbeli hiba után véglegesen elvesztették döntési jogukat.¹⁶⁹

A gyakorlatban mindez azt eredményezte, hogy olyan esetekben, amikor valamilyen oknál fogva kérdéses volt a választás, legyen szó az ezügyben a pápasághoz történő fellebbezésről egy vitából kifolyólag, vagy az egyházfők hivatalból történő eljárásáról, illetve kifogás merült fel a választás szabályosságával kapcsolatban, esetleg éppen több személyt is megválasztottak, az egyházfők általában vizsgálatot rendeltek el,¹⁷⁰ amelyet rendszerint helyi klerikusoknak delegáltak, akik a pápa autoritásával jártak el az adott ügyben.

4.2.1.1. Főpapok

Az első ismert, pápai küldöttbírók által kezelt konfliktusok a 13. század elejéről származnak,¹⁷¹ azaz még a IV. Lateráni Zsinat határozatai előtti, de az említett pápai döntések utáni időszakból. Csák nb. Ugrin esztergomi érsek 1204

163 Ha nem is olyan mértékben, mint a következő évszázadban. L. GANZER 1968. 77–82.

164 ERDŐ 1996b. 21–26.; PENNINGTON 2018. 247–249.

165 A gyakorlatban azonban ezen kíváncsálgatás alól is lehetett pápai felmentéshez jutni. L. HARVEY 2016. 90–92.

166 GANZER 1968. 18–19.; ERDŐ 1996b. 22–24.; PENNINGTON 2018. 247–248.

167 PENNINGTON 2018. 250–252.

168 CIC 959–960.

169 LARSON 2016. 95–98. Vö. ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 20–21.

170 Vö. GANZER 1968. 41–43., 77–82.; SWEENEY 1993. 147.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 20.

171 Bár 1204-ben III. Ince Imrét – egyebek mellett – megróttá a korábbi sérelmekért, amiket a főpapok választásakor az egyház tőle elszenvedett. RPR 2282. sz.; RI III. VII. 126. sz. L. FRANKÓI 1895. 20.

augusztusára tehető halála¹⁷² után a pápa elutasította az első jelöltet, majd több személy is felmerült az érseki szék betöltésére. A székeskáptalan egy része János kalocsai érseket posztulálta III. Ince számára,¹⁷³ ami ellen az érseki tartomány püspökei közül négy, a pécsi, a váci, a veszprémi és a nyitrai főpap óvást emelt,¹⁷⁴ arra hivatkozva, hogy bár jogukban állt volna részt venni a döntésben, a kanonokok kizárták őket a választásból. Személyes jellegű ellenvetéseik is voltak János ellen, ugyanis az kalocsai főpapként következetesen azt a nézetet képviselte, hogy Magyarország két érseke azonos rangú.¹⁷⁵ Az áthelyezés miatt III. Ince beleegyezésére mindenképpen szükség volt, Imre király és a káptalan képviselői azonban hasztalan próbálták meggyőzni a pápát, aki az esztergomi érsek királykoronázási jogának jelentőségére hivatkozva elutasította János kalocsai érsek jelölését, aki egyebek mellett, minthogy nem volt megerősített esztergomi érsek, a káptalan tiltakozása ellenére megkoronázta a gyermek III. Lászlót, ezzel is az esztergomi érsekség jogát csorbítva.¹⁷⁶ Az egyházfő több lehetőséget is felkínált: ha a káptalan és a püspökök is ragaszkodnának elképzelésükhöz, Rómába idézi képviselőiket döntéshozatalra. Amennyiben pedig a püspökök visszavonnák ellenvetésüket, értesítést kell küldeni az egyházfőnek, míg, ha a főpapak ragaszkodnának kifogásukhoz, vagy ha a káptalanban merülne fel kétely, folytassanak le új választást.¹⁷⁷ Az mindenestre vizsgálódásunk szempontjából kifejezetten fontos, hogy az alárendelt püspökök kánonjogi érveléssel, nem is teljesen megalapozatlanul, beleszólást követeltek az érsekválasztásba, míg a káptalan, és végül maga a pápa is, legfeljebb egyetértési jogukat ismerte el.¹⁷⁸

Az esztergomi kanonokok egy csoportja ebben a helyzetben Kalán pécsi püspököt választotta érsekké. Ő azonban – bár András támogatását is maga mögött tudta – ugyancsak nem kapta meg a pápai megerősítést az *electio* hiányosságaira hivatkozva (tehát nem az ellene az életvitelét ért vádak nyomán folyó eljárás okán),¹⁷⁹ és a káptalant új választás lefolytatására szólította fel III. Ince. Ez sem jelentett azonban megoldást, mivel továbbra sem tudtak döntést hozni,¹⁸⁰ így végül az egyházfő magához vonva a döntés jogát az első jelöltet, Jánost ne-

172 BEKE 2003a. 82–83.

173 SWEENEY 1993. 149. Vö. THOROCZKAY 2016a. 131.; FRANKÓI 1895. 28–30.; FRANKÓI 1901. 42–43.

174 SWEENEY 1993. 150.

175 János ugyanis korábban Kalocsa élén az érsekség metropolitai jogainak élharcosa volt. L. KISS 2012. 265–266.; SWEENEY 1993. 149.; KOSZTA 2007b. 249.

176 SWEENEY 1993. 151.

177 1204. november 22. RPR 2328. sz., RI III. VII. 159. sz. L. SWEENEY 1993. 150–151.

178 Vö. SWEENEY 1993. 149., 155–157.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 28–30.

179 SWEENEY 1993. 152–154.; HIRTE 2008. 20–25.

180 SWEENEY 1993. 152–154.

vezte ki esztergomi érsekké,¹⁸¹ ahogyan arról a királyt is értesítette 1205. június 24-én.¹⁸² Végül ezen év októberében *Bone memorie* kezdetű oklevelével rendelte el hivatalosan János áthelyezését az esztergomi káptalannak írva.¹⁸³ Összességében tehát nem történt bírók vagy végrehajtók kirendelése az ügyben, de az eset mégiscsak a pápai küldöttbíróság témaköréhez tartozik a kalocsai érsek posztulációja, valamint az érseki tartomány püspökeinek az óvása miatt.¹⁸⁴

A pápa döntése annyi jogi kérdéssel foglalkozott, hogy később bekerült a *Liber Extra* kánonjogi gyűjteménybe is (X 1, 5, 4).¹⁸⁵ A vita jól példázza továbbá azt, hogy az *electio canonica* szabályainak gyakorlati érvényesülése messze nem volt problémamentes, bár a kanonokok, és a velük kezdetben szembenálló *suffraganeusok* tisztában voltak jogaikkal, legalábbis mindkét fél így érezte, és igyekeztek is élni azokkal.¹⁸⁶

III. Ince pápa János áthelyezése folytán a másik érseki székkal kapcsolatban is intézkedni volt kénytelen, lévén a kalocsai és bácsi káptalanok Gertrúd királyné testvérét, Bertholdot választották főpappá.¹⁸⁷ A volt bambergi prépost elekciónak döntő szerepet játszott, hogy II. András király sógora volt, III. Ince azonban nem erősítette meg a döntést. 1205. október 12-én kelt levelében azt parancsolta a kalocsai káptalannak, hogy a pápai vizsgálatig tartózkodjanak bármilyen további döntéstől.¹⁸⁸ A választott érsek elleni eljárás oka Berthold fiatal korában és képzettsége hiányában keresendő, de a panasz megfogalmazói nem ismertek. 1206. június 7-én III. Ince arról értesítette a királyt, hogy ismét elhagyta a megerősítést.¹⁸⁹

Egy 1207. április 5-én kelt, II. Andrásnak küldött levél¹⁹⁰ alapján ismert, hogy a pápa a salzburgi érseket és prépostot bízta meg a vizsgálat lefolytatásával, amelyben két Kalocsa alá tartozó püspök is részt vett.¹⁹¹ A delegáltak jelentése alapján bebizonyosodott, hogy Berthold életkora valóban nem érte el az előírtat, illetve jogi és egyházi képzettsége sem volt megfelelő, bár képes volt latin

181 RPR 2328. sz., RI III. VII. 159. sz. L. THOROCZKAY 2016a. 31–32.

182 RPR 2550. sz., RI III. VIII. 89. (88.). sz. Az ekkor még horvát és dalmát hercegi, valamint az ország kormányzója címet viselő II. András kérelmére. RI III. VII. 398–399. 226. sz. Vö. THOROCZKAY 2016c. 507.; SWEENEY 1993. 153–154.; ZSOLDOS 2003. 787.

183 RPR 2588. sz., RI III. VIII. 140. (139.). sz. Október 12-én értesítette III. Ince a kalocsai káptalant a döntésről. RPR 2591. sz., RI III. VIII. 141. (140.). sz. Vö. SWEENEY 1993. 154–155.

184 Vö. SWEENEY 1993. 150.

185 CIC 47–48. L. SWEENEY 1993. 158.; THOROCZKAY 2016c. 507.

186 L. KISS 2013. 46.; KISS 2012. 265–266.; THOROCZKAY 2003. 89–90.; ZSOLDOS 2011a. 80., 91., 102., 275.

187 Vö. KISS 2014.

188 RPR 2591. sz., RI III. VIII. 141. (140.). sz. Vö. FRANKÓI 1895. 35–36.; SOLYMOSI 1996a. 48.

189 RPR 2793. sz., RI III. IX. 74. sz. Vö. ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 32.

190 RPR 3073. sz., RI III. X. 39. sz.

191 Vö. SWEENEY 1989. 32.

nyelven olvasni. III. Ince ezért arra bízta a királyt, hogy gondoskodjon arról, hogy sógora megszerezze a megfelelő képzettséget.¹⁹² A pápa – feltehetően a királyra tekintettel – végül mégis jóváhagyta a választást,¹⁹³ ahogyan arról egy 1207. december 24-én kelt levele¹⁹⁴ tájékoztat. Ebben a magyar uralkodó igénye mellett egy Magyarországon járt legátus, Gregorius de Crescentio bíborost¹⁹⁵ jelentése is szerepet játszhatott.¹⁹⁶ Azt ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy 30. életéve betöltéséig, 1212-ig Berthold csupán választott érsekként tevékenykedhetett, és így is jelent meg a pápai és királyi oklevelekben.¹⁹⁷

II. András király második felesége, Jolánta esetében is találkozhatunk egy olyan prelátussal, aki a királynéhoz fűződő kapcsolata révén nyerte el hivatalát, amivel kapcsolatban azonban kifogások merültek fel, így azt a pápa nem erősítette meg. Kalán¹⁹⁸ pécsi püspök 1218-as halála után a király jelöltjeként választotta a káptalan a burgundiai Gros városából származó Bertalant¹⁹⁹ püspökké,²⁰⁰ aki Jolánta királyné kíséretében érkezett az országba 1217-ben.²⁰¹ Ezt a döntést János esztergomi érsek is megerősítette, III. Honoriusnál azonban panaszt emeltek az eljárás ellen, arra hivatkozva, hogy Bertalan nem érte el a III. Lateráni Zsinat által meghatározott 30 éves életkort.²⁰² A pápa így 1220-ban arról értesítette Bertalant,²⁰³ hogy érvénytelen a korábbi választás, amennyiben valóban túl fiatal lenne. Azonban, ha az elektus csak a tanulmányokban mutatna hiányosságokat, akkor a püspöki jogokat csak egyházi (*spiritualibus*) ügyekben függesztette volna fel a pápa.²⁰⁴ III. Honorius a veszprémi és az egri püspököt

192 „[...] qui patiat in illis duobus, aut alterutro eorum defectum, preter hoc, quod irrita est talis electio, ipsi ea vice sint eligendi potestate privati, et per triennium a beneficiorum perceptione suspensi [...]” – CDH III/1. 51. Vö. GANZER 1968. 18–19.; UDVARDY 1991. 104–105.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 32.

193 „[...] licet pro confirmatione ipsius apud nos, precibus multiplicatis institerint [...]” – CDH III/1. 53.

194 RPR 3252. sz., RI III. X. 177. sz. L. UDVARDY 1991. 104–106.

195 L. MALECZEK 1984. 91–92.; UDVARDY 1991. 104–106.; KISS 2010. 198.; BARABÁS 2019b. 104–105.

196 „[...] ut postquam dilectus filius Gregorius, titulus s. Vitalis presbiter cardinalis, Apostolice Sedis legatus, quod est a nobis dispositum, ipsis denunciaverit observandum, tibi, tanquam pastori suo, a nobis concessio et confirmato, tam in spiritualibus, quam temporalibus obedire procurent [...]” – CDH III/1. 53.

197 L. UDVARDY 1991. 105–106., illetve pl. RI III. XIV. 153. sz.

198 L. SZEBERÉNYI 2002. 230–231.; KOSZTA 2007a. 23. Vö. FRAKNÓI 1895. 43–44.

199 KOSZTA 2007a. 25–27.; KOSZTA 2009a. 74–77.; FEDELES – KOSZTA 2011. 65–69.

200 KOSZTA 2007a. 28–30.; SOLYMOSI 1996a. 48.

201 ZSOLDOS 2000. 708.; ZSOLDOS 2005b. 119–120., 178.; KÁDÁR 2019b. 79–80. Bertalannal kapcsolatban legutóbb I. H. SZABÓ 2015.

202 L. GANZER 1968. 18–19.; KOSZTA 2007a. 28.

203 RPR 6337. sz. (1220. augusztus 25.)

204 „Intellecto te in duobus pati defectum scientia scilicet et etate, mandamus super etate diligenter inquiri, et si te constiterit electionis tue tempore etatis legitime non fuisse [...] te in spiritualibus a pontificalium executione suspendimus usque ad nostre beneplacitum

bízta meg az ügy kivizsgálásával.²⁰⁵ A delegáltak Bertalan képzettségének az ellenőrzése mellett egyházi fenyítéssel kellett eljárjanak János esztergomi érsekkel szemben is, mivel az megerősítette a választást Bertalan hiányosságai ellenére; meg kellett fosztaniuk a főpapot jövedelmei kezelésének a jogától, és felügyeletet kellett gyakoroljanak felette. Emellett, a kánonjogi szabályozásnak megfelelően²⁰⁶ János elvesztette a jogát a következő pécsi püspök megerősítésére is.²⁰⁷ III. Honorius Bertalan korának a vizsgálatát nem magyarországi klerikusokra bízta, a mâconi püspök kapta a feladatot, lévén Bertalant ott szentelték pappá, valamint az ugyancsak régióban fekvő, Chalon-sur-Saône-tól délre fekvő La Ferté apátja.²⁰⁸

Az eljárás nem tartott hosszú ideig, a pápa már 1221. január 29-én kelt levelében²⁰⁹ arról értesítette Bertalant, hogy felmentette a *defectus etatis* vádjá alól, ellenben püspöki teendőinek ellátásában korlátozta, mivel a vizsgálat eredménye szerint Bertalan képzettsége nem volt megfelelő. Éppen ezért a választott püspöknek segítőköt kellett maga mellé vennie, amíg a képzettség megfelelő fokát el nem éri.²¹⁰ Ezzel párhuzamosan a pápa János esztergomi érsek jogainak felfüggesztését is feloldotta.²¹¹ A király jelöltje tehát ebben az esetben is megtarthatta hivatalát a pápai vizsgálat dacára.

voluntatis, ut si de etate legitima docueris, et studio subsequente suppleveris, quem pateris in litteratura defectum, tibi gratiam, prout expedire videbimus, faciamus [...]” – VMHH I. 24–25. XLI. sz.

205 1220. augusztus 25. RPR 6338. sz.

206 Vö. HARVEY 2016. 42–43.

207 Vö. GANZER 1968. 24–25.

208 L. KOSZTA 2007a. 29.

209 RPR 6532. sz.

210 Vagyis a kánonjognak megfelelő életkort már elérte. „Depositionibus testium receptorum super eo, quod dicebaris etatis defectum sustinere, quando fuisti in episcopum ecclesie Quinqueecclesiensis electus, diligenter inspectis, quia invenimus sufficienter probatum, te ipsius electionis tempore fuisse sufficientis etatis, te super hoc de fratrum nostrorum consilio duximus absolvendum, tibi presentes litteras in testimonium concedentes” – VMHH I. 26. XLVI. sz. III. Honorius erről az egrí és a veszprémi püspököt is értesítette. RPR 6533. sz. A pápa 1221. április 17-én írt Bertalannak. RPR 6615. sz. Bertalan arról tett panaszt a pápánál, hogy a korlátozások miatt kár érte püspökségét. „[...] presentium tibi auctoritate mandamus, quatenus adipsam revertaris ecclesiam, ad temporalium et spiritualium administrationem plenarie restitutus, et libere illa, que ad episcopale spectant officium, exequaris. Volumus autem, ut tecum ducas aliquem virum litteratum, et probum, et tamdiu teneas, donec sufficientem habeas ex incepti studii prosecutione proventum” – VMHH I. 28. L. sz.; KOSZTA 2007a. 28–29.

211 1221. április 19-én. „Si tibi secundum tua opera redderemus, diuturna et gravis esset procul dubio poena tua, cum culpam tuam non modicum aggravet, quod prudentia et etate maturus, non videris ex ignorantia deliquisse. Volentes autem iuxta ecclesie Romane consuetudinem rigorem mansuetudine temperare, poenam, quam incurristi ex facto venerabilis fratris nostri Quinqueecclesiensis episcopi, quem pensata ecclesie sue utilitate plenarie restituimus, tibi omnino duximus remittendam” – VMHH I. 28. LI. sz., RPR 6618.

A következő ügy ugyan nem tartozik szorosan témánkhoz, lévén a spalatói érseki tartomány nem volt része a magyar egyházszervezetnek,²¹² de magyarországi szereplők érintettsége miatt nem maradhat el az eset rövid ismertetése. 1220-ban, Bernát érsek²¹³ halála után a spalatói káptalan és a polgárok nem tudtak megállapodni az új főpap személyét illetően. Hat alkalommal történt ugyanis érvénytelen választás, ami ellentmondott a zsinati határozatoknak.²¹⁴ A dalmát városban végül Göncölt, egy magyar származású²¹⁵ helyi diakónust választottak érsekké, Kán nb. Miklós szlavón bán pártfogoltját.²¹⁶ A pápa még ugyanazon évben, 1220-ban megbízta Róbert veszprémi püspököt a körülmények kivizsgálásával.²¹⁷ Jelentése alapján III. Honorius 1221. december 4-én Róbertre bízta a pallium átadását,²¹⁸ illetve azt megelőzően a pápa nevében a megszokott hűségesküt kellett vennie Göncöltől.²¹⁹ Ezzel ugyanakkor még nem zárult le az ügy. Spalatói Tamás munkája nyomán feltehető, hogy egyrészt Róbert nem járt el kellő alapossggal, majd Acontius pápai káplán, aki 1221-ben szentszéki küldöttként a városban tartózkodott, felmentette hivatalából az új érseket, és bepanaszolta őt az Apostoli Széknél.²²⁰ A pápa legátusát bízta meg a vizsgálattal, illetve kedvező döntése esetén a pallium (ismételt?) átadásával.²²¹ Ez azonban nem történt meg, Göncöl végül Rómába kellett, hogy utazzon, ahol a további vizsgálat tisztázta őt. 1223. július 27-én végül III. Honorius utasította Acontiuszt az érsek elismerésére.²²²

1222-ben Vilmos erdélyi püspök halála után a káptalan választása Rajnáld váradi prépostra esett. Ő élvezte Csák nb. Ugrin kalocsai érsek, valamint a király és a királyné támogatását is, azonban fél szemére vak volt, így a kánonjog szerint nem volt alkalmas a püspöki hivatal betöltésére. A király kérésére azonban

sz. Április 23-án erről az esztergomi káptalan tagjait is értesítette. RPR 6629. sz. Vö. KISS 2012. 270.

212 Vö. Font 2009. 227–230.

213 Bernátra legutóbb I. GÁL – SARDELIĆ 2020.

214 „[...] quia tamen sex electis ad ipsam, nullus illorum propter nimiam paupertatem eiusdem, suscipere voluit eius curam; devotioni vestre voluimus esse notum, quod hanc electionem septimam duximus tolerandam, si industria huius electi ecclesie videatur eidem, sicut intelleximus, expedire [...]” – MREV I. 47. LIII. sz., RPR 6313. sz. Vö. GANZER 1968. 9–17., 24–27.; FEINE 1955. 366–374.; KOVAČIĆ 2019. 89.

215 L. CFH 3697. sz. (*Memoria archiepscoporum Salonitanae et Spalatinae ecclesiae*); THOMAE SPALATENSIS 170–175., 178–179.

216 PAULER 1899. 90.; GÁL 2014a. 63–64.; KÖRMENDI 2019. 161.

217 Július 29-én a spalatói káptalanhoz: RPR 6313. sz.

218 RPR 6727. sz., RPO 3599. sz. Ugyanazon a napon Göncölnek is írt a pápa. RPR 6726. sz., RPO 3598. sz.

219 „[...] ab ipso electo, nomine nostro, fidelitatis recipias iuramentum, et ipsum palleum sibi tradas, ut illo infra suam utatur ecclesiam” – MREV I. 55. LXIV. sz.

220 THOMAE SPALATENSIS 172–178. Vö. KÖRMENDI 2019. 161.

221 THOMAE SPALATENSIS 175–177. Vö. KÖRMENDI 2019. 161.

222 RPR 7064. sz., RPO 4455. sz.

III. Honorius – vizsgálat nélkül – megadta a felmentést és június 4-én megbízta a kalocsai érseket Rajnald beiktatásával.²²³

Esztergomban Tamás érsek²²⁴ 1224-es halála után merültek fel ismét nehézségek, a káptalan egyik része ugyanis Dezső csanádi, míg a másik Jakab nyitrai püspököt választotta érsekké.²²⁵ III. Honorius mindkét jelölést elutasította kánonjogi kifogásokkal élve, ezért 1225 márciusában új eljárásra szólította fel kanonokokat, valamint a váci és az egri püspököt bízta meg a személyes felügyelettel.²²⁶ A káptalan egy része továbbra is a csanádi főpap mellett volt, míg mások Tamás főesperest óhajtották érsekké tenni, amit azonban a korábbiakhoz hasonlóan III. Honorius a választás nem kánoni voltával magyarázva elutasított. Minderről az ugyanazon év szeptemberében írt újabb felszólításból értesülünk, amellyel a káptalan négy képviselőjét magához rendelte az egyházfő.²²⁷ Végül egy másik személyben, Róbert veszprémi püspökben sikerült megegyezni a káptalan képviselőinek, akit végül – engedélyezve az áthelyezését Veszprémből – kinevezett a pápa, ahogyan arról 1226. március 13-án kelt levelével Róbertet, a káptalant és II. Andrást is értesítette.²²⁸ Az esettel kapcsolatban mindenképpen fel kell hívnunk a figyelmet a pápa eljárására, aki akkurátusan megvizsgált minden egyes választást, majd a kánonjog alapján emelt kifogást azok ellen.

223 RPR 6850. sz., RPO 4022. sz.; ZSOLDOS 2011a. 89.; ZIMMERMANN 2011. 81.

224 L. ZSOLDOS 2011a. 81.

225 ZSOLDOS 2011a. 84., 93.; FRAKNÓI 1895. 30–31

226 „Quum olim duas postulationes, unam videlicet de venerabilibus fratribus Cenadiensi et reliquam de Nitriensi, episcopis, in vestra duxeritis ecclesia celebrandas, nos nullam etiam inuenientes canonicam, utramque retulimus iustitia exigente [...]” – VMHH I. 54. CXVI. sz., RPR 7382. sz., RPO 5389. sz. Vö. SUGÁR 1984. 69.

227 „per litteras nostras nobilitati vestre iniunximus, ut infra mensem post receptionem litterarum ipsarum conveniretis in persona idonea, per electionem, seu postulationem liberam et canonicam, Spiritus S. gratia invocata, ita quod non videremur detulisse vobis in preiudicium Strigoniensis ecclesie, neque providere per nos eidem ecclesie cogere. Vobis autem nequeuntibus in unam concordare personam, quidam vestrum eundem Cenadiensem episcopum postularunt; quidam vero Thomam archidiaconum elegerunt. Sed, quum presentatum nobis utriusque partis processum minus canonicum invenerimus; electionem cassavimus, et postulationem non duximus admittendam. Nolentes itaque ut eadem ecclesia diutius maneat pastoris solatio destituta, per apostolica scripta mandamus, quatenus quatuor vestrorum, quos ad hoc reputatis idoneos, mandatum universorum habentes, usque ad proximum festum Epiphanie ad nostram presentiam transmittatis, quorum consilio de persona provideamus idonea ecclesie memorate” – VMHH I. 63 – 64. CXXXIV. sz., RPR 7485. sz., RPO 5666. sz. L. BEKE 2003g. 99.

228 „te ad ipsam, quam credimus incrementum in spiritualibus sub tuo regimine suscepturam, de fratrum nostrorum consilio assumendum, ex officio nostro providimus in pastorem, atque absolutum a vinculo, quo Vesprimiensi ecclesie tenebaris, ad Strigoniensem metropolim transferimus, ac tibi tribuimus licentiam] transeundi. Quo circa translationi huiusmodi te decet humiliter consentire, ne vocationi divine contraire, si secus ageres videaris” – MREV I. 71. LXXXIV. sz. RPR 7547. sz., RPO 5857. sz.; RPR 7545., RPO 5855. sz.; RPR 7546. sz., RPO 5856. sz. L. BEKE 2003g. 99. Vö. FRAKNÓI 1901. 51.

Ugyancsak fontos tényező, hogy egyik pápai oklevél sem tájékoztat a magyar király szerepéről, III. Honorius csak a végleges döntés meghozatala után hozta azt András tudomására, figyelmébe ajánlva az új főpapot, valamint emlékeztetve a királyt arra a szerepre is, amit Róbert a közte és fia, Béla között lévő feszültség idején játszott.²²⁹ Azon mindazonáltal nem csodálkozhatunk, hogy a korábbi királyi kancellár²³⁰ ellen nem merült fel ezután kifogás.

Az 1230-as években a váradi püspökválasztás körül olyan problémák merültek fel, amelyek miatt több évig elhúzódó pereskedés kezdődött.²³¹ A káptalan tagjai ugyanis Sándor püspök²³² 1230. évi halála után nem IX. Gergely jelöltjét, Primogenitus pápai alszerpapot, győri prépostot,²³³ hanem Osl nb. Osl fia Benedek esztergomi olvasókanonokot²³⁴ választották püspökké.²³⁵ A kanonokok egy része azonban panaszt emelt ez ellen az Apostoli Széknél²³⁶ világi befolyás gyanújára és a püspökség javainak hanyag kezelésére hivatkozva. IX. Gergely így 1230-ban a kalocsai érsek által adott megerősítést érvénytelennek nyilvánította,²³⁷ és a szentgotthárdi apátot, valamint bírótársait bízta meg²³⁸ az ügy kivizsgálásával.²³⁹ Az eljárás miatt azonban a *de facto* választott püspök, Bene-

229 „cum ipse olim sic efficaciter, quo nullus alius efficacius, pro sedanda cum honore tuo discordia inter te ac natum tuum habita laboravit, ... ex officio nostro providimus in pastorem ... Quocirca serenitatem regiam rogamus, ... quatenus diligenter attendens, quam utiliter prospeximus eidem Strigoniensi ecclesie ac tibi et regno tuo ... ipsum episcopum ... propensius habeas commendatum” – MREV I. 72. LXXXV. sz.

230 ZSOLDOS 2011a. 107.

231 L. GANZER 1968. 113.; KOSZTA 2007a. 35.

232 ZSOLDOS 2011a. 98.

233 Primogenitus zágrábi kanonok, majd győri prépost volt, bár annak betöltésével problémái akadtak. RPR 7050. sz., RPO 4424. sz. L. C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 15. A pápai kápolna tagjainak Rómán kívüli karrierlehetőségeire l. ELZE 1950. 183–193.; JOHRENDT 2012. 268–269.

234 C. TÓTH 2019a. 28.

235 Vö. FRAKNÓI 1895. 36–37.

236 Egy későbbi oklevelében a pápa a káptalan többségére is utalt. „[...] Waradiensis ecclesie **suo et maioris ac sanioris** partis capituli nomine, ut dicebant, in nostra proposuere presentia constituti, quod cum [...] propter quod iidem canonici ad nostram duxerunt audientiam appellandum [...]” – ÁÚO VII. 14. 8. sz., RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz. [Kiemelés tőlem. B. G.] Vö. GANZER 1968. 12–18.

237 L. ALMÁSI 1993. 134. és, „[...] sicque dictus B. in Variensi ecclesiam per laicalem potentiam se intrudens. [...] quod dictus B. ac iidem procuratores, a iudicibus et subdelegatis prefatis vinculo erant excommunicationis adstricti, ac pro eo, quod verberaverunt, vulnerarunt, et incarcerationem quosdam clericos, in canonem inciderant sententie promulgate, asserens, se per sepe fatum B. ac suos complices, spoliatum possessione Variensis episcopatus, inquam a iudicibus delegatis post eius confirmationem per suos procuratores nuper apud Anconam tracti ad iudicium coram vicario ven. fratris nostri Anconitani episcopi super eo, quod dicebat [...]” – CDH III/2. 307–309.

238 L. ZSOLDOS 2011a. 98.

239 Ez a Jakab legátusnak 1232. december 23-án írt levél alapján ismert. RPR 9061. sz., RG IX. 1008. sz. L. Almási 1993. 136.; Ganzer 1968. 113. Egy másik oklevél szövegében található

dek óvást emelt a Szentszéknél, amelyet ügyhallgatóként Rainerius, a S. Maria in Cosmedin diakónus-bíborosa,²⁴⁰ majd Gerardus anconai püspök²⁴¹ vizsgált. Benedeket nem mentették fel a vádak alól, sőt, újabbak merültek fel ellene. Az 1232 és 1234 között Magyarországon tartózkodó Pecorari Jakab pápai legátus ebben a szituációban kapta feladatul az ügy további vizsgálatát,²⁴² illetve a tanúk kihallgatását.²⁴³ Ennek konkrét részletei nem ismertek, de Benedek a legátus eljárása után is megtartotta hivatalát.²⁴⁴

Az ügy azonban továbbra sem jutott nyugvópontra. 1236. augusztus 25-én a pécsi püspököt, a pécsváradi apátot és a veszprémi püspököt bízta meg IX. Gergely a további vizsgálattal.²⁴⁵ Ezen oklevél alapján ismert, hogy Jakab legátus az ügyet visszaküldte a pápai udvarba, ahol a felek képviselőik útján kellett megjelenjenek. Azonban a kijelölt ügyhallgatók ekkor sem tudtak ítéletet hozni, mivel Benedek prokurátora ismét óvást nyújtott be az eljárás ellen. Az új küldöttbírók²⁴⁶ felhatalmazásában azonban már szerepelt az *appellatione remota* kitétel, vagyis fellebbezés kizárásával kellett végső döntést hozniuk, akár az egyik fél ellenállása esetén is. A delegáltak, amennyiben bűnösnek találták, fel kellett függeszték Benedeket a püspökség javainak a kezelésétől.²⁴⁷ Egy másik levelé-

utalás arra, hogy az apát is bízott meg szubdelegáltakat. „[...] excipiendo proposuit, quod B. et procuratores iamdicti tam ab eisdem iudicibus et **subdelegatis** ipsorum, quam pro eo [...]” – ÁÚO VII. 14. 8. sz., RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz. [Kiemelés tőlem. B. G.]

240 HC 5–6.

241 HC 87.

242 „Accedentes olim ad presentiam nostram Alexander et Ioannes, canonici Varadiensis ecclesie, suo et maioris et sanioris partis capituli nomine [...] sicque dictus B. in Varadiensem ecclesiam per laicalem potentiam se intrudens, et administrationi eius se ingerens, imprudenter, temere impedivit, ne ab eodem metropolitano predictus magister confirmationis gratiam obtineret. [...] Unde nos ad petitionem eorum abbati Gothardi, et coiudicibus suis sub certa forma duximus negocium committendum. [...] Procuratoribus itaque partis B. prefati appellationem tantum, quam dicebant interpositam prosequentibus, memoratus subdiaconus coram dilecto filio nostro R. Sancte Marie in Cosmodin diacono cardinali sibi et eiusdem procuratoribus a nobis auditore concessio” – CDH III/2. 307–309.

243 A megszokott formulával: „Testes autem, qui fuerint nominati, si se gratia, odio, vel timore subtraxerint, censura simili, appellatione cessante cogatis veritati testimonium perhibere. Si vero aliqua difficultas apparuerit, propter quam causam eandem non valeas terminare, illam ad nos remitas, sufficienter instructam” – CDH III/2. 309–310. A pápai kancellária vonatkozó formuláira l. HERDE 1970. 219–232.

244 Ahogyan azt például a királyi oklevelek méltóságsora is mutatja. ZSOLDOS 2011a. 98.

245 RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz.

246 Vö. GANZER 1968. 113.

247 IX. Gergely hangsúlyozta továbbá az egyetemes zsinatok határozatai és a kánonjog jelentőségét is. „[...] si constaret, eos esse canonicos ecclesie memorate, ac predictis processibus et appellationibus interpositis intellectis, audiret causam et appellatione remota fine debito terminaret, ipsam sufficienter instructam, si difficultas aliqua forsitan appareret, propter quam causam terminare non posset, ad examen apostolicum transmissurus [...] nos dilectum filium nostrum T. tituli Sancte Sabine presbiterum et E. Sanctorum Cosme et Damiani diaconum cardinales concessimus auditores [...] idem

ben²⁴⁸ a per anyagi jellegű részleteit szabályozta a pápa,²⁴⁹ ami jól példázza, hogy egy kiküldött eljárás során hasonló szempontok is szerepet játszhattak.

Az ügy végezetül, bár nem a pápai eljárás folytán, de nyugvópontra jutott, mivel Primogenitus, a pápa jelöltje időközben elhunyt, így Benedek vetélytárs nélkül maradt. Erre tekintettel IX. Gergely egy 1240. november 15-én az esztergomi érseknek és a pilisi apátnak küldött levelével²⁵⁰ az ügy lezárását adta parancsba.²⁵¹

A boszniai diocézissel,²⁵² illetve konkrétan a püspök személyével és magatartásával kapcsolatban merültek fel panaszok 1232-ben. Június 5-én a kalocsai érseket, a zágrábi püspököt és a hajszentlőrinci prépostot²⁵³ bízta meg a pápa azzal, hogy vizsgálják ki, a püspök valóban bűnös-e szimóniában és az eretnekek támogatásában.²⁵⁴ Az, hogy a vádak nem nélkülöztek minden alapot, Pecorari

procurator non criminaliter, sed civiliter in modum exceptionis duntaxat, ipsam asseruit esse falsam, negans vera esse, que continebantur in ipsa. Nos igitur scripturam eandem vobis sub bulla nostra transmittentes inclusam, mandamus, quatenus adhibita publica persona, si potest, aut duobus viris idoneis, qui fideliter universa iudicii acta conscribant iuxta formam concilii generalis, de veritate ac falsitate scripture premissae, vel contentorum in ea, tam per priores iudices et scriptores eorum ac testes, quorum nomina in scriptura continentur eadem [...] et si eundem B. inveneritis de dilapidatione certa ratione suspectum, ipsum ab amministrazione temporalium suspendatis” – ÁÚO VII. 16. 8. sz.

248 1236. augusztus 28. RPR 10234. sz., RG IX. 3307. sz.

249 „[...] dicto Primogenito, de speciali mandato nostro, dederint licentiam contrahendi debitum usque ad 150 marcas boni argenti, super bonis episcopi et ecclesie predictorum, et obligandi ea pro debito supra dicto, prout in litteris dictorum cardinalium inde confectis plenius continetur” – CDH IV/1. 44.

250 RPR 10961. sz., RG IX. 5315. sz. Vö. GANZER 1968. 113.

251 Benedek időközben székeskáptalana két kanonokjával is ellentétbe került. „Olim in causa, que inter bone memoria Primogenitum, subdiaconum nostrum, Waradiensem electum, et B., qui pro Waradiensi se gerit episcopo [...] Verum cum dictus Primogenitus viam sit universe carnis ingressus, et adeo iam fuerit in causa ipsa processum, quod iam plene possit de illa liquere, nos penitus sustinere nolentes, quod aliquis per surreptionem episcopalem obtineat dignitatem, mandamus, quatenus dictum Waradiensem peremptorie citare curetis, ut infra trium mensium spatium per se, vel per procuratorem idoneum et paratum procuratori constituto a nobis ad huiusmodi negotium prosequendum in expensis necessariis congrue providere, nostre se conspectui representet, iudicii actore Domino sententiam recepturus [...]. Alexandrum vero et Johannem canonicos Waradienses, prosecutores huiusmodi negotii, qui ad beneficia sua, quibus per eundem Waradiensem extiterant spoliati” – ÁÚO II. 108. 66. sz.

252 Korábban Raguza, ekkor Spalato alárendeltje volt. L. KISS 2009. 49.; FONT 2009. 356., 361.; GÁL 2014b. 489.

253 A prépostságra l. THOROCZKAY 2014.

254 Amennyiben a vádak igaznak bizonyultak, meg kellett idézniük a főpapot a pápa elé. „Idem enim, sicut accepimus, imperfectum suum minime recognoscens, utpote litteralis expers scientie, ac hereticorum publicus defensor, per quemdam manifestum hereticum. Simonie vitio mediante se in episcopum procvrauit assumi [...] nullum in ecclesia sua celebrat divinum officium, nec ministrat ecclesiasticum sacramentum [...] quatinus inquirentes super hiis et aliis diligenter veritatem, que inveneritis, fideliter redigatis in

Jakab bíboros-legátus egy 1233-as levele alapján valószínűsíthető. Május 30-i dátummal a legátus a főpap magatartása mellett a boszniai püspökség rossz körülményeiről is tudósította a pápát.²⁵⁵ Jakab a püspök leváltásával kívánta rendezni a helyzetet,²⁵⁶ és a domonkos rendi Johannes Teutonicust helyezte a főpapi székbe.²⁵⁷ A boszniai egyház ekkor közvetlen pápai fennhatóság alá került, amivel kapcsolatban – a kun püspökséghez hasonlóan²⁵⁸ – a domonkos-rend jelentős szerepe emelhető ki.²⁵⁹

Esztergomban Róbert érsek 1239 novemberi halála után a székeskáptalan – a korábbiaktól eltérően – egyhangúlag választotta meg Rátót nb. Mátyás váci püspököt, majd arról küldöttjeik útján tájékoztatták az egyházfőt.²⁶⁰ A pápa kezdetben mégis elutasította az elekción, lévén az indoklása szerint a kánonjog figyelmen kívül hagyásával történt, ahogy arról delegáltjai tájékoztatásából értesült.²⁶¹ IX. Gergely kifogása azonban nem lehetett szilárd, ugyanis döntését több egyházi és világi előkelő – többek között IV. Béla és Kálmán herceg – hatására megváltoztatta, megerősítette a választott érseket, és az esztergomi küldöttek útján elküldte a palliumot Ugrin kalocsai érseknek, hogy azt ő adja át Mátyás számára.²⁶²

scriptum, et su vestris sigillis ad nostram presentiam destinatis, ut ex vestra relatione sufficienter instructi procedamus, exinde prout secundum Deum viderimus procedendum, preficio ei termino completenti, quo nostro se conspectui representet” – ÁÚO I. 298–299. 181. sz., MNL OL DF 206 921, RPR 8942. sz.

- 255 „[...] episcopus tamen de Bosna, prout inquisitionis tue processu diligenter examinato, didicimus, qui dux aliorum esse debuerat, damnabiliter prevaricans legem Christi, ad doctrine incidit amaritudinem insensate, papula in ministrando aliis, nec gustando sibi coelestis eloquii, et animas simplicium, sue cure commissas, inextricabilibus laqueis captiuando... tam in eadem ecclesia, quam in locis aliis Bosnensis diocesis, que, ut dicitur, non modicum est diffusa, duos vel tres, aut quatuor, prout videris expedire, doctos in lege domini, quos ad hoc idoneos esse cognoveris, studeas in episcopos ordinare, metropolitani archiepiscopi iure salvo” – VMHH I. 113. CXCI. sz., RPR 9211. sz., RG IX. 1375. sz.
- 256 L. Kiss 2009. 49.
- 257 Vö. ALMÁSI 1993. 134.; GANZER 1968. 132–133.; RABIĆ 2016. 59–64. 1237-ben a pápa annak kérésére elfogadta Johannes lemondását. L. KOSZTA 2007a. 34.; RABIĆ 2016. 67.
- 258 A domonkos térítésre legutóbb l. SZOVÁK 2016.
- 259 L. Kiss 2009. 50.
- 260 VARGA 2003a. 104.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 33.; ZSOLDOS 2011a. 81., 96.
- 261 A káptalannak címezve (1240. március 6.): „[...] et postulationem, quam de venerabili fratre nostro M. episcopo quondam Waciensi in Strigoniensem archiepiscopum concorditer celebrastis, ut eadem littere continebant, nobis per eos humiliter presentatam, per fratres nostros examinari fecimus diligenter, eamque non duximus admittendam, quia ipsam constitit minus canonice celebratam” – VMHH I. 174. XXXVI. sz., RPR 10850. sz., RG IX 5082. sz. A választott érseknek is írt IX. Gergely: RPR 10851. sz., RG IX 5085. sz.
- 262 „Ceterum attendentes, quod carissimorum in Christo filiorum nostrorum, B. Ungarie, et Colomani, regum illustrium, et aliorum fide dignorum testimonia de vita et conversatione honesta, litteratura et gravitate morum eundem episcopum apud nos reddiderunt quam plurimum commendatum [...] nos palleum, insigne videlicet pontificalis officii, a supradictis procuratoribus vestris, ex parte vestra cura ea, qua decet instantia postulatum, vestris

4.2.1.2. Egyéb méltóságok

Az első adat 1211 júliusából származik, amikor Vilmos erdélyi püspököt bízta meg III. Ince a feladattal, hogy erősítse meg R. prépost megválasztását a szebeni káptalanban, amennyiben az kánoni módon történt. 1212 januárjában hasonló parancsot kapott a kalocsai érsek és a prépost.²⁶³ Az 1225-ös aradi prépostválasztás mutat talán a legnagyobb hasonlóságot a prelátusokkal kapcsolatban kialakult nehézségekkel, illetve jó példa arra is, hogy egy ilyen szintű egyházi méltóság betöltése is nagy jelentőséggel bírhatott a pápák számára. III. Honorius ugyanis káplánja, Johannes Caputius préposttá tételét támogatta,²⁶⁴ aki azonban nem tölthette be a méltóságot, mivel azt a magyar uralkodó jelöltje, Albert nyerte el. A pápa az ügy miatt II. Andráshoz fordult,²⁶⁵ igyekeztve előmozdítani Johannes ügyét.²⁶⁶ Emellett azonban delegáltakat is meghatalmazott az ügy kivizsgálásával és a pápai alszerpap védelmével a győri püspök és prépost személyében.²⁶⁷ Az aradi társaskáptalan jogállásával kapcsolatban fontos rámutatni, hogy királyi, és így, bár a kalocsai érseki tartomány területén fekvő, de az esztergomi érsekség alá tartozó egyházzól²⁶⁸ van szó. Róbert megerősítésének feljebb taglalt elhúzódása²⁶⁹ miatt tehát egy lehetséges szereplővel kevesebb kapcsolódott be

supplicationibus annuentes [...]” – VMHH I. 174. XXXXVI. sz., RPR 10850. sz., RG IX 5082. sz. Vö. FRAKNÓI 1895. 25–26., 31.; GANZER 1968. 129.; VARGA 2003a. 104.; ŠTULRAJTEROVÁ 2014. 33–34.

263 RPR 4283. sz., RI III. XIV. 84. (85.) sz.; RPR 4364. sz., RI III. XIV. 153. sz. L. KISS 2013. 154–155.

264 RPR 7472. sz., RPO 5627. sz.

265 RPR 7471. és 7472. sz. (1225. szeptember 3-án és 4-én).

266 „[...] eam dilecto filio, Ioanni Capuc. subdiacono et capellano nostro duximus concedendam [...] cum autem nobis esset indecens, si prenomatus capellanus circa factam sibi a nobis huiusmodi gratiam, difficultatem, vel obstaculum sustineret [...] quatenus eidem capellano, tamquam preposito vestro plene de cetero intendatis, eius nuncio de ipsius prepositura viribus integre respondentes” – CDH III/2. 50–51. „[...] eam dilecto filio Iohanni subdiacono et capellano nostro, et clerico tuo, tibi devoto, quantum in nobis fuit, duximus concedendam, monentes celsitudinem regiam, et rogantes, ut gratiam sibi faceres de hoc, quod ad te in prepositura ipse spectaret, nullum tibi per hoc in posterum preiudicium generando [...] Ceterum serenitatem tuam sicut iterum, sic attentius exhortamur, quod quum non queramus in hoc proprium, sed tuum commodum et profectum, de hoc, quod ad te in prepositura ipsa pertinet, capellano gratificeris eidem, intentionem nostram in hac parte considerans et acceptans, ita quod prudentia tua inde valeat commendari” – VMHH I. 62. CXXX. sz.

267 1225. szeptember 10. „Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus ab eadem prepositura quolibet detentore amoto, prenomatum plena eius et pacifica faciatis possessione gaudere” – VMHH I. 63. CXXXI. sz., RPR 7476. sz., RPO 5638. sz.

268 KISS 2013. 73–74.

269 ZSOLDOS 2011a. 81. Vö. KOVÁCS ISTVÁN 2018. 151., 159.

az ügybe. Végül a pápa visszakozni kényszerült, elismerve a király bemutatási jogát (*praesentatio*), és így 1227-ben Albert megkapta a pápai megerősítést.²⁷⁰

1241-ben a fehérvári káptalan ügyében kellett eljárnia a pápának. IX. Gerely február 25-i dátummal az országban tartózkodó klerikusát, Johannes de Civitellát bízta meg²⁷¹ a kanonokok által megválasztott Benedek budai prépost, később kalocsai, majd esztergomi érsek, megerősítésével, amennyiben a jelölt alkalmas és az elekció a kánonjognak megfelelően történt. A pápai káplán maga is fogadhatta az új prépost esküjét, amennyiben az nem lett volna képes Rómába utazni,²⁷² ám az 1241. évi események végül lehetetlenné tették az eljárást.

Egy korábbi esetet, az 1204-es somogyvári apátválasztást is érintenünk kell, amely az egyik kiváló példája az egyház életére gyakorolt királyi befolyásnak, illetve a klerikusok ellenállásának. A túlnyomórészt francia származású somogyi szerzetesek²⁷³ ugyanis III. Ince pápához fordultak, mivel Imre király az előző halála után egy magyar apát választását parancsolta nekik. A pápa ezért szeptember 14-én közvetlenül a királlyal vette fel a kapcsolatot;²⁷⁴ ez alapján ismert, hogy Imre egykori nevelőjét, Bernát spalatói érseket bízta meg az apátság irányításával. A dalmáciai főpap pedig, aki maga itáliai származású volt,²⁷⁵ hozálátott az apátság átalakításához. Bizonyos szerzeteseket például a kolostor javainak hűtlen kezelésével vádolt meg, illetve világi hatalmat is igénybe vett velük szemben, majd megkísérelte magyarokkal helyettesíteni a francia szerzeteseket.²⁷⁶ Ebben a helyzetben fordultak a Benedek-rendiek az Apostoli Székhez, aminek hatására III. Ince intézkedések sorát hozta. A király mellett az esz-

270 RPR 7665. sz., RPO 6232. sz. L. KISS 2013. 49., 74.; FRAKNÓI 1895. 38., 44–45.; THOROCZKAY 2021. 301–302.

271 RPR 10992. sz., RG IX. 5380. sz.

272 „Quocirca mandamus, quatenus si electionem ipsam inveneris de persona idonea canonice celebratam, eam auctoritate apostolica confirmare procures, ab ipso, nostro et Romane ecclesie nomine, iuramentum fidelitatis, sub forma quam sub bulla nostra tibi transmittimus, de verbo ad verbum, per eiusdem patentes litteras suo sigillo signatas, nobis fideliter per proprium nuncium, quam citius transmittere non postponas, alioquin ea cassata, facias ipsi ecclesie de persona idonea per electionem canonicam provideri” – MREV I. 115. CXXXII. sz. Vö. PRT XII/B. 152.

273 Az apátság alapításával kapcsolatban l. KISS 2001.

274 RPR 2280. sz. Vö. FRAKNÓI 1895. 25.

275 L. KOSZTA 1994. 99.; GÁL 2014a. 62–63.; GÁL – SARDELIĆ 2020. 256.

276 „[...] secundum antiquum et approbatum morem sui monasterii, elegerunt, quod hactenus tam abbatem, quam monachos consuevit habere latinos. Sed tu, fili charissime, quod cum devotione ac reverentia retulerunt, regium sibi noluisti prebere consensum, affirmans, quod in alium, quam Ungarum minime consentire. Venerabilis autem frater noster Spalatensis archiepiscopus, hoc attendens, ad presentiam tue serenitatis accessit, et monasterium ipsum velociter impetravit, de quo, si verum est, valde miramur, quia, licet professione sit monachus et natione latinus [...]” – MREV I. 12–13. XV. sz. L. KISS 2006. 61–62., 92.; GÁL – SARDELIĆ 2020. 261–262.

tergomi érseknek is írt,²⁷⁷ illetve megbízta a váradi püspököt, a zirci apátot és az esztergomi prépostot a panaszok kivizsgálásával és Bernát kényszerítésével.²⁷⁸ A szerzeteseknek végül sikerült elérni a céljuk, majd 1210-ben a pápa az Apostoli Szék védelme alá vette az apátságot és megerősítette privilégiumait.²⁷⁹ Ez azonban nem jelentett új jogokat, hovatovább *exemptiót*, csak a régiek megerősítését, bár későbbi adatok alapján bizonyos, hogy Somogyvár közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott.²⁸⁰

4.2.2. Egyházigazgatás

Az egyházfőknek a választásokat érintő ügyek mellett egyházigazgatási kérdésekbe is be kellett avatkozniuk. 1204-ben²⁸¹ III. Ince Imre király kérelme nyomán fordult a váradi püspökhöz és a pilisi apáthoz, akiknek azt kellett megvizsgálni, hogy az uralkodó javaslata alapján a magyarországi görög rítusú kolostorok számára vagy hozzanak létre egy közvetlenül a pápaság alá rendelt püspökséget, vagy latin apátokkal lássák el a monostorokat, így alakítva át azokat.²⁸²

1221. április 20-án már III. Honorius pápa bízta meg az esztergomi érseket és a pilisi apátot a feladattal, hogy a visegrádi kolostorban a görög szerzetesek helyére latin rítust követőket hívjanak, ezáltal rendezve az intézmény nehéz helyzetét.²⁸³ Mindez a király korábbi kérésére történt. A pápa ugyancsak 1221. április

277 1204. szeptember 14. RPR 2281. sz.

278 „Nos enim, venerabili fratri nostro Waradiensi episcopo et dilectis filiis abbati de Buccano, et preposito Strigoniensi, damus firmiter in mandatis, ut inquisita diligentius veritate, si rem invenerint taliter processisse, nisi predictus Spalatenis archiepiscopus ad commonitionem eorum excessum suum per se ipsum curaverit emendare, ipsi ei pro tanta presumptione canonicam poenam infligant, et eo a prelibato monasterio prorsus excluso, faciant illud iuxta formam prescriptam, appellatione postposita, ordinari” – MREV I. 13. XV. sz. Vö. SWEENEY 1989. 35.

279 „Abbati et conventui Simigiensi [...] personas vestras et Simigiense monasterium, [...] sub beati Petri et nostra protectione suscipimus, et presentis scripti patrocinio communimus, libertates et immunitates a principibus monasterio vestro concessas, dignitates quoque ac antiquas et rationabiles consuetudines obtentas et hactenus observatas, auctoritate vobis apostolica confirmantes” – MREV I. 19. XXV. sz.

280 Kiss 2013. 61.; Kiss 2006. 92.

281 1204. április 16. RPR 2184. sz., RI III. VII. 48. (47.) sz.

282 „[...] a nobis supplicans humiliter et devote, ut auctoritate nostra unus fieret episcopatus ex ipsis, qui nobis nullo mediante subesset, vel abbas, aut prepositi latini constituerentur in illis, quorum studio et diligentia earumdem ecclesiarum status posset in melius reformari [...]” – CDH II. 429–430.

283 „[...] quare postulavit instanter, ut ibi monachos latinos institui de nostra permissione liceret. Ideoque mandamus, quatenus si, pensatis omnibus, expedire videritis, et fieri poterit absque gravi scandalo et iuris preiudicio alieni, latinos monachos institui permittatis ibidem, proviso quod grecis monachis, nunc existentibus ibi, provisio congrua toto vite sue tempore assignetur” – MREV I. 54. LXII. sz., RPR 6619. sz.

20-án bízta meg az esztergomi érseket és prépostot a pozsonyi társaskáptalan helyzetének vizsgálatával.²⁸⁴ Annak épületét ugyanis a prépost kérésére át kívánták helyezni a várból a városba, ami által a védelmi funkciók nem korlátozták többé a kanonokok életét, illetve elegendő területre is szert tettek.²⁸⁵

1224. április 2-án arról tájékoztatta Róbert veszprémi püspököt a pápa,²⁸⁶ hogy Szakállasnak mondott Mika ispán,²⁸⁷ a Telki monostor alapítója a római Szentszékhez fordult kérelmével. E szerint a kolostor szinte teljesen elnéptelenedett,²⁸⁸ így az ispán azt javasolta, adják át Telkit a cisztercieknek, valószínűleg a heiligenkreuzi vagy a pilisi apátságának. Róbert ugyan mint megyéspüspök és nem mint delegált bíró játszott szerepet az ügyben,²⁸⁹ mindazonáltal a világi folyamodvány miatt nem mellőzhető az eset említése. A javaslat végül nem ért el közvetlen hatást, a kolostor 1267-ig a Benedek-rendhez tartozott.²⁹⁰

1238-ban a magyar király kérésére avatkozott be IX. Gergely, mivel IV. Béla 1238. június 7-én kelt levelével a karthauzi rend magyarországi meghonosítását kérte tőle.²⁹¹ A pápa az ügy miatt az esztergomi érsekhez fordult, illetve az ekkor az országban tartózkodó legátusához, Salvi perugiai püspökhöz.²⁹² A főpapoknak kellett megvizsgálni annak a lehetőségét, hogy az ercsi bencés kolostor – a király kérésének megfelelően – átadható-e a karthauzi rendnek.²⁹³ A

284 RPR 6623. sz. A pozsonyi káptalan korai történetével és helyzetével kapcsolatban l. THOROCZKAY 2008.

285 „[...] ut in burgum eiusdem castris eam liceret de nostra permissione transferri. Quo circa discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus his, que inspicienda sunt, in negotio ipso diligenter inspectis, et requisitis his, qui fuerint requirendi, si expedire videritis, quod translatio ipsa fiat et fieri poterit absque scandalo et iuris preiudicio alieni, transferendi ecclesiam in burgum predictum auctoritate nostra licentiam tribuatis” – VMHH I. 29. LIV. sz. Vö. THOROCZKAY 2008. 365.

286 RPR 7208. sz., RPO 4911. sz.

287 ROMHÁNYI 2008. 'Telki'.

288 Már III. Ince is foglalkozott a kérdéssel. RPR 15. sz., RI III. I. 6. sz. A patrónusi joggal kapcsolatban l. HERDE 1970. 364–372.; HERDE 2002. 38–39.

289 „Dilectus filius nobilis vir Micha comes fundator et patronus monasterii Thaliki ordinis sancti Benedicti nobis humiliter supplicavit, ut cum idem monasterium, propter dissolutionem et malitiam habitantium hactenus in eodem, sit adeo imminutum, quod vix unus ibi remanserit qui valeat in ipso celebrare divina, illud antequam omnino depereat, monasterio sancte crucis cisterciensis ordinis subici faceremus, parato ipso sum ad id prestare consensum. [...] id si expedire videris studeas adimplere, proviso, ut si qui sunt ibi, vel recipient Cisterciensis ordinis instituta vel in aliis monasteriis collocentur” – MREV I. 61–62. LXXIII. sz.

290 ROMHÁNYI 2008. 'Telki'.

291 A győri püspök kézbesítette a levelet. FRANKÓI 1901. 63. és RA 651. sz.

292 1238. augusztus 8-án, RPR 10633. sz., RG IX. 4475. sz.

293 „Nos ergo pium ipsius regis propositum dignis in Domino laudibus commendantes, et attendentes, quod monasterium de Erche ordinis Sancti Benedicti situm in insula loci secreti, quod ad Romanam ecclesiam **nullo pertinet mediante**, adeo in spiritualibus et temporalibus est collapsum, quod nulla spes est de cetero, ut reformari in ordine suo

pápai részvételt az is indokolta, hogy a kolostor királyi egyházként bizonyos különjogokkal rendelkezett, ahogyan arra a pápai oklevél szövegében is található utalás. A tatárjárás eseményei azonban megakadályozták a feladat végrehajtását, majd 1253-ban a ciszterciek kapták meg a kolostort.²⁹⁴

4.2.3. Különjogok és a pápaság

A pápai delegált bírók előtt tárgyalt ügyek között bizonyos különleges jogok kérdései is megtalálhatók, elsősorban a joghatóság alóli mentesség, az *exemptio* különböző fajtái, valamint mellettük az egyházakat érintő pápai oltalmak. Az *exemptio* jóváhagyása, engedélyezése, de akár elutasítása is egyike volt a pápaság eszközeinek, amely által az Apostoli Szék alakíthatta a különböző területek egyházainak a szerkezetét. A rendszer jogi keretei ugyanakkor nehezen határozhatók meg, nem is definiálták azt hivatalosan, az *exempt* egyházak helyzetei leginkább különböző kivételes eseteknek tekinthetők.²⁹⁵ Egy *exemptio* alapvetően a püspökök és érsekek kormányzati hatalmát (*potestas iurisdictionis*) érintette, attól való mentességet jelentett.²⁹⁶ Magyarországon más régiókkal ellentétben a különböző pápai *exemptiók* a 13. század első felében alapvetően nem a püspökségeket érintették, inkább az egyházi hierarchia alacsonyabb szintjeit.²⁹⁷ Az *exempt* állapot általában nem pápai kezdeményezésre jött létre, kialakulásában a legfontosabb elemet a helyi törekvések jelentették.²⁹⁸ Ennek megfelelően – a 11.-kel ellentétben – a 13. században kevésbé beszélhetünk egy meghatározott pápai *politikáról* ezekkel kapcsolatban, az *exemptiók* megadása sokkal inkább egymástól független helyzetekben hozott eseti döntések eredménye volt.²⁹⁹

Az első adat a királyi alapítású prépostságok jogállásának a témaköréhez tartozik. Az erdélyi szászok egyházaival kapcsolatban az első források az 1190-es évekből származnak. A szászok *hospesként* különböző privilégiumokkal rendelkeztek, illetve egyházaik dékáni rendszert (*Landdekanat*) alkottak, amelynek központja a szebeni káptalan volt. Ez függetlenítette magát a főesperes joghatóságától, és területi, valamint kormányzati hatalommal rendelkezett. A rend-

possit, prout vestre littere nobis exhibite continebant, mandamus, quatenus eundem cartusiensem ordinem inducatis in monasterium memoratum, personis ibi degentibus nolentibus ordinem ipsum assumere, in locis aliis sui ordinis collocare” – ÁÚO II. 86. 48. sz., RPR 10633. sz., RG IX. 4475. sz. [Kiemelés tőlem. B. G.]

294 KISS 2013. 56.; ROMHÁNYI 2008. 'Ercsi'; ROMHÁNYI 2005. 93.

295 L. SCHRÖR 2012. 65–67., 80–82.; KÉRY 2012. 83–96.

296 Egy apostoli védelem (*protectio*) esetében azonban ez változatlan maradt. L. KISS 2006. 36–39.; KISS 2013. 155.

297 SCHRÖR 2012. 65–67.

298 L. KÉRY 2012. 90–92., 97., 107.; SCHRÖR 2012. 81–82.

299 KÉRY 2012. 107–109.

szer alakulására hatással lehetett a hospes-jog is.³⁰⁰ II. András 1224-es szabad-ságlevele (*Andreanum*)³⁰¹ alapján a szituáció mindkét elmélettel magyarázható, a szászok feltehetően magukkal hozták a szabad plébános-választás szokását, amit azonban meg kellett erősíteniük a helyi egyházi előljáróval. Az ugyanakkor kérdéses volt, hogy ez az erdélyi püspök volt-e, vagy más.

Ez a tisztázatlan helyzet okozta a szebeni prépostság körüli problémákat.³⁰² Adorján erdélyi püspök 1192-ben ugyanis azzal a panasszal fordult III. Celesztin pápához, hogy a prépost igyekezett kiterjeszteni joghatóságát Erdély összes német egyházára. A pápa ekkor az országban tartózkodó legátusát, Gregorius de Sancto Apostolót, a S. Maria in Portico diakónus-bíborosát³⁰³ bízta meg a panasz kivizsgálásával.³⁰⁴ A követ III. Bélát is meghallgatta az ügyben, ami alapján azt a döntést hozta, hogy bár az eredeti elképzelés az érintett egyházak egyesítése volt egy ún. szabad prépostság keretében, azonban az alapításnál nem volt cél a prépostnak történő teljes alárendelés. Ennek megfelelően a szebeni prépost igényei elutasításra kerültek.³⁰⁵ III. Ince pápa 1198-ban engedélyezte a püspöknek,³⁰⁶ hogy további intézkedéseket fogantosszon, amennyiben a prépost és a szászok papjai az ő jogait károsítanák, illetve garantálta parochiális és tizedjogait.³⁰⁷

1199-ből fennmaradt egy pápai oklevél, amely további részletekkel szolgál,³⁰⁸ Adorján erdélyi püspök ugyanis azt a jogot kapta, hogy az Apostoli Székhez fordulhasson, ha csak a gyanúja is felmerülne, hogy az esztergomi érsek, a szebeni prépost, vagy a német egyházak bármelyik tagja püspöki jogait veszélyezteti, illetve megidézhesse őket a pápa elé. Emellett III. Ince ismételten megerősítette a püspök jogait.³⁰⁹ Ezzel a kérdés időlegesen nyugvópontra jutott.

Maradva a királyi egyházak helyzetének kérdéskörénél, Albert aradi prépost helyzetére kell kitérnünk, akinek a megválasztása körüli nehézségeit már

300 Kiss 2013. 130–132.

301 RA 413. sz.

302 A prépostságot III. Béla alapította 1189-ben. L. Kiss 2013. 131–132.; THOROCZKAY 2012. 38–40.

303 Vö. MALECZEK 1984. 93., 252.; THOROCZKAY 2012. 38.; Kiss 2019b., különösen 88–89.; Kiss 2019c. 43.

304 UGDS I. 2–3. 2. sz.

305 Kiss 2013. 131–132.

306 1198. június 15-én küldött levelével, amely a legátus ítéletét is tartalmazza. RPR 284. sz., RI III. I. 272. sz.

307 L. Kiss 2011. 92–94.; THOROCZKAY 2012. 38.

308 1199. december 14. RPR 901. sz., RI III. II. 235. (244.). sz.

309 „Illud quoque decernimus, et per presentes tibi litteras indulgemus, ut si venerabilis frater noster N. Strigoniensis archiepiscopus, et Cibiniensis prepositus, aut ipsi Flandrenses presbiteri preter conscientiam tuam, et procuratoris tui, in gravamen tuum iudices aliquos impetraverint, quos vel habeas adversarios, vel manifeste possis probare suspectos, ad recusandum illos, liceat tibi Sedem Apostolicam interpellare” – CDH II. 349. L. Kiss 2013. 132–133.

érintettük, a dél-alföldi társaskáptalan vezetője ugyanis 1235-ben Róbert esztergomi érsekkel került összetűzésbe. Az ügy részletei egy 1235. szeptember 26-án a pilisi és bélakúti apátoknak, illetve a bácsi főesperesnek küldött pápai megbízás alapján ismertek.³¹⁰ Róbert érsek kísérletet tett arra, hogy a prépostságban érseki jogaival éljen, illetve később annak ellenállása miatt kiközösítette a prépostot. Albert védekezésésképp a káptalan speciális jogi helyzetére hivatkozott, illetve III. Ince 1202-es döntésére, amellyel magához rendelte a királyi egyházak feletti joghatóságot.³¹¹ Ezt a pápa később megváltoztatta ugyan, de a kérdés nem jutott nyugvópontra.³¹² A pápai delegáltaknak ennek megfelelően érvényteleníteniük kellett a kiközösítést, illetve jelentést küldeni az ügy állásáról.³¹³ A végleges döntésig azonban viszonylag sok idő telt el, Albert csak 1246-ban tett hűségesküt Báncsa nb. István esztergomi érseknek.³¹⁴ Ez arra utal, hogy ekkor végül elismerte az esztergomi főpap kormányzati hatalmát (*potestas iurisdictionis*), amit a prépost a tartományi zsinaton való részvételre tett ígérete is alátámaszt.³¹⁵

Jób esztergomi és János kalocsai érsek 13. század eleji vitája egy hosszan tartó eseménysor kezdetét jelentette. János bűne az volt kollégája szemében, hogy ünnepi misék alkalmával palliumot viselt, illetve előkeresztet vitetett maga előtt, vagyis külső jegyeiben metropolitaként viselkedett, amely eljárása összekapcsolódott az érseki tartomány területén lévő királyi egyházak feletti joghatóság igényével is.³¹⁶ III. Ince 1201-ben a győri és a csanádi püspököt bízta meg az esztergomi és kalocsai érsek közötti ügyben a tanúk kihallgatásával és a vizsgálat lefolytatásával.³¹⁷ Imre király 1202-ben értesítette a pápát az eseményekről,³¹⁸ Jób ezek után 1203-ban római tartózkodása alatt személyesen adta

310 RPR 10024. sz., RG IX. 2785. sz.

311 RPR 1755. sz. L. Kiss 2012. 264–265.; Koszta 2013. 108. Vö. JUHÁSZ 1930. 168–169.

312 L. Kiss 2011. 88–90.

313 „Significavit nobis prepositus Orodienensis, quod, quum prepositura sua regalis existat ad nos in spiritualibus pertinens pleno iure, ven. frater noster, Strigoniensis archiepiscopus, qui non est dioecesanus, vel metropolitanus eius, iurisdictionem sibi tam in eius persona, quam dicta prepositura usurpare contendens [...] eum iuste ligatum, super his satisfaciat, pro quibus excommunicatus habetur, auctoritate nostra impendatis eidem absolutionis beneficium ad cautelam, audituri postmodum, que hinc inde proposita fuerint, et causam sufficienter instructam nostro examini submissur” – VMH I. 137–138. CCXLII. sz.

314 MES I. 362. 463. sz. L. Kiss 2013. 74.; Kiss 2015. 26.

315 Kiss 2013. 74. Vö. KOVÁCS ISTVÁN 2018. 151.

316 L. Kiss 2012. 264–265.; Koszta 2007b. 248.; Koszta 2013. 108.; SWEENEY 1993. 149.

317 RPR 1457. sz.

318 RA 203. sz. 1203. február 28-án a királynak küldött levelében érintette az ügyet a pápa, de csak a tervezett keresztes hadjárat gyakorlati megvalósulásának a szempontjából. RPR 1845. sz.; RI III. VI. 8. sz. „[...] ne regnum tuum interim aliqua posset seditione turbari, venerabilibus fratribus nostris Strigoniensi, et Colocensi archiepiscopis iniungere dignaremur, ne in absentia tua, ecclesiarum occasione suarum, aliquas lites moverent, per quas in regno dissensiones et scandala orirentur” – CDH II. 403.

elő panaszát.³¹⁹ A pápa természetesen a kalocsai érseknek is írt az ügyben,³²⁰ értesítve őt Jób kifogásáról, illetve a váci püspök, valamint a pilisi és a zirci apát kirendeléséről.³²¹ Az eljárás azonban nem oldotta fel a konfliktust,³²² ami Jób halála után 1204–1205-ben a korábban említett esztergomi érsekválasztási vitában is jelentős szerepet játszott.³²³

Magyarország érsekeinek a 13. század eleji, a királykoronázást illető hosszas, végül III. Ince az esztergomi főpap jogát biztosító döntésével záruló vitája és egyezkedése mellett, amelyre e helyütt részleteiben nem térünk ki,³²⁴ lévén az nem kapcsolódik közvetlenül a küldöttbíróshoz, hiszen nem történt szentszéki delegálás, a veszprémi püspök és az esztergomi érsek között is kialakult egy nézeteltérés. Ennek oka a magyar királynék koronázásának a joga volt, minthogy, a kialakult szokás ellenére 1215-ben János esztergomi érsek koronázta meg II. András új feleségét, Jolántát. Róbert veszprémi püspök, későbbi esztergomi érsek, emiatt panasszal fordult az Apostoli Székhez, amely kifogás az érsek a veszprémi egyházmegyében fekvő királyi egyházak feletti jogait is érintette.³²⁵ Róbert a IV. Lateráni Zsinat alatt³²⁶ vitte az ügyet III. Ince elé, amely Pelagiusnak, Albano püspökének és Stephanus Ceccanónak, a XII. Apostolorum egyház presbiter-bíborosának a közvetítésével még Rómában egyezséggel zá-

319 Vö. RPR 1896. sz., RI III. VI. 55. sz.; SWEENEY 1993. 149.

320 1203. május 5-én. MNL OL DF 237 277, RPR 1897. sz.

321 „[...] quod cum in ecclesia, que spectat ad ipsum, benedictionem post missam dare coepisset, tu in non modicum clamorem prorumpens, in ipsius iniuriam et gravamen, populo benedictionem de episcopis impendisti, et per alias ecclesias sue provincie ad Strigoniensem ecclesiam pertinentes, solenniter crucem ante te faciens deportari, palleatus missam contra voluntatem suam, sicut asserit, celebrasti [...] quatenus quidquid in ipsius preiudicium et gravamen, et contra antiquam consuetudinem, et hactenus obseruatam, nosceris attentasse, taliter corrigas per temet ipsum [...] noveris, nos venerabili fratri nostro, Vacienſi episcopo et dilectis filiis de Peles et Bochon abbatibus cisterciensis ordinis, Wesprimiensis diocesis, dedisse firmiter in mandatis” – CDH II. 419. Az esztergomi érsek hatására tehát a pápai eszközök széles spektrumát vette igénybe III. Ince. Az érsek csak az igényelt legátusi felhatalmazást nem kapta meg. Vö. MES I. 166–167. 155. sz. és Kiss 2013. 46.

322 L. KOSZTA 2007b. 249.

323 Vö. SWEENEY 1977; SWEENEY 1993; KISS 2012. 265–266.

324 L. KOSZTA 2013. 109–111.; KISS 2013. 46–47.; BARABÁS 2015a. 295–299.

325 „Adiicimus quoque, ut abbates et monachi abbatiarum Cisterciensis ordinis, secundum eorum privilegiorum tenorem, recipiant omnia ecclesiastica sacramenta, super quod Strigoniensis nullatenus se opponat. Ceterum ecclesiam de Segesd idem Strigoniensis Vesprimiensis dimittat in pace. Denique omnia suprascripta, salvo Romane ecclesie iure, quod in abbatibus et preposituris regalibus se dicit habere, ex domini pape mandato sententialiter precipimus observari. Ad huius itaque sententie perpetuam firmitatem presentem paginam sigillis nostris fecimus communiri” – MREV I. 36. XXXVIII. sz.

326 A zsinat résztvevőire l. SZUROMI 2011. 135–136.

rult le.³²⁷ Ezzel³²⁸ megerősítették a püspök jogát a koronázásra, illetve az esztergomi érsek abban játszott szerepét is szabályozták. A királynékat ez alapján a mindenkori veszprémi püspök koronázta és kente fel, ha a koronázás a királyival együtt történt, míg egyéb esetekben az érsek végezte a felkenést, a püspök a koronázást. Az érsek távollétében minden feladat a veszprémi főpapra hárult.³²⁹ Az egyezmény érintette a veszprémi püspök szentelői hatalmát (*potestas ordinis*) is, ennek értelmében diocézisében a királyi egyházak vezetői és a ciszterci apátok tőle kellett kérjék a szentségeket.³³⁰ A következő pápa, III. Honorius ezt az egyezményt egy 1220. december 18-án Róbertnek küldött levele útján erősítette meg.³³¹

1199-ben Kalán pécsi püspök a dunaföldvári bencés monostorral állt perben, mivel az apát az alapító király, II. Béla privilégiumára hivatkozva, *exempt*nek állítva apátságát, ki akarta vonni magát a püspök joghatósága alól, akadályozta őt a *visitatio* gyakorlásában és a tizedszedésben. III. Ince a váci és a csanádi püspököt, valamint a zirci apátot bízta meg a vizsgálattal.³³² A felhatalmazás alapján ismert, mennyire eltérően írta le a két fél az alaphelyzetet. Az apát szerint ugyanis Kalán megakadályozta őt abban, hogy a királyhoz, vagy a pápához utazhasson, és bár később szabadon engedte, de ígérete ellenére kiközösítéssel sújtotta őt. A püspök elmondása szerint azonban az apát volt, aki bűnt követett el, méghozzá oklevelek hamisításával, amelyekkel megalapozatlan igényeit

327 „Pelagius miseratione divina episcopus Albanensis et Stephanus basilice duodecim apostolorum presbyter cardinalis, universis presentem paginam inspecturis salutem in omnium salvatore. Ad notitiam vestram volumus pervenire, quod venerabilis in Christo pater Vesprimiensis episcopus, olim apud Sedem apostolicam constitutus, reverendum in Christo patrem Strigoniensem archiepiscopum per litteras apostolicas citari obtinuit, sibi super coronatione et inunctione reginarum Hungarie, abbatii et preposituris regalibus sue diocesis et aliis iniuriis responsurum, utroque igitur, termino prefixo, comparente, ad communem eorum petitionem dedit nos summus pontifex super propositis articulis cognitores” – MREV I. 35. XXXVIII. sz. L. HC 4.

328 1216. április 11. (MNL OL DF 200 004, MREV I. 36. XXXVIII. sz.) Az ügyhallgatóként eljáró pápai megbízottak saját feladatukat általában leginkább közvetítőként értelmezték. „Demum post altercationes multiplices, unanimi voluntate consensus est ab utroque, quod nos, iuxta domini pape mandatum, questiones propositas amicabili, si possemus, concordia vel iudicio sopiremus. Unde nos, fere de partium voluntate, sic duximus statuendum” – MREV I. 36. XXXVIII. sz. Vö. SWEENEY 1989. 43.; KISS 2006. 66.; KISS 2012. 268–269.; KISS 2013. 49–50.

329 „Quod si rex et regina simul coronari debeant et inungi, Strigoniensis coronet et inungat regem et Vesprimiensis reginam, si vero sola regina coronari debeat et inungi, Strigoniensis inungat eam, Vesprimiensis autem coronam imponat eidem, quod si contingat Strigoniensem in coronatione regine abesse, Vesprimiensis nihilominus inungat et coronet eam” – MREV I. 35. XXXVIII. sz. L. SWEENEY 1989. 42–43.; ZSOLDOS 2005b. 18–19.; KISS 2007b. 284.; THOROCZKAY 2003. 91.

330 KISS 2013. 49. Vö. KÉRY 2012. 100–101.

331 MNL OL DL 3115, RPR 6450. sz.

332 1199. január 30. RPR 583. sz., RI III. I. 541. (544.). sz.

igyekezett alátámasztani. Ezt el is ismerte, de később világi segítséggel elhagyta a cikádori kolostort, vezeklésének helyét, emiatt kellett őt a püspöknek egyházi fenyítéssel sújtania. A pápai *audientiában* előadott panaszokat Gerhard, a S. Nicolaus in Carcere Tulliano diakónus-bíborosa³³³ vizsgálta ügyhallgatóként, majd az említett bírókat delegálta. A kiközösítést maga a pápai felhatalmazás oldotta fel, illetve a bírók pontos instrukciókat kaptak a különböző eshetőségekre: Amennyiben az apát állításai igazolhatók lettek volna, akkor a felfüggesztést is hatályon kívül kellett helyezni. Az oklevél szerint, ha a kiközösítés az Apostoli Székhez fordulás előtt történt, akkor jogilag helyes volt Kalán eljárása, azonban amennyiben utána, akkor a püspököt kellett felfüggeszteni.³³⁴ Az bizonyos, hogy Kalán megtartotta a hivatalát, *suspensiójáról* nincs tudomásunk, így feltehető, hogy a küldöttek végül a javára döntöttek.³³⁵

A 13. század elején a veszprémi püspök és a somogyvári Szent Egyed apát-ság között is kialakult egy ellentét. Az apát ugyanis három a veszprémi egyházmegyében fekvő egyházat vont saját kormányzati és szentelő hatalma alá, a papok felszentelését és a szentségek kiszolgáltatását saját jogának nyilvánította.³³⁶ A prelátus panaszára 1203-ban a pápa a váci és a nyitrai püspököt bízta meg bíróként.³³⁷ A kereset nem közvetlenül az apátság jogállását érintette, mivel az királyi egyházként a kormányzati hatalmat tekintve közvetlenül az esztergomi érsek alá tartozott,³³⁸ azonban az apát eljárása a veszprémi püspök szentelő ha-

333 MALECZEK 1984. 125–126.

334 "[...] et memoratum abbatem ad maiorem cautelam de benignitate Sedis Apostolice fecimus iuxta formam ecclesie a vinculo excommunicationis absolvi. [...] quatenus inquisita super premissis et aliis, si qua forte alterutra partium duxerit proponenda, diligentius veritate, si legitime vobis constiterit de libertate monasterii memorati, prefato episcopo super hoc silentium imponatis, ad ablatorum restitutionem, et privilegii vel maxime, auctoritate ipsum apostolica per censuram ecclesiasticam, sublato appellationis obstaculo, compellentes et reformantes in statum debitum, quidquid post recessum abbatis circa monasterium inveneritis immutandum. [...] quam idem episcopus in prefatum abbatem asseruit protulisse, nisi post appellationem, ad nos legitime interpositam, vel ex alia causa constiterit inique prolatam, sicut rationabiliter lata est, appellatione remota, faciatis inviolabiliter observari. Si vero post appellationem, ad nos interpositam, dictum episcopum in memoratum abbatem condemnationis et excommunicationis sententiam inveneritis in contemptum Sedis Apostolice dictavisse, ipsum tamdiu nunciatis ab officio pontificali suspensum, donec super hoc per nos aliud fuerit ordinatum. Nullis litteris obstantibus, preter assensum partium, si que apparuerint a Sede Apostolica impetrate" – CDH II. 354–355.

335 L. SWEENEY 1989. 38–39.; KOSZTA 2009a. 69–74.; FEDELES – KOSZTA 2011. 59–65.; ZSOLDOS 2011a. 94.; SZEBERÉNYI 2002. 232.; KISS 2006. 78–79.

336 „[...] abbas de Simigio Wesprimiensis diocesis tres ecclesias, de iure ad eum spectantes, contra iustitiam detinet occupatas, quarum unam ab extraneo episcopo, contradicente eo, fecit pro sue voluntatis arbitrio consecrari, cum ipse paratus esset eandem pro sui officii debito consecrare” – MREV I. 11. XIII. sz.

337 1203. október 7. MNL OL DF 200 002.

338 L. Kiss 2013. 61.

talmát (*potestas ordinis*) károsította. Ezt később a Róbert püspök által az esztergomi érsekkel kötött 1216. évi említett egyezség is biztosította.³³⁹

III. Ince pontifikátusának egyik fontos kérdéskörét a johanniták privilégiumaival kapcsolatos viták alkották. Az első erre vonatkozó forrás egy 1208. március 7-én kelt oklevél, amellyel a pápa a veszprémi püspököt és a zirci apátot bízta meg a lovagrend védelmével, mivel a győri püspök egyházmegyéjében tizedfizetésre akarta kényszeríteni őket.³⁴⁰ A megbízás mellett néhány nappal később a magyarországi egyháziak számára is kiállításra került egy levél,³⁴¹ amely a benne lefektetett jogok alapján később a rend alapvető magyarországi privilégiumává vált, bár nem feltétlenül ez lehetett a pápai szándék. A tizedmentesség (*privilegium commune*) csak a testvérek munkájával (*labores*) előállított termékeket érintette, és a korábban nem művelt területek terményeit (*novalia*).³⁴² Ez a szabályozás hatott egy néhány évvel későbbi esetre is. 1213. június 20-án III. Ince a pécsi egyházmegye ciszterci kolostorainak és a johannitáknak írt a pécsi püspök panasza miatt.³⁴³ A címzettek ugyanis megtagadták a tizedfizetést a szőlő- és bortermeles, illetve -eladás után. A pápa a püspök javára döntött, kiemelve, hogy a lovagrend privilégiuma ez utóbbiakra nem vonatkozott.³⁴⁴ Felhívta továbbá a két rend tagjainak a figyelmét arra, hogy hasonló ügyeket a következő

339 L. KISS 2013. 49. Az 1203-as eset további részletei nem ismertek, az apátság *exemptió*járól későbbi adatok állnak rendelkezésre, ez azonban feltehetően nem áll összefüggésben az említett egyházak feletti szentelő hatalom ügyével. KISS 2013. 61.

340 MNL OL DF 277 957, RPR 3316. sz. L. HUNYADI 2012a. 391–392.; HUNYADI 2019. 43. III. Ince pápa egy 1207-es oklevelét meg kell még említeni. Június 9-én a váci püspök levelét válaszolta meg, aki – többek között – a keresztesek tizedmentességével kapcsolatban tett fel kérdéseket. „[...] quum super decimis cruciferorum, quibus a Sede Apostolica est indultum, ne de novalibus, vel illis fundis, quos propriis manibus, vel sumtibus excolunt, decimas exsolvere teneantur, sustineas non modicam lesionem [...] quum iidem cruciferi ex tenore privilegiorum nostrorum decimas, de laboribus, quos suis manibus aut sumtibus eorum excolunt predia, prestare tenentur decimas de laboribus alienis” – CDH III/1. 44–45., RPR 3117. sz., RI III. X. 73. sz.

341 MNL OL DL 393 89. RPR 3341. sz.

342 „[...] quod cum dilectis filiis fratribus Hierosolymitani hospitalis, a patribus et predecessoribus nostris concessum sit, a nobis ipsis postmodum indultum et etiam confirmatum, ut de laboribus, quos propriis manibus, vel sumtibus excolunt, nemini decimam solvere teneantur, quidam ab eis nihilominus, contra Apostolice Sedis indulgentias, decimas exigere et extorquere presumunt, ac prava et sinistra interpretatione apostolicorum privilegiorum capitulum pervertentes, asserunt: de novalibus debere intelligi, ubi noscitur de laboribus esse scriptum. Quum igitur manifestum est, omnibus, qui recte sapiunt, interpretationem huiusmodi perversam esse, et intellectui sano contrariam: cum secundum capitulum illud a solutione decimarum tam de terris illis, quas deduxerunt, vel deducunt ad cultum, quam de terris etiam cultis, quas propriis manibus, vel sumptibus excolunt, liberi sint penitus, et immunes, ne ullus contra eos materiam habeat indignandi” – CDH III/1. 85. L. HUNYADI 2010. 167.; HUNYADI 2011a. 74–75.; HUNYADI 2012a. 392.

343 RPR 4767. sz. Vö. HUNYADI 2019. 44.

344 L. FEDELES – KOSZTA 2011a. 62–63.

lateráni zsinaton is tárgyalni szándékozták, ami akár ahhoz is vezethetett, hogy a ciszterciek elveszítik bizonyos privilégiumaikat a pécsi egyházmegyében.³⁴⁵

A johanniták fehérvári rendháza ebben az időben a veszprémi püspökkel állt perben, aminek szintén egy kérdéses tizedjog körüli vita volt az oka, méghozzá az ispotályosok az egyházmegyében élő földműveseie (*rustici*). Ebben az esetben azonban az egyházi mellett világi különjogok is szerepet játszottak. III. Ince arra mutatott rá oklevelében,³⁴⁶ hogy Eufrozina királyné és fia, III. István (1162–1172) a johannitáknak tett adománya³⁴⁷ nem foglalta magában a jogot a tizedre, hiszen az laikusok által nem volt átruházható.³⁴⁸ A pápa kiemelte továbbá, hogy az ítéletben³⁴⁹ az is szerepet játszott, hogy a johanniták benyújtották a vitatott jogok korábbi pápai megerősítését.³⁵⁰ A lovagrend hasonló perben állt továbbá a szekszárdi apáttal,³⁵¹ a valkói Szentlélek kolostor (Berzétémonostora) apátjával³⁵² és a veszprémi püspökkel is.³⁵³

A johanniták privilégiumaival kapcsolatban a következő ügy további részletekkel szolgál. Perben álltak ugyanis – mint oly sokan a 13. század elején – a panonhalmi apáttal is. Uros apát 1216 tavaszán terjesztette be panaszát az Apostoli Székhez,³⁵⁴ aminek alapját bizonyos vitatott somogyi tizedjogok képezték. A pápai udvarban az apát mellett a rend prokurátora is jelen volt, ahol a korábban a Magyar Királyságban legátusként megfordult Leo Brancaleonis presbiter-bíboros³⁵⁵

345 „Quum igitur ex hoc ordini vestro plurimum detrahatur, universitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus ab iis de cetero taliter desistatis, quod materia scandali auferatur, et super hoc de vobis clamor ad nos ulterius non ascendat, scientes, vobis esse merito formidandum, ne propter clamores huiusmodi sacrum concilium, auctore Domino, in proximo celebrandum, privilegia vestra coarctanda provideat, vel etiam revocanda, quum privilegium mereatur amittere, qui concessa sibi abtutur libertate [...]” – CDH III/1. 141. L. HUNYADI 2010. 167.; HUNYADI 2011a. 75–76.; HUNYADI 2012a. 392.

346 RPR 5298. sz. L. HUNYADI 2011a. 75.

347 Az adomány hátterére legutóbb I. ZSOLDOS 2019. 38–41.; HUNYADI 2022.

348 A világi privilégiumok pápai eljárásban játszott szerepére egy angliai példán keresztül I. BOMBI 2012. 229–252.

349 Eufrozina királyné és III. Luciusz pápa privilégiumai, amelyeket III. Celesztin pápa erősített meg. HUNYADI 2010. 167–168.; HUNYADI 2012a. 393–394.; HUNYADI 2019. 44–45.

350 Egy közelebről meg nem nevezett, „C.” pápa megerősítése, aki lehetett III. Kelemen és III. Celesztin is. L. HUNYADI 2019. 44–45.

351 RPR 6818. sz., RPO 3934. sz.

352 RPR 7404. sz., RPO 5469. sz.

353 RPR 7477. sz., RPO 5646. sz. 1208. április 13-án a veszprémi püspököt és a zirci apátot bízta meg azzal a pápa, hogy a somogyi ispán fiát kényszerítsék az anyja által a johannitákra hagyott javak kiadására. (MNL OL DL 46, RPR 3369. sz.) 1216. február 6-i dátummal pedig megerősítette III. Ince a rendet a kesztelci Szent György-egyház birtokában. (MNL OL DL 393 90, RPR 5070. sz.) A rend panaszaira I. 1217. március 28. MNL OL DL 106 103. L. HUNYADI 2010. 30., 112–113.; HUNYADI 2011a. 75–76.; HUNYADI 2012a. 393.

354 MNL OL DF 206 853, RPR 5102. sz.

355 Leo bíboros 1204-ben járt Magyarországon. L. MALECZEK 1984. 137–138.; ZIMMERMANN 1913. 36.

mint ügyhallgató vizsgálta a panaszt. Uros pápai privilégiumokra alapozta igényét, míg a rend képviselője ezek érvénytelenségére hivatkozott, mivel az apátság több, mint 40 évig elhanyagolta a tizedszedést. A bíboros nem hozott ítéletet, további vizsgálatot látva szükségesnek. Pápai delegált bíróként ez a feladat a győri püspökre, a nyitrai főesperesre és a fehérvári *scolasticus*ra hárult. A pápai rendelkezés szerint a johanniták feladata volt állításuk igazolása, ellenkező esetben le kellett mondaniuk a tizedről.³⁵⁶ III. Honorius 1217. augusztus 27-én megismételte a főesperes és a *scolasticus* megbízását,³⁵⁷ ugyanakkor arról nincs információ, hogy a kiküldöttek mit tettek az ügyben. Az mindenesetre bizonyos, hogy új delegálás következett, a kalocsai érseket és bírótársait bízta meg a pápa, őket azonban a felek elutasították.³⁵⁸ A per folyamán később megint a pannonhalmi apát emelt kifogást, ezúttal személyesen a pápánál a kijelölt bírák, az egri püspök és társai ellen.³⁵⁹ Panaszát az albanói püspök-bíboros kezelte,³⁶⁰ ennek folyamányaként 1225. május 28-án a győri és a fehérvári prépost kapott megbízást a pilisi apáttal együtt a további eljárás lefolytatására.³⁶¹ A végső döntés Uros apátra nézve volt kedvező. Ezt az említett oklevél szövege mellett III. Honorius pápa egy másik irata is igazolja. 1225. május 25-i dátummal ugyanis átírta és megerősítette Pannonhalma korábbi pápai privilégiumait.³⁶² Úgy tűnik tehát, hogy az apát elérte célját, biztosította a kérdéses tizedjogot.

James Ross Sweeney úgy vélekedett, hogy a lovagrend maga is kész volt már ekkor arra, hogy megegyezéssel zárják le a pert.³⁶³ Ezt a feltevést megerősíti a fehérvári prépost és a pilisi apát egy 1226-os oklevele, amely arról tájékoztat, hogy a felek megállapodtak a bírók személyében.³⁶⁴ Feltételezhetjük tehát, hogy ebben az esetben az apát és a johanniták *procurator*a is jóváhagyta, hogy a prépost és az apát mellett két *magister* (Kázmér és Manasses) döntsön ügyükről, amit bizo-

356 L. SWEENEY 1989. 44.; HUNYADI 2010. 169.; PRT I. 164–165.

357 RPR 5597. sz., RPO 709. sz.

358 Hasonló elutasításra L. HAGENEDER 1967. 37.

359 „Cum autem venerabili fratri nostro, episcopo Agriensi et suis coniudicibus in communi forma commisissemus huiusmodi questionem, prefatus abbas ad Apostolicam Sedem accedens [...] Verum prefati fratres predicto Agriensi episcopo, et eius collegis super appellatione sua litteras obtinuerunt” – VMHH I. 57. CXXI. sz. Vö. SWEENEY 1989. 45.

360 „Quia vero memoratus Albanensis propter defectum procuratoris Hospitalis, mandatum ad agendum sufficiens non habentis, in dicto negocio non potuerit habere processum, discretionibus vestris, de abbatis et procuratoris eorumdem assensu per apostolica scripta mandamus, quatenus de appellatione legitime cognoscentes, et sententiam confirmantes, vel infirmantes, eadem, sicut de iure fuerit faciendum, super aliis, quod iustum fuerit” – CDH III/2. 40–41. Vö. SWEENEY 1989. 45.

361 RPR 7414. sz., RPO 5514. sz. L. SOLYMOSI 2013b. 272–273

362 RPR 7413. sz., RPO 5510. sz.

363 SWEENEY 1989. 45. 1225. május 15-én a pápa a Monte Cassino-i apátság jogait biztosította Pannonhalma számára. RPR 7405. sz., RPO 5491. sz.

364 MNL OL DF 206 884, ÁÚO I. 222. 132. sz.

nyos falvak elzálogosításával nyomatékosítottak.³⁶⁵ Ismert ugyanakkor egy 1261-es megegyezés is,³⁶⁶ amely alapján feltehető, hogy a húszas években nem sikerült még minden pontot illetően egyezsége jutni.³⁶⁷

1222-ben a kolozsmonostori apát fordult panasszal a római Szentszékhez Vilmos erdélyi püspök magatartása miatt, aki a vád szerint megkárosította a konventet, illetve fizikailag meg is semmisítette az apátság privilégiumait. Mindez ahhoz vezetett, hogy – az apát előadása szerint – a kolostorban a mindennapi élet szinte lehetetlenné vált. 1222. június 21-én III. Honorius a váci püspököt és prépostot, valamint az egresi apátot bízta meg a vádak kivizsgálásával.³⁶⁸ Ezek közül a kolostor privilégiumait érintő rész a legfontosabb, ez alapján feltehető, hogy az ügy oka az apátság *exemptio*ja volt. Ezt mutatja a pápai oklevél *nullo mediante* formulája, amely alapesetben a közvetlenül az Apostoli Székhez való tartozást fejezte ki, ezúttal a királyi alapítású egyházak jogállásához kapcsolódva.³⁶⁹ A pápa megparancsolta a váci püspöknek és prépostnak, illetve az egresi apátnak, hogy pótolják az elpusztított privilégiumokat, illetve a vizsgálat mellett idézzék Rómába a peres feleket.³⁷⁰

Ismert ugyanakkor a felek egy másik pere, amelyben azonban a püspök volt a vádló. Az új eljárás oka a püspöki jogok megsértése, valamint tizedjogok bitorlása volt, amit a főpap szerint a kolozsmonostori konvent követett el. IX. Gergely

365 „Dominus abbas et conventus Sancti Martini obligaverunt pro dicta pena villam Sceuleus cum omnibus suis pertinentiis, syndicus Hospitalis de consensu magistri sui et fratrum suorum commorantium Albe, et Curgou, et Strigonii, et in Oratha, et Keztelch obligavit villam Bodogo cum omnibus suis pertinenciis pro dicta pena” – ÁÚO I. 222. 132. sz.

366 HUNYADI 2010. 169.; HUNYADI 2011a. 76–77. A rend további privilégiumokat is kapott, amelyek elsősorban különböző birtokokat és jövedelmeket érintettek. 1218 júniusában II. András király egy évvel korábbi okleveleit erősítette meg III. Honorius pápa. (RPR 5848–5852. sz.; RPO 1426., 1428., 1432., 1433. sz. és L. RA 329., 330. sz.) IX. Gergely aztán 1239. november 24-én erősítette meg a johanniták minden magyarországi birtokát. (MNL OL DF 277 964) L. HUNYADI 2010. 171.

367 Ugyanakkor a johanniták privilégiumaival kapcsolatban sem áll rendelkezésre több forrás.

368 RPR 6862. sz., RPO 4048. sz. Vö. ЧОБОТ 1915–1917. 468.

369 „[...] recepimus questionem, quod, cum monasterium ipsum, quod ad nos nullo medio pertinet, non solum Apostolice Sedis, sed etiam regalibus fuisset privilegiis communitum” – VMHH I. 34. LXIX. sz. Ez a megfogalmazás később nem fordult elő, az esztergomi érsek joghatósága érintetlen maradt. L. Kiss 2006. 93–94.; Kiss 2013. 60. Vö. KÉRY 2012. 103–104.

370 „[...] bone memorie W. episcopus Albensis, sequens tyrannidem A. predecessoris sui, qui olim destructo eodem monasterio L. antecessorem ipsius abbatis crudeliter captivarat, eundem abbatem et duos ex fratribus suis, una cum R. I. A. et B. canonicis Albensibus, et quibusdam aliis, Dei timore postposito, coepit immaniter, et eis traditis custodie carcerali, supra dictum monasterium violenter agrediens, privilegium ipsi ab Apostolica Sede indultum igne combussit, et eius regale privilegium aqua delevit [...] per amissionem privilegiorum suorum per monasterium ipsum penitus destruat, paterna sibi dignemur sollicitudine providere, facientes eis sue libertatis privilegium renovari, et de predictis iniuriis iustitiam exhiberi” – VMHH I. 34. LXIX. sz.

pápa először az éppen az országban tartózkodó megbízottját, Egyed pápai káplánt hatalmazta fel a vizsgálatra,³⁷¹ aki a pápa elé idézte a feleket. A Kúriában azonban csak a püspök képviselője jelent meg, így új delegálásra volt szükség. Ezúttal a csanádi püspök kapta a megbízást, de ő sem tudott előrehaladást elérni.³⁷²

1232-ben így a pápa, kihasználva Pecorari Jakab magyarországi misszióját, egy magasabb szintű küldöttet, a legátust bízta meg az eljárás befejezésével,³⁷³ feladatát azonban ő sem tudta maradéktalanul végrehajtani. E megbízás alapján ismert továbbá, hogy bár azt nem tudjuk, hogy pápai vagy választott bíróként, de időközben Albert aradi, Péter fehérvári és Florentius szebeni prépostok is foglalkoztak az ügygel, akik a monostor javára döntöttek.³⁷⁴

Ezután a korábbiakkal ellentétben mindkét fél képviselője megjelent Rómában, ahol az *audientiában* Otto de Monteferrano, a S. Nicolaus in Carcere Tulliano diakónus-bíborosa hallgatta meg őket. Ekkor felmerült a lehetőség, hogy bizonyos korábban megidézett tanúk nem voltak megbízhatók, így Jakab legátus köztes ítélete nem nyert megerősítést. Új bírók delegálására volt tehát szükség, 1235. december 18-án³⁷⁵ a kunok püspökét és a csanádi, valamint a bethlemi prépostot nevezte ki a pápa.³⁷⁶ Ezen mandátum szövege arra enged következtetni, hogy az

371 „Fratre nostro Ultrasyllvanorum episcopo, nos noveris accepisse, quod, cum nos dudum dil. filio Egidio, subdiacono et capellano nostro tunc in Ungaria existenti, commissemus causam” – VMHH I. 197. CLXXXVI. sz. L. 8. fejezet. és Kiss 2006. 94.

372 „[...] sub poena excommunicationis partibus iniungendo, ut in octavis omnium sanctorum iam transactis, per se, vel procuratores idoneos nostro se conspectui presentarent, sicut idem capellanus confessus fuit postmodum in nostra et fratrum nostrorum presentia constitutus, licet prefixo termino coram nobis comparuerit eiusdem episcopi procurator, pro parte tamen premissorum abbatis et conventus nullus comparvit responsalis. Unde nos ipsos iterum fecimus per venerabilem fratrem nostrum episcopum Cenadiensem citari” – CDH III/2. 306.

373 1232. október 22. RPR 9023. sz., RG IX. 935. sz.

374 „[...] coram venerabili fratre episcopo Penestrino, tunc Apostolice Sedis legato [...] prescriptionem videlicet contra petitionem decimarum, et quoddam arbitrium latum per Albertum Orodiensem et quondam Petrum Albensem ac Florentinum Scibiniensem prepositos, contra alteram, per quod pro ipso monasteri decisum negotium dicebatur, ex parte predictorum abbatis et conventus obiectas [...] idem legatus admisit. Sed antequam imponere finem negotiis potuisset, cum iam esset sue legationis terminos egressurus” – ÁÚO II. 33. 8. sz. L. Kiss 2006. 95.

375 RPR 10068. sz., RG IX. 2882. sz. Vö. BÓNIS 1997. 632.

376 „Procuratoribus igitur partium in nostra propter hoc presentia constitutis, eodem Penestrino quibusdam ecclesie Romane negotiis occupato, dilectum filium nostrum O. Sancti Nicolai in Carcere Tulliano diaconum cardinalem dedimus auditorem: coram quo dictorum abbatis et conventus proposuit procurator, quod impedimentis detentus legitimis nec exceptiones probare potuit supradictas, nec sufficienter instructus in assignato sibi termino comparere [...] Cum autem super premissis coram auditore prefato fuisset divtius altercatum, nos intellectis per fidelem relationem ipsius, que fuere proposita coram eo, attendentes neutram questionem ipsarum remissam esse sic sufficienter instructam, quod ad diffinitivam sententiam procedere valeremus, cum quedam ex attestationibus eiusdem Ultrasilvani in utraque causa receptis calumpniam paterentur, ex eo quod quidam testium

ügyben a püspök törvényhatóságának és más jogainak a sérelme játszotta a legnagyobb szerepet.³⁷⁷ Későbbi források azonban arra mutatnak, hogy az erdélyi püspök törekvései nem jártak sikerrel, az esztergomi érsek fennhatósága érvényben maradt.³⁷⁸

III. Honorius 1223. évi döntése is az erdélyi püspök egy joghatósági vitájáról tudósít. A pápa ugyanis december 12-i kelttel – a Német Lovagrend kérésére – megtiltotta a korábban említett Vilmos utódjának, Rajnádnak, hogy joghatósága alá vonja a Barcaságot, majd egy nappal később az esztergomi érseket bízta meg, hogy érvénytelenítse a püspök Barcaságot illető jogigényét.³⁷⁹ Néhány hónappal később, 1224. április 30-án a pápa ismét foglalkozott az ügygel, a magyarországi érsekeknek és püspököknek írt levelével közvetlenül a Pápaság alá tartozónak nyilvánította a Német Lovagrend barcasági területét, illetve megtiltott bármilyen, ügyeikbe történő beavatkozást.³⁸⁰ Ugyanazon a napon a lovagrendnek címzett oklevelével, kérésükre, az Apostoli Szék védelme alá vette a Barcaságot, valamint megtiltotta, hogy bármely püspök vagy érsek joghatóságot gyakoroljon felette,³⁸¹ illetve a dékán számára biztosította a Barcaság feletti egyházi juriszdikciót.³⁸²

IX. Gergely pontifikátusa alatt – de már a lovagrend kiűzése után – aztán több barcasági egyházi ismét panaszt emelt az erdélyi püspök azon, újabb kísérlete ellen, hogy joghatóságot gyakoroljon felettük. Az ügygel elsőként Pecorari Jakabot bízta meg a pápa, aki azonban ekkor nem legátusként, hanem az Apostoli Széken ügyhallgatóként tevékenykedett. Jakab az érintett plébános esetében nem, a dékánéban azonban megalapozottnak találta a juriszdikció alóli mentességet.³⁸³ A

predictorum recepti ab eo, qui potestatem recipiendi non habuit, extiterunt, et quorundam dicta fuissent per iam dicti Penestrini interlocutoriam reprobata, de quibus plene scire nequivimus veritatem” – ÁÚO II. 33–34. 8. sz.

377 „[...] contra abbatem et conventum monasterii de Clusa Ultrasilvane diocesis duplicem questionem, unam videlicet super quibusdam decimis, et alteram super subiectione ipsius monasterii, obedientia et reverentia, et aliis juribus episcopalibus, ad que ipsos sibi teneri dicebat [...]” – ÁÚO II. 33. 8. sz.

378 Kiss 2013. 60.

379 RPR 7115. sz., RPO 4608. sz., ZIMMERMANN 2011. 175–176. IX. sz.; RPR 7116. sz., RPO 4616. sz., ZIMMERMANN 2011. 177. X. sz. L. ZIMMERMANN 2011. 81–82.

380 RPR 7231. sz., RPO 4951. sz., ZIMMERMANN 2011. 180–181. XII. sz.

381 RPR 7232. sz., RPO 4950. sz., ZIMMERMANN 2011. 178–179. XI. sz. L. ZIMMERMANN 2011. 82.

382 RPR 7211. sz., ZIMMERMANN 2011. 182–183. XIII. sz. (UGDS I. 31–32. 42. sz.)

383 „[...] venerabili fratre nostro Ultrasilvano episcopo contra decanum et sacerdotes de terra Burze deponente super obedientia et reverentia questionem [...] idem legatus antequam imponerat finem negotio ad Sedem Apostolicam est reversus. Procuratoribus igitur partium propter hoc in nostra presentia constitutis eundem Prenestinensem dedimus auditorem [...] predictos sacerdotes eidem episcopo ad petita per diffinitivam sententiam condemnavit, prefatum decanum, quia nichil probatum extitit contra eum ab impetitione ipsius episcopi absolvendo” – ÁÚO II. 27. 3. sz., UGDS I. 61–62. 71. sz. Vö. ZIMMERMANN

püspök *procurator*a azonban fellebbezett az ítélet ellen, így az ügyet egy másik *auditor* kapta meg, Otto de Monteferrano. a S. Nicolaus in carcere Tulliano diakónus-bíborosa.³⁸⁴ Végül azonban bírók delegálására volt szükség, így 1235-ben először csak a kunok püspökét,³⁸⁵ majd néhány nappal később a bethlemi és a csanádi prépostot³⁸⁶ bízta meg a pápa a további vizsgálattal. A második oklevél annyiban különbözik az elsőtől, hogy megemlíti az érintett egyháziak nevét, illetve azt, hogy az esztergomi érsek is a római Szentszékhez fordult, magának követelve a joghatóságot az említett egyházak felett. Kiss Gergely véleménye szerint ennek oka a százszok esperes-dékánjának a felszentelése és az ez által létrejövő jogi kapcsolat volt.³⁸⁷

Bertalan veszprémi püspököt az egyházmegyéjében fekvő kapornaki Szent Megváltó-kolostor apátja vádolta meg 1237-ben azzal, hogy az éves *visitatió*t jogtalan juttatások elérésére használta.³⁸⁸ IX. Gergely a zalavári, tihanyi és szekszárdi bencés apátokat bízta meg az ügy kivizsgálásával, illetve Bertalan megidézésével, a kolostor jogainak sérelme, valamint az apát és a konvent kiközösítése miatt.³⁸⁹ A püspök *procurator*a útján képviseltette magát Rómában,³⁹⁰ ahol a feleknek Stephanus de Normandis, a S. Maria in Trastevere presbiter-bíborosa-

2011. 82.

384 HC 6.

385 1235. november 8. RPR 10042. sz., RG IX. 2824. sz.

386 1235. november 13. RPR 10045. sz., RG IX. 2827. sz.

387 „[...] venerabili fratre nostro episcopo Ultrasilvano contra Leonem de Dubucha, Gotfridum de Aqua calida, Nicolaum de Cormosbach, Conradum de Venetiis, Bernardum de Debran, Hermanum et Gerlacum sacerdotes de sacram Ultrasilvane diocesis [...] predictos sacerdotes eidem episcopo in predictis per diffinitivam sententiam condemnavit, a qua cum ex parte venerabilis fratris nostri archiepiscopi Strigoniensis fuisset ad nostram audientiam appellatum [...] nos libellum cum ipsis positionibus et responsionibus vobis sub bulla nostra transmittentes inclusum, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus [...]” – ÁÚO II. 28–29. 4. sz. L. Kiss 2013. 136.

388 Erről a pápa egy 1237. május 21-én kelt oklevele tájékoztat. RPR 10370. sz., RG IX. 3692. sz.

389 Az apát ezenkívül kénytelen volt elhagyni kolostorát is. „[...] abbas et conventus monasterii sancti salvatoris de Caparnuch ordinis sancti Benedicti, Vesprimiensis diocesis, gravem ad nos transmisere querelam, quod Vesprimiensis episcopus monasterium ipsum indebitis exactionibus aggravans et molestans, singulis annis unum equum ab eis, contra iustitiam, exigit, et quotiens vult in anno, visitationis vel alia de causa, ad monasterium idem accedens, trahensque moram ibidem cum personarum et evectio-num multitudi-ne effrenata, bona monasterii pro sua voluntate consumit, ita quod fratres in eo degentes vix habent unde valeant sustentari [...] Quare iidem abbas et conventus huiusmodi gravamina non valentes ulterius tolerare, ad nostram audientiam appellarunt, et cum idem abbas iter arripuisset ad nostram presentiam veniendi, dictus episcopus in eos generaliter et specialiter in quosdam eorum excommunicationis sententiam promulgavit [...] eundem episcopum [...] peremptorie citare curetis, ut infra competentem terminum, quem ei duxeritis prefigendum” – MREV I. 107. CXXI. sz.

390 „[...] per se, vel per procuratorem idoneum, compareat coram nobis, facturus et recepturus super hiis quod iustitia svadebit” – MREV I. 107. CXXI. sz. Vö. FEINE 1955. 336–337.

nak³⁹¹ a segítségével sikerült megállapodásra jutniuk, amint azt egy az apátnak és a konventnek címzett 1238-as pápai oklevél megerősíti.³⁹² Az *amicabilis compositio* szövege, és így részletei azonban nem ismertek.³⁹³

IX. Gergely egy 1236-ban a magyar egyház privilégiumaival és általános védelmével kapcsolatban írt IV. Béla királynak, és intette őt a különjogok és a birtokok tiszteletben tartására.³⁹⁴ A tiltakozás oka Béla korábbi királyi adományokat érintő vizsgálata volt, amelynek folytán egyes, egyházaknak tett adományok is visszavonásra kerültek, amit a pápa helytelenített.³⁹⁵ Emlékeztette továbbá a királyt Jakab legátus tevékenységére és az ekkor létrejött beregi egyezményre is.³⁹⁶ Ezzel párhuzamosan³⁹⁷ a váci, a nyitrai és a boszniai püspök pápai kapott felhatalmazást a magyarországi panaszok kivizsgálására,³⁹⁸ IX. Gergely ezen iratokban is hangsúlyozta,

391 HC 4.

392 1238. május 18. RPR 10601. sz., RG IX. 4368. sz.

393 „[...] dilectum filium nostrum Sancte Marie in Transtiberim presbiterum cardinalem tibi, fili abbas, tam tuo, quam vestro, filii conventus, nomine, ac Sebastiano canonico Vesprimiensi procuratori dicti episcopi apud Sedem Apostolicam constitutis concesserimus auditorem, tandem eodem cardinale mediante amicabilis inter partes compositio interveni, prout in ipsius confectis super hoc litteris plenius continetur, quam apostolico petivisti munimine roborari. Nos igitur vestris iustis postulationibus grato concurrentes assensu, compositionem ipsam ratam habentes et firmam, illam auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus [...]” – ÁÚO II. 85. 47. sz.

394 1236. január 16. RPR 10081. sz., RG IX. 2917. sz.

395 „Ut te clare memorie progenitorum tuorum verum ostenderes successorem, ipsorum inherens vestigiis, eis in timore divini nominis et amore ac ecclesie devotione deberes succedere, ipsamque totis viribus honorare: quia sic faciens prosperis Deo propitio successibus abundares, et propter inevitalem vite exitum temporale regnum commutaret felici commercio in eternum. Sed quod non absque turbatione mentis adivimus et stupore, celsitudo regia in offensam divinam, ecclesie romane contemptum, et non solum fame, sed et salutis proprie lesionem contra eorundem progenitorum tuorum consuetudinem, qui tanquam reges catholici et principes christiani Apostolicam Sedem, omnes ecclesias, personas ecclesiasticas et viros religiosos pio semper et prompto venerabantur affectu, manus suas ad ecclesiarum et religiosorum locorum gravamen extendit, nos spe, quam de ipsa concepimus, defraudando, ex quo tanto tibi timemus amplius, et pro te etiam specialius conturbamur, *quanto* qui Deum persequitur in ministris, gravius se offendit, quam illos, quos persequitur propter Deum” – ÁÚO II. 37. 11. sz. Vö. ZSOLDOS 2011b. 24.

396 „[...] non absque divine iniuria maiestatis, que quod uni ex minimis suis fit, sibi reputans esse factum, honoratur et spernitur in ministris, quibus potius non solum collata servare, verum etiam teneris erogare de tuis, ut condigna retributione respondeas bonorum omnium largitori pro omnibus, que tribuit ipse tibi, presertim cum in compositione, que mediante venerabili fratre nostro episcopo Penestrino, tunc Apostolice Sedis legato inter ecclesiam Ungaricam et iam dictum patrem tuum super dampnis eidem ecclesie irrogatis amicabiliter intervenit, tu ipse promississe dicaris iuramento prestito, quod contra ecclesiarum privilegia et libertatem ecclesiasticam de cetero non venires” – ÁÚO II. 37–38. 11. sz.

397 1236. január 16. RPR 10082. sz., RG IX. 2918. sz.

398 „[...] eos predictis omnibus pro sue voluntatis arbitrio spoliavit, non absque divine iniuria maiestatis [...] ut, quum venerabilis frater noster Geuriensis episcopus ad nos accesserit,

hogy a probléma alapját az jelentette, hogy IV. Béla folytatta a birtokvisszavételeket az egyházzal szemben is.³⁹⁹

4.2.4. Egyházfegyelmi ügyek

Az egyházfegyelmi ügyek sorát egy 1198-as adat nyitja. Ezen év júniusában⁴⁰⁰ Saul kalocsai érsek a kőí (bánmonostori) kolostor ügyével kellett foglalkozzon, mivel ott bencés szerzetesek helyett a Szent Ábrahámról elnevezett hebrónvölgyi kanonokok éltek,⁴⁰¹ méghozzá – a pápai oklevél szerint – nem a szabályoknak megfelelően. III. Ince a szabálytalanságok beszüntetését parancsolta, illetve engedélyezte azt is, hogy az érsek ismét szerzetesekkel népesítse be a kolostort, ha azt tartja jobb megoldásnak.⁴⁰² 1198. december 22-én kelt levelével ugyanezt az ügyet érintette a pápa,⁴⁰³ utalva arra, hogy azzal már III. Celesztin (esetleg III. Kelemen) is foglalkozott hasonló megbízás formájában. Korábbi rendelkezését annyival egészítette ki III. Ince, hogy amennyiben nem lehetséges bencés szerzetesek áthelyezése, a kanonokok a Szent Ágoston-i regula szerint kellett éljenek.⁴⁰⁴ Változás azonban csak 1229-ben történt, amikor Csák nb. Ugrin érsek a kolostort az újonnan megszervezett szerémi püspökségnek adta, annak székhelye lett, de az az 1241-ben a tatárjárás miatt elpusztult, ahogyan arra még alább kitérünk.⁴⁰⁵

III. Ince az egyik elődje, III. Sándor pápa regisztrumát ért megcsonkítás⁴⁰⁶ ügyében 1199. február 4-én írt Imre királynak, és arról tájékoztatta a magyar

qui ex parte sua dicitur ad seriem apost. destinandus, quanto nos et fratres nostri de offensa premissa sumus gravior conturbati, tanto de satisfactione secuta iucundius gratulemur [...]” – VMHH I. 143. CCLII. sz.

399 Vö. KRISTÓ 2001. 289–299.; ZIMMERMANN 2011. 141–145.; ZSOLDOS 2011b. 24.

400 RPR 311. sz., RI III. I. 281. sz.

401 ROMHÁNYI 2008. 'Bánmonostor'; TERNOVÁ CZ 2013. 459.

402 „Quia igitur de ipsius processu negotii nobis plene non constiti, discretioni tue, de qua plene confidimus, ipsius monasterii ordinationem auctoritate presentium committentes, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus eiusdem coenobii utilitate pensata, solum Deum pre oculis habens” – CDH II. 337.

403 RPR 496. sz., RI III. I. 499. sz.

404 „[...] bone mem. C. papa, predecessor noster, et nos etiam tibi dedimus in mandatis, ut restitutioni eiusdem monasterii provideres, tuo committentes arbitrio, utrum predicti fratres Abrahe tolerandi, an monachi nigri essent in ipso monasterio reduce [...] Ideoque fraternitati tue per presentia scripta mandamus, quatenus, si per monachos esiam illam videris reformari non posse, in ipsa ecclesia canonicos instituas regulares, qui secundum regulam beati Augustini devotum ibi domino famulatum impendant, et per eorum religionem locus ipse in melius, tuo faciente studio, reformetur” – CDH II. 338. Vö. UDVARDY 1991. 83–84., 135–136.; TERNOVÁ CZ 2013. 466–467.

405 ROMHÁNYI 2008. 'Bánmonostor'.

406 L. GYŐRY 1948. 8–12.; SWEENEY 1989. 32.; SOLYMO SI 1997. 341.; HAGENEDER 2000. 93–94.

uralkodót, hogy néhány magyarországi klerikus több oldalt eltávolított az említett regisztrumból.⁴⁰⁷ A pár nappal korábban, január 30-án a győri püspöknek és a zirci apátnak küldött megbízás azonban ennél is részletesebb információkat tartalmaz.⁴⁰⁸ E szerint Róbert kalocsai prépost⁴⁰⁹ és L. szegedi főesperes jelentették a pápai udvarban az esetet, illetve vitték vissza Rómába a hiányzó oldalakat. Az ügygel három magyarországi egyházit, köztük Péter esztergomi prépostot⁴¹⁰ gyanúsított meg a pápa, akiket a győri püspöknek kellett kihallgatni.⁴¹¹ Koszta László szerint az ügy jelentői alapján – akik a kalocsai főpaphoz köthetők – feltételezhető, hogy az eltávolított lapok az önálló érsekség kialakulását és annak jogait érintették. Ez a feltevés azzal is alátámasztható, hogy a gyanúsítottak egyike az esztergomi prépost volt.⁴¹² Győry János korábbi elmélete szerint azonban az inkriminált oklevelek a III. Béla és András kalocsai érsek között 1179-ben kialakult konfliktusra⁴¹³ vonatkoznak. Véleménye szerint a kérdéses oldalak a királyt, illetve Lukács esztergomi érsek pápai megrovását, valamint az 1169. évi pápai–magyar konkordátumot tartalmazták, és eltávolításuk mögött Imre király akaratát kell feltételeznünk.⁴¹⁴

A 13. század elején több vétséggel (vérfertőzéssel és paráznasággal) gyanúsították meg Kalán pécsi püspököt. Imre király egy 1204-ben, esetleg már 1203-ban a pápának küldött levelében arról írt, hogy a püspök életvitele miatt nem alkalmas többé hivatala betöltésére, és emiatt eltávolítását kérte III. Incétől.⁴¹⁵ A pápa elutasította a kérést, de a győri püspököt megbízta egy titkos vizsgálattal, amely vélhetőleg tisztázta a pécsi főpapot.⁴¹⁶

1205-ben az új király, II. András is rosszindulatú vádaként említett a pápának, igyekezőn megvédeni a püspököt.⁴¹⁷ Ezek alapján feltételezhető, hogy Imre motivációja nem csupán jámborságában keresendő, Kalán püspök egyike lehetett azon főpapoknak, legalábbis 1203-tól, akik a király ellenében András herceget támogatták.⁴¹⁸ Kalán neve nem található meg ugyanakkor Imre király egy másik levelében, amelyben a pápát egyes prelátusok ellene folyta-

407 RPR 591. sz., RI III. I. 546. (549.). sz.; ÍFMT 351–353.

408 RPR 584. sz., RI III. I. 537. (540.). sz.; ÍFMT 353.

409 C. TÓTH 2019a. 82.

410 C. TÓTH 2019b. 19.

411 „[...] quatenus magistrum P. Strigoniensem prepositum, et magistrum Robertum Anglicum, et Azonem presbiterum, quos huius iniquitatis consocios esse audivimus, ad vestram presentiam evocantes” – CDH II. 357. Vö. SOLYMOSI 1999. 94–95.

412 KOSZTA 2013. 102–103.

413 Legutóbb I. ÍFMT 214–221.

414 GYŐRY 1948. 8–22; L. továbbá ÍFMT 351–354.

415 RA 211. sz. L. SWEENEY 1993. 153.; HIRTE 2008. 9–10.

416 SWEENEY 1993. 153.

417 1205, RA 221. sz.

418 SZEBERÉNYI 2002. 231.; SWEENEY 1993. 153.

tott tevékenységéről tájékoztatta.⁴¹⁹ A királyi oklevelek tanúlistájában a pécsi püspök neve 1204-ig szerepelt, így feltételezhető, hogy ez év elején kezdődött konfliktusa Imrével. Ezt támasztja alá az is, hogy a pápa először 1204. július 7-én értesítette a püspököt az ellene emelt vádakról.⁴²⁰ A püspök életrajzát összeállító Szeberényi Gábor, szerint a konfliktus Kalán dalmáciai és horvátországi kormányzóságáig (1194-ig) nyúlik vissza, amely terület élén Imre követte őt. Ez a régi ellentét eszkalálódott aztán 1204-ben a trónviszály következtében.⁴²¹ Úgy tűnik tehát, hogy a Kalán elleni vád a király környezetéből származott, illetve az az esztergomi érsekválasztással is összefüggésbe hozható.⁴²²

A későbbieket tekintve összességében két lehetőséggel számolhatunk. Elképzelhető, hogy az új király, II. András egy hívét igyekezett megvédeni a hamis vádakkal szemben, de az is, hogy az őt támogató, de valóban bűnös főpapot akarta oltalmazni. A Kalán ellen folyó per további eseményeiről egy 1205. június 19-én a csanádi püspöknek és a cikádori apátnak küldött pápai oklevél tájékoztat,⁴²³ akik a vádak kivizsgálását kapták feladatul,⁴²⁴ 1206. július 7-én kelt levelében pedig ítélet hozatalára is felszólította őket III. Ince.⁴²⁵

A küldöttek első jelentése alapján a püspöknek *purgatiót*, tisztító (engesztelő) áldozatot kellett bemutatnia.⁴²⁶ A csanádi püspök és a cikádori apát megbízása ezt követően megújításra került, bár más tartalommal; ezúttal Kalán püspököt és javait kellett megvédeniük az esetleges károktól.⁴²⁷ Ezek alapján továbbra sem dönthető el a Kalán a királyi testvérek konfliktusában játszott szerepére vonatkozó korábbi kérdés, azonban Szeberényi Gábor véleménye szerint az ügy végkimenetelében nem játszott szerepet, hogy a pécsi püspök Andrást támogatta. Valószínűbb, hogy egyházi ellentét állhatott a háttérben, és az esztergomi érsekválasztás körüli konfliktusokhoz köthető a vád.⁴²⁸ A Kalán elleni eljárás nem ért azonban véget, 1210-ben⁴²⁹ III. Ince pápa ismét a csanádi püspököt és a cikádori apátot bízta meg, ezúttal is a főpap elleni vádak kivizs-

419 RA 187. sz.

420 RPR 2086. sz., RI III. VI. 194. (196.). sz.

421 SZEBERÉNYI 2002. 230–231.

422 L. pl. RPR 2550. sz., RI III. VIII. 89. (88.). sz., valamint SZEBERÉNYI 2002. 231.; KOSZTA 2009a. 71.; FEDELES – KOSZTA 2011. 61–62.

423 RPR 2547. sz., RI III. VIII. 99. (98.). sz.

424 Vagyis a delegált bíróság intézményét is igénybe vette.

425 RPR 2837. sz., RI III. IX. 113. sz.

426 „[...] licet idem episcopus, se posset honeste purgare, purgatione tamen minime indigeat, maxime, quum cessante causa, cessaret effectus” – CDH III/1. 41. L. HIRTE 2008. 10–11. A *purgatio canonicára* l. FEINE 1955. 440.

427 „[...] quod aliqui contra eum invidia torqueantur, deiectionem ipsius exaltationem propriam existimantes. Significaturi nobis, quum expedire videritis, de singulis circumstantiis veritatem” – CDH III/1. 42.

428 SZEBERÉNYI 2002. 231–233.

429 1210. március 9. RPR 3930. sz., RI III. XIII. 12. sz.

gálásával.⁴³⁰ Ebben az esetben azonban nem ismert a delegáltak döntése, annyi azonban bizonyos, hogy Kalán haláláig, 1218-ig, a pécsi püspöki méltóságot viselte, vagyis feltehetően ezúttal is tisztázta magát.⁴³¹

1217. június 17-én a váradi püspöknek írt III. Honorius,⁴³² a főpapot ugyanis azzal gyanúsították meg, hogy a krizmát csak anyagi ellenszolgáltatás fejében adta ki egyházmegyéje főespereseinek és papjainak, valamint a vonakodókat hivatalból, illetve javadalomból való felfüggesztéssel (*suspensio ab officio, beneficium*) sújtotta. A pápa megintette a prelátust, és megparancsolta a fenyegetések feloldását, valamint a jogtalan gyakorlat beszüntetését.⁴³³ Jelen esetben tehát nem került sor bírók kiküldésére, mindazonáltal a Szentszékhez fordulás miatt nem mellőzhető az ügy említése.

1218-ban egy másik főpap, a váci ellen tettek panaszt, amelyet a veszprémi püspök a zirci és pilisi apátokkal kellett kivizsgálnia. A váci egyházmegye két főesperesének keresete szerint a püspök, Jakab⁴³⁴ bűnös életvitele mellett egyházmegyéje klerikusait erőszakkal megkárosította, és ezzel az embereket megbotránkoztatta.⁴³⁵ A püspöknek felrőtták továbbá azt is, hogy jogtalanul oldott fel kiközösítéseket, és szimóniában is bűnösnek tartották.⁴³⁶ A főesperesek elsőként világi bíróság elé vitték panaszuk, csak ezután fordultak a római Szentszékhez, ami a küldöttbírók rendszerének elterjedtségével is összefüggésbe

430 Pl. „[...] quod aliqui contra eum invidia torqueantur, deiectionem ipsius exaltationem propriam estimantes, significaturi nobis, quum expedire videritis, de singulis circumstantiis veritatem [...] non est de levi credendum, quod, postquam ad senilem pervenit etatem discretioni vestre per apostolica scripta precipiendo mandamus, quatenus, quum per episcopum ipsum non steterit, quo minus purgaverit semetipsum, quando purgationem curavit offerre, non ut ratum haberet [...]” – CDH III/1. 99.

431 Az eljárásra l. HIRTE 2008. 10–19. Kalánra l. SZEBERÉNYI 2002; KOSZTA 2009a. 71.; FEDELES – KOSZTA 2011. 61–62.; ZSOLDOS 2011a. 94.

432 RPR 5570. sz., RPO 601. sz.

433 „[...] tu pretextu cuiusdam consuetudinis, que dici debet potius corruptela pro chrismatis exhibitione singulis annis ab eis quamdam pecunie summam exigit et extorques, et quia nuper eam tibi solvere noluerunt, tu eos ab officiis et beneficiis suspendisti. Cum igitur id vitium sapiat simonie, ac exactiones et extorsiones huiusmodi generale concilium interdicat [...] suspensionis sententiam, quam in eos tulisti, revocans per te ipsum, illos super hoc de cetero non molestes, cum id non possemus in patientia tolerare” – CDH III/1. 203.

434 ZSOLDOS 2011a. 96.

435 1218. május 15. RPR 5795. sz., RPO 1280. sz.

436 „Clericos quoque Watienses terris, silvis, pratis redivitibus et rebus aliis per violentiam spoliati, et excommunicationis vinculo, contra statuta concilii generalis, adstringit, ac quosdam ex eis per incompositam familiam, quam habere ipse incompositus delectatur, sic fecit inhoneste tractari, quod quidam illorum, rebus omnibus spoliati, ex inflictis vulneribus perierunt [...] ecclesiasticum beneficium simoniace confert, pretermisiss idoneis, minus dignis, ac illos, qui in canonem incidunt sententie promulgate, absolvere auctoritate propria non veretur” – VMHH I. 13. XXI. sz.

hozható.⁴³⁷ Az eljárás későbbi eseményei nem ismertek, de a püspök megtartotta hivatalát.⁴³⁸ 1222-ben ugyanakkor a székeskáptalan két kanonokja emelt panaszt egy egyházmegyei főesperes ellen, akit szimóniával, konkubinátussal és erőszakkal vádoltak, valamint azzal, hogy bíróként a kánonjog figyelmen kívül hagyásával hozott ítéleteket.⁴³⁹ III. Honorius a nyitrai főesperest és az esztergom-szenttamási káptalan prépostját bízta meg a vizsgálattal.⁴⁴⁰

1221. február 11-i dátummal III. Honorius megparancsolta a gradói patriar chának, hogy a trieszti püspök ellen folytasson vizsgálatot, az ellene felhozott vád szerint ugyanis a prelátnak kiraboltatta a pilisi apátot, illetve a fehérvári és nyitrai főespereseket, miközben azok Rómából hazafelé tartottak.⁴⁴¹ A pápa e mellett a Kúriába idézte a trieszti püspököt, hogy ott feleljen tettéért. Ugyanazon évben egy magyarországi eset is a pápa elé került. 1221. április 23-án az esztergomi és veszprémi egyházmegyék prelátnusainak címezve írt III. Honorius, és megparancsolta nekik, hogy ne szolgáltassák ki a szentségeket a pozsonyi prépost által egyházi tilalom alá helyezett és kiközösített személyek részére. A rendelkezés jelentőségét mutatja, hogy a nevezett prépost maga fordult az ügy miatt a római Szentszékhez,⁴⁴² illetve arra is utal, hogy a korszakban egyházi fenytékkal sújtott személyek alkalmanként kísérletet tettek arra, hogy más egyházakhoz fordulva kerüljék meg büntetésük.

1223-ban a zágrábi püspök ellen merült fel panasz, méghozzá egy helyi kanonok és egyben pápai alszerpap, Primogenitus részéről. A pápa a somogyvári és a zselicszentjakabi apátot bízta meg a vizsgálattal, illetve a püspök megidé-

437 „Sane dilecti filii, E. et B. archidiaconi ecclesie Vacienſis, pro se, ac capitulo eiusdem ecclesie, in nostra proposuerunt presentia constituti [...] Et quum dicti archidiaconi quosdam de familia eius episcopi, qui eos aggressi fuerant, coram seculari iudice convenirent [...]” – CDH III/1. 261–262. A rendszer elterjedésére és jellemzőire l. MÜLLER 2008a. 118–119., 129–130.

438 Vö. ZSOLDOS 2011a. 96.

439 „Archidiaconatum eiusdem ecclesie per simoniacam obtinuit pravitatem, non contentus quam pluribus parochialibus ecclesiis [...] quemdam spurium suum, quem de quadam muliere suscepit [...] ad maiorem damnationis sue cumulum, causis secularibus, de quibus interdum sanguinis effusio provenit, temere se immiscet, aliaque plura exercens enormia, in sue salutis dispendium, et derogationem ordinis clericalis, canonicos canonicè institutos sine causa destituere, et alios contra sanctiones canonicas instituere, in ecclesia predicta, presumpsit pro sue arbitrio voluntatis” – VMHH I. 35. LXXII. sz.

440 1222. december 15. RPR 6899. sz., RPO 4161. sz.

441 RPR 6564. sz. Az első két személy a király képviselőjében járt el, míg a nyitrai főesperes az esztergomi érsek prokurátora volt.

442 „[...] prepositus Posoniensis nobis insinuare curavit, quod vos parrochianos ipsius interdictos vel excommunicatos iustitia exigente presumatis recipere ad divina in eius preiudicium et canonicè discipline contemptum. Ideoque presentium vobis auctoritate districtius inhibemus, ne id de cetero facere presumatis, si debitam vultis effugere ultionem” – ÁÚO I. 179. 100. sz., RPR 6628. sz.

zésével.⁴⁴³ A vádak szerint István püspök ugyanis erőszakkal támadott meg egy egyházat, ahol még gyilkosság vétkébe is esett. A megbízás szövege arra is rámutat, hogy az ügyben nem ez volt az első delegálás, de a püspök az apátok első idézését figyelmen kívül hagyva nem jelent meg Rómában, valamint képviselőt sem küldött el.⁴⁴⁴ Az eljárás részletei nem ismertek, de István püspök 1224-ig töltötte csak be méltóságát,⁴⁴⁵ utóda, aki szintén az István nevet viselte, Primogenitushoz hasonlóan pápai alszerpap volt, és korábban aradi prépostként a királyi kancellár méltóságát is viselte.⁴⁴⁶

1227-ben a pannonhalmi apát keresetének vizsgálatával bízta meg a pápa a győri püspököt, a prépostot és a kántort, amelyet Uros apát Róbert esztergomi érsek ellen nyújtott be.⁴⁴⁷ A főpap a vád szerint még veszprémi püspökként elpusztította Pannonhalma egy kápolnáját, és megfosztotta jogaitól az ott élő szerzeteseket. Korábban a kalocsai érsek és bírótársai ellen már kifogást emelt Róbert,⁴⁴⁸ ezért volt szükség az új delegálásra, mivel az *audientia litterarum contradictarum*ban sem sikerült előrehaladást elérni.⁴⁴⁹

IX. Gergely pontifikátusának elején a váradi püspöknek és a kalocsai érseknek is problémája akadt, ezúttal az Apostoli Székkal. Sándor váradi püspököt még III. Honorius pápa bízta meg ugyanis a feladattal, hogy egy S.-ként megnevezett presbitert, egyházmegyéje egy volt főesperesét kártalanítsa a nehézségek miatt, amelyeket azért szenvedett el, mivel gyilkossággal vádolták meg. A püspök azonban nem tett eleget a felszólításnak, majd feljebbvalója, Csák nb.

443 A harmadik megbízott személye vagy hivatala nem ismert. RPR 7051. sz., RPO 4428. sz. 1223. július 11.

444 „Quod ven. frater noster Zagrabiensis episcopus, loci dioecesanus, ecclesiam ipsam incendio devastarat, homicidium perpetraverat, et pro iniiectione manuum in quosdam ipsius ecclesie canonicos violenta, vinculo excommunicationis astrictus [...] vestris sigillis remiseritis fideliter interclusa, prefigentes partibus terminum competentem, quo nostro se conspectui presentarent, eodem preposito cum quibusdam suis concanonis in prefixo eis termino propter hoc ad Sedem Apostolicam accedente, memoratus tamen episcopus, utpote sibi conscius, nec venit, nec misit aliquem responsalem” – VMHH I. 41–42. LXXXIV. sz.

445 ZSOLDOS 2011a. 102.

446 L. ZSOLDOS 2011a. 108. és pl. „Datum per manus magistri Stephani, domini pape subdiaconi, Zagrabiensis electi, nostre aule cancellarii” – CDH III/2. 69., MNL OL DL 868 15, RA 420. sz. L. RAZUM 2019. 138–139. A pápai kápolna tagjainak külső hivatalaira l. ELZE 1950. 183–193.; JOHRENDT 2012. 268–269.

447 1227. szeptember 15. MNL OL DF 206 893, RPR 8034. sz.

448 A bírók elutasítására l. HAGENEDER 1967. 37.; SWEENEY 1989. 33–34.

449 „[...] quod cum venerabilis frater noster archiepiscopus Strigoniensis tunc Vesprimiensis episcopus quandam eorum capellam cum suis hedificiis incendi fecerit, et monachos existentes ibidem bonis omnibus spoliari, et cum super hoc ad venerabilem fratrem nostrum Colocensem archiepiscopum et suos collegas apostolicas litteras impetrassent, dictus Strigoniensis Sedem Apostolicam appellasset, sed appellationem suam non est infra tempus legitimus prosecutus” – ÁÚO I. 246. 144. sz. Vö. FALKENSTEIN 1986. 40–41.

Ugrin kalocsai érsek is hasonlóan járt el. Ezután az esztergomi főpap nem tudott előrehaladást elérni, ezért a pápa az ekkor az országban tartózkodó káplánjához, Egyedhez⁴⁵⁰ fordult. Feladata az ítélet foganatosításában állt, amennyiben a korábban kijelölt bírók a váradi püspöknél azt nem tudták volna elérni.⁴⁵¹ Az említett presbiter ekkor ismét az Apostoli Székhez fordult, így 1230. január 26-án IX. Gergely az egresi apátot delegálta a feladatra, szintén sikertelenül.⁴⁵² Több forrás azonban nem ismert, így nem tudhatjuk, a főpapok miért vonakodtak a feladat végrehajtásától, ami végül a pápai káplán meghatalmazásához vezetett. Ugyanakkor az eset fontos bizonyítéka annak, hogy egy pápai delegálás esetében gyakorlatilag jelentős retorzió nélkül lehetséges volt a bírói feladat elhanyagolása.⁴⁵³ Ez természetesen nem volt magyar sajátosság, ahogyan azt egyebek mellett ausztriai esetek is mutatják.⁴⁵⁴

Egy 1231-es pápai oklevél alapján az is megállapítható, hogy a korszakban nem volt ismeretlen az egyháziak által egymás ellen elkövetett erőszakos bűncselekmény sem. Május 7-i dátummal ugyanis IX. Gergely olyan szerzetesek helyzete miatt írt a pannonhalmi apátnak, akiket erőszak, szízmónia, egyházi tilalom alatti misézés, vagy más fegyelemsértés miatt közösítettek ki. A pápa arra figyelmeztette az apátot, hogy az említett szerzeteseknek Rómába kellett fellebbezniük büntetésük feloldásáért, mivel az apátság *exempt*⁴⁵⁵ státusúként közvetlenül a Szentszékhez tartozott.⁴⁵⁶

450 Egyedre l. BARABÁS 2019c. és a 8. fejezetet.

451 „[...] idem presbiter super hoc ad Sedem Apostolicam recurrisset, idem predecessor noster motus misericordia super eum, ipsi episcopo per sua scripta mandavit, ut dispensaret cum ipso presbitero super proventibus antedictis [...] idem eius miserie miserans per scripta sua mandavit episcopo sepe dicto, ut competens beneficium [...] Nihilominus venerabili fratri nostro Colocensi a. episcopo et suis coniudicibus per suas dans litteras in mandatis, ut si dictus episcopus mandatum suum neglexerit adimplere [...] Sed nec episcopus ipse voluit apostolicum adimplere mandatum, nec dicti archiepiscopus, eiusque college illud exequi curaverunt venerabili fratri nostro Strigoniensi a. episcopo, et coniudicibus suis mandasset postmodum, ut iniungerent episcopo sepedicto, ut infra duos menses assignaret in civitate vel dioecesi sua beneficium competens. [...] Alioquin vos sublato cuiuslibet occasionis, dilationis, difficultatis, et appellationis obstaculo, id exequi procuratis, non obstantibus litteris, quas dictus episcopus in elusionem mandati apostolici super his contra eumdem presbiterum ad dilectum filium magistrum Egidium subdiaconum et capellanum nostrum dicitur impetrasse” – CDH III/2. 201–203.

452 RPR 8487. sz., RG IX. 396. sz.

453 Somogyi Szilvia szerint a rendszer hatékonysága igen alacsony volt a Magyar Királyságban. SOMOGYI 2013. 19–22.

454 Vö. HAGENEDER 1967. 33–36.

455 Az *exemptióra* l. KISS 2013. 31–39. és KÉRY 2012. Pannonhalma helyzetére: KISS 2004.

456 „[...] ut nonnullis eiusdem monasterii, quod immediate Apostolice Sedi subest, monachis, qui pro iniectione violenta manuum in canonem inciderunt sententie promulgate, nisi eorum difficilis fuerit et enormis excessus, propter quem merito ad Sedem Apostolicam sint mittendi, possit iuxta formam ecclesie absolutionis beneficium impertiri facturus cum simoniicis prout in constitutione generalis concilii continetur et liceat ei cum

1232. március 20-án a pápa azzal bízta meg Ugrin kalocsai érseket, hogy kezelje a szerémségi püspök és főesperes konfliktusát. A püspök ugyanis bepanaszolta egyházmegyéje főesperesét, mivel az egy kolostor ügyében megsértette joghatóságát.⁴⁵⁷ Egy nappal később, 1232. március 21-én pedig a csanádi püspököt bízta meg IX. Gergely a belgrádi (nándorfehérvári) és a barancsi egyházak ügyével.⁴⁵⁸ A balkáni püspökök, amelyek egyházmegyéi korábban unióra léptek Rómával, ekkor már ki akarták vonni magukat a pápa joghatósága alól. A csanádi főpap feladata a két püspökség a szerémivel történő egyesítése volt, amennyiben nem mutatnának hűséget a Római Egyház irányában.⁴⁵⁹

Pecorari Jakab legátus tevékenysége, sok más mellett, fegyelmi ügyeket is érintett, melyek közül kiemelkedik Bertalan pécsi püspök *suspensiója*.⁴⁶⁰ A felfüggesztett francia származású püspök több alkalommal járt a király megbízásából Nyugat-Európában hosszabb utak keretében, 1232 vége és 1234 eleje között is így tett, királyi követként Aragóniában és Burgundiában teljesített szolgálatot,⁴⁶¹ éppen Jakab magyarországi missziója idején. A legátus felfüggesztésre vonatkozó döntése egy 1234. december 15-én kelt pápai oklevél⁴⁶² alapján ismert. Koszta László szerint a legátus ciszterci szerzetesként alapvető ellen-szenvvel tekintett a király kegyében álló püspökre, akinek Clunyvel különösen jó kapcsolatai voltak.⁴⁶³ Ugyanakkor csak annyi látszik bizonyosnak, hogy IX. Gergely végül – a nevezett levéllel – feloldotta Bertalan *suspensióját*,⁴⁶⁴ így a püs-

excommunicatis, qui per simplicitatem et iuris ignorantiam celebravere divina et sacerdos ordines receperunt etiam qui scienter in concemptum ecclesiastice discipline talia presumpserunt, dispensare” – MNL OL DF 206 911, ÉRSZEGI 1989. 56. sz. Vö. KISS 2004.

457 „Archidiaconus Sirmiensi in tantam prorumpit temeritatis audaciam, ut in eundem episcopum et ecclesiam suam iurisdictionem exercere presumat: quare idem episcopus nobis humiliter supplicavit [...] Nos igitur eisdem episcopo et ecclesie paterno compatientes affectu, ipsos cum omnibus iuribus et pertinentiis eorundem a iurisdictione ipsius archidiaconi penitus eximentes, mandamus, quatenus prefato archidiaconi, ne in eos iurisdictionem aliquam de cetero exercere presumat, ex parte nostra districte studeas inhibere” – ÁÚO I. 296. 179. sz., RPR 8899. sz., RG IX. 783. sz. Vö. BÓNIS 1997. 631.; TERNOVÁ CZ 2013. 462.

458 „[...] quatenus predictos episcopos infra competentem terminum, a te prefigendum eisdem, ad unitatem Romane ecclesie reverentes sibi reverenter obedient, intendant, sollicitate moneas, et inducas. Quod si monitis aquiescere forte noluerint, ex tunc subdas episcopatus eorum auctoritate nostra, episcopatu Sirmiensi” – VMHH I. 104. CLXXIX. sz., RPR 8901. sz., RG IX. 785. sz. Vö. SENGA 1988. 45–47.

459 L. TERNOVÁ CZ 2017. 233. A nándorfehérvári püspökség történetére legutóbb l. TERNOVÁ CZ 2018.

460 RPR 9799. sz., RG IX. 2322. sz. L. KOSZTA 2007a. 38–39.

461 Bertalanra l. KOSZTA 2007a.

462 RPR 9799. sz., RG IX. 2322. sz.

463 KOSZTA 2007a. 38.

464 Illetve megparancsolta azt az esztergomi érseknek: „Transmissa nobis B. Quinqueecclesien. petitio continebat, quod quum idem olim a carissimo in Christo filio nostro illustri rege Ungarie pro quibusdam ipsius negotiis procurandis in Hispaniam et Burgundiam

pök megtarthatta hivatalát. Jakab tevékenységének nyoma egy másik esetben is megtalálható. 1235. augusztus 31-én, vagyis több mint egy évvel a legátus távozta után, a pápa azzal bízta meg a váci püspököt és a mogyoródi apátot, hogy vizsgálják meg azon királyi káplánok esetét,⁴⁶⁵ akik ellen az a gyanú merült fel, hogy a Jakab által elrendelt egyházi tilalom ellenére miséztek.⁴⁶⁶

A 13. század elejének egy hosszan elhúzódó pereskedése, a csanádi püspök és a bizerei apát konfliktusa esetében alapvetően joghatósági vita állt a háttérben, amely azonban olyannyira eszkalálódott, amely példa nélküli a vizsgált korokban. A püspök patrónusi jogokat akart gyakorolni a bencés monostor felett, amit az apát visszautasított, és az ekkor a királyságban jelenlévő legátushoz, Pecorari Jakabhoz fordult,⁴⁶⁷ aki a bizonyítékok megvizsgálása után az apát javára döntött, amit azonban a püspök nem fogadott el, sőt, erőszakkal elfoglalta a monostort, illetve az apátot és 32 szerzetest fogságba vetett.⁴⁶⁸ Ebben a helyzetben új bírókat delegált a Szentszék, a küldöttek a szokásos ügymenetet követve felfüggesztették a püspököt és kiközösítették segítőtársait, majd visszaküldték az ügyet az Apostoli Székhez.⁴⁶⁹ Bulcsú püspök azonban továbbra is vonakodott a pápai eljárástól és egy római úttól, vagy akár képviselő küldésétől.

transmissus esset, dilectus filius nostre Prenestin. electus, tunc in Hungarie partibus legationis fungens officio, ipsum in regionibus antedictis pro predicti regis negociis existentem, ab officio, auctoritate quarumdam litterarum obtenturam a Sede Apostolica, suspendit [...] nos igitur episcopum supradicti devotis precibus inclinati mandamus, quatenus ab eo, de nostris parere mandatis super his, pro quibus in eum est dicta suspensionis sententia promulgata, sufficiente cautione recepta, sententiam nobis reservato mandato relaxes eandem, et denuncies eam publice relaxatam” – VMHH I. 131–132. CCXXVI. sz.

465 RPR 10012. sz., RG IX. 2759. sz.

466 „Illustris rex Ungarie nobis humiliter supplicavit, ut capellanis suis, qui tempore, quo tenebatur excommunicationis et interdicti sententiis [...] celebrarunt eidem, sententiis illis eum non teneri credentes, misericorditer parcere dignaremur [...] quatenus iniuncta ipsis penitentia competenti, eis que ad tempus aliquod ab ordinum suorum executione suspensis, secum super hoc auctoritate apostolica dispensetis” – ÁÚO I. 341. 210. sz. A bíboros-legátus megbízásában ugyanis a boszniai püspök vette az országot egyházi tilalom alá. L. ALMÁSI 1993. 136–138.; FRAKNÓI 1901. 58–59.

467 Vö. HERDE 1970. 364–372.; HERDE 2002. 38–39.; JUHÁSZ 1930. 169.

468 „Episcopum Cenadien. ex altera super illatis dampnis, et irrogatis eis iniuriis ab eodem episcopo iure patronatus, quod in eodem monasterio dictus episcopus se habere dicebat, et rebus aliis coram venerabili fratre nostro tunc electo Prenestino, dum in partibus illis legationis officio fungeretur [...] cum armatorum multitudine, hostiliter ad monasterium ipsum accessit, et ianuis eius fractis dictum abbatem et triginta et duos monachos, se protectioni apostolice supponentes” – VMHH I. 132. CCXXVII. sz. Vö. JUHÁSZ 1930. 169.

469 „[...] dilectis filiis Stephani regis, Benedicti, et Stephani prothomartyris sancti Augustini ordinis abbatibus, Varadien. dioec. nostris dedimus litteris in mandatis, ut, si res taliter se haberet, predictum episcopum, ut eosdem abbatem, et monachos pristina restituens libertati [...] iam dictos manuum iniectores tamen, appellatione remota, excommunicatos publice nunciantes, et facientes ab omnibus artius evitari, donec passis iniuriam satisfacerent competenter, et cum eorumdem iudicum litterarum testimonio venirent ad Sedem Apostolicam absolvendi [...] propter quod ipsum dicti iudices ab officio et beneficio

Az *audientiában* Rainaldo del Segni, Ostia bíboros-püspöke, a későbbi IV. Sándor pápa vizsgálta meg az ügyet,⁴⁷⁰ de ő sem tudott végleges ítéletet hozni a püspök távolléte miatt. 1235. július 19-én így a pannonhalmi és a szekszárdi apátokat delegálta IX. Gergely.⁴⁷¹ A küldötteknek az apát érdekében kellett eljárniuk, illetve ismételten ki kellett hirdetniük a korábbi *suspensiót* és kiközösítéseket.⁴⁷² A püspök azonban ezt is figyelmen kívül hagyta, így az apátok ismét egyházi fenyítéssel sújtották őt.⁴⁷³

Egy 1236. június 19-én kelt pápai levél⁴⁷⁴ arról tudósít, hogy a konfliktus odáig fajult,⁴⁷⁵ hogy az apát és néhány szerzetes gyilkosság áldozata lett, ami- ben a csanádi püspök is szerepet játszott,⁴⁷⁶ erre utal az is, hogy a tettesek az oltalma alá menekültek.⁴⁷⁷ Az új delegáltak (a pécsváradi, a tihanyi és az ercsi

suspendentes, iam dictos manuum iniectores excommunicatos publice nunciarunt [...] et grave scandalum aliorum. Iidem vero iudices processum negotii ad examen apostolicum remittentes prefixerunt eidem episcopo terminum peremptorium competentem” – VMHH I. 132. CCXXVII. sz.

470 „[...] idem episcopus non venerit in tempore, nec post terminum etiam diutius exspectatus [...] Ostiensem episcopum dedimus auditorem” – VMHH I. 132–133. CCXXVII. sz., HC 6.

471 Egy közelebbről meg nem nevezett fehérvári méltóságviselővel. RPR 9965. sz., RG IX. 2681. sz.

472 „[...] faciatis ipsi abbati expensas ad prosecutionem negotii necessarias de bonis monasterii provider [...] festum purificationis proximo futurum, quo personaliter nostro se conspectui representent [...] Volumus autem, quod si excommunicationis sententiam in prefatum episcopum contigerit promulgari vobis, ipsum excommunicatum et suspensum publice nunciantes” – VMHH I. 133. CCXXVII. sz.

473 „Sed ipse non solum id efficere penitus recusavit, verum etiam peccata peccatis accumulans, peiora prioribus fuit eis terribiliter comminatus, propter quod ipsum dicti iudices ab officio et beneficio suspendentes, dictos manuum iniectores excommunicatos publice nunciarunt [...] Ceterum cum dicti abbates in commisso sibi negotio procedentes iniuncto ipsi episcopo sub interminatione anathematis, ut expensas iusta mandatum nostrum abbati solveret supradicto, ac prefixo iamdictis episcopo et Cornelio ac duobus monachis termino peremptorio [...] tandem ad instantem supplicationem ipsius episcopi pax fuit inter eos taliter reformata, et firmata etiam eiusdem episcopi iuramento” – ÁÚO II. 43–44. 15. sz. Vö. JUHÁSZ 1930. 169–170.

474 RPR 10195. sz., RG IX. 3233. sz. Az új megbízást a pécsváradi, a tihanyi és az ercsi apát kapta. Vö. PRT XII/B. 310.

475 Püspöki erőszakra további példák is ismertek, egyebek mellett az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apát ellentéte. RPR 6862. sz., RPO 4048. sz.

476 „[...] ut dicitur [...] Cenadiensis episcopi in necem bone memorie abbatis monasterii Bistriensis crudeliter perpetrarunt [...] quod post pacem inter eosdem abbatem et episcopum reformatam fuit idem abbas non minus proditorie quam crudeliter et miserabiliter interfectus” – ÁÚO II. 42. 15. sz. Vö. JUHÁSZ 1930. 170.

477 „[...] et vix ibidem per unius mensis spatium existente, irruentes in eum viri absque misericordia, filii scelerati, quod non absque amaritudine mentis referimus ipsum interfectum bestiali more conciderunt in frusta, et ut in excessibus suis excederent universos [...] impie trucidantes, cuiusdam monachi sacerdotis, qui se ad defensionem ipsius, ut poterat. Opponebat, dextre manus digitos amputarunt, nonnullis ibi relictis letaliter vulneratis, et sic innocentum sanguine cruentati recedentes a cede ad eundem

apátok) feladata volt a gyilkosság körülményeinek a felderítése, illetve a felelősök jogos büntetése, vagyis kiközösítése.⁴⁷⁸ A püspök szerepét is tisztázniuk kellett, illetve jelentésükben tájékoztatni a pápát.⁴⁷⁹ IX. Gergely még ugyanazon évben, 1236. szeptember 3-án új megbízást küldött, ezúttal az esztergom-szenttamási káptalan prépostjának, a vértesi bencés apátnak és a zsámbéki pre-montrei prépostnak. Az új delegáltaknak a kirabolt monostor kártalanítását és a püspök Rómába idézését kellett elérniük.⁴⁸⁰

Bulcsú püspök, aki korábban számos alkalommal bíróként eljárva feltehetően komoly tapasztalatokat szerzett a delegált bíróság működését illetően,⁴⁸¹ annyiban változtatta meg korábbi magatartását, hogy ebben a helyzetben távolmaradását betegségével indokolta, ahogyan arról az új pápai megbízottaknak 1237. augusztus 28-án küldött oklevél tájékoztat.⁴⁸² A zirci apát, a johanniták magyarországi perjele és Lukács győri kanonok⁴⁸³ azt a feladatot kapta, hogy vizsgálják meg a csanádi püspök életkorát és az ezzel kapcsolatos betegségeit, köztük a látását, és amennyiben alkalmatlannak találják méltósága betöltésére, kényszerítsék lemondásra. IX. Gergely arra nézve is adott instrukciókat, hogy ez utóbbi esetben felügyeljék a kánoni választást, míg a püspök vonakodása esetén egy *coadiutort*, segédpüspököt, kellett kinevezzenek, aki az egyházmegye lelki és anyagi ügyeit intézte volna.⁴⁸⁴ Szeptember 1-jei dátummal egy másik okle-

-
- episcopum aufugerunt” – ÁÚO II. 44. 15. sz.
- 478 „[...] mandamus, quatenus predictos sacrilegos et omnes quorum ope scelus est huiusmodi perpetratum, et qui in hoc prestiterunt auxilium, consilium vel favorem, faciatis per Strigoniensem provinciam, et alia loca, in quibus expedire videritis, pulsatis campanis et candelis accensis, singulis diebus dominicis et festivis excommunicatos solemniter nunciari” – ÁÚO II. 45. 15. sz. Vö. HERDE 1970. 314–316.
- 479 „[...] faciatis de boni ipsius episcopi expensas ad prosecutionem negotii necessarias ministrari, contradictores etc. Verum quia in premissis excessibus eiusdem episcopi dicitur esse manus, volumus et mandamus, ut tam de personis, que huiusmodi flagitium commiserunt, quam illorum, qui in hoc dederunt consilium, auxilium vel favorem, utrum idem episcopus eosdem sacrilegos receptavit, ac de omnibus circumstantiis negotii diligentissime inquirentes, que inveneritis, studeatis nobis vestris litteris fideliter intimare” – ÁÚO II. 45–46. 16. sz.
- 480 „Unde cum in partibus illis propter potentiam eorundem et venerabilis fratris nostri Cenadiensis episcopi ipsos in sua malitia confoventis, per cuius oppressionem monasterium ipsum dicitur fere ad nichilum iam deductum, de pari nequeant contendere cum eisdem, super hoc provideri sibi humiliter postularunt. Quocirca mandamus, quatenus dictis preposito et capitulo prefigatis terminum peremptorium competentem, quo se nostra conspectui per procuratorem idoneum representent, facturi super premissis et aliis eorum querelis et recepturi, quod ordo dictaverit rationis” – ÁÚO II. 52. 20. sz., RPR 10237. sz., RG IX. 3317. sz.
- 481 L. a 3.3. fejezetben.
- 482 RPR 10438. sz., RG IX. 3846. sz. Vö. GANZER 1968. 123.; JUHÁSZ 1930. 170.
- 483 C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 15., 79.
- 484 „[...] sicut nostris auribus est relatam, Cenadiensis episcopus adeo sit infirmitate gravatus et impeditus lumine oculorum [...] mandamus, quatenus inquisita super his diligentius

vél is kiállításra került ugyanazon címzettek számára,⁴⁸⁵ amely szerint a püspök több évnyi ellenállás után prokurátort küldött Rómába, ahol Pecorari Jakab, a korábbi legátus elé került az ügy. Az *auditor* előtt Bulcsú képviselője a püspök életkorával és betegségeivel próbálta menteni a korábbi távolmaradást,⁴⁸⁶ illetve megtámadta a pécsváradai apát vizsgálatát⁴⁸⁷ a tanúk megbízhatatlanságára hivatkozva.⁴⁸⁸ Az újonnan felhatalmazott delegáltaknak tehát a tanúkat is újra ki kellett hallgatni és arról jelentést készíteni, illetve azon szerzeteseket kiközösítéssel sújtani, akiknek része volt korábban az apát meggyilkolásában, amíg azok pápai bíróság elé nem kerülnek.⁴⁸⁹

1238-ban a zirci apát, a johannita perjel és Lukács (ezúttal soproni főesperesként címezve) újabb felhatalmazást kaptak,⁴⁹⁰ ezúttal is a püspök állapotának a vizsgálata volt a feladat, illetve szükség esetén egy segédpüspök ki-nevezése.⁴⁹¹ Az utolsó ismert oklevél megadja a választ arra a kérdésre, hogy mi-

veritate, si rem inveneritis ita esse, ipsum ad cedendum monere attentius, et inducere studeatis [...] infra quem cum consilio vestro provideant per electionem canonicam de persona idonea in pastorem vos ei coadiutorem in temporalibus et spiritualibus deputetis” – VMHH I. 158. CCLXXXI. sz. Vö. GANZER 1968. 123.; FEINE 1955. 371–372.; JUHÁSZ 1930. 170.

485 RPR 10440. sz., RG IX. 3852. sz.

486 „Quum autem nuper dilectus filius A. prepositus Salvatoris, procurator ipsius, habens super hoc speciale mandatum, coram venerabili fratre nostro episcopo Penestrino, quem eidem procuratori et parti alteri dedimus auditorem, in anima eiusdem Cenadiensis prestiterit iuramentum, quod confectus senio, ac alias infirmitate gravatus et impeditus, lumine oculorum, venire non potuit [...] si latas in ipsum predictas excommunicationis, suspensionis, et interdicti sententias constiterit rationabiliter promulgatas, relaxetis ipsas iuxta formam ecclesie ad cautelam” – VMHH I. 159. CCLXXXII. sz.

487 RPR 10195. sz., RG IX. 3233. sz.

488 A prokurátorok gyakran tettek kísérletet arra, hogy különböző kifogásokkal lassítsák az ítélethozatalt. Vö. HAGENEDER 1967. 38–42.

489 „[...] et propter hoc per dilectum filium Waradiensem abbatem et coniuudices suos inquisitionem fieri fecerimus contra eum, quia fuit dictus procurator episcopi protestatus, quod posset si vellet, obiicere in dicta testium et personas, ne persecutio negotii frivolis occasionibus impediri valeat, vel differi [...] infra quinque menses, a receptione presentium, recipiatis et examinatis prudenter, depositiones ipsorum, vestris inclusas sigillis, et processum vestrum nobis fideliter transmissuri, prefigendo postmodum partibus terminum peremptorium competentem, quo idem episcopus personaliter vel ipse, ut superius expressum est, et altera pars per procuratores idoneos compareant, a nobis iustam, auctore Domino, sententiam recepture [...]. Ceterum quum Cornelius monachus, qui per prefatum episcopum dicebatur intrusus in monasterium Bistriense, Zacharias, Rotundus et Mathias, principales fautores eorum, fuerint per dictos iudices pro eo, quod citati ad nostram presentiam non venerint, vinculo excommunicationis adstricti, prout ipsorum littere continebant, excommunicatos denunciatis eosdem, et faciatis tamdiu ab omnibus arctius evitari, donec coram nobis se personaliter representent” – CDH IV/1. 94–95.

490 1238. július 28. RPR 10627. sz., RG IX. 4455. sz.

491 „Sed vos, sicut nobis per vestras intimastis, licet inveneritis eundem episcopum tantum

ért volt elkerülhetetlen az egymást rövid időn belül követő sorozatos delegálás. 1241. február 7-én az ekkor Magyarországon tartózkodó káplánjának, Johannes de Civittelának⁴⁹² írt IX. Gergely pápa, akit a pilisi apáttal együtt felhatalmazott a csanádi püspök állapotának vizsgálatára.⁴⁹³ Erre a korábbi bírók eljárása miatt volt szükség, mivel a gyanú szerint azok védelmezték Bulcsút és nem hajtották végre a nekik adott megbízást.⁴⁹⁴ Ez az eset is jól példázza, hogy a mandátumokat nem minden esetben hajtották végre maradéktalanul, még ha nem is utasították azokat vissza.⁴⁹⁵ A káplánnak és az apátnak adott utasítások hasonlóak voltak a korábbiakhoz.⁴⁹⁶ A mongol támadás azonban feltehetően megakadályozta a feladat végrehajtását, Bulcsú 1254-ig viselte méltóságát.⁴⁹⁷

1237-ben Mihály fehérvári prépost ügyében kellett eljárnia a veszprémi püspöknek, a zirci apátnak és a magyarországi johanniták perjelének. A prépostot ugyanis korábban bűnös életvitele miatt elűzték egyházából, ő azonban igyekezett visszatérni a prépostságba,⁴⁹⁸ a küldötteknek ebben kellett őt segíteni.⁴⁹⁹ Érdemes kitérni arra a körülményre is, hogy a veszprémi püspök éppen ebben az időben kapott idézést IX. Gergelytől, hogy Rómában feleljen az ellene felhozott vádakra.⁵⁰⁰

A káptalan az első pápai eljárás után ismételten panaszt emelt Mihály ellen, ezúttal szimóniával és a fehérvári prépostság javainak hanyag kezelésével vádolták őt. 1240. május 29-én emiatt IX. Gergely a pilisi apátot, a budai örkanonokot és a veszprémi prépostot hatalmazta fel bíróként,⁵⁰¹ megparancsolva, hogy a

defectum luminis, quod inhabilis sit ad pontificale officium exercendum, quia tamen ipsum non invenistis alias gravi infirmitate corporis laborare [...] coadiutorem ei tam in spiritualibus, quam in temporalibus deputetis” – VMHH I. 164. CCXCI. sz.

492 L. BARABÁS 2013c. 71–72.

493 RPR 10985. sz., RG IX. 5364. sz. L. Kiss 2010. 199.

494 „[...] nos super hoc magistro Hospitalis, abbati de Bechon et Luce canonico Jauriensi sub certa forma direximus scripta nostra, verum sicut intelleximus, dictus magister et eius college ipsum episcopum iniquo favore foventes et deferentes homini contra Deum, in executione mandati apostolici iam elapso triennio et amplius procedere neglexerunt, in Cenadiensis ecclesie, que quasi iacet destituta pastore [...]” – ÁÚO II. 129. 73. sz.

495 L. HAGENEDER 1967. 33–36.

496 Szükség esetén segédpüspök kinevezését rendelte el IX. Gergely.

497 L. ZSOLDOS 2011a. 87., különösen 91. jz.

498 1237. május 20. „[...] ut Michelem latorem presentium ad Albensem preposituram, et ad ea que sunt prepositure annexa, restituere procuretis, id exequi sine more dispendio studeatis, non obstante, quod Albensi capitulo olim per litteras nostras iniunximus” – ÁÚO II. 59. 28. sz., RPR 10366. sz., RG IX. 3697. sz.

499 A pápa döntéséről a prépostot is tájékoztatta, illetve intette őt, hogy kövesse a kapott utasításokat. RPR 10367. sz., RG IX. 3696. sz.

500 1237. május 21. RPR 10370. sz., RG IX. 3692. sz.

501 RPR 10861. sz., RG IX. 5126. sz. L. THOROCZKAY 2016b. 178–179.; THOROCZKAY 2019. 533–535.

vizsgálatról küldjenek jelentést, és idézzék meg Mihályt az Apostoli Szék elé.⁵⁰² A pápa meghagyta ugyanakkor azt is, amennyiben a prépostot ártatlannak találják, akkor a társaskáptalan helyzetét kellett tüzetesebben megvizsgálniuk, illetve, amennyiben szükséges, kijavítani a fennálló visszasságokat.⁵⁰³ A vizsgálat eredménye Mihályra nézve lehetett kedvezőtlen, lévén IX. Gergely még 1241-ben megbízta⁵⁰⁴ Johannes de Civittela pápai káplánt, hogy vizsgálja meg az új prépostválasztás eredményét, mely szerint – az esztergomi érsek egyetértésével – Benedek budai prépost, későbbi kalocsai majd esztergomi érsek került a káptalan élére.⁵⁰⁵

Végezetül egy a korszakban különlegesnek tekinthető pápai eljárást is érintenünk kell: az ittebei bencés monostor (Srpski Itebej) apátja és testvérei hamis pénzt vertek, majd annak kiderülése után három kivételével mindannyian elmenekültek. Mindez bizonyosan 1219 előtt történt, a váradi püspök és a fehérvári prépost ekkor kapták ugyanis az ügy kivizsgálásának feladatát,⁵⁰⁶ a csanádi püspök a korábbi szerzetesek távozása után ugyanis társaskáptalanná alakította az egyházat. Minderről beszámol a pérpostnak és a kanonokoknak írt 1221 júniusi pápai levél is, amely a delegáltak eljárása, illetve a király kérelme nyomán jóváhagyta a csanádi püspök rendelkezését.⁵⁰⁷ Az új társaskáptalan azonban nem volt hosszú életű, az a tatárjárás következtében elpusztult.⁵⁰⁸

502 „[...] quod Michael, qui pro preposito se gerit ipsorum, fame sue prodigus, et salutis oblitus, preteritas culpas lima poenitentiae non extricans, sed potius assidua novarum commissione conservans, quasi abiurato amore virtutum, ad vitia firmavit affectum, Albensem ecclesiam [...] iudicia quidem et beneficia ecclesiastica exponit venalia [...] Villam, quam ecclesie prefate destruxit, associatus multitudine armatorum, eiusdem ville virginibus pudicitie violatis, et in contumeliam pudoris femineae tractatis mulieribus impudenter [...] et eam fideliter conscribentes, sub sigillis vestris nobis transmittatis inclusam, sepe dicto preposito terminum assignantes, quo se nostro conspectui personaliter representet, pro meritis recepturus” – CDH IV/1. 180–182.

503 „Quod si prepositus idem supra his non extiterit infamatus, quum Albensis ecclesia Sedem Apostolicam nullo respiciat mediante, ac ideo circa statum eius diligentiori sollertia nos oporteat vigilare, vice nostra tam in sepe fato preposito, quam in prenominationis canonicis visitationis exercentis officium, corrigentes et reformantes, que corrigenda et reformanda videritis in eisdem, rescribendo nobis, si qua forte fuerint, que vestro studio non poterint reformari” – CDH IV/1. 182.

504 1241. február 25. RPR 10992. sz., RG IX. 5380. sz.

505 L. THOROCZKAY 2016b. 178.; THOROCZKAY 2019. 533–535.

506 RPR 6149. sz.

507 RPR 6684. sz. L. RA 363. sz. A pápa egy öt nappal később, június 19-én kelt oklevelével a védelmébe vette az ittebei kanonokokat. RPR6691. sz. Vö. BENKŐ 2003. 165–166.

508 ROMHÁNYI 2008. 'Ittebe';

4.3. Egyházak és klerikusok pereit

A következőkben azon delegált bírók által vezetett pereket mutatjuk be, amelyekben különböző egyházak, egyháziak álltak szemben egymással, túlnyomó többségében kérdéses tizedjogok miatt.⁵⁰⁹ Nem célunk azonban az összes ismert eset bemutatása, a fellelhető tendenciákhoz kapcsolódva csak a jelentősebb ügyeket érintjük.

Az egyik első ismert forrás Róbert veszprémi püspök egy, a csepel-szigeti Szentábrahám kolostorral fennálló perét érinti. III. Ince 1212. január 26-án kelt oklevele szerint a szerzetesek megtagadták a prelátnak számára a tizedek beszedését.⁵¹⁰ Az ügyben a pápa a győri püspököt, a tihanyi apátot és a vasvári prépostot bízta meg bírónak, azonban nem áll rendelkezésre későbbi forrás, amelyből a per további lefolyása megismerhető lenne.⁵¹¹

Róbert püspöknek más jogesetei is ismertek, többek között a pannonthalmi apátsággal is perben állt kérdéses tizedjogok miatt.⁵¹² Ennek kezdetei III. Ince pápa idejére vezethetők vissza. 1211–1212-ben, amikor a főpap és Uros apát is a Kúriában tartózkodott, Hugolinus de Segni ostiai püspök-bíboros, a későbbi IX. Gergely pápa,⁵¹³ vizsgálta az ügyet *auditorként* a pápai udvarban. Az apát igényeit korábbi adományokkal és pápai megerősítésekkel igyekezett alátámasztani, ennek érdekében több oklevelet is benyújtott, amelyeket a kardinális hitelesnek ismert el. Az ellentét az érintett területek feletti joghatóságot, az egyházi jogi helyzetét és a szentségek kiszolgáltatásának a kérdését is érintette. Ezek tekintetében az apátnak el kellett fogadnia a püspök az érintett területek feletti kormányzati és szentelő hatalmát.⁵¹⁴ A konfliktus azonban nem oldódott meg teljesen, III. Ince ugyanis az említett iratokat több helyen problémásnak találta, így 1212. március 3-án megbízta a kalocsai érseket, illetve a cikádori és a szekszárdi apátokat az oklevelek vizsgálatával.⁵¹⁵ Három évvel később az egyházfő – átírva Szent István pannonthalmi oklevelét⁵¹⁶ – megerősítette az

509 Vö. HERDE 1970. 240–241.; SWEENEY 1989. 36–37.

510 MNL OL DF 200 003, RPR 4631. sz.

511 „[...] Vesprimiensis episcopus conquestione monstravit, quod fratres de sancto Abraham Vesprimiensis diocesis quosdam decimas sibi debitas contra iustitiam detinent occupatas” – MREV I. 19. XXVI. sz. Vö. SWEENEY 1989. 33.

512 Vö. HEGEDÜS 2014. 50–53. A pereskedés a krónikairódomra – feltételezeten – gyakorolt hatására l. CSÁKÓ 2015. 323.

513 „Nos autem intellectis per venerabilem fratrem nostrum Hugonem Hostiensem episcopum, quem partibus concessimus auditorem, que proposita fuerant coram eo, obiectiones propositas ab episcopo contra privilegia predictorum Paschalis pape ac sancti regis Stephani, quibus abbas sufficienter respondit” – MREV I. 25. XXVIII. sz.

514 L. SWEENEY 1989. 39–40.

515 RPR 4401. sz. Vö. UDVARDY 1991. 109.

516 Pannonthalma a somogyi tizedeket illető pereskedésének a Szent István-i oklevél interpolációjában játszott feltételezett szerepre l. ÉRSZEGI 1996. 75. Vö. THOROCZKAY

apátság tizedjogait és birtokait az említett eljárás eredményeképpen, illetve ítéletében Pannonhalma javára döntött az ügyben.⁵¹⁷ Róbert püspök azonban nem nyugodott bele az ügy illetén alakulásába, így megpróbálta kihasználni az apát keresztes hadjárat alatti távollétét, tizedfizetésre kényszerítve az érintett egyházakat.⁵¹⁸

Ebben a helyzetben az új pápa, III. Honorius 1218. február 1-jén új bírókat hatalmazott meg a pécsváradi, a szekszárdi és a cikádori apátok személyében.⁵¹⁹ Ugyanazon a napon a veszprémi püspököt is értesítette az új kirendelésekről.⁵²⁰ Ezen szöveg alapján ismerjük Róbert említett eljárását, amellyel kapcsolatban arra intette őt a pápa, hogy állítsa helyre az apátság jogait.⁵²¹ Egy 1218. március 3-án a püspöknek küldött levél alapján feltehető, hogy az események hatására a pannonhalmi apát és konvent a korábbi egyezség érvényesítéséért folyamodott az Apostoli Székhez.⁵²² A pápa ennek megfelelően Rómába idézte Róbertet,⁵²³ ahol azonban a püspök nem jelent meg személyesen.⁵²⁴ Március 28-án végül új bírók,⁵²⁵ a szentgotthárdi apát és perjel, valamint a győri prépost kerültek kijelölésre.⁵²⁶ Több mint tíz évvel később, 1231. április 24-i dátummal IX. Gergely pápa az apát kérésére megerősítette a felek még III. Ince idejében kötött megál-

2009b. 1393–1394.

517 1215. július 28. RPR 4986. sz., MNL OL DF 206 852, MNL OL DF 206 867; 1215. szeptember 9. MNL OL DF 206 849, RPR 4993. sz. L. PRT I. 152–155. L. ÉRSZEGI 1996. 63–64.

518 L. SWEENEY 1989. 40.; PRT I. 154–156.

519 MNL OL DF 206 858, ÉRSZEGI 1989. 28. sz. L. SWEENEY 1989. 40.

520 MNL OL DF 206 857, RPR 5684. sz.

521 „[...] tu postquam abbas eorum iter arripuit ad subsidium Terre Sancte, ipsos et ecclesias eorum in tua parochia possitas indebitis exactionibus aggravas et molestas, ac alios ipsos indebite persequeris [...] Alioquin dilectis filiis de Waradino, de Sacsard et de Cicador abbatibus Quinquecclesiensis dioecesis nostris damus litteris in mandatis, ut partibus convocatis audiant causam et apellatione remota debito fine decendant, facientes quod decreverint per censuram ecclesiasticam firmiter observari” – ÁÚO I. 154–155. 80. sz.

522 RPR 5713. sz., RPO 1084. sz.

523 „[...] compositionem [...] nec unquam receperint, nec ullo tempore sint recepturi, eo quod ipsorum monasterium liberum et exemptum per eam ancillari videtur [...] fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus usque ad festum omnium sanctorum proximum, cum ipsa compositione personaliter, aut per procuratorem sufficientem et idoneum apostolico te conspectui representes, recepturus quod super hoc duxerimus providendum” – MREV I. 42–43. XLVII. sz.

524 Csak képviselője útján.

525 „Volentes tamen partium parcere laboribus, et expensis, de procuratorum utriusque partis assensu, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vocatis, qui fuerint evocandi, et auditis hinc inde propositis, quod canonicum fuerit, apellatione postposita, statuatis, facientes, quod statutum fuerit, firmiter observari” – CDH VII/5. 221. CIV. sz.

526 RPR 6022. sz. Róbert püspök ebben az esetben is kapott értesítést a delegálásról. RPR 6024. sz.

lapodását.⁵²⁷ Ezt – ismételten Uros kérésére – 1232. január 28-án⁵²⁸ megismételte, ezúttal is egy az apátnak és konventnek címzett levél formájában.⁵²⁹ A második pápai irat III. Ince 1215-ös, az egyezséget leíró oklevelének⁵³⁰ az átírását is tartalmazza.⁵³¹ Az évtizedes pereskedés végül megegyezéssel ért véget.

Nem feledkezhetünk el azonban arról a körülményről, hogy az eljárás ideje alatt, egészen pontosan 1226-ban Róbert az esztergomi érseki méltóságra emelkedett,⁵³² így az egyik fél személye megváltozott, ami hatással lehetett a per alakulására is. Bertalan, az új püspök és az apátság viszonya azonban később sem volt teljesen feszültségmentes,⁵³³ 1233-ban az apát ugyanis megpróbálta kihasználni a Pecorari Jakab jelenléte által nyújtott lehetőséget, és panaszt emelt a püspök ellen a legátusnál. Jakab beavatkozására azonban nem volt szükség, hiszen Bertalan elismerte az apátság jogait a kőröshegyi kápolnával kapcsolatban.⁵³⁴

Visszatérve Róbert veszprémi püspökségéhez, egy másik konfliktust is érdemes megvizsgálnunk, János esztergomi érsekkel⁵³⁵ ugyanis nem csak a királynék koronázása, hanem bizonyos tizedjogok miatt is összetűzésbe került a francia származású főpap. Így 1213. május 26-án III. Ince a váradi és a nyitrai püspököt, valamint az egresi apátot bízta meg bíróként.⁵³⁶ Felhatalmazásuk szerint, amennyiben sikertelenül igyekeznének megállapodást létrehozni, meg kellett idézniük a feleket a pápai udvarba.⁵³⁷ Ahogyan arra már korábban több-

527 „[...] dilecti in domino filii, vestris iustis precibus inclinati, compositionem inter vos ex parte una et episcopum Vesprimiensem ex altera, per bone memorie Innocentium papam predecessorem nostrum super quibusdam decimis in comitatu Simigiensi existentibus amicabiliter initam, auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus” – ÁÚO I. 287. 171. sz., MNL OL DF 206 910, RPR 8721. sz.

528 RPR 8853. sz., MNL OL DF 206 919.

529 „[...] fili abbas constitutus devota ac humiliter cum multa precum instantia postularis, ut diffinitivam sententiam pro monasterio vestro contra venerabilem fratrem nostrum Vesprimiensem episcopum super decimis comitatus Semigiensis, et quibusdam aliis articulis a felicis recordationis Innocentio papa, predecessore nostro prolatam, apostolico munimine roborantes, eam litteris nostris inseri mandaremus” – VMHH I. 101. CLXXV. sz.

530 1215. szeptember 9. MNL OL DF 206 849, RPR 4993. sz.

531 „[...] super decimis comitatus predicti te absolvimus impetitione Vesprimiensis episcopi memorati, inhibentes episcopo eidem, ne suos vel alienos impediatur vel faciat impediri, quo minus ipse decime Pannoniensi monasterio persolvantur [...] quoad temporalia tibi adiudicantes, iurisdictionem episcopalem in eis episcopo duximus reservandam” – CDH III/2. 274.

532 L. ZSOLDOS 2011a. 81.

533 Vö. HEGEDŰS 2014. 53.

534 „[...] nos confessi fuimus, et promisimus viva voce, quod dicta capella fiat absque omni iniuria et lesione eorum, et illud jus habeant ipsi in capella iam dicta, quod in ipsa matrice ecclesia habere noscuntur” – ÁÚO I. 314. 191. sz., MNL OL DF 206 928. L. PRT I. 157.

535 Még a királynék megkoronázásának joga körüli vita előtt. Erre l. a 4.2.3. fejezetet.

536 RPR 4737. sz.

537 „[...] quatenus non obstantibus exceptionibus supradictis, in causa ipsa, iuxta prioris mandati nostri tenorem, ratione previa procedatis, recipientes testes et alias probationes

ször kitértünk, a delegált bírók általában elsődlegesen arra törekedtek, hogy a pereket, amennyiben lehetséges, kompromisszummal zárják le.⁵³⁸ Úgy tűnik püspök és az érsek esetében ez sikerült is, hiszen nem ismert további forrás az ellentétre nézve.

János esztergomi érsek és Uros pannonhalmi apát konfliktusát illetően III. Ince egy 1212. május 14-én kelt levele igazít el, amellyel a pápa a veszprémi és a győri püspököt a fehérvári főesperessel együtt az apát panaszának kivizsgálásával bízta meg.⁵³⁹ Uros a Pozsony melletti Sala Szent Mária egyháza miatt fordult a Szentszékhez a joghatóságot apátságának igényelve. A kijelölt bírók feltehetően nem tudták lezárni az ügyet, így 1214. május 5-én a veszprémi püspök és a fehérvári főesperes mellett ezúttal a veszprémi prépost⁵⁴⁰ kapott újabb megbízást.⁵⁴¹ Bár a megfelelő formulával nyomatékosítva végleges ítélet meghozatala volt a feladatuk,⁵⁴² mégsem sikerült lezárniuk az ügyet,⁵⁴³ így 1215-ben ismét új delegálás következett, a győri püspöké a tihanyi apáttal és a rábaközi főesperessel együtt.⁵⁴⁴ Ezt megelőzően a pannonhalmi apát személyesen adta elő további panaszait a pápai udvarban, mely szerint a korábbi bírók elhanyagolták feladatukat. A veszprémi püspök esetében ez feltételezhetően azzal a körülménnyel egészíthető ki, hogy maga Róbert is perben állt János esztergomi érsekkel, aki el is utasította közreműködését.⁵⁴⁵

episcopi, quibus uti voluerit, cum per narrationem eiusdem episcopi et responsionem capituli asserentis, bone memorie K, predecessorem episcopi sepedicti a questione, quam super eisdem decimis coram bone memorie J, Strigonensi archiepiscopo adversus idem capitulum moverat, cum decimas illas sui iuris non esse recognosceret, humiliter destitisse, lis intelligi debeat contestata. Si quid autem pretexto decimarum ipsarum venerabilis frater noster Strigoniensis archiepiscopus contra ipsum episcopum proponere forte voluerit, audiat, et auditis hinc inde propositis, causam, si de partium processerit voluntate, fine canonico terminetis” – MREV I. 27. XXIX. sz. Az egyezményekkel kapcsolatban vö. FALKENSTEIN 1986. 39–40.; WEISS 1995. 356.

538 L. WEISS 1995. 356.; FEINE 1955. 435.; MALECZEK 1984. 326.

539 ÁÚO I. 127. 63. sz.

540 A fehérvári főesperes a 13. század első felében lett a veszprémi káptalan tagja. L. SWEENEY 1989. 31. 20. jz.; MÁLYUSZ 2007. 41.; THOROCZKAY 2008. 366.

541 MNL OL DF 206 848, RPR 4918. sz.

542 „Quo circa discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatinus partibus convocatis audiat hinc inde proposita, et usque ad diffinitive sententie calculum, appellatione remota, procedentes, causam ipsam sufficienter instructam ad nostram presentiam remittatis, assignato partibus termino competenti, quo se nostro conspectui representent, iustam auctore Domino sententiam recepture” – MREV I. 29. XXXI. sz.

543 L. SWEENEY 1989. 33.

544 1215. május 6. MNL OL DF 206 851, RPR 4978. sz.

545 „[...] abbas sancti Martini de Pannonia in nostra proposuit presencia constitutus, quod cum causam, que inter monasterium suum et Strigoniensem archiepiscopum, super quibusdam decimationibus et rebus aliis ecclesie sancte Marie de Sala, pertinentis ad monasterium ipsum, noscitur agitari, dudum Vesprimiensi episcopo et coniudicibus suis duxerimus committendam, idem archiepiscopus asserens prefatum episcopum esse vinculo

Az 1215-ös delegálás után a következő év májusában⁵⁴⁶ ismét a veszprémi és a győri püspök, valamint a fehérvári főesperes kapott bírói megbízást.⁵⁴⁷ A pert tekintve azonban ez az utolsó ismert forrás, így csak feltételezhetjük, hogy végül sikerült megszüntetni az ellentétet. James Ross Sweeney szerint legfőképpen a pannonhalmi apát akarata érvényesült, például Róbert esetében, aki – mint említettük – maga is perben állt az esztergomi érsekkel, de a győri püspökében is, aki gyakori delegálásai miatt pártatlan félnek számított.⁵⁴⁸

A *Liber rubernek*⁵⁴⁹ hála a legtöbb forrással a pannonhalmi apátság ügyével kapcsolatban rendelkezünk, ebbe a sorba illeszkedik a somogyvári Szent Egyed apátsággal folytatott per is.⁵⁵⁰ Ebben az esetben ugyan nem maradt fenn a bírókat megbízó pápai oklevél,⁵⁵¹ de az események rekonstruálhatók a delegáltak és a somogyvári apát 1215-ös oklevelei alapján.⁵⁵² Az ellentét itt is vitás tizedjogok miatt alakult ki, és bár a feleknek korábban már sikerült egyezsége jutniuk,⁵⁵³ de a *compositio* mégsem jelentette a per végét. A győri püspök és a pécsváradi, illetve bakonybéli apátok oklevele tájékoztat a felek újabb egyezségéről,⁵⁵⁴ illetve tartalmazza Herueus somogyvári apát és konvent nyilatkozatát is,⁵⁵⁵ amely szerint közösen döntöttek a korábbi jogtalan magatartás beszüntetése mellett, és ígéretet tettek maguk és utódaik nevében, hogy Pannonhalma pápai és királyi privilégiumait nem sértik meg többé.⁵⁵⁶ A kiküldött bírók tevékenysége nyomán a per tehát egy, immáron második *compositió*val zárult le. Legalábbis két évtizedre, ugyanis 1238-ban Tomaj nb. Dénes⁵⁵⁷ nádor elé idézte

excommunicationis astrictum, coram eo noluit respondere” – MREV I. 30. XXXII. sz.

546 1216. május 14. MNL OL DF 206 855, RPR 5109. sz.

547 Róbert megbízása nem meglepő, hiszen az említett kiközösítést ekkor már feloldották. RPR 5253. sz.

548 SWEENEY 1989. 33–34.

549 CSÓKA 1994. 409.; SARBAK 1996.

550 Vö. HEGEDŰS 2014. 57–58.

551 Ez az ügy arra is például szolgál, hogy a felek egy sikertelen egyezmény után fordultak a Szentszékhez. Az ismert *compositio* 1210-es. ÁÚO I. 102–104. 59. sz.

552 Vö. BARABÁS 2015c. 12–14.

553 ÁÚO I. 102–104. 59. sz.

554 MNL OL DF 206 850, ÁÚO XI. 131–132. 83. sz. (MNL OL DF 208 291) L. SWEENEY 1989. 48–49.

555 ÁÚO XI. 132–133. 83. sz. (PRT I. 632. 45. sz.)

556 „[...] et nos Symigienses, communi consilio et consensu tocius nostri capituli, nolentes sequi maliciam et iniquitatem Hilliberti abbatis et suorum fautorum, qui perturbabant possessiones monasterii Sancti Martini de Pannonia in decimacionibus aratorum, orreorum, cellariorum priorum, et populorum nostrorum, ac parrochianorum capelle Sancti Petri, nolentes eciam contraire privilegiis sancti regis et Romanorum pontificum, sed malentes iuri parere, quam improbe litigare, promittimus et firmiter nos nostrosque successores obligamus ad solutionem predictarum decimarum, quia eas de iure debet habere, plenam et integram prefato monasterio faciendam” – ÁÚO XI. 132–133. 83. sz.

557 ZSOLDOS 2011a. 19.

Uros apát a somogyvári apátot a korábbi panaszok miatt, aki a korábbi pápai delegáltbírói eljárás dokumentumai bemutatása alapján Pannonhalma jogait erősítette meg.⁵⁵⁸

Pannonhalma a vizsgált korszakban a pilisi ciszterci monostorral is perben állt.⁵⁵⁹ Elsőként a győri püspök kapott bírótársaival felhatalmazást, aki azonban ekkor éppen a király kereszties hadjáratán vett részt,⁵⁶⁰ így III. Honorius 1218. január 22-én a lébényi apátot, illetve a győri főesperest és éneklőkanonokot bízta meg az ügy kivizsgálásával és az ítélethozatallal.⁵⁶¹ A bírók azonban ezúttal sem jártak sikerrel, így IX. Gergely pápa idején, 1231. november 11-én ismét a győri püspök, prépost és éneklőkanonok kapott felhatalmazást.⁵⁶² Ezen oklevél alapján ismert, hogy korábban Egyed pápai káplán is eljárta az ügyben. Segítségével ugyan létrejött egy egyezés, ám az apátok később elutasították azt. A győri megbízottak feladata ennek értelmében az egyezmény betartatása volt,⁵⁶³ azonban tevékenységük részleteiről nem rendelkezünk információval.

A zágrábi püspök és Pannonhalma pere szintén bizonyos somogyi tizedjogok miatt kezdődött.⁵⁶⁴ Az ügy abban is hasonlít a korábban bemutatottakra, hogy Uros 1215 körül állt elő panaszával, amikor a püspökkel együtt a IV. Lateráni Zsinaton vett részt. A vizsgálat a győri püspök és bírótársai feladata lett, akik azonban nem értek el előrelépést, mivel a zágrábi főpap megtagadta bizonyos dokumentumok bemutatását. A pápai udvarban ezután Gregorius de Crescentio, a korábban Magyarországon járt hasonló nevű legátus unokaöccse⁵⁶⁵ vizsgálta az esetet ügyhallgatóként, szintén sikertelenül. A következő megbízott, a váci püspök sem tudott sikert elérni, amiben III. Ince pápa halála is szerepet játszhatott. Utódja a veszprémi prépostot és főesperest, valamint a fehérvári főesperest hatalmazta fel, ám az ítélet ezúttal is elmaradt.⁵⁶⁶

558 Vö. PRT I. 150–152., 759. 174. sz.

559 Vö. HEGEDÜS 2014. 58.; PRT I. 172.

560 „[...] venerabili fratri episcopo Geurinesi et eius collegis commiserit terminandam, tum propter mandatoris mortem, tum quia prefatus episcopus transfretasse dicitur in subsidium Terre Sancte, nec non unus coiudicum ad partes alias est translatus, causa ipsa remansit hactenus indecisa” – ÁÚO I. 150. 78. sz. L. VESZPRÉMY 2006. 109.

561 RPR 5680. sz.

562 MNL OL DF 206 914, RPR 8831. sz.

563 „[...] demum in dilectum filium Egidium subdiaconum et capellanum nostrum tunc in Hungaria existentem fuit hinc inde tanquam in arbitrum compromissum, qui equum inter partes arbitrium promulgavit, quod supradictus abbas et conventus Pellisiensis observare pro sue voluntatis arbitrio contradicunt [...] quatinus ipsos ad eiusdem observationem arbitrii, sicut et equum, per penam in compromisso expressam appellatione remota cogatis” – ÁÚO I. 289. 173. sz.

564 Vö. HEGEDÜS 2014. 56–57.; PRT I. 172–174.

565 L. MALECZEK 1984. 183–184.; KISS 2019b. 83–84.; KISS 2019c. 42.

566 „[...] tandem post multas commissiones ab eodem abbate super hiis a bone memorie I. papa predecessore nostro ad diversos iudices impetratis, venerabili fratri nostro Geuriensi episcopo et coniudicibus suis de utriusque partis assensu dedit idem predecessor noster

1221. január 2-án⁵⁶⁷ a zirci apát, illetve az esztergomi és győri prépost kapott bírói felhatalmazást a megszokott részletekkel,⁵⁶⁸ az ítélet azonban ezúttal is elmaradt. Ezt követően a váci püspök ismételt delegálása is sikertelen volt, csakúgy, mint az *audientiában* Pelagius albanói püspök-bíboros eljárása.⁵⁶⁹ A zágrábi főpap ugyanis nem küldött képviselőt, így az apát prokurátora hiába nyújtotta be bizonyítékait. Ebben a helyzetben Uros ismételten az apátság jogai megerősítéséért folyamodott a pápához, valamint a per költségeinek a püspökre terhelését kérte. 1224. július 4-én a bakonybéli és vértesi apátok, illetve a szentendreai főesperes kapta a feladatot,⁵⁷⁰ hogy a zágrábi főpapnál érjék el az említett követelések teljesítését.⁵⁷¹

A végleges megoldásra azonban IX. Gergely pontifikátusáig kellett várni, amikor is a hosszú konfliktus egy egyezményvel zárult, igaz hosszas egyeztetést követően. 1227. augusztus 28-án IX. Gergely ugyanis arról biztosította az apátot,⁵⁷² hogy a zágrábi püspök privilégiumainak pápai megerősítése⁵⁷³ nem veszélyeztette az apátság jogait, az egyezményt pedig a püspöknek és az apátnak küldött 1232-es pápai levelek⁵⁷⁴ alapján ismerjük. Fontos hangsúlyozni, hogy ebben az esetben is a peres felek fordultak IX. Gergelyhez, kérve egyezségük

suis litteris in mandatis [...] Demum memorato abbate ac procuratore partis adverse in dilecti filii nostri G. Sancti Theodori daconi cardinalis, tunc subdiaconi, et capellani dicti predecessoris nostri presentia constitutes venerabili fratri nostro Vaciensi episcopo et collegis suis causam eandem commisit fine debito terminandam. [...] ipsum re adhuc integra ad Sedem Apostolicam remiserunt [...] in nostra presentia constitutis dilectum filium nostrum E. Sanctorum Cosme, et Damiani diaconum cardinalem eis concessimus auditorem, cui cum de cause meritis per ipsos non potuerit fieri plena fides, nos causam ipsam vobis duximus committendam” – ÁÚO I. 175–177. 97. sz. L. SWEENEY 1989. 41.

567 Ez az oklevél tartalmazza a korábbi események leírását. MNL OL DF 206 863, RPR 6466. sz., August Potthast január 20-ra keltezte.

568 „[...] quatinus in negotio ipse non obstantibus aliquibus litteris super hoc a Sede Apostolica impetratis usque ad definitive sententie calculum sublato appellationis obstaculo procedentes causam ipsam [...] Alioquin eam sufficienter instructam ad nostram presentiam remittatis, prefigentes partibus terminum competentem, quo nostro se conspectui representent iustam dante domino sententiam recepture” – ÁÚO I. 177. 97. sz.

569 L. HC 4.

570 RPR 7598. sz., RPO 6010. sz.

571 „Nos volentes partibus in laboribus parcere, ac expensis, venerabili fratri nostro Vaciensi episcopo, et collegis suis scripsimus, ut, si ad mandatum eorum iudices, quibus questiones huiusmodi prius commisse fuerant, usque ad certum terminum finaliter non procederent iuxta formas sibi traditas in eisdem, ipsi sub certa forma, quam eis dedimus, in negotiis procedentes, ad nos eisdem sufficienter instructas, remittere procurarent [...] quatenus ad solutionem expensarum huiusmodi, sexaginta marcarum videlicet, dictos episcopum, et capitulum auctoritate nostra, sublato appellationis obstaculo, compellatis” – VMHH I. 69–70. CXLIV. sz.

572 MNL OL DF 206 892, RPR 8020. sz.

573 L. MNL OL DF 256 121, RPR 7959. sz., RG IX. 149. sz.; MNL OL DF 256 122, RPR 7960. sz., RG IX. 148. sz. (RA 323., 325. sz.); RPR 7967. sz., RG IX. 150. sz.

574 1232. július 22. MNL OL DF 206 922; MNL OL DF 256 408, RPR 8976. sz., RG IX. 831. sz.

megerősítését.⁵⁷⁵ A pápa 1232. július 23-án végrehajtóként bízta meg a tihanyi és a zirci apátot, illetve a rábaközi főesperest,⁵⁷⁶ akik az egyezmény betartásáért voltak felelősek, különös tekintettel a zágrábi püspök ellenőrzésére.⁵⁷⁷ Az *executorok* feltehetően sikerrel jártak, így a több mint húsz éves pereskedés végül egy egyezménnyel ért véget.

A pannonhalmi apátság ügyeinél maradvá a veszprémi káptalannal fennálló ellentétét is érintenünk kell,⁵⁷⁸ amelynek első nyoma III. Honorius egy 1224. február 3-án az esztergomi érseknek küldött levelében található.⁵⁷⁹ Tamás érseknek a pápai parancs szerint az apátság több ügyével kapcsolatban kellett eljárnia, ezek egyike a veszprémi káptalant érintette.⁵⁸⁰ A pereskedés oka egy későbbi forrás alapján ismert,⁵⁸¹ amely szerint ebben az esetben is különböző somogyi falvak tizedjogai okozták az ellentétet. Az eljárás a pápai udvarban vette kezdetét, ahol Gregorius de Crescentio, a S. Theodorus diakónus-bíborosa⁵⁸² 1210 körül ügyhallgatóként az apát panaszát jogosnak találta, mivel a káptalan emberei az apátságot, sőt annak megbízottjait is megkárosították. Nem ismerjük azonban a delegáltakat, akiket az ítélet végrehajtásával bíztak meg, az említett oklevél szövege ugyanis csak arról tájékoztat, hogy tíz év alatt több sikertelen kiküldés is történt.⁵⁸³ Az első ismert csoportot a váci és a pécsi püspök,

575 „Quia vero litis protractio nonnunquam dispendia gravia post se trahit, sumptibus atque laboribus litigantes atterere consueta, inter te ac prefatum abbatem, concordii tractatu prehabito, huiusmodi compositio intervenit, videlicet [...] quod super premissis te ac successores tuos vel tuam. ecclesiam iudicio vel extra iudicium nullo unquam tempore molestabit. Tu vero pro te ac ecclesia tua decimas quatuor capellarum scilicet [...]” – ÁÚO XI. 243–244. 170. sz.

576 MNL OL DF 206 923, RPR 8977. sz., RG IX. 831. sz.

577 „Cum igitur finem litibus desideremus imponi, et litigantium concordiam amplectamur, compositionem predictam gratam et ratam habentes, ei nostri favorem impertimur assensus, et volentes, ut observationis plenarie sortiatur effectum, per apostolica scripta vobis mandamus, quatenus compositionem ipsam faciatis inviolabiliter observari” – VMHH I. 105. CLXXXII. sz.

578 Vö. HEGEDÜS 2014. 54.; PRT I. 157–158.

579 RPR 7159. sz., RPO 4748. sz.

580 „[...] super questionibus, quas super ecclesiis, decimis et rebus aliis habent adversus venerabilem fratrem nostrum Abridgeensem (sic!) episcopum et capitulum, nec non adversus Albensem et Vesprimiensem prepositos et capitula eorundem, et quosdam alios a felicitis memorie I. papa predecessore nostro, ad diversos iudices ab eis tibi propriis nominibus exprimendos” – ÁÚO I. 198. 115. sz.

581 A pápa 1226. július 11-i dátummal a váci püspöknek, a pilisi apátnak és a pesti főesperesnek írt. MNL OL DF 206 885, MREV I. 74. LXXXVIII. sz. Vö. RPR 7284. sz. (1224-es évszámmal). L. PRT I. 159.

582 Az egykor Magyarországon járt legátus unokaöccse. Vö. MALECZEK 1984. 183–185.; KISS 2019b. 83–84.; KISS 2019c. 42.

583 „[...] idem capitulum dicitur usurpare, super quibusdam decimis coram dilecto filio nostro G. sancti Theodori diacono cardinale, tunc capellano felicitis recordationis I. pape predecessoris nostri lis extitit apud Sedem Apostolicam taliter contestata [...] et causis

valamint a szentgotthárdi apát alkotta, akik közül azonban ketten vonakodtak teljesíteni a megbízást, feltehetően a pécsi főpap és az apát, mivel a váci püspök később újra bíróként tűnt fel. Ezt megelőzően a felek képviselőinek ismét meg kellett jelenni az *audientiában*, méghozzá az albanói bíboros-püspök előtt.⁵⁸⁴ A káptalan prokurátora azonban nem volt hajlandó elismerni az apátság igényeit, így a kijelölt delegáltak feladata volt az esetlegesen vonakodó kanonokok kényszerítése a tizedek és a per költségeinek megfizetésére, amennyiben vizsgálatauk során az apátság javára döntenének.⁵⁸⁵

IX. Gergely pápa egy Egyed pápai káplán számára 1228. április 29-én kelt oklevele⁵⁸⁶ alapján tudható, a kiküldés ismételten sikertelen volt, ugyanis a váci püspök után a zirci apát és kollégái is megbízást kaptak, bár feltehetően elhanyagolták azt. Úgy tűnik azonban, hogy a pápai káplán – akár tudatosan – vonakodó elődeivel ellentétben le tudta zárni az ügyet.⁵⁸⁷ Egyed a felek megegyezéséről tájékoztató oklevelét 1230. július 8-án adta ki,⁵⁸⁸ a szöveg tartalmazza az apát és a konvent levelét is, valamint az *amicabilis compositio* részleteit.⁵⁸⁹ A pápai káplán nem egyedül foglalkozott az ügygel, mellette az esztergom-szenttamási (Ubalduš)⁵⁹⁰ és a hajszentlőrinci (Helias) káptalanok prépostjai, il-

quas haberent adversus quosdam alios, archidiaconum videlicet, rectores ecclesiarum et presbiteros ac populos comitatus prefati, et super quibusdam decimis et rebus aliis, ad diversos iudices diversas a Sede Apostolica commissas litteras impetrarint, nec per eos super predictis, pro quibus sexdecim annis et amplius asserunt inutiliter laboratum” – MREV I. 74–75. LXXXVIII. sz. L. SWEENEY 1989. 42.

584 Vö. MALECZEK 1984. 166–169.

585 „[...] nos de ipsorum et venerabilis fratris nostri Strigoniensis archiepiscopi tunc episcopi Vesprimiensis assensu tibi, frater Waciensis, et venerabili fratri nostro Quinqueecclesiensi episcopo et abbati de sancto Gothardo Georiensis diocesis super predictis omnibus sub certa forma negotium duximus committendum [...] Comparente igitur parte monasterii et diutius expectante, tandem coram venerabili fratre nostro Albanensi episcopo, quem dederamus parti monasterii auditorem [...] et monasterii pars instarat, ut cum pars altera contumax existeret, quoad illas decimas, super quibus lis extitit contestata, deberet ad calculum sententie definiri, et super eisdem et super aliis, vel adiudicari sibi possessio, vel saltem contumaces ex parte altera in expensis prefatos rectores, sacerdotes et alios, pro quibus non respondit dictus procurator [...] si partes consenserint, etiam quoad exceptiones fine debito terminetis” – MREV I. 75–76. LXXXVIII. sz. L. SWEENEY 1989. 42.; PRT I. 159.

586 RPR 8183. sz.

587 „[...] abbati de Buccon et coniudicibus suis sub certa forma de assensu partium committentes, eis mandavimus [...] Mandato quoque nostro adiecimus, quod grave feremus, si dicti iudices negligentem existerent vel remissi, ac verendum erat eisdem, ne si per negligentiam eorum quicquam difficultatis emergeret, ipsis contingeret imputari, et alias non transiret etiam impunitum [...]” – ÁÚO I. 253–254. 148. sz.

588 MNL OL DF 200 629, ÁÚO I. 278–281. 166. sz.

589 „In Christi nomine Amen. Abbas Sancti Martini de consensu conventus sui, et prepositus et custos Vesprimiensis de consensu capituli sui compromiserunt in magistrum Egidium domini pape subdiaconum et capellanum [...]” – ÁÚO I. 278. 166. sz.

590 C. TÓTH 2019b. 61.

letve Manasses, sasvári főesperes⁵⁹¹ is választott bíróként vett részt a perben.⁵⁹² A pápai káplán néhány nappal később, július 24-én egy újabb iratot is kiállított, amely szintén tartalmazza az 1228-as pápai megbízást,⁵⁹³ illetve a peres felek egy oklevelét.⁵⁹⁴ Az ügyben kiadott következő, 1231. április 28-i oklevél⁵⁹⁵ egy újabb, a somogyi főesperes segítségével létrejött egyezséget tartalmazott, mely különböző, korábban nem szabályozott falvak (Orda és Tur) tizedeit rendezte.⁵⁹⁶ A pápai káplán tevékenysége nyomán ugyan több egyezséggel, de sikerült időlegesen lezárni az ügyet. 1251-ben a fehérvári káptalan írta át Pál veszprémi kanonok, a káptalan képviselője kérésre Egyed, illetve Salamon pannonhalmi apát és konvent az egyezségről kiállított okleveleit.⁵⁹⁷

A pannonhalmi apátság a fehérvári őrkanonokkal szintén Somogy megyei tizedek miatt került ellentétbe. Uros apát 1214-ben emelt panaszt az Apostoli Széknél, III. Ince pedig a veszprémi püspököt és prépostot, illetve a fehérvári főesperest bízta meg ennek kivizsgálásával. Delegálásuk azonban feltehetően nem vezetett eredményre, mivel a következő évben a győri püspök irányításával már új bírók tevékenykedtek az ügyben. A püspök ellen azonban kifogást emelt a fehérvári őrkanonok, így egy harmadik mandátum keretében a tihanyi apát és kollégái jártak el az ügyben. A kanonok ellenkezése nem maradt következmények nélkül, lévén meg kellett fizetnie a per költségeit.⁵⁹⁸ Ennek ellenére ismét

591 C. TÓTH 2019b. 100.

592 „Nos igitur de consilio iurisperitorum scilicet Ubaldi prepositi Sancti Thome, magistri Helie prepositi Sancti Laurentii, et magistri Manasses archidiaconi de Saxwar, consiliariorum de voluntate utriusque partis ad consilium electorum” – ÁÚO I. 280–281. 166. sz. Vö. SOLYMOSI 2013b. 263. Az eset különlegesnek tekinthető abból a szempontból, hogy a megszokottnál eggyel több bíró került kiválasztásra. Vö. MÜLLER 2008a. 120–123.; SWEENEY 1989. 34.; HAGENER 1967. 31–32.

593 RPR 8183. sz.

594 MNL OL DF 206 906. Megjegyzendő, hogy Crescius, egy pápai scriniarius Egyed mindkét iratának kiállításában főszerepet játszott. „Et ego Crescius, Apostolice Sedis scriniarius, de mandato supradicti magistri Egidii, domini pape subdiacioni et capellani, et de consensu et voluntate utriusque partis hec omnia supradicta scripsi et in publicam formam redegi. Et ad maiorem cautelam et perpetuam firmitatem sepedictus magister Egidius hoc arbitrium sigilli sui fecit munimine roborari” – ÁÚO I. 281. 166. sz., MNL OL DF 200 629.

595 MREV I. 87. XCVII. sz.

596 „[...] que sunt parochiales ecclesie omnium sanctorum, ita tamen quod si suprema decimatione predictarum villarum Orda et Touri de decimis predictarum villarum compleri non possent, nos coram quibus super predictis causa vertebatur, de consensu et voluntate utriusque partis, venerabili abbati et archidiacono Symigiensibus duximus admittendum [...]” – MREV I. 87. XCVII. sz. Vö. PRT I. 160–162.

597 MREV IV. 307. CCXLII. sz.

598 „[...] inter ipsum monasterium et custodem Albensem Vesprimiensis diocesis, super decimis quorundam prediorum et rebus aliis in Simugiensi comitatu constitutis, noscitur agitari, primo venerabili fratri nostro Vesprimiensis episcopo et eius collegis, ac deinde venerabili fratri nostro Geuriensi et suis coniudicibus commisisset [...] Unde ad prefati abbatis instantiam, qui non sine gravibus laboribus et expensis apud Sedem Apostolicam

a Szentszékhez fordult, de nem jelent meg Rómában a meghatározott időpontig, és *procurator*t sem küldött maga helyett, így III. Honorius a szentgotthárdi apátot és a győri, valamint a vasvári prépostot bízta meg a további eljárással, illetve a költségek behajtásával.⁵⁹⁹ A pápa az oklevél szigorú hangja (pl. a *custos* csökönyösségét illetően), a fellebbezés tiltása, és a végleges ítélet elrendelése mellett azonban nem zárta ki a megegyezés lehetőségét sem.⁶⁰⁰

Az apát a *custos* mellett perben állt a fehérvári prépostsággal is bizonyos tizedjogok miatt,⁶⁰¹ amely ellentét azért is jelentős, mivel két *exempt* egyház pápai bírók előtti pereskedéséről beszélhetünk.⁶⁰² Az első az ügyet érintő információt III. Honorius korábban említett, 1224. február 3-án az esztergomi érseknek küldött levele tartalmazza,⁶⁰³ a címzett feladata ebben az esetben a delegált bírók figyelmeztetése volt.⁶⁰⁴ Az oklevél után a pápa Róbert veszprémi püspököt és bírótársait bízta meg, akik nem is voltak teljesen sikertelenek, ugyanis a fehérvári prépost azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy erősítse meg a püspök előtt az apátsággal kötött egyezségét.⁶⁰⁵ Így IX. Gergely 1227. augusztus

diutius expectarat, idem predecessor noster abbati de Ticon et collegis ipsius dederit litteris in mandatis, ut prefatum custodem in expensis legitimis condemnantes” – MREV I. 43–44. XLVIII. sz. L. SWEENEY 1989. 47–48.

599 1218. március 20-án kelt oklevelével. RPR 5725. sz., RPO 1122. sz. A fellebbezés tilalmával kapcsolatban (*appellatione remota*) itt is ki kell emelni, hogy a kifogásokat az első delegálástól kezdve be lehetett nyújtani, hiszen a megbízások a kánonjog szerint nem számítottak pápai döntésnek. A fellebbezés lehetőségét ennek értelmében csak az említett formula szabályozta. (HERDE 2002. 33. és l. SCHMUTZ 1972. 462.) Ez ugyanakkor nem zárta ki teljesen a kifogásokat, hiszen egy jogtalan *sententia diffinitiva* ellen továbbra is lehetett fellebbezéssel élni. (HAGENER 1967. 68.; MALECZEK 1984. 326–327., 332–332.; HERDE 2002. 38.) Emlékeznünk kell azonban az *audientia litterarum contradictarum* működésében előforduló hibákra. Nem mindig állt rendelkezésre ugyanis elegendő kapacitás arra, hogy az adott ügy korábbi állomásait és az esetleges ellentmondásokat is megvizsgálják L. HAGENER 1967. 59–60.; BRUNDAGE 1995. 139.; HERDE 2002. 23.

600 „Ne igitur dictus custos de sua tergiversationis contumacia ulterius gloriatur, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus eundem custodem condemnantes in expensis legitimis, ad solutionem illarum, appellatione remota, per censuras ecclesiasticas compellatis, audiatis deinde que monasterium ipsum pro parte sua, et que custos et capitulum antedicti pro se duxerint proponenda, et in causa usque ad diffinitivam sententiam procedentes” – MREV I. 44. XLVIII. sz. L. THOROCZKAY 2019. 532.; PRT I. 165–166.

601 L. SOLYMOSI 1996c. 520–522.; HEGEDÜS 2014. 55–56.; THOROCZKAY 2019. 531–532.

602 L. KISS 2007b. 271–296.; KISS 2013. 64–65., 85–86. Az egyházak jogi helyzete azonban ebben az ügyben a továbbiakban nem játszott döntő szerepet.

603 RPR 7159. sz., RPO 4748. sz.

604 Arra, hogy a kivizsgált ügyeket küldjék vissza az Apostoli Székhez. „[...] adversus venerabilem fratrem nostrum Agriensem episcopum et capitulum, nec non adversus Albensem et Vesprimiensem prepositos et capitula eorundem, et quosdam alios a felicitis memorie I papa predecessore nostro, ad diversos iudices ab eis tibi propriis nominibus exprimendos [...]” – ÁÚO I. 198. 115. sz.

605 „[...] tandem de assensu vestro in venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum

20-án a váci és a nyitrai püspöknek, valamint a pécsváradi apátnak⁶⁰⁶ azt a feladatot adta, hogy kényszerítsék a prépostot az egyezmény betartására, illetve, amennyiben vonakodna attól, idézzék meg őt Rómába.⁶⁰⁷

Későbbi források alapján megállapíthatjuk, az ügy nem zárult le ezzel a kompromisszummal. Két 1229. évi irat is utal ugyanis az apát kérelmére, amely szerint Egyed közvetítésével új egyezményre volt szükség. A pápai káplán mellett több más egyházi is érintett volt bíróként a perben, így Manasses sasvári főesperes, és egy közelebbről nem ismert esztergomi kanonok is. Az ő 1229. július 6-án kelt oklevelük⁶⁰⁸ tartalmazza az egyezés létrejöttének körülményeit és főbb pontjait. Ez alapján a somogyi tizedjogok mellett – amelyet a káptalanra nézve kedvezően szabályoztak – a vita másik oka az apátság II. András király által adományozott pozsonyi királyi sójövedelem volt.⁶⁰⁹ Ezzel függ össze, hogy a megállapodás egy másik forrásból is ismert, méghozzá egy királyi oklevélből,⁶¹⁰ amely arról tájékoztat, hogy az egyezés uralkodói segítséggel jött létre.⁶¹¹

Strigoniensem tunc Vesprimiensem episcopum et eius collegas sic exstitit sub certa pena a partibus compromissum, ut si alter utra partium nollet arbitrium observare ipsa solvente penam procederetur in figura iudicii super negotio principali, et licet iidem arbitri ad arbitrandum processerint, et arbitrio ipsorum non fuerit per annum et amplius contradictum, illud tamen observare pars adversa recusat. Quare postularunt a nobis, ut iuxta formam compromissi, si predicti prepositus et canonici solvere penam, quam arbitrio parere maluerint, procedi per nos in negotio mandaremus” – ÁÚO I. 243. 141. sz.

606 MNL OL DF 206 890, RPR 8012. sz. Vö. CHOBOT 1915–1917. 469.

607 „[...] quatinus dictos prepositum et canonicos ad observationem arbitrii per penam in compromisso expressam, sicut est equum, appellatione remota cogatis. Quod si maluerint penam persolvere, quam arbitrio prolato parere, in causa ipsa iuxta priorum continentiam litterarum servato priori processu iudicii ratione previa remoto cuiuslibet contradictionis et appellationis obstaculo procedentes” – ÁÚO I. 243. 141. sz.

608 MNL OL DF 206 901, ÁÚO I. 266–268. 160. sz., CDS I. 248–249. 345. sz.

609 „U. abbatem et conventum Sancti Martini de Pannonia ex una parte [...] super arbitrio super eisdem prolato, ac quadam conventionem super premissis facta coram nobis questio verteretur [...] post multas et longas disceptationes ad multam instantiam et exhortationem nostram talis de consensu utriusque partis inter eos compositio intervenit, quod si prepositus et capitulum Albense possent ab Andrea illustri rege Ungarie obtinere, quod unum timinum salium regalium in Posenio monasterio sancti Martini concedet annuatim, ut in privilegio Albensium continetur, sicut et sui antecessores lites inter ecclesias exortas talis donationis munificentia sepius sopiere [...]” – ÁÚO I. 266. 160. sz.

610 MNL OL DF 206 903, RA 451. sz.

611 „[...] et maxime mediante viro venerabili magistro Egidio, subdiacono et capellano domini pape, et Apostolice Sedis legato, solícite invigilare cupientes, et inter iam dictas ecclesias pacem reformare (sine cuius condimento, nec Deo, nec proximo placere possunt) compassionis animo partium expensis et laboribus admodum condolentes, cum utraque ecclesiarum ad nos in temporalibus, et ad dominum papam in spiritualibus, nullo pertineant mediante” – CDH III/2. 172.

Az említett intézkedések eredményeképp sem ért véget az ügy, így 1231-ben a pápának új bírókat kellett kineveznie.⁶¹² Az ellentét kiújulásának oka ismét a királyi sójövedelem tizede volt, amit a prépost és a kanonokok nem akartak beszoigáltatni az apátságnak.⁶¹³ Ezúttal a zirci apát és perjel, valamint a somogyvári apát voltak a kijelölt bírók, akiknek feladata az apátság jogainak védelme, és a megfelelő összeg behajtása volt. A pannonhalmi apát azonban továbbra sem lehetett elégedett a fejleményekkel, mivel ismét panaszt emelt a fehérvári kanonokok ellen. Pecorari Jakab 1234. március 8-án kelt levele mutatja, hogy ezúttal legátusként járt el a perben, bár nem egyedüli bíróként, Enoch *magisterrel* és Saul nyitrai főesperessel együtt.⁶¹⁴ Ítéletük – Egyedéhez hasonlóan – az apátságra nézve volt kedvező, így a korábbi döntés is helyet kapott az oklevélben.⁶¹⁵ A bíboros-legátus azonban néhány helyen megváltoztatta a szabályozást, illetve hangsúlyozta, hogy a fehérvári prépostságnak az apátság, valamint a győri püspök számára meg kell fizetni minden összeget.⁶¹⁶ Ezzel párhuzamosan ugyanakkor megerősítette a káptalan korábbi privilégiumait is.⁶¹⁷

Ez az alapos szabályozás sem volt azonban elegendő a vitás kérdések végleges rendezésére, ahogyan arról IX. Gergely egy 1235. november 22-én kelt oklevelé tájékoztat, amellyel a váci püspököt, illetve a budai és esztergom-szenttamási

612 1231. október 20. MNL OL DF 206 913, RPR 8822. sz., RG IX. 737. sz.

613 „[...] quod si dictus prepositus et capitulum obtinerent decem milia salium regalium que tenent in Posonio, a carissimo filio nostro A. illustri rege Ungarie ab ipso concedi monasterio memorato, ita quod in eodem loco ponerent suis expensis prefatos abbatem et conventum in possessionem salium predictorum [...] licet sales ipsos dicto monasterio rex ipse per litteras suas concesserit, tamen prepositus et capitulum supradicti, nec in termino constituto, nec post illum et plures alios expectati, possessionem ipsorum salium dederunt eisdem [...]” – MREV I. 88–89. XCIX. sz.

614 MNL OL DF 206 936, CDH VII/1. 240. CCIV. sz.

615 „[...] de quo fit mentio in arbitrio prolato per magistrum Egidium, domini pape subdiaconum et capellanum, continetur, hoc scilicet modo [...] ex parte namque abbatis contra prepositum et capitulum Albense nobis fuit porrecta petitio in hunc modum [...] Corrighentes in hac parte magistri Egidii arbitrium, et mutantes sicut arbitri et arbitratores, seu amiables compositores, arbitramur, pronunciamus, statuimus [...] Item in hoc arbitrium predicti magistri Egidii approbantes statuimus et laudamus [...]” – CDH VII/1. 241–247. CCIV. sz.

616 „Vinum vero emptitium nullus canonicorum vel populorum Albensis ecclesie educat, nisi homini abbatis, si presens fuerit, et ire voluerit, verum venditorem assignet, si vero homo abbatis absens fuerit, vel presens ire noluerit, assignato venditore sacerdoti loci in presentia trium de melioribus hominibus ibidem cohabitantibus, libere recedat. Ab aliis autem, que continentur in petitionibus supradictis, ab utraque parte propositis, partem utramque, alteram ab altera, absolvimus per hoc nostrum arbitrium, seu laudum” – CDH VII/1. 247. CCIV. sz.

617 „[...] Item arbitramur, precipimus, et laudamus, quod abbas et conventus monasterii prefati restituant Albensi ecclesie privilegia et privilegium domini regis, que vel quod Albenses eis dederunt, vel dari fecerunt super salibus regalibus in Posonio in permutatione decimarum ipsarum, que fuit per Sedem Apostolicam irritata” – CDH VII/1. 246. CCIV. sz.

prépostokat bízta meg az ügy további vizsgálatával.⁶¹⁸ Mivel a káptalan nem követte a rendelkezéseket, így először az *audientia* hatáskörébe került az ügy, ahol Otto de Monteferrato, a S. Nicolaus in Carcere Tulliano diakónus-bíborosa⁶¹⁹ vizsgálta azt, bár döntést nem hozott, így az említett delegáltak feladata volt, hogy a feleket Rómába idézzék, amennyiben a kitűzött határidőig nem sikerült volna ismét egyezsége jutni.⁶²⁰ A per végül 1238-ban IV. Béla király és IX. Gergely pápa közreműködésével zárult le, a fehérvári prépostság ekkor elveszítette somogyi jövedelmeit.⁶²¹

A pannonthalmi apátság a 13. század első felében az eddigieken túl perben állt még a somogyi főesperessel és a terület egyéb papjaival is.⁶²² Az első forrás – IX. Gergely egy 1232. július 15-én a veszprémi püspök számára kiállított oklevele – arról tájékoztat, hogy a felek a kérdéses tizedekről egyezsége jutottak,⁶²³ a püspök feladata pedig ennek az érvényre juttatása volt. Mellette a nyitrai püspök, illetve a rábaközi, valamint Albeus honti főesperes⁶²⁴ azt a megbízást kapta, hogy a veszprémi főpap vonakodása esetén ők járjanak el az ügyben.⁶²⁵ A pápa bizalmatlanságának oka nem ismert pontosan, az ellenben valószínűnek látszik, hogy az ellentét nem tűnt el teljesen. Erre enged következtetni Pecorari Jakab legátus egy 1233. szeptember 11-én kelt oklevele, amely Pannonthalma és a somogyi egyházak prokurátorának az egyezségét tartalmazza.⁶²⁶ Ezen egyházak ugyan nem azonosíthatók teljes bizonyossággal az előző esetben említettekkel,⁶²⁷ az

618 RPR 10051. sz., RG IX. 2837. sz.

619 HC 6.

620 „[...] in quos sub certa poena, tanquam in arbitros, extitit compromissum, pro dicto monasterio arbitrium protulerunt [...] Quumque pro eiusdem observatione pars monasterii, pro informatione vero ipsius pars altera procuratores suos ad Sedem Apostolicam destinassent, nos eis, in nostra presentia constitutis, dilectum filium nostrum O. sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconum cardinalem, dedimus auditorem” – VMHH I. 140. CCXLVIII. sz.

621 RPR 10650. sz.; PRT I. 758. 179. sz., 765. 180. sz.; RA 643. sz. Az egyházfő 1240 áprilisában erősítette meg a király rendelkezését. RPR 10863. sz., MNL OL DF 206 991. Összefoglalóan: PRT I. 165–172. L. továbbá SOLYMOSI 1996c. 522.; THOROCZKAY 2019. 532.

622 Vö. PRT I. 162–163.

623 MNL OL DF 206 920, RPR 8968. sz.

624 C. TÓTH 2019b. 80.

625 „Abbas et conventus monasterii sancti Martini de Pannonia [...] ut compositionem, que inter ipsos ex parte una, et archidiaconum Simigiensem [...] Vesprimiensis diocesis ex altera, super decimationibus hominum conditionalium propria cellaria et (h)orrea habentium in comitatu et archidiaconatu Simigiensi existentium amicabiliter intervenit, observari per te inviolabiliter faceremus [...] venerabili fratri nostro Nitriensi episcopo, et de Chut, et de Rabacuz archidiaconis Strigoniensis et Geuriensis diocesium per litteras nostras iniungimus, ut te in executione mandati nostri cessante, ipsi illud, hac vice appellatione postposita exequantur” – ÁÚO I. 300. 182. sz. L. SOLYMOSI 1996c. 518.

626 MNL OL DF 206 931, ÁÚO I. 312. 190. sz.

627 „[...] archidiaconum Simigiensem, rectores ecclesiarum et presbiteros archidiaconatus ipsius” – ÁÚO I. 300. 182. sz. „[...] et Berillum sacerdotem Sancti Georgii de villa Joba,

ügy ismertetése azonban megerősíti ezt a feltevést.⁶²⁸ IX. Gergely pápa egy 1240. évi oklevelében is hivatkozott erre a megegyezésre, február 18-án⁶²⁹ ugyanis felhatalmazta a zirci és a tihanyi apátot, valamint a zirci perjelt, hogy gondoskodjanak arról, hogy a felek tartsák be a korábbi kompromisszumot.⁶³⁰

Egyed pápai káplán a már említett esetek mellett a pannonhalmi apátság és az esztergom-szenttamási káptalan prépostja perében is részt vett. IX. Gergely pápa 1230. március 15-én adott neki utasításokat ezzel kapcsolatban,⁶³¹ melyek szerint újra meg kellett vizsgálnia az eset körülményeit és kihallgatni a tanúkat.⁶³²

A johanniták fehérvári Szent István konventje,⁶³³ illetve Róbert veszprémi püspök ellentétének kezdete III. Ince idejére tehető, az első forrás pedig a pápa egy valamikor 1215 és 1216 között a püspöknek küldött oklevele (*Dudum adversos fratres*), amely később a *Compilatio Quartába* és a *Liber Extrába* is bekerült.⁶³⁴ A pereskedés két falu tizedjoga miatt alakult ki, majd a pápai udvarban Guala Biccheri, a S. Martino presbiter-bíborosa vizsgálta ügyhallgatóként.⁶³⁵ Az említett pápai oklevél szövege alapján a püspök az egyházzjogra (*ius commune*) alapozta érvelését, míg a johannita perjel egy a III. Béla király által

procuratorem seu sindicum sacerdotum de Samard, de Gan, de Endred, de Kevrushig, de Zovlad, de Cepel, de Tur, de Gomas, de Chega, de Kerali, et de Joba, et ceterarum ecclesiarum in comitatu Simigiensi existencium ex altera” – ÁÚO I. 312. 190. sz.

628 „[...] super decimationibus hominum conditionalium propria cellaria et (h)orrea habentium in comitatu et archidiaconatu Simigiensi” – ÁÚO I. 300. 182. sz. „[...] ut cessent ab exactione cubulorum cuiuslibet speciei ab hominibus cuiusvis condicionis propria horrea et cellaria habentibus” – ÁÚO I. 312. 190. sz.

629 MNL OL DF 206 990, RPR 10847. sz.

630 „[...] sacerdetes comitatus Simigiensis, Wesprimiensis diocesis, ex altera coram venerabili fratre nostro [...] Prenestino episcopo tunc in partibus illis Apostolice Sedis legato super quibusdam decimis questio verteretur, mediante tandem ipso episcopo amicabilem inter eos compositio intervenit, ad quam observandam dicti sacerdotes se iuramenti vinculo astrinxerunt. Sed iidem contra iuramentum prestitum temere venientes compositionem ipsam observare recusant [...] si est ita, dictos sacerdotes, ut compositionem eandem sicut sine pravitate provide facta est et ab utraque parte sponte recepta, ac in ipsius episcopi litteris dicitur plenius contineri” – ÁÚO II. 102–103. 61. sz.

631 MNL OL DF 206 905, RPR 8497. sz.

632 „[...] quod cum prepositus sancti Thome Strigoniensis ipsos supra quadam summa pecunie coram priore de Pel auctoritate apostolica conveniret, ipsi habentes priorem eundem suspectum ex eo, quia cum ipso similem causam facti et iuris habebant, dari sibi arbitros, coram quibus suspensionem probarent huiusmodi petierunt. Quos cum dictus prior eis concedere denegaret, nostram audientiam appellarunt [...] revocato ad statum debitum quicquid post appellationem huiusmodi temere inveneris attemptatum, in causa ipsa iuxta prioris apostolici mandati tenorem appellatione remota previa ratione procedas” – ÁÚO I. 264. 158. sz.

633 A fehérvári egyházakra I. MEZEY 1972. 35–36.; KISS 2007b.; HUNYADI 2010. 24–26.

634 L. SWEENEY 1989. 46–47.; HUNYADI 2019. 44.; RPR 5298. sz. (X 3.30.31. *Dudum adversos fratres* – CIC 567–568.).

635 Vö. MALECZEK 1984. 141–146.

adott privilégiumra hivatkozott,⁶³⁶ melynek pápai megerősítését is benyújtották, azt azonban az *auditor* problémásnak találta. A püspök és a lovagrend pere az érvelésbeli eltérések mellett abban is különleges, hogy a felek már Rómában ítélethez jutottak, amely szintén megtalálható a pápa levelében. Ennek értelmében a johanniták igényét jogilag megalapozatlannak találták. A királyi privilégium nem volt elegendő, minthogy a kánonjog értelmében laikus egyházi ügyekben, így a földek után fizetendő tizedet illetően nem rendelkezhetett, így a későbbi pápai megerősítés sem befolyásolhatta a püspök erre vonatkozó jogait. A terület tulajdonjogára vonatkozóan ugyanakkor a pápa elfogadta a johanniták elbirtoklásra vonatkozó érvelését.⁶³⁷

A lovagrend képviselői 1225-ben III. Honorius pápához fordultak, kérve az ügy ismételt vizsgálatát.⁶³⁸ A johanniták azzal védekeztek, hogy korábbi *procurator*uk nem megfelelően képviselte érdekeiket, mivel nem nyújtott be minden rendelkezésre álló bizonyítékot. Róbert püspök azzal érvelt, hogy a rend korábban elfogadta az ítéletet, illetve megvolt minden lehetősége a bizonyítékok ismertetésére. A pápa 1225. szeptember 16-án⁶³⁹ a fellebbezés hatására új bírókat delegált. A szentgotthárdi apát, a fehérvári prépost és a nyitrai főesperes feladata volt az ügy körülményeinek ismételt kivizsgálása, valamint arról jelentés küldése.⁶⁴⁰

Dezső csanádi püspök váradi kollégájával, Sándorral állt perben, amely ügyben 1220. december 15-én az egresi apátot és perjelt, illetve az aradi prépostot bízta meg végrehajtóként III. Honorius.⁶⁴¹ Feladatuk a korábbi ítélet foganatosítása volt, lévén a váradi főpap addig ellenállt a pápai parancsnak, és nem fizette meg a kártérítést azokért a sérelmekért, melyeket a csanádi püspök angliai zarándoklatáról hazafelé tartva Paviában bizonyos polgároktól elszenvedett. Az ügy háttere kifejezetten érdekesnek tekinthető, a Dezső püspök elleni erőszak oka ugyanis az volt, hogy a paviai testvérek, G. és I. korábban a váradi püspök számára kölcsönt folyósítottak, aki azonban azt nem fizette meg, így, kihasználva Dezső csanádi püspök jelenlétét, mintegy kárpótlásul kifosztották a másik magyar főpapot.⁶⁴²

636 RA 155. sz.

637 L. SWEENEY 1989. 46–47. Hunyadi Zsolt véleménye szerint a döntés a lovagrend számára volt kedvező. L. HUNYADI 2019. 45.

638 Ezúttal Pelagius püspök volt az ügyhallgató. Vö. MALECZEK 1984. 166–169.

639 RPR 7477. sz., RPO 5646. sz.

640 „[...] venerabilem fratrem nostrum P. Albanensem episcopum dedimus auditorem, coram quo dictus petiit procurator quandam sententiam a felicis memorie Innocentio papa predecessore nostro pro ipso episcopo contra fratres Jerosolimitani hospitalis Sancti Stephani Albensis, Vesprimiensis diocesis, super quibusdam decimis promulgatam in melius commutari, tum quod causa super prefatis decimis coram ipso predecessore nostro per falsum procuratorem agitata fuerat” – ÁÚO I. 211–212. 124. sz.

641 RPR 6443. sz.

642 „Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus si dictus

A garamszentbenedeki apátság és az esztergomi érsek vitájával kapcsolatban a 13. század húszas éveinek elejéről rendelkezünk adattal, III. Honorius egy 1221-es oklevele arról tájékoztat, hogy az ügyben Acontius pápai küldött mint *arbiter* vett részt, és segítségével a felek egyezsége is jutottak.⁶⁴³ Az érsek azonban nem tartotta magát ennek a pontjaihoz, folytatta a monostor károsítását, miközben az apát Lengyelországban királyi megbízást teljesített.⁶⁴⁴ Visszatérése után a kialakult helyzet miatt személyesen utazott Rómába panaszt tenni. Március 11-én⁶⁴⁵ ennek megfelelően a győri prépost, a veszprémi főesperes és a fehérvári őrkanonok kapott kiküldött bírói megbízást.⁶⁴⁶

Egy későbbi forrás alapján úgy tűnik, az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát ellentéte, bár más okból és már más személyek között, később ismét kiújult. Egy 1235. szeptember 17-én kelt pápai oklevél⁶⁴⁷ alapján ugyanis Róbert érsek tovább folytatta a jogellenes magatartást az apátsággal szemben. Emiatt a feleknek a pápai udvarban, a tusculumi püspök előtt személyesen vagy képviselő útján kellett volna megjelenni, ez azonban nem történt meg. Az említett oklevéllel a csanádi püspököt, a bélakúti apátot, valamint a bácsi prépostot bízta meg a pápa a végső ítélet meghozatalával.⁶⁴⁸ Ez alapján ismert továbbá, hogy Albeus mester, honti majd nyitrai főesperes⁶⁴⁹ az érsek

episcopus, quod mandamus neglexerit adimplere, vos super hoc, quod iustum fuerit, sublato appellationis impedimento, statuere minime postponatis, facientes quod statueritis auctoritate nostra firmiter observari” – ÁÚO I. 165. 90. sz. L. SOLYMOSI 2013a. 527., 535–539.

643 „Cumque dilecto filio, Acontio subdiacono et capellano nostro, de mandato nostro in illis partibus existente, in eum tamquam in arbitrum fuisset ab utraque parte super premissis et concorditer compromissum [...]” – CDH VII/5. 226. CVIII. sz.

644 A királyi követként tevékenykedő egyháziakra I. ZSOLDOS 2000. 708–709. II. András követeivel kapcsolatban I. továbbá BÁCSATYAI 2017.

645 MNL OL DL 96, RPR 6587. sz.

646 „Quod venerabilis frater noster Strigoniensis archiepiscopus tam per se, quam per officiales suos super quibusdam prediis, animalibus et rebus aliis ad suum monasterium de iure spectantibus, damna eis gravia et iniurias multiplices irrogavit. [...] Acontio subdiacono et capellano nostro, de mandato nostro in illis partibus existente [...] concorditer compromissum [...] in Poloniam de ipsius regis mandato perrexit [...] propter quod memoratus abbas ad Sedem Apostolicam personaliter venire coactus [...] quatenus partibus convocatis, audiatis causam, et si de partium processerit voluntate, appellatione remota, fine debito terminetis, facientes, quod statueritis, auctoritate nostra firmiter observari” – CDH VII/5. 226. CVIII. sz.

647 A csanádi püspök, a bélakúti apát és a bácsi prépost kapott bírói megbízást. MNL OL DL 201, RPR 10015. sz., RG IX. 2767. sz. L. KISS 2006. 103.; KISS 2013. 59.

648 „[...] apud Sedem Apostolicam constitutis, in causa que inter eos vertitur dederimus auditorem coram eo syndicus proposuit antedictus, quod cum quondam bone memorie J. predecessor ipsius archiepiscopi monasterium ipsum quibusdam villis et pertinentiis ac iuribus earundem, in quorum possessione vel quasi monasterium extiterat, spoliaverit, vel mandaverit spoliari” – ÁÚO I. 342. 211. sz.

649 L. SOLYMOSI 1996c. 516–518.; C. TÓTH 2019b. 80., 94.

megbízásából korábban választási hiányosságokra hivatkozva letette az apátot. Az eset alapvetően a királyi egyházak feletti joghatóság miatt kialakult ügyek sorába illeszkedik. Az esztergomi érsek ugyanis kormányzói és szentelői hatalmat (*potestas ordinis* és *potestas iurisdictionis*) gyakorolt a királyi alapítású társaskáptalanok és bencés kolostorok fölött, amelyet azonban több esetben is megkérdőjeleztek.⁶⁵⁰ A garamszentbenedeki apátság esetében ez azzal egészült ki, hogy a kolostor az esztergomi egyházmegye területén feküdt. Emiatt az érsek *ordinarius*ként szentelő hatalma az 1209-es pápai privilégium⁶⁵¹ ellenére keveredett azon jogokkal, amelyet a pápai alárendelés révén érsekként gyakorolt. Ez alapján tehát az apát leváltása jogszerű volt,⁶⁵² de az érsek motivációja mégis nehezen magyarázható. Az *exemptio* kérdése ugyan fontos szempont az eset vizsgálatánál, az ügyben anyagi jellegű ellentét is szerepet játszott.

Róbert veszprémi püspök a pesti plébánossal fennálló tizedperére nézve egyetlen forrás ismert, III. Honorius 1225. január 11-én a váci püspököt, illetve a pilisi apátot és perjelt bízta meg az ügy kivizsgálásával.⁶⁵³ A felhatalmazás szövege alapján ugyanakkor tudjuk, hogy ezt megelőzően már a váci prépost, az éneklőkanonok és a *scolasticus* a veszprémi püspök javára döntött. A plébános azonban nem engedelmeskedett az ítéletnek, arra az új kiküldötteknek kellett rákényszeríteniük.⁶⁵⁴

1225. január 18-án a veszprémi püspöknek küldött levelében a pápa egy korábbi eljárásban delegáltjai által hozott ítéletét erősítette meg. A szentgotthárdi apát és perjel, valamint a győri prépost ugyanis a veszprémi főpap és bizonyos Zala megyei klerikusok perében az előbbi javára döntött, engedelmességre kötelezve a presbitereket *ordinarius*suk irányába. A pápai konfirmáció a szokásos formulával a további fellebbezések kizárását is tartalmazta.⁶⁵⁵

650 L. Kiss 2006. 27–39.; Kiss 2013. 59.; KEGLEVICH 2012. 80–81.

651 MNL OL DL 56, RPR 3726. sz.

652 Kiss 2013. 59.

653 MNL OL DF 200 005, MREV I. 62. LXXV. sz.

654 „[...] quod cum causeque inter ipsum et plebanum de Pest, Waciensis diocesis, super decimis vinearum et agriculturalarum de Creynfeld, infra limites Vesprimiensis diocesis consistentium, vertitur, olim preposito, cantori et scolastico Waciensi ab Apostolica Sede commissa fuisset fine debito terminanda, iidem inducendum ipsum in possessionem rerum in iudicio deductarum, propter adverse partis contumaciam manifestam, causa custodie, decreverunt” – MREV I. 62–63. LXXV. sz.

655 „pro te contra Obuse de Vrustin omnium sanctorum, et Widum de Hruat sancti Martini, et alios ecclesiarum de Zala presbiteros, super obedientia et reverentia ab eis tibi tanquam dioecetano suo debita, exhibenda, auctoritate nostra rationabiliter promulgarunt, sicut est iusta, nec legitima, appellatione suspensa, auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus” – VMHH I. 52–53. CXI. sz., RPR 7347. sz., RPO 5271. sz.

4.4. Laikusok pápai eljárásokban – egyháziak elleni erőszak

A következő fejezetben azokat a forrásokat vesszük vizsgálat alá, amelyek esetében a pápai delegált bírói eljárásokban kimutatható világiak részvétele is. Ez elméletileg, mint minden egyházi bíróság esetében, egyrésztől akkor történhetett meg, ha az egyik pereskedő fél laikus volt (*ratione personae*), másrésztől, ha világiak panaszuk természete (*ratione rei, causae spiritualibus admixtae*) miatt fordulhattak az Apostoli Székhez.⁶⁵⁶ Ahogyan e fejezet címe is jelzi, az ismert eseteket vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a világiak túlnyomó többségében egyházak és klerikusok károsítóiként, azaz mint hatalmaszkodók jelentek meg 1241 előtt a forrásokban, bár ellenpéldák is rendelkezésre állnak. A klerikusok által világiak ellen benyújtott panaszok általánosan nem számítottak kivételes esetnek, ahogyan ezt a pápai írásbeliségben felhasznált *rescriptumok* egy csoportja (*super manuum iniectio*) is mutatja.⁶⁵⁷ Az erőszak ellen az egyháziakat alapvetően a *privilegium canonis*⁶⁵⁸ védte.⁶⁵⁹ A feldolgozott esetek arra is rávilágítanak továbbá, hogy a 13. század eleji Magyarországon világi előkelők adott esetben különösebb következmények nélkül negligálhatták az ellenük folyó pápai eljárásokat.

III. Ince első uralkodási évében, 1198. október 21-i kelttel az esztergomi érseket és szuffragáneus püspökeit⁶⁶⁰ arra szólította fel, hogy védjék meg a magyar egyházak jogait és privilégiumait az azokat megkárosítókkal szemben, mivel a pápa tudomására jutott, hogy ekkoriban több gonosztett történt a királyságban. Ugyancsak figyelemre méltó a csanádi püspök kérelme is, aki bűnbocsánatot kívánt adni azon személyeknek, akiket egyháziak ellen elkövetett bűnökért ki-
közösítettek, de utána feloldozást kértek a pápától. Ezt III. Ince 1198. december 16-i dátummal hagyta jóvá.⁶⁶¹

656 HERDE 1970. 207–211.; HERDE 2002. 35.

657 L. HERDE 1970. 296–319.

658 L. FEINE 1955. 393–394.; HERDE 1970. 226–228., 296–300.

659 A lehetséges egyházi büntetésekre, azok alkalmazására és differenciálására l. HERDE 1970. 216–219.

660 RPR 397. sz., RI III. I. 388. sz.

661 „Unde nos, tue petitioni iuste faventes, ut valetudinariis, senibus et infirmis, dioecesana lege tibi subiectis, qui pro iniectio manu in personas ecclesiasticas in canonem late sententie inciderunt, iuxta formam ecclesie, beneficium absolutionis possis impendere, ita tamen, quod postquam infirmi sue restituti fuerint sanitati, ad Apostolicam Sedem accedant, et alii pro itineris labore sibi dimisso, dignum aliquid recompensent, plenam tibi usque ad triennium auctoritate presentium concedimus facultatem” – CDH II. 340.

1206. június 7-én egy némileg rendhagyó eset miatt írt III. Ince az esztergomi érseknek és az egri püspöknek.⁶⁶² A nádor⁶⁶³ ugyanis felmentést kért a pápától a feleségével fennálló rokoni kapcsolat alól, amelyről indoklása szerint a házasság előtt nem volt tudomása.⁶⁶⁴

A borsmonostori ciszterci közösség ellen felmerült jogfosztások és erőszakos cselekmények a korszak egy hosszan elhúzódó, jelentős ügycsoportját alkotják,⁶⁶⁵ a monostort és a szerzeteseket ugyanis többször érte károsítás laikusok részéről.⁶⁶⁶ 1206. február 13-án két levelében is foglalkozott a helyzettel III. Ince pápa: az esztergomi érseknek, a győri püspöknek és a fehérvári prépostnak⁶⁶⁷ azt a feladatot adta, hogy felügyeljék a monostor javainak helyreállítását, gondoskodjanak a tettesek megbüntetéséről, illetve Rómába kellett idézniük őket.⁶⁶⁸ Egy harmadik diploma a két preláthus számára került kiállításra,⁶⁶⁹ egy negyedik oklevélben pedig a kiközösítések foganatosítását rendelte el a pápa megbízottjai útján.⁶⁷⁰ III. Ince ezen kívül az Apostoli Szék védelme alá vette a szerzetesi közösséget,⁶⁷¹ valamint minden jogában megerősítette azt.⁶⁷²

A nehézségek azonban ezzel nem szűntek meg teljesen. III. Honorius 1223. március 11-én emiatt a győri püspökhöz, préposthoz és dékánhoz fordult,⁶⁷³ megparancsolva nekik, hogy vizsgálják ki a ciszterci szerzetesek panaszát, mely szerint Bors ispán, a kolostor patrónusa⁶⁷⁴ megkárosította őket.⁶⁷⁵ III. Ince ko-

662 „Quedam preterea nobis fuere suggesta, propter que dispensationis beneficium facilius solet obtineri, quia scilicet cohabitarunt simul, multis annorum circulis iam elapsis, quod etiam in diebus suis uterque processit, et sobolem ex illa copula susceperunt, nec possent sine gravissimo scandalo separari, quum nullus contra idem matrimonium appareat accusator.” – CDH III/1. 35–36.; RPR 2791. sz., RI III. IX. 75. sz.

663 Az oklevél szövegében nem szerepel a kérelmező neve: Miklósról, Mogról, esetleg Győr nb. István fia Csepánról lehet szó. ZOLDOS 2011a. 17. III. Ince regisztrumának kiadói Moggal azonosították. RI III. IX. 75. sz.

664 L. SWEENEY 1989. 37–38. Vö. BRUNDAGE 1995. 71–75.

665 Vö. SZENTPÉTERY 1916.; KÁDÁR 2019a. 51.; HERVAY 1984. 64–66.

666 Egyes személyek Ukas faluból, a kolostornak tett eredeti adományok egyikéből származtak. MNL OL DL 43, RPR 3008. sz. L. SWEENEY 1989. 37.

667 MNL OL DL 43, RPR 3008. sz.; MNL OL DL 44, RPR 3009. sz.

668 „[...] quatenus, si est ita, dictos manuum iniectores tamdiu, appellatione remota ut communicatos publice nunciatis et faciatis ab omnibus arctius evitari, donec passis iniuriam satisfecerint competenter, et cum vestrarum testimonio literarum ad Apostolicam Sedem venerint absolvendi” – CDH VII/5. 170–171. LXXXVIII. sz.

669 RPR 3010. sz.

670 RPR 3011. sz. L. SWEENEY 1989. 37–38.

671 MNL OL DF 208 357, RPR 3024. sz.

672 MNL OL DF 208 356, RPR 3034. sz. L. SZENTPÉTERY 1916. 111.

673 MNL OL DL 105, RPR 7188. sz. L. SZENTPÉTERY 1916. 32–33., 75–76., 111.

674 Vö. KÁDÁR 2019a. 50.

675 A patrónusjogra L. HERDE 1970. 364–372.

rábbi megbízásával ellentétben, a delegáltak ezúttal csak a vizsgálatra kaptak meghatalmazást, büntetés alkalmazására nem.⁶⁷⁶

Az ügy ezzel azonban nem ért véget, 1230-ban IX. Gergely az esztergomi érseknek és Magyarország prelátusainak és klerikusainak címezve – általánosan az erőszakos cselekményekkel kapcsolatban – ismét érintette Borsmonostor esetét.⁶⁷⁷ A pápának ugyanis az oklevél tanúsága szerint tudomására jutott, hogy több magyarországi egyház és klerikus ellen más egyháziak, valamint világiak erőszakosan léptek fel. Az egyházfő Borsmonostor helyzetét emelte ki, mivel az apát maga fordult panasszal a római Szentszékhez. A szöveg szerint az anyagi jellegű károsítás nem az egyedüli problémát jelentette, a jogok és privilégiumok figyelmen kívül hagyása, illetve a kiközösítés jogtalan alkalmazása is gyakori volt.⁶⁷⁸ IX. Gergely, elődjéhez, III. Incéhez hasonlóan,⁶⁷⁹ azt is meghatározta, hogy az elkövetőket milyen büntetésekkel kellett sújtani. A laikusokat e szerint nyilvánosan ki kellett közösíteni, a káptalanok és konventek tagjait felfüggeszteni hivatalukból és javadalmaikból, míg más egyháziakat, ha világiakkal együtt bűnösök lennének, anatómával kellett sújtani (amíg püspökük az Apostoli Székhez nem fordul az ügy miatt).⁶⁸⁰

A pannonhalmi apátság egy tizedperében a másik fél nem egy egyház, hanem a veszprémi egyházmegyében fekvő Nagyhalom-Besenyő falu népe volt.⁶⁸¹ 1218. november 23-i kelttel III. Honorius az esztergomi prépostot, illetve a győri prépostot és főesperest⁶⁸² bízta meg a körülmények kivizsgálásával és az ítélethozatallal, az említett falu lakosai ugyanis megtagadták a bortermelés utáni tized megfizetését.⁶⁸³

676 „[...] quod nobilis vir Borsouensis et quidam alii laurinensis dioecesis, super quadam pecunie summa, prediis et rebus aliis ad eorum monasterium de iure spectantibus, iniuriantur eisdem [...] quatenus partibus convocatis, audiatis causam, et appellatione remota, fine debito terminetis, facientes, quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari” – CDH III/1. 439. L. SWEENEY 1989. 37–38.

677 1230. március 22. MNL OL DF 208 362, RPR 8501. sz.

678 Ahogyan a nyugati kereszténység más területein is. L. HERDE 1970. 331., 334., 354.

679 „[...] dictos manuum iniectores tamdiu, appellatione remota ut communicatos publice nuncietis et faciatis ab omnibus arctius evitari” – CDH VII/5. LXXXVIII. sz.170. L. SWEENEY 1989. 37.

680 „[...] quod ita in plerisque partibus ecclesiastica censura dissolvitur, et canonice sententie severitas enervatur, ut viri religiosi et hii maxime qui per Sedis Apostolica privilegia maiori donati sunt libertate, passim a malefactoribus suis iniurias sustineant et rapinas, dum vix invenitur, qui congrua illis protectione subveniat, et pro fovenda pauperum innocentia se murum defensionis opponat. [...]” – ÁÚO I. 285–286. 170. sz.

681 Vö. HEGEDÜS 2014. 59.

682 MNL OL DF 206 859, RPR 5927. sz.

683 “[...] quod populos Bissenorum de villa Nogholm Vesprimiensis diocesis decimas vini ad eos de iure spectantes contra iustitiam detinent, et reddere contradicunt [...] quatinus partibus convocatis audiatis causam et apellatione remota fine debito terminetis, facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter obersvari” – ÁÚO I. 160. 86. sz.

A németújvári bencés monostor (Güssing)⁶⁸⁴ elleni támadásokkal, valamint az ahhoz kapcsolható ügyekkel kapcsolatban (is) kiemelten fontos Pannonhalma szerepe, mivel az apátság patrónusi jogot igényelt a monostor felett,⁶⁸⁵ és így többekkel is összetűzésbe került, illetve bizonyos földbirtokok is vita tárgyát képezték. Az első iratot 1224. március 10-én állították ki a pápai kancelláriában, címzettjei a váci püspök, illetve a pécsváradi és földvári apátok voltak. A pannonhalmi apátság panaszát kellett kivizsgálniuk, mely szerint a németújvári monostort több világi előkelő is megkárosította.⁶⁸⁶ III. Honorius emiatt 1225. február 1-jén a királynak is írt,⁶⁸⁷ arra kérve, hogy foglalkozzon a kolostor ügyével. Az oklevél szerint Csák nb. Demeter ispán, királyi asztalnokmester, udvarispán, valamint országbíró⁶⁸⁸ volt az a személy, aki a monostor bizonyos korábbi adományait elidegenítette, illetve visszatartotta. A királynak tehát el kellett érnie, hogy az apát és a konvent elnyerje jussát.⁶⁸⁹ Demeter mellett egy másik világit, Fábiánt⁶⁹⁰ is említ a szöveg, aki a Galánta környéki Palota nevű birtokot foglalta el, ebből kifolyólag nevével a későbbi forrásokban rendszeresen találkozhatunk.⁶⁹¹ 1225. február 4-én ismét a váci püspököt, illetve a pécsváradi és földvári apátokat⁶⁹² bízta meg a pápa a monostor kártalanításával.⁶⁹³

IX. Gergely 1227. augusztus 21-én a pannonhalmi apát ismételt panaszra nyomán fordult a nyitrai és győri püspökhöz, illetve a győri préposthoz.⁶⁹⁴ Demeter ugyanis korábban elutasította az együttműködést a váci püspökkel és társaival, és nem adta át az érintett birtokokat a németújvári monostornak, a győri püspök és kollégái ezért kaptak újabb megbízást ebben az ügyben.⁶⁹⁵

684 L. HORVÁTH 2015. 17–18.

685 Ennek alapjára l. PRT I. 603. 15. sz. Vö. ZÁVODSZKY 1913. 100–105.

686 MNL OL DF 206 880. Érszegi Géza 1225-re helyezte. ÉRSZEGI 1989. 37. sz.

687 RPR 7352. sz., RPO 5294. sz.

688 L. HORVÁTH 2015. 17–18.; ZSOLDOS 2011a. 29., 54.

689 L. HEGEDÜS 2014. 38–39.

690 Vö. HEGEDÜS 2014. 39–40. A nemesek ellen emelt vádakkal kapcsolatos formulákra l. HERDE 1970. 310.

691 „[...] postmodum vero clare memorie Bela rex, pater tuus, suggestione quorumdam, pefatam ecclesiam, remotis inde personis, cum eodem monte sibi pro munitione recepit, promittens, quod locum alium ad ecclesiam aptiorem, et plura etiam in possessionibus et aliis, quam eadem haberet ecclesia, donaret eisdem [...]” – VMHH I. 53–54. CXIII. sz.

692 RPR 7354. sz., RPO 5298. sz.

693 „Etsi debeat charissimus in Christo filius noster rex Hung. illustris, ut princeps catholicus, omnes generaliter regni sui ecclesias in finem [...] quatenus comitem et militem supra dictos, ut predicta restituant, et regem ipsum, ut restitui ea faciat, moneatis attentius, et efficaciter inducatis” – VMHH I. 54. CXIV. sz.

694 MNL OL DF 206 891, RPR 8014. sz.

695 „[...] super monasterio Sancte Marie de monte Guizin, et eius possessionibus, ac insula Obda vertitur [...] quia dictus Demetrius citatus pluries preceptorie comparere contumaciter recusavit, iidem iudices ad predictorum abbatis et conventus instantiam receperunt testes senes et valetudinarios ac alios, de quorum diuturna absentia timebatur, ex existente adhuc

A feladatot azonban ekkor sem sikerült végrehajtani, így az 1228-ban Egyed pápai káplánra szállt. A pápa 1228. július 8-án ezzel párhuzamosan⁶⁹⁶ újfent megbízta a győri és a nyitrai püspököt, illetve a győri prépostot is az ügy kivizsgálásával.⁶⁹⁷ Demeter ismét megtagadta a pápai parancs teljesítését, ez ellen kellett fellépnie a delegáltaknak,⁶⁹⁸ akik ezúttal nem is maradtak teljesen siker nélkül. Egyed 1230 áprilisában aztán továbbadta meghatalmazását a tatai és zobori apátoknak, illetve János győri kanonoknak,⁶⁹⁹ akik így *subdelegatus*ként⁷⁰⁰ tevékenykedtek a továbbiakban. A megbízottak azonban nem tudták befejezni az ügyet, ahogyan ez az 1231. december 25-én a pápának küldött jelentésük mutatja.⁷⁰¹ E szerint Fábián azzal védekezett fellebbezésében, hogy nem kapta kézhez a pápai rendelkezést.⁷⁰² Egy későbbi irat alapján ismert, hogy Egyed ugyan kísérletet tett a felek megidőzésére, de Demeter és Fábián esetében nem járt sikerrel, így a pápai káplán úgy ítélte meg, hogy a monostor követelései jogosak, és az ispánnak a per költségeit is meg kellett fizetnie. 1231. szeptember 30-án⁷⁰³ ezért a pannonthalmi apát kérésére azzal bízta meg IX. Gergely a győri püspököt, valamint a szentgotthárdi és tatai apátokat, hogy segítsék az említett ítélet foganatosítását.⁷⁰⁴

parte contraria contumace ipsos in rerum petitarum possessionem induci causa custodie decreverunt [...]” – ÁÚO I. 244–245. 142. sz.

696 MNL OL DF 206 898, RPR 8234. sz.

697 MNL OL DF 206 897, RPR 8233. sz.

698 „[...] nobiles viros Demetrium comitem et Favianum militem Georiensis et Strigoniensis diocesium ex altera parte pro monasterio Sancte Marie de Monte Guizin, capella de Sancto Spiritu, et insula de Obda, et possessionibus eiusdem vobis duxeramus committendam” – ÁÚO I. 254–255. 149. sz.

699 CDS I. 264–265. 372. sz.

700 „[...] quare auctoritate domini pape, qua fungimur, firmiter vobis mandamus, quatenus [...]” – CDS I. 264–265. 372. sz. Vö. FIGUEIRA 1991. 57., 60–61., 69–71.

701 CDS I. 269–270. 377. sz., PRT I. 709. 124. sz.

702 „Ego Fabianus comes presens scriptum aspicienti significare proposui, quatenus super causa, que vertebantur inter me et ex alia parte inter abbatem Sancti Martini, liberum et immunem me fore assero et nullius citationem sensisse. Legatus terram Ungarie nunquam intravit, nec ipse legatus erat. Sed sub falsa spe fuit functus in partibus istis. Preterea litteras domini pape non ostendit, cum non habuit. Unde prefatum abbatem et eiusdem conventum coram auctoritate domini pape in die Nativitatis Domino apello” – MNL OL DF 206 915, CDS I. 269–270. 377. sz. Kiemelhető az érvelés azon része, amely Egyedre vonatkozott. Fábián szerint nem is volt legátus, sőt, nem is érkezett meg Magyarországra, ahol aztán hamis módon tevékenykedett.

703 MNL OL DF 206 912, RPR 8815. sz.

704 „Waciensi episcopo et coiudicibus suis fuerit a Sede Apostolica delegata, eis tandem negotium remittentibus ad Apostolice Sedis examen devolutum dilecto filio. E. subdiacono et capellano [...] licet ab eo pluries monitus extitisset, ut per se uel procuratorem idoneum in sua presentia prefatis abbati et conventui responderet, demum veram predictarum rerum possessionem adiudicavit eisdem, dictum nobilem in expensis legitimis condemnando [...]” – ÁÚO I. 288. 172. sz. Vö. HORVÁTH 2015. 17.

Az 1232 és 1234 között a Magyar Királyságban pápai legátusként különböző feladatokkal foglalatoskodó Pecorari Jakab bíboros ugyancsak foglalkozott az ügygel. Első ítéletét egy 1234. január 29-én kelt oklevelébe foglalta.⁷⁰⁵ Úgy tűnik Fábián korábbi ígérete ellenére sem jelent meg a legátus előtt, nem kártalanította a kolostort, és a kiközösítést is figyelmen kívül hagyta. Így a korábbi ítéletet újra ki kellett hirdetni, és a pannonhalmi apátság könyvébe (*Liber ruber*) is be kellett vezetni,⁷⁰⁶ hogy a monostor kérdéses tulajdonát megerősítették.⁷⁰⁷ Jakab következő, ugyanazon év február 27-én kelt oklevelének címzettje a nyitrai püspök és főesperes volt, akiket *subdelegatus*ként bízott meg.⁷⁰⁸ Fábián magartása a kiközösítés hatására ezúttal részben megváltozott, írásbeli esküt tett ugyanis, ami miatt Jakab feloldotta az egyházi fenytékek alól.⁷⁰⁹ A bíboros meghatalmazottjai ugyancsak kiadtak egy dokumentumot,⁷¹⁰ amelynek címzettje a kalocsai érsek, Csák nb. Ugrin, valamint szuffragáneus püspökei voltak, akiket arra intettek, hogy hirdessék ki Fábián büntetését, és gondoskodjanak róla, hogy egyházmegyéikben is érvényre juttassák azt.⁷¹¹

Ahogy az azt több 1235-ben kiállított pápai oklevél is mutatja, az ellentét továbbra is fennállt. 1235. március 15-én⁷¹² a nyitrai püspököt, a zobori apátot és a trencsényi főesperest bízta meg IX. Gergely a feladattal, hogy vizsgálják ki Fábián tetteit, illetve közösjék ki ismét, amennyiben bűnös lenne az ellene felhozott újabb vádakban. Jakab távozása után ugyanis nem csak a kérdéses birtokot ragadta el, de szerzeteseket vetett fogságba, és a kolostor épületét is

705 L. MNL OL DF 206 932, ÁÚO I. 323. 200. sz.

706 Pannonhalma írásbeliségével kapcsolatban I. VESZPRÉMY 1996; SOLYOSI 1996b.

707 „Et cum idem F. non videatur curare de excommunicatione predicta, dictus abbas et conventus a nobis cum instantia super hoc sententiam postulabant. Cum de omnibus supradictis nobis liqueret per processum iudicum predictorum, nos visis processibus eorundem, et auditis allegationibus dictorum abbatis et conventus, absentiam dicti nobilis Dei presentia supplente et abbate ac procuratore Sancti Martini presentibus, veram possessionem rerum petirarum in libello dictis abbati et conventui duximus sententialiter iudicandam, et eos corporaliter debere mitti in possessionem rerum petitarum in libello superius memorato” – ÁÚO I. 324. 200. sz.

708 MNL OL DF 206 934, ÁÚO I. 310. 189. sz.

709 „Fabianum militem Strigoniensis diocesis moverint questionem, et idem propter multiplicem eius contumaciam ab eisdem et a nobis fuerit excommunicationis vinculo innodatus pro eo [...] quatenus si idem Fabianus premissa, et que in suis litteris continentur, quarum tenorem presentibus litteris inseri fecimus de verbo ad verbum, non observaverit ut promisit, auctoritate nostra sepedictum Fabianum denunciatis excommunicationis vinculo innodatum” – ÁÚO I. 310. 189. sz.

710 1234. február 27. után: MNL OL DF 206 938, CDS I. 315. 432. sz.

711 „[...] cum uxor et familia sua contra suum iuramentum hactenus indebite commoratur et sic in sententiam excommunicationis latam inciderit ipso facto, auctoritate, qua fungimur, ipsum excommunicatum denunciemus, mandantes paternitati vestre, ut ipsum excommunicatum evitetis et facitatis a vestris subditis arcius evitari, ne censura ecclesiastica videatur omnino contempni” – CDS I. 315. 432. sz.

712 MNL OL DF 206 951, RPR 9860. sz., ÁÚO I. 317–318. 194. sz.

megrongálta.⁷¹³ 1235. március 20-i dátummal a nyitrai püspök mellett ezúttal a veszprémi kapott megbízást a pilisi apáttal együtt.⁷¹⁴ Feladatuk Demeterrel volt kapcsolatos, aki Egyed és Jakab tevékenysége ellenére továbbra is ellentétben állt a pannonhalmi apátsággal a németújvári monostor birtokai miatt. Az apát és a konvent kérésére kiközösítéssel kellett sújtaniuk az ispánt, illetve azt évente kihirdetni, amíg Demeter bűnei miatt a pápai udvarban feloldást keresve meg nem jelenik.⁷¹⁵ Augusztus 25-én a pápa II. Andrásnak is írt,⁷¹⁶ a királyi hatalom segítséget kérve Fábiánnal szemben.⁷¹⁷

1235. november 17-én a győri püspök, a zirci apát és az aradi prépost kapta a következő megbízást,⁷¹⁸ melynek szövege arról tájékoztat, hogy a nyitrai püspök és kollégái teljesítették feladatukat, vagyis kiközösítették Fábiánt, aki azonban Demeter rokonánál, Csák nb. Ugrin kalocsai érseknél keresett menedéket.⁷¹⁹ A delegáltaknak így ki kellett vizsgálniuk az eset körülményeit, és elérni az érseknél, hogy hagyjon fel a lovag védelmével.⁷²⁰ Ez azonban nem sikerült teljesen, mint azt IX. Gergely 1238-ban IV. Bélának küldött levele is mutatja, amely szerint Fábián ezúttal a pannonhalmi apátságot károsította.⁷²¹

713 „[...] tandem licet ea restituerit memorato monasterio, postmodum tamen religione iuramenti et sententia ipsa contemptis, ipsos super rebus eisdem multipliciter aggravat et molestat, captis monachis et conversis eiusdem monasterii existentibus in licis predictis, vulneratis servis eorum, et quibus dam edificii monasterii ac domibus quorundam suorum hominum incendio devastatis [...]” – ÁÚO I. 317–318. 194. sz.

714 MNL OL DF 206 950, ÁÚO XI. 269–270. 184. sz.

715 „[...] et fecit excommunicatum publice nunciari [...] abbatem Sancti Gothardi et suos colleges mandavit usque ad condignam satisfactionem inviolabiliter observari. Set dictus D. ea contempta in ipsa iam perstitit contumaciter per sex annos, prefatum monasterium per violentiam detinendo [...]” – ÁÚO XI. 269–270. 184. sz.

716 MNL OL DF 206 958, RPR 10000. sz. Vö. HORVÁTH 2015. 18.

717 „Cum autem prefatus F., ut dicitur, excommunicationem contempnat, et transgredi non metuat iuramentum, propter quod merito est contra eum seculare brachium adhibendum [...] quatinus pro Divina et nostra reverentia ac tue salutis obtentu predictum monasterium tue protectionis presidio confovrens, et in suo iure conservans, memoratum militem ab eorundem abbatis et conventus super predictis molestatione cessare regia auctoritate compellas, ita quod in presenti gratiam et in futuro gloriam merearis” – ÁÚO I. 336–337. 206. sz. *Brachium seculare* alkalmazására l. BÓNIS 1963. 186–187.

718 MNL OL DF 206 959, RPR 10048. sz.

719 Ahogyan az a püspök oklevele alapján is látható. CDS I. 315. 432. sz.

720 „Venerabilis frater noster Nitriensis episcopus eiusque college, ad quem super observatione sententie ipsius nostras litteras impetrarunt, iam dictam excommunicationis sententiam mandaverunt usque satisfactionem servari condignam, et eum excommunicatum publice nuntiari, et arctius evitari.” – ÁÚO II. 30–31. 5. sz.

721 „Quocirca serenitatem regiam monemus et hortamur in Domino, quatinus te in hoc gerens ut devotum principem et ecclesiasticorum iurium zelatorem, predicta restitui facias monasterio memorato, ita quod talem et tantum protectorem se habere letetur, et tue sinceritatis devotio apud Deum possit et homines exinde commendari” – ÁÚO II. 69. 35. sz., MNL OL DF 206 977, RPR 10650. sz.

Pannonhalma másik ellentétét illetően a pápa egy 1235. július 23-án kelt oklevele igazít el.⁷²² IX. Gergely a tihanyi és a somogyvári apátot a tihanyi dékánal együtt azzal bízta meg, hogy Demetert és több Veszprém megyei laikust vezessék vissza az egyház iránti engedelmességhez. Ők ugyanis akkor már hat éve figyelmen kívül hagyták kiközösítésüket, amellyel Egyed pápai káplán egy kápolna felgyújtása miatt sújtotta őket,⁷²³ A megbízottak az ítéleteket azonban addig nem oldhatták fel, amíg Demeter és társai nem adtak megfelelő kártérítést.⁷²⁴ A delegáltak feladatukat végrehajtóként⁷²⁵ végezték, ezzel kapcsolatosan két oklevelük is ismert. Az első címzettje Bertalan veszprémi püspök volt, míg a másik Magyarország prelátusait szólította meg.⁷²⁶ IX. Gergely megbízását⁷²⁷ mindkét irat tartalmazza, de az utasítások eltérőek voltak. A veszprémi püspök a kiközösítések kihirdetését kapta feladatként, illetve azt, hogy lépjen fel a nevezett világiak oltalmazói ellen.⁷²⁸ A főpapokat ellenben arra kaptak felkérést, hogy kísérvék figyelemmel, hogy Bertalan püspök teljesítette-e a rá bízott feladatot.⁷²⁹ 1238. augusztus 28-án a pápa végül a királyhoz fordult, arra intve, hogy óvja a pannonhalmi apátságot.⁷³⁰

722 MNL OL DF 206 955, RPR 9968. sz.

723 Vö. HEGEDÜS 2014. 39–40.

724 „Sed ipsi claves ecclesie contemnentes, in eadem excommunicationis sententia iam per sex annos damnabiliter perseverarunt [...] predictam excommunicationis sententiam, sicut rationabiliter est lata, faciatis usque ad satisfactionem condignam auctoritate nostra sublato appellationis obstaculo inviolabiliter observari, et singulis diebus dominicis et festivis pulsatis campanis et candelis accensis sollenniter publicando [...]” – ÁÚO I. 334–335. 204. sz.

725 „Quodsi non omnes his exequendis potueritis interesse, duo vestrum ea nichilominus exequantur” – ÁÚO I. 335. 204. sz. A végrehajtók (*executores*) szerepére l. HAGENEDER 1967. 48–49.; HERDE 1970. 287–289.

726 ÁÚO I. 343. 212. sz. és ÁÚO I. 344. 213. sz.

727 MNL OL DF 206 955, RPR 9968. sz.

728 „Unde consulimus paternitatem vestram et hortamur, quatenus, sicut continetur in presentibus litteris, faciatis inviolabiliter observari, et dictos excommunicatos et vilam evitetis. Et hec omnia ut observetis auctoritate qua fungimur precipimus, alioquin contra fautores secundum quod ius dictaret procederemus” – ÁÚO I. 343. 212. sz.

729 „Quia vero error cui con resistitur approbatur, et viros decet ecclesiasticos providere, ne dissolvatur nervus discipline ecclesiastice, quia rem invenimus ita esse, vestram universitatem omni affeccione qua possumus in hac parte duximus exorandam, auctoritate domini pape vobis firmiter iniungentes, quatenus predictam excommunicationis sententiam in ipsos plene et firmiter faciatis observari, et a vobis arccius evitari, ne censura ecclesiastica videatur omnino contemptni.” – ÁÚO I. 344. 213. sz.

730 „Quocirca serenitatem regiam monemus et hortamur in Domino, quatinus te in hoc gerens ut devotum principem et ecclesiasticorum iurium zelatorem, predicta restitui facias monasterio memorato, ita quod talem et tantum protectorem se habere letetur, et tue sinceritatis devotio apud Deum possit et homines exinde commendari” – ÁÚO II. 69. 35. sz., MNL OL DF 206 977, RPR 10650. sz. Vö. HORVÁTH 2015. 17.

Egy másik 1235-ös pápai oklevél is Pannonhalmával állt összefüggésben, ám ezúttal a királyi család egy tagja, Kálmán herceg volt az érdekelt másik fél. A szlavón herceget IX. Gergely egy 1235. március 7-én kelt levelében arra figyelmeztette, hogy segítse az apátságot somogyi tizedei begyűjtésében.⁷³¹

1236-ban azzal fordult a pápa Ugrin kalocsai érsekhez, hogy a király kérésére intsen meg bizonyos egyházakat. II. András ugyanis arról tájékoztatta őt, hogy bizonyos világiak felségárulást követtek el, mikor királyi tulajdont raboltak el. Ezeket aztán az említett egyházaknál helyezték el, amelyek azt a király kérésére sem akarták kiszolgáltatni.⁷³² Ebben az esetben a laikusok tehát magát a magyar királyt károsították meg, aki az egyház szerepvállalása miatt fordult az Apostoli Székhez. A pápa pedig kérelmére az egyik magyarországi érseket bízta meg a feladat teljesítésével.

A pápa 1238. február 11-én a váradi prépostot és kollégáit bízta meg az erdélyi püspökség területén fekvő váralmási bencés monostor ügyének kivizsgálásával.⁷³³ A szerzeteseket ugyanis László ispán⁷³⁴ megtámadta, az épületet megszenteltségtelenítette, illetve javait erőszakkal eltulajdonította, valamint premontrei szerzeteseket ültetett a helyükre, akik azonban 1238-ra elhagyták a kolostort. A delegáltaknak rá kellett bírni a *comest* a kolostor kártalanítására, ellenkező esetben pedig a Szentszék elé idézni őt.⁷³⁵

731 „[...] abbate et conventu monasterii Sancti Martini de Pannonia intelleximus et miramur, quod cum te deccat sicut virum catholicum et devotum loca religiosa diligere et in sua iusticia confovere, tu quasdam decimas in comitatu Simigiensi pertinentes ad ipsos eis minus iuste subtractas tuis usibus applicasti in enorme ipsius monasterii detrimentum [...]” – ÁÚO I. 316. 193. sz., MNL OL DF 206 949, RPR 9848. sz. (Potthastnál február 21.)

732 1236. augusztus 12. „[...] quod Mica Barbatus, Nicolaus filius Borch, et Nicolaus magister, proditores, de lese maiestatis crimine condemnati, fraudulenter multa de bonis corone regie auferentes, apud quedam loca religiosa ea deposuisse noscuntur, que locorum ipsorum rectores in suum preiudicium detinent, et sibi restituere contradicunt [...]” – VMHH I. 147–148. CCLXII. sz., RPR 10227. sz., RG IX. 3296. sz. Vö. RA 613. sz.

733 RPR 10518. sz., RG IX. 4077. sz.

734 L. ZSOLDOS 2011a. 320; ROMHÁNYI 2008. 'Almás'.

735 „[...] monasterii de Almas ordinis Sancti Benedicti Ultrasilvane diocesis [...] quod nobilis vir Ladislaus dictus comes eiusdem diocesis, abiecto Dei timore in illud hostiliter irruens, ipsis exinde non absque iniiectione manuum violenta ausu sacrilego profligatis [...] abbate ac monachis antedictis ad memoratum monasterium, amotis ab eo intrusis taliter si qui fuerint, plenarie restitutis et vocatis, quos videritis evocandos, audiat, si quid remanserit questionis, et si de partium voluntate processerit, causam fine debito terminetis facientes [...]” – ÁÚO II. 82. 45. sz. L. ROMHÁNYI 2008. 'Almás'.

5. A KÜLDÖTTBÍRÓSÁG MAGYARORSZÁGI MŰKÖDÉSÉNEK ALAKULÁSA A 13. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

Amint azt a korábbi fejezetekben részletesen tárgyaltuk, a pápai delegált bíróság a 12. század folyamán jelent meg a Magyar Királyság területén, de ez kezdetben főleg a dalmáciai egyházakat érintette. A magyar egyházat illetően az első elszórt, a 12. század második feléből származó adatok után III. Ince pontifikátusától kezdve a rendszer robbanásszerű elterjedésével szembesülünk a források alapján.¹ A kezdeti lendület egészen 1241-ig, a mongol invázió és IX. Gergely pápa, valamint utóda, a mindössze néhány napig uralkodó IV. Celesztin haláláig nem hagyott alább; a delegált bíróság gyakorlati működését illetően radikális változásokról nem, legfeljebb alakuló jellegzetességekről beszélhetünk. Az 1241–1242. évi események egyértelmű határoló szerepet látszanak betölteni vizsgálódásunk szempontjából is, így a továbbiakban azt elemezzük, milyen tendenciák figyelhetők meg az Árpád-kor végéig, illetőleg VIII. Bonifác pápa haláláig, folytatódott-e a korábbi terjedés, vagy inkább stagnálás, esetleg a delegálások visszaszorulása figyelhető meg.

1243-ban, a tatárjárás utáni első évben, valamint a *sedis vacantiát* követően egyértelműen a mongol invázió okozta helyzet nyomta rá a bélyegét a pápai küldöttbíróság magyarországi gyakorlatára. Tekintve, hogy a magyar főpapi kar jelentős hányada maradt holtan a muhi csataterén,² nem kell csodálkoznunk, hogy IV. Ince pontifikátusának első évében történt intézkedés az esztergomi és a kalocsai érseki székek betöltését illetően.³ Az üresedésben lévő győri püspöki méltósággal, illetve a soproni főesperességgel kapcsolatban is találkozhatunk pápai delegáltakkal.⁴ Utóbbit maga a tatárjárás krónikása, az itáliai származású Rogerius kapta meg váradi főesperessége helyett, ha csak időlegesen is.⁵

Ugyanakkor már 1244 végéről, 1245 elejéről maradtak fenn a szűken vett értelemben bírói, tehát nem végrehajtói, *executori* megbízások hagyományosnak mondható ügyekben, mint például Pannonhalma a veszprémi káptalannal fennálló birtokperében,⁶ a Csák nb. Demeterrel, a korábbi királyi asztalnokmesterrel, udvarispánnal és országbíróval⁷ szembeni, hosszabb múltra vissz-

1 Vö. SWEENEY 1989. 26–28.

2 THOMAE SPALATENSIS 268–269., 272–273.; MASTER ROGER 186–189.; ZSOLDOS 2011a. 81., 84., 89., 91., 93.; SZÚCS 1978. 167.

3 RPR 11081., RI IV. 11. sz.; RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz.; RPR 11413. sz.; BEKE 2003. 106–107.; KISS 2015. 23–25.; UDVARDY 1991. 134–135.; SZÚCS 1978. 166–167.

4 RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz.; RPR 11173. sz., RI IV. 237. sz.

5 ALMÁSI 1988. 9., 11–13.

6 RPR 11482. sz.

7 L. ZSOLDOS 2011a. 29., 54.; HORVÁTH 2015. 17–18.

szatekintő pereskedésében,⁸ illetve ugyancsak az apátság Nádasdi Miklós fia Miklós és társaival fennálló ellentétében,⁹ valamint a veszprémi káptalan világiakkal folyó tizedperében.¹⁰ A tényen túl, hogy már 1244 utolsó napjaiból is rendelkezünk adattal a rendszer ismételt magyarországi működésére nézve, fontos kiemelnünk a pápai oklevelek azon megfogalmazásait, melyek szerint az újbóli megbízásokra a korábbi bírók halála miatt volt szükség.¹¹ Ez a kitétel is mutatja, hogy ekkor még a korábbi perek folytatásával van dolgunk, a fennálló struktúrák visszatéréseivel, nem új, már a katasztrófából felocsúdó királyságból érkező impulzussal, amely kis idővel a pusztítás után újabb esetekben vette volna igénybe az univerzális pápaság által nyújtott egyik lehetőséget, a küldöttbírótságot. Beszédes ugyanakkor, hogy ismételten a pannonhalmi apátság ügyeivel találkozunk, ami egyrésztől köthető az intézményben fennmaradt forrásokhoz, másrésztől megállapítható, hogy a bencés apátság az előző évtizedek nagy formátumú vezetőjének, Uros apátnak a halálával,¹² illetve néhány évvel az ország pusztulása után sem szűnt meg érdekei érvényesítését az Apostoli Széknél keresni.

1245-ből egy újabb főpapi szék betöltése körüli problémáról értesülünk, ám ezúttal azonban már nem a tatárjárás hatásával van dolgunk. 1244-ben ugyanis meghalt Bertalan veszprémi püspök,¹³ és a székeskáptalan tagjai a király mellőzésével egy társukat, Zelandot (Zelandust, Zlaudust) emelték a püspöki méltóságra. A döntést ugyan Bánca nb. István esztergomi érsek is megerősítette,¹⁴ de a pápa ennek ellenére, a király panaszára és az ő jogaira tekintettel Benedek kalocsai érseket bízta meg a helyzet kivizsgálásával.¹⁵ Zeland végül – a kezdeti uralkodói ellenkezés dacára – 1262-ig töltötte be a veszprémi püspöki méltóságot.¹⁶ Személyével kapcsolatban vizsgálódásunk szempontjából érdemes megjegyezni, hogy már 1245-ben megjelent felperesként is, méghozzá éppen a pannonhalmi apáttal szemben.¹⁷

Ugyancsak 1245-ben adott bírói megbízást IV. Ince a veszprémi éneklőkanonok és a kapornaki apátság, valamint a veszprémi püspök és a bélakúti apátság között pereskedésekre nézve.¹⁸ Ugyanezen évből ismert az egri püspök és

8 RPR 11487. sz.

9 RPR 11492. sz.

10 MREV IV. 305. CCXL. sz.

11 „quia dicti iudices fuerunt a Tartaris interfecti” – MREV I. 118. CXXXVII. sz. Vö. Kiss 2015. 27.

12 Urosra l. HEGEDÜS 2014.

13 ZSOLDOS 2011a. 100.

14 Vö. Kiss 2015. 28–29.; Szűcs 1978. 168.

15 RPR. 11567. sz., RI IV. 1074. sz.

16 ZSOLDOS 2011a. 100.

17 RPR 11910. sz.

18 MREV I. 121. CXLII. sz., 122. CXLIII. sz., 124. CXLVI. sz.

főesperesek az egyházmegye papságával fennálló perének folytatása.¹⁹ Szintén 1245-ből származik az első olyan pápai mandátum, amely magyarországi egyháziakat bízott meg konzervátorként, azaz jogbiztosítóként.²⁰ Bánca nb. István esztergomi, illetve Benedek kalocsai érsek és István zágrábi püspök ugyanis a ferencesek védelmének a feladatát kapták, bár maga az intézkedés nem speciálisan magyar vonatkozású, a pápa általános eljárásába illeszkedik.²¹ 1246-ban IV. Ince az 1233, azaz Pecorari Jakab legátus tevékenysége²² óta közvetlenül a pápaság alá tartozó boszniai püspökség a magyar egyházszervezetbe történő betagozásával, konkrétan a kalocsai érsek alá rendelésével bízott meg magyar klerikusokat.²³

Mindezek alapján talán nem merészkedünk túl messze, ha megállapítjuk, az 1241–1242-es sokk, illetve az azzal egyrészt egybeeső pápai *sedis vacantia* után 1243-tól, IV. Ince beiktatásától kezdve a korábbihoz közelítő intenzitással indult újra a delegált bíróság rendszere a magyar egyházban. Jól példázza ezt egyebek mellett, hogy 1247-ben a kalocsai és pécsi egyházmegyék közötti határvitában – Benedek érsek panasza folytán – pápai felhatalmazással jártak el IV. Ince megbízottjai.²⁴ A következő évben pedig a veszprémi püspök fordult az Apostoli Szentszékhez egyházmegyéje javainak és jövedelmeinek erőszakos lefoglalása miatt.²⁵ Ugyancsak figyelemre méltó a pápai bírók magyarországi aktivitásának szempontjából, hogy IV. Béla 1245-ben azt a kiváltságot kapta, hogy a maga, valamint családtagjai területén élőket csak különleges pápai engedéllyel lehetett egyházi tilalom alá helyezni vagy kiközösítéssel sújtani.²⁶

IV. Ince pápa bírói, illetve az említett konzervátori felhatalmazások mellett végrehajtással is megbízott magyar egyháziakat. A pilisi ciszterci apátnak, illetve az egri prépostnak 1247-ben a pannonhalmi apátot és konventet kellett vonakodás esetén az esztergomi érsek jogaival kapcsolatos pápai parancs teljesítésére kényszerítenie.²⁷

Anélkül, hogy az összes vonatkozó ügyet – legyen szó bíróként vagy *executorként* történő megbízásról – górcső alá vennénk,²⁸ rá kell térnünk vizs-

19 RPR 11821. sz. Vö. MÁLYUSZ 2007. 46–47.; RÁCZ 2000. 160.

20 KISS GÁBOR 2015. 91–102.

21 RPR 11812. sz. L. RPR 11811. sz. Vö. KISS 2015. 28.

22 ALMÁSI 1993. 133–141.; RABIĆ 2016. 53–69., 56–58

23 RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz.; RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz. Illetve magát Benedek érseket legátussá nevezte ki az ügyvel kapcsolatban. RPR 12246. sz., RI IV. 2050. sz.; RPR 12247. sz., RI IV. 2051. sz. Vö. TERNOVÁČZ 2016. 221–223.; BARABÁS 2017c. 23–24.

24 RPR 12696. sz., RI IV. 3262. sz.

25 MREV I. 126. CL. sz.

26 RPR 11565. sz., RI IV. 1071. sz.

27 RPR 12641. sz.

28 RPR 12691. sz., RI IV. 3261. sz.; RPR 13034., 14011., 14062., 14418. sz.; RPR 14491., RI IV. 5799. sz.; RPR 14705., 14769. sz., RI IV. 6085. sz., MREV I. 127. CLI. sz. Részletesen lásd a következő fejezetekben.

gálódásunk egyik kulcsdokumentumára, IV. Ince egy 1252. december 3-án kelt oklevelére, amely az egyik legfontosabb forrás a delegált bíróság 13. század közepi működését, elterjedését illetően. Az egyházfő ugyanis arról tájékoztatta a magyar királyt,²⁹ hogy engedve kérésének, megtiltja, hogy magyarországi egyháziakat és világiakat az országon kívülre idézzenek, akár egy legátusa által is, legalábbis az Apostoli Szék különleges engedélye nélkül.³⁰

Azt nem tudjuk, hogy IV. Béla milyen módon juttatta el a kérést az egyházfőhöz, egy küldönc által továbbított oklevél formájában vagy küldötte úján, akár élőszóban.³¹ Utóbbi lehetőség már csak azért is tűnik csábítóknak, mivel a király a tatárjárás kezdetétől fogva rendszeresen küldött egyháziakat követként a pápai udvarba,³² illetve például Bertalan pécsi püspök személyében képviselővel is rendelkezett a magyar király az egyházfőnél.³³ A későbbi esztergomi érsek, akkor még váci püspök, Bánca nb. István egyike volt a királyi megbízottként a Kúriában járt klerikusoknak.³⁴ Bánca jelentősége a pápai-magyar kapcsolatokat illetően azonban jóval túlmutat 1241. évi királyi követségén, lévén – ahogyan azt legutóbb Kiss Gergely elemezte monográfiájában – már a tatárjárás alatt, majd 1243-tól kezdve több alkalommal is pápai felhatalmazást kapott, egyszerű delegáltként, illetve legátusként is,³⁵ majd 1251 decemberében IV. Ince a bíborosi kollégium tagjai közé emelte az esztergomi érseket, Preneste püspökévé nevezve ki őt.³⁶

Mielőtt visszatérnénk az 1252. évi pápai rendelkezésre, fontos rámutatnunk, hogy Bánca érsek és a király között a viszony az 1240-es években nem lehetett minden feszültségtől mentes. Erre utal például az említett veszprémi püspökválasztás esete, amikor is Bánca nem csak, hogy IV. Béla beleegyezése nélkül erősítette meg a káptalan által megválasztott Zelandot, de később a király által kezdeményezett pápai vizsgálat is helybenhagyta a korábbi eljárást.³⁷ Szűcs Jenő ezzel kapcsolatban azt is felvetette, hogy az érsek tette mögött sértettsége munkálhatott, mivel a tatárjárás után, a már kialakulóban lévő szokástól eltérően, nem Bánca nb. István „kapta az érseknek kijáró főkancellári mel-

29 IV. Ince és IV. Béla kapcsolatára l. SENGÁ 1987; Szűcs 1978. 164–171.

30 „Nos tuis devotis supplicationibus inclinati, auctoritate presentium indulgemus, ut nulla ecclesiastica secularisque persona regni tui possit per litteras spostolice Sedis, vel legatorum eius, extra regnum ipsum a quopiam in iudicium evocari, absque speciali mandato sedis eiusdem, faciente plenam de hac indulgentia mentionem” – CDH IV/2. 129., RPR 14795. sz., RI IV. 6134. sz.

31 RA.

32 L. Szűcs 1978. 165. Vö. pl. RA 846. sz.

33 KOSZTA 2007a. 41.; DAMIAN 2016. 20–21. Vö. RA 933b. sz.

34 L. Kiss 2015. 22–23., 30.; Szűcs 1978. 165.

35 Kiss 2015. 30–32.

36 A bíborosi kreáció hátterére l. Kiss 2015. 32–41.

37 L. feljebb és Szűcs 1978. 168.; Kiss 2015. 28–29.

tóságot”;³⁸ hanem Benedek, a későbbi kalocsai érsek, korábbi óbudai prépost és alkancellár; kezdetben még választott fehérvári prépostként.³⁹ Azt a kiváló medievista is hangsúlyozta, hogy nem dönthető el egyértelműen, hogy a király és a főpap közötti konfliktus melyik esetre vezethető vissza, volt-e köze az 1240-es döntésnek az érsek 1245-ös eljárásához, vagy éppen a veszprémi eset volt az oka a kapcsolat megromlásának.⁴⁰ Mindazonáltal nem tartjuk valószínűnek, hogy Benedek kancellári kinevezése különösebb konfliktusforrás lett volna, lévén nem ez volt az első eset, hogy ezt a pozíciót az aktuális fehérvári prépost töltötte be,⁴¹ illetve Bánca csak ezután kapta meg a tatárjárással kapcsolatos követi feladatát, vagyis ekkor még nem lehetett nyoma a konfliktusnak.⁴²

Az mindenesetre bizonyos, hogy Bánca 1252 őszén elhagyta Magyarországot és Itáliába utazott. Szűcs Jenő szerint mindegyre azért került sor, mivel a IV. Bélával fennálló konfliktusa miatt „egyre kényelmetlenebb” volt számára az ott-honi helyzet,⁴³ míg IV. Ince kegyét az említett pápai megbízások is mutatták.⁴⁴ Véleményünk szerint azonban az 1245-ös eset önmagában nem elégséges annak az alátámasztására, hogy a magyar király és országa legfőbb egyházi méltósága között az 1240-es években jelentős konfliktus lett volna. Ez ellen szól – egyéb más, az együttműködésre utaló adat mellett – IV. Béla 1249. március 15-én kelt oklevele, amely szerint az esztergomi királyi palotát Báncsának adományozta.⁴⁵

A királynak küldött említett pápai oklevél előtt néhány héttel, 1252. november 13-i dátummal IV. Ince egy olyan ügyben rendelkezett, amely összefüggésbe hozható a királynak adott biztosítékkal. Ekkor ugyanis úgy döntött az egyházfő, hogy az esztergomi érsekség csallóközi tizedeit továbbra is Bánca nb. István élvezze, amely rendelkezés biztosításával a pannonhalmi bencés és a pilisi ciszterci apátokat bízta meg.⁴⁶ December 30-án ezen is túlment a pápa, feltehetően az újdonsült bíboros kérésére, aki valószínűleg itáliai tartózkodásai

38 Szűcs 1978. 168.

39 L. ZSOLDOS 2011a. 84., 108.; THOROCZKAY 2019. 527–528.; THOROCZKAY 2016b. 179.

40 Szűcs 1978. 168.

41 A kancellária működésével, valamint a méltóságviselőkkel kapcsolatban l. HAJNAL 1914; KUBINYI 1999; VERES 2019a; VERES 2019b.

42 Szűcs Jenő szerint Bánca visszatérte után ott volt IV. Béla környezetében, aki a mongol fenyegetés elől Trau várában keresett menedéket. Ezzel szemben Kiss Gergely szerint nem lehet bizonyosan eldönteni, hogy a váci püspök Itáliában maradt IX. Gergely halála után, vagy pedig visszatért a Magyar Királyságba. Mindazonáltal, amennyiben valóban a király mellett vésztele át ezt az időszakot, úgy újabb érvet találhatunk a mellett, hogy ekkor még nem árnyékolta be ellentét kapcsolatukat. Illetve azt sem szabad elfelejtenünk, hogy maga Benedek is Trauban volt ekkor. L. Szűcs 1978. 164.; Kiss 2015. 30.

43 Szűcs 1978. 168.

44 Kiss Gergely szerint a feszültség csak átmeneti volt, a király nem mellőzte Báncsát 1245 után. Kiss 2015. 29.

45 RA 902. sz. L. további adatokkal Kiss 2015. 26.

46 RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz. Vö. Kiss 2015. 41.

költségei miatt kieszközölte, hogy Ince *in spiritualibus et temporalibus* az esztergomi érsekség adminisztrátorává nevezze ki őt.⁴⁷ A rendelkezés végrehajtását a veszprémi és a váci püspököknek kellett biztosítania, de a pápa a királyt és az esztergomi káptalant is értesítette a döntésről.⁴⁸ Az, hogy az események illetén alakulása nem volt IV. Béla tetszésére, egészen bizonyos. A következő év tavaszán, 1253. május 11-i kelttel hosszas panaszlevelet küldött az egyházfőnek,⁴⁹ amelyben elégedetlenségének adott hangot az esztergomi érsekséggel kapcsolatos eljárás miatt, és a már többször említett Benedek kalocsai érsek esztergomi megválasztásának megerősítését kérte.⁵⁰

Nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy az 1252. évi, a királyságon kívülré történő idézést különleges engedélyhez kötő pápai privilégium összefüggésbe hozható a Bánca nb. István körül kialakult helyzettel, de az időbeli egybeesés okán legalábbis lehetségesnek kell tartanunk azt. Különösen, mivel ebben az időszakban más uralkodó esetében nem találkozunk hasonló biztosítékkal,⁵¹ így nem gondolhatunk valamely általános pápai elképzelésre a háttérben, a rendelkezés okait a pápai-magyar kapcsolatokban kell keresnünk.⁵² Azt sem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy az ötlet a volt esztergomi érsektől származott, sőt, az a *supplicatio*, amelyre IV. Ince oklevele utal,⁵³ és amennyiben ténylegesen volt ilyen, esetleg az ő szóbeli közlésével juthatott el az egyházfőhöz, akár ő, akár a király állt annak háttérében. A rendelkezés, vagy legalábbis a jóváhagyás célja pedig az érsekség körüli helyzettel várhatóan elégedetlen király kegyének a megnyerése lehetett. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezen feltevést az események időbeli közelségére, illetve a pápa és a király viszonyának dinamikájára alapozzuk, konkrét forrás a hipotézis alátámasztására nem hozható fel.

Amennyiben az oklevél keletkezési körülményeiről áttérünk a rendelkezés tényleges hatására, úgy azt a megállapítást tehetjük, hogy nem észlelhető azonnal jelentős visszaesés a pápai küldöttbírótság magyarországi működését, vagy akár egyháziak és világiak országán kívülre idézését illetően. Elég talán ebből a szempontból a Jób pécsi püspök elleni 1253-as vizsgálatra utalni, amelynek oka a korábbi főpap, Bertalan számára a pápa által elrendelt évi 200 márka ezüst

47 Az 1262 januárjában a Benedek halála után megválasztott Türje nb. Fülöp zágrábi püspök esetében is adminisztrátori kinevezéssel találkozunk. RPR 18212. sz., RU IV. 40. sz.

48 RPR 14816. sz., RI IV. 6165. sz.; RPR 14817. sz., RI IV. 6166. sz.; RPR 14818. sz., RI IV. 6167. sz. L. Kiss 2015. 41.

49 RA 991. sz.

50 L. Szűcs 1978. 169–170.; Kiss 2015. 42–43.

51 Angliában III. Henrik, ahogyan arra fentebb utaltunk, 1247-ben – a házassági ügyeket és a végakarokat érintő kereseteket kivéve – tiltotta be a pápasághoz történő fellebbezést. L. SAYERS 1971. 220.; MÜLLER 1997. 25.

52 Vö. RPR és RI IV.

53 „Nos tuis devotis supplicationibus inclinati” – CDH IV/2. 129.

kifizetésének a megtagadása volt.⁵⁴ De ismert a veszprémi egyházmegye pap-ságának fellebbezése is, akik egy már régebb óta futó eljárásban a pápai bíró szubdelegáltjai előtt emeltek panaszt ellenfelük, a veszprémi püspök, káptalan és főesperesek, valamint a delegáltak eljárása ellen.⁵⁵ Ez utóbbi azért érdemel különösen figyelmet, mivel az egyháziak által benyújtott, a szubdelegáltak által átírt oklevél az eljárás törvényességével kapcsolatban hoz fel kifogásokat. E szerint a korábbi per pápai jóváhagyás nélkül folyt, fellebbezési jogukkal sem élhettek, illetve nem egyeztek bele a bírók személyébe sem.⁵⁶ A szubdelegáltak ugyanakkor, prokurátori megbízás híján, nem ismerték el a megjelent két klerikus illetékességét, és a birtokukban lévő pápai oklevélre hivatkozva megparancsolták a klerikusok számára a püspöknek, a káptalannak és a főespereseknek való engedelmességet, valamint ismét színük elé idézték őket.⁵⁷

Mindezek alapján tehát nem járunk messze a valóságtól, ha úgy véljük, a IV. Bélának adott 1252. évi biztosíték nem járt a pápai küldöttbírói eljárások magyarországi beszüntetésével. Maga a pápai oklevél azonban egy másik, tudománytörténeti szempontból is figyelmet érdemel. A kiváló jogtörténész, Bónis György 1997-ben, posztumusz megjelent tanulmányában ugyanis az a megállapítás olvasható, hogy IV. Béla „megtiltotta, hogy alattvalóit külföldre idézhessék”.⁵⁸ Mint láttuk, a pápai oklevél szövege alapján nem tiltással, hanem a király kérésére megadott pápai engedéllyel van dolgunk. Bónis munkája eredetileg 1963-ban, német nyelven került publikálásra a patinás *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonische Abteilung* folyóirat hasábjain. Ennek szövegében még azt olvashatjuk, hogy Béla azt a garanciát kapta, hogy alattvalóit nem idézhetik külföldre, amely megfogalmazás közelebb áll a latin oklevél-szöveghez.⁵⁹ Bónis tanulmányának mindkét változatában ezután az a megállapítás található, mely szerint IV. Béla „pápa és *legatus*ainak rosszallása

54 RPR 14966. sz., RI IV. 6538. sz.; RPR 14967. sz., RI IV. 6539. sz.; RPR 14969. sz., RI IV. 6535. sz.; CDH IV/2. 181. L. KOSZTA 2009a. 81.

55 „iidem sacerdotis litteras appellationis nobis optulerunt, sub hac forma” – MREV I. 134. CLXIII. sz. Vö. MÁLYUSZ 2007. 44–49.; RÁcz 2000. 157–160.

56 „super litteris sine consensu domini pape, tacita veritate et suggesta falsitate emanatis, quibus nos indebite nituntur aggravare, et quod, salva appellatione et citacione nostra pendente, multa super nos sunt per ipsos innovata; (contra) huiusmodi litteras et iudices, cum non ex voluntate parcium sitis iudices delegati, et non per dominum apostolicum assignati, sed ex falsa suggestione predictarum litterarum, similiter appellamus” – MREV I. 134. CLXIII. sz.

57 „iuxta formam litterarum domini pape nobis datarum, ut venerabili patri episcopo Vesprimiensi, tamquam ordinario suo, debitam exhibeant reverenciam et honorem [...] eosdem sacerdotis ab octava beati Martini ad quindenam perhemtorie citent iterato ad nostram presenciam, mandatum apostolicum audituros” – MREV I. 134–135. CLXIII. sz.

58 BÓNIS 1997. 621–658., 632. Bónis az említett 1252. december 3-i oklevélre hivatkozik. VMHH I. 214. CCCC sz.

59 „die Zusicherung, seine Untertanen nicht „ins Ausland” zu laden” – BÓNIS 1963. 196.

miatt utóbb lemondott e jogról”.⁶⁰ A magyar és német változat ebben az esetben egybecseng, ami megerősíti a gyanút, hogy az első kijelentés esetében egy fordítási pontatlansággal van dolgunk.⁶¹ Bónis egy 1259. évi pápai oklevéllel⁶² támasztotta alá az idézéssel kapcsolatos engedménnyről történő lemondást, amely egyúttal azon korábbi megállapítására is reflektált, mely szerint a magyar király exkommunikációs privilégiumot is biztosított maga számára.⁶³

Bónis munkájának magyar fordítása tehát nem minden szempontból azonos az eredeti szöveggel, a vonatkozó rész megfogalmazása, amely a magyar király tiltására utal, pontatlanságnak tekinthető. Az eltérés azonban jelentésmódosító volt, mert, bár a pápai oklevél szövege szerint IV. Béla kérelmére reagált a pápa, de semmiképpen sem beszélhetünk királyi tiltásról, mint akár Anglia esetében a 12. századot illetően, majd az egyházi bíróságok illetékességével kapcsolatban a 13. századra vonatkozóan,⁶⁴ csak, ahogyan azt korábban láttuk, az egyházfő által adott engedménnyről. Az 1997-es változatban olvasható állítás később önálló életre kelt, és más munkákban is megjelent, bekerülve ezzel a korszakra és a szűkebben vett témára vonatkozó szakirodalomba.⁶⁵ Remélhetőleg sikerrel érveltünk a mellett, hogy inkább Bónis György eredeti megítélése mentén tekintsünk az 1252-es pápai oklevélre.

Mint azt fentebb láttuk, az országon kívülre történő idézés tiltása valójában nem érvényesült, legalábbis nem maradéktalanul, az 1259 előtti időszakra vonatkozóan is több fennmaradt oklevél tanúskodik a pápai küldöttbíróság magyarországi működését illetően, az Apostoli Szék előtti pereskedésről, azaz országon kívülre idézésről (még ha ez a gyakorlatban apostoli hatalommal felruházott helyi bírók működését is jelentette).⁶⁶ Azt ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az 1254 utáni időszakból a korábbiakkal összehasonlítva jelentősen kevesebb ügy ismert előttünk. Ennek oka nehezen megállapítható, számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy valóban az 1252. évi pápai biztosíték hatásával van dolgunk. Amennyiben ez a feltevés megállja a helyét, akkor sem kizárólag ez a dokumentum szolgál információval a pápai küldöttbíróság gyakorlati működését illetően.

60 BÓNIS 1997. 632.; BÓNIS 1963. 196.

61 A német eredetit a kötet szerkesztője, Balogh Elemér ültette át magyarra Bónis előtti tisztelgésnéként. L. BALOGH 1997. 12.

62 RPR 17585. sz.

63 BÓNIS 1963. 196. A magyar szöveg szerint „A király is megszerezte magának a kiközösítésre való jogot”, így ebben az esetben is egy kevésbé sikerült fordítással van dolgunk. BÓNIS 1997. 632. Bónis itt egyben kezeli a II. András (RPR 8991. és 10010. sz.), valamint a IV. Béla (RPR 11565. sz., RI IV. 1071. sz.) által kapott biztosítékokat.

64 SAYERS 1971. 220.; MÜLLER 1997. 25. Vö. HOLNDONNER 2014. 16.

65 KISS 2007a. 113.; BARABÁS 2013a. 179.; BARABÁS 2015a. 46.

66 L. a fentiekén kívül: RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.

1254-ből ugyanis két olyan pápai rendelkezés is ismert, amelyek révén IV. Ince magyarországi főpapoknak az Apostoli Szék bíróságával kapcsolatos privilégiumot adott.⁶⁷ Fülöp zágrábi püspök július 18-i kelttel azt a jogot kapta, hogy csak különleges engedéllyel lehessen az Apostoli Szék elé idézni.⁶⁸ Benedek esztergomi érsek pedig káptalanával együtt kapott biztosítékot október 2-án, hogy az Apostoli Szék egy delegáltja, szubdelegáltja, végrehajtója vagy konzervátora sem alkalmazhasson rajta egyházi fenyítéket (kiközösítés, *suspensio* vagy *interdictum*), hacsak azt a Szentszék külön nem hagyta jóvá.⁶⁹ Ez utóbbi esetben a pápa konzervátorokat is kijelölt, a pilisi és a zirci apátok kapták a feladatot, hogy fellépjenek az esztergomi érsek érdekében, amennyiben valaki a pápai döntés ellenére egyházi fenyítéket alkalmazna ellene.⁷⁰ Nem tartozik ugyan szorosan a tárgyalt helyzethez, de mindenképpen figyelemre méltó a pápai intézkedés utóéletével kapcsolatban, hogy közel 80 évvel később, az 1330-as években Telegdi Csanád esztergomi érsek a krakkói püspökkel bizonyos szepességi falvakat illetően fennálló joghatósági vitájában hivatkozott IV. Ince 1254-es rendelkezésére, amelynek értelmében felszólította a pilisi és pannonhalmi apátokat, hogy akadályozzák meg, hogy egyházi fenyítéssel éljenek ellene.⁷¹

Ha összehasonlítjuk a két 1254. évi privilégiumot, több eltérést is találunk. Fülöp zágrábi püspök esetében – az 1252 végén IV. Bélához küldött diplomához hasonlóan – ugyanis arra találunk utalást, hogy az intézkedés az oklevélnye-

67 1235-ben Róbert esztergomi érsek kapta személyére nézve, saját kérésére a jogot, hogy pápai engedély nélkül legfeljebb egy legmagasabb rangú, *a latere* legátus függeszthesse fel, vagy közösíthesse ki őt. „[...] attendentes, tuis devotis precibus, quantum cum Domino et honestate possumus, duximus benignius annuendum. Inde est, quod nos etati tue paterno compatiens affectu, ne quis in personam tuam sine speciali mandato nostro, preter legatum a nostro latere destinatum, excommunicationis vel suspensionis sententiam valeat promulgare, auctoritate tibi presentium indulgemus” – ÁÚO II. 31. 6. sz., RPR 10049. sz., RG IX. 2832. sz.

68 „si te ad instantiam alicuius per litteras apostolicas citari contigerit: quod compareas coram nobis, venire propter hoc ad apostolicam sedem nullatenus tenearis; nisi eadem littere de indulto huiusmodi plenam et expressam fecerint mentionem” – CDH IV/2. 251., RPR 15463. sz., RI IV. 7895. sz.

69 „nullus delegatus, (vel) subdelegatus, executor, aut etiam conservator, auctoritate Sedis apostolice, vel legatorum ipsius in nos, vel ecclesiam vestram excommunicationis, suspensionis, vel interdicti sententias promulgare, aut interdicere vobis ingressum ecclesie (va)leat, absque speciali mandato Sedis eiusdem, faciente plenam et expressam de hac indulgentia mentionem” – ÁÚO VII. 367. 256. sz., RPR 15537. sz. Vö. BEKE 2003e. 113.

70 „Quoirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus dictos archiepiscopum, capitulum et ecclesiam non permittatis super hiis contra concessionis nostre tenorem ab aliquibus indebite molestare; molestatores huiusmodi per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo; non obstante, si aliquibus, quod excommunicari, suspendi, vel interdici, aut conveniri extra certa loca non valeant, a Sede apostolica sit indultum, et constitutione de duabus dietis, edita in concilio generali” – ÁÚO VII. 368–369. 257. sz.; RPR 15538. sz.

71 Az adatért Maléth Ágnesnek tartozom köszönettel. L. MALÉTH 2020. 108–110.

rő kérésére történt, azaz a kezdeményezés nem a pápai oldalon keresendő.⁷² Ezzel szemben Benedek érsek Fülöptől eltérően nem *ad personam* nyerte el a pápai kegyet, hanem káptalanával együtt egész egyházára nézve.⁷³ Ugyancsak különbség, hogy az esztergomi esetben az oklevél szövege nem szól a kedvezményezettől érkező iniciatíváról, a pápa az érsek és a káptalan az Apostoli Szék iránt tanúsított különleges tiszteletével indokolta a rendelkezést.⁷⁴

Arról sem feledkezhetünk el továbbá, hogy néhány nappal az érseknek és káptalannak írt levél előtt, 1254. szeptember 29-én IV. Ince a meißeni káptalan számára biztosította azt a privilégiumot, hogy a következő három évben pápai parancs nélkül egy delegált, szubdelegált, *executor* vagy *conservator* se alkalmazhasson rajtuk egyházi fenyítéket. Annyiban ugyanakkor eltérő ez az eset az esztergomitól, hogy, hasonlóan a magyar királynak, valamint a Fülöp püspöknek küldött oklevelekhez, a meißeni káptalan kérésével indokolta az intézkedést a pápa.⁷⁵ Ez alapján tehát nem állíthatjuk, hogy valamiféle általános pápai politikára lenne visszavezethető IV. Ince az esztergomi egyházra vonatkozó – egyedülállónak jogi és formai szempontból semmiképpen nem nevezhető⁷⁶ – rendelete, mindazonáltal az időbeli közelség, kevésbé a szövegek formuláris hasonlósága okán azt a lehetőséget sem vethetjük el, hogy a pápa a meißeni mintára az 1252 óta Bánca bíboros tevékenysége miatt legalábbis zavarosnak tekinthető esztergomi helyzetben kívánta segíteni a már nem is annyira új érseket és a káptalant.

Fontos azt is hangsúlyozni, hogy a két vizsgált privilégium esetében nem beszélhetünk újdonságról a pápai-magyar kapcsolatokat illetően. Más példák mellett kiemelhető, hogy Benedek, még fehérvári prépostként, 1241 júniusában kapott magára és egyházára nézve hasonló biztosítékot, mely a mongol invázió idejére biztosított mentességet a pápai bíróság előtti megidézés alól.⁷⁷ 1246

72 „Hinc est, quod nos tuis supplicationibus inclinati, auctoritate tibi presentium indulgemus” – CDH IV/2. 251., RPR 15463. sz., RI IV. 7895. sz.

73 „ut si te ad instantiam alicuius per litteras apostolicas citari contigerit” – CDH IV/2. 251.; „archiepiscopo et dilectis filiis capitulo Strigoniensi [...] vel ecclesiam vestram” – ÁÚO VII. 367. 256. sz.

74 „Apostolice Sedis benignitas sincere obsequentium vota fidelium favore benivolo prosequi consuevit, et personas illorum, quos in sua devotione promptos invenerit et ferventes, quibusdam (titulis) decentius decorare. Ut igitur ex speciali devotione, quam ad nos et Romanam ecclesiam habere noscimini” – ÁÚO VII. 367. 256. sz.

75 „Hinc est quod nos vestris supplicationibus inclinati vobis auctoritate presentium indulgemus, ut nullus delegatus vel subdelegatus ab eo executor seu etiam conservator auctoritate litterarum Sedis apostolice vel legatorum ipsius possit in vos excommunicationis, suspensionis vel interdicti sententiam promulgare absque speciali eiusdem sedis mandato [...] presentibus post triennium minime valituris [...]” – CDSaxonie 145. 177. sz., RPR 15532. sz.

76 Vö. HERDE 1970. 458.

77 RPR 11036. sz., RG IX. 6055. sz. L. THOROCZKAY 2019. 535.

áprilisában Fülöp elődje, István zágrábi püspök⁷⁸ a későbbi esztergomi oklevélhez hasonlóan szentszéki delegáltak által alkalmazandó fenyítékek alól kapott felmentést maga és egyháza számára.⁷⁹ 1247 júliusában pedig az esztergomi prépost és a káptalan kapták azt a különleges jogot, hogy *interdictum* alatt is misézhessenek.⁸⁰

Az előbbi megfontoláshoz kapcsolható IV. Ince azon 1254. április 24-én kelt, Benedek érseknek küldött levele is, amellyel Pármai Gellért esztergomi kanonok, Bánca nb. István bíboros káplánja számára igyekezzen valamely javadalmat biztosítani a magyar egyházban.⁸¹ Nem ez volt az első ilyen jellegű utasítás, egy évvel korábban, 1253. január 22-én a győri püspök kapott hasonló megbízást.⁸² Vizsgálódásunk szempontjából mindkét esettel kapcsolatban az a kitétel érdemel figyelmet, mely szerint a kedvezményezettet – bizonyos kivételekkel – nem lehetett egyházi fenyítéssel sújtani, sem egyházmegyéjén kívülre idézni az Apostoli Szék különleges engedélye nélkül.⁸³ Ezen adatok is megerősítik tehát a feltételezést, hogy a fenti privilégium egyfajta jutalmazásként értelmezhető.

A püspöknek és az érseknek adott privilégiumok egy további nézőpontból is értelmezhetők, mert azok, bár eltérő vonatkozásúan és eltérő jogokat biztosítanak, a két fogadó személy szempontjából összetartoznak. Fülöp és Benedek ugyanis mindketten IV. Béla király szűkebb köréhez, udvari papjai közé⁸⁴ tartoztak, utóbbi szerepére már fentebb kitértünk, míg előbbi a Türje nemzetség tagjaként a királyi udvarban nevelkedett, majd dömösi prépost lett zágrábi püspöksége előtt, míg végül Benedek halála után az esztergomi érseki méltóságra

78 ZSOLDOS 2011a. 102. Vö. RAZUM 2019.

79 RPR 12077. sz. Néhány nappal később ugyancsak a püspök és egyháza kapott felmentést, ezúttal a zsinaton való megjelenés alól. RPR 12092. sz.

80 RPR 12628. sz.

81 RPR15344. sz., RI IV. 7741. sz. Gellértszel kapcsolatban l. BÁCSATYAI 2018. 306.; BARABÁS 2018. 115.

82 RPR 14846. sz., RI IV. 6710. sz. Vö. KISS 2015. 75–76.; BÁCSATYAI 2018. 306.

83 „quod excommunicari, suspendi seu interdicti, vel ad receptionem seu provisionem cuiusquam compelli, seu extra suam Diocesim vel ultra certum locum ad iudicium evocari non possint per litteras dicte Sedis, non facientes plenam vel expressam de verbo ad verbum de indulgentia huiusmodi sive personarum, dignitatum numero vel receptorum nominibus mentionem” – ÁÚO II. 234. 156. sz. Utóbbi oklevélben nem kizárólag Gellértszel vonatkozik ez a jog. „quod excommunicari, suspendi, vel interdicti, aut conveniri extra certa loca, vel compelli ad receptionem vel provisionem alicuius non valeant a sede Apostolica, sit indultum; et universis indulgentiis vel litteris Apostolicis generalibus vel specialibus, sub quacunque forma verborum obtentis et obtinendis; et quibuslibet aliis, per id impediri vel differri valeat, et de quibus seu predictorum privilegiorum, indulgentiarum, et litterarum totis tenoribus de verbo ad verbum plenam et expressam fieri oporteat in presentibus mentionem” – CDH IV/2. 248.

84 Vö. HAJNAL 1914. 2–8.

emelkedett.⁸⁵ Mindketten – korábbi királyi klerikusként – IV. Béla támogatóinak számítottak tehát, segítették az uralkodót egyebek mellett a javadalmak kiosztásában is.⁸⁶ Ezen megfontolások alapján, valamint a királynak adott 1252. évi biztosítékra visszatekintve, azt is számításba kell vennünk, hogy a püspököt és az érseket, illetve káptalanját érintő rendelkezésben IV. Béla személye is szerepet játszhatott, bár ez a feltételezés konkrét forrással nem támasztható alá.

Fülöp esetében azzal a körülménnyel ellenben komolyan számolnunk kell, hogy a püspök a király képviselőjében – Ecce ferences szerzetes kíséretében – 1254-ben IV. Incénél járt a magyar uralkodó és a cseh király, II. Ottokár konfliktusa ügyében.⁸⁷ Ebben az esetben tehát szinte bizonyosan szóbeli kérelemre adott reakcióval van dolgunk, különösen, mivel pápai oklevél kiállítása idején feltehetően még a pápai Kúriában tartózkodott, lévén az csak öt nappal kelt később, mint a követségét említő, Bernát választott nápolyi érseknek, a két uralkodó konfliktusa ügyében kirendelt legátusnak címzett levél.⁸⁸

Felmerül azonban a kérdés, hogy amennyiben a IV. Bélának küldött engedmény értelmében valóban tilos volt a magyarországi egyháziak és világiak – akár egy legátusa általi – országon kívülre történő idézése, úgy mi szüksége lehetett az érseknek, illetve a püspöknek az 1254. évi biztosítékokra. Minden kétségen felül álló válasz ugyan nem adható, azonban azt megkockáztathatjuk, hogy az említett két intézkedés éppen azt bizonyítja, hogy a királynak küldött pápai oklevél mellett sem beszélhetünk a pápai Kúriához fordulás, és így a delegált bíróság elé történő idézés szüneteléséről 1252 után.

IV. Ince az esztergomi egyház részére adott privilégium után közel két hónappal, 1254. december 7-én halt meg, utódát, IV. Sándort öt nappal később, december 12-én választotta meg a bíborosi kollégium.⁸⁹ Mint arra már kitértünk, Bónis György az egyházfő egy 1259. évi bullájához⁹⁰ kapcsolta az 1252-ben, a magyar uralkodó részére adott privilégium visszavonását, melyben Benedek esztergomi érsek azt a megbízást kapta, hogy exkommunikáció terhe mellett idézze meg IV. Bélát a még apja, II. András által szentföldi tartózkodása alatt

85 Szűcs 1978. 164., 168.; ZSOLDOS 2011a. 81., 103.; BEKE 2003f. 116–117.

86 Szűcs 1978. 173.

87 „Venerabilis frater noster ... Zagrabiensis episcopus et dilectus filius fr. Ecce de ordine Minorum, postquam discessisti a nobis, ad Sedem apostolicam accedentes, ex parte carissimi in Christo filii nostri ... regis Ungarie illustris nobis exponere curaverunt” – VMHH I. 228. CCCXXXV. sz., RPR 15460. L. Szűcs 1978. 172.; Szűcs 1993. 100. A konfliktusra I. RUDOLF 2020. különösen 159–167.; ZEHETMAYER 2020. 59–60.,

88 L. további irodalommal BARABÁS 2018. 109–110. és <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/126> (letöltés ideje: 2020. február 29.)

89 RPR 1283., 1286. oldal.

90 RPR 17585. sz. L. BÓNIS 1963. 196. és BÓNIS 1997. 632.

a johannitáknak tett ígéretet (nem)teljesítésével kapcsolatban.⁹¹ Az oklevél valóban ellentmond a IV. Ince által adott privilégiumnak, lévén az uralkodót az Apostoli Szék elé idézi, de nem található a szövegben utalás a korábbi intézkedésre, így Bónissal ellentétben óvakodnánk a visszavonás kifejezéstől, még akkor is, ha az eredeti német szövegben szerint – cselekvő nélkül megfogalmazva – a rendelkezés a pápa és legátusai megfontolásai alapján került visszavonásra.⁹²

Ha szemügyre vesszük az 1252 vége és 1259 májusa, azaz a két kérdéses oklevél kiállítása közötti időszakot, akkor, ahogyan arra már fentebb utaltunk, több esetben találkozunk a forrásokban a pápai küldöttbíróság működésének nyomával, amely perek de jure az országon kívül folytak, az Apostoli Szék bírósága előtt, és amelynek a helyi bírák csak képviselői voltak a *iurisdictio delegata* révén.⁹³ Az azonban kétségtelen, hogy az 1255 és 1259 közötti időszakból mindössze két vonatkozó eset ismert. Az egyik, 1255. április 24-én kelt oklevéllel IV. Sándor az egri egyházmegye papságának a püspökkel és székeskáptalannal fennálló perében a még IV. Ince idejében delegált bírók által hozott ítéletet erősítette meg.⁹⁴ A pápához mint legfőbb bíróhoz fordulás tehát nem szűnt meg teljesen, de a következő, 1257. évi adat sokkal inkább kapcsolódik IV. Ince három tárgyalt intézkedéséhez. Július 7-i kelttel ugyanis IV. Sándor azt a döntést hozta, hogy Benedek esztergomi érsek nem köteles megjelenni a zágrábi püspök idézésére, dacára annak, hogy az apostoli levél útján történt.⁹⁵ Ebben az esetben tehát az a püspök, Fülöp idézte meg az eszter-

91 „Si vero celsitudo regia premissa, quod non concedimus, omiserit adimplere, [...] ipsum peremptorie citamus, ut infra tres menses, premissos alios tres immediate sequentes, per procuratorem idoneum apostolico se conspectui representet, facturus et recepturus super premissis, quod ordo dictaverit rationisquo circa fraternitati tue per apostolica scripta sub poena excommunicationis, quam ipso facto te incurrere volumus, si mandatum nostrum in hac parte adimpletum non fueris executus, firmiter precipiendo mandamus, quatenus eidem regi ex parte nostra easdem litteras representans, ipsum ad perficiendum et complendum, que in eisdem continentur litteris, monere ac efficaciter inducere non postponas; nobis, quid super hoc tu et nominatus rex feceritis, per litteras tuas, harum et ipsarum litterarum, eidem regi directarum, seriem continentes, infra sex menses post receptionem presentium, fideliter relaturus” – VMHH I. 238. CCCCLIII. sz. L. HUNYADI 2010 35.; HUNYADI 2019. 56–57. Érdemes hangsúlyozni, hogy az exkommunikáció fenyegetése nem a királyra, hanem az érsekre vonatkozott, amennyiben az nem teljesítene a kapott utasításokat. Vö. BÓNIS 1963. 196. 75. jz. és BÓNIS 1997. 632. 75. jz.

92 „die aber beide nach Gutdünken des Papstes und seiner Legaten beseitigt wurden.” – BÓNIS 1963. 196.

93 L. további irodalommal BARABÁS 2013a. 175–176.

94 „Nos itaque vestris supplicationibus inclinati, huiusmodi processum et ordinationem, sicut per eosdem iudices provide facti sunt, ratos et firmos habentes, eos auctoritate Apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus” – ÁÚO VII. 391. 278. sz., RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.

95 „auctoritate tibi presentium indulgemus, ut per litteras in forma comissionis vel executionis

gomi érseket, aki három évvel korábban azt a privilégiumot kapta, hogy csak az Apostoli Szék különleges engedélyével idézhessék meg. Emlékezhetünk, Benedek érsek, valamint káptalana pedig egyházi fenytékek alól kapott felmentést, de ezúttal, egy konkrét ügyben az idézésre nem kellett válaszolnia a pápa döntése értelmében.

Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy megszűntek volna a pereskedések a magyar egyházban, feltehetően azok csak nem jutottak el a pápai bíróságig. Jól példázza ezt egyebek mellett a győri káptalan azon oklevele, amely a pannonhalmi és zselici apátságok birtokperére vonatkozóan választott bírók részvételéről tudósít.⁹⁶ IV. Béla egy 1259. évi okleveléből pedig arról értesülünk, hogy a király Fülöp zágrábi püspök javára döntött a főpap egy laikussal fennálló birtokperében.⁹⁷

A következő vonatkozó szentszéki forrás 1261 szeptemberéből származik, ekkor IV. Sándor a pannonhalmi apátság és a csurgói johannita rendház pereskedésében nevezett ki új bírókat.⁹⁸ Ugyanebből az évből ismert továbbá Pannonhalma és a veszprémi káptalan tizedperének, illetve az apátság és a fehérvári prépostság pereskedésének folytatása is.⁹⁹ Ha a sort további adatokkal is kiegészítjük,¹⁰⁰ elmondható, hogy az előző évtized visszaesése és strukturális változásai után ismét a pápai delegáltak által vizsgált ügyek számának növekedését, illetve a korábbi tendenciák folytatását állapíthatjuk meg, még ha ez, mint alább látni fogjuk, csak időleges is volt. Kiemelhető ebből az időszakból Timót pécsi kanonok és pápai káplán esete, akit Bánca bíboros támogatásával választottak meg a zágrábi püspöki méltóságra, de IV. Béla kifogást emelt ezen döntés ellen IV. Orbánnál. Végezetül azonban, többek között Valter ferences szerzetes, pápai káplán megbízása után Timót megtarthatta hivatalát.¹⁰¹ Ugyancsak ennek az időszaknak a jellemző esete a Jób pécsi püspök elleni vizsgálat, amely a helyi káptalan több tagjának Benedek esztergomi érseknél, valamint IV. Sándor pápánál az *ordinarius* ellen emelt vádak alapján zajlott az 1260-as években. Jónak ugyan különböző erőszakos bűnöket és szimóniát is felrőttak, valószínűleg nem

seu conservationis, super quibuscunque rebus ab apostolica Sede obtentas vel obtinendas, que de hoc indulto expressam non facerent mentionem, coram venerabili fratre nostro... Zagradiensi episcopo, cum ipsum habeas, ut asseris, certa ratione suspectum, convenire non valeas, nec respondere tenearis invitus” – ÁÚO II. 287. 194. sz.; RPR 16917. sz., RA IV. 2055. sz.

96 ÁÚO II. 309. 212. sz.

97 RA 1221. sz. L. továbbá pl.: RA 1075., 1086. sz.

98 RPR 18128. sz.

99 RPR 18138., 18139. sz.

100 RPR 18659. sz.; RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz.; RPR 18711. sz., RU IV. 939. sz.; RPR 18760. sz., RU IV. 959. sz.; RPR 18761. sz., RU IV. 960. sz.; RPR 18787. sz., RU IV. 489. sz. stb.

101 RPR 18653. sz.; RPR 18657. sz., RU IV. 407. sz.; RPR 18658., 18659. sz.; RPR 18785. sz., RU IV. 488. sz.; RPR 18787. sz., RU IV. 489. sz. L. FRAKNÓI 1901. 77.; GANZER 1968. 258.; SZÚCS 1978. 171–172.; KISS 2015. 55.; JERKOVIĆ, 2015. 27–48.

alaptalanul, de a lényegi konfliktusforrás feltehetően a püspök nagyvolumenű építkezései és az erre fordított pénz, illetve a pécsi főpap István ifjabb királlyal fennálló jó kapcsolata lehetett. 1266-ban IV. Kelemen pápa egyenesen saját hátskörében új eljárást indított, és Eneco ferences szerzetest, káplánját bízta meg a vizsgálattal.¹⁰²

Az 1260-as évek¹⁰³ egyik jellemzője a pápai delegálások szempontjából a megbízások azon csoportja volt, amelyek révén az egyházfők klerikusok beneficiumba iktatását rendelték el megbízottjaik számára, akik tehát nem bíróként, csak végrehajtóként, *executorként* jártak el ezen esetekben. Nem volt természetesen korábban sem ismeretlen ez a fajta rendelkezés, ahogyan azt például Pármai Gellért említett esete mutatja.¹⁰⁴ Timót pécsi kanonok, zalai és valkói főesperes, bíborosi kamarás és pápai káplán zágrábi püspökké választása változások sorát indította el, Bánca nb. István bíboros szűkebb familiájához tartozó klerikusok, többségük a kardinális *neposa* nyert el különböző magyarországi stallumokat.¹⁰⁵ Az első ilyen jellegű intézkedést Eventius bíborosi káplán érdekében tette IV. Orbán, amikor 1264 januárjában megbízta a kalocsai érseket és a toplicai apátot a klerikus zágrábi kanonokságba történő beiktatásával.¹⁰⁶

Az évtized, konkrétan az 1264. év egy másik sajátos jellegzetessége volt a IV. Béla és István ifjabb király konfliktusához kötődő pápai megbízások sora, amelyek révén IV. Orbán, talán nem túlzás kijelenteni, nyíltan a királyt és mögötte álló családtagjait támogatta.¹⁰⁷ Az egyházfő szimpátiája jól megragadható

102 RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz.; RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.; RPR 19822. sz., RC IV. 367. sz.; KOSZTA 2009a. 81–82.; DAMIAN 2016. 21–30.

103 1262-ből ismert ezen kívül Smaragd kalocsai érsek megbízása, aki a pápa parancsára kellett, hogy engedélyezze Olivér szerémi püspöknek a ferences rendbe történő belépést, és egyúttal felmenteni őt hivatalából, bár ebben az esetben nem bírói megbízással van dolgunk. RPR 18435. sz. L. UDVARDY 1991. 150.; TERNOVÁČ 2011. 36.

104 RPR 14846. sz., RI IV. 6710. sz. 1252 februárjában Benedek esztergomi érseknek IV. Ince Mihály veszprémi klerikus kanonoki stallumhoz juttatását parancsolta meg. RPR 14491. sz., RI IV. 5799. sz.

105 Ezek közül Róbert pápai *subdiaconus* (és bíborosi káplán), Bánca kardinális *neposa* a valkói főesperességet, valamint később egy esztergomi kanonoki stallumot, míg János győri főesperes, Bánca unokaöccse és IV. Orbán pápa káplánja a zalai főesperességet nyerte el. A zágrábi püspöki cím másik várományosa, ugyancsak a bíboros unokaöccse, István elsőként 1263-ban a pozsonyi prépost méltóságát töltötte be, majd 1266-ban Smaragd érsek halála után Bánca nb. István bíboros jelölésére a kalocsai székeskáptalan egy része érsekké választotta őt. RPR 18776. sz., RU IV. 979. sz.; RPR 18777. sz., RU IV. 978. sz.; RPR 18856. sz., RU IV. 1642. sz. L. KISS 2015. 80., 86–87.; UDVARDY 1991. 155–157.; RPR 18821. sz., RU IV. 1017. sz. „dilectum filium Stephanum, Colocensem electum, capellanum nostrum et prepositum Poseniensem, Bononie litterarum studio insistentem”. CDH IV/1. 360–361., RPR 20265. sz.

106 RPR 18784. sz., RU IV. 989. sz. L. még RPR 18863. sz., RU IV. 1629. sz.; RPR 18949. sz., RU IV. 1093. sz.; RPR 18979. sz., RU IV. 2768. sz.; RPR 19006. sz., RU IV. 2067. sz.

107 ZSOLDOS 2007. 30–35.; DAMIAN 2016. 29–30.

a delegálások szempontjából azon megbízások során, amelyek Mária királyné, Béla herceg, valamint Anna hercegnő és fiai birtokainak biztosítását, illetőleg Istvántól történő visszaszerzését célozták.¹⁰⁸ Mint az közismert, 1264 végén a feszültség ki is robbant,¹⁰⁹ és fegyveres konfliktus tört ki a király és elsőszülött fia között, amely ugyan néhány hónapig tartott csak, legkésőbb 1265. március 28-ig véget is ért,¹¹⁰ de feltehetően számolnunk kell a hatásával, lévén 1265-ből nem rendelkezünk adattal a küldöttbírók magyarországi működésére nézve. A következő évből is csak végrehajtói és *conservatori* felhatalmazásokkal találkozhatunk,¹¹¹ illetve a IV. Kelemen által Jób pécsi püspök ellen indított *inquisitio*val, amely mögött egyes vélemények szerint a királyi család konfliktusa állt, lévén a főpap István ifjabb király ismert támogatója volt.¹¹²

Nem állítható tehát, hogy helyreállt volna a korábbi, 1250-es évek közepe előtti intenzitás. Ebben egyrészt bizonyosan szerepet játszott a továbbra is fennálló feszültség a király és elsőszülött fia között, de az 1268 és 1271 közötti pápai széküresedés¹¹³ talán még jelentősebb lehetett. Az mindenestre megállapítható, hogy egy 1267-es adattól¹¹⁴ eltekintve 1272-ig nem ismert magyar egyháziak delegálása. Azonban ekkor sem a küldöttbírók működésével találkozhatunk, X. Gergely pápa Fülöp esztergomi érseket és Fülöp váci püspököt V. István és II. Ottokár cseh király békekötésének biztosításával bízta meg.¹¹⁵ A következő év márciusában a korábban még az ellene folyó eljárások révén emlegetett Jób pécsi püspök kapta a megbízást, hogy a II. Lyoni Zsinatot előkészítendő, Timót zágrábi püspökkel készítsenek jelentést az ország erkölcsi állapotáról.¹¹⁶ 1273 áprilisában aztán – számos más egyházi és világi méltóság mellett – Bánca nb. István kalocsai érsek, valamint Hontpázmány nb. Lampert egri püspök kapott felszólítást a zsinaton való megjelenésre.¹¹⁷

108 RPR 18971. sz., RU IV. 2760. sz.; RPR 18973. sz., RU IV. 2763. sz.; RPR 18976. sz., RU IV. 2765. sz.; RPR 18982. sz., RU IV. 2774. sz.

109 Bácsatyai Dániel ugyanakkor nemrég kritikát fogalmazott meg a konfliktus 1264–1265-re helyeződésével kapcsolatban, szerinte 1267-ben zajlottak a hadi események. BÁCSATYAI 2020a. Zsoldos Attila ezt válaszában elutasította: ZSOLDOS 2020. Bácsatyai újabb közleményében védte meg álláspontját (BÁCSATYAI 2020b), majd az 1250–1260-as években lezajlott bolgár–magyar háborúk vizsgálata kapcsán ismét a mellett érvelt, hogy a IV. Béla és István belháborúja nem 1264–1265-ben zajlott. BÁCSATYAI 2021.

110 ZSOLDOS 2007. 73–74.

111 RPR 19720 sz., RC IV. 334. sz.; RPR, 19890. sz., RC IV. 395. sz.

112 DAMIAN 2016. 29–30.

113 Vö. FISCHER 2008.

114 RPR 19951. sz., RC IV. 797. sz. A zágrábi püspök adóssága ügyében.

115 RPR 20541. sz.; RG X. 7. sz. A prágai és az olomouci püspökök ugyanezt a megbízást kapták. RPR 20542. sz. A konfliktusra l. Szűcs 1993. 149–150.

116 RPR 20685. sz. Vö. DAMIAN 2016. 25.

117 RPR 20716. sz. Más uralkodók mellett az ekkor még kiskorú magyar királyt, IV. Lászlót is bízta a pápa, hogy segítse egyházi és világi méltóságait a zsinaton történő részvételre. RPR 20717. sz.

Az első adat küldöttbírói megbízásra 1274-ből származik, ekkor a váci püspök Pannonhalma egy az apátság javait megkárosító világgal, György fia Dénessel fennálló perében kapott pápai mandátumot.¹¹⁸ Az 1270-es évek magyarországi helyzetét tekintve nem kelt különösebb meglepetést, hogy az 1277. évi esztergomi érsekválasztás körüli nézeteltéréseken kívül Fermói Fülöp legátus missziójáig nem rendelkezünk más forrással pápai bírók működésére nézve. Az erősödő bárói hatalom és a szinte állandó belháborúk¹¹⁹ nem hathattak kifejezetten kedvezően a költséges és hosszan tartó szentszéki pereskedésre. Az ugyanakkor legalábbis meglepő, hogy olyan nagy horderejű ügyek, mint a veszprémi és a gyulafehérvári székesegyházak kifosztása¹²⁰ miatt sem fordultak az érintettek az Apostoli Székhez, illetőleg ezen, nem mindennapi esetek sem motiválták az egyházfőket arra, hogy magyarországi vagy a Kúriához tartozó klerikusnak delegálja az ügyek kivizsgálását, kezelését. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy nem kizárólag magyar jelenséggel van dolgunk, Skócia esetében is hanyatlás figyelhető meg a 13. század közepétől. Ennek az oka Paul Ferguson szerint nem a világi bíróságok erősödése, hanem a pápai hatalom általános hanyatlása volt.¹²¹

Fermói Fülöp pápai legátus 1279 és 1281 közötti magyarországi tevékenysége nem kizárólag annak politikai vetülete, a kun törvények és IV. Lászlóval (1272–1290) kialakult konfliktusa miatt jelentős,¹²² az itáliai főpap, amint azt legutóbb Kovács Viktória részletesen bemutatta, kiterjedt jogszolgáltató tevékenységet folytatott, személyesen és megbízottjai által is.¹²³ Előbbit jól példázza III. Miklós (1277–1280) azon 1279. június 13-án – Lodomér korábbi váradi püspök esztergomi érsekként történő megerősítésével párhuzamosan – kelt oklevele, amellyel Fülöp azt a feladatot kapta, hogy János óbudai prépost kalocsai érsek-ké választásának körülményeit vizsgálja meg, és, amennyiben mindent rendben talál, erősítse meg az új prelátust, ellenkező esetben kényszerítse új választásra a káptalanokat.¹²⁴ A legátus foglalkozott továbbá a váradi püspöki szék betöltésével és az óbudai prépostválasztással is,¹²⁵ illetőleg több tizedperben is eljáró bíróként, mint például a szepesi prépost és *cantor* a kalderbachi lakosokkal fennálló ellentétében.¹²⁶ Fermói Fülöp természetesen nem tudott minden ügygel személyesen foglalkozni, a bírói feladat továbbadására jó példa Jakab

118 RPR 20869. sz.

119 L. Szűcs 1993. 279–301.

120 L. Szűcs 1993. 288.; KARLINSZKY 2014. 98–99.

121 FERGUSON 1997. 160–190. Vö. BOMBI 2012. 223.

122 L. Szűcs 1993. 301–310.; Kovács 2019. 131–134.

123 Kovács 2019. 141–147.

124 RPR 21610. sz., RN III. 605. (900.) sz.

125 RPR 21917. sz., RM IV. 179. sz.; RPR 21941. sz., RM IV. 200. sz. L. Kovács 2019. 138.

126 CDH V/2. 566. L. Kovács 2019. 141–143.

császmai prépost, kánonjogi doktor tevékenysége,¹²⁷ de az újonnan megerősített esztergomi érsek, Lodomér is eljárta a legátus delegált bírójaként és végrehajtóként is.¹²⁸

Kiemelhető továbbá a Fermói Fülöp által összehívott és elnökölt budai zsinat, amelynek a rendelkezéseiről ugyan gyanítható, hogy nem a magyar egyház helyzetének beható ismeretén alapultak, hanem pápai politika megvalósulására tett kísérletnek tekinthetők. Az ugyanakkor mindenképpen kiemelendő, hogy a konstitúciók megerősítették az egyházi bíróságok illetékességét házassági ügyekben, a Szentszékhez történő fellebbezés jogát, a pápai ítéletek elismerését, illetve a világi hatóságok kötelezettségét az egyházi ítéletek foganatosításában. Továbbá tiltották az egyháziak pereskedését egyházi természetű ügyekben világi bíróságok előtt.¹²⁹

Összességében megállapíthatjuk, hogy – ahogyan az 1230-as évek elején Egyed pápai káplán, de főleg Pecorari Jakab bíboros missziói idején is – egy *de latere* legátus jelenléte az országban rendkívüli módon ösztönzőleg hatott arra, hogy a peres felek Fülöp révén a pápaságnál keressék ügyük megoldását. Ez a rövid időszak alatti intenzív felfutás is alátámasztja azt a feltételezést, hogy a korábbi, az 1260-as évek közepe óta tartó viszonylagos hiátus a pápai küldöttbíróság működésében leginkább a magyarországi belső konfliktusokkal, illetve a pápai *sedis vacantiával* magyarázható.¹³⁰ Fülöp távozása után, és tegyük hozzá, IV. László az egyháztól történő 1285. évi elfordulása előtt,¹³¹ több ügyben is működtek delegált bírók. Ekkor zárult le a már említett váradi és óbudai választások vizsgálata,¹³² illetve a fehérvári johannita konvent is pereskedett a kassai Szent Erzsébet egyházhoz tartozó ispotály megszerzésének céljával.¹³³

A király viselkedésének megváltozása, az egyházzal történő szembefordulása, és az ezáltal kialakult bizonytalan helyzet¹³⁴ hátráltatóan hatott a küldöttbíróság működésére is. A fennmaradt szentszéki megbízások témái is ehhez a

127 ÁÚO XII. 310. 258. sz. L. Kovács 2019. 144–145.

128 CDH V/3. 514.; ÁÚO IV. 227. 137. sz. L. Kovács 2019. 145.

129 Kovács 2019. 135–136.; BÓNIS 1963. 195.; BÓNIS 1997. 632. Kiss Gergely hívta fel rá a figyelmem, hogy a zsinat határozatai között a kánonjogi ismeretek mélyebb ismeretére vonatkozó előírások is találhatóak, ami talán úgy is értelmezhető, hogy a peres ügyek helyi szintű intézése irányába kívánta terelni a pápaság az egyházi bíráskodást. Kiss Gergely szóbeli közlése.

130 Ugyanakkor a pápai széküresedés nem jelentette automatikusan, hogy nem történhetett bírói kirendelés, jól példázza ezt a magyar anyagból Lodomér esztergomi érsek alább részletesen bemutatandó megbízása IV. László ügyében, amely esetben IV. Honorius, annak halála után a bíborosi kollégium, majd IV. Miklós is megbízta a főpapot ugyanazon céllal. A kardinálisok levele: UGDS I. 154–155. 219. sz.

131 Szőcs 2010. 20–34.; Szűcs 1993. 301–310. Vö. ZSOLDOS 1997. 93–97.

132 RPR 21917. sz., RM IV. 179. sz.; RPR 21941. sz., RM IV. 200. sz.

133 RPR 22089., 22110. sz. Vö. RIBI 2015. 77.

134 L. KARÁCSONYI 1910; SZŰCS 1993. 316–321.; SZŐCS 2010. 28–37.

konfliktushoz, a király és az érsek ellentétéhez kapcsolódtak,¹³⁵ Lodomér¹³⁶ – saját meghatározása szerint is delegált bíróként¹³⁷ – megbízást kapott a László által eltaszított Erzsébet (Anjou Izabella) királyné helyzetének javítására. A pápa egyházi fenyték alkalmazására is felhatalmazta a főpapot az uralkodó ellen annak vonakodása esetére.¹³⁸ Az érseknek ezen kívül a magyarországi nem-keresztények, különösen a tatárok visszaszorítása érdekében is fel kellett lépnie.¹³⁹ Nem beszélhetünk mindazonáltal a pápai küldöttbíróóság teljes hiányáról, 1289-ben a fehérvári prépostválasztás kivizsgálásával és megerősítésével bízta meg IV. Miklós pápa a helyi domonkos perjelt és ferences gvardiánt.¹⁴⁰

Az előző évtizedek eseményei, de talán nem túlzás azt állítani, hogy az 1250-es évektől tartó visszaesés után az 1290-es évtized közepétől egy komolyabb fellendülés képe rajzolódik ki a források alapján. Mindez feltehetően nem volt független a III. András uralkodása alatti viszonylagos belső nyugalomtól,¹⁴¹ de a VIII. Bonifác által képviselt univerzális pápaság¹⁴² hatásával is számolhatunk,¹⁴³ valamint figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy ekkor a magasan képzett Lodomér esztergomi érsek, illetve a hozzá kapcsolható kör állt a magyar egyház élén.¹⁴⁴ Mindenesetre az egészen biztos, hogy 1295-től kezdve a század első felét megidéző mennyiségű bírói mandátummal és témák széles palettáján mozgó ügyekkel találkozunk: tizedperekkel, világiakkal szembeni birtokperekkel, egyháziak megkárosítása miatt elrendelt vizsgálatokkal, kolostor és polgárok perével.¹⁴⁵

Az 1301. év, az utolsó Árpád-házi király, III. András halála utáni helyzettel kapcsolatban Maléth Ágnes kutatásai alapján elmondhatjuk, hogy a század ele-

135 Egy kivétellel, 1286-ban a pécsi püspök kapott megbízást a magyarországi johanniták megkárosított javainak helyreállítására. Kis szépséghiba, hogy Jób 1280-ban meghalt, utóda, Pál pedig csak 1293-ban foglalta el a főpapi széket. RPR 22524. sz., RH IV. 949. sz. L. KOSZTA 2009a. 83.; ZSOLDOS 2011a. 95.

136 Bónis György szerint Fülöp legációja után a magyar egyházi bíróságok megerősödtek és szervezetüket a Kúriához igazították, Lodomér pedig bírósága eljárásait a kánonjoghoz igazította. BÓNIS 1997. 633.; SOMOGYI 2013. 22–23.

137 „in hac parte a sede apostolica et omnium cardinalium eiusdem sedis iudex delegatus” – MNL OL DF 277 190, UGDS I. 157–158. 222. sz.

138 RPR 22586. sz., RH IV. 762. sz.; RPR 22765. sz., RN IV. 195. sz.; RPR 22767. sz., RN IV. 202. sz. Vö. a IV. Lászlónak küldött levelet. RPR 22764. sz., RN IV. 194. sz.

139 RPR 22587. sz., RH IV. 761. sz.; RPR 22766. sz. L. továbbá a magyarországi egyháznak és a domonkosoknak küldött pápai leveleket RPR 22768. sz., RN IV. 197. sz.; RPR 22788. sz., RN IV. 611. sz.

140 RPR 22885. sz.

141 Szűcs 1993. 322–347.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 137–220.; KÁDÁR 2013. 8., 11., 15–16.

142 VIII. Bonifác és Magyarország kapcsolatára legutóbb I. KISS 2018.

143 Vö. FERGUSON 1997. 191–203.; BOMBI 2012. 223.

144 Vö. Szűcs 1993. 311–347.

145 Pl. MREV II. 15. XVIII. sz., 16. XIX. sz., 16. XX. sz., ÁÚO V. 155. 100. sz., RPR 24535. sz., MREV II. 20. XXIV.

jén a belpolitikai helyzet – a trónharcok –, hasonlóan a 13. század második felének egyes periódusaihoz nagyban rányomták bélyegüket a perek lefolyására,¹⁴⁶ gyakoriak voltak a halasztások, nem kizárólag a peres felek, de adott esetben a bírók távolmaradása miatt is.¹⁴⁷

146 Maléth Ágnes szerint a perek természetét illetően nem találkozhatunk nagy változásokkal, a tizedperek, hatalmaskodások, illetve az egyházi beneficiumok betöltésével kapcsolatos kérdések domináltak. MALÉTH 2020. 120.

147 MALÉTH 2020. 89–120.

6. A PÁPAI DELEGÁLT BÍRÓSÁG ÉS A MAGYAR EGYHÁZ A TATÁRJÁRÁSTÓL AZ ÁRPÁD-HÁZ KIHALÁSÁIG

6.1. A királyi családdal összefüggő megbízások

Ahogy az 1241 előtti korszakban, úgy a tatárjárás után is több esetben hatalmazták fel delegáltjaikat az egyházfők az Árpádokkal kapcsolatos ügyekben. IV. Ince pápa 1252. évi, IV. Bélának adott privilégiumát fentebb már részletesen elemeztük, nem ez volt azonban az első olyan eset, amikor a királyi család kapcsolatba került a pápai joghatósággal.¹ Maga a király szinte rögtön a tatárjárás után részese lett egy eljárásnak, ugyanis Pannonhalma apátja és konventje az Apostoli Székhez fordult panasszal Béla eljárása miatt, aki a vád szerint nem csak, hogy nem segítette őket a pusztítás után, de jogtalanul birtokokat és jövedelmeket is elvett az apátságtól.² Az 1244. április 29-én kelt intést még kettő követte decemberben, egyik a németújvári monostort, másik bizonyos falvakat illetően, mindkettő az apátság panaszára.³ Utóbbival együtt egy mandátum is elhagyta a pápai kancelláriát, IV. Ince Bánca nb. István esztergomi és Benedek kalocsai érseket bízta meg a feladattal, hogy bírják rá a királyt a kapott felszólítások teljesítésére, vagyis a két főpapnak végrehajtként kellett segítenie a pápai döntés megvalósulását.⁴ Az ellentétet nem sikerült teljesen megoldani, jól mutatja ezt az egyházfő 1247 januárjában megismételt intése.⁵ Ezt azonban ezúttal nem követte delegálás, illetve a kérdés nem merült fel később, a király és az apátság kapcsolata feltehetően rendeződött. 1259 májusában IV. Sándor Benedek esztergomi érseknek adta a feladatot, hogy vegye rá IV. Bélát a johannitáknak még atyja, II. András által megígért összeg megfizetésére.⁶ Nem kizárólag konflik-

1 1245. februárjában Béla király kérésére számára, illetve és felesége, Mária királyné részére azt a kiváltságot adta, hogy káplánjuk vagy bármely más általuk választott klerikus fogadhassa gyónásukat és oldhassa fel őket bűneik alól. RPR 1566. sz., RI IV. 1071. sz.; RI IV. 1072. sz.

2 „Cum igitur, sicut ex parte dilectorum filiorum abbatis et conventus monasterii Sancti Martini (de Pannonia) Jauriensis diocesis fuit propositum coram nobis, tu eorum miseris non compatiens, quorum monasterium amissis fere bonis omnibus ab eisdem Tartaris est destructum, ad manus tuas decimas, possessiones, redditus et res alias contra iustitiam receperis eorundem” – ÁÚO II. 157. 94. sz., RPR 11358. sz.

3 RPR 11478., 11480. sz.

4 „Quocirca fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus dictum regem ad id moneatis et inducere procuretis” – ÁÚO II. 160. 97. sz., RPR 11481. sz.

5 RPR 12400. sz.

6 RPR 17585. sz. L. HUNYADI 2010. 36.; HUNYADI 2019. 47. Ahogy arra fentebb kitértünk, Bónis György ehhez a rendelkezéshez kötötte a magyar királynak IV. Ince által adott pápai

tusos helyzetekben adott megbízást az egyházfő IV. Bélával kapcsolatban. 1247 februárjában az esztergomi és kalocsai érsekek azt a feladatot kapták, hogy alárendelt püspökeikkel együtt segítsék a várható újabb mongol támadás elleni védekezés előkészítését az arra megfelelő helyek megerősítése révén.⁷

Az 1260-as években egy a szó legszorosabb értelmében „családi ügy”-gyel,⁸ IV. Béla és fia, István ifjabb király közötti konfliktussal kapcsolatban is találkozunk olyan pápai delegálásokkal, amelyek nem, illetve nem teljesen diplomáciai jellegűek. Az Apostoli Szék közvetítői szerepe már az 1262. évi pozsonyi békével kapcsolatban is megjelent, lévén István ifjabb király feltett szándéka volt, hogy azt a pápával erősítsék meg, ami azonban mégsem történt meg, annak ellenére sem, hogy Velasco pápai káplán személyében a Szentszék felhatalmazottja is járt a királyságban 1263 folyamán.⁹ Vizsgálódásunk nem törekszik eldönteni, hogy, amint az igen valószínűnek tűnik,¹⁰ IV. Orbán valóban IV. Bélát támogatta-e annak fiával szemben, az azonban bizonyos, hogy a magyar uralkodó a pápához fordult családtagjainak, feleségének, kisebbik fiának és lányának adott birtokok megerősítése érdekében. Zsoldos Attila szerint Béla célja az ő oldalán álló rokonai helyzetének a biztosítása volt legidősebb fia, István ellenében.¹¹ Az egyházfő a királyi adományokkal kapcsolatban nem kizárólag okleveles konfirmációkkal és István ifjabb királynak címzett figyelmeztetésekkel¹² igyekezett eljárni, hanem az 1263. decemberi első hullám után, 1264. júliusában magyarországi főpapok megbízásával is. Béla herceg esetében Fülöp esztergomi érsek, valamint Pál veszprémi püspök kapott megbízást a király által fiatalabb fiának juttatott várak biztosítására,¹³ míg Mária királyné birtokai esetében az érsek,¹⁴ Anna hercegnővel kapcsolatban pedig a veszprémi püspök,¹⁵ illetve mindkét ügyben a johannita perjel és testvérei¹⁶ kaptak megbízást. Egy nappal később Fülöppel és Pállal együtt Pok nb. Amadé győri püspök is felhatalmazást kapott arra, hogy érjék el István ifjabb király-

privilegium visszavonását. BÓNIS 1963. 196.

7 RPR 12414. sz., RI IV. 2958. sz. L. továbbá a királynak e tárgyban küldött levelet. RPR 12408. sz., RI IV. 2957. sz. Vö. KISS 2015. 26.

8 Zsoldos Attila címadását megidézve. ZSOLDOS 2007.

9 Részletesen l. ZSOLDOS 2007. 32–33.

10 Vö. DAMIAN 2016. 29–30.

11 ZSOLDOS 2007. 34–35.

12 RPR 18745. sz., RU IV. 2367. sz.; RPR 18746. sz., RU IV. 2368. sz.; RPR 18748. sz., RU IV. 2369. sz.; RPR 18749. sz., RU IV. 2370. sz.; RPR 18972. sz., RU IV. 2762. sz.; RPR 18974. sz., RU IV. 2764. sz.; RPR 18975. sz., RU IV. 2766. sz.; RPR 18981. sz., RU IV. 2773. sz.; RPR 18984. sz., RU IV. 2771. sz.

13 RPR 18973. sz., RU IV. 2763. sz.; RPR 18976. sz., RU IV. 2765. sz.

14 RPR 18971. sz., RU IV. 2760. sz.

15 RPR 18982. sz., RU IV. 2774. sz.

16 RPR 18978. sz., RU IV. 2761. sz.; RPR 18977. sz., RU IV. 2767. sz.

nál anyja birtokainak a helyreállítását.¹⁷ A delegáltak feladata a király és a kedvezményezettek kérésére történt pápai megerősítések alapján a birtokosok védelme volt, azaz *conservator*ként kellett eljárjanak.¹⁸ IV. Béla egy 1267. évi oklevelében is megemlékezett Fülöp érsek tevékenységéről, a diploma szerint ugyanis közvetítőként vett részt a király és fia közötti viszályban.¹⁹

A johanniták képviselői e mellett egy általános jellegű megbízást is kaptak IV. Bélával kapcsolatban, a magyarországi főpapokat kellett rávenniük a király jogainak és adományainak tiszteletben tartására.²⁰ A IV. Orbánt követő egyházfő, IV. Kelemen korábbi és későbbi példaktól eltérően a harc lezárulta után nem bízott meg egyháziakat a király és fia közötti béke biztosításával, annak megerősítése egy 1266 júniusában kelt oklevele útján történt.²¹

IV. Béla halála után fia és utóda, V. István egy újabb konfliktussal kapcsolatban igényelt pápai beavatkozást, a II. Ottokár cseh királlyal 1271-ben sikeresen lezárt ellenségeskedést illetően.²² X. Gergely a magyar uralkodó kérésére²³ oklevelében átírta és megerősítette a cseh–magyar békét,²⁴ illetve egyházi jogbiztosítókat is kirendelt, akiknek a feladata a béke pontjai betartásának a biztosítása volt. Cseh részről a prágai és az olomouci püspökök, míg magyar oldalról Fülöp esztergomi érsek és Fülöp váci püspök kapták az 1272. május 5-én kelt megbízást.²⁵ A béke sikertelensége azonban nem róható fel nekik, lévén augusztusban meghalt István, II. Ottokár pedig a helyzetet kihasználva megindította csapatait, és több vármegyét is uralma alá vont;²⁶ amiért az egyházfő késő nyár – kora ősz folyamán meg is róttá őt.²⁷

Az 1280-as évek második felében az 1272-ben elhunyt V. István fia, IV. László magatartásának drasztikus megváltozásával, a kereszténységtől való elfordulásával²⁸ kapcsolatban kellett fellépnie a pápának. Lodomér esztergomi érsek

17 RPR 18985. sz., RU IV. 2772. sz.

18 „Nos itaque ipsius ducis et prefati regis supplicationibus inclinati, donationem huiusmodi, sicut provide facta est, ratam et firmam habentes, eam auctoritate apostolica duximus confirmandam. Quocirca mandamus, quatenus prefatum ducem non permittas super premissis contra huiusmodi confirmationis nostre tenorem ab aliquibus indebite molestari, molestatores huiusmodi etc. compescendo. Non obstante, si aliquibus a Sede apostolica sit indultum” – ÁÚO III. 97. 66. sz., RPR 18973. sz., RU IV. 2763. sz.

19 RA 1527. sz. L. BÁCSATYAI 2020a. 1069–1070.

20 RPR 18983. sz., RU IV. 2770. sz.

21 RPR 19711. sz., RC IV 332. sz. A béke részletei ugyanakkor nem ismertek. L. ZSOLDOS 2007. 83–88.

22 A konfliktusra l. KÁDÁR 2009. 420–421.

23 RPR 20526. sz.

24 RPR 20540. sz.

25 RPR 20541. sz., RG X. 7. sz.; RPR 20542. sz. Vö. CHOBOT 1915–1917. 477.

26 L. SZÚCS 1993. 283–284.

27 RPR 20612. sz.

28 L. KARÁCSONYI 1910; SZÚCS 1993. 316–321.; SZÓCS 2010. 28–37.

előbb 1287-ben IV. Honorius (1285–1287) pápától,²⁹ illetve az egyházfő halála után a *sedis vacantia* alatt ugyanazon év augusztusában a bíborosi kollégiumtól,³⁰ majd következő év augusztusában immáron IV. Miklós pápától kapott felhatalmazást a László király által eltaszított Erzsébet (Anjou Izabella) királyné helyzetének javítására, a király kényszerítésére annak vonakodása esetén akár egyházi fenyegetésekkel, illetve, sikertelenség esetén az egyházfőnek a helyzetről történő referálásra.³¹ Elmondható tehát, hogy ebben az esetben a pápai széküresedés alatt is került megbízás kiállításra, vagyis az ügy jelentősége miatt nem tűrt halasztást. Ezen feladattal kapcsolatban ismert Lodomér Monoszló nb. Péter erdélyi püspöknek 1287 decemberében küldött levele is, amelyben – magát delegált bírónak nevezve – átírva a pápai és bíborosi okleveleket hasonló módon bízta meg főpaptársát azzal, hogy segítse a királyné megbízottait a beszercei adó beszédésében.³² Az érseknek ezen kívül a magyarországi nem-keresztények, különösen a tatárok visszaszorítása érdekében is fel kellett lépnie.³³ Mint az közismert, a pápák és az esztergomi érsek törekvése végül nem ért célt, IV. Kun Lászlót 1290-ben, ahogyan azt közhelyszerűen meg szokták fogalmazni, kedvelt kunjai kezétől érte a halál.³⁴

6.2. Kánoni választások

1243-ban a tatárjárás eredményeképp mindkét érseki szék mellett üresedésben volt a győri, erdélyi és a nyitrai püspökség, illetve számos alsóbb egyházi méltóság is,³⁵ így nem meglepő, hogy IV. Ince pontifikátusának kezdetétől számos pápai megbízás ismert, amelyek a pozíciók betöltését célozták. A legsürgetőbb a két érseki szék helyzetének rendezése volt mind IV. Béla, mind a pápa számára, a király már 1242 tavaszán elküldte követét ezügyben Rómába – mivel a

29 1287. március 12: „Quocirca mandamus, quatenus si dictus rex predictam reginam a carcere liberatam resumere, ac, ut predicatur, tute tractare noluerit, tu eum ad id per censuram ecclesiasticam auctoritate nostra compellas, non obstante, si eidem regi a Sede apostolica si indultum, quod excommunicari, vel terre ipsius interdicti non possit per litteras apostolicas non facientes etc. usque mentionem” – ÁÚO IV. 300. 192. sz., RPR 22586. sz., RH IV. 762. sz.;

30 UGDS I. 154 – 155. 219. sz.

31 RPR 22765. sz., RN IV. 195. sz.

32 „in hac parte a sede apostolica et omnium cardinalium eiusdem sedis iudex delegatus” – MNL OL DF 277 190, UGDS I. 157–158. 222. sz.

33 RPR 22587. sz., RH IV. 761. sz. és RPR 22766. sz.

34 L. Szűcs 1993. 321.

35 THOMAE SPALATENSIS 268–269., 272–273.; MASTER ROGER 186–189.; ZSOLDOS 2011a. 81., 84., 89., 91., 93.; Szűcs 1978. 167.

pápai szék üresedésben volt³⁶ – a kardinálisokhoz.³⁷ Esztergom élére a váci püspök és korábbi királyi kancellár, Bánca nb. István került, míg Kalocsa érseke a már korábban említett fehérvári prépost, hivatalban lévő királyi kancellár, Benedek lett. Mindketten IV. Béla támogatói közé tartoztak,³⁸ így a magyar király oldaláról nem is merülhetett fel kifogás az elekciónk ellen. IV. Ince néhány nappal megválasztása és beiktatása után, 1243. július 7-én kelt levelével Bulcsú csanádi püspököt, valamint a pannonhalmi és szentgotthárdi apátokat bízta meg az esztergomi *electus* megerősítésével és a szükséges eskü fogadásával.³⁹ Egy héttel az első mandátum után, 1243. július 15-i kelttel ugyancsak bírói felhatalmazás nélkül, végrehajtóként rendelte ki a pápa az esztergomi, a győri és az esztergom- szentgyörgyi prépostokat a kalocsai érsekséget illetően. Feladatuk annyiban tért el az esztergomi esettől, hogy a megerősítés és az eskü vétele mellett intézkedniük kellett, hogy Benedek *suffraganeus*aitól vegye fel a püspöki rendet.⁴⁰

A győri püspökség esete hasonlóan sürgető volt, ez ügyben 1243. július 11-én kelt a pápai rendelkezés, amellyel megbízottjait – a választott nyitrai püspököt, Ádám esztergom-szenttamási prépostot, illetve Péter kalocsai kanonokot, pápai alszerpapot⁴¹ – arra utasította, hogy Benedek váradi püspököt, lévén a győri káptalan egyhangúlag kérelmezte őt, helyezték át a dunántúli püspöki székre.⁴² Osl nb. Osl fia Benedeket korábban már többször említettük, Primogenitus pápai alszerpappal, IX. Gergely támogatójával szemben tudta megtartani a váradi püspöki méltóságot. Ez alapján, illetve, lévén 1243. január 21-én már mint posztulált győri püspök szerepelt egy királyi oklevélben, esetében is egyértelműen IV. Béla jelöltjével számolhatunk.⁴³ Váradi püspökként egy 1243. június 2-án kelt királyi oklevél méltóságsorában szerepel utoljára,⁴⁴ míg győriként egy

36 A 13–14. századi pápai széküresedésekkel kapcsolatban legutóbb I. FISCHER 2020.

37 SZŰCS 1978. 167.

38 SZŰCS 1978. 164., 167. Vö. GANZER 1968. 154.

39 RPR 11081. sz., RI IV. 11. sz. Vö. VARGA 2003b. 107.; KISS 2015. 23–25. Van olyan elképzelés, mely szerint István érsek nem tette le az esküt, vagy legalábbis nem rögtön. Erre utalhat, hogy a káptalan még augusztus 20-án is váci püspöknek és az esztergomi egyház prokurátorának nevezte őt. L. VARGA 2003b. 107.

40 RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz. Vö. UDVARDY 1991. 134–135.; GANZER 1968. 147.

41 C. TÓTH 2019a. 116.; BARABÁS 2018. 112.

42 „et pastorem suum unanimiter et concorditer postularunt. Verum cum episcopus ipse, sicut ex relatu fide digno percepimus, sit in spiritualibus et temporalibus circumspectus, se Deo et hominibus reddendo vite laudabilis et conversationis bone studio, graciosum; Nos eiusdem capituli supplicationibus inclinati mandamus: quatenus dictum episcopum, nisi forte aliquis contra ipsum contradictor appareat, qui sit merito audiendus, auctoritate nostra a vinculo, quo Varadinensi tenetur ecclesie, absolventes, ipsum in pastorem Geuriensis ecclesie concedimus” – CDH VII/5. 262. CXLVI. sz., RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz. Vö. GANZER 1968. 154.

43 RA 734. sz.; ZSOLDOS 2011a. 91., 98.

44 RA 744. sz.; ZSOLDOS 2011a. 98.

1244. június 15-iben.⁴⁵ Mindezek alapján azt feltételezhetjük, hogy a pápai delegáltak végrehajtották megbízásukat. Benedek azonban a következő évben meghalt,⁴⁶ utódját illetően IV. Béla egy 1245. szeptember 7-én kelt levele igazít el, amelyben a győri püspökké választott Artolf erdélyi püspök megerősítését kérte IV. Incétől.⁴⁷ Ebben az esetben nem ismert pápai mandátum az ügyvel kapcsolatban, mindenesetre a konfirmáció megtörténhetett, Artolf 1251 novemberéig bizonyosan győri püspök volt.⁴⁸

1245-ből származik az első olyan adat, amikor az új főpap megválasztása már nem a tatárjárás következménye volt. 1244-ben Bertalan veszprémi püspök halála után⁴⁹ a kanonokok nem követték az ilyenkor szokásosnak mondható eljárást, nem várták meg a király ajánlását, és – az általános kánoni elveknek megfelelően – lefolytatták az elekcioit. Választásuk egy társukra, Zelandra (Zelandus, Zlaudus) esett, akit Bánca nb. István esztergomi érsek is megerősített méltóságában.⁵⁰ IV. Béla azonban panasszal élt az Apostoli Széknél,⁵¹ erre, valamint – ahogy a szöveg is hangsúlyozza – az ország régi szokásainak megfelelően és az uralkodó az egyházfő által is elismert ősi jogaira tekintettel Benedek kalocsai érseket, illetve a pilisi és szentgotthárdi apátokat bízta meg a helyzet kivizsgálásával.⁵² A feszültség végül kompromisszummal oldódhatott meg, lévén Zeland 1262-ig viselte a veszprémi püspöki méltóságot.⁵³

1248-ban ismét egy választás miatt emeltek panaszt IV. Incénél, azonban ezúttal nem a király tette mindezt, hanem a zágrábi főesperes, Albert. István püspök halála után ugyanis a zágrábi káptalan választásra gyűlt össze, Albert azonban elutasította erre vonatkozó jogukat, arra hivatkozva, hogy kiközösítés alatt állnak.⁵⁴ A kanonokok azonban ennek ellenére is lefolytatták a választást, döntésük értelmében Türje nb. Fülöp dömösi prépost, Mária királyné kancellárja lett az új püspök.⁵⁵ Albert személyesen tett panaszt először a kalocsai érseknél, majd – miután Benedek ennek ellenére megerősítette a választást – a

45 RA 769. sz.; ZSOLDOS 2011a. 91.

46 ZSOLDOS 2011a. 91.

47 RA 817. sz.; ZSOLDOS 2011a. 91.

48 ZSOLDOS 2011a. 91.; GYŐRI 2008. 28., 31.

49 ZSOLDOS 2011a. 100.

50 Vö. KISS 2015. 28–29.; SZŰCS 1978. 168.; SOLYMOSSI 1996a. 48.

51 Az angol királyok a pápáknál emelt, választásokra vonatkozó kifogásaival kapcsolatban I. HARVEY 2016. 88–99

52 „de antiqua regni sui consuetudine hactenus pacifice observata, in electionibus pontificum consensus regius debeat postulari [...] contra consuetudinem huiusmodi temere venientes, assensu eius, sicut debuit, minime requisito, qui commode requiri potuisset et de iure debeat” – MREV I. 120. CXLI. sz., RPR. 11567. sz., RI IV. 1074. sz. Vö. FRANKÓI 1895. 17., 23–25., 37.

53 ZSOLDOS 2011a. 100.

54 JERKOVIĆ 2019. 114–117.

55 ZSOLDOS 2011a. 115.

Kúriában a zágrábi káptalan döntése ellen.⁵⁶ A pápa a csanádi és szerémi püspököket, illetve a pilisi apátot bízta meg az ügy kivizsgálásával, jelentéstétellel és a felek az Apostoli Szék elé idézésével ítélethozatal céljából.⁵⁷ A vizsgálat részletei ezúttal sem ismertek, de feltehetően Fülöp számára volt kedvező a kimenelete, aki 1262-ig, esztergomi érsekké választásáig töltötte be a zágrábi püspöki méltóságot.⁵⁸

A következő problémás választás Bánca nb. István esztergomi érsek bíborosi rangra emeléséhez kapcsolódik. Az első magyar származású kardinális ugyanis kifejezetten nehezen zárta le a korábbi érsekségéhez fűződő kapcsolót, 1252 decemberében a pápa először az esztergomi egyház *in spiritualibus et temporalibus* adminisztrátorává⁵⁹ nevezte ki, majd a következő év júniusában arra is engedélyt adott számára, hogy visszatérjen a Magyar Királyságba, feltehetően – a kardinális az itáliai klímára vonatkozó panasza mellett – nem függetlenül egy hónappal korábbi legátusi kinevezésétől.⁶⁰ IV. Béla mindenesetre nem volt megelégedve ezzel a helyzettel, és Benedek kalocsai érsek Esztergomba helyezésének megerősítését kérte IV. Incétől.⁶¹ Az egyházfő, bár már 1253. júniusában döntésre szólította fel Bánca nb. Istvánt,⁶² de csak 1254. február 25-én történt meg Benedek megerősítése,⁶³ a palliumot pedig az új érsek a Kúriában tartózkodó prokurátoraival, Péter császmái préposttal, Otomarus nógrádi főesperessel és Rajnalddal, a banai egyház plébánosával küldte meg Benedek

56 „idem archidiaconus sciens, nonnullus de ipso capitulo fore maioris excommunicationis sententia innodatos, et considerans, quod propter eos, scienter ad eligendum admissos, fieret electio viciosa, in ipsius ecclesie non modicum detrimentum; eos in commune diligenter admonuit, ne iidem excommunicati deberent ad eligendum admitti; [...] dictus archiepiscopus et talem electionem confirmare, et eidem Philippo sic intruso, consecrationis munus impendere, propria voluntate presumpsit. Quare dictus archidiaconus providere super iis a nobis ex circumspectione apostolica postulavit” – CDH IV/2. 29–31. L. UDVARDY 1991. 137.; SZÜCS 1978. 168.; FRANKÓI 1895. 24.

57 „mandamus quatenus vocatis, qui fuerint evocandi, et inquisita super premissis, et cognita plenius veritate, quod canonicum fuerit, si de partium voluntate processerit, infra quatuor menses, post susceptionem presentium, appellatione postposita, decernatis, facientes, quod decreveritis, auctoritate apostolica firmiter observari. Alioquin causam sufficienter instructam ad apostolice Sedis remittatis examen. Prefigentes partibus peremptorium terminum competentem, ut per se, vel procuratores idoneos, nostro conspectui representent, iustam, dante Domino, sententiam recepture” – CDH IV/2. 31., RPR 13034. sz.

58 ZSOLDOS 2011a. 103.

59 Az 1262 januárjában, Benedek halála után megválasztott Türje nb. Fülöp zágrábi püspök esetében is adminisztrátori kinevezéssel találkozunk. RPR 18212. sz., RU IV. 40. sz. Az adminisztrátori hivattal kapcsolatban legutóbb I. KISS 2019a. 48–49.; MALÉTH 2020. 127–130.

60 RPR 15009. és 15010. sz. L. KISS 2015. 41–42.

61 Szűcs 1978. 169–171. Vö. SOLYMOSSI 1996a. 48.

62 RPR 15002. sz., RI IV. 6800. sz. L. továbbá: RPR 15007. sz., RI IV. 6801. sz.; RPR 15008. sz.

63 RPR 15251. sz., RI IV. 7316. sz.; RPR 15252. sz.

számára.⁶⁴ Esetükben tehát ugyan pápai megbízással van dolgunk, de árnyalja a képet, hogy Benedek érsek küldöttjeiként jártak a Szentszéken az ügyben, így eshetett rájuk a választás; összességében ez esetben, a király a pápához benyújtott panaszának dacára sem beszélhetünk szentszéki vizsgálatról, IV. Ince döntése feltehetően a IV. Béla kérése és Bánca nb. István a bíborosi méltóság melletti döntése alapján született meg.⁶⁵

Benedek Esztergomba helyezését ugyan nem követte vita a kalocsai és bácsi káptalanokban, egy pápai oklevél azonban betekintést enged a kánoni választások eljárásának gyakorlatába. 1255 februárjában ugyanis IV. Sándor engedélyezte Lőrinc szenternyei prépost⁶⁶ és kalocsai kanonok, valamint Miklós bácsi kanonok⁶⁷ részére, hogy 150 márka kölcsönt vegyenek fel a két káptalan terhére. A klerikusok ugyanis az ő képviselőjükben intézték a Tamás korábbi fehérvári prépost megválasztása körüli ügyeket a pápai Kúriában, amely során a vártnál több kiadás merült fel.⁶⁸

Bánca kardinális az 1263. évi zágrábi püspökválasztásban is szerepet játszott, ő volt az ugyanis, aki a káptalan választását, mely unokaöccsére, István pozsonyi prépostra esett, megsemmisítette a szükséges életkor hiányára hivatkozva, és Timót volt zalai főesperes, pápai káplán javára döntött.⁶⁹ Figyelemre méltó, hogy a bíboros az ugyancsak pápai kápláni címet viselő saját unokaöccsével, Istvánnal szemben döntött így, bár annak későbbi pályafutására ez nem volt döntő hatással, hiszen ekkor Bolognában folytatott tanulmányokat, utóbb pedig kalocsai érsek lett belőle.⁷⁰ IV. Orbán pápa 1263 szeptemberében hagyta jóvá Bánca kardinális döntését, és megerősítette Timótot a püspökségben,⁷¹

64 RPR 15245., 15271. sz. L. KISS 2015. 43. Vö. FRAKNÓI 1895. 31–33.; FRAKNÓI 1901. 70–72.

65 A pápa 1254. április 1-jei kelettel évi 300 márka ezüst kifizetését rendelte el a volt érsek számára kárpótlás gyanánt. Ennek biztosításával a zirci és a pannonhalmi apátokat bízta meg IV. Ince. RPR 15312. sz. L. KISS 2015. 43.

66 TERNOVÁ CZ 2011. 36–37.; C. TÓTH – TERNOVÁ CZ 2020. 93.

67 C. TÓTH 2019a. 70., 72.

68 RPR 15682. sz., RA IV. 151. sz. L. UD VARDY 1991. 146. Vö. ZSOLDOS 2011a. 85. Lőrinc arra is kihasználta a szentszéki tartózkodást, hogy a papa megerősítését kérje a korábban Olivér szerémi püspöktől kapott birtokokat illetően. RPR 15687. sz. L. TERNOVÁ CZ 2011. 36.

69 Vö. FRAKNÓI 1895. 37–38

70 KISS 2015. 55–56.; UD VARDY 1991. 155.; ZSOLDOS 2011a. 85.; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019. 112.

71 „Sane Zagrabienſi eccleſia epifcopi ſolacio deſtituta, dilectus filius prepoſitus et capitulum ipſius eccleſie convenientes in unum, Spiritus Sancti gratia invocata, dilectum filium Stephanum capellanum noſtrum, nepotem venerabilis fratris noſtri ... epifcopi Penestrini, prepoſitum eccleſie Pozoniensis, patientem in etate defectum, in Zagrabienſem epifcopum unanimiter et concorditer poſtularunt. [...] tunc ſubdiacono et capellano noſtro, archidiacono de Zala in eccleſia Veſprimienſi et canonico Zagrabienſi, predicte Zagrabienſi eccleſie, auctoritate ſibi a nobis in hac parte comiſſa, providit.” – ÁÚO III. 45. 334. sz., RPR 18657. sz., RU IV. 407. sz. L. továbbá RPR 18653., 18658., 18659. sz. Vö. JERKOVIĆ 2015. 31.; GANZER 1968. 257–258.; SOLYMOſI 1996a. 48.

de azzal sem a zágrábi káptalan, a klerikusok és a város, sem pedig IV. Béla nem elégedett meg. Előbbiek megakadályozták az új főpapot, hogy egyáltalán belépjen a városba, míg a magyar király panaszt tett az Apostoli Széknél a döntés ellen Timót alacsony származására hivatkozva, valamint később arra, hogy nem alkalmas királyi tanácsadónak.⁷² Megjegyzendő, hogy az uralkodó eredeti jelöltje Bejc nb. Farkas fehérvári prépost, királyi alkancellár volt, aki 1262-ben, Türje nb. Fülöp Esztergomba helyezése után zágrábi *electusként* tűnt fel a királyi oklevelekben, míg később győri püspök lett belőle.⁷³ A zágrábi kanonokok a pápai megerősítés elmaradása után választották meg az említett Bánca nb. István pozsonyi prépostot.⁷⁴

IV. Orbán pápa 1264 januárjában, feltehetően a zágrábiak ellenállásáról szóló hírek megérkezése után úgy döntött, hogy a helyzet külső beavatkozást igényel, így gyóntatóját, Valter ferences szerzetest és pápai káplánt bízta meg nunciusként azzal, hogy akár egyházi fenyítékek alkalmazásával Timót számára lehetővé tegye a püspökség elfoglalását, illetve addig is maga kormányozza azt. Minderről a delegált mellett a zágrábi káptalan is értesítést kapott.⁷⁵ Timót azonban még 1265 őszén sem tudta elfoglalni a püspöki széket, sőt, egyre távolabbinak látszott a megoldás. IV. Béla továbbra is ellenezte a pápai jelöltet, sőt,

72 RPR 19525. sz., RC IV. 1012. sz. L. SZŰCS 1978. 171.; JERKOVIĆ 2015. 42.

73 Vö. GYŐRI 2008. 28., 31.

74 „Datum per manus magistri Farcasij electi Zagrabienensis aule nostre vice-cancellarij dilecti et fidelis nostri” – ÁÚO VIII. 49. 33. sz., RA 1327. sz. L. ZSOLDOS 2011a. 92., 103., 111.; JERKOVIĆ 2015. 20–31., 37–38.; THOROCZKAY 2019. 529.

75 „Quo circa universitatem vestram rogamus et hortamur attente, in virtute obedientie per apostolica vobis scripta distracte precipiendo, mandantes, quatenus eumdem episcopum tanquam patrem, et pastorem animarum vestrarum, devote suscipientes, eidem obedientiam et reverentiam debitam impendatis, ipsius mandatis et monitis salubribus humiliter intendendo; ac nihilominus dilecto filio fratri Gualtero, poenitentiario et capellano nostro, cui idem episcopus, et nos etiam, usque ad ipsius beneplacitum curam predictae ecclesie circa spiritualia et temporalia duximus committendam, exhibeatis consilium, auxilium et favorem in iis, super quibus vos duxerit requirendos. Alioquin sententiam, quam idem episcopus, vel prefatus poenitentiarius rite tulerit in rebelles, ratam habebimus, et faciemus auctore Domino, inviolabiliter observari” – CDH IV/3. 224., RPR 18785. sz., RU IV. 488. sz. „Quo circa discretionem tuam rogamus, et hortamur attente, mandantes, quatenus ad predictas partes et ecclesiam personaliter cum gratia nostre benedictionis accedens, eiusdem ecclesie sollicitam curam geras; contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo. Ceterum castrum, villas, possessiones, redditus et alia bona episcopalia tibi facias exhiberi; detentores eorum et illos, quorum nomine detinentur, – ad eorum exhibitionem, monitione premissa, per censuram eamdem – compellendo. Non obstante, si est aliquibus ab apostolica Sede indultum, quod interdici, suspendi, vel excommunicari non possint, per litteras apostolicas, que de indulto huiusmodi plenam et expressam non fecerint mentionem. – Preces autem et mandatum nostrum sic adimpleat sua deuotio, quod tibi proinde, preter divine retributionis” – CDH IV/3. 224–225., RPR 18787. sz., RU IV. 489. sz. L. JERKOVIĆ 2015. 40–42.

Demeter barsi főesperes⁷⁶ személyében követet küldött IV. Kelemen pápához, hogy ismételt tiltakozását fejezze ki.⁷⁷ Az egyházfő 1266. januári válaszában elutasította a király érveit, ahogyan arról magát Timótot is értesítette,⁷⁸ majd június 22-i kelttel megparancsolta István kalocsai érseknek – tehát a korábbi elnlenjelöltnek –, hogy a Zágráb körüli egyházakat rendelje a püspökség alá és birtokait állítsa helyre.⁷⁹ Timót végleges elismerése mind a király mind a káptalan részéről feltehetően legkésőbb 1268-ban történt meg, legalábbis erre utal a zágrábi káptalan egy április 15-én kelt, Timót egy adás-vételére vonatkozó oklevele, amelyben már mint püspökükre hivatkoztak rá a kanonokok.⁸⁰ A királyi oklevelek méltóságsorában ugyancsak 1268-ban jelent meg az új zágrábi püspök.⁸¹

A zágrábi kanonokok által 1263-ban „a Szentlélek sugallatára”, *per inspirationem*,⁸² megválasztott Bánca nb. István, a bíboros unokaöccse, mint említettük, a pozsonyi prépost méltóságát viselte, illetve nagybátyja támogatásával Bolognában folytatott tanulmányokat. 1266-ban jött el számára a megfelelő idő, Smaragd érsek halála után ugyanis Bánca nb. István bíboros jelölésére a kalocsai székeskáptalan egy része érsekké választotta őt.⁸³ A főpapi szék elfoglalása azonban ezúttal sem ment számára minden nehézség nélkül, a kanonokok egy csoportja ugyanis korábban Demeter barsi főesperest, pápai káplánt választotta érsekké.⁸⁴ IV. Kelemen először megidézte a Kúriába december 6-i határidővel Demetert és támogatóit, azzal a kitételrel, hogy távolmaradásukkal elismerik István megválasztásának jogosságát.⁸⁵ Mivel nem jelentek meg, így

76 C. TÓTH 2019b. 69. Demeter, bár a pápai oklevél tanúsága szerint vakmerően beszélt az egyházfő előtt, de nem sokkal később mégis elnyerte a pápai kápláni címet. L. SZÜCS 1978. 171., 173–174. Vö. HAJNAL 1914. 18.; BARABÁS 2018. 115–116.

77 „et quod primi dixerunt, refricabant sequentes, quorum unus immo novissimus, dilectus filius magister Demetrius Strigoniensis archidiaconus, subdiaconus noster, in nostra nuper et nostrorum fratrum presentia a tua magnitudine sibi iniuncta propositus” – VMHH I. 281–282. DXV. sz. L. továbbá RA 1455. sz.

78 RPR 19525. sz., RC IV. 1012. sz.; RPR 19529. sz., RC IV. 1923. sz.

79 RPR 19710. sz. L. JERKOVIĆ 2015. 43–44.

80 „venerabili patri domino Tymoteo episcopo nostro” – CDCDS V. 463. 929. sz. L. JERKOVIĆ 2015. 44–45.; JERKOVIĆ 2019. 118–119.

81 RA 1577. sz.

82 „Capitulum ipsius ecclesie convenientes in unum, Spiritus Sancti gratia invocata” – ÁÚO III. 45. 334. sz., RPR 18657. sz.

83 „dilectum filium Stephanum, Colocensem electum, capellanum nostrum et pepositum Poseniensem, Bononie litterarum studio insistentem” – CDH IV/1. 360–361., RPR 20265. sz. Vö. GANZER 1968. 265.; FRAKNÓI 1901. 77–78.

84 „quod ante electionem ipsam quedam alia in eisdem ecclesiis de magistro Demetrio, archidiacono de Bors in ecclesia Strigoniensi celebrata fuerat electio, in cuius fraudem et preiudicium postmodum ad secundam electionem de ipso Stephano extitit de facto prima non cassata processum” – ÁÚO III. 150–151. 98. sz.

85 „ut exanimata veritate, unicuique ius suum servaretur illesum, festum beati Nicholai proximo preteritum terminum preemptorium duximus prefigendum, ut quicumque vellet huiusmodi primam electionem defendere, vel aliam impugnare, compareret per se vel

1266. december 11-i kelttel a pápa kinevezte Bánca nb. Istvánt kalocsai érsekké,⁸⁶ illetve ugyanazon a napon Fülöp esztergomi érseket és Fülöp váci püspököt bízta meg a beiktatással.⁸⁷ Demeter és a kanonokok képviselői időközben megérkeztek a pápához, ahol előadták kifogásaikat István személyével (életkor és tanultság),⁸⁸ illetve az eljárással szemben. A kérdés eldöntését IV. Kelemen egy háromtagú bíborosi bizottságra bízta, amelynek tagjai a portói bíboros-püspök, a S. Marcus presbiter-bíborosa és a S. Maria in Portico diakónus-bíborosa voltak.⁸⁹ Jelentésük alapján a pápa végül elutasította Demeter kérését, és ismételtén megerősítette Bánca nb. István kalocsai érsekké választását.⁹⁰ Demeter 1268-tól fehérvári prépost és két ízben királyi alkancellár (1268–1270, 1277) volt.⁹¹

Az esztergomi érsekség esetében 1273-ban kezdődött egy hosszadalmas, egészen 1279-ig tartó vitákkal terhelt helyzet,⁹² amely során több jelölt is igyekezett maga számára megszerezni az érseki széket. Türje nb. Fülöp, korábbi zágrábi püspök halála után ugyanis Erzsébet királyné támogatását maga mögött tudva Miklós erdélyi prépost, a nagyhatalmú Kán nemzetség tagja,⁹³ korábbi királynéi alkancellár, ekkor királyi kancellár, erőszakkal vette rá az esztergomi székeskáptalant saját maga megválasztására. 1274-ben azonban, fordulván a politikai helyzet, Miklós elvesztette támogatottságát, és a megválasztását egyébként is ellenző káptalan Benedek aradi majd óbudai prépostot, királyi alkancellárt⁹⁴ tette meg érsekké, de ő 1274 februárjától 1276. november 18-i haláláig nem kapott pápai megerősítést.⁹⁵

Benedek halála után az esztergomi kanonokok 1277 márciusában Kőszegi Péter veszprémi püspököt⁹⁶ választották meg, aki azonban nem élvezte a király támogatását.⁹⁷ XXI. János pápa (1276–1277) pedig ezzel egy időben Rómába

per procuratores ydoneos coram nobis. Cumque predicto elapso termino nullus se nostro conspectui presentasset, qui vel electionem, que dicebatur vel forsitan fingeatur facta de dicto Demetrio, prosequeretur, vel reliquam impugnaret, nos electionem de ipso Stephano, ut premititur, factam examinavimus diligenter” – ÁUO III. 150–151. 98. sz

86 RPR 19889. sz., RC IV. 394. sz.

87 RPR 19890. sz., RC IV. 395. sz. L. UDVARDY 1991. 156–157. Vö. HAJNAL 1914. 18.; CHOBOT 1915–1917. 477.

88 „qui patiebatur in scientia et etate defectum” – CDH IV/3. 360. Vö. GANZER 1968. 265. A defektusokra l. FEDELES 2017b. 59–60.

89 Johannes de Toledo, Guillemus de Braio és Mattheus Ruberus Ursinus. HC 7–8.

90 RPR 19942. sz., RC IV. 407. sz.; SzűCS 1978. 175.; UDVARDY 1991. 155–157.; BÓNIS 1971. 23.

91 THOROCZKAY 2019. 530.; ZSOLDOS 2011a. 111–112.

92 Vö. FRAKNÓI 1895. 33–34.

93 HEGYI 2019. 73.

94 ZSOLDOS 2011a. 112.

95 BEKE 2003b. 121–122.; BEKE 2003c. 126–127. Vö. FRAKNÓI 1901. 81–84.

96 ZSOLDOS 2011a. 101.

97 BEKE 2003b. 123.

idézte Lodomér váradi püspök⁹⁸ útján Kán nb. Miklóst, illetve megbízta delegáltját Benedek esetének a kivizsgálásával is.⁹⁹ Miklós feltehetően nem szándékozott a Kúriába utazni, illetve az egyházfő májusban elhalálozott, így Lodomér idézése, ha az valóban meg is történt, nem járt gyakorlati hatással.¹⁰⁰ Az új pápa, III. Miklós 1277. novemberi trónralépése után az ügy ismét új lendületet vett. Az egyházfő maga elé idézte Miklós prépostot és Péter püspököt is, nem elégedve meg azzal, hogy prokurátoraik – Karacinus és Miklós klerikusok, illetve Pál *magister*, veszprémi prépost – révén képviseltették magukat a Kúriában.¹⁰¹ Egyik fél sem vállalkozott azonban a római útra, helyette különböző kifogásokkal igyekeztek kimenteni magukat, amit azonban III. Miklós nem fogadott el, és 1278. június 1-jén kelt döntése Miklóst és Pétert is megfosztotta az érseki méltóságtól. Előbbit különböző bűnökkel és képzettségbeli hiányosságokkal is megvádolta, utóbbit pedig, bár nem személyében minősítette alkalmatlannak, de a kettős választás miatti további nehézségeket elkerülendő nem adta meg neki a megerősítést,¹⁰² ezúton a végleges döntést saját hatáskörbe vonta.¹⁰³

1278 szeptemberében a már többször említett pápai követ, Fülöp fermói püspök sok egyéb másik mellett azt a megbízást kapta a pápától, hogy az esztergomi érsekség javait kezelje és biztosítsa a következő érseknek.¹⁰⁴ III. Miklós végül a magához vont döntést 1279 júniusában hozta meg, amikor is az ügyben korábban még XXI. János által delegált Lodomér váradi püspököt nevezte ki esztergomi érsekké, ahogyan arról a főpapot, a káptalant, a várost, valamint az alá-

98 ZSOLDOS 2011a. 99.; KÖRMENDI 2016.

99 „Volentes igitur, ut prefatum negotium fine debito quamcivius terminetur, ne tali pretextu prefata Strigoniensis ecclesia diu remaneat pontificis regimine destituta, fraternitati tue per apostolica scripta mandamus, quatenus prepositum ipsum ex parte nostra per te vel alium seu alios peremptorie citare procures, ut infra duos menses post citationem huiusmodi personaliter compareat coram nobis in negotio ipso” – ÁÚO IV. 86. 44. sz., RPR 21232. sz., RJ XXI 101. sz. és RPR 21233. sz.

100 BEKE 2003b. 123.; Szűcs 1993. 282–283.

101 „Dilectis filiis Karacino presbytero et Nicolao clerico, procuratoribus dilecti filii Nicolai prepositi ecclesie Transilvane [...] iuxta formam in suprascripta petitione procuratorum suorum expressam personaliter compareat infra dictam secundam feriam coram nobis, facturus et recepturus super premissis negotio et obiectis contra eum, quod suadebit iustitia, quodque nos super illis statuendum duximus, seu etiam ordinandum” – MREV II. 1., 3. I. sz., RPR 21266. sz., RN III. 902. sz.; RPR 21265. sz. RN III. 24. (902.) sz. L. BEKE 2003b. 123.

102 L. KÁDÁR 2021. 21–23.

103 „idem prepositus raptor existit, et incendiarius ecclesiarum, aliorum locorum et villarum plurimum manifestus, et crimine homicidii perpetrati ab ipso in clericos et alios irretitus, intollerabilem patitur in litteratura defectum [...] quam gratie innitatur, postulationem, que de dicto Vesprimiensi episcopo facta premittitur, non persone vitio, cum de postulationis vel postulati meritis non fuerit pleue discussum, sed propter alias facti circumstantias non duximus admittendam” – ÁÚO IV. 104., 109. 57. sz. RPR 21328. sz., RN III. 70. sz.

104 RPR 21433. sz. L. BEKE 2003b. 123.; Kovács 2019. 137.

rendelt püspököket, illetőleg magát a királyt is értesítette.¹⁰⁵ Bár az 1278. júniusi döntés óta nem a delegált joghatóság körébe tartozott az eset, egy megbízás még történt azzal összefüggésben: 1280. május 7-i levelével az egyházfő rábízta Fülöp legátusra és András egri püspökre a pallium átadását Lodoméreknek, amit Román honti¹⁰⁶ és Angelus nyitrai főespereseknek¹⁰⁷ kellett eljuttatni a megbízottakhoz.¹⁰⁸ Lodomérek egészen haláláig, 1298 januárjáig töltötte be a magyar egyház legfőbb méltóságát.¹⁰⁹

1279. június 13-án az esztergomi helyzetet érintő oklevelek mellett egy további diploma is kiállításra került III. Miklós kancelláriájában. Ezzel Fülöp legátus azt a feladatot kapta, hogy vizsgálja meg János óbudai prépost kalocsai érsekké választásának körülményeit, és amennyiben mindent rendben talál, erősítse azt meg, majd vegye tőle a szokásos esküt, ellenkező esetben kényszerítse új választásra a káptalanokat. Fülöp ugyan nem sietett a feladat teljesítésével, de az 1281. őszi távozása előtt még megtörtént.¹¹⁰

Lodomérek Esztergomba helyezésével megüresedett a váradi püspöki szék, ahol a káptalan Tamás vasvári prépostot választotta meg, aki 1280-tól *electus*ként szerepelt a királyi oklevelekben.¹¹¹ Az ekkor a királyságban jelenlévő pápai legátus, Fermói Fülöp azonban kánonjogi kifogásokra hivatkozva (Tamás nem szenteltette magát pappá préposttá történt megválasztása után egy éven belül) elutasította a választás megerősítését. A váradi káptalan fellebbezett a legátus döntése ellen, rámutatva, hogy a vasvári káptalan nem parochiális egyház, így nem is vonatkozik rá a II. Lyoni Zsinat Fülöp által citált rendelkezése.¹¹² IV. Márton pápa (1281–1285) 1282 júniusában a kalocsai érseket, valamint a csanádi és szerémi püspököket bízta meg a váradi káptalan által előadott tényállás kivizsgálásával és az eredmény függvényében a választás megerősítésével vagy meg-

105 RPR 21608. sz., RN III. 518. sz.; RPR 21609. sz., RN III. 518. (1036.) sz.; RPR 21616. sz., RN III. 1037. sz. Vö. GANZER 1968. 317.

106 C. TÓTH 2019b. 80.

107 C. TÓTH 2019b. 95.

108 RPR 21712. sz., RN III. 641. sz.; RPR 21711. sz., RN III. 640. sz. L. BEKE 2003d. 128–129.

109 ZSOLDOS 2011a. 82.

110 RPR 21610. sz., RN III. 605. (900.) sz. L. UDVARDY 1991. 163–164.; ZSOLDOS 2011a. 85.; KOVÁCS 2019. 137.

111 RA 3056. sz.

112 „ordinem presbiteratus non receperat infra annum [...] Cum itaque, sicut asseritur, dicta ecclesia de Castroferreo non parochialis, sed collegiata existat, ita quod ad preposituram ipsam se dicta constitutio, que tantum de parochialibus ecclesiis et assumptis ad ipsarum regimen loquitur, non extendit” – ÁÚO IV. 241. 147. sz. L. KOVÁCS 2019. 137–138.

semmisítésével.¹¹³ A delegáltak eljárásáról nincs tudomásunk, de Tamás nem tűnt fel többé váradi püspökként.¹¹⁴

Az érseki és püspöki székek betöltése mellett az egyházi hierarchia alacsonyabb szintjeivel kapcsolatban is igényelték a pápa, illetve a szentszéki bíróság közreműködését. Az első adat a soproni főesperesség betöltésére vonatkozik; IV. Ince egy 1243. november 13-án kelt oklevelével a szentgotthárdi apátot és az esztergomi prépostot bízta meg *executorként* a feladattal, hogy vezessék be a beneficiumba Rogeriust, Pecorari Jakab bíboros káplánját, amennyiben eleget tesz a feltételnek, és letelepszik Sopronban.¹¹⁵ A tatárjárás itáliai származású krónikása korábban váradi főesperes volt, Almási Tibor szerint a cél az elpusztult Váradról érkező jövedelmek megcsappanása okozta helyzet orvoslása volt, illetve felmerülhet Benedek korábbi váradi püspök Győrbe kerülésének hatása is, azonban nem lehetünk biztosak benne, hogy Rogerius tényleg el is foglalta a beneficiumot. Mindenesetre, ha valóban birtokolta is, valamikor a zágrábi kanonokságra cserélte azt, míg végül spalatói érsek lett 1249-ben.¹¹⁶ Figyelemre méltó, hogy a soproni főesperesség kérdésköre két évtizeddel később ismét egy bíborossal összefüggésben merült fel. 1263-ban ugyanis Ireneus és Péter győri kanonokok pályáztak a pozícióra, utóbbi Pok nb. Amadé győri püspök unokaöccse volt. Az ügyben Bánca nb. István bíboros hozott ítéletet ügyhallgatóként, amely szerint a főesperesség Péteré lett, de Ireneus számára kárpótlásul egy másik prebendát kellett juttatnia a győri püspöknek legalább évi 25 márka jövedelemmel.¹¹⁷ IV. Orbán Ireneus kérésére egy végrehajtót is kirendelt az ítélet biztosítására a pannonhalmi apát személyében.¹¹⁸

1253 decemberében Türje nb. Fülöp zágrábi püspököt bízta meg azzal a pápa, hogy az 1251 óta üresedésben lévő¹¹⁹ győri püspökségre vasvári prépos-

113 „si dictam electionem inveneritis alias de persona ydonea canonice celebratam, auctoritate nostra confirmetis eandem, [...] Alioquin eadem electione rite cassata, extunc celebranda electio predictae Waradiensis ecclesie ad eos, ad quos de jure pertinet, devolvatur” – ÁÚO IV. 241. 147. sz., RPR 21917. sz., RM IV. 179. sz. Vö. GANZER 1968. 327.; TERNOVÁČZ 2011. 37–38.

114 ZSOLDOS 2011a. 99.

115 RPR 11173. sz., RI IV. 237. sz. Vö. FRAKNÓI 1895. 45.

116 RPR 13329. sz., RI IV. 4482. sz. L. ALMÁSI 1988. 11–12.

117 A bíboros ítélete: ÁÚO III. 45. 65. sz. Ireneusnak címzett pápai levél: RPR 18760. sz., RU IV. 959. sz. L. Kiss 2015. 84–85.

118 „Nos itaque ipsius Irenei supplicationibus inclinati, huiusmodi ordinationem, reservationem et decretum per eundem episcopum edita in hiis, que ipsum contingunt rata et firma habentes, eadem auctoritate apostolica duximus confirmanda. Ideoque discretioni tue mandamus, quatenus ordinationem, reservationem et decretum predicta in hiis, que pro eodem magistro I(reneo) faciunt, auctoritate nostra per te vel alium executioni demandes, contradictores etc. etc. compescendo” – ÁÚO III. 77. 51. sz., RPR 18761. sz., RU IV. 960. sz. Vö. FRAKNÓI 1895. 45–46.

119 ZSOLDOS 2011a. 91.

tot helyezze,¹²⁰ amivel párhuzamosan Bonusjoannes lodi püspök¹²¹ – Fülöp zágrábi püspökkel együtt – azt a feladatot kapta, hogy Bonaventura *magister* számára biztosítsa a vasvári káptalan prépostságát.¹²² Az egyik első, a magyar egyházban javadalomhoz jutó külföldi klerikus, Bonaventura támogatásában bizonyára komoly szerepet játszott, hogy Ottobuono Fieschi, a S. Adrianus diakónus-bíborosa, a későbbi V. Adorján pápa¹²³ orvosa és káplánja volt. A javadalom biztosítása azonban nem ment minden probléma nélkül, erre utal IV. Ince – az audienciában meghozott döntés nyomán – 1254. november 1-jén kelt oklevele is. Ennek értelmében a prépostságot birtokában tartó, és korábban ezügyben a pápához fellebbező Péter zágrábi kanonokkal szemben, lévén a fellebbezés nem történt meg időben, illetve Péter nem jelent meg a bíróság előtt, a vasvári prépostság Bonaventurát illette.¹²⁴

1266. július 4-én egy olyan megbízás került kiállításra IV. Kelemen kanceláriájában, amelynek végrehajtói és „főszereplője” is érintett volt már korábban pápai eljárásban. Fülöp esztergomi érsek és Timót, a frissen megerősített zágrábi püspök ugyanis azt a feladatot kapta, hogy vizsgálják meg Farkas fehérvári prépost megválasztását, és amennyiben mindent rendben találnak, erősítsék azt meg, a nekik megküldött szöveg alapján vegyék esküjét és küldjenek jelentést a pápának. Ellenkező esetben pedig semmisítsék meg a választást.¹²⁵ Farkas már a delegálás előtt, 1264. február 12-i dátummal kapott egy felszólítást az egyházfőtől, amelynek értelmében négy hónapon belül az Apostoli Székhez kellett járulnia megerősítésért.¹²⁶ A vizsgálat eredménye nem ismert, mindenestre a klerikus 1268-ig található meg a forrásokban fehérvári prépostként.¹²⁷ A közvetlenül a pápaság alá tartozó társaskáptalanban¹²⁸ 1289-ben merült fel ismét probléma a prépostválasztással kapcsolatban. 1289. február 23-án kelt levelel IV. Miklós pápa a fehérvári domonkos perjelnek és a ferences gvárdiánnak adta a megbízást, hogy a kanonokok kérése alapján vizsgálják ki a fehérvári pré-

120 A győri püspök Pok nb. Amadé lett 1254-ben, azonban nincs nyoma annak, hogy ő korábban vasvári prépost lett volna, ahogyan nincs adat arra sem, hogy előtte a korábbi vasvári prépost, Pál lett volna választott győri püspök. L. ZSOLDOS 2011a. 92.; THOROCZKAY 2020b. 162.

121 HC 295.

122 RI IV. 7303. sz. L. LINDECK-POZZA 1972. 73–77.

123 HC 7., 9.

124 RPR 15550. sz., RI IV. 8266. sz.; LINDECK-POZZA 1972. 73–77.; THOROCZKAY 2020b. 162.

125 „recepturi ab eo pro nobis et ecclesia Romana fidelitatis solite iuramentum iuxta formam, quam vobis sub bulla nostra mittimus interclusam. Formam autem iurantenti, quod ipse prestabit, nobis de verbo ad verbum per eius patentes litteras suo sigillo signatas per proprium nuntium quantocius destinetis” – ÁÚO III. 147. 95. sz., RPR 19720. sz., RC IV. 334. sz. Vö. Kiss 2007b. 285.

126 RPR 18798. sz., RU IV. 1306. sz.

127 RA 1575. sz. L. ZSOLDOS 2011a. 111.

128 Kiss 2007b.

postválasztás körülményeit, amennyiben mindent rendben találnának, erősíték azt meg, vegyék a megfelelő esküt az új préposttól, vagy semmisítsék meg a választást, és érék el a megfelelő személy megtalálását.¹²⁹ Az Apostoli Szék alá tartozó székeskáptalanban Antal prépost zágrábi püspökké emelése után gyűltek össze a kanonokok, és választásuk Tódor szebeni prépostra esett.¹³⁰

Az 1278. évi óbudai prépostválasztást is meg kell még említenünk, amelylyel kapcsolatban IV. Márton 1282. november 4-én kelt oklevele igazít el.¹³¹ János óbudai prépost kalocsai érsekké emelésével megüresedett a préposti méltóság, a kanonokok pedig Gellért fehérvári kanonokot választották meg. Ennek az elekciónak a megerősítése miatt az esztergomi káptalanhoz fordultak, az érseki szék üresedésben lévén. A döntés joga átkerült Fülöp legátushoz, aki ugyan lefolytatta a vizsgálatot, de ítélet nélkül visszaküldte az ügyet III. Miklós pápának.¹³² Az audienciában lezajlott eljárás után a váci püspök kapta az újbóli vizsgálat és a megerősítés feladatát.¹³³

1295 után, a legújabb kutatások szerint 1297-ben¹³⁴ ismételten nehézségek merültek a fehérvári prépostsággal kapcsolatban,¹³⁵ ahol Tódor prépost győri püspökké¹³⁶ emelése után Bicskei Gergely fehérvári örkanonokot választották meg vezetőjüknek a káptalan tagjai. Ő azonban nem tudott a megerősítésért Rómába utazni, így Lodomér esztergomi június 29-én kelt levelével érsek

129 „quatenus ad ecclesiam ipsam personaliter accedentes, et habentes pre oculis solum Deum, si inquisita de modo electionis et eligentium studiis, ac electi meritis diligencius veritate, electionem eandem canonicam, et de persona idonea inveneritis canonicamente celebratam, eam auctoritate nostra confirmare curetis, facientes a suis subditis obedientiam et reverentiam sibi debitam exhiberi, recepturi postmodum ab eodem nostro et eiusdem ecclesie Romane nomine fidelitatis solite iuramentum sub forma, quam vobis sub nostra mittimus interclusam. Alioquin electione predicta rite cassata faciatis eidem ecclesie de proposito per electionem canonicam, vel postulationem concordem de persona idonea provideri, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo” – CDH VII/5. 479–480. CCCIII. sz., RPR 22885. sz.

130 THOROCZKAY 2019. 530.

131 RPR 21941. sz., RM IV. 200. sz.; Kovács 2019. 138–139.

132 Kovács 2019. 138–139.

133 „tandem idem episcopus negotium ipsum ad ipsam sedem apostolicam dicitur remisisse; sicque nos dilecto filio nostro C. titulo sanctorum Petri et Marcellini presbytero cardinali dictum negotium duximus committendum [...] predictam electionem auctoritate nostra confirmes, faciens dictum magistrum in prepositum dicte ecclesie sancti Petri, prout est moris, admitti; alioquin prefata electione rite cassata, mandes predicto capitulo eiusdem ecclesie sancti Petri, ut sibi et eidem ecclesie per electionem canonicam de proposito, prout alias ad eos pertinet, providere procurent” – MREV II. 7–8. V. sz.

134 L. HUNYADI SÁNDOR 2021b. 167–170.

135 1252 decemberében a fehérvári prépostsághoz hasonlóan közvetlenül a pápaság alá tartozó pannonhalmi apátság esetében rendelkezett IV. Ince, amikor is, bár bírói kirendelés nem történt, de korábbi helytelenítése ellenére mégis jóváhagyta Favus pécsváradi apát pannonhalmi apátá választását. RPR 14812. sz., RI IV. 6155. sz. L. Kiss 2006. 53.

136 ZSOLDOS 2011a. 92.; GYŐRI 2008. 28., 32.

VIII. Bonifáchoz fordult az érdekében, Gergely szegénységével és rokonai ellenségességével indokolva a távolmaradást, és egyben kérve a pápai megerősítést.¹³⁷ Bicskei Gergely megerősítésére azonban 1303-as haláláig nem került sor, sem a fehérvári prépostság, sem később az esztergomi érsekség esetében, mindkét helyen csak *administrator*ként ismerte el őt VIII. Bonifác pápa.¹³⁸

Ki kell térnünk továbbá egy, a választásokkal áttételesen kapcsolatos kérdéskörre is, azon pápai megbízásokéra, amelyek adott klerikusok kanonoki stallumhoz juttatását vagy az abba történő beiktatást rendelték el a végrehajtóként tevékenykedő címzettek számára. Az első ilyen jellegű adat 1252-ből származik, február 1-jei kelttel Benedek kalocsai érsek kapta azt a feladatot, hogy – Rembald de Voczon magyarországi johannita nagypraepceptor kérésére¹³⁹ – Mihály veszprémi klerikus számára valamely kanonoki stallumról gondoskadjon.¹⁴⁰ 1253. február 8-án a somogyi főesperest bízta meg az egyházfő azzal a feladattal, hogy Johannes Buxiust, Albertus Pandoni piacenzai püspök, korábbi pápai káplán és alszerpap,¹⁴¹ káplánját a magyar egyházban valamely stallumhoz juttassa.¹⁴² A további adatok jelentős része Bánca nb. István bíborosi tevékenységéhez kapcsolható, ugyanis az ő „famíliájához”¹⁴³ tartozó klerikusok estében számos alkalommal adtak ki az előbb ismertetetthez hasonló rendelkezést az egyházfők.¹⁴⁴ A győri püspöknek¹⁴⁵ egy 1253. január 22-én kelt oklevéllel parancsolta meg IV. Ince, hogy Gellért esztergomi kanonokot, Albert pápai jegyző, István kardinális káplánjának rokonát megfelelő stallumhoz juttassa.¹⁴⁶ Egy

137 MES II. 423. 440. sz. L. SZENDE 2003. 134.; ZSOLDOS 2011a. 82.

138 L. alább, illetve: SZENDE 2003. 139–140; KISS 2018. 1358–1360.; THOROCZKAY 2009a. 147–148.; THOROCZKAY 2016b.175.; THOROCZKAY 2019. 531. Az *adminstrator* hivatalára l. ERDŐ 1991. 258.; KISS 2019a. 48–49.; MALÉTH 2020. 128–129.

139 HUNYADI 2010. 92.; HUNYADI 2019. 48., 51., 73.

140 „fratris Rambaldi, preceptoris domus hospitalis Jerosolimitani in Ungaria, supplicantis nobis pro ipso, volentes prosequi favore gratioso, mandamus quatenus clericum ipsum in aliqua ecclesiarum regni Ungarie, auctoritate nostra, per te vel alium recipi facias in canonicum, et facias ei provideri, sive provideas de beneficio, si quod ibidem vacat ad presens, vel quam primum ad id obtulerit se facultas” – MREV I. 129–130. CLV. sz., RPR 14491., RI IV. 5799. sz.

141 HC 401.

142 RPR 14871. sz., RI IV. 6716. sz.

143 L. KISS 2017.

144 A bíboros családját illető támogatása egyebek mellett egy unokatestvére, Dénes (Dionysius) kezdeményezésére történt pápai rendelkezés alapján is jól látható. IV. Sándor 1254. március 30-án erre való tekintettel mentette fel a Poloson faluban található Szt. Erzsébet egyházat a főesperesi joghatóság alól. Ennek a végrehajtásával azonban nem bízott meg senkit, magának Dénesnek címezte levelét. RA IV. 1374. sz. L. KISS 2015. 14–15.

145 A hivatal éppen üresedésben volt. L. ZSOLDOS 2011a. 91–92.

146 RPR 14846. sz., RI IV. 6710. sz. L. továbbá RI IV. 3374. sz. Vö. KISS 2015. 75–76.; BÁCSATYAI 2018. 306.

évvel később, 1254. április 24-i kelttel Benedek esztergomi érsek kapott hasonló tartalmú mandátumot.¹⁴⁷

Utóbbi két rendelkezés még a korábbi esztergomi érsek Itáliába költözéséhez, illetve annak a költségeihez kapcsolódhatott,¹⁴⁸ míg 1264-től, Timót pápai káplán előző évi zágrábi püspökké választásának következményeképp intézkedések sora hagyta el a pápai kancelláriát a megüresedő beneficiumok kiutalását illetően, bizonyosan a magyar kardinális hatására.¹⁴⁹ Vizsgálódásunk jellegéből adódóan e helyütt csak azon pápai rendelkezéseket ismertetjük, amelyekkel kapcsolatban végrehajtói megbízás is került kiállításra. 1264. január 12-i kelttel a veszprémi püspököt bízta meg a pápa azzal a feladattal, hogy Róbert pozsegai *cantort*, pápai alszerpapot és Bánca káplánját vezesse be a valkói főesperességbe.¹⁵⁰ A bíboros egy másik káplánja, Eventius a zágrábi székesegyházban nyert el egy kanonoki stallumot a kardinális kegyéből, amelyet a pápa is megerősített, és amellyel kapcsolatban a kalocsai érsek és a toplicai (topuszkói) apát kapott *executori* megbízást 1264. január 16-án.¹⁵¹ Ugyanezen év júniusában a pápa ismét Bánca egy rendelkezését erősítette meg, aki Timót volt javadalmait, három kápolnát adományozott¹⁵² Girolodus de Owad (Óvár) klerikusnak a győri egyházmegyéből. IV. Orbán Girolodusnak címzett megerősítő oklevele mellett Fülöp esztergomi érseket bízta meg a kápolnák birtoklásába való beiktatással.¹⁵³ Nem kapcsolódik közvetlenül az előző esetekhez, de 1264-ben Bánca egy másik unokaöccse, a szintén Bolognában tanult Károly (Carulus) esztergomi kanonok,¹⁵⁴ későbbi hajszentlőrinci prépost¹⁵⁵ számára juttatott az egyházfő egy kanonoki stallumot a veronai székesegyházban,¹⁵⁶ amelynek biztosításával a bolognai püspököt bízta meg IV. Orbán.¹⁵⁷

Ugyancsak 1264-ben kapott megbízást az esztergomi prépost, bár kivételesen nem Bánca bíboros „famíliájával” összefüggésben. Április 30-án kelt levelével IV. Orbán András klerikus, Andreas de Meniis esztergomi egyházmegyei

147 RPR 15344. sz., RI IV. 7741. sz. Vö. Kiss 2015. 75–76.; BÁCSATYAI 2018. 306.

148 Illetve az itt nem részletezendő egyéb ügyek, amelyekben a pápa nem rendelt ki *executor*t, például Smaragd pozsonyi prépost vagy Ince esztergomi kanonok esetében. RPR 14837. sz., RI IV. 6208. sz.; R PR 14838. sz. L. Kiss 2015. 41.

149 Vö. Kiss 2015. 89–90.

150 RPR 18776. sz., RU IV. 979. sz.; RPR 18777. sz., RU IV. 978. sz. Vö. Kiss 2015. 86–87.

151 RPR 18784. sz., RU IV. 989. sz. L. RPR 18783. sz., RU IV. 988. sz. Bánca nb. István oklevele: ÁÚO III. 108. 76. sz.

152 ÁÚO III. 113. 78. sz.

153 RPR 18948. sz., RU IV. 1092. sz.; RPR 18949. sz., RU IV. 1093. sz. Vö. Kiss 2015. 95.

154 C. TÓTH 2019b. 172.

155 HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019. 113–114.

156 1264. március 23. RU IV. 1494. sz. L. Kiss 2015. 95.; BÁCSATYAI 2018. 313.; KÖRMENDY 2007. 172. 6. sz. Bánca egy másik unokaöccse, a pápai kápláni címmel is bíró Orbász ugyanazon a napon egy padovai kanonoki stallumhoz jutott. RU IV. 1492. sz.

157 1264. június 22. RU IV. 1825. sz.

laikus fiának, a fehérvári káptalanba való felvételét rendelte el.¹⁵⁸ Ugyanezen év július 15-én a nyitrai püspök kapta a megbízást, hogy Sixtus *magistert*, esztergomi *scolasticust*, királyi klerikust és IV. Béla követét, valamint nem utolsó sorban pápai káplánt, feltehetően a Kúriában teljesített követi tevékenységét jutalmazandó, juttassa beneficiumhoz Zágrábban, vagy az esztergomi érsekség területén.¹⁵⁹ Az 1264. évi mandátumok sorát IV. Orbán egy augusztus 20-án kelt oklevele zárja, amellyel az esztergom-szentgyörgyi prépostot bízta meg a feladattal, hogy a Győr egyházmegyei Egyed klerikust, aki az említett Sixtusszal együtt járt a Kúriában, a magyar király és királyné kérésére az óbudai káptalanban kanonoki javadalomhoz juttassa, amennyiben alkalmas arra.¹⁶⁰

6.3. Az egyházi hierarchia kérdései

Az egyházi hierarchiát érintő vizsgálatokkal kapcsolatban elsőként egy olyan ügyet, a boszniai püspökség fentebb már többször érintett helyzetét kell górcső alá vennünk, amellyel kapcsolatban már az 1230-as években történtek intézkedések. Pecorari Jakab 1233-ban ugyanis közvetlenül az Apostoli Szék alá rendelte az egyházmegyét az ott tapasztalt visszásságok miatt.¹⁶¹ IV. Ince pontifikátusa alatt a boszniai térítést elősegítendő¹⁶² a püspökség a magyar egyházszervezet-

158 RPR 18863. sz., RU IV. 1629. sz.

159 „dilectua filius magister Sistus, capellanus noster, scolasticus Strigoniensis, clericus et nuncius carissimi in Christo filii nostri B(ele) Ungarie regis illustris, [...] fraternitati tue mandamus, quatenus eidem capellano in Zagrabiensi, vel aliqua cathedrali, aut alia ecclesia provincie Strigoniensis, de personatu vel dignitate cum cura, vel sine cura, et etiam de prebenda, si vacant ad presens, vel quam cito se facultas obtulerit” – ÁÚO III. 100. 69. sz., RPR 18979. sz., RU IV. 2768. sz. Vö. Szűcs 1978. 172–174.; Kis 2002. 13–14.; BARABÁS 2018. 116.; C. Tóth 2019b. 29.

160 „Cum itaque, sicut dilectua filius magister Xistus capellanus noster, clericus et nuntius carissimorum in Christo filiorum nostrorum B(ele) regis et ... regine Ungarie illustrium nobis asseruit, dilectus filius Egidius, presbiter Jauriensis Diocesis, secum pro ipsorum regis et regine obsequiis ad apostolicam Sedem accesserit, et propter hoc non modicum laborarit, ac etiam commendatus de honestate morum et vite, nec non litterarum scientia, nondum sit assecutus beneficium ecclesiasticum, de quo commode possit sustentari, nos eundem presbiterum obtentu dictorum regis et regine paterna benevolentia prosequentes, discretioni tue mandamus, quatenus presbiterum ipsum, si est idoneus, in ecclesia Budensi Vesprimiensis diocesis, dummodo pro alio in eadem ecclesia nondum direximus scripta nostra, facias auctoritate nostra per te vel per alium in canonicum et fratrem recipi,” – ÁÚO III. 103. 71. sz., RPR 19006. sz., RU IV. 2067. sz. Vö. Kis 2002. 20. Ugyancsak 1264. augusztus 23-án kelt az a Valentin esztergomi kanonoknak címzett oklevél, amely révén az egyházfő a klerikust IV. Béla kérésére felmentette törvénytelen születése alól, így az felvehette a presbiteri rendet, valamint beneficiumokat is birtokolhatott. RPR 19007. sz., RU IV. 2102. sz. Valentinra I. C. Tóth 2019b. 37.

161 L. fentebb a 4.2.1. fejezetben, valamint ALMÁSI 1993. 134.; RABIĆ 2016. különösen 59–67.

162 A boszniai püspök 1246-ban két esetben is kapott figyelmeztetést a térítést illetően.

be való integrálása, konkrétan a kalocsai érsek alá rendelése került napirendre.¹⁶³ Az ötlet az érintett főpapoktól, Benedek érsektől, valamint az 1230-as évek végén legátusi méltóságot is viselt¹⁶⁴ Pósa boszniai püspöktől származott, de a főpapok a magyar uralkodó, IV. Béla támogatását is bírták. A pápa a tervvel kapcsolatban 1246. július 19-én a pannonhalmi apátot, a veszprémi főesperest, illetve a győri *thesaurariust* bízta meg a lehetőségek kivizsgálásával és jelentéstétellel,¹⁶⁵ majd 1246. augusztus 3-án legátusi hivatalt ruházott a kalocsai érsekre a térítést elősegítendő, valamint a jövőben meghódítandó területeket is joghatósága alá rendelte.¹⁶⁶ A korábban közvetlenül az Apostoli Szék alá tartozó diocézis Kalocsa joghatósága rendelkezésére végül 1247. augusztus 26-án adott parancsot a pápa, amit a győri püspöknek, az egresi apátnak és a fehérvári domonkos perjelnek kellett végrehajtani.¹⁶⁷ Konkrét tevékenységükről ugyan nem maradt fenn adat, de talán nem járunk messze a valóságtól, ha összefüggést látunk a megbízás, valamint a boszniai püspökség székhelyének a pécsi egyházmegye területén fekvő Diakóvárra (Đakovo) történő helyezése között. A latin rítusú diocézis pedig ezzel gyakorlatilag Bosznia területén kívüli működésre rendezkedett be.¹⁶⁸

Röviden ki kell térnünk a kérdés kutatástörténetére is, lévén érdekes adalék a témával kapcsolatban, hogy Pray György és Katona István nyomán Fejér György az 1246. július 19-i dokumentumot 1264-es dátummal újraközölte.¹⁶⁹ A hibát a szövegek egyezésén kívül¹⁷⁰ megerősíti az a körülmény is, hogy a ki-

RPR 12148. és 12204. sz.

163 BARABÁS 2017c. 23–24.

164 BARABÁS 2013c. 67.

165 „Mandamus, quatenus super hiis inquiratis diligenter rei veritatem, et quod inveneritis nobis fideliter rescribatis” – MREV I. 123. CXLV. sz., VMHH I. 201. CCCLXXII. sz., RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz. Vö. PRT II. 42.

166 „Fratri (Benedicto) archiepiscopo Colocensi, apostolice Sedis legato, salutem et apostolicam benedictionem [...] cupias contra hereticos de terra Bosnensi assumere signum crucis” – CDH IV/1. 400–401., RPR 12246. sz., RI IV. 2050. sz.; RPR 12247. sz., RI IV. 2051. sz. L. még: RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz.; RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz. Vö. UDVARDY 1991. 138.; KISS 2009. 49–50.

167 „Dioecesis Bosnensis, que ad Romanam ecclesiam nullo medio pertinet, totaliter lapsa sit, peccatis exigentibus, in perfidiam heretice pravitatis” – CDH IV/1. 467., RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz. Vö. GÁL 2013. 108–109.; TERNOVÁČZ 2016. 221–223.; BARABÁS 2017c. 23–24.

168 L. KISS 2009. 50.; TERNOVÁČZ 2016. 221–223.; TERNOVÁČZ 2019. 94.; RABIĆ 2020. 322.

169 CDH IV/3. 217.

170 A Fejér által közölt szövegek ugyan nem azonosak, azonban a római forrásfeltárás nyomán készült, August Theinerhez köthető *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, valamint a Fraknoi Vilmos és Lukcsics József nevével fémjelzett *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis* kötetekben szereplő 1246. évi oklevélszöveg megegyezik a Codex diplomaticus Hungariae vonatkozó, 1264-es évszámmal ellátott diplomájával. Az említett két okmánytár egyikében sem szerepel az 1264. évi oklevélszöveg. MREV I. 123. CXLV. sz., VMHH I. 201. CCCLXXII. sz., CDH IV/1. 467., CDH IV/3. 217.

adás helyénél a IV. Incéhez kapcsolódó Lugdunum, azaz Lyon szerepel, pedig IV. Orbán 1264 júliusában oklevelei tanúsága szerint udvarával Orvietóban tartózkodott.¹⁷¹ A 18–19. századi nagy oklevélkiadók tévedése aztán a 13. század pápáinak okleveleit regeszták formájában közreadó August Potthastot is tévútra vezette, így az 1264-es „oklevél” szerepelt *Regesta Pontificum Romanorum* című regeszta-gyűjteményében is.¹⁷² A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története című kötetben,¹⁷³ valamint Udvardy József középkori kalocsai érsekek életrajzát bemutató nagyszabású monográfiájában is megjelent a Fejér által 1264-es dátummal is közölt oklevél, így Benedek érsek mellett utódja, Smaragd életrajzában is olvashatunk a boszniai püspök panaszáról egyházmegyéje állapotát illetően, illetve a pannonhalmi apát, valamint a veszprémi és győri kanonokok megbízásáról.¹⁷⁴ Hasonlóan felhasználta érvelésében az 1264. év alatt is ismert szöveget a közelmúltban a boszniai püspökség középkori történetének kiváló ismerője, Ternovác Bálint is, aki éppen ezzel érvelt a mellett, hogy 1247-ben nem sikerült megvalósítani a kalocsai érsekség alá rendelés szándékát.¹⁷⁵

Nem kapcsolódott ugyan szorosan a boszniai püspökség helyzetéhez, de 1247-ből egy a kalocsai érsekség és a pécsi püspökség közötti, szerémségi területeket érintő határvitát illetően is ismert egy pápai megbízás. Benedek érsek kérésére IV. Ince a pilisi, pannonhalmi és a dombói Szent György monostorok apátjait bízta meg annak a kivizsgálásával, létezik-e a határra vonatkozó dokumentum, illetve, ha nem áll ilyen rendelkezésre, megfelelő határokat állapítsanak meg. Mindazonáltal konkrét működésükre nézve nem rendelkezünk forrással.¹⁷⁶

Ugyancsak 1247 augusztusában intézkedett IV. Ince pápa a pannonhalmi apátság helyzetét illetően, ezúttal azonban a korábbiaktól eltérően nem a monostor jogainak a biztosítása volt a cél, hanem az esztergomi érseké. Bánca nb. István jogbiztosító tevékenységének folyamánaképp az egyházfő ugyanis azt a parancsot adta az apátnak, hogy körmenetek alkalmával fogadják az érseket és engedjék őt misézni.¹⁷⁷ A rendelkezés biztosítása, és vonakodás esetén a pannonhalmi apát kényszerítése a pilisi ciszterci apát és perjel, illetve az egrí pré-

171 RPR 1537. oldal.

172 RPR 18990. sz. A Fejérnél rosszul szereplő kiadási hely Potthastnak is feltűnt.

173 PRT II. 44.

174 UDVARDY 1991. 137–138., 150.

175 TERNOVÁCZ 2016. 222–223.; TERNOVÁCZ 2019. 93–94.

176 „quatinus inquirentes super hoc de plano sine iudicii strepitu diligencius veritatem, si easdem dioceses inveneritis fuisse aliquo tempore limitatas, predictos archiepiscopum et episcopum antiquis terminis faciatis auctoritate nostra manere contentos, ac redigi, quod inde feceritis, in publicum instrumentum. Alioquin easdem dioceses, prout utriusque partis ius exegerit, vel expedire videritis, limitetis” – ÁÚO II. 200. 126. sz., RPR 12696. sz., RI IV. 3262. sz. L. PRT II. 42–43.; UDVARDY 1991. 137.; KISS 2009. 44., 46–47.

177 RPR 12640. sz. L. KISS 2015. 26.

post feladata volt.¹⁷⁸ Három évvel később a másik magyarországi, közvetlenül a pápa alá tartozó, exempt egyházzal, a fehérvári prépostsággal kapcsolatban intézkedett IV. Ince, ugyancsak Bánca nb. István panaszára. A káptalan képviselői ugyanis nem jelentek meg az esztergomi tartományi zsinaton, a kanonokok nem fogadták ünnepi díszben az érseket, és nem engedték palliumban misézni őt, amely sérelmek miatt az érsek az Apostoli Székhez fordult panasszal, a pápa pedig a pannonhalmi és a toplicai apátokat – illetve a szerémi püspököt – bízta meg a fehérvári prépost és kanonokok megidőzésével. További forrás híján nem tudjuk, mi lehetett a vizsgálat eredménye.¹⁷⁹

1247-ben rendelkezett a pápa a tatárjárás egy további következményével kapcsolatban is. Szeptember 18-án¹⁸⁰ meghagyta Benedek kalocsai érseknek, valamint az erdélyi és csanádi püspököknek, hogy vizsgálják meg, hogy a szerémi püspökség székhelyét Kőről, annak pusztulása miatt át, lehetne-e helyezni a kalocsai érsek fennhatósága alatt álló Szentgergely vagy Szávaszentdemeter bencés monostorokba, és erről tegyenek jelentést.¹⁸¹ A döntés végül a két említett monostor helyett Szenternyére esett, ettől az időtől kezdve a szerémi püspökség területén két káptalan, a kői és a szenternyei működött.¹⁸²

1263-ban Pál veszprémi püspök adott ki egy oklevelet, amelyben részlegesen szabályozta a Bakonyban élő remeték életmódját, ezzel jelentős lépést téve a Pálos rend formálódásában.¹⁸³ A diploma tanúsága szerint erre azért került sor, mivel a veszprémi egyházmegye területén élő remeték perjele a testvérek-

178 RPR 12641. sz. L. Kiss 2004. 305–306.; Kiss 2006. 68.

179 MNL OL DL 4815, RPR 14011. sz. L. Kiss 2007b. 273., 284. Thoroczky Gábor szerint ez a konfliktus hathatott Ákos nb. Ákos mesterre, amikor krónikaszerkesztményében azt állította, „Szent István király korában Szent Benedek pápa olyan kiváltsággal látta el a fehérvári egyháznak adott *rationalé*kat, hogy abban bárki királyt kenhet fel és koronázhat.” – THOROCZKY 2004. 422–423. („Inter cetera vero dedit eidem Albensi ecclesie quedam donariay sempiterno memorie digna, duo scilicet racionalia, quorum utrumque habebat oram contextam septuaginta quatuor marcis auri purissimi et lapidibus pretiosis, que Beatus Benedictus sancte Romane ecclesie pontifex ad preces Sancti Stephani regis tante auctoritatis privilegio insignivit, ut quicumque in celebrando missam eis uteretur, legittime posset regem inungere, coronare et gladio accingere.” – Chron. Comp. Seac. XIV. c. 66. In: SRH I. 316.)

180 RPR 12690. sz.

181 „ut cum ipsi destructis penitus partibus illis per Tartaros, non habeant locum, ubi necessitatis tempore valeant se tueri; tuque frater a. episcopo habeas in eorum dioecesi S. Gregorii et S. Demetrii monasteria ordinis Sancti Benedicti, ad castra in eis construenda idonea, transferendi ad alteram monasteriorum ipsorum episcopalem sedem cum omnibus libertatibus et immunitatibus suis licentiam concedere curaremus; mandamus, quatenus an hoc expediat, inquiratis diligentius veritatem; nobis quod inveneritis fideliter rescripturi” – CDH IV/1. 475., RPR 12691. sz., RI IV. 3261. sz. L. UDVARDY 1991. 135–136.; TERNOVÁČ 2013. 466–467.

182 UDVARDY 1991. 136.; TERNOVÁČ 2013. 467.

183 CDH IV/3. 174. L. FONT 2009. 346.; ROMHÁNYI 2016a. különösen 9., 15.

kel együtt IV. Orbán pápához fordult, azt kérve, hogy engedélyezze számukra, hogy Szent Ágoston *ordója* szerint élhessenek. Az egyházfő a petíció hatására Pál püspöknek parancsolta meg az ügy kivizsgálását és – amennyiben az nem jogsértő – a kívánatos intézkedések megtételét, amit a veszprémi főpap említett oklevele által teljesített.¹⁸⁴

Jób pécsi és Timót zágrábi püspök 1273. március 11-i kelttel azt a megbízást kapta, hogy a II. Lyoni Zsinatot előkészítendő készítsenek jelentést az ország erkölcsi állapotáról. Ebben az esetben az általános helyzettől eltérően ténylegesen a pápai politika megnyilatkozásával van dolgunk, lévén a nyugati kereszténység területén számos prelátus kapott hasonló megbízást.¹⁸⁵

6.4. Egyházfegyelmi esetek

Az egyházfegyelmi ügyek sorát IV. Ince egy intézkedése nyitja. Az egyházfő 1245 februárjában Sixtus *magister* Esztergom egyházmegyei klerikusnak kiállított okleveléből arról értesülünk, hogy annak kérésére jóváhagyta Pecorari Jakab, Preneste bíboros-püspökének korábbi döntését. A korábban a királyságban járt legátus – a saját klerikusának nevezett – Sixtus számára törvénytelen származása ellenére engedélyezte, hogy egyházi javadalmakat bírjon, lévén annak apja az egyházi rend tagja, presbiter volt.¹⁸⁶

Záh nb. Jób pécsi püspök kezdetben nem pápai mandátummal eljáró szentszéki delegáltként tűnt fel a vonatkozó forrásokban, hanem alperesként. 1252. évi Pécsre kerülése után nem sokkal, 1253 májusában ugyanis Bertalan, a korábbi pécsi püspök panaszt tett utóda ellen IV. Incénél, mivel az megtagadta a számára a pápa által korábban kirendelt járadék, évi 200 márka ezüst kifizetését. Ezúttal azonban nem volt szükség delegáltak kiküldésére, Jób püspök képviselőinek a Kúriában sikerült kompromisszumra jutniuk, felére alkudták le a Bertalannak járó összeget, valamint jelentős kölcsönt vettek fel a pécsi főpap számára. Az egyházfő az esztergomi érseket bízta meg azzal, hogy akár egyházi

184 „dilecti filii, provincialis et alii priores ac fratres eremite diversorum locorum nostre diocesis, supplicauerunt, ut eis regulam B. Augustini, ad quam de cultu eremitico se transferre cupiebant, concedere dignaretur. Quorum precibus misericorditer annuens, nobis sanctitatis sue litteris dedit in mandatis, ut eis, dummodo facultates haberent, de quibus sustentari possent, regulam ipsam, observandam ab eis, auctoritate concederemus apostolica, si videremus expedire, sine preiudicio iuris alieni. Nos igitur mandatum eiusdem summi Pontificis, patris et domini nostri, cupientes reverenter adimplere, diligenter incepimus inquirere” – CDH IV/3. 175.

185 RPR 20685. sz. L. még RPR 20686. sz. Vö. KOSZTA 2009A. 82.; DAMIAN 2016. 25.

186 RPR 11553. sz. L. KIS 2002. 8–9. Nem csak Sixtus fordult a pápához ebben az időben, Theodor malembachi plébánosnak és szebeni kanonoknak február 22-i kelttel engedélyezte a pápa, hogy a zsinati határozatok ellenére birtokolhasson egy második beneficiumot is az első tatárok általi elpusztítása miatt. RPR 11558. sz. RI IV. 1068. sz.

fenyítéket is alkalmazzon Jób ellen, vagy forduljon világi hatalomhoz, amennyiben az vonakodna kifizetni a megállapított összeget.¹⁸⁷

Jób végül nem ezügyben lett alanya egy szentszéki eljárásnak, az 1260-as években ugyanis hosszas pápai vizsgálat folyt ellene a helyi káptalan több tagja (pl. András kispripost, Trisztán éneklőkanonok és Búza aszuági főesperes) által Benedek esztergomi érseknél, majd IV. Sándor pápánál¹⁸⁸ emelt vádak alapján. A pécsi püspöknek erőszakos bűnöket, erkölcsi kilengést, kánonjogi vétségeket (kiközösítés negligálása), valamint szimóniát is felróttak, de a konfliktus hátterében feltehetően a püspök nagyvolumenű építkezései és az erre fordított pénz is állhatott. A vádak és a pereskedés előtörténete, köztük az esztergomi érsek eljárására történő hivatkozással, IV. Orbán pápa 1263. szeptember 19-én kelt oklevele alapján ismertek, amellyel a pilisi apátot, a fehérvári őrkanonokot és a magyarországi domonkos perjelt bírta meg az ügy kivizsgálásával és jelentéssel; továbbá felhatalmazta őket arra, hogy adott esetben kényszerítsék egyházi fenyítéssel vagy világi hatalommal a püspököt a panaszosok zaklatásával történő felhagyásra.¹⁸⁹ A pápai delegáltak működése, ha ténylegesen folytattak is eljárást, nem vezetett célra, a per későbbi alakulása alapján feltehető, hogy a kanonokok helyzete tovább romlott.¹⁹⁰

A püspök elleni eljárás ugyanakkor valószínűleg nem kizárólag egyházi hátterű lehetett, lévén Jób, aki kezdetben egyértelműen IV. Béla kegyeltjének számított, ahogyan azt például korábbi, 1252-es fehérvári prépostsága és alkancellári hivatala¹⁹¹ is jelezett, az 1260-as évek konfliktusaiban István ifjabb király mellé állt, sőt, fegyveresen is segítette őt apja ellen.¹⁹² 1264. augusztus 21-én a

187 RPR 14966. sz., RI IV. 6538. sz.; RPR 14967. sz., RI IV. 6539. sz.; RPR 14969. sz., RI IV. 6535. sz. L. továbbá: RPR 14963. sz., RI IV. 6514. sz. L. KOSZTA 2009a. 81.; DAMIAN 2016. 20–21.

188 KOSZTA 2009a. 81.; DAMIAN 2016. 21.

189 „quod episcopus ipse famam suam diversis sceleribus commaculare non metuens, presumptio dampnabili dehonestabat in multis episcopalis eminentie dignitatem; ita, quod conversum erat in tenebras lumen eius, et oculi sui solum ad ima demissi, nullatenus superioris eris beneficium admittebant [...] (Benedicto) Strigoniensi a. episcopo, eiusque collegis inquisitionem faciendam super hiis contra eundem episcopum per suas sub certa forma duxit litteras committendam [...] et restituitis eis supradicta beneficia; non permittentes eos, vel alios canonicos ac personas predictae ecclesie, pendente predictae inquisitionis negocio, ipsius occasione negocii ab eodem episcopo in personis vel bonis suis aliquatenus molestari; contradictores auctoritate nostra, appellatione postposita, compescendo, invocato ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii secularis. Non obstante, si dicto episcopo vel aliis aliquibus a Sede sit indultum eadem, quod excommunicari, suspendi vel interdicti non possint, per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem, seu alia qualibet ipsius Sedis indulgentia, per quam effectus presentium impediri valeat vel differri” – CDH IV/3. 169–171, RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz. Vö. DAMIAN 2016. 21–22.

190 DAMIAN 2016. 22.

191 ZSOLDOS 2011a. 111.; KOSZTA 2009a. 80.

192 KOSZTA 2009a. 82.; DAMIAN 2016. 22.

pápa megismételte a korábbi delegáltaknak adott megbízást, ezúttal kifejezetten a vádló kanonokok helyzetének javítása céljából.¹⁹³ Jóbbal kapcsolatban érdekes arra is rámutatni, hogy a püspöknek az ellene folyó szentszéki eljárással párhuzamosan konfliktusa volt a somogyvári apáttal, és, ami talán ennél is jelentősebb, Fülöp esztergomi érsekkel is; az 1263. évi budai tartományi zsinaton Jób képviselői ugyanis elutasították az érsek joghatóságát, így Fülöp megerősítette a Jób elleni korábbi kiközösítést és a hivatalból történő felfüggesztést, *suspensiót*.¹⁹⁴

1266-ban immáron a harmadik pápa, IV. Kelemen foglalkozott az ügygel, és ezúttal saját hatáskörében, *ex officio* új eljárást indított, és káplánját, Eneco ferences szerzetest bízta meg a vizsgálattal.¹⁹⁵

Ennek az eredményéről egészen a közelmúltig nem rendelkezünk információval, Iulian Mihai Damian azonban a velencei Santa Maria Gloriosa dei Frari konvent iratanyagában fedezett fel egy dokumentumot, amely a Jób ellen 1267 májusában Fehérvárott lefolytatott eljárást írja le.¹⁹⁶ E szerint Jób az idézés ellenére sem jelent meg Eneco előtt, csak prokurátorát küldte el Fehérvárra, azzal védve magát, hogy veszélyt jelentett volna rá, ha személyesen utazott volna ellenségei területére. Képviselője, János *magister* felszólalásában e mellett azt is felrótta, hogy megbízóját, Jóbót meg akarták téveszteni azzal a hamis információval, mely szerint Pécsváradon lenne az eljárás, ezáltal elősegítve távolmaradását, és így elítélhetőségét.¹⁹⁷ Az eljárás május 28-án vette kezdetét, miután Eneco is megérkezett, még hozzá több napos késéssel, amit a király és fia közötti ismételt hadi készülődéssel indokolt.¹⁹⁸ E helyütt nem térünk ki a per további részleteire, felment alóla Damian kiváló tanulmánya, azt azonban fontos hangsúlyozni, hogy a nemrég publikált dokumentum alapján János *magister*, a pécsi püspök képviselője kifejezetten felkészülten érkezett az eljárásra, több ponton kánonjogi érveléssel támadta meg a vádakot, valamint kifogást emelt az eljárás egyes elemei ellen is. Egyebek mellett felrótta, hogy a pontos vádakot és a vádlók nevét nem ismerhették meg előre, illetve tiltakozott *magister* Leonardus, az eredetileg eljáró *notarius* személye ellen, lévén az – állítása szerint – a pécsi püspök ellenfele és az esztergomi érsek híve volt.¹⁹⁹ A dokumentum közreadója, Damian véleménye szerint ezen részletek, valamint a tény, hogy a pápai megbízott, Eneco elutasított

193 RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.

194 MES I. 484. 626. sz.; KOSZTA 2009a. 82.; DAMIAN 2016. 23. A pécsi püspök a vádak szerint elfogatta, meggyaláztatta és bebörtönöztette a somogyvári apátot. L. PRT XII/B. 153.; DAMIAN 2016. 23.; FEDELES – KOSZTA 2011. 77.

195 RPR 18682. sz.; RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.; RPR 19822. sz., RC IV. 367. sz. L. KOSZTA 2007c. 81–82.; DAMIAN 2016. 23–24., 28–29.

196 DAMIAN 2016. 19., 25–38.

197 DAMIAN 2016. 26–27.

198 L. ZSOLDOS 2007. 102–103.

199 DAMIAN 2016. 27.

ta a pécsi prokurátor érveit, arra enged következtetni, hogy egyfajta koncepció eljárással van dolgunk. IV. Kelemen pápa tehát azzal a céllal küldhette káplánját a Magyar Királyságba, hogy lépjen fel István ifjabb király egyik jelentős híve ellen, akinek a püspöksége ráadásul IV. Béla országrészében feküdt.²⁰⁰

Elképzelhető, hogy a pápaság ezen törekvéséhez kapcsolható a korábbi egyházfő, IV. Orbán egy 1264. július 14-én kelt oklevele is, amellyel az ország két érsekét, Fülöp esztergomi és Smaragd kalocsai főpapot azzal bízta meg, hogy lépjenek fel a királyságban élő pogány kunok, a katolikus vallás ellenségei ellen, és érjék el, hogy azok felvegyék a kereszténységet.²⁰¹ A kunok ugyanis István országrészében éltek, őt ismerték el uruknak, még ha 1264 második felében IV. Bélának sikerült is a saját oldalára állítania őket, akik így a polgárháborúban is a király hadseregében harcoltak István ifjabb király ellen.²⁰² A rendelkezés céljára vonatkozó gyanút megerősíteni látszik a diploma azon része, amely a magyar király a kérdést illető többszöri kérelméről tájékoztat.²⁰³

1264-ben IV. Orbán pápa egy az eddig ismertetett esetekkel összefüggésben nem álló egyházfegyelmi ügyben is rendelkezett, április 13-án az erdélyi püspököt bízta meg egy vizsgálattal István klerikus ügyében. Utóbbi ugyanis az Apostoli Székhez fordult felmentést kérve egy önvédelemből elkövetett emberölés miatt rá kirótt büntetés alól. A pápa az erdélyi egyházmegyebeli István által előadottak kivizsgálását, illetve, amennyiben azok megfelelnek a valóságnak, felmentését bízta a főpapra.²⁰⁴

6.5. Egyházak és klerikusok perei

A következő alfejezetben elsőként egy olyan kérdéskört kell vizsgálat alá vennünk, amelynek kezdetei a 13. század húszas éveig nyúlnak vissza, de a későbbi események jelentősége miatt ebben a fejezetben, együtt tárgyaljuk az egész témát. A pápáknak ugyanis több esetben is foglalkozniuk kellett a magyarországi alsópapság helyzetével. Egy korszakos problémával van dolgunk ebben az esetben, a székesegyházi kanonokok és főesperesek a püspökök támogatásával

200 DAMIAN 2016. 29–30.

201 „fraternitati vestre per apostolica scripta in virtute obedientie sub excommunicationis pena districte precipiendo mandamus, quatenus, si premissa veritate nituntur, vos vel alter vestrum universos Cumanos predictos per vos aut alios, sicut efficacius poteritis, moneatis, ut illi ex eis, quibus provenit perceptio gratie baptismalis, fidem Catholicam firmiter et reverenter observent” – ÁÚO III. 92. 63. sz., RPR 18970. sz., RU IV. 2769. sz.

202 L. ZSOLDOS 2007. 37., 48.

203 „Quare pro parte supradicti regis instanter petebatur a nobis, ut super hiis providere de opportuno consilio et festino subsidio curaremus” – ÁÚO III. 92. 63. sz.

204 RPR 18857. sz.

bizonyos jövedelmekért az alsópapsággal vívott küzdelmével.²⁰⁵ Az esztergomi érsek,²⁰⁶ valamint a csanádi és egri²⁰⁷ püspökök és káptalanok mellett Róbert veszprémi püspök²⁰⁸ és székeskáptalana is kapcsolatba került az Apostoli Székel ez ügyben. III. Honorius 1225. január 29-én írt emiatt a francia származású főpapnak, aki e szöveg szerint káptalana szűkölködő tagjai számára adományozta²⁰⁹ püspöksége bizonyos oltárainak a jövedelmeit.²¹⁰ A veszprémi püspök intézkedéseit a pápa nem hagyta jóvá a IV. Lateráni Zsinat határozataira hivatkozva;²¹¹ III. Honorius a pilisi és zirci apátot²¹² bízta meg a helyzet kivizsgálásával. 1226-ban kiállított iratuk²¹³ tartalmazza Róbert püspök ez ügyben kelt átiratát is, amelyben az említett javadalmak ügyét rendezte el újra.²¹⁴ Róbert ebben meghatározta a prépost, a kanonokok és az érintett papok részesedését a kérdéses javadalmakban, illetve a jövőbeni adományokat tekintve.²¹⁵

205 MÁLYUSZ 2007. 44–49.; RÁCZ 2000. 157–160.

206 1223. október 7-én az esztergomi érsek kérvényét válaszolta meg a pápa. RPR 7085. sz., RPO 4527. sz.

207 „Quia vero per hoc statutis derogaretur eiusdem concilii, que servari volumus inconcusse, te, prout petiisti, nequimus exaudire. Verum illorum paupertati paterno compatientes affectu, et tibi etiam, prout exposcit devotionis tue meritum, gratiam facere cupientes, fraternitati tue, de qua plenam fiduciam obtinemus, presentium auctoritate concedimus, ut si evidens necessitas vel utilitas exigat, aliquas prebendas possis eiusdem ecclesie de dictis capellis in perpetuum annectendis prebendis eisdem, sicut discretionem previa expedire videris, augmentare, reservata congrua capellarum presbiteris portione” – CDH III/2. 55–56., RPR 7482. sz., RPO 5662. sz. 1226. november 17-én az esztergomi érsek kapta feladatul a csanádi püspök és káptalan az egyházi jövedelmek felhasználására vonatkozó kérelmének kivizsgálását. RPR 7611. sz., RPO 6055. sz.

208 „[...] de causa, que inter venerabilem patrem et Wesprimien. episcopum, capitulum, ac archidiaconum eiusdem ecclesie ex una parte, et nonnullos sacerdotes Wesprimien. dioecesis vertebatur ex altera parte [...]” – CDH IX/7. 648. XII. sz. L. MNL OL DF 200 625.

209 RPR 7351. sz.

210 MÁLYUSZ 2007. 46–47. A 13. század első évtizedeiben nem az egyedüli magyarországi püspök volt hasonló célokkal. Vö. KOSZTA 2009a. 68.

211 „Quia vero per hoc statutis derogaretur eiusdem concilii, que servari volumus inconcusse, te in hac parte nequimus exaudire” – MREV I. 64. LXXVII. sz., RPR 7351. sz.

212 A somogyvári apát halála után.

213 CDH IX/7. 648–651. XII. sz. L. MNL OL DF 200 625.

214 „I. de Pilis et I. de Bochon abbates, cisterciensis ordinis, cum omnimoda reverencia pedum oscula beatorum. Vestram paternitatem cupimus non latere, quod de causa, que inter venerabilem patrem et Wesprimien. episcopum, capitulum, ac archidiaconum eiusdem ecclesie ex una parte, et nonnullos sacerdotes Wesprimien. dioecesis vertebatur ex altera parte, mortuo collega nostra R. abbate de Simighio, ex delegatione vestra cognosceremus in maiori ecclesia apud Albam pie memorie R. condam Wesprimien. episcopi litteras sub hac forma nobis Wesprimiense capitulum presentavit” – CDH IX/7. 648–649.

215 „Nos ergo sacerdotum penuriam et fratrum nostrorum necessitates diligentius intuentes, considerantes nihilominus ecclesie statum, auctoritate nobis ab apostolica Sede concessa, invocata Spiritus sancti gracia, capellas omnes, in nostra dioecesi constitutas, illis duntaxat exceptis, qui dignitatibus sunt adnexe, prebendis ecclesie nostre annectimus, de earum capellarum proventibus taliter ordinantes, ut in omnibus dictarum capellarum redditibus,

A helyzet azonban mindezzel nem jutott nyugvópontra. 1233. május 31-én ugyanis IX. Gergely azt a parancsot adta az ekkor a királyságban tevékenykedő legátusának, Pecorari Jakab prenestei bíboros-püspöknek,²¹⁶ hogy különböző intézkedésekkel általánosan javítsa a magyarországi alsópapság helyzetét,²¹⁷ mivel a főesperesek, kanonokok és főleg a püspökök a magyarországi szokásnak megfelelően elvonták jövedelmeiket.²¹⁸ Ezt a helyzetet kellett megváltoztatnia Jakabnak,²¹⁹ azonban konkrét rendelkezés nem maradt ránk tőle, későbbi adatok pedig a feszültség fennmaradásáról tanúskodnak.²²⁰

A veszprémi egyházmegye papsága a püspökkel és káptalannal szemben fennálló perének további lefolyásával kapcsolatban egy, a magyar forrásanyagban ritkának mondható csoportba tartozó dokumentum nyújt információt. 1253. november 18-án kelt az oklevél, amelyben a bélakúti és szentgotthárdi apátok a zirci perjellel együtt egy általuk a fehérvári Szűz Mária templomban megtartott törvényszéki eljárásról számolnak be.²²¹ A ciszterci monostorok elöljárói e szerint Farkas fehérvári prépost szubdelegáltjai voltak, akit a pápa *conservator*ként nevezett ki az ügyben.²²² A megbízott ciszterciek oklevele szerint a veszprémi püspök, prépost, főesperes és kanonokok személyesen jelentek meg, míg a papság – az idézés ellenére – csak két *procurator*a útján képviseltette magát. Az ok-

decimalibus scilicet et oblacionibus, sacerdotes medietatem habeant, et capitulum ecclesie medietatem, ita ut equalis fiat divisio inter eos, cum autem sacerdotes in supradictis proventibus non conueverint percipere nisi terciam partem, et magistri, sive rectores duas partes, statuimus propterea, ut omnia illa, que ecclesiis in elemosynas offeruntur, aut assignantur, in dotem retineant sacerdotes, in proprios usus suos, nisi illud, quod offertur molendinum fuerit aut vinea, de quibus deductis prius expensis medietas ad communes usus capituli proficiat, medietas vero ipsarum capellarum sacerdotibus relinquatur. [...]” – CDH X/7. 650. XII. sz. L. MNL OL DF 200 625.

216 A pápai követre l. ALMÁSI 1993.

217 RPR 9213. sz., RG IX. 1367. sz.

218 L. KOSZTA 2009a. 68.; RÁcz 2000. 159.

219 „Ex consuetudine, sicut intelleximus, regni Hungarie generali, archidiaconi in capellis archidiaconatus sui instituunt, et destituunt sacerdotes, per episcopos vero instituuntur in eis alii, qui magistri vocantur, nullam iurisdictionem in eisdem habentes, vel in capellarum. Archidiaconi quoque cathedraticum et procuracionem recipiunt a sacerdotibus, quum eos duxerint visitandos, et episcopi tres partes omnium decimarum, ac dicti magistri de quarta residua tres, et in precipuis festiuitatibus de oblacionibus duas percipiunt portiones, sola quarta, quinta, sexta decima videlicet presbyteris reservata” – VMHH I. 114. CXCI. sz.

220 1245-ben IV. Ince az egri egyházmegye papsága (*rektorok és vicariusok*) számára erősítette meg a tized negyedét, míg második negyedét a *parochiák* fenntartására rendelte fordítani. Egy kétes hitelű, 1255-re datált oklevél szerint IV. Béla ezzel szemben a győri kanonokok javára döntött, részükre ítélve meg a tized háromnegyedét, míg a parochiáknak az *oblatio* és egyéb jövedelmek mellett a tizenhatoda jutott. Egy majd’ szó szerint egyező átirat szerint a király a veszprémi ügyben ugyanezt a döntést hozta. L. RA 1035. és 1036. sz.; RÁcz 2000. 160.

221 MREV I. 134. CLXIII. sz.

222 „subdelegati domini (Farcasii) prepositi Albensis, conservatoris a domino papa constituti” – MREV I. 134. CLXIII. sz.

levélben megtalálható a klerikusok képviselőinek óvása is, amelyben az eljárás törvényességével kapcsolatban hoztak fel kifogásokat. E szerint a korábbi per pápai jóváhagyás nélkül folyt, fellebbezési jogukkal sem élhettek, illetve nem egyeztek bele a bírók személyébe sem.²²³ A szubdelegáltak ugyanakkor, prokurátori oklevél híján, nem ismerték el a megjelent két klerikus illetékességét, és a birtokukban lévő pápai diplomára hivatkozva megparancsolták a papoknak a püspöknek, káptalannak és főespereseknek való engedelmességet, illetve a nekik járó összegek megfizetését, valamint ismét színük elé idézték őket.²²⁴

A feszültség továbbra is fennállt, így 1260 májusában IV. Sándor pápa a magyarországi domonkosok és ágostonos remeték perjeleit, illetve a ferencesek miniszterét azzal a feladattal bízta meg, hogy a veszprémi egyházmegye papsága, valamint a püspök és a káptalan között fennálló perben az előbbieket petíciója nyomán bíróként vizsgálódjanak.²²⁵ Az oklevél tanúsága szerint Róbert püspök garanciája ellenére a jövedelmek törvénytelen elvonása tovább folyt, majd Pecorari Jakab tevékenysége után a Kúriában, közelebbről az *audientiában* folytatódott az eljárás, ahol Rostandus pápai káplán foglalkozott az ügygel. Az ő döntése nyomán, a levél kézhezvétele után három hónapon belül a feleknek először egyezség megkötésére kellett törekedniük, amennyiben ez nem valósult meg, újabb hat hónapos határidővel kellett gondoskodni arról, hogy az alsópapság hozzájusson az önfenntartáshoz elégséges jövedelmekhez. A domonkos és ferences előljáró mellett a szentgotthárdi ciszterci apát kapta a megbízást a pápai káplán rendeletének végrehajtására,²²⁶ amire azonban a presbiterek

223 „super litteris sine consensu domini pape, tacita veritate et suggesta falsitate emanatis, quibus nos indebite nituntur aggravare, et quod, salva appellacione et citacione nostra pendente, multa super nos sunt per ipsos innovata; (contra) huiusmodi litteras et iudices, cum non ex voluntate parcium sitis iudices delegati, et non per dominum apostolicum assignati, sed ex falsa suggestionem predictarum litterarum, similiter appellamus” – MREV I. 134. CLXIII. sz.

224 „iuxta formam litterarum domini pape nobis datarum, ut venerabili patri episcopo Vesprimiensi, tamquam ordinario suo, debitam exhibeant reverenciam et honorem ac iusta sua monita et precepta devote studeant observare; ac preposito et capitulo Vesprimiensi de medietate omnium proventuum ecclesiarum suarum satisfaciant, ut tenentur; similiter etiam archidiaconis suis procuraciones, cathedratica ac alia sua iura debita integraliter persolvant, et eisdem obedienciam et reverenciam impendant; et ad convincendam maliciam sacerdotum Vesprimiensis diocesis eosdem sacerdotes ab octava beati Martini ad quindenam perhemtorie citent iterato ad nostram presenciam, mandatum apostolicum audituros” – MREV I. 134–135. CLXIII. sz.

225 MREV IV. 309. CCXLIII. sz. Vö. RÁcz 2000. 160. 53. jz.

226 „Porro predictus predecessor ordinationem et provisionem huiusmodi predicti capellani, sicut provide facte fuerant, **ratas habens et firmas ac eis apostolica auctoritate confirmatis abbati sancti Gothardi Cisterciensis ordinis Jauriensis diocesis et vobis, filii prior Predicatorum et minister**, per suas iniunxit litteras, ut ordinationem et provisionem easdem iuxta formam dictarum litterarum ipsius capellani super hoc confectarum executione debitedemandantes, non permetteretis, quod partes ad invicem

és rektorok óvása miatt, a pápai oklevél ezt kizáró formulája ellenére, nem került sor. IV. Sándor ezért adta az újabb megbízást, elrendelve a végrehajtást exkommunikáció terhe mellett, illetve a felek ismételt megidőzését.²²⁷ 1280-ban Lodomér esztergomi érsek járt el az akkor a királyságban tartózkodó Fermói Fülöp legátus megbízásából bizonyos Somogy megyei plébánosok és a veszprémi káptalan tizedperében. A főpap feladata Rotardus pápai ügyhallgató ítéletének kihirdetése és végrehajtása volt, mely szerint a *rektorokat* megillette a tized negyede.²²⁸

1245 augusztusában egy ugyancsak hosszabb múltra visszatekintő ügyben,²²⁹ az egri püspök és főesperesek az egyházmegye papságával fennálló perében rendelte ki IV. Ince bíróként a szepesi ciszterci apátot, a sárospataki domonkos perjelt és a szepesi Szt. Márton egyház prépostját. Ebben az esetben a rektorok és örökös vikáriusok fordultak bizonyos jövedelmeket (*oblatio, obventio*) érintő panaszukkal ismételten a pápához, amelyet Martinus Ubaldus pápai káplán vizsgált ki az audienciában, ezt követte a magyarországi delegáltak megbízása, akik feladata a felek megidőzése, valamint lehetőség szerint a megegyezés létrehozása volt. Ezen kívül inteniük kellett a püspököt arra, hogy a IV. Lateráni Zsinat rendelkezései értelmében minden tized negyedét kapják meg a rektorok és vikáriusok, negyedét fordítsák az egyházi épületek fenntartására, valamint a felajánlások (*oblatio*) felhasználását is szabályozzák, szükség esetén pedig egyházi fenytékkal kényszerítsék a püspököt a rendelkezés betartására.²³⁰ A pápai megbízottak IV. Sándor egy 1255. április 24-én kelt oklevele szerint megfelelően teljesítették a rájuk bízott feladatokat, ekkor ugyanis a pápa a papok kérésére megerősítette az eljárást és a korábbi rendelkezéseket.²³¹ Az

contra ipsarum ordinationis et provisionis tenorem super premissis se indebite molestarent, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo” – MREV IV. 310. CCXLIII. sz. (kiemelés tőlem B. G.)

227 „contradictores et molestatores huiusmodi discretionem, qua convenit, appellatione postposita, compescendo; [...] partes peremptorie citare curetis, ut infra competentem terminum a vobis prefigendum eisdem, cum omnibus actis, iuribus et munimentis suis predictam causam contingentibus compareant per procuratores ydoneos coram nobis facture et recepture super hoc, quod ordo dictaverit rationis” – MREV IV. 311. CCXLIII. sz.

228 ÁÚO IV. 227. 137. sz. Vö. Kovács 2019. 146.

229 L. MÁLYUSZ 2007. 46–47.; RÁCZ 2000. 160.; KOVÁCS BÉLA 1987. 32.; SUGÁR 1984. 69–70.

230 „vocatis eisdem partibus, si de ipsarum voluntate processerit, infra tres menses a receptione presentium, componatis amicabiliter inter eos; alioquin ex tunc episcopo prefato auctoritate nostra mandetis, ut memoratis rectoribus et vicariis quartam partem omnium decimarum, quum hoc de iure communi existat; habere ipsis pro sustentatione dimittat percipiendam pacifice in perpetuum ab eisdem” – CDH IV/1. 373., RPR 11821. sz. L. RÁCZ 2000. 160. Vö. MÁLYUSZ 2007. 46–47.; SUGÁR 1984. 73.

231 „Nos itaque vestris supplicationibus inclinati, huiusmodi processum et ordinationem, sicut per eosdem iudices provide facti sunt, ratos et firmos habentes, eos auctoritate apostolica confirmamus, et presentis scripti patrocinio communimus” – ÁÚO VII. 391. 278. sz., RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.

egri püspök és a káptalan egy 1288 decemberi pápai megbízás szerint *Cassa* falu papjával és lakosaival is perben állt. IV. Miklós az esztergomi érseket bízta meg a tizedek tárgyában kialakult ellentét kivizsgálásával.²³²

Egy kissé szokatlan forrás, egy 1273. március 10-én kelt királyi oklevél ugyancsak az egri püspök, illetve egyházmegyéje egyik egyházi intézménye, a hatvani premontrei prépostság ellentétéről tudósít. A IV. László nevében kelt diploma X. Gergely pápa elé terjeszti a szerzetesek panaszát, mely szerint Lampert püspök a birtokukban lévő pápai oklevél ellenére arra kényszerítette őket, hogy prédiumaik, valamint szőlőik után tizedet fizessenek neki. A főpap IV. Kelemen átiratban bemutatott oklevelét nem fogadta el, illetve később a neki átadott eredeti példányt is visszatartotta.²³³

Visszatérve a tatárjárás utáni újrakezdéshez, elsőként a pannonhalmi apátság és a veszprémi káptalan perét kell érintenünk, amellyel kapcsolatban 1244. decemberében került sor ismételt bírókirendelésre, méghozzá a korábbi delegáltak halála miatt. Bánca nb. István esztergomi érsek, a nyitrai püspök, valamint a pilisi apát kapták a pápai mandátumot.²³⁴

Az apátság a veszprémi püspökkel is perben állt, amely azonban nem a korábbi eljárás folytatása volt, ezúttal az új főpap, Zeland emelt panaszt az Apostoli Széknél a bencés monostor ellen bizonyos falvakat illető joghatósági vitájukban. IV. Ince 1245. szeptember 26-án a zirci apátnak és perjelnek, valamint a győri prépostnak adott bírói megbízást a szokásos formulákkal.²³⁵ A következő évben augusztus 13-i kelttel a pilisi ciszterci monostor apátja és perjele kapott ismételt megbízást, melynek oka ezúttal is a veszprémi püspök korábbi panasza

232 MNL OL DL 774., ÉRSZEGI 1989. 157. sz. Vö. SUGÁR 1984. 73. A 14. század elején az egri püspök, Márton káptalanával került ellentétbe bizonyos tizedjövendelmek miatt. L. FARKAS 2020.

233 „quod ven. pater Lampertus, episcopus Agriensis, ipsos vexationis iniuste dispendio multipliciter afficeret et gravaret, eo quod quamdam ecclesiam parochialem, in qua ipsi fratres asserunt se ius habere ex concessione vestre sedis, potentialiter occupavit, et detinet occupatam, compellens eosdem solvere decimas de suis prediis et vineis, quas laboribus et suis sumtibus plantauerunt, contra indulta vestre apostolice sanctitatis, qui super immunitatis sue beneficio rescriptum nobis sanctissimi patris et domini Clementis IV. predecessoris vestri, exhibuerunt humiliter et devote” – CDH V/2. 82., RA 2353. sz.

234 „quia dicti iudices fuerunt a Tartaris interfecti, causa ipsa non potuit fine debito terminari. Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus, si est ita, in causa ipsa, dictorum iudicum legitimo servato processu, ratione previa procedatis, iuxta priorum continentiam litterarum. Quod si non omnes hiis exequendis poteritis interesse, duo vestrum ea nihilominus exequantur” – MREV I. 118. CXXXVII. sz., RPR 11482. sz.

235 „quatenus partibus convocatis, audiatis causam et appellatione remota, fine debito terminetis; facientes, quod decreveritis, per censuram ecclesiasticam firmiter observari. Testes autem, qui fuerint nominati, si se gratia, odio, aut timore subtraxerint, per censuram eadem appellatione cessante, cogatis veritati testimonium perhibere” – CDH IV/1. 368–369., RPR 11910. sz.

volt, ekkor azonban bizonyos kápolnák elfoglalása és kifosztása miatt.²³⁶ 1261 októberében a váci püspök, az esztergom-szenttamási prépost, illetve a győri kántor kapott bírói felhatalmazást a pannonhalmi apátság, valamint a veszprémi püspök és káptalan perében. A felperes ezúttal az apát volt, panasza a püspök által jogtalanul birtokolt tizedeket érintett.²³⁷

1245. augusztus 8-i kelttel IV. Ince a zirci apátot és perjelt bízta meg Simon veszprémi éneklőkanonok panaszának kivizsgálásával, aki a kapornaki Szent Megváltó bencés monostor apátja és konventje ellen egy birtok visszatartása miatt emelt vádat.²³⁸

Ugyancsak 1245-ben, augusztus 27-én történt bírókirendelés a veszprémi püspök a belakúti apátsággal szemben a kelenföldi Szt. Gellért egyház feletti joghatóság kérdésében – és a sasadi *quarta magsitralis* okán²³⁹ – benyújtott panasza miatt. A bakonybéli apát, az esztergom-szenttamási prépost és az esztergomi főesperes kapta az ügy kivizsgálásának feladatát a szokásos formulákkal.²⁴⁰ A veszprémi püspök panaszt emelt továbbá Farkas fehérvári prépost és a fehérvári káptalan, az esztergomi Szent István stefanita rendház *magistere* és testvérei, Pál ispán, valamint számos más veszprémi és esztergomi egyházmegyei laikus és klerikus ellen a veszprémi és esztergomi egyházmegyékből a budai Szűz Mária egyház tizedei, birtokai és jövedelmei miatt. A delegált, ezúttal az esztergomi prépost, az ilyenkor szokásos formulákkal a felek kihallgatásának és

236 „quod (Salomon) abbas (et conventus) sancti Martini de Pannonia quasdam capellas sue diocesis, ad ipsum de iure pertinentes, tam incendio, quam alias ausu sacrilego destruentes, presbiteros subiectos ipsi episcopo trahunt temere ad iudicium seculare, ipsos, quia, prout nec debent, litigare in seculari iudicio eisque obedire recusant, violenter capiunt et capi faciunt” – MREV I. 124. CXLVI. sz.

237 „Querelam dilectorum filiorum abbatis et conventus monasterii Sancti Martini supra Pannoniam ad Romanam ecclesiam nullo medio pertinentis ordinis Sancti Benedicti recepimus continentem, quod venerabilis frater noster ... episcopus et capitulum Vesprimiense super quibusdam decimis et rebus aliis iniuriantur eisdem” – ÁÚO III. 9. 6. sz., RPR 18138. sz. Vö. ЧОВОТ 1915–1917. 476.

238 „Magistri Symonis cantoris ecclesie Vesprimiensis recepimus questionem, quod abbas et conventus Sancti Salvatoris de Copornuch Vesprimiensis diocesis quandam possessionem que vocatur Lanz, ad ipsum cantorem de iure spectantem, detinent et ei reddere contradicunt” – MREV I. 121. CXLII. sz.

239 Az ún. sasadi tizedperre összefoglalóan I. C. ТÓТН 2015b.

240 „questione, quod – abbas et conventus Bellifontis, cisterciensis ordinis, Colocensis diocesis, ecclesiam sancti Gerardi in minori Pest, Vesprimiensis diocesis, ad ipsum episcopum de iure spectantem, contra iustitiam occuparunt et detinent occupatam in eius preiudicium et gravamen, super decimis et rebus aliis iniuriantes eidem. Ideo discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus partibus convocatis audiatis causam, et appellatione remota fine debito terminetis, facientes quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari” – MREV I. 122. CXLIII. sz. L. a további eseményeket: MALÉTH 2020. 99–100.

ítélet hozatalának, illetve a laikusok egyházi fenytékkal való kényszerítésének a feladatát kapta.²⁴¹

A veszprémi püspökség és az esztergomi stefaniták pereskedése majd 50 évvel később, 1295-ben került ismét a Szentszék elé, amikor július 28-i dátummal VIII. Bonifác pápa a zirci apátot bízta meg bíróként,²⁴² mivel Benedek veszprémi főpap azzal a panasszal fordult hozzá, hogy a lovagrend tagjai egy Veszprém megyei egyházat megszenteltelenítve leromboltak, illetve – a panasz idejében – birtokolták annak javait és jövedelmeit. A ciszterci előljárót exkommunikáció alkalmazására is felhatalmazta a pápa, amennyiben a tényállás megfelelné a valóságnak.²⁴³ Jelen esetben abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy rendelkezünk forrásokkal a delegált tevékenységét illetően, Jakab apát ugyanis egyrészt maga is átírta megbízásait,²⁴⁴ illetve 1296. május 25-én kelt levelével valóban kiközösítéssel sújtotta az esztergomi kreszteseket a templom lerombolásáért.²⁴⁵ Erről 1298. június 19-én kelt oklevelével az esztergomi Szt. Miklós egyház papját is tájékoztatta, felszólítva őt az ítélet követésére.²⁴⁶ Ezzel együtt közel sem ért véget azonban a pereskedés, a lovagok ugyanis fellebbeztek az ítélet ellen, amit ismételt bírókirendelés követett, ezúttal a pécsi és a váci püspökök kaptak felhatalmazást, a pannonhalmi apáttal együtt, de valójában csak ketten jártak el, lévén Pál pécsi püspök mandátumát Hermann pannonhami

241 „Querelam venerabilis fratris nostri (Bartholomei) episcopi Vesprimiensis recepimus continentem, quod (Farcasius) prepositus et capitulum Albense, magister et fratres domorum sancti Stephani regis de Strigonio et de Calidis aquis iuxta Budam, nobiles viri ... et Paulus Oth comites, et quidam alii clerici et laici Strigoniensis et Vesprimiensis civitatum et diocesum, super ecclesia beate Marie de novo monte Budensi, ad eundem episcopum pleno iure spectante, decimis, terris, redditibus debitis, possessionibus et tributis fori Albensis et rebus aliis iniuriantur eidem. Ideoque discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatinus partibus convocatis, audias causam et appellatione remota debito fine decidas” – MREV I. 126–127. CL. sz. Vö. HUNYADI 2010. 118–120.

242 MREV II. 16. XIX. sz. és MREV IV. 312. CCXLV. sz.

243 „ecclesiam sancti Andree, quondam de Obacz appellatam, predictae diecesis, ad episcopalem mensam suam pleno iure spectantem, funditus ... ausu sacrilego destruxerint, ac terras, decimas, possessiones, fructus et alia bona ipsius ecclesie ... occupantes et eam sic occupatam ... detinere presumant” – MREV II. 16–17. XX. sz., MNL OL DF 200 053. L. BOROVICZÉNY 1992. 36.

244 MNL OL DF 283 104. L. MALÉTH 2020. 103., 294., 403.

245 MNL OL DF 200 058. L. MALÉTH 2020. 294., 403.

246 „Cum nos iam dudum, facta diligenti inquisitione a testibus ydoneis, iuxta mandatum apostolicum, sciverimus et invenerimus ecclesiam beati Andree de Obu Vesprimiensis dyocesis per magistrum et fratres domus hospitalis sancti regis de prope Strigonio, Dei timore postposito, fuisse funditus destructam, in preiudicium episcopatus et ecclesie Vesprimiensis, propter quam ecclesie destructionem et alias iniurias et occupationes iurium episcopalium et ecclesie Vesprimiensis, auctoritate apostolica nobis commissa, eosdem magistrum et fratres domus hospitalis sententia excommunicationis innodaverimus” – MREV II. 20. XXV. sz. L. BOROVICZÉNY 1992. 36.; MALÉTH 2020. 102–105.

apátra ruházta, míg a váci főpap, Haab²⁴⁷ később megbízását továbbadta István pilisi apátnak.²⁴⁸ Ekkor azonban 1298. május 24-i dátummal újabb fellebbezés történt, ezúttal veszprémi oldalról,²⁴⁹ ezért 1299. július 1-jei dátummal a pápa Karácsony győri prépostot²⁵⁰ rendelte ki bírául.²⁵¹ Az ismételt fellebbezés után a Kúriában Hugo de Vercellis pápai káplán és bruges-i kanonok kezelte az ügyet *auditorként*.²⁵² A pereskedés ezután még hosszú évtizedekig folyt, ahogyan azt legutóbb Maléth Ágnes összefoglalta.²⁵³

A zirci apát 1295 után a veszprémi püspök panasza folytán kellett, hogy eljárjon, a főpap, Benedek ugyanis a dömösi prépostsággal is ellentétben állt. A ciszterci monostor előjárója ebben az esetben békés megegyezésre igyekezett sarkallni a feleket, ahogyan azt 1295–1297 táján kelt oklevelében is kinyilvánította.²⁵⁴

A veszprémi püspök az 1290-es években perben állt az óbudai préposttal és társaskáptalannal is, méghozzá Buda város tizedeit illetően, amelyet a polgárok bérbe vettek a főpaptól. Az ügyben Lodomér esztergomi érsek és Imre esztergomi főesperes²⁵⁵ járt el delegált bíróként, de ítélethozatalra nem került sor, a peres felek további tevékenységét megakadályozandó kiközösítést helyeztek kiállításba, majd elnapolták az ügyet.²⁵⁶

1261. szeptember 23-án a pannonhalmi apátság a csurgói johannitákkal fennálló tizedperben a győri éneklőkanonok kapott – ismeretlen társaival – bí-

247 Haabbal kapcsolatban összefoglalóan l. Kiss 2021.

248 „iidem magister et fratres ex certo conficto gravamine ab eodem, ut dicebant, abbate sibi illato, ad Sedem apostolicam appellantes, super huiusmodi appellatione eorum nostras ad venerabiles fratres nostros (Paulum) Quinqueecclesiensem et (Haab) Waciensem episcopos ac dilectum filium (Hermannum) abbatem monasterii sancti Martini de sacromonte Pannonie Jauriensis diocesis sub certa forma litteras impetrarunt, predicti vero sancti Martini, cui prefatus episcopus Quinqueecclesiensis ac (Stephanus) de Pilis eiusdem Wesprimiensis diocesis, cui dictus episcopus Wachiensis super hoc commiserant totaliter vices suas” – MREV II. 24. XXX. sz. L. BOROVICZÉNY 1992. 36.; Kiss 2021. 117–118.

249 MNL OL DF 200 064. A pilisi apát maga is panaszt emelt az ügy menete ellen, ahogyan azt a budai káptalan 1298. évi oklevele tartalmazza. MREV IV. 312. CCXLVI. sz. L. BOROVICZÉNY 1992. 36.

250 C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 16.

251 MREV II. 24. XXX. sz., MNL OL DF 200 074. Maléth Ágnes a győri prépost későbbi oklevelei alapján valószínűsíti, hogy Karácsony mellett a váradi püspök és a boszniai prépost is bírói megbízást kapott. L. MALÉTH 2020. 103. 666. jz.

252 Vö. BARABÁS 2019a. 38.

253 MALÉTH 2020. 103–105. Vö. BOROVICZÉNY 1992. 36.

254 MNL OL DF 283 099, MREV IV. 312. CCXLVII. sz. Vö. MALÉTH 2020. 103–104.

255 C. TÓTH 2019b. 52.

256 „Lodomerius miseracione divina archiepiscopus Strigoniensis locique ejusdem comes perpetuus, apostolice Sedis iudex delegatus, viro discreto magistro Emerico maiori archidiacono eiusdem Strigoniensis ecclesie, college suo ab eadem Sede iudici delegato” – ÁÚO V. 155. 100. sz.; ÁÚO V. 162. 105. sz. Az esettel Niccolò Boccasini pápai legátus is foglalkozott. L. GALAMBOSI 2018. 229–231.

rói felhatalmazást.²⁵⁷ Ugyanazon év október 5-én ugyancsak a győri *cantort* bízta meg a pápa a két közvetlenül a pápaság alá tartozó, exempt magyarországi egyház, a pannonhalmi apátság és a fehérvári prépostság tizedperében.²⁵⁸

A fehérvári johannita konvent a kassai Szent Erzsébet egyházhoz tartozó ispotály megszerzésére törekedett az 1280-as évek elején, ami miatt a helyi pap, Arnold az Apostoli Széknél tett panaszt. Ez alapján IV. Márton 1283 decemberében, majd 1284 márciusában hatalmazta fel bíróként az esztergomi érseket káptalana prépostjával és éneklőkanonkjával együtt.²⁵⁹

Az 1290-es években a nyulak-szigeti domonkos apácakolostor helyzetével és konfliktusaival kapcsolatban több esetben is sor került delegáltak felhatalmazására. 1290. július 7-én a fehérvári prépost kapta a megbízást, hogy a kolostor elidegenített javainak visszaszerzése érdekében tevékenykedjen,²⁶⁰ majd augusztus 23-i kelttel IV. Miklós pápa a bécsi bencés monostor apátjának írt a nyulak-szigeti perjeltnő kérése miatt. A megbízottat feltehetően azért kellett a magyar egyházon kívül keresni, mivel a panasz szerint maga Lodomér esztergomi érsek volt az, aki jogtalan adót vetett ki az apácákra.²⁶¹ 1291. július 26-án aztán Lodomért intette a pápa a kolostor elidegenített javainak és jövedelmeinek visszajuttatására.²⁶²

A veszprémi püspök perben állt a veszprémvölgyi apácakolostorral is, annak tizedmentessége okán. Ágnes apátnő fordult panasszal az ekkor az országban tartózkodó Fermói Fülöp pápai legátushoz, aki az ügyet Lodomér érseknek delegálta tovább. Az esztergomi főpap 1280-ban elmarasztalta a veszprémi püspököt és a kolostor népeinek tizedeit az apácáknak ítélte oda.²⁶³ Mieszko

257 RPR 18128. sz.

258 RPR 18139. sz.

259 RPR 22089. „Conquestus est nobis Arnoldus, rector ecclesie Sancte Elisabeth de Cassa, quod commendator et fratres hospitalis Sancti Ioannis Ierosolymitani de regali Alba, Vesprimiensis dioecesis, super hospitali pauperum ville de Cassa, eidem ecclesie ab antiquo annexo, quibusdam redditibus et rebus aliis iniuriarentur eidem. Ideoque discretioni vestre de utriusque partis procuratorum assensu, per apostolica scripta mandamus, quatenus partibus convocatis, audiatis causam, et appellatione remota, fine debito decidatis, facientes, quod decreveritis per censuram ecclesiasticam firmiter observari” – CDH V/3. 311., RPR 22110. sz. Vö. RIBI 2015. 77.

260 MNL OL DL 1285, MREV II. 12. XII. sz.

261 „quod venerabilis frater noster Lodovirus archiepiscopus Strigoniensis ipsas indebitis exactionibus aggravans et molestans, super quodam reddito, tributum vulgariter nuncupato, et rebus aliis iniuriatur eidem” – MREV II. 14. XVI. sz., RPR 23369. sz., RN IV. 7566. sz.

262 RPR 23747. sz., RN IV. 7620. sz. L. GALAMBOSI 2018. 228.

263 „quod cum religiosa mulier, domina Agnes, abbatissa monasterii S. Marie de valle Vesprimiensi, de beneplacito et consensu omnium sororum dicti monasterii venerabili patri d. Philippo firmano episcopo apostolice Sedis legato lachrymabiliter conquesta fuisset, quod venerabilis pater: dominus P. Vesprimiensis episcopus ipsas et monasterium earum decimis populorum monasterii predicti, quas a tempore S. Stephani regis et a tempore,

veszprémi püspök egy 1342. évi oklevele alapján az is ismert, hogy a kolostor a legátussal is megerősítette az ítéletet.²⁶⁴

Mindezek ellenére az ügy nem jutott nyugvópontra. 1299. december 5-én VIII. Bonifác pápa a pilisi apátot, a pozsonyi prépostot és az esztergomi *scolasticus*t bízta meg a további eljárással.²⁶⁵ Egy 1301-ben, Ciprián esztergomi olvasókanonok,²⁶⁶ pápai delegált bíró által kiadott diploma alapján ismert, hogy az ügyet kétszer napolták el, majd a tárgyalás a három kinevezett bíró közül kettő távolmaradása miatt hiúsult meg. A pilisi apát és a pozsonyi prépost ugyanis nem jelent meg, s helyettük sem küldtek maguk helyett, így a veszprémi prépost kifogást emelt az eljárás ellen.²⁶⁷

Rád nb. Benedek veszprémi püspök a 14. század legelején a szentendreii lakosok ellen is panaszt emelt az Apostoli Széknél, mivel a lakosok elfoglalták egy birtokát. Az ügygel János kalocsai érseket bízta meg VIII. Bonifác, aki a pilisi apátot és Pál óbudai *lectort* küldte ki az eset kivizsgálására, akik 1301. július 6-i oklevelükben mind a pápa, mind az érsek levelét átírták, illetve egyúttal a szentendreiek makacssága miatt hozott ítéletüket, az exkommunikációt is kihirdették.²⁶⁸ Péter erdélyi püspök pedig 1300-ban Miklós kanonok útján az általa alapított gyulafehérvári ágostonrendi konvent²⁶⁹ előtt az egri püspök eljárása ellen emelt panaszt, aki az erdélyi püspök máramarosi jogait károsította meg.²⁷⁰

Végezetül ki kell még térnünk egy ügyre, amely ugyan szigorúan véve nem tartozik a pápai bíróság körébe, de az eset tizedekkel kapcsolatos, illetve IV. Ince több ízben is adott ki a kérdéssel kapcsolatban mandátumot, így e helyütt is érintenünk kell Bánca nb. István prenestei bíboros és az esztergomi érsekség tizedeinek viszonyát.

cuius non exstat memoria, usque ad hec tempora, sicut in ipsius venerabilis patris domini P. episcopi privilegio super hoc confecto et aliis privilegiis predecessorum suorum, feliciam recordationum, scilicet Roberti et Pauli, episcoporum Vesprimien. continetur, tenuerant et possiderant pacifice et quiete, contra iustitiam spoliarat” – CDH V/3. 515., MES II. 127. 107. sz. L. Kovács 2019. 145.

264 CDH VIII/4. 587. CCXCIX. sz. L. Kovács 2019. 145.

265 RPR 24891. sz., MNL OL DL 1545.

266 C. Tóth 2019b. 30.

267 MREV II. 26. XXXIII. sz.

268 MREV IV. 314. CCXLVIII. sz.

269 ROMHÁNYI 2005. 94.

270 „causam appellationis, hunc tenorem continentem: dominus Andreas Agriensis ecclesie episcopus, etsi sacros canones non ignoret, sacrorum tamen canonum scita non advertens, ius decimale et iurisdictionem spiritualem in Maramarusio, que est quedam particula diocesis Transsil. ubi eadem iura tam lege dioeciesana, quam lege iurisdictionis, ad ecclesias Transsilv. pertinere noscuntur, a domino rege sibi dari, et in persona sua Agriensis ecclesie donari postulavit. Cum de iure laicis, quamuis regalibus, de rebus ecclesie nulla sit attributa disponendi facultas” – CDH IV/2. 287–288. L. még EO I. 341. 592. sz.; HUNYADI SÁNDOR 2021a. 23.

Az első magyar származású bíboros, mint arra fentebb már utaltunk, 1251 decemberében nyerte el a kardinálsi méltóságot, majd 1252 őszén távozott Itáliába. Feltehetően az új bíboros tartózkodásának körülményeit megkönnyítendő döntött úgy IV. Ince 1252. november 13-án, hogy az esztergomi érsekség csallóközi tizedeit továbbra is Bánca nb. István élvezze.²⁷¹ A rendelkezés biztosításával a pannonhalmi, valamint a pilisi apátot bízta meg az egyházfő.²⁷² Ugyanezen év december 30-án Ince *in spiritualibus et temporalibus* az esztergomi érsekség adminisztrátorává²⁷³ nevezte ki Báncsát. A rendelkezés végrehajtását a veszprémi és a váci püspököknek kellett elérnie, de a pápa a királyt és az esztergomi káptalant is értesítette a döntésről.²⁷⁴ Végül azonban, ahogyan arra már fentebb kitértünk, IV. Béla nyomására a bíborosnak le kellett mondenia mindezekről az új érsek, Benedek javára.²⁷⁵ Bánca nb. Istvánnal és érseki tevékenységével kapcsolatban meg kell még említeni egy további adatot is. 1247 januárjában ugyanis IV. Ince a krakkói püspök panasza nyomán azzal bízta meg a wrocławui egyház dékánját, hogy járjon el az esztergomi érsekkel szemben, aki a krakkói egyházmegye egy része felett jogtalanul fennhatóságot igyekezett gyakorolni.²⁷⁶

6.6. Egyházak és világiak pereskedése

A fentebb részletesen tárgyalt Csák nb. Demeter ellen folytatott eljárás 1244. december 20-án folytatódott, amikor IV. Ince – a korábbiak halála miatt – új bírókat nevezett ki az ügyben: az esztergomi érseket, a nyitrai püspököt és a pilisi apátot.²⁷⁷ A per további lefolyása azonban nem ismert, későbbi adat azon-

271 Kiss 2015. 40–41.

272 „Cum decimationes ad Strigoniensem archiepiscopatum spectantes distingvantur in tredecim ... portiones, illam earundem decimationum portionem, ... que Collocuz sive minus Ponium dicitur ... tibi pro tua sustentatione concedimus” – MREV I. 131. CLVII. sz., RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz. Vö. Kiss 2015. 41.

273 Az *administratori* hivatalra l. ERDŐ 1991. 258.; KISS 2019a. 48–49.; MALÉTH 2020. 127–131.

274 „Quo circa fraternitati vestre per apostolica scripta in virtute obedientie districtae precipiendo mandamus; quatenus eidem episcopo vel procuratori suo eius nomine faciatis de omnibus redditibus et proventibus archiepiscopalibus eiusdem ecclesie integre responderi. Contra non obstantibus aliquibus litteris, vel indulgentiis Sedis apostolice quibuscunque personis vel locis singulariter, vel generaliter sub quavis verborum expressione concessis, per quas id impediri valeat vel differi. Seu si aliquibus de partibus illis ab eadem sede indultum existat, quod interdici etc. usque: mentionem” – CDH IV/2. 132–133., RPR 14816. sz., RI IV. 6165. sz. L. továbbá RPR 14817. sz., RI IV. 6166. sz.; RPR 14818. sz., RI IV. 6167. sz. L. Kiss 2015. 41. Vö. CHOBOT 1915–1917. 475.

275 RA 991. sz.; MES I. 411. 535. sz. L. Kiss 2015. 42–44.

276 CDS II. 167. 242a. sz.

277 RPR 11487. sz. Vö. Kiss 2015. 27.

ban nem áll rendelkezésre azt illetően. Négy nappal korábban, december 16-i dátummal ugyancsak az esztergomi érsek és a nyitrai püspök kapta a megbízást, hogy intézkedjenek a pannonhalmi apátság javainak elidegenítőivel szemben.²⁷⁸ Ugyanezen év december 30-án Babenberg II. Frigyes stájer és osztrák hercege (1230–1246) intette a pápa, hogy szolgáltassa vissza az apátságnak, amitől hercegsége területén a bencések Rómába tartó követeit megfosztották.²⁷⁹

1244-ben az egyházfő a veszprémi káptalan bizonyos világiakkal fennálló tizedperében is rendelt ki bírókat, méghozzá éppen a pannonhalmi apát személyében, aki szentgotthárdi ciszterci kollégájával közösen kellett, hogy eljárjon az ügyben.²⁸⁰ A pannonhalmi apátság vezetője nem kizárólag bíróként tűnt fel természetesen, a monostor egyébek mellett perben állt Nádasdi Miklós fia Miklóssal és társaival is. A vitatott Nyalka egyház ügyében ugyancsak a korábbi bírók tatárjárás alatti halála miatt kellett új mandátumot kiállítani 1245. január 2-i dátummal, hasonlóan a Demeter elleni eljáráshoz, IV. Ince az esztergomi érseket, a nyitrai püspököt és a pilisi apátot rendelte ki bíróul.²⁸¹

1274. június 1-jei dátummal X. Gergely azt a megbízást adta a váci püspöknek, hogy indítson vizsgálatot és hozzon ítéletet a pannonhalmi apátság és bizonyos Győr megyei György fia Dyonisius laikus perében, aki lovakat, pénzt, földeket és birtokokat vett el az apátságtól.²⁸² 23 évvel később, 1297 júliusában Lodomér érsek²⁸³ kapta a megbízást VIII. Bonifác pápától, hogy Héder nb. Kőszegi Henrik szlavón bán fiai, János (Iván), Miklós és Henrik,²⁸⁴ illetve más az esztergomi, győri és veszprémi egyházmegyékben honos világiakat idézze meg, szükség esetén lépjen fel ellenük egyházi fenytékkal, és érje el náluk a pannonhalmi apátságtól elfoglalt területek visszaadását, illetve elégtétel fizetését.²⁸⁵ Az esztergomi érsek a felhatalmazásnak megfelelően exkommunikációt alkalmazott ellenük.²⁸⁶

278 PRT II. 410. 143. sz.

279 RPR 11489. sz.

280 MREV IV. 305. CCXL. sz.

281 RPR 11492. sz.

282 RPR 20839. sz.

283 Lodomér egy évvel korábban személyesen vett részt a Kőszegiek ellen hadjáratban, valamint *exkommunikáció*val is sújtotta őket. Szűcs 1993. 329–330.

284 ZSOLDOS 2011a. 46–48.; ZSOLDOS 2016.

285 „quatenus evocatis qui fuerint evocandi, postquam de plano sine strepitu et figura iudicij legitime constiterit de premissis, predictos nobiles et alios ex parte nostra moneas efficaciter et inducas, ut infra certum terminum peremptorium, quem eis prefixeris, premissa bona sic occupata restituant plenarie abbati et conventui memoratis, et de iniurijs eis illatis satisfaciant competenter” – ÁÚO X. 273–274. 172. sz., RPR 24535. sz. Vö. ZSOLDOS 2016. 219.

286 SZENDE 2003. 137.

IV. Ince 1252. november 30-án Bánca nb. István esztergomi érseket delegálta az egyház védelmével kapcsolatban.²⁸⁷ A főpap feladata a nádor és más előke-lők által az esztergomi egyház falvainak sérelmére elkövetett tettek kivizsgálása és ítélelhozatal, illetve szükség esetén a kényszerítés volt.²⁸⁸

1260 áprilisában IV. Sándor a tatai bencés monostor panasza miatt fordult IV. Bélához. Az apátság ugyanis perben állt Máté fia Istvánnal, a király familiárisával Tata település birtoklását illetően, amely ügyben korábban Zeland veszp-rémi püspök – még IV. Ince megbízásából mint pápai bírójeljárva – a bencések javára döntött. István azonban ennek ellenére erőszakosan elfoglalta a falvat, ennek a helyzetnek a megváltoztatása miatt fordult az egyházfő a királyhoz.²⁸⁹

1280-ban Timót zágrábi püspök tett panaszt Fülöp legátusnál Lipovac és Verőce falvak elmaradt tizedei miatt, amelyeket Erzsébet özvegy királyné tartott vissza. A fermói püspök 1280. szeptember 6-án Jakab csázmái prépostot, kánonjogi doktort és pápai káplánt bízta meg a tizedfizetés kikényszerítésével, illetve szükség esetén egyházi fenyíték alkalmazásával.²⁹⁰ Szeptember 27-én a

287 RPR 14418. sz.

288 „Volentes igitur huiusmodi abusum de illis partibus penitus amputare; fraternitatj tue per apostolica scripta mandamus, quatinus dictos nobiles, quod decetero ab huiusmodi presumptione, non obstante pretenta consuetudine, omnino desistant, monitione premissa districtione qua: convenit, per te vel alios, appellatione remota, compescas, quotiens fuerit oportunum. Non obstante constitutione de duabus dietis, edita in concilio generali, et si eisdem nobilibus, quod excommutlicari, vel terre eorum interdici non valeant, a sede apostolica sit indultum, invocato ad id, si necesse fuerit, auxilio brachij secularis” – MES I. 378. 502. sz. L. Kiss 2015. 27.

289 „abbas et conventus monasterii de Tata ordinis sancti Benedicti transmissa nobis petitione monstrarunt, quod cum ... Innocentius papa ... (Zelando) episcopo Wesprimiensi dedisset ... in mandatis, uti si ei legitime constaret villam de Tata ad dictum monasterium pertinere, illam amotis exinde quibuslibet illicitis detentoribus eidem monasterio restitueret, idem episcopus, quia sibi de hoc legitime constitit, predictam villam ... restituit monasterio memorato, nosque quod ab eodem ... factum extitit, ... duximus confirmandum. Quia vero nobili viro Stephano Matthey, familiari tuo dictam villam detinente ... occupatam” – MREV I. 138. CLXIX. sz., RPR 17842. sz. L. PRT XII/B. 201.

290 „Reverendo in Christo patri domino Philippo, Divina miseracione episcopo Firmano, Sedis Apostolice legato, magister Jacobus, prepositus Chasmensis, diocesis Zagrabiensis, doctor decretorum et domini Pape capellanus, sui recommendacionem et continuum obsequiose fidelitatis incrementum. Vestre paternitatis literas recepi in hunc modum: [...] discreto viro Preposito de Chasma salutem in Domino. Sua nobis venerabilis pater Dei gracia Zagrabiensis episcopus conquestione monstravit, quod homines de Vereuche et de Lipoa, sue diocesis, decimas, quas eidem et ecclesie Zagrabiensis exhibere tenentur, sibi solvere indebite contradicunt, ideoque discrecioni tue presencium tenore committimus et mandamus, quatenus detentores huiusmodi decimarum ex parte nostra efficaciter monere procures, ut decimas ipsas eidem episcopo et ecclesie, ut tenentur, cum integritate persolvant, et de subtractis condignam satisfaccionem inpendant; alioquin ipsos ad id, monicione premissa, per censuram ecclesiasticam, sicut iustum fuerit, apellatione ad nos remota, compellatis “ – ÁÚO XII. 310–311. 258. sz. L. Kovács 2019. 144–145.; ZSOLDOS 2005b. 151.

verőcei ferences rendház gvárdiánja kapta ugyanezt a megbízást,²⁹¹ forrással azonban csak az előbbi delegált tevékenységét illetően rendelkezünk. Jakab 1280. november 8-án kiállított oklevelében tett jelentést a feladat teljesítéséről, mely szerint három alkalommal intette a lakosokat a tized megfizetésére, de mivel az nem történt meg, így több verőceit és lipovait kiközösített, illetve *interdictum* alá helyezte a területet.²⁹²

Az óbudai klarisszák 1291-ben emeltek panaszt IV. Miklós pápánál Johannes Bunguad és más, az esztergomi, váci és erdélyi egyházmegyékhez tartozó világiak ellen, akik a kolostor javait és jövedelmeit megkárosították. Az egyházfő az esztergomi érseket bízta meg az eset kezelésével.²⁹³

Az óbudai társaskáptalan pedig a budai polgárokkal került összetűzésbe bizonyos hajóvámokkal kapcsolatban, amely ügyben 1295. június 29-i kelttel a pilisi apát kapott bírói felhatalmazást.²⁹⁴ A vita feltehetően megoldódott, lévén későbbi adat nem szól a perről.²⁹⁵

A nyulak-szigeti kolostor perben állt a már fentebb ismertetett eljárásokon kívül Buda várossal is a budai vásárvám, valamint a Boldogasszony plébánia

291 „Quocirca discrecioni tue, qua fungimur auctoritate committimus et mandamus, quatenus iudices et homines supradictos ex parte nostra efficaciter monere et inducere procures, ut de predictis decimis episcopo et ecclesie respondeant, et de subtractis satisfaciant, ut tenentur; alioquin cum simus omnibus in iusticia debitores, super hiis non possemus salva consciencia pertransire, quin ipsius ecclesie indemnitati, et animabus ipsorum curaremus providere salutis. Insuper vos ex corde rogamus, ut omnibus transeuntibus per partes vestras pro reverencia Omnipotentis Dei et Sancte Romane ecclesie nostrorum precaminum interventu securum transitum prebeat” – ÁÚO XII. 307. 253. sz. L. Kovács 2019. 144–145., 158., 165.

292 „Qui cum contumaciter nec decimas persolvere, nec de subtractis satisfacere curassent omnino, in festivitate Omnium Sanctorum proximo preterita, in ecclesia Chasmensi prepositali, post ewangelium celebratum, de Vereuche et de Lipoa villicos et cum eis vinginti quatuor utriusque ville maiores, seniores et iuratos, vestra fultus auctoritate, solempniter sententia excommunicacionis innodavi et eosdem publice excommunicatos denunciavi nominatim, sicut iuris et moris est in scriptis, pulsatis campanis et extinctis candelis, et totam terram domine regine senioris, ecclesiastico subieci interdicto in eiusdem loci capituli et plurimorum hominum presencia et testimonio” – ÁÚO XII. 311. 258. sz. L. Kovács 2019. 145.

293 „abbatissa et conventus monasterii beate Marie virginis in Vetere Buda ordinis sancte Clare Vesprimiensis diocesis, quod Joannes Bunguad et quidam alii laici Strigoniensis, Vaciensis et Transilvaniensis diocesium, super quibusdam fructibus, redditibus, proventibus, iuribus, obventionibus, pecuniarum summis, bonis et rebus aliis ad dictum monasterium spectantibus, iniuriantur eisdem” – MREV II. 15. XVII. sz., RPR 23856. sz., RN IV. 7636. sz.

294 „prepositus et capitulum ecclesie Budensis petitione monstrarunt, quod, licet ipsi de antiqua ... consuetudine de omnibus mercimoniis et rebus venalibus, que per fluvium Danubii, iuxta castrum Bude, navigio deferuntur, certos redditus, seu tributa recipere debeant, ... nichilominus tamen Budenses iurati et universitas hominum dicti castris, Vesprimiensis diocesis, prepositum et capitulum predictos ... quominus tributa percipere libere valeant, ... impedire presumunt” – MREV II. 16. XVIII. sz., MNL OL DL 48.

295 Vö. MALÉTH 2020. 89–120.

miatt.²⁹⁶ Az apácák ekkor már évek óta pereskedtek ez ügyben, azonban sem a királyi beavatkozás, sem az esztergomi káptalannál benyújtott panasz nem járt érdemi változással.²⁹⁷ Feltehetően ezért döntöttek úgy, hogy a pápasághoz fordulnak, VIII. Bonifác pedig 1298. május 31-i dátummal a veszprémi püspöknek küldött bírói megbízást.²⁹⁸ Másfél évvel később, 1299. december 9-én Bicskei Gergely választott esztergomi érsek kapott megbízást a vizsgálatra,²⁹⁹ míg a következő lépésre 1332-ben került sor a fehérvári prépost kinevezésével.³⁰⁰ Más adat ugyan nem áll rendelkezésre, de a per elhúzódása alapján arra következtethetünk, a 13. század végén az ellentétet nem sikerült megoldani.

Azt, hogy az egyházak és klerikusok ellen világiak által elkövetett erőszak mennyire elterjedt volt, jól mutatja VIII. Bonifác 1296. február 25-én kelt oklevele, amelyben hasonló esetekben általános érvénnyel exkommunikáció alkalmazását parancsolta meg az egyházfő. A több példányban kiállított diplomák közül legalább egy Magyarországra is eljutott.³⁰¹ Monoszló nb. Péter erdélyi püspök és káptalana 1300-ban emelt panaszt a pápánál Kán László erdélyi vajda eljárása ellen, aki a vád szerint erőszakot alkalmazott a hunyadi és hátszegi egyházakkal szemben. VIII. Bonifác a váradi püspököt bízta meg az ügy kivizsgálásával, kiemelve, hogy a vajda csak előzetes pápai engedéllyel sújtható egyházi fenytékkel.³⁰²

A vizsgált korszak végéről, 1299-ből rendelkezünk egy olyan forrással, amely esetben, a korábbiaktól eltérően egy laikus fordult az Apostoli Székhez panaszával. VIII. Bonifác március 13-i oklevelében ugyanis arról tájékoztatta megbízottját, Bicskei Gergely választott esztergomi érseket, hogy Héder nb. (Kőszegi) János (Iván) – ekkor – vasi ispán, Henrik bán fia³⁰³ azzal a kéréssel kereste meg, hogy oldja fel a rá és támogatóira a Lodomér esztergomi érsek,³⁰⁴ a győri és a veszprémi, valamint más püspökök által 1297-ben kimondott exkommu-

296 A kolostor még IV. Bélától kapta meg a vásárvádot 1255-ben. A polgárok és az apácák ellentétére l. WEISZ 2013. 97–101. L. továbbá GALAMBOSI 2018. 226–227.

297 L. WEISZ 2013. 99.

298 „Conquesti sunt nobis ... priorissa et conventus monasterii de insula sancte Marie prope castrum Bude ... quod Wernerus prefectus, iurati et universitas castri Budensis ... super quibusdam redditibus, qui tributum fori vulgariter nuncupantur, et rebus aliis iniuriantur eisdem” – MREV II. 20. XXIV. sz., MNL OL DL 1501. Vö. MALÉTH 2020. 98–99.; PETRIK 2008. 237.; GALAMBOSI 2018. 229.

299 RPR 24890. sz.

300 MALÉTH 2020. 98.

301 RPR 24291. sz., MNL OL DL 7664.

302 EO I. 341. 593. sz. L. HUNYADI SÁNDOR 2021a. 25. Hunyadi Sándor szerint a későbbiekben a püspök és a vajda viszonya harmonikusnak tekinthető. HUNYADI SÁNDOR 2021a. 27ff.

303 ZSOLDOS 2011a. 46., 47., 48., 225.; ZSOLDOS 2016. 215–220.

304 Lodomér, ahogyan arra korábban is utaltunk, 1296-ban személyesen vett részt a Kőszegiek ellen hadjáratban csapatai élén, ekkor sújtotta őket kiközösítéssel. SZÜCS 1993. 329–330.

nikációt,³⁰⁵ amely alkalmazásának az oka a szöveg szerint az volt, hogy János ellenszegült III. András királynak.³⁰⁶ VIII. Bonifác, aki elődjéhez, IV. Miklóshoz hasonlóan III. Andrással szemben a nápolyi Anjouk trónigényét támogatta,³⁰⁷ az ítélet feloldását parancsolta Bicskei Gergelynek.³⁰⁸ A választott érsek ekkor éppen a Kőszegieknél tartózkodott, miután nem vett részt a magyar püspökök, valamint „Magyarország összes nemesinek” 1298. illetve 1299. évi gyűlésén, és kiéleződött a konfliktusa III. Andrással és támogatóival.³⁰⁹

Bizonyosan ehhez a helyzethez kapcsolódik a 14. századi krónikakompozíció azon adata, mely szerint a Henrik fiak, János és Henrik, Csák nb. Ugrin és sokan mások VIII. Bonifác pápához fordultak, hogy III. András helyett új királyt kérjenek, amire az egyházfő 1299-ben Magyarországra küldte a gyermek Anjou Károlyt.³¹⁰ Zsoldos Attila szerint 1299 végén vagy 1300 elején történhetett

305 Szűcs 1993. 341. Vö. KOSZTOLNYIK 1992. 650.; HUNYADI SÁNDOR 2021b. 173.

306 Figyelemre méltó, hogy Kőszegi János (Iván) még 1290-ben Lodomér érsekkel együtt hívta az országba a későbbi III. Andrást. L. KÁDÁR 2013. 8–9.; KÁDÁR 2018. 114.; SKORKA 2019. 60.; BÁRÁNY 2020. 50. Az oklevél említi János (Johannes), az itáliai Jesi püspökének magyarországi tevékenységét is, aki pápai nunciusként 1291–1292-ben tartózkodott a királyságban. A diploma tanúsága szerint Kőszegi János a pápai küldött előtt, aki ígértet tett arra, hogy csak azt ismeri el királynak, aki az Apostoli Szék támogatását is bírja. „olim venerabili fratri nostro Johanni Auximano tunc exinde episcopo et in partibus illis apostolice sedis nuntio fidem et devotionem sancte Romane ecclesie debitam observare cum reverentia promisisset, ita quod nulli tanquam regi Ungarie pareret ... nisi destinato seu approbato a sede predicta” – MREV II. 23. XXIX. sz. L. <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/125> (letöltés ideje: 2020. február 29.); KOSZTOLNYIK 1992. 649–650.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 178–180.; KISS 2018. 1356–1357.; BÁRÁNY 2020. 53–54.; BARABÁS 2022b. 710–712.

307 L. KISS 2018. 1356–1362.

308 „petitio continebat, quod cum ipse olim venerabili fratri nostro Johanni Auximano tunc exinde episcopo et in partibus illis apostolice Sedis nuntio fidem et devotionem sancte Romane ecclesie debitam observare cum reverentia promisisset, ita quod nulli tanquam regi Ungarie pareret ... nisi destinato seu approbato a sede predicta; quia tamen obedientiam et reverentiam Andree, qui rex Ungarie nominatur, ignorans ipsius regimen per sedem approbatum eandem, noluit exhibere, tam idem nobilis vir quam sui complices et fautores per bone memorie L(odomerium) archiepiscopum Strigoniensem, et (Theodorum) Jauriensem et (Benedictum) Vesprimiensem episcopos ac alios suffraganeos fuerunt auctoritate ordinaria excommunicationis sententia innodati.... Mandamus, quatenus, si est ita,... prefatos nobilem, complices ac fautores a dicta excommunicationis sententia, ad cautelam ... absolvas” – MREV II. 23. XXIX. sz., RPR 24791. sz., RB VIII. 2980. sz.

309 Szűcs 1993. 333–341.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 213–214.

310 „In cuius imperio quidam nobiles regni, Iohannes scilicet et Hericus banus filii Herrici ac Vgrinus filius Pouch de Vylac aliique quamplures in preiudicium regis Andree a papa Bonifacio VIII-o regem ut dicitur petierunt. Quorum instantiam papa admittens quendam puerum XI annorum nomine Karolum anno Domini M-o CC-o XC-o IX-o vivente adhuc Andrea rege in Hungariam deatinavit.” – Chron. Comp. Seac. XIV. c. 186–187. In: SRH I. 477–478. L. LENKEY – ZSOLDOS 2003. 218.

a krónikák által előadott esemény.³¹¹ Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az ifjú trónkövetelőt köszöntő bárók között nem volt jelen sem János, sem Henrik. Petrus de Bonzano, III. András diplomatájának levele alapján ismert ugyanis, hogy 1299–1300-ban a magyar uralkodó sikerrel egyezett meg a vele ellenséges oligarchákkal, köztük a Kőszegiekkel és Csák Mátéval is.³¹² Nem állítjuk természetesen, hogy ezen események – az egyházi fenyték feloldásával ellentétben hasonlóan – szorososan a pápai küldöttbíróság tárgykörébe tartoznának, ugyanakkor az egyházfőhöz történő fordulás okán nem maradhat ki említésük jelen vizsgálódásunkból sem.

6.7. Konzervátori megbízások és végrehajtások elrendelése

A pápai küldöttbírók által kezelt ügyek után a továbbiakban azon eseteket vesszük górcső alá, amelyekben szentszéki végrehajtók kaptak megbízásokat, lévén azok is az Apostoli Székhez való fordulásra adott reakcióként, a pápai delegált joghatóság megjelenési formájaként értelmezhetők. 1245-ben Bánca nb. István esztergomi, illetve Benedek kalocsai érsek és István zágrábi püspök, az országban a világi egyház által nehéz helyzetbe hozott és privilégiumaitól megfosztott ferencesek védelmének a feladatát kapták. Maga az intézkedés nem speciálisan magyar vonatkozású, a pápa általános eljárásába illeszkedik.³¹³

1250 szeptemberében, immáron nem először, a volt kalocsai érsek, Berthold aquileiai pátriárka kérésére, annak nehéz helyzete miatt fordult az egyházfő magyarországi félhez, ezúttal a főpap helyzetének javítása volt IV. Ince célja. Berthold stájerországi és krajnai birtokait ugyanis támadás érte II. Frigyes császár támogatói részéről, így a pápa segélyakció szervezését bízta Benedek kalocsai érsekre. A mandátum szerint a cél a királyság egyházaiban évenkénti 2000 márka összegűjtése volt II. András egykori sógora számára.³¹⁴

1252. szeptember 2-án IV. Ince pápa egy kölcsönrel kapcsolatban adott ki rendelkezést, az aquinói püspöknek ugyanis követelése volt győri kollégájával szemben, méghozzá évi 6 márka ezüst, amelyet a pápa szerint maga a magyar főpap is elismert. A pannonhalmi perjelnek és alperjelnek, illetve Bartholomeus de Campania váci kanonoknak adott mandátum szerint azonban ennek mégsem tett eleget, így a pápa a klerikusokat a fizetés kikényszerítésével bízta meg.³¹⁵

311 LENKEY – ZSOLDOS 2003. 218.

312 SZŰCS 1993. 346–347.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 219–220.

313 RPR 11812. sz. és l. még RPR 11811., 11881. sz., MVHH I. 150–151. CCLXVII. sz. és CCLXVIII. sz. Vö. UDVARDY 1991. 156.; VARGA 2003b. 110.

314 RPR 14062. sz. L. UDVARDY 1991. 137.; OEFELE 1875.

315 „ut annum redditum sex marcarum argenti, in quo ante suam – venerabilis frater noster... episcopus Jauriensis tenebatur eidem, integre percipere valeat, quousque possessionem – Aquinat – adipiscatur pacificam, et proventus percipiat ex eadem; predicto Jauriensi

Némileg nehezíti a kérdés megítélését, hogy Artolf püspök 1251-ben meghalt, utóda, Pok nb. Amadé pedig csak 1254-ben nyerte el a tisztséget,³¹⁶ így akár arra is gondolhatunk, hogy a fizetés elmaradása ennek a körülménynek tudható be, amelyről a pápai udvarban ekkor még nem értesültek. Amennyiben így volt, a delegáltak feltehetően megküldték a tényállást illető, megfelelő tájékoztatást megbízójuknak. 1254 márciusában egy hasonló eset miatt a bolognai főesperes kapott megbízást IV. Ince pápától, ekkor Benedek esztergomi érsek maradt bizonyos sienai kalmárok és polgárok adója 3500 márka ezüst értékben, amely kölcsönt – a pápai megbízás tanúsága szerint – maga és egyháza részére vette fel.³¹⁷

1259 májusában IV. Sándor pápa Benedek esztergomi érseket bízta meg végrehajtóként a johanniták IV. Béla királlyal szemben fennálló követelését illetően. A főpap feladata volt, hogy exkommunikáció terhe mellett idézze meg IV. Bélát a még apja, II. András által szentföldi tartózkodása alatt a lovagrendnek tett ígéretek (nem)teljesítésével kapcsolatban.³¹⁸ Ismert továbbá IV. Honorius egy 1286 novemberében a pécsi püspök számára kiállított megbízása, akinek a magyarországi johanniták elidegenített javainak visszaszerzése érdekében kellett tevékenykednie.³¹⁹ Kérdéses ugyanakkor a mandátum megítélése, lévén Jób ekkor már egészen bizonyosan halott volt, ami után kiújult a viszály a pécsi káp-

episcopo nostris damus litteris in mandatis, ut redditum ipsum iuxta nostre concessionis tenorem eidem episcopo Aquinatensi vel ipsius – sine difficultate et qualibet diminutione persolvat, et de subtractis integram satisfactionem impendat. Ideoque discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus, si dictus Jauriensis episcopus super hoc mandatum nostrum neglexerit adimplere, vos eum monitione premissa auctoritate nostra appellatione remota cogatis” – ÁÚO II. 226. 149. sz., RPR14705. sz. Vö. PRT II. 43.

316 ZSOLDOS 2011a. 91–92.; GyŐRI 2008. 28., 31.

317 RPR15264. sz., RI IV. 7342. sz.

318 „Si vero celsitudo regia premissa, quod non concedimus, omiserit adimplere, [...] ipsum peremptorie citamus, ut infra tres menses, premissos alios tres immediate sequentes, per procuratorem idoneum apostolico se conspectui representet, facturus et recepturus super premissis, quod ordo dictauerit rationisquo circa fraternitati tue per apostolica scripta sub poena excommunicationis, quam ipso facto te incurrere volumus, si mandatum nostrum in hac parte adimpletum non fueris executus, firmiter precipiendo mandamus, quatenus eidem regi ex parte nostra easdem litteras representans, ipsum ad perficiendum et complendum, que in eisdem continentur litteris, monere ac efficaciter inducere non postponas; nobis, quid super hoc tu et nominatus rex feceritis, per litteras tuas, harum et ipsarum litterarum, eidem regi directarum, seriem continentes, infra sex menses post receptionem presentium, fideliter relaturus” – VMHH I. 238. CCCCLIII. sz. Vö. HUNYADI 2019. 32., 46–47.

319 RPR 22524. sz., RH IV. 949. sz. A szöveg mintája X. Gergely pápa egy 1274. évi, a II. Lyoni Zsinaton kiadott oklevelében keresendő. Az egyházfő a provençe-i perjelség javainak elidegenítése kapcsán írt egy püspöknek. L. CGOH 3534. sz. Az adatért Hunyadi Zsoltnak tartozom köszönettel.

taliban, a következő főpap, Balogh nb. Pál 1287-től adminisztrátorként vezette az egyházmegyét.³²⁰

IV. Orbán 1264-ben Fülöp esztergomi érseknek adta a megbízást, hogy érje el az aquinói püspöknek Richardus de Annibaldis, a S. Angelis diakónus-bíborosa³²¹ rendelkezése szerint egyháza pusztítása miatt juttatandó összeg kifizetését.³²² 1267-ben pedig a velencei Szent Márk egyház *primicerius*át azzal bízta meg, hogy járjon el a zágrábi püspök ellen, aki több sienai kalmártól vett fel kölcsönt, amikor a Kúriába utazott, a tartozását azonban nem fizette meg.³²³ 1297 márciusában VIII. Bonifác a jászói Keresztelő Szent János premontrei prépostság ügyében rendelkezett. A prépost és a konvent ugyanis azzal a kéréssel fordult az Apostoli Székhez, hogy a pápa erősítse meg az egyház alapítását és a IV. Béla király, valamint testvére, Kálmán szlavón herceg által a prépostságnak adott javakat és birtokokat, amely feladatot a szepeshelyi prépost kapta.³²⁴

1262. december 13-án kelt Smaragd kalocsai érsek megbízása, aki a pápa parancsára kellett, hogy megvizsgálja Olivér szerémi püspök kérelmét. A főpap ugyanis betegsége miatt nem tudta megfelelően ellátni hivatalát, így felmenté-

320 KOSZTA 2009a. 83–86.

321 HC 6.

322 „nos ipsius episcopi supplicationibus inclinati, quod ab eodem cardinale super hoc factum est, ratum et firmum habentes, fraternitati tue per apostolica scripta firmiter precipiendo mandamus, quatenus predictas centum et quinquaginta libras prefatis ecclesiis et monasteriis per te vel alium iuxta statutum et ordinationem cardinalis predicti imponens ac colligi faciens, eas predicto episcopo vel eius nuncio pro ipso facias assignari” – ÁÚO III. 61. 41. sz., RPR 18714. sz., RU IV. 2202. sz.

323 „ciues et mercatores Senenses in nostra proposuerunt presentia constituti, quod cum ipsi pro se ipsis, necnon pro Orlando Bonsignoris, Jacobo Ranuccini, Dietaviva Bonelli, et aliis eorum sociis, cinibus et mercatoribus Senensibus, venerabili fratri nostro... Zagradiensi episcopo, tunc apud Sedem apostolicam personaliter constituto renuncianti constitutioni de duabus dietis edite in concilio generali, beneficio restitutionis in integrum, et omnibus litteris apostolicis impetratis ac etiam impetrandis; quingentas et sexaginta et quatuor marchas sterlingorum novorum diversis vicibus mutuarint, eis certis loco et terminis persolvendas, prout in instrumentis publicis et litteris inde confectis plenius continetur” – ÁÚO VII. 175–176. 122. sz., RPR 19951. sz., RC IV. 797. sz.

324 „prefatum monasterium fundauerunt, ac in bonis, terris, possessionibus, et coloniis, villis, decimis, siluis, et aliis reditibus, et prouentibus, sufficienter dotarunt. Quare pro parte predictorum prepositi et conventus nobis fuit humiliter supplicatum, ut fundationi et dotationi huiusmodi robur apostolice confirmationis conicere, de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur huiusmodi supplicationibus inclinati, discretioni tue, de qua in his et aliis specialem in domino fiduciam obtinemus, per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus si est ita, fundationem et dotationem predictas, auctoritate nostra procuret” – CDH VI/2. 65–66., RPR 24485. sz. L. KÖRMENDI 2002. 45.; ROMHÁNYI 2008. 'Jászó'; KISS 2013. 70.; KOTRUSOVÁ 2018. 67–70. Kálmán herceg szerepére további irodalommal I. FONT – BARABÁS 2017. 77.

sét kérte a pápától. A kalocsai érseknek mindezekén túl a ferences rendbe történő belépést is engedélyeznie kellett Olivér számára.³²⁵

6.8. Egy sajátos 13. század végi konfliktus: a Bicskei Gergely választott esztergomi érsek elleni panaszok

Végezetül a korszak egy sajátos szereplőjére, Bicskei Gergelyre,³²⁶ valamint az ő ügyeire kell még röviden kitérnünk, lévén vizsgálódásunk szempontjából egyházi pályafutásának speciális elemei mellett tevékenysége alapján is figyelmet érdemel személye. Mint arra már fentebb kitértünk, 1298 elején, Lodomér halála után Bicskei Gergelyt mint – választott – fehérvári prépostot emelték érseki rangra az esztergomi székeskáptalan tagjai, ekkor még a király, III. András támogatásával. Pápai megerősítés azonban nem követte az elekción, sőt, 1299. január 28-án VIII. Bonifác csak az érsekség – és egyúttal a fehérvári prépostság – *in spiritualibus et temporalibus* prokurátorává, illetve adminisztrátorává nevezte ki a megerősítés helyett.³²⁷ Az egyházfő azonban igyekezett támogatni a választott érsek működését, ugyanazon a napon a neki való engedelmességre figyelmeztette az esztergomi káptalant, a város és az egyházmegye papságát és lakosságát, az érsekség alávetett püspökeit, valamint a fehérvári prépostságot is.³²⁸ Maga Gergely több, szintén január 28-i keletű levelet is kapott, amelyekben VIII. Bonifác az ország jó állapotának és a katolikus hit megóvásának feladatát bízta rá, a rendbontók ellen pedig egyházi fenyítékek alkalmazását parancsolta.³²⁹ Bicskei Gergely vélhetőleg ezt a megbízást úgy interpretálta, hogy a pápa nunciusává nevezte őt ki, legalábbis emiatt emeltek panaszt ellene.³³⁰ Ha úgy is értékeljük, hogy ezt a rá bízott feladat és az ahhoz adott felhatalmazások alap-

325 „quod graui corporis languore gravatus, pastorale, ut expedit, officium exercere non potest; quodque apud se mente recogitans, invenit, quod commissam cure sue Sirmiensem ecclesiam salva nequit conscientia retinere. [...] humiliter postulavit, ut cessionem ipsius per te, metropolitanum suum, recipi, et transeundi ad FF. Minorum Ordinem sibi dari licentiam mandaremus. [...] quatenus, consideratis diligenter circumstantiis universis, que circa hoc fuerint attendenda, si expedire videris, recipias a preattacto, quum ab eo requisitus fueris, cessionem huiusmodi vice nostra; et cum a vinculo, quo tenetur ecclesie supradicte, licentiam sibi tribuas ad dictum ordinem transeundi” – CDH IV/3. 93., RPR 18435. sz. L. UDVARDY 1991. 150.; TERNOVÁČZ 2011. 36.

326 Bicskei Gergelyre legutóbb I. HUNYADI SÁNDOR 2021b.

327 RPR 24773. sz., RB VIII. 2925. sz. L. SZENDE 2003. 137.; KISS 2018. 1357.; SZÚCS 1993. 333.; FRAKNÓI 1901. 103–106.

328 RPR 24774. sz.

329 RPR 24775. sz., RB VIII. 2926. sz.; RPR 24776. sz.

330 SZÚCS 1993. 341.

ján, jóhiszeműen is tette is, mindenképpen a fennálló helyzet félreértelmezésének tekinthető.

A választott érsek időközben szembekerült az általa korábban támogatott uralkodóval, és egyre inkább a nápolyi Anjou trónkövetelő, a fiatal Károly Róbert, a későbbi I. Károly király táborába sodródott.³³¹ Az, hogy ebben mekkora szerepe volt az Anjouk trónigényét, ha nem is nyíltan, de – elsősorban saját hatalmi legitimációs szempontjait szem előtt tartva – támogató pápának, kérdéses, Thoroczkay Gábor szerint az egyházfő a választás megerősítésének elhalasztásával tartotta kézben Bicskeit.³³² A nyílt konfliktusra 1299-ben került sor, amikor is Bicskei Gergely – az előző évhez hasonlóan³³³ – távol maradt a nyári rákosi országos gyűléstől, sőt, fel is lépett az uralkodó és a résztvevők ellen, veszprémi zsinatra idézve az ország püspökeit.³³⁴ A résztvevők erre válaszul egy 1299. július 6-án kelt levelükben emeltek panaszt a pápánál.³³⁵ Megbízottjukként Imre váradi püspök fogalmazta meg a problémákat: Gergely magát az Apostoli Szék nunciúsának nevezve ellengyűlést hívott össze Veszprémbe, és minden távolmaradót kiközösítéssel fenyegetett meg. Arra az esetre, ha az *electus* beváltaná fenyegetését, előre a pápához fellebbeztek a főpapok, bárók, illetve az ország lakosai nevében.³³⁶ Ugyanazon napi kelttel a váradhegyfoki premontrei prépostság is óvást emelt az ügyben a pápánál.³³⁷ Néhány hónappal később, október 28-i dátummal ugyanígy tett Péter erdélyi püspök jegyzője, Miklós *magister*, erdélyi kanonok is, a főpap, illetve káptalana nevében a kolozsmonostori konvent előtt.³³⁸

331 L. THOROCZKAY 2020a. 56.; HUNYADI SÁNDOR 2021b. 177–184.

332 THOROCZKAY 2009a. 148. Vö. SZENDE 2003. 135–137.; KISS 2018. 1357.; HUNYADI SÁNDOR 2021b. 173., 182–183.

333 SZŰCS 1993. 333–334.

334 L. KOSZTOLNYIK 1992. 651.; SZŰCS 1993. 341.

335 MES II. 462. 473. sz. L. SZŰCS 1993. 341.; LENKEY – ZSOLDOS 2003. 214.

336 „Qui quidem G. electus, sic reverenter et instanter requisitus et rogatus, nec in ipsam congregationem, in qua plurima bona de statu totius regni pacifico et ecclesiarum ordinare potuisset, venire voluit, nec supradictis, ad ipsum electum accedere paratis, locum tutum et securum assignavit, nec etiam iurisdictionis sue copiam — curavit exhibere; quin potius gravissimas et formidabiles comminationes inculcavit, videlicet, quod nisi prelati predicti eius voluntati et beneplacito parerent, excommunicationis sententia eos innodaret et non solum spiritualiter, sed et temporaliter mulcarent et puniret [...] Ex his itaque gravaminibus — et multis coniecturis verisimilibus, quibus predictus G. electus deprehenditur non solum esse suspectus, sed et manifestus in gravaminibus illatis et inferendis in regem, prelatos universos et capitula eorumdem, nec non omnes barones ac regnicolas sentiens pregravari et pregravatos esse; vice et nomine — regis, ac prelatorum, omniumque baronum et universorum nobilium — coram vobis — preposito et aliis fratribus de vonventu s. Stephani, vicem totius conventus habentibus, Sedem apostolicam appello” — MES II. 463. 473. sz.; L. SZENDE 2003. 137. Vö. KOSZTOLNYIK 1992. 651–652.

337 MES II. 464. 474. sz.

338 MES II. 465. 476. sz. és MES II. 466. 477. sz.

Nem ismert a megkeresésekre adott pápai reakció, de III. András 1301. januári halála gyökeresen megváltoztatta a helyzetet, a pápa ezután egyértelműen az Anjouk trónigényét támogatta, amiben Bicskei Gergely is aktív szerepet kapott, vagy legalábbius igényelt maga számára. Megerősítésére ugyanakkor 1303-as haláláig nem került sor,¹ VIII. Bonifác még 1301 májusában is azzal bízta meg a királyságba küldött legátusát, Miklóst, Ostia et Velletri püspök-bíborosát (Niccolò Boccasinit), a későbbi XI. Benedek pápát (1303–1304), hogy ne hozzon döntést az ügyben, azt küldje vissza az Apostoli Székhez.²

1 SZENDE 2003. 139–140.; KISS 2018. 1358–1360.; THOROCZKAY 2009a. 147–148.; THOROCZKAY 2016b. 175.; THOROCZKAY 2019. 531.

2 RB VIII 4371. sz. Vö. KISS 2008. 272–273.; KISS 2018. 1358. Boccasinit legutóbb l. MAREK 2016.; MALÉTH 2020. 54–63.

7. PÁPAI KÁPLÁNOK ÉS AZ ÁRPÁD-KORI MAGYAR EGYHÁZ

A következőkben a magyar ügyekkel kapcsolatba került pápai káplánok és alszerpapok, illetve a magyar egyház tagjaiként az említett címeket birtokló klerikusok tevékenységét vesszük vizsgálat alá. Az egyházi centrumból érkező pápai klerikusok közül ugyanis többen kapcsolatba kerültek a pápai küldöttbírással, egyesek a Kúriában ügyhallgatói, míg mások a Magyar Királyság területén delegált bírói szerepben tűnnek fel a forrásokban. Fontos kérdése továbbá, hogy a pápai kápláni cím elnyerésében szerepet játszott-e magyar egyháziak esetében – amennyiben volt ilyen –, delegált bírói tevékenységük, vagy adott esetben követte-e a cím elnyerését delegálti megbízás.

A pápai kápolna eredendően az egyházfők személyes káplánjainak összességét jelentette, amely a 11. század végétől, 12. század elejétől tekinthető többnek liturgikus feladatokat ellátó személyek egyszerű közösségénél, a pápai udvar differenciálódásához kapcsolódva ugyanis a kápolna elindult az intézményesülés útján.³ Tagjai egyre sokrétűbb feladatokat végrehajtva, funkcionális elitként szolgálták a pápákat,² a 13. században már részt vettek – részben felváltva ebbéli tevékenységükben a korábban domináló kardinálisokat – a pápai bíróságok (*audiencia* majd *rota*)³ ügymenetében is (elsősorban ügyhallgatóként, *auditorként*).⁴

A pápai káplánok és alszerpapok a 12. századi forrásokban túlnyomórészt valamely típusú pápai küldöttként tűnnek fel egyházi és világi (diplomáciai) ügyekben egyaránt, bár ekkor a kardinálisokhoz képest még jóval kisebb arányban, mint egy évszázaddal később.⁵ Ez a gyakorlat az 1200-as években vált különösen jelentőssé,⁶ amikor eseti megbízások mellett bizonyos alkalmakkor már a pápai káplánok is megkaphatták az egyébként csak bíborosoknak adott teljes legátusi felhatalmazást (*plena legatio*) is.⁷ A káplánok Rómán kívüli (delegált) bírói tevékenységét illetően III. Honorius pontifikátusa előtti időszakból – a pápai alszerpapokkal ellentétben⁸ – nem rendelkezünk sok adattal, de az bizonyosnak tűnik, hogy elsőként a külső káplánok jelentek meg kiküldött bírói szerep-

3 L. SCHIMMELPFENNIG 1992. 47–48.; JOHRENDT 2014. 53.; ROSS 2013. 11.

2 JOHRENDT 2014. 53.; ROSS 2013. 10. Magyarul összefoglalóan l. BARABÁS 2018.

3 FISCHER 2011. 180.; SALONEN 2016b.

4 ELZE 1950. 177–180.; JOHRENDT 2012. 269.; JOHRENDT 2014. 58.; ROSS 2013. 10.

5 ELZE 1950. 161.; JOHRENDT 2012. 268–269.; ROSS 2013. 12., 93–94.

6 Egyes jellemző példákra l. JOHRENDT 2012. 274–275.

7 Vö. JOHRENDT 2012. 276–279.; PARAVICINI BAGLIANI 2013. 29–37., 29–31.

8 Részletesen l. BARABÁS 2018. 98–106.

ben, a rómaiak csak ezután, bár esetükben továbbra is a kúriai (ügyhallgatói) tevékenység maradt jellemző.⁹

Áttérve a konkrét magyarországi helyzetre, a 13. századi pápai káplánok két nagyobb csoportja, illetve azok tagjai képezik a vizsgálódás tárgyát. A szentszéki klerikusok ugyanis alapvetően két úton kerülhettek kapcsolatba a Magyar Királysággal, vagy legalábbis magyar vonatkozású ügyekkel: egy részük pápai megbízottként (legátusi, nunciusi vagy delegált bírói minőségben) tűnik fel a forrásokban, míg másik csoportjuk valamely magyarországi egyház tagjaként viselte a pápai kápláni vagy alszerpapi címet. Ez utóbbi kategória maga is két további halmazra bontható: azon személyek csoportjára, akik a pápák támogatásával jutottak magyarországi egyházi tisztség(ek)hez, valamint azon klerikusokéra, akik egyházi karrierjük egy adott pontján nyerték el a pápai kápláni címet valamely szolgálat jutalmául.

Pápai klerikusok (kezdetben jellemzően alszerpapok) a 12. század folyamán jelentek meg magyar vonatkozással bíró esetekben, azonban ezek a szereplések még kivétel nélkül dalmáciai egyházak ügyeihez kötődtek,¹⁰ így nem térünk ki rájuk részletesen. A pápai káplán első tagjai a 13. század elejétől kerültek kapcsolatba a szűkebben vett Magyar Királysággal, azaz a magyar egyház ügyeivel, méghozzá szentszéki megbízottként, legátusi vagy nunciusi minőségben. Közülük az első, Johannes de Casamaris, aki már ciszterci szerzetesként a pápai kápláni címet is viselte az alszerpapi mellett, bizonyos értelemben az átmenetet képviseli a korábbi évtizedek klerikusai után, 1197-től ugyanis többször is járt Dalmáciában (illetve tágabban a Balkánon)¹¹ különböző feladatokkal. 1202-ben azonban a Magyar Királyságban is megfordult a boszniai *eretnekség* (boszniai egyház)¹² elleni eljárás, valamint a Kaloján bolgár cárral folytatott szentszéki tárgyalások ügyében, ahol Imre királlyal is találkozott.¹³ A következő pápai

9 ELZE 1950. 188–189.

10 Ebbe a körbe sorolható Pisai Henrik (Heinricus de Pisa) ciszterci szerzetes, pápai alszerpap 1153-as raguzai missziója (CDCDS II. 72–73. 75. sz. illetve: <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/171> Letöltve: 2020. február 29.). Vitellius és Theodinus pápai alszerpapok 1168-ban Jánossal (Johannessel), a S. Marcus presbiter-bíborosával közösen kaptak ugyancsak a raguzai érsekségre vonatkozó megbízást (CDCDS II. 110–111. 104. sz.). Teobald francia bencés szerzetest, pápai alszerpapot III. Sándor pápa (1159–1181) küldte 1180-ban Dalmáciába Spalato és Zára ellentéte ügyében (CDCDS II. 178–179. 166. sz. (1180. október 4.), ÁÚO VI. 144–145. 93. sz. (1181 körül) illetve: <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/194> Letöltve: 2020. február 29.). Az adatokért Kiss Gergelynek tartozom köszönettel.

11 L. MOORE 2003. 74.; FINE 1987. 41–42.; KYER 1979. 84–85.; MAJNARIĆ 2008. 2–3.; PENNINGTON 2016. 91.; BARABÁS 2017c. 6–7.; DALL'AGLIO 2019a. passim; DALL'AGLIO 2019b. passim; MAJNARIĆ 2017. 30–31.

12 Az ügy forrásainak magyar fordítása: ÍFMT 370–388. Vö. LORENZ 2011. 107–121.; ŠANJEK 2019. passim; MAJNARIĆ 2019. passim; ANČIĆ 2019. passim.

13 Az ügy forrásainak magyar fordítása: ÍFMT 413–432. L. SWEENEY 1973. 321–323.; MALECZEK 1996. 275–278.; MOORE 2003. 113.; MAJNARIĆ 2008. 6–7.; JOHRENDT 2014.

káplánt III. Honorius küldte a Magyar Királyság területére 1219-ben, majd 1221-ben. Viterbói Acontius (Aconcio)¹⁴ először a keresztes hadjárat támogatásával összefüggésben kapott megbízást, míg második útja alkalmával a dalmáciai kalózok és a boszniai eretnekség elleni küzdelem mellett ismét szűkebben vett magyarországi ügyekkel is kapcsolatba került, egyebek mellett jelen volt a magyar főpapok gyűlésén, amelyet a király és Béla herceg ellentéte miatt hívtak össze.¹⁵ IX. Gergely káplánja, a már többször említett Egyed 1228 és 1231 között tartózkodott Magyarországon, ahol számos peres ügyben való részvétele mellett a Csák nb. Ugrin kalocsai érsek által kezdeményezett szerémi püspökség felállításának ügyével bízta meg őt a pápa.¹⁶ 1240-ben egy újabb káplán, Johannes de Civitella érkezett az országba a IX. Gergely által tervezett egyetemes zsinat, valamint ehhez kapcsolódóan a II. Frigyes császár elleni segítségkérés okán.¹⁷

A következő magyar ügygel kapcsolatba került pápai klerikus (alszerpap és notarius) a korábbi megbízottakkal ellentétben nem járt a királyságban. Gregorius de Montelongo¹⁸ 1241-ben azt a megbízást kapta IX. Gergelytől, hogy – IV. Béla és öccse, Kálmán herceg kérésére – oldja fel Berthold aquileiai pátriárka, korábbi kalocsai érsek kiközösítését,¹⁹ míg IV. Incétől 1244-ben azt a feladatot kapta, hogy gondoskodjon II. András Itáliába menekült özvegyéről, Estei Beatrixról, valamint annak fiáról, Istvánról.²⁰ Velasco, egy ferences szerzetes, valamint pápai káplán és gyóntató²¹ ellenben kétszer is járt a Magyar Királyságban. Először 1254-ben, amikor azt a feladatot kapta IV. Incétől, hogy hozzon létre békét IV. Béla és II. Ottokár cseh király között.²² Majd tíz évvel később, 1263-ban immár egy belső feszültség, a magyar király és fia, István közötti ellentét okán kapott feladatot IV. Orbán pápától.²³ Velasco első útjához kapcsolódik

62–64.; BARABÁS 2017c. 9–10.; MAJNARIĆ 2017. 37–39. A pápaság és a béke kapcsolatára legutóbb l. ZEY 2019. különös tekintettel a béketeremtésre: 189–191.; ZEY 2021. 25–27.

14 THOMAE SPALATENSIS 172–173.

15 L. ZIMMERMANN 1913. 94–95.; WALDMÜLLER 1987. 173–176.; MAJNARIĆ 2007. 495–502.; MAJNARIĆ 2009. 79–80., 88–95.; BARABÁS 2015a. 38–39., 138., 179–180.; BARABÁS 2017c. 16.; MAJNARIĆ 2018. 445.; DAUTOVIĆ 2020. 65–67.

16 L. FRAKNÓI 1901. 51–52.; BARABÁS 2017a. 69–85.

17 L. FRAKNÓI 1901. 64.; BARABÁS 2015a. 168–169., 216.

18 http://www.treccani.it/enciclopedia/gregorio-da-montelongo_%28Dizionario-Biografico%29 (Letöltve: 2020. február 29.)

19 RPR 10980. sz. A korábbi kalocsai főpap II. Frigyes császár támogatása miatt került szembe a pápával. Gregorius de Montelongo Berthold 1251-es halála után az aquileiai pátriárka méltóságára emelkedett. HC 99. Vö. BARABÁS 2017b. 49–50.

20 RPR 11377. sz. A házassággal kapcsolatban l. CREMONINI 2019.

21 HC 235., 244.

22 FRAKNÓI 1901. 69.; SOLYOSI 1996a. 50.; CFH 428., 3143. sz., RPR 15033, 15034, 15046, 15047, 15048, 15079. sz.

23 FRAKNÓI 1901. 75–76.; ZSOLDOS 2007. 32–34.; RUDOLF 2020. 165–166.

Caracciolo Bernát, pápai káplán, nápolyi választott érsek²⁴ megbízása is, aki ugyancsak a magyar–cseh ellentét miatt kapott 1254-ben megbízást IV. Incétől, bár az egyházfő nem sokkal később a IV. Bélával folytatott tárgyalások miatt visszavonta azt.²⁵ 1263-ban Velasco mellett egy másik pápai káplán, Angelus *magister* is a Magyar Királyság területén tartózkodott. Az egyházfő ajánlotta őt Smaragd kalocsai érsek figyelmébe,²⁶ majd a pápa képviselőjeként ő hívta össze Budán az esztergomi érsekség tartományi zsinatát.²⁷

Valter ferences szerzetes és pápai káplán 1264-ben – a szintén pápai klerikus – Timót, korábbi zalai főesperes zágrábi püspökké választása körüli nehézségek miatt érkezett a királyságba,²⁸ míg 1276-ban V. Ince Umberto Bianchi pápai káplánt és piacenzai kanonokot De la Corre veronai kanonokkal együtt IV. Béla lánya, Margit életének és csodáinak a vizsgálata végett küldte Magyarországra. A megbízottak tanúk kihallgatása és a vizsgálat lefolytatása után a jelentést Rómában terjesztették XXI. János pápa elé.²⁹ Ugyancsak 1276-ból származik az az adat, mely szerint Orvietói Rajnald, V. Ince szolgálója (familiárisa) nunciusként járt Magyarországon. Küldetése célja ismeretlen, amennyiben az út tényleg megtörtént, Rajnald feladata a nápolyi Anjouk érdekeinek képviselése, esetleg az ifjú királyné, Izabella támogatása lehetett, legalábbis erre utal, hogy missziója I. Károly nápolyi király okleveléből ismert, amely a pápai megbízott pártfogolása³⁰ céljából került kiállításra.³¹

A pápai udvarból érkező káplánok kaphattak továbbá adószedői, *collector*³² felhatalmazást is.³³ Ebben a szerepben jelent meg 1219-ben az

24 HC 359.

25 CFH 5013. sz., RPR 15313, 15318, 15322, 15327, 15328, 15460. sz.; FRAKNÓI 1901. 69–70.

26 RPR 18677. sz., RU IV. 421. sz.

27 „ad convocationem magistri Angeli clerici capelle domini pape, et nuncii eiusdem in partes Ungarie” – CDH IV/1. 172. Vö. DAMIAN 2016. 23.; SUGÁR 1984. 77.

28 RPR 18787. sz., RU IV. 489. sz. L. a 6.2. fejezetet, valamint: FRAKNÓI 1901. 77.; GANZER 1968. 258.; Szűcs 1978. 171–172.; Kiss 2015. 55.

29 RPR 21126., 21130. sz.; FRAKNÓI 1901. 94.; KLANICZAY 2000. 314–316.; Régi és új oklevelek 309–315.; KLANICZAY 2018. 20., 25.; Correspondence Relating to Margaret’s Medieval Canonization Attempts 726., 732.

30 A pápai megbízottak ajánlóleveleivel kapcsolatban l. MÜLLER 2016. 206–207.

31 MDE I. 38. 38. sz. Vö. FRAKNÓI 1901. 80–81. I. Károlyt 1269-ben Bernát Monte Cassino-i apát képviselte az István ifjabb királlyal folytatott tárgyalások alkalmával. ÁÚO VIII. 316. 212. sz. L. CSUKOVITS 2012. 35. I. Károly nápolyi király ugyanabban az évben kelt, a IV. László és II. Ottokár cseh király konfliktusa ügyében békéltetőként küldött megbízottjainak ajánlólevele nem említi Rajnaldot. MDE I. 40. 40. sz. A nápolyi Anjouk és a pápaság együttműködésére l. HOUSLEY 1982. 15–34.

32 L. FEJÉRPATAKY 1887. 589–609., 493.; KROPF 1901. 233–266.; SCHUCHARD 2000; SCHUCHARD 2008. 93–125.; FEDELES 2017a. 34–36.; DENZEL 2018. 135.

33 A 13. századból ismert továbbá Péter gradói főesperes (Petrus de Montecurvo) megbízása, aki 1261-ben kapta azt a feladatot IV. Orbán pápától, hogy az 1245. évi I. Lyoni Zsinat által elrendelt huszadot Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban szedje be, majd

országban Acontius, aki a keresztes hadjárat segítését szolgáló huszad begyűjtését kellett, hogy felügyelje.³⁴ Modenai Gellért pápai alszerpap és *scriptor* X. Gergely 1275 őszén és III. Miklós 1278 júliusában kiadott megbízásai alapján Magyarországon, Lengyelországban és *Sclavoniában* kellett, hogy összegyűjtse a II. Lyoni Zsinaton meghatározott pápai adót, azaz hat évre vonatkozóan az egyházi jövedelem tizedét.³⁵ Tevékenységéről készült beszámolója szerint feladatát 1281 és 1286 között teljesítette.³⁶

Rómából érkezett klerikusok számos esetben delegált (esetenként *választott*) bíróként is feltűnnek a forrásokban. Közülük kiemelkedik Egyed, akinek mindösszesen nyolc ügyel, köztük Primogenitus pápai alszerpapéval³⁷ kapcsolatban ismert magyarországi tevékenysége.³⁸ Az első, ámbár kétséges adat azonban a már említett Johannes de Casamarisra vonatkozik, aki Bernát spalatói érsekkel együtt Kulin boszniai bán ügyében kapott, feltehetően delegált bírói megbízást.³⁹ Acontius választott bíróként vett részt az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát perében,⁴⁰ míg Johannes de Civitella a több éve pápai eljárás alatt álló Bulcsú csanádi püspök kétségbe vont alkalmasságának ügyében kapott megbízást IX. Gergelytől.⁴¹ A ferences szerzetes, valamint pápai gyóntató és káplán Eneco 1266-ban egy több éve húzódó ügy, a Jób pécsi püspök ellen a helyi káptalan tagjai által emelt vádak kivizsgálása miatt érkezett Magyarországra.⁴² Péter pápai *subdiaconus* egyfajta átmenetet képez az egyházfő klerikusainak másik csoportjába, akik a magyar egyházon belül futottak be karriert. Péter ugyanis kalocsai kanonok volt, amikor IV. Ince 1243-ban megbízta őt Ádám esztergom-szenttamási préposttal, nyitrai választott püspökkel együtt Benedek váradi püspöknek az üresedésben lévő győri főpapi székre helyezésével.⁴³

helyezze el letétbe a velencei a Szt. Mór egyházban. RPR 18131., 18291., 18292. sz. L. FEJÉRPATAKY 1887. 498.

34 L. FEJÉRPATAKY 1887. 497–498.; MAJNARIĆ 2009. 79–80.; BARABÁS 2017c. 9–10.

35 VMHH I. 319. DXXXVIII. sz. és 327. DXLIII. sz.; RPR 21368. sz., RN III. 131. sz. L. FEJÉRPATAKY 1887. 499.; FRAKNÓI 1901. 166.

36 MVHH 1–12.

37 A pápai káplánok végrehajtói (*executori*) tevékenysége más szentszéki klerikusok javadalmaival kapcsolatban L. JOHRENDT 2014. 57.; ROSS 2013. 39.

38 L. BARABÁS 2017a. 69–72.

39 L. FRAKNÓI 1901. 39.; SWEENEY 1973. 321–322.; SCHMITT 1989. 31.; MAJNARIĆ 2008. 8–12.; BARABÁS 2017c. 15–17.; GÁL – SARDELIĆ 2020. 263–264.

40 „Cumque dilecto filio, Acontio subdiacono et capellano nostro, de mandato nostro in illis partibus existente, in eum tamquam in arbitrum fuisset ab utraque parte super premissis et concorditer compromissum” – CDH VII/5. 226. L. KEGLEVICH 2012. 80–81.

41 L. JUHÁSZ 1930. 169–170.; BARABÁS 2015a. 253–256.

42 RPR 19833. sz., RC IV. 371. sz.; RPR 19854. sz., RC IV. 383. sz.; FRAKNÓI 1901. 78.; KOSZTA 2009a. 81–83.; DAMIAN 2016. 19–30.

43 RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz. Vö. ZSOLDOS 2011a. 91.

A pápai káplánok tevékenykedtek továbbá a pápai bíróságon ügyhallgatói, *auditori* szerepkörben is magyarországi perekkel kapcsolatban. III. Honorius egy 1221-es oklevele alapján ismert, hogy a S. Theodorus diakónus-bíborosa, Gregorius de Crescentio, a korábban Magyarországon járt, azonos nevű legátus⁴⁴ unokaöccse, 1216 előtt III. Ince káplánjaként a pannonhalmi apátság és a zágrábi püspökség tizedperében működött ügyhallgatóként.⁴⁵ *Gran magister* 1218-ban Pannonhalmának a fehérvári örkanonokkal folytatott perében,⁴⁶ míg *magister* Ubaldus – IV. Ince egy későbbi megbízásának tanúsága szerint – 1245 előtt az egri püspökkel, valamint a főesperessel a tizedek miatt pereskedő egyháziak ügyében járt el *auditorként*.⁴⁷ IV. Sándor egy 1258-as oklevele egy olyan magyar vonatkozású perről tudósít, amelyben több szentszéki klerikus is érintett volt, méghozzá bíróként és vádlottként egyaránt. A kérdéses eset, az esztergomi érsek megbízottjainak kifosztása még IV. Ince pontifikátusa alatt történt, de utóda bízta meg Jordanus mestert, alkancellárját, hogy fossza meg hivatalától a gyanúsított Lanfrancus de Coccót, korábbi pápai írnokot.⁴⁸

A magyar vonatkozású ügyekkel kapcsolatba hozható pápai káplánok második nagy csoportjába azon személyek sorolhatók, akik vagy a pápák támogatásával nyertek el valamely magyarországi méltóságot, vagy egyházi karrierjük egy későbbi részén kapták meg a pápai kápláni címet az egyházfőknek vagy az uralkodóknak tett szolgálat fejében.⁴⁹ Mindkét vonatkozásban számos kapcsolódási pont fedezhető fel a pápai delegált bíróság magyarországi működésére vonatkozóan.

A pápai káplánok és alszerpapok magyarországi karrierlehetőségeit illetően az első adatok III. Honorius pontifikátusából származnak. István aradi prépost és Primogenitus zágrábi kanonok az 1220-as évek elején *subdiaconusként* léptek egyre előrébb az egyházi ranglétrán. Előbbi királyi kancellársága után zágrábi püspök lett, míg utóbbinak először a győri káptalanban igyekezett egy újabb stallumot biztosítani a pápa, majd Primogenitus a következő egyházfő, IX. Gergely támogatásával a váradi püspöki méltóságra volt esélyes, bár azt végül egy hosszadalmas pápai eljárás dacára sem nyerte el.⁵⁰ III. Honorius 1225-ben egy káplánja, a római Capocci család sarja, Johannes Caputius⁵¹ stallumhoz juttatásával próbálkozott, az aradi prépost méltóságát azonban a pápai támogatás

44 BARABÁS 2019b.

45 HC 4.; SWEENEY 1989. 36., 41.; MALECZEK 1984. 183–184.

46 RPR 5725. sz., MREV I. 43. XLVIII. sz. L. a 4.3. fejezetet, valamint BARABÁS 2015a. 264–265.

47 RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.; CDH IV/1. 372. L. a 6.5. fejezetet.

48 RPR 17343. sz., MES I. 451. 592. sz.

49 Vö. ROSS 2013. 46.

50 L. a 4.2.1.1. fejezetet és BASIĆ 2006. 34.; GÁL 2014a. 64.; ZSOLDOS 2011a. 108.; JUHÁSZ 2017. 1–3.; RAZUM 2019.

51 RPO 580. sz.

ellenére is II. András jelöltje, Albert nyerte el, amit két évvel később az egyházfő is kénytelen volt elfogadni.⁵²

A magyarországi méltóságot betöltő pápai klerikusok száma az 1260-as évektől, Bánca nb. István korábbi esztergomi érsek bíborosi méltóságra emelkedése⁵³ után, befolyása eredményeképp nőtt meg ugrásszerűen. Ugyanakkor a lehetőség, egy kardinális támogatásának manifesztálódása már a harmincas években is megmutatkozott. Pecorari Jakab prenestei bíboros-püspök 1232 és 1234 közötti legációjával⁵⁴ kapcsolatban ugyanis két esetben is kimutatható, hogy a kardinális káplánja helyi beneficiumot nyert el: Cognoscens esztergomi kanonoki stallumhoz jutott, míg a tatárjárás krónikása, Rogerius váradi, majd soproni főesperes lett, végezetül pedig a spalatói érseki méltóságra emelkedett.⁵⁵

Az első magyar származású kardinális, Bánca nb. István⁵⁶ környezetéből elsőként Timót pécsi kanonok, zalai és valkói főesperes említhető meg, aki bíborosi kamarásként, valamint pápai káplánként és *subdiaconusként* került a zágrábi püspökség élére 1263-ban. Ebben a kardinális is támogatta, méghozzá annak ellenére, hogy az ugyancsak István nevet viselő unokaöccse – maga is pápai káplán – szintén aspirált a pozícióra. Timót azonban – amint azt fentebb részletesen bemutatunk – így sem volt könnyű helyzetben, de IV. Kelemen végül nem engedett IV. Béla korábban részletezett tiltakozásának, így a pápai káplán megtarthatta méltóságát, amiben egyebek mellett Valter pápai káplán említett megbízása is szerepet játszott.⁵⁷ Timót püspöki rangra emelkedése egyben korábbi pozíciói megüresedésével is járt. Ezek közül Róbert pápai *subdiaconus* (és bíborosi káplán), Bánca kardinális *neposa* a valkói főesperességet, valamint később egy esztergomi kanonoki stallumot,⁵⁸ míg János, Bánca unokaöccse és IV. Orbán pápa káplánja a zalai főesperességet nyerte el⁵⁹ győri főesperesként. Feltehetően ezt előkészítendő kapta – nagybátyja közbenjárására – azt a jogot az egyházfőtől, hogy méltóságát akkor is megtarthassa, ha más beneficium birtokába jutna.⁶⁰ A zágrábi püspöki cím másik várományosa, a bíboros már említett unokaöccse, István elsőként 1263-ban a pozsonyi prépost méltóságát

52 L. a 4.2.1.2. fejezetet és KISS 2013. 49., 74.

53 L. Kiss 2015. 32–44.; Kiss 2017. 59. Báncsára l. még BÁCSATYAI 2018.

54 Jakabra l. ALMÁSI 1993.

55 KOLLÁNYI 1900. 9.; ALMÁSI 1988. 9–14.; KÖRMENDY 2007. 172.; BARABÁS 2012. 59–70.; C. TÓTH 2019b. 147.

56 Bánca nb. István bíborosra legutóbb összefoglalóan l. Kiss 2015. A magyarországi egyházra gyakorolt hatásával összefüggésben: KOSZTA 2009a. 82.

57 L. a 6.2. fejezetet és FRAKNÓI 1901. 77.; SZŰCS 1978. 171–172.; UDVARDY 1991. 155–156.; ZSOLDOS 2011a. 103.; Kiss 2015. 55–56., 89–90.; Kiss 2017. 72.

58 RPR 18776. sz., RU IV. 979. sz.; RPR 18777. sz., RU IV. 978. sz.; RPR 18856. sz., RU IV. 1642. sz. L. Kiss 2015. 86–87.; C. TÓTH 2019b. 198.

59 RPR 18821. sz., RU IV. 1017. sz. L. Kiss 2015. 80.

60 RPR 18766. sz., RU IV. 2410. sz. L. Kiss 2015. 56.

töltötte be, majd 1266-ban Smaragd érsek halála utána Bánca nb. István bíboros jelölésére a kalocsai székeskáptalan egy része érsekké választotta őt.⁶¹ A főpapi szék elfoglalása azonban ezúttal sem ment számára minden nehézség nélkül, a kanonokok egy csoportja ugyanis a nem sokkal korábban kinevezett Demeter barsi főesperest, pápai alszerpapot választotta érsekké. IV. Kelemen 1267-ben végül – a szükséges, fentebb részletesen bemutatott vizsgálat lefolytatása után – István javára döntött, elutasítva ellenfele alkalmatlanságra (életkori és tanultságbeli hiányosságokra)⁶² vonatkozó vádjait.⁶³ Végezetül nem maradhat el Bánca nb. Péter fia Orbász említése sem, aki Padovában és Bolognában végzett jogi tanulmányokat, majd 1264-ben pápai káplánként pozsegai prépost⁶⁴ (és padovai kanonok),⁶⁵ illetve 1280-ban Erzsébet özvegy királyné kancellárja lett.⁶⁶

A pápai klerikusok utolsó csoportját azon magyarországi egyháziak alkotják, akik pályafutásuk egy bizonyos pontján nyerték el valamely, legtöbbször királyi követként⁶⁷ a pápai udvarban teljesített szolgálat fejében a kápláni címet. Elsőként a már többször említett Demeter barsi és esztergomi főesperes⁶⁸ emelhető ki, aki 1265-ben IV. Béla megbízásából⁶⁹ járt IV. Kelemennél, hogy ott előadja a király Timót zágrábi püspökké választása ellen emelt kifogását.⁷⁰ A király célja – ahogyan arra már utaltunk – ugyan nem valósult meg, Demeter 1266 júliusában azonban már pápai *subdiaconus*ként tűnik fel a második útjáról tudósító forrásokban, ekkor egyúttal kápláni kinevezést kapott IV. Kelemen pápától.⁷¹ Ez az első ismert, ilyen tárgyú magyar vonatkozású fennmaradt okle-

61 „dilectum filium Stephanum, Colocensem electum, capellanum nostrum et prepositum Poseniensem, Bononiae litterarum studio insistentem” – CDH IV/1. 360–361., RPR 20265. sz. L. a 6.2. fejezetet.

62 „qui patiebatur in scientia et aetate defectum” – CDH IV/3. 360. Vö. GANZER 1968. 265.; A defektusokra l. FEDELES 2017b. 59–60.

63 RPR 19710 sz.; RPR 19725. sz., RC IV 337. sz.; RPR 19889. sz., RC IV. 394. sz.; RPR 19890. sz., RC IV. 395. sz.; RPR 19942. sz., RC IV. 407. sz.; RPR 20265. sz. L. KISS 2015. 96–99.; KISS 2017. 70–71.; UDVARDY 1991. 155–157. Vö. SZÚCS 1978. 175.; SZÚCS 1993. 294.; BÓNIS 1971. 23.

64 KOSZTA 1991. 44., 46–47.; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019. 189.

65 RU IV. 1492. sz.

66 L. ZSOLDOS 2011a. 119.; KISS 2015. 100–101.; KISS 2017. 70–71. Vö. SZÚCS 1978. 175.; SZÚCS 1973. 832.; BÓNIS 1971. 25., 29. A királyi és királynéi kápolnák nem voltak függetlenek egymástól. SZÚCS 1973. 833–834.

67 Vö. ZSOLDOS 2000. 706–709. Magyarországi klerikusok királyi követségeivel kapcsolatban legutóbb l. BÁCSATYAI 2017. A királyi klerikusok szerepére l. továbbá HAJNAL 1914. 2–8.

68 C. TÓTH 2019b. 69.

69 Demeter a királyhoz és családjához fűződő szoros kapcsolatát az is mutatja, hogy 1265–1266-ban egyúttal Kunigunda hercegnének, Béla herceg feleségének kancellárja is volt. L. ZSOLDOS 2011a. 120. Vö. továbbá HAJNAL 1914. 6–7., 17–18.

70 Vö. SZÚCS 1978. 171ff.; SZÚCS 1993. 93–94.; BÓNIS 1971. 25.

71 RPR 19725. sz., RC IV. 337. sz., ÁÚO III. 147. 96. sz. L. FRAKNÓI 1901. 77–78.; KOLLÁNYI

vél.⁷² Valószínű azonban, hogy nem Demeter volt az első királyi követ, aki ebben a megtiszteltetésben részesült. Forrásokkal ugyan nem adatolható, de feltételezhetjük, hogy Pál, pozsonyi prépost 1259-ben lett pápai káplán, amikor IV. Béla panaszos levelét vitte IV. Sándor pápához.⁷³

Egy másik királyi küldött, Sixtus komáromi főesperes, valamint győri és esztergomi kanonok⁷⁴ – első állandó követként – 1258 és 1264 között tartózkodott IV. Orbán pápa udvarában.⁷⁵ 1264-ben IV. Béla és fia, István ifjabb király ellentétével kapcsolatban kellett eljárnia,⁷⁶ ugyanebből az évből maradt fenn az egyházfő azon levele, amellyel a nyitrai püspököt azzal bízta meg, hogy káplánja, Sixtus számára megfelelő javadalomról gondoskodjon.⁷⁷ Feltételezhetjük tehát, hogy ebben az esetben is a királyi követi tevékenység, vagyis egy diplomáciai jellegű feladat egyik folyamányával van dolgunk a pápai kápláni cím esetében.⁷⁸ Nem illeszkedik azonban ebbe a trendbe László honti főesperes, majd esztergomi nagyprépost⁷⁹ esete. László ugyanis 1265-ben, amikor IV. Béla követeként köszöntötte IV. Kelemen pápát megválasztása alkalmából, az általa vitt királyi levélben már pápai káplánként (és a király *notarius*aként, valamint udvari *apocrisarius*aként) jelenik meg,⁸⁰ vagyis a cím nem tekinthető ezen út következményének. Egy 1264. évi pápai oklevél ugyanakkor még csak mint a király klerikusát említi őt, IV. Orbán feltehetően megnevezte volna kápláni

1900. 15.; ZSOLDOS 2011a. 111.

- 72 „Clemens episcopus etc. dilecto filio magistro Demetrio archidiacono in ecclesia Strigoniensi, subdiacono nostro, salutem [...] Tuam itaque personam paterno prosequentes affectu, eamque intendentes favoris Apostolici gratia prevenire, te capellanorum nostrorum consortio duximus aggregandum, ut tanto libentius de cetero cultui virtutum intendas, quanto exhibitus tibi honor potioris tibi onus maturitatis indicit, quantoque te decet nostris et apostolice Sedis obsequiis familiarius adherere” – ÁÚO III. 147–148. 96. sz.
- 73 „per dilectum filium M. Paullum, prepositum ecclesie (...) capellanum nostrum, nuncium tuum, virum utique litteratum, providum et prudentem” – CDH IV/2. 507., RPR 17678. sz. L. RA 1222. sz. Vö. FRAKNÓI 1901. 72–74.; HAJNAL 1914. 18.; SZÜCS 1978. 171ff.; ZSOLDOS 2011a. 109., 111.
- 74 KIS 2002; C. TÓTH 2019b. 29.; C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 28.
- 75 HAJNAL 1914. 6., 16.; SZÜCS 1993. 93–94., 172–174.; BÓNIS 1971. 25.; ZSOLDOS 2005a. 251–252.; ZSOLDOS 2007. 32–35.; ZSOLDOS 2000. 709.
- 76 L. FRAKNÓI 1901. 76.; KOLLÁNYI 1900. 13. Vö. SZÜCS 1993. 172–174.
- 77 „dilectus filius magister Sistus, capellanus noster, scolasticus Strigoniensis, clericus et nuncius carissimi in Christo filii nostri B(ele) Ungarie regis illustris, morum et scientie meritis iuvari dinoscitur, ut a nobis gratiosa benivolentia foveatur” – ÁÚO III. 100. 69. sz., RPR 18979. sz., RU IV. 2768. sz. Vö. SZÜCS 1978. 174.
- 78 Vö. ROSS 2013. 46.
- 79 C. TÓTH 2019b. 20.
- 80 „duximus ad vestram felicitatem dilectum et fidelem clericum nostrum, magistrum Ladislaum, capellanum vestrum, archidiaconum S. Eustachii in ecclesia Strigoniensi, amiliarem notarium, et apocrisarium aule nostre” – CDH IV/3. 259–260., RA 1438. sz. L. FRAKNÓI 1901. 76–77.; KOLLÁNYI 1900. 14.; HAJNAL 1914. 5–7., 14–15.; SZÜCS 1978. 179.; KÖRMENDY 2007. 157.; ZSOLDOS 2000. 709.

címét is, amennyiben bírt volna ilyennel,⁸¹ amikor azt az engedélyt adta számára, hogy a győri, a veszprémi vagy a pécsi egyházmegyékben jusson újabb beneficiumhoz.⁸²

A korszak utolsó pápai káplánja Jakab csázmái prépost, a kánonjog doktora, aki az imént ismertetett esettől eltérően nem uralkodói szolgálattal kapcsolatban tűnik fel a forrásokban, hanem Fülöp fermói püspök, pápai legátus megbízásában bíróként a zágrábi püspök és káptalan követelésének kivizsgálásával összefüggésben.⁸³

Összefoglalásképp a magyar egyház és a pápai káplánok kifejezetten heterogénnek tekinthető csoportjának kapcsolatait illetően a hol nagyobb, hol kisebb jelentőségű legátusi, nunciusi és delegált bírói megbízások⁸⁴ mellett három tényezőt kell kiemelnünk: a pápai klerikusok életútjainak többszöri összekapcsolódását, Bánca nb. István kardinális támogatásának a jelentőségét, valamint a pápákhoz küldött királyi követségek szerepét. A szentszéki klerikusok ügyeinek kapcsolódásait illetően ugyanis az egész 13. századból rendelkezünk adatokkal, az első évtizedeket illetően elég csak István zágrábi püspök és Primogenitus zágrábi kanonok párhuzamos karrierjére, vagy az utóbbi ügyében bíróként megbízott Egyedre gondolnunk. A század második feléből azonban olyan ügycsoportok is kiemelhetők, amelyekben pápai káplánok aspiráltak ugyanarra az egyházi méltóságra. Hasonló esetre talán Timót zágrábi püspökké választása szolgáltatja a legjobb példát, különösen, mivel IV. Orbán a vitát eldöntendő káplánját, Valter ferences szerzetest küldte Magyarországra, míg két évvel később IV. Béla panaszát az utóbb pápai káplánnak kinevezett Demeter terjesztette IV. Kelemen elé.

Bánca nb. István, az első magyar származású bíboros támogatásával számos, a *familiájába* tartozó magyarországi klerikus került a pápai káptalanok közé, majd nyert el kisebb-nagyobb magyarországi javadalma(ka)t. A királyi megbízásban tevékenykedő egyháziakat illetően ugyancsak több olyan eset ismert, amikor királyi klerikusok római követségeik hatására, vagy legalábbis nagy valószínűséggel ahhoz köthetően nyerték el a kápláni címet, feltehetően a személyes találkozók során kialakult nexusok eredményeképp.

Végezetül nem maradhat el azon szempont érintése sem, hogy a pápai kápláni cím milyen szerepet játszott a klerikusok delegált bíróként történő felhatalmazásaiban. A kúriai káplánok közül többen is eljárak a királyságban delegált bíróként, elég csak Egyed 1228 és 1231 közötti tevékenységét említenünk. A 13. század második felében pápai alszerpapi vagy kápláni címet viselő ma-

81 László több évet töltött Itáliában, egészen megbízója haláláig, 1270-ig képviselte IV. Bélát az egyház centrumában. L. Szűcs 1978. 173–174.

82 RPR 18799. sz., RU IV. 1309. sz.

83 ÁÚO XII. 310. 258. sz. L. a 6.6. fejezetet, valamint BÓNIS 1971. 24.; KOVÁCS 2019. 144–145.

84 Az eltérő típusú megbízások közötti különbségekre l. SCHMUTZ 1972.

gyarországi egyháziak azonban szinte elenyésző számban tűntek csak fel küldöttbíróként, egyedül Jakab csázmái prépost és Timót zágrábi püspök esetében rendelkezünk több adattal, utóbbi esetében ez a helyzet feltehetően egyházi tisztségével is összefüggésben állt. Mindazonáltal, az egyházi hierarchiában mind feljebb jutva, egyes méltóságok betöltésével kapcsolatban többször pápai káplánok is szembekerültek egymással, ahogyan azt például Timot és Bánca nb. István, majd utóbbi ellenében Demeter esetei is mutatják. A kánoni választásokkal kapcsolatos konfliktusok rendezése pedig a pápai küldöttbírótság eszközével volt lehetséges. Mindezeket túl megállapítható, hogy a királyi diplomataként tevékenykedő klerikusok, László, Demeter, Pál és Orbász valószínűleg túlságosan elfoglaltak lehettek, legalábbis küldöttbírói megbízásaikra nem áll rendelkezésre adat.

8. EGYED PÁPAI ALSZERPAP ÉS KÁPLÁN

EGY A PÁPAI UDVARBÓL ÉRKEZETT DELEGÁLT BÍRÓ A 13. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

Az utolsó fejezetben egy olyan klerikus pályaképét, illetve magyarországi tevékenységét igyekszünk felvázolni, aki az egyházi centrumból érkezett a királyságba, döntően azzal a feladattal, hogy szentszéki küldöttbíróként járjon el az Apostoli Szék elé került peres ügyekben. Egyed pápai káplán és alszerpap miszsiója mind forrásadottságában mind pedig annak hosszában messze kiemelkedik a küldöttbíróság 13. századi magyarországi történetét illetően, ezért különösen fontos tevékenységének elemzése.

A pápai *subdiaconus* 1228-ban tűnt fel a Magyar Királyságot érintő forrásokban,¹ és 1231-ig maradt az országban. Magyarországi tevékenységével kapcsolatban a források döntő része delegált bírói szerepéről tudósít, de emellett egy más jellegű megbízást is kapott IX. Gergely pápától: a Csák nb. Ugrin kalocsai érsektől érkező kezdeményezésre a Szerémségben felállítandó püspökség ügyében kellett eljárnia.² A pápai káplán nem tétlenkedett a Magyar Királyságban eltöltött néhány év alatt, szerteágazó tevékenysége ellenére mégsem tudunk sokat Egyedről. Nem ismert, mikor és hol született, mikor lett a pápai kápolna tagja, miért érkezett II. András királyságába, illetve pontosan mikor és hova távozott onnan.³ Az említett magyarországi ügyeken kívül ugyanis nem tudunk meg sokat Egyed személyéről a fennmaradt pápai oklevelek alapján. A szegényesen rendelkezésre álló adatok⁴ értelmezését megnehezíti, hogy Egyed nevével kapcsolatban csak pápai kápláni címe szerepel az ismert forrásokban, ami ugyanakkor arra is utalhat, hogy ebben az időben egyedül viselte az Egyed nevet a kápolna tagjai között. A viszonylagos információhiány ellenére is bizonyosnak tűnik, hogy a római Kúriába visszatérve Egyedből nem lett itáliai püspök, mint a 13. század elején Magyarországon és a Balkánon járt elődjéből, Johannes de Casamarisból,⁵ ahogyan kardinális méltóságra sem emelkedett.⁶

1 RPR 8183., 8234. sz., MNL OL DF 200629. A pápai káplánok Rómán kívüli bírói tevékenységére III. Honorius pontifikátusától akadtak példák, de ekkor is elsősorban a kápolna külső tagjai jelentek meg ilyen szerepben. ELZE 1950. 183–184.

2 L. TERNOVÁČ 2013. 460–461.; TERNOVÁČ 2011. 34–35.

3 Nehezíti a helyzetet, hogy a pápai kápolna tagjai nem minden forrásban szerepeltek kápláni címükkel. JOHRENDT 2012. 267–268.

4 A pápai kápolna tagjairól IV. Ince pontifikátusától kezdve rendelkezünk bővebb adatokkal. ELZE 1950. 191–193.

5 HC 396. Vö. ELZE 1950. 181–183.

6 Vö. HC. A pápai káplánok előmeneteli lehetőségeire I. ELZE 1950. 164–168.; JOHRENDT 2012. 270–271. Jochen Johrendt ugyanakkor éppen azt hangsúlyozta, hogy a témáról eddig

A továbbiakban kísérletet teszünk Egyed életútjának bemutatására, röviden ismertetve kúriai és magyarországi tevékenységét, illetve azokat az ügyeket, amelyekben bíróként tevékenykedett. Ezzel összefüggésben Egyed magyarországi működésének földrajzi és kronológiai ábrázolására is vállalkozunk az érintett perek segítségével. A pápai káplánra vonatkozó első adat egy 1224. február 25-én kelt pápai oklevélben található, amely Egyednek a lucediói Santa Maria ciszterci apátság számára a modenai püspök által adott – és négy erzséyben elhelyezett – pénzösszeg lepecsételésében játszott szerepéről tudósít.⁷ III. Honorius egy másik, 1226. június 16-i dátummal kiállított irata szerint káplánja korábban a casanovai ciszterci apát és konvent, valamint a templomos rend bormiói preceptoriuma között bizonyos birtokok miatt támadt perben járt el bíróként, és hozott ítéletet.⁸ Ennek foganatosítása azonban nem ment minden probléma nélkül, legalábbis erre utal, hogy azzal egy másik, Róbert nevű pápai káplánt bízott meg az egyházfő. Egyed ezen adatok alapján feltehetően III. Honorius pontifikátusa alatt került a pápai kápolna tagjai közé.

Magyarországi tartózkodásának kezdetét nem tudjuk pontosan meghatározni, megérkezésének *terminus ante quem*-jét IX. Gergely pápa egy 1228. április 29-én kelt oklevele adja.⁹ Egyed ekkor a pannonhalmi apátság és a veszprémi káptalan közötti tizedperben kapott – némileg rendhagyó módon egyedül – bírói megbízást, amely eljárásban egészen az országból történő távozásáig tevékenyen részt vett. Jól mutatja ezt, hogy Magyarországon kiállított öt fennmaradt oklevele közül három is ezzel az esettel foglalkozik.¹⁰ A pápai megbízás szövege alapján Egyed 1228. áprilisában már az országban tartózkodott, ennél többet azonban nem tudunk meg belőle, konkrét adat híján csak feltételezhetjük, hogy a 13. század eleji gyakorlatnak¹¹ megfelelően tengeri út után Dalmácián keresztül érkezett meg a királyságba. A pápai káplán a *medium regni* területén kezdte meg kiküldött bírói tevékenységét, és bekapcsolódott a pannonhalmi apátság más pereibe is. Két 1228. július 8-i pápai oklevél szerint Egyed az ugyancsak Pannonhalmához köthető németújvári (güssingi) bencés monostor védelmének ügyében is megbízást kapott.¹² Úgy tűnik azonban, hogy ezúttal nem, vagy legalábbis nem személyesen vizsgálta ki az ügyet, lévén 1230. áprilisában kelt levele szerint azt tovább delegálta a tatai és zobori apátoknak, illetve János győri kanonoknak.¹³

nem készült behatóbb elemzés.

7 RPO 4815. sz.

8 RPO 5995. sz.

9 RPR 8183. sz.

10 Egyed 1230. július 8-án és 24-én, valamint 1231. április 18-án adott ki oklevelet a perben. L. BARABÁS 2019c. 76.

11 Vö. BARABÁS 2015a. 27–41.

12 RPR 8233. és 8234. sz.

13 CDS I. 264–265. 372. sz. Vö. BARABÁS 2015c. 19–20. A felhatalmazások továbbadására l. pl.

Egyed első Magyarországon kiállított, 1229. július 6-án kelt oklevele¹⁴ alapján ismert továbbá, hogy a káplán – bírótársával, Manassesszel együtt¹⁵ – a Pannonhalma és a fehérvári prépostság közötti egyezség létrejöttében is komoly szerepet játszott.¹⁶ Az okirat dátuma alapján tehát ez lehetett a harmadik olyan per, amelynek elintézése Egyedre hárult, aki a források tanúsága szerint továbbra is a Dunántúl északi részén, közelebbről Esztergomban tevékenykedett.¹⁷ Ez azonban feltehetően megváltozott IX. Gergely pápa 1229. márciusi parancsának¹⁸ a kézhezvétele után. Talán nem járunk messze a valóságtól, amikor éppen a szerémi püspökség ügyében kapott megbízás hatását látjuk a július eleji egyezségben, illetve esetleg az említett szubdelegálásban,¹⁹ lévén Egyed új feladata jelentőségénél és földrajzi vonatkozásánál fogva sem tette lehetővé további jelenlétét és ezáltal bírói tevékenységét a *medium regni* területén.

Hangsúlyoznunk kell, hogy Egyed 1229-ben a korábbiaktól eltérően nem bírói felhatalmazást kapott, hanem egy egyházkormányzati kérdés elintézése hárult rá: a szerémségi püspökség ügye. Csak nb. Ugrin kalocsai érsek valamikor 1229 előtt fordult a római Szentszékhez és kért felhatalmazást a pápától, hogy a boszniai térítést segítő a Szerémségben püspökséget létesíthessen. IX. Gergely ezzel a tervvel kapcsolatban kereste meg az ekkor Magyarországon tevékenykedő Egyedet, akinek feladata az új püspökség felállításában, illetve a korábban a területen működött görög egyházak Róma alá rendelésében volt meghatározható.²⁰

Egyed működésének térbeli kiszélesedéséhez kapcsolható a váradi püspök elleni említett eljárás is, még ha nem is tudjuk pontosan, hogy azzal mikor bíz-

WEISS 2003. 347.

14 MNL OL DF 206 901, ÁÚO I. 266. 160. sz.

15 L. BARABÁS 2019c. 75.

16 Erről II. András király egy oklevele is tájékoztat. MNL OL DF 206 903, RA 451. sz. Vö. HEGEDŰS 2014. 55–56.

17 „Actum est hoc in Hospitali Sancti Stephani regis in Strigonio” – ÁÚO I. 268. 160. sz.

18 RPR 8348. sz., RG IX. 278. sz.

19 Az oklevél kiállításának ideje miatt azonban ezt a továbbadást inkább arra vezethetjük vissza, hogy 1230-ban, visszatérve a Dunántúlra Egyed a korábinál is több esetben kellett, hogy bíróként eljárjon.

20 „Quocirca discretioni tue per apostolica scripta mandamus, quatenus, si in ecclesia illa sit episcopus, et sub ecclesie Romane obedientia esse voluerit eum sine preiudicio iuris alieni recipere non postponas quod si non sit episcopus in eadem, vel si existat ibidem et noluerit Sedi Apostolice obedire predicto novo episcopatu, auctoritate nostra suffultus, adicias ecclesiam memoratam” – VMHH I. 89. LIX. sz. FRAKNÓI 901. 51–52.; TERNOVÁČZ 2013. 460–461. A pápai küldöttekkel kapcsolatos hagyományos magyarországi felfogás ehhez a megbízáshoz kapcsolja Egyed legátusi tevékenységét, de legalábbis pápai követségét. A rendelkezésre álló adatok és a pápai reprezentáció köréből vett analógiák alapján azonban véleményünk szerint Egyed meghatalmazását leginkább nunciusi működésnek tarthatjuk, még ha a kiküldött követi, azaz *legatus missus* hivatal sem zárható ki teljesen. Részletesen l. BARABÁS 2019c. 63–74.

ta meg IX. Gergely. *Terminus ante quem*ként az az 1230. január 27-én az egresi apát és perjel számára küldött pápai levél²¹ kínálkozik, amely a káplán korábbi szerepéről tájékoztat.²² Egyed említett júliusi oklevele óta mindössze közel fél év telt, így a káplán esetleges váradi utazását nem tudjuk teljes bizonyossággal 1229 második felére tenni. Legfeljebb feltételezhetjük, hogy a ma már nem ismert apostoli megbízás a szerémi püspökség ügyében kiállított oklevéllel közel egy időben kelt, Egyed működési területének 1229-es kibővüléséhez kapcsolódva. Valószínűleg ehhez az időszakhoz köthető az a későbbi adat is, amely a kolozsmonostori apát és az erdélyi püspök perében való eljárásáról tudósít.²³ Nem tudjuk tehát pontosan megállapítani, hogy az országban tevékenykedő pápai káplán híre megelőzve őt már korábban eljutott-e az ország keleti részébe is, vagy pedig az 1229-es földrajzi közelséget használták ki megbízásánál, akár pápai, akár helyi oldalról. Bár az előbbi tűnik valószínűbbnek, feltehetően leginkább ezen megfontolások együttes hatásával kell számolnunk.

1230-ban ismét Esztergomban találjuk Egyedet. A már említett áprilisi szubdelegálása²⁴ mellett bizonyítékul szolgálnak erre a július 8-án és 24-én a pannonhalmi apátság és a veszprémi káptalan perében kiállított oklevelei is.²⁵ Összességében tehát a források tanúsága szerint Egyed 1229 második felében és 1230 tavaszán lehetett távol, ekkora keltezhetjük a szerémségi püspökség ügyében történő eljárást és az említett kelet-magyarországi ügyeket. A *medium regni*be való visszatérését erősítik meg továbbá IX. Gergely március 15-én a pannonhalmi apátság és az esztergom-szenttamási prépostság perében,²⁶ míg május 14-én Primogenitus pápai alszerpap ügyében kelt megbízásai.²⁷ A második ügy különlegességét egy másik pápai klerikus érintettsége adja, Primogenitus ugyanis a győri püspök vonakodása miatt nem tudta elfoglalni az észak-dunántúli székeskáptalanban számára biztosított kanonoki stallumot.²⁸ Bár csak egy későbbi említésből van róla tudomásunk, hogy Egyed a pannonhalmi apátság és a pilisi ciszterci monostor perében is kapott bírói megbízást,²⁹ nincs okunk

21 RPR 8487. sz., RG IX. 396. sz.

22 „[...] quas dictus episcopus in elusionem mandati apostolici super his contra eumdem presbiterum ad dilectum filium magistrum Egidium subdiaconum et capellanum nostrum dicitur impetrasse [...]” – VMHH I. 91. CLXIII. sz.

23 L. RPR 9023. sz., RG IX. 935. sz.

24 CDS I. 264–265. 372. sz.

25 MNL OL DF 200629 és 206906. Egyed arbiterek segítségét is igénybe vette az ügyben: Ubaldus esztergom-szenttamási, Éliás (Helias) hajszentlőrinci prépostok, valamint Manasses sasvári főesperes és esztergomi kanonok személyében. L. BARABÁS 2019c. 75.; C. TÓTH 2019b.100. L. továbbá a fehérvári káptalan 1251. évi átírását: MREV IV. 307. CCXLII. sz.

26 MNL OL DF 206905, RPR 8497. sz.

27 RPR 8554. sz., RG IX. 458. sz. Vö. RPR 7050. sz., RPO 4424. sz.

28 FRANKÓI 1895. 45. Vö. C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 15.

29 MNL OL DF 206914, RPR 8831. sz. Vö. BARABÁS 2015a. 264.

kétkedni abban, hogy erre szintén 1230-ban, esetleg a következő év elején került sor.

Nem ismert pontosan, hogy Egyed meddig tartózkodott a Magyar Királyságban. 1231. április 18-án még bizonyosan, ekkor adta ki ugyanis utolsó oklevelét, ezúttal is Pannonhalma és Veszprém perében.³⁰ Feltehetően nem sokkal ezután elhagyta az országot, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy IX. Gergely említett, Pannonhalma és a pilisi apátság perében a győri püspöknek, prépostnak és kántornak küldött, 1231. november 11-én kelt levele³¹ szerint a pápai káplán ekkor már nem tartózkodott a Magyar Királyságban.³² Az Egyed távozására vonatkozó adatot erősíti meg egy 1232. október 22-én Pecorari Jakab legátusnak küldött pápai oklevél is, amelyben az előző példához hasonlóan szintén múlt időben hivatkozott IX. Gergely káplánja tevékenységére.³³

A pápai káplán magyarországi működésével kapcsolatban ki kell még térnünk egy további szempontra is, a szentszéki küldött jelentőségére az 1228 és 1231 közötti időszak magyar vonatkozású delegálásait illetően. A 13. század két legjelentősebb legátusával, Pecorari Jakabbal és Fermói Fülöppel ellentétben ugyanis Egyed esetében nem beszélhetünk kizárólagos szerepről a rendszer működését illetően. Míg a pápai oldalkövetek esetében minden jelenlétük időszakában történt delegálás személyükhöz köthető, addig a káplán időszakában számos olyan ügyben történt bírói megbízás, amelyekhez Egyednek – a források tanúsága szerint – nem volt köze.³⁴

A pápai alszerpap életére vonatkozó adatok sorát egy 1234-es pápai oklevéllel folytathatjuk.³⁵ A Monte Cassino-i apátnak és konventnek küldött levélből arról értesülünk, hogy egy bizonyos Egyed pápai káplán és testvére, Pandulf norwichi püspök³⁶ a monostornak általuk tett pápai adományok megerősítésében vett részt. Ez az adat, Egidio da Verracclóra³⁷ vonatkozik, de, ahogyan arra legutóbb Bácsatyai Dániel is rámutatott, más forrás híján nem zárhatjuk ki, hogy ő valóban azonos volt a korábban a Magyar Királyságban járt káplánal.³⁸ IX. Gergely egy 1236-os oklevelében³⁹ Egyed pápai írnok tevékenységé-

30 MREV I. 87. XCVII. sz.

31 RPR 8831. sz., MNL OL DF 206914.

32 „[...] demum in dilectum filium Egidium subdiaconum et capellanum nostrum tunc in Ungaria existentem fuit hinc inde tanquam in arbitrum compromissum, qui equum inter partes arbitrium promulgavit [...]” – ÁÚO I. 289. 173. sz.

33 RPR 9023. sz. RG IX. 935. sz. „Fratre nostro Ultrasylyvanorum episcopo, nos noveris accepisse, quod, cum nos dudum dil. filio Egidio, subdiacono et capellano nostro tunc in Ungaria existenti, commissemus causam” – VMHH I. 107. CLXXXVI. sz.

34 L. a 4. és 6. fejezeteket.

35 1234. február 15. RPR 9405. sz., RG IX. 1806. sz.

36 HC 371. Vö. ZIMMERMANN 1913. 64.; KYER 1979. 89.

37 PARAVICINI BAGLIANI 1972. 523–524.

38 Vö. BÁCSATYAI 2018. 302. 13. jz.

39 RG IX. 2930. sz.

ről értesülünk, akit azonban nem tudunk egyértelműen azonosítani a korábban Magyarországon járt káplánnal, még akkor sem, ha a pápai kápolna tagjainak a szentszéki írásbeliségben betöltött szerepe vitán felül is áll, sőt egyes elképzelések szerint a *notariusok* automatikusan káplánnak is számítottak.⁴⁰ Egyed ezután nem tűnt fel többé a pápai oklevelekben. Ha előttünk ismeretlen, elszórt adatok létezését nem is zárhatjuk ki, az azonban bizonyosnak tűnik, hogy a pápai káplán életének legjobban dokumentált időszaka éppen magyarországi tartózkodása volt. Nem írható ez teljességgel a véletlen számlájára:⁴¹ az Egyed bírói működéséről rendelkezésre álló információk jelentős része ugyanis éppen a pannonhalmi apátság levéltárában fennmaradt iratoknak köszönhető.

Egyed magyarországi itineráriuma:

1228. április: Pannonhalma, Veszprém (Esztergom).⁴² 1228. július: Pannonhalma, Németújvár (Esztergom).⁴³ 1229. július: Esztergom.⁴⁴ 1229. augusztus–1230. március: Szerémség, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Nagyvárad.⁴⁵ 1230. április: Pannonhalma, Németújvár (Esztergom).⁴⁶ 1230 nyara: Esztergom, Győr.⁴⁷ 1230. július: Esztergom.⁴⁸ 1230 ősz–1231 eleje: Pannonhalma, Pilis (Esztergom).⁴⁹ 1231. április: Pannonhalma, Veszprém (Esztergom).⁵⁰

40 ELZE 1950. 176–177.; JOHRENDT 2012. 267., 275.

41 A források fennmaradásának esetlegességére l. ESCH 1985. 529–570.

42 RPR 8183. sz.

43 RPR 8233., 8234. sz.

44 „Actum est hoc in Hospitali Sancti Stephani Regis in Strigonio” – MNL OL DF 206 901; ÁÚO I. 266. 160. sz.

45 RPR 8348. sz., RG IX 278. sz.; RPR 8487. sz., RG IX 396. sz.; RPR 9023. sz., RG IX 935. sz.

46 CDS I. 264–265. 372. sz.

47 MNL OL DF 206 905, RPR 8497. sz.; RPR 8554. sz., RG IX 458. sz.

48 „apud Hospitale Sancti Regis in Strigonio” – MNL OL DF 200 629, MNL OL DF 206 906.

49 MNL OL DF 206 914, RPR 8831. sz.

50 MREV I. 87. XCVII. sz.

9. ÖSSZEGZÉS

Vizsgálódásunk végén, ha – tekintettel a 2. és 3. fejezetekre csak – csak röviden foglaljuk össze az eredményeket, így a következő megállapításokat tehetjük a szentszéki küldöttbírótság késő 12. és 13. századi magyarországi működését illetően:

A pápai bírók által vizsgált ügyek természetével kapcsolatban elsődlegesen három nagyobb tematikus egység különíthető el, amelyekkel kapcsolatban egyházak és klerikusok, valamint adott esetben világiak széles köre jelent meg peres félként. A legnépesebbet a különböző egyházak közötti, elsősorban tizedjogok miatt létrejött perek alkotják. Mellettük jelentős számban található egyházfegyelmi és -kormányzati kérdések, illetve laikusokat érintő eljárások is.

A vizsgált korszak azonban nem kezelhető egységes egészként. A legfontosabb tényező ebből a szempontból, hogy a kezdeti, mennyiségileg és minőségileg is egyértelműen növekedést mutató időszak után, 1243-tól kezdve egy némileg megváltozott kép tárul elénk. Ennek oka elsősorban a mongolok okozta pusztításban keresendő, hiszen számos klerikus is életét vesztette az invázió alatt, így a legfontosabb feladat az üresedésben lévő pozíciók betöltése, valamint a károk elhárítása volt. További újdonságként a század második feléből a pápaság béketeremtő szerepéhez kapcsolódva az egyházfők többször az uralkodók közötti egyezmények biztosításával, konzervátorként is bíztak meg magyarországi klerikusokat. Azonban talán ennél is fontosabb a küldöttbírótság működésének az 1250-es évektől tapasztalható, fentebb részletesen elemzett, visszaszorulása, amely folyamat az 1290-es években vett fordulatot.

A magyar helyzet az általános, vagy helyesebben egyes nyugati területek alapján meghatározott jellegzetességekkel fennálló kapcsolódások mellett eltéréseket is felmutat más régiókkal összehasonlítva, nem minden ügýtípus mutatható ki ugyanis a források alapján. Az 14. század előtti források alapján példaként hozhatók fel erre az uzsora és a jogos ár túllépése miatti panaszok, illetve a zálogügyek, amelyek hiánya különösen szembeűnő a delegált bírászkodás magyarországi rendszerének egészét tekintve.

A felhatalmazott pápai delegáltak (elsősorban a bírók, de az *executorok* és a jogvédők) körével kapcsolatban megállapítható, hogy kezdetben főleg főpapok, érsekek, püspökök és apátok, majd az általános tendenciáknak megfelelően alsóbb egyházi méltóságok, köztük a prépostok és főesperesek is jelentek meg bírói szerepkörben a prelátusok helyett a 13. század első felében. Különösen feltűnő a ciszterciek jelentős szerepe, míg a bencések esetében inkább egy másik aspektus, méghozzá Pannonhalma, vagy ha közelebbről meg akarjuk határozni, Uros apát pereskedő hajlama emelhető ki. A magyar egyház tagjai mellett külföldi klerikusok is feltűntek a korszakban bíróként, néhányuk tevékenysége

különösen jelentős volt, így Pecorari Jakab bíboros-legátus vagy Egyed pápai káplán magyarországi missziói emelhetők ki elsősorban.

A bírók körét illetően 1243 után kezdetben nem tapasztalhatunk érdemi változást. Az érsekek, püspökök és apátok esetében ugyan észlelhető eltolódás, valószínűleg nem függetlenül a hivatalokat betöltő aktuális személyek „népszerűségétől”, azonban mellettük továbbra is viszonylag nagy számban kaptak bírói felhatalmazást az egyházi középréteg tagjai, egyebek mellett prépostok és főesperesek is. A szentszéki küldöttbíróság az 1250-es évektől tapasztalható magyarországi visszaszorulásával összefüggésben azonban azt állapíthatjuk meg, hogy a század eleji tendenciákhoz hasonlóan, ismét a főpapok, püspökök és apátok delegálása vált gyakoribbá. VIII. Bonifác pápa döntése értelmében ugyanis dignitáriusoknál és székesegyházi kanonoknál alacsonyabb rangú klerikusok nem nyerhettek el bírói felhatalmazást.

Figyelemre méltó változás továbbá a század második feléből az a gyakorlat, amely szerint több esetben is az általánosnak mondható három pápai delegált helyett csak egy, esetleg két klerikus kapott felhatalmazást. Nem beszélhetünk ugyan ezzel kapcsolatban kizárólagos gyakorlatról, több esetben is három delegált kapott mandátumot, de a század végéről sorban több eset is ismert, amikor a „klasszikus” hármas felügyelet helyett konkrét bírói feladattal egy személyt bízott meg VIII. Bonifác pápa.

Ami a kvantitatív jellemzőket illeti, 1241-ig egyértelmű növekedés figyelhető meg a pápai delegáltak által vizsgált esetek számában. Ez 1243 után sem változott meg lényegesen, azonban az 1250-es évektől komoly csökkenést tapasztalhatunk, majd kisebb mértékű emelkedés után a 13. század hetedik évtizedében ismételen csökkenés figyelhető meg. Nem állítható tehát, hogy helyreállt volna a korábbi, 1250-es évek közepe előtti intenzitás. Ebben egyrésről bizonyosan szerepet játszott a továbbra is fennálló feszültség a király és elsőszülött fia között, de az 1268 és 1271 közötti pápai széküresedés is szerepet játszhatott. Érdekes adalék, hogy más régiók, így Skócia esetében is hanyatlás figyelhető meg a 13. század közepétől. Ennek az oka Paul Ferguson szerint a pápai hatalom általános hanyatlása (és nem a világi bíróságok erősödése) volt.

A 13. század végének nagyhatású szentszéki küldöttje, Fermói Fülöp pápai legátus 1279 és 1281 közötti magyarországi tevékenysége nem kizárólag annak politikai vetülete, a kun törvények és IV. Lászlóval kialakult konfliktusa miatt jelentős, az itáliai főpap kiterjedt jogszolgáltató tevékenységet folytatott, személyesen és megbízottjai által is. Ugyancsak jelentős, hogy Fülöp távozása után, és tegyük hozzá, IV. László egyháztól történő 1285. évi elfordulása előtt, több ügyben is működtek delegált bírók.

Az előző évtizedek eseményei, de talán nem túlzás azt állítani, hogy az 1250-es évektől tartó visszaesés után az 1290-es évek közepétől egy komolyabb fellendülés képe rajzolódik ki a források alapján. Minderre hathatott a III. And-

rás uralkodása alatti legfeljebb viszonylagosnak tekinthető belső nyugalom, de akár a VIII. Bonifác képviselte univerzális pápaság hatásával is számolhatunk. Mindenesetre 1295-től kezdve a század első felét megidéző mennyiségű bírói mandátummal és témák széles palettáján mozgó ügyekkel találkozunk: tizedperekkel, világiakkal szembeni birtokperekkel, egyháziak megkárosítása miatt elrendelt vizsgálatokkal, kolostorok és polgárok perével.

Az 1301. év, az utolsó Árpád-házi király, III. András halála utáni szituációval kapcsolatban Maléth Ágnes kutatásai alapján elmondhatjuk, hogy a 14. század elején a belpolitikai helyzet (a trónharcok) hasonlóan a 13. század második felének egyes periódusaihoz nagyban rányomták bélyegüket a perek lefolyására, gyakoriak voltak a halasztások, nem kizárólag a peres felek, de adott esetben a bírók távolmaradása miatt is.

FÜGGELÉK:
PÁPAI BÍRÓI, VÉGREHAJTÓI ÉS JOGVÉDŐI MEGBÍZÁSOK MAGYARORSZÁGI
EGYHÁZIAKNAK AZ ÁRPÁD-KOR VÉGÉIG

1. Érsekek és püspökök

Delegált bíró ¹	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Esztergomi érsekek				
(Jób) esztergomi érsek	III. Ince	(Elvin) váradi püspök elleni panaszok kivizsgálása	(Boleszló) váci püspök, (János) csanádi püspök	1199. január 30. RPR 582. sz. RI III. I. 537 (540). sz.
(János) esztergomi érsek	III. Ince	A borsmonostori apátság és bizonyos világiak ellentétének kivizsgálása	(Péter) győri püspök, (Róbert) fehérvári prépost	1206. február 13. RPR 3008. és 3009. sz. MNL. OL. DL. 43 és 44
(János) esztergomi érsek	III. Ince	A borsmonostori apátság és bizonyos világiak ellentétének kivizsgálása	(Péter) győri püspök	1206. február 13. RPR 3010. és 3011. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Ince	A nádor kérelmének kivizsgálása, aki felmentést kért a feleségével fennálló rokoni kapcsolat alól	(Katapán) egri püspök	1206. június 7. RPR 2791. sz. RI III. IX. 75. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Ince	Berthold kalocsai érsek védelme	(magyar püspökök)	1214. január 8. RPR 4871. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Honorius	A visegrádi kolostorba görög rítusú szerzetesek helyett latin szertartásúak helyezése	piliszi apát	1221. április 20. RPR 6619. sz.

1 A bírók neve csak akkor nem szerepel zárójelben, ha az a forrásokban is megtalálható. Az érsekek, püspökök és egyes prépostok azonosításában minden esetben Zsoldos Attila munkájára támaszkodtam: ZSOLDOS 2011a.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(János) esztergomi érsek	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(Róbert) veszprémi püspök, egresi apát	1222. január 21. RPR 6775. sz. RPO 3753. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(Róbert) veszprémi püspök, egresi apát	1223. január 31. RPR 6954. sz. RPO 4233. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(Róbert) veszprémi püspök	1223. április 11. RPR 6993. sz. RPO 4300. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Honorius	Az erdélyi püspök Barcaságra vonatkozó joghatósági igényének érvénytelenítése	-	1223. december 13. RPR 7116. sz., RPO 4616. sz.
(János) esztergomi érsek	III. Honorius	A pannonhalmi apátság tizedperei a veszprémi püspökkel, a veszprémi székeskáptalannal és a fehérvári prépostsággal	-	1224. február 3. RPR 7159. sz. RPO 4748. sz.
(Róbert) esztergomi érsek	IX. Gergely	S. váradi egyházmegyei presbiter kárta-lanítása	-	1230. január 27. előtt RPR 8487. sz. RG IX. 396. sz.
(Róbert) esztergomi érsek	IX. Gergely	Az egyházak elleni erőszakoskodók meg-büntetése	-	1230. március 22. RPR 8501. sz. MNL OL DF 208 362
(Róbert) esztergomi érsek	IX. Gergely	A magyarországi zsidók és muszlimok hivatalviselésének kérdése, valamint az egyházak, illetve egyházi természetű ügyek világi bíróság elé idézése elleni fellépés ügye	-	1231. március 3. RPR 8671. sz., RG IX. 561. sz.
(Róbert) esztergomi érsek	IX. Gergely	A Német Lovagrend kiűzése Magyaror-szágról	(Berthold) aquileiai pátriárka	1234. október 11. RPR 9722. sz., RG IX. 2113. sz.
(Mátyás) esztergomi érsek	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	piliszi apát, pilisi konvent	1240. november 15. RPR 10961. sz. RG IX. 5315. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	Fellépés Pannonhalmi világi megkárosítói ellen	(Ádám) nyitrai püspök	1244. december 16. PRT II. 410. 143. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	A Pannonhalmi Apátság kártalanítása IV. Béla király által	(Benedek) kalocsai érsek	1244. december 20. RPR 11481. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	Pannonhalmi és a veszprémi káptalan közötti tizedper	(Ádám) nyitrai püspök, pilisi apát	1244. december 20. RPR 11482. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	Pannonhalmi és Csák nb. Demeter pereskedése	(Ádám) nyitrai püspök, pilisi apát	1244. december 20. RPR 11487. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	A pannonhalmi apátság pere Nádasdi Miklós fia Miklóssal és társaival	(Ádám) nyitrai püspök, pilisi apát	1245. január 2. RPR 11492. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	A ferencesek védelme Magyarországon	(Benedek) kalocsai érsek, (István) zágrábi püspök	1245. augusztus 18. RPR 11812. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	A mongolok elleni védekezés előmozdítása	(Benedek) kalocsai érsek	1247. február 4. RPR 12414. sz., RI IV. 2958. sz.
(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	IV. Ince	A nádor és más előkelők által az esztergomi hospesek sérelmére elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	-	1251. november 21. RPR 14418. sz.
(Benedek) esztergomi érsek	IV. Ince	Jób pécsi püspök elleni eljárás a Bertalan volt püspöknek járó összeg megtagadása miatt	-	1253. május 8. RPR 14967. sz.
(Benedek) esztergomi érsek	IV. Ince	Stallum biztosítása Pármai Gellért számára	-	1254. április 24. RPR 15344. sz., RI IV. 7741. sz.
(Benedek) esztergomi érsek	IV. Sándor	A johannitáknak járó, II. Andrásh által megígért adományok kérdése	-	1259. május 26. RPR 17585. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érseke	IV. Orbán	Az aquinói püspöknek kifizetendő összeg ügye	-	1263. november 17. RPR 18714. sz., RU IV. 2202. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Orbán	Giroldus de Owad klenikus beiktatása	-	1264. június 20. RPR 18949. sz., RU IV. 1093. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Orbán	A királyságban élő kunok keresztény hitre térítésének ügye	(Smaragd) kalocsai érsek	1264. július 14. RPR 18970. sz., RU IV. 2769. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Orbán	IV. Béla felesége, Mária királyné birtokainak védelme	-	1264. július 15. RPR 18971. sz., RU IV. 2760. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Orbán	IV. Béla fia, Béla herceg birtokainak védelme	-	1264. július 15. RPR 18973. sz., RU IV. 2763. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Orbán	István ifjabb király megintésének a feladata, azt illetően, hogy az állítsa helyre anyja birtokait	(Amadé) győri püspök, (Pál) veszprémi püspök	1264. július 16. RPR 18985. sz., RU IV. 2772. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Kelemen	A fehérvári prépostválasztás kivizsgálása (Farkas esete)	(Timót) zágrábi püspök	1266. július 4. RPR 19720. sz., RC IV. 334. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	IV. Kelemen	Bánca nb. István kalocsai érsek beiktatása	(Fülöp) váci püspök	1266. december 11. RPR 19890. sz., RC IV. 395. sz.
(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	X. Gergely	A béke biztosítása V. István és II. Ottokár cseh király között	(Fülöp) váci püspök	1272. május 5. RPR 20541. sz., RG X. 7. sz.
(Lodoméj) esztergomi érsek	Fermói Fülöp (III. Miklós)	A veszprémi káptalan és bizonyos Somogy-megyei plébánosok tizedpere	-	1280 ÁÚO IV. 227. 137. sz.
(Lodoméj) esztergomi érsek	IV. Márton	A fehérvári johannita konvent és Arnold kassai pap pereskedése	(András) esztergomi prépost, esztergomi éneklőkönök	1284. március 7. RPR 22110. sz.
(Lodoméj) esztergomi érsek	IV. Honorius	A IV. László király elleni panaszok	-	1287. március 12. RPR 22586., RH IV. 762. sz. és RPR 22587. sz., RH IV. 761. sz. (RPR 22591. sz.)
Lodoméj esztergomi érsek	Bíborosi kollégium	A IV. László király elleni panaszok nyomán Anjou Izabella királyné kiszabadítása és védelme	-	1287. augusztus 2. UGDS I. 154–155. 219. sz.
(Lodoméj) esztergomi érsek	IV. Miklós	A IV. László király elleni panaszok	-	1288. augusztus 8. RPR 22765., RN IV. 195. sz. és RPR 22766. sz.
(Lodoméj) esztergomi érsek	IV. Miklós	A nyulak-szigeti apácák elidegenített javainak visszaszerzése	-	1291. július 26. RPR 23747. sz., RN IV. 7620. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Lodomér) esztergomi érsek	IV. Miklós	Az óbudai klarisszák panasza Johannes Bunguad és más esztergomi, váci és erdélyi egyházmegyékhöz tartozó világiak ellen	-	1291. november 3. RPR 23856. sz., RN IV. 7636. sz.
Lodomér esztergomi érsek	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pereskedése az óbudai préposttal és káptalannal	Imre esztergomi főesperes	1296. előtt ÁÚO V. 155. 100. sz.; ÁÚO V. 162. 105. sz.
(Lodomér) esztergomi érsek	VIII. Bonifác	A pannonhalmi apátság bizonyos világiakkal fennálló pereskedése	-	1297. július 1. (június 27.) RPR 24535. sz.
Bicskei Gergely választott esztergomi érsek, választott fehérvári prépost	VIII. Bonifác	A Héder nb. János (Iván) vasi ispánra és támogatóira a Lodomér esztergomi érsek, a győri és a veszprémi, valamint más püspökök által 1297-ben kimondott exkommunikáció feloldása	-	1299. március 13. RPR 24791. sz., RB VIII. 2980. sz.
Bicskei Gergely választott esztergomi érsek, választott fehérvári prépost	VIII. Bonifác	A nyulak-szigeti kolostor Buda várossal bizonyos vásárvámok miatt fennálló pere	-	1299. december 5. RPR 24890. sz. MNL OL DL 1546
Kalocsai érsekek				
(Saul) kalocsai érsek	III. Ince (III. Celesztin)	A kői (bánmonostori) kolostor ügye (szerzetesekkel való ismételt benépesítése)	-	1198. december 22. RPR 496. sz. RI III. I. 499. sz.
(Saul) kalocsai érsek	III. Ince	Miklós zárai és A. spalatói érsekek megválasztásának és András herceggel fennálló viszonyuk kérdéseinek a kivizsgálása	(Ugrin) győri püspök, (Domonkos) zágrábi püspök	1198. december 30. RPR 508. sz., RI III. I. 510. sz.
(Saul) kalocsai érsek	III. Ince	Imre király megintése Boleszló váci püspök kártalanítását illetően	-	1199. június 21. RPR 748. sz., RI III. II. 89. (96., 97.) sz.,

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(János) kalocsai érsek	III. Ince	A szerbiai egyház Rómával történő uniójának biztosítása	-	1203. március 22. RPR 1864. sz., RI III. VI. 25. sz.
(Berthold) kalocsai érsek	III. Ince	R. szebeni prépost megválasztásának megerősítése	(Jakab?) kalocsai prépost	1211. január 18. RPR 4364. sz., RI III. XIV. 153. sz.
(Berthold) kalocsai érsek	III. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	cikádori apát; szekszárdi apát	1212. március 3. RPR 4401. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	III. Honorius	Rajnáld választott erdélyi püspök megerősítése	-	1222. június 4. RPR 6850. sz., RPO 4022. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	Meg nem nevezett társak (archiepiscopo Colocensi et cotudicibus suis) ²	1225. május 28. előtt RPR 7414. sz., RPO 5514. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	III. Honorius	A király intése a hivatalokat viselő zsidókkal és muszlimokkal szembeni fellépésre	Az érsek alárendelt püspökei (et <i>suffraganeis eius</i>) ³	1225. augusztus 23. RPR 7466. sz., RPO 5611. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	Meg nem nevezett társak (Colocensem Archiepiscopum et suos collegas) ⁴	1227. szeptember 15. előtt RPR 8034. sz. MNL OL DF 206 893
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	S. váradi egyházmegyei presbiter kártalanítása	-	1230. január 27. előtt RPR 8487. sz. RG IX. 396. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	A szerémi püspök egyházmegyéje főesperese ellen emelt panasza	-	1232. március 20. RPR 8899. sz., RG IX. 783. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	Vizsgálat a boszniai püspök ellen szimónia és az eretnekek támogatásának vádjá miatt	(István) zágrábi püspök, hajszentlőrinci prépost	1232. június 5. MNL OL DF 206 921, RPR 8942. sz.

2 MREV I. 66. LXXIX. sz.

3 CDH III.2. 48.

4 ÁÜO I. 246. 144. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	Vizsgálat II. András a beregi egyezményben vállalt kötelezettségeinek teljesítésével kapcsolatban	(Jakab) nyitrai püspök, (Uros) pannonhalmi apát	1235. augusztus 31. RPR 10006. sz., RG IX. 2754. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	A magyarországi muszlimok helyzetével és szerepével kapcsolatos vizsgálat	(Bereck) váci püspök, (Kilit) egri püspök, (Bulcsú) csanádi püspök, (Benedek) zágrábi püspök	1235. augusztus 31. RPR 10008. sz., RG IX. 2758. sz.
(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskédése	(Bertalan) pécsi püspök, (István) zágrábi püspök	1231. július 8. előtt RPR 8762. sz., RG IX. 679. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	A Pannonhalmi Apátság kártalanítása IV. Béla király által	(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	1244. december 20. RPR 11481. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	A veszprémi püspökválasztás ügye (Zeland)	-	1245. február 28. RPR. 11567. sz. RI IV. 1074. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	A ferencesek védelme Magyarországon	(Báncsa nb. István) esztergomi érsek, (István) zágrábi püspök	1245. augusztus 18. RPR 11812. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	A mongolok elleni védekezés előmozdítása	(Báncsa nb. István) esztergomi érsek	1247. február 4. RPR 12414. sz., RI IV. 2958. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	A szerémi püspökség székhelyének áthelyezése	(Gál) erdélyi püspök, (Bulcsú) csanádi püspök	1247. szeptember 18. RPR 12691. sz., RI IV. 3261. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	Gyűjtés Berthold aquileiai pátriárka megsegítésére	-	1250. szeptember 24. RPR 14062. sz.
(Benedek) kalocsai érsek	IV. Ince	Stallum biztosítása Mihály veszprémi klerikus számára	-	1252. február 3. RPR 14491. sz., RI IV. 5799. sz.
(Smaragd) kalocsai érsek	IV. Orbán	Engedély Olivér szerémi püspök számára a ferences rendbe történő belépésre	-	1262. december 13. RPR 18435. sz.
(Smaragd) kalocsai érsek	IV. Orbán	Eventius, Báncsa bíboros káplánjának beiktatása a zágrábi székesegyházban elnyert stallumba	Toplica apátja	1264. január 16. RPR 18784. sz., RU IV. 989. sz.
(Smaragd) kalocsai érsek	IV. Orbán	A királyságban élő kunok keresztény hitre térítésének ügye	(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	1264. július 14. RPR 18970. sz., RU IV. 2769. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízási ideje; forrás
(Bánca nb. István) kalocsai érsek	IV. Kelemen	A Zágráb körüli egyházaknak a püspökség alá történő rendelése és a püspökség birtokainak helyreállítása	-	1266. június 22. RPR 19710. sz.
(Hontpázmány nb. János) kalocsai érsek	IV. Márton	A váradi püspöki szék betöltése	(Póka) szerémi püspök, (Gergely) csanádi püspök	1282. június 18. RPR 21917. sz., RM IV. 179. sz.
Boszniai püspök				
boszniai püspök ⁵	IX. Gergely	A magyar egyház részéről II. András ellen érkező panaszok kivizsgálása	(Jakab) nyitrai püspök, (Bereck) váci püspök	1236. január 12. RPR 10082. sz., RG IX. 2918. sz.
Csanádi püspökök				
(János) csanádi püspök	III. Ince	(Elvin) váradi püspök elleni panaszok kivizsgálása	(Boleszló) váci püspök, (Jób) esztergomi érsek	1199. január 30. RPR 582. sz. RI III. I. 537 (540). sz.
(János) csanádi püspök	III. Ince	Kalán pécsi püspök és a dunaföldvári bencés monostor ellentéte	(Boleszló) váci püspök, zirci apát	1199. január 30. RPR 583. sz., RI III. I. 541. (544.). sz.
(János?) csanádi püspök	III. Ince	Jób esztergomi és János kalocsai érsek joghatósági vitája	(Ugrin) győri püspök	1201. augusztus RPR 1457. sz.
(Dezső) csanádi püspök	III. Ince	A Kalán pécsi püspök ellen emelt vádak kivizsgálása	cikádori apát	1205. június 19. RPR 2547. sz., RI III. VIII. 99. (98.). sz.
(Dezső) csanádi püspök	III. Ince	A Kalán pécsi püspök ellen emelt vádak kivizsgálása	cikádori apát	1206. július 7. RPR 2837. sz., RI III. IX. 113. sz.
(Dezső) csanádi püspök	III. Ince	A Kalán pécsi püspök ellen emelt vádak kivizsgálása	cikádori apát	1210. március 9. RPR 3930. sz., RI III. XIII. 12. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IX. Gergely	Lukács érsek szentté avatási eljárása	cikádori apát, esztergomi stefánita magister	1231. augusztus 28. RPR 8790. sz., RG IX. 714. sz.

5 Johannes Wildeshausen már, Pósa még nem adathozható ekkor püspökként. Zsoldos 2011a. 85.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IX. Gergely	A nádorfehérvári (belgrádi) és barancsi püspökségek ügyének kivizsgálása	–	1232. március 21. RPR 8901. sz., RG IX. 785. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IX. Gergely	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apátság joghatósági vitája	–	1232. október 22. előtt RPR 9023. sz., RG IX. 935. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IX. Gergely	A magyarországi muszlimok helyzetével és szerepével kapcsolatos vizsgálat	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (Bereck) váci püspök, (Kilit) egri püspök, (Benedek) váradi püspök	1235. augusztus 31. RPR 10008. sz., RG IX. 2758. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IX. Gergely	Az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát joghatósági vitája	bélaikúti apát; bácsi prépost	1235. szeptember 17. MNL. OL. DL. 201. RPR 10015. sz., RG IX. 2767. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IV. Ince	Bánca nb. István megerősítése az esztergomi érseki székhelyében	(Salamon) pannonhalmi apát, szentgotthárdi apát	1243. július 7. RPR 11081. sz., RI IV. 11. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IV. Ince	Bánca nb. István megerősítése az esztergomi érseki székhelyében	(Salamon) pannonhalmi apát, szentgotthárdi apát	1244. június 5. RPR 11413. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IV. Ince	A szerémi püspökség székhelyének áthelyezése	(Benedek) kalocsai érsek, (Gál) erdélyi püspök	1247. szeptember 18. RPR 12691. sz., RI IV. 3261. sz.
(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök	IV. Ince	Túrje nb. Fülöp zágrábi püspökké választásának kivizsgálása	(Olivér ²⁰) szerémi püspök, pilisi apát	1248. október 1. RPR 13034. sz.
(Gergely) csanádi püspök	IV. Márton	A váradi püspöki szék betöltése	(Hontpázmány nb. János) kalocsai érsek, (Pólka) szerémi püspök	1282. június 18. RPR 21917. sz., RM IV. 179. sz.
Egri püspökök				
(Katapán) egri püspök	III. Ince	A nádor kérelmének kivizsgálása, aki felmentést kért a feleségével fennálló rokoni kapcsolat alól	(János) esztergomi érsek	1206. június 7. RPR 2791. sz. RI III. IX. 75. sz.
(Tamás) egri püspök	III. Honorius	A barcasági dékán beiktatása	–	1223. január 12. RPR 6918. sz., RPO 4187. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Tamás) egri püspök	III. Honorius	A pécsi püspökválasztás körüli nehézségek	(Róbert) veszprémi püspök	1220. augusztus 25. RPR 6338. sz.
(Tamás) egri püspök	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	zirici apát, pilisi apát	1222. január 21. RPR 6775. sz. RPO 3753. sz.
(Tamás) egri püspök	III. Honorius	II. András és fia, Béla herceg ellentéte	(Bereck) váci püspök, (Sándor) váradi püspök	1222. május 28. RPR 6845. sz., RPO 4006. sz.
(Tamás) egri püspök	III. Honorius	A királyság rendjének megőrzése	egresi apát, szentgotthárdi apát	1222. december 15. RPR 6900. sz., RPO 4162. sz.
(Bél nb. Kilit) egri püspök	III. Honorius	Az esztergomi érsekválasztás kivizsgálása	(Bereck) váci püspök	1225. március 17. RPR 7382. sz., RPO 5389. sz.
(Bél nb. Kilit) egri püspök	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	Meg nem nevezett bíróársak (episcopo Agriensi et suis coniudicibus) ⁷	1225. május 28. előtt RPR 7414. sz., RPO 5514. sz.
(Bél nb. Kilit) egri püspök	IX. Gergely	A magyarországi muszlimok helyzetével és szerepével kapcsolatos vizsgálat	(Bereck) váci püspök, (Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, (Benedek) váradi püspök	1235. augusztus 31. RPR 10008. sz., RG IX. 2758. sz.
(András) egri püspök	III. Miklós	Pallium átadása Lodomér esztergomi érsek számára	Fermói Fülöp legátus	1282. május 7. RPR 21712. sz., RN III. 641. sz.
Erdélyi püspökök				
(Vilmos) erdélyi püspök	III. Ince	R. szebeni prépost megválasztásának kivizsgálása	-	1211. július 15. RPR 4283. sz., RI III. XIV. 84. (85.) sz.
(Gáll) erdélyi püspök	IV. Ince	A szerémi püspökség székhelyének áthelyezése	(Benedek) kalocsai érsek, (Bulcsú) csanádi püspök	1247. szeptember 18. RPR 12691. sz., RI IV. 3261. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Gáll) erdélyi püspök	IV. Orbán	István klerikus kérelmének kivizsgálása	-	1264. április 13. RPR 18857. sz.
Győri püspökök				
(Ugrin) győri püspök	III. Ince	Miklós zárai és A. spalatói érsekek megválasztásának és András herceggel fennálló viszonyuk kérdéseinek a kivizsgálása	(Saul) kalocsai érsek, (Domonkos) zágrábi püspök	1198. december 30. RPR 508. sz., RI III. I. 510. sz.
(Ugrin) győri püspök	III. Ince	A III. Sándor regisztrumát ért csonkítás ügyének kivizsgálása	zirci apát	1199. január 30. RPR 584. sz., RI III. I. 537. (540.) sz.
(Ugrin) győri püspök	III. Ince	Jób esztergomi és János kalocsai érsek joghatósági vitája	(János?) csanádi püspök	1201. augusztus RPR 1457. sz.
(Péter) győri püspök	III. Ince	A borsmonostori apátság és bizonyos világiak ellentétének kivizsgálása	(János) esztergomi érsek, (Róbert) fehérvári prépost	1206. február 13. MNL OL DL 43 és 44 RPR 3008. és 3009. sz.
(Péter) győri püspök	III. Ince	A borsmonostori apátság és bizonyos világiak ellentétének kivizsgálása	(János) esztergomi érsek	1206. február 13. RPR 3010. és 3011. sz.
(Péter) győri püspök	III. Ince	Róbert veszprémi püspök a csepel-szigeti Szent Ábrahám kolostorral fennálló pere	tihányi apát, vasvári prépost	1212. január 26. MNL OL DF 200 003, RPR 4631. sz.
(Péter) győri püspök	III. Ince	Pannonhalma és Somogyvár tizedpere	pécsváradi apát, (Péter?) bakonybéli apát	1215 előtt MNL OL DF 206 850, ÁÚO XI. 131-132. 83. sz.
(Péter) győri püspök	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	tihányi apát, rábaközi főesperes	1215. május 6. MNL OL DF 206 851, RPR 4978. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Péter) győri püspök	III. Ince	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	(János?) nyitrai püspök, ⁸ (Tamás) fehérvári prépost	1216. április 20. MNL OL DF 206 853, RPR 5102. sz.
(Péter) győri püspök	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	tihányi apát, fehérvári főesperes	1216. május 14. MNL OL DF 206 855, RPR 5109. sz.
győri püspök ⁹	III. Honorius	A borsmonostori monostor megkárosítása	(Lád nb. Bulcsú) győri prépost, győri dékán	1223. március 11. MNL OL DL 105 RPR 7188. sz.
(Gergely) győri püspök	III. Honorius	A Német Lovagrend Magyarországról történő kiűzésének kivizsgálása	(Sándor) váradi püspök	1225. szeptember 1. RPR 7470. sz., RPO 5623. sz.
(Gergely) győri püspök	III. Honorius	Az aradi prépostválasztás körüli vita kivizsgálása	(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1225. szeptember 10. RPR 7476. sz., RPO 5638. sz.
(Gergely) győri püspök	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Jakab) nyitrai püspök, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1227. augusztus 21. MNL OL DF 206 891, RPR 8014. sz.
(Gergely) győri püspök	IX. Gergely	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	(Lád nb. Bulcsú) győri prépost, győri éneklőkönök	1227. szeptember 15. MNL OL DF 206 893, RPR 8034. sz.
(Gergely) győri püspök	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Jakab) nyitrai püspök, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1228. július 8. MNL OL DF 206 897, RPR 8233. sz.
(Gergely) győri püspök	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	szentgotthárdi apát, tatai apát	1231. szeptember 30. MNL OL DF 206 912, RPR 8815. sz.

8 Üresedésben volt, l. ZsolDOS 2011a. 93.

9 Üresedésben volt, l. ZsolDOS 2011a. 91.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírósárok	A megbízás ideje; forrás
(Gergely) győri püspök	IX. Gergely	A pannonhalmi és a pilisi apátságok tizedpere	győri prépost, győri éneklókanonok	1231. november 11. MNL OL DF 206 914, RPR 8831. sz.
(Gergely) győri püspök	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	zírci apát, (Albert) aradi prépost	1235. november 17. MNL OL DF 206 959, RPR 10048. sz.
(Artolf) győri püspök	IV. Ince	A boszniai püspökség a kalocsai érsekség alá rendelésének feladata	egresi apát, fehérvári domonkos perjel	1247. augusztus 26. RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz.
győri püspök ¹⁰	IV. Ince	Pármai Gellért esztergomi kanonok stáblumhoz juttatása	-	1253. január 22. RPR 14846. sz., RI IV. 6710. sz.
(Amadé) győri püspök	IV. Orbán	István ifjabb király megintésének a feladata, azt illetően, hogy az állítsa helyre anyja birtokait	(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek, (Pál) veszprémi püspök	1264. július 16. RPR 18985. sz., RU IV. 2772. sz.
Kunok püspöke				
(Tódor) a kunok püspöke	IX. Gergely	Az erdélyi püspök Barcaság feletti joghatósági igényeinek kivizsgálása	-	1235. november 8. RPR 10042. sz., RG IX. 2824. sz.
(Tódor) a kunok püspöke	IX. Gergely	Az erdélyi püspök Barcaság feletti joghatósági igényeinek kivizsgálása	csanádi prépost, bethlemi prépost	1235. november 13. RPR 10045. sz., RG IX. 2827. sz.
(Tódor) a kunok püspöke	IX. Gergely	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apát joghatósági vitája	csanádi prépost, bethlemi prépost	1235. december 18. RPR 10068. sz., RG IX. 2882. sz.
Nyitrai püspökök				
(János) nyitrai püspök	III. Ince	A veszprémi püspök a somogyvári apátság ellen emelt panaszának kivizsgálása	(Boleszló) váci püspök	1203. október 7. MNL OL DF 200 002
(János) nyitrai püspök	III. Ince	A veszprémi püspök és az esztergomi érsek tizedpere	(Simon) váradai püspök, egresi apát	1213. május 26. RPR 4737. sz.

¹⁰ Üresedésben volt, I. Zsoltdos 2011a. 91–92.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(János?) nyitrai püspök ¹¹	III. Ince	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	(Péter) győri püspök, (Tamás) fehérvári prépost	1216. április 20. MNL OL DF 206 853, RPR 5102. sz.
(Jakab) nyitrai püspök ¹²	III. Honorius	A váci főesperes ellen emelt panaszok miatt elrendelt vizsgálat	nyitrai főesperes, (Ubalduš) esztergom-szenttamási prépost	1222. december 15. RPR 6899. sz., RPO 4161. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	A pannonhalmi apátság és a fehérvári prépostság tizedpere	(Bereck) váci püspök, pécsváradi apát	1227. augusztus 20. MNL OL DF 206 890, RPR 8012. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának vizsgálása	(Gergely) győri püspök, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1227. augusztus 21. MNL OL DF 206 891, RPR 8014. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának vizsgálása	(Gergely) győri püspök, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1228. július 8. MNL OL DF 206 897, RPR 8233. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	Vizsgálat Fábán <i>miles</i> ellen	zobori apát, trencsényi főesperes	1235. március 15. MNL OL DF 206 951, RPR 9860. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	(Bertalan) veszprémi püspök, pilisi apát	1235. március 20. MNL OL DF 206 950, ÁÚO XI. 269–270. 184. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pere	rábaközi főesperes, (Albeus) honti főesperes	1232. július 15. előtt MNL OL DF 206 920, RPR 8968. sz.
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	Vizsgálat II. András a beregi egyezményben vállalt kötelezettségiének teljesítésével kapcsolatban	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, pannonhalmi apát	1235. augusztus 31. RPR 10006. sz., RG IX. 2754. sz.

11 Ürasedésben volt, l. ZsolDOS 2011a. 93.

12 Csak 1223-tól adatható. L. ZsolDOS 2011a. 93.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Jakab) nyitrai püspök	IX. Gergely	A magyar egyház részéről II. András ellen érkező panaszok kivizsgálása	(Bereck) váci püspök, boszniai püspök	1236. január 12. RPR 10082. sz., RG IX. 2918. sz.
(Ádám) választott nyitrai püspök	IV. Ince	Benedek váradi püspök Győr-be helyezése	Péter kalocsai kanonok, pápai alszerpap	1243. július 11. RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz.
(Ádám) nyitrai püspök	IV. Ince	Fellépés Pannonhalma megkötésítői ellen	(Bánca nb. István) esztergomi érsek	1244. december 16. PRT II. 410. 143. sz.
(Ádám) nyitrai püspök	IV. Ince	Pannonhalma és a veszprémi káptalan tizedpere	(Bánca nb. István) esztergomi érsek, pilisi apát	1244. december 20. RPR 11482. sz.
(Ádám) nyitrai püspök	IV. Ince	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	(Bánca nb. István) esztergomi érsek	1244. december 20. RPR 11487. sz.
(Ádám) nyitrai püspök	IV. Ince	A pannonhalmi apátság pere Nádasdi Miklós fia Miklóssal és társaival	(Bánca nb. István) esztergomi érsek, pilisi apát	1245. január 2. RPR 11492. sz.
(Vince) nyitrai püspök	IV. Orbán	Stallum biztosítása Sixtus <i>magister</i> számára	-	1264. július 15. RPR 18979. sz., RU IV. 2768. sz.
Pécsi püspökök				
(Bertalan) pécsi püspök	III. Honorius	Pannonhalma és veszprémi káptalan tizedpere	(Bereck) váci püspök, szentgott-hardi apát	1226. július 11. előtt MNL OL DF 206 885 (RPR 7284. sz.)
(Bertalan) pécsi püspök	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése	(Csák nb. Ugrin) kalocsa érsek, (István) zágrábi püspök	1231. július 8. előtt RPR 8762. sz., RG IX. 679. sz.
(Bertalan) pécsi püspök	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése	cikádori apát (?)	1231. július 30. RPR 8776. sz.
(Bertalan) pécsi püspök	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése	pécsi prépost, cikádori apát	1236. július 30. RPR 10216. sz., RG IX. 3255. sz.
(Bertalan) pécsi püspök	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	pécsváradi apát, veszprémi prépost	1236. augusztus 25. RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz.
(Bertalan) pécsi püspök	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita, Primogenitus anyagi támogatása	pécsváradi apát, (Kázmér) veszprémi prépost	1236. augusztus 28. RPR 10234. sz., RG IX. 3307. sz.
(Jób) pécsi püspök	X. Gergely	Jelentés készítése az ország erkölcsi állapotáról	(Tímótf) zágrábi püspök	1273. március 11. RPR 20685. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Pál pécsi admínisztrátor?) pécsi püspök	IV. Honorius	A magyarországi johanniták elidegenített javainak visszaszerzése	-	1286. november 3. RPR 22524. sz., RH IV. 949. sz.
(Pál) pécsi püspök	VIII. Bonifác	A veszprémi püspökség és az esztergomi stefaniták pereskedése	(Haab) váci püspök (helyette István pilisi apát), (Hermann) pannonhalmi apát	1299 előtt MREV II. 24. XXX. sz.
Szerémi püspökök				
(Olivér?) ¹³ szerémi püspök	IV. Ince	Türje nb. Fülöp zágrábi püspökké választásának kivizsgálása	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, pilisi apát	1248. október 1. RPR 13034. sz.
(Olivér) szerémi püspök	IV. Ince	Az esztergomi érsek a fehérvári prépost és káptalan ellen emelt panaszának kivizsgálása	(Salamon) pannonhalmi apát, toplicai apát	1250. július 11. MNL OL DL 4815, RPR 14011. sz.
(Póka) szerémi püspök	IV. Márton	A váradi püspöki szék betöltése	(Hontpázmány nb. János) kalcisai érsek, (Gergely) csanádi püspök	1282. június 18. RPR 21917. sz., RM IV. 179. sz.
Váci püspökök				
(Boleszló) váci püspök	III. Ince	(Elvin) váradi püspök elleni panaszok kivizsgálása	(Jób) esztergomi érsek, (János) csanádi püspök	1199. január 30. RPR 582. sz. RI III. I. 537 (540). sz.
(Boleszló) váci püspök	III. Ince	Kalán pécsi püspök és a dunaföldvári bencés monostor ellentéte	(János) csanádi püspök, zirci apát	1199. január 30. RPR 583. sz., RI III. I. 541. (544). sz.
(Boleszló) váci püspök	III. Ince	A veszprémi püspök a somogyvári apát-ság ellen emelt panaszának kivizsgálása	(János) nyitrai püspök	1203. október 7. MNL OL DF 200 002
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	II. András és fia, Béla herceg ellentéte	(Tamás) egri püspök, (Sándor) váradi püspök	1222. május 28. RPR 6845. sz., RPO 4006. sz.
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apátság joghatósági vitája	egresi apát, váci prépost	1222. június 21. RPR 6862. sz., RPO 4048. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	Az esztergomi érsekválasztás kivizsgálása	(Kilit) egri püspök	1225. március 17. RPR 7382. sz., RPO 5389. sz.
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	Pannonhalma és a veszprémi káptalan tizedpere	(Bertalan) pécsi püspök, szentgotthárdi apát	1226. július 11. előtt MNL OL DF 206 885, (RPR 7284. sz.)
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	Pannonhalma és a veszprémi káptalan tizedpere	pilisi apát, pesti főesperes	1226. július 11. MNL OL DF 206 885, (RPR 7284. sz.)
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	Az esztergomi prépost ellen felhozott vád (felségértés) kivizsgálása	(Sándor) váradi püspök, fehérvári prépost	1224. december 4. RPR 7326. sz., RPO 5200. sz.
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	A veszprémi püspök és a pesti plébános pereskedése	pilisi apát, pilisi perjel	1225. január 11. MNL OL DF 200 005
(Bereck) váci püspök	III. Honorius	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	pécsváradi apát, földvári apát	1225. február 4. RPR 7354. sz., RPO 5298. sz.
(Bereck) váci püspök	IX. Gergely	A pannonhalmi apátság és a fehérvári prépostság tizedpere	(Jakab) nyitrai püspök, pécsváradi apát	1227. augusztus 20. MNL OL DF 206 890, RPR 8012. sz.
(Bereck) váci püspök	IX. Gergely	A magyarországi muszlimok helyzetével és szerepével kapcsolatolatos vizsgálat	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (Bél nb. Kilit) egri püspök, (Bulcsú) csanádi püspök, (Benedek) váradi püspök	1235. augusztus 31. RPR 10008. sz., RG IX. 2758. sz.
(Bereck) váci püspök	IX. Gergely	Vizsgálat egy királyi káplán ellen	mogyoródi apát	1235. augusztus 31. RPR 10012. sz., RG IX. 2759. sz.
(Bereck) váci püspök	IX. Gergely	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	budai prépost, esztergom-szenttamási prépost	1235. november 22. RPR 10051. sz., RG IX. 2837. sz.
(Bereck) váci püspök	IX. Gergely	A magyar egyház részéről II. András ellen érkező panaszok kivizsgálása	(Jakab) nyitrai püspök, boszniai püspök	1236. január 12. RPR 10082. sz., RG IX. 2918. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Heimo) váci püspök	IV. Ince	A pápai parancs végrehajtása, mely szerint Bánca nb. István bíboros az esztergomi érsekség <i>in spiritu alibus et temporalibus</i> adminisztrátora legyen	(Zeland) veszprémi püspök	1252. december 30. RPR 14816. sz., RI IV. 6165. sz.
váci püspök ¹⁴	IV. Orbán	A pannonhalmi apátság, valamint a veszprémi püspök és káptalan tizedpere	esztergom-szenttamási prépost, (Jurkó) győri éneklókanonok	1261. október 5. RPR 18138. sz.
(Fülöp) váci püspök	IV. Kelemen	Bánca nb. István kalocsai érsek beiktatása	(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	1266. december 11. RPR 19890. sz., RC IV. 395. sz.
(Fülöp) váci püspök	X. Gergely	A béke biztosítása V. István és II. Ottokár cseh király között	(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	1272. május 5. RPR 20541. sz., RG X. 7. sz.
(Fülöp) váci püspök	X. Gergely	A pannonhalmi apátság és bizonyos Győr megyei György fia Dyonisius pere	-	1274. június 1. RPR 20839. sz.
(Tamás) váci püspök	IV. Márton	Az óbudai prépostválasztás	-	1282. november 4. RPR 21941. sz., RM IV. 200. sz.
(Haab) váci püspök ¹⁵	VIII. Bonifác	A veszprémi püspökség és az esztergomi stefaníták pereskedése	(Pál) pécsi püspök, (Hermann) pannonhalmi apát	1299 előtt MREV II. 24. XXX. sz.
Váradai püspökök				
(Simon) váradai püspök	III. Ince	Jelentés készítése a magyarországi görög rítusú monostorok helyzetéről	pilisai apát	1204. április 16. RPR 2184. sz., RI III. VII. 48. (47.) sz.
(Simon) váradai püspök	III. Ince	A somogyvári apátválasztás ügye	zirci apát, (Péter) esztergomi prépost	1204. szeptember 14. RPR 2281. sz.
(Simon) váradai püspök	III. Ince	A veszprémi püspök és az esztergomi érsek tizedpere	(János) nyitrai püspök, egresi apát	1213. május 26. RPR 4737. sz.

14 Mátvás 1259-ben, míg Fülöp 1262-től adathalható. Zsoldos 2011a. 97. Chobot szerint ugyanakkor Mátvás elképzelhető, hogy 1262-ig töltötte be a püspöki méltóságot. L. Chobot 1915–1917. 476.

15 Továbbadta megbízását a pilisi apátnak.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetese	Bírósárok	A megbízás ideje; forrás
(Simon/Sándor) váradí püspök	III. Honorius	Vizsgálat az ittebei monostor ügyében, ahol az apátot és a szerzeteseket hamis pénz verésén érték	fehérvári prépost	1219. október 29. RPR 6149. sz.
(Sándor) váradí püspök	III. Honorius	II. András és fia, Béla herceg ellentéte	(Tamás) egri püspök, (Bereck) váci püspök	1222. május 28. RPR 6845. sz., RPO 4006. sz.
(Sándor) váradí püspök	III. Honorius	Az esztergomi prépost ellen felhozott vád (felségvétség) kivizsgálása	(Bereck) váci püspök, fehérvári prépost	1224. december 4. RPR 7326. sz., RPO 5200. sz.
(Sándor) váradí püspök	III. Honorius	A Német Lovagrend Magyarországról történő kiűzésének kivizsgálása	(Gergely) győri püspök	1225. szeptember 1. RPR 7470. sz., RPO 5623. sz.
(Benedek) váradí püspök	IX. Gergely	A magyarországi muszlimok helyzetével és szerepével kapcsolatos vizsgálat	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (Bereck) váci püspök, (Kilit) egri püspök, (Bulcsú) csanádi püspök	1235. augusztus 31. RPR 10008. sz., RG IX. 2758. sz.
(Lodomér) váradí püspök	XXI. János	Kán nb. Miklós erdélyi prépost az Apostoli Szék elé idézése	-	1277. március 13. RPR 21232. sz., RJ XXI 101. sz.
(Imre) váradí püspök ¹⁶	VIII. Bonifác	Vizsgálat Kán László erdélyi vajda ellen Monoszló nb. Péter erdélyi püspök és káptalana panasza nyomán	-	1300. április 1. MNL OL DF 277218, EO I. 341. 593. sz.
Veszprémi püspökök				
(Kalenda) veszprémi püspök	III. Ince	A johanniták és a győri püspök pereskedése	(Johannes Lemovicensis) zirci apát	1208. március 7. MNL OL DF 277 957, RPR 3316. sz.
(Kalenda) veszprémi püspök	III. Ince	Margit hercegnőnek, III. Béla lányának a johanniták számára adott hagyatékának az ügye	(Johannes Lemovicensis) zirci apát	1208. április 13. MNL OL DL 46, RPR 3369. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Ince	Az esztergomi érsek és a pannonhalmi apát tizedpere	(István) veszprémi prépost, fehérvári főesperes	1214. május 2. MNL OL DF 206 848, RPR 4918. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A váci püspök elleni vizsgálat (erőszak)	zirci apát, pilisi apát	1218. május 15. RPR 5795. sz., RPO 1280. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A spalatói érsekválasztás	-	1220. július 29. RPR 6313. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A pécsi püspökválasztás körüli nehézségek	(Tamás) egri püspök	1220. augusztus 25. RPR 6338. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	Konstancia, Imre király özvegye panasza-inak a kivizsgálása	szalzburgi érsek, seckauai püspök	1220. december 5. RPR 6409. 6428. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(János) esztergomi érsek, egresi apát	1222. január 21. RPR 6775. sz. RPO 3753. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(János) esztergomi érsek, egresi apát	1223. január 31. RPR 6954. sz. RPO 4233. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(János) esztergomi érsek	1223. április 11. RPR 6993. sz. RPO 4300. sz.
(Róbert) veszprémi püspök	III. Honorius	A pannonhalmi apátság és a fehérvári prépostság tizedpere	Meg nem nevezett bíróársak (tunc Vesprimiensis episcopum et eius collegas) ¹⁷	1227. augusztus 20. előtt MNL OL DF 206 890, RPR 8012. sz.
(Bertalan) veszprémi püspök	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pereskedése	-	1232. július 15. MNL OL DF 206 920, RPR 8968. sz.
(Bertalan) veszprémi püspök	IX. Gergely	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	(Jakab) nyitrai püspök, pilisi apát	1235. március 20. MNL OL DF 206 950, ÁÚO XI. 269–270. 184. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Bertalan) veszprémi püspök	IX. Gergely	A Mihály fehérvári prépost ellen életvitelle miatt folyó eljárás	zirci apát, Johannita perjel	1237. május 20. RPR 10366. sz., RG IX. 3697. sz.
(Zeland) veszprémi püspök	IV. Ince	A pápai parancs végrehajtása, mely szerint Báncsa nb. István bíboros az esztergomi érsekség <i>in spiritu alibus et temporalibus</i> adminisztrátora legyen	(Heimo) váci püspök	1252. december 30. RPR 14816. sz., RI IV. 6165. sz.
(Zeland) veszprémi püspök	IV. Ince	A tatai monostor pere Tata helységet illetően	-	1260. április 27. RPR 17842. sz.
(Pál) veszprémi püspök	IV. Orbán	A veszprémi egyházmegye területén élő remetek kérelmének kivizsgálása	-	1263. CDH IV/3. 174.
(Pál) veszprémi püspök	IV. Orbán	Róbert pápai alszerpap beiktatása a valkói főesperességbe	-	1264. január 12. RPR 18776. sz., RU IV. 979. sz.
(Pál) veszprémi püspök	IV. Orbán	IV. Béla fia, Béla herceg birtokainak védelme	-	1264. július 15. RPR 18976. sz., RU IV. 2765. sz.
(Pál) veszprémi püspök	IV. Orbán	IV. Béla lánya, Anna hercegnő birtokainak védelme	-	1264. július 16. RPR 18982. sz., RU IV. 2774. sz.
(Pál) veszprémi püspök	IV. Orbán	István ifjabb király megintésének a feladata, azt illetően, hogy az állítsa helyre anyja birtokait	(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek, (Amadé) győri püspök	1264. július 16. RPR 18985. sz., RU IV. 2772. sz.
(Rád nb. Benedek) veszprémi püspök	VIII. Bonifác	A nyulak-szigeti kolostor és Buda város pereskedése	-	1298. május 31. MREV II. 20. XXIV. sz., MNL OL DL 1501
Zágrábi püspökök (Domonkos) zágrábi püspök	III. Ince	Miklós zárai és A. spalatói érsekek megválasztásának és András herceggel fennálló viszonyuk kérdéseinek a kivizsgálása	(Ugrin) győri püspök, (Saul) kalocsai érsek	1198. december 30. RPR 508. sz., RI III. I. 510. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(István) zágrábi püspök	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (Bertalan) pécsi püspök	1231. július 8. előtt RPR 8762. sz., RG IX. 679. sz.
(István) zágrábi püspök	IX. Gergely	Vizsgálat a boszniai püspök ellen szimónia és az eretnekek támogatásának vádjai miatt	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, hajszentlőrinci prépost	1232. június 5. MNL OL DF 206 921, RPR 8942. sz.
(István) zágrábi püspök	IV. Ince	A ferencesek védelme Magyarországon	(Báncsa nb. István) esztergomi érsek, (Benedek) kalocsai érsek	1245. augusztus 18. RPR 11812. sz.
(Fülöp) zágrábi püspök	IV. Ince	A vasvári prépost méltóság biztosítása Bonaventura, Ottobuono de Fieschi, a s. Adrianus egyház diakónus-bíborosának káplánja részére	-	1253. december 10. RI IV. 7303. sz.
(Tímót) zágrábi püspök	IV. Kelemen	A fehérvári prépostválasztás kivizsgálása (Farkas esete)	(Türje nb. Fülöp) esztergomi érsek	1266. július 4. RPR 19720. sz., RC IV. 334. sz.
(Tímót) zágrábi püspök	X. Gergely	Jelentés készítése az ország erkölcsi állapotáról	(Jób) pécsi püspök	1273. március 11. RPR 20685. sz.

2. Benedek-rendi monostorok méltóságviselői

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
Bakonybéli apátok (Péter? ¹⁸) bakonybéli apát	III. Ince	Pannonhalma és Somogyvár tizedpere	(Péter) győri püspök, pécsváradi apát	1215 előtt MNL OL DF 206 850, ÁÚO XI. 131–132. 83. sz.
(Péter?) bakonybéli apát	III. Honorius	A zágrábi püspök és Pannonhalma pere	vértesi apát, szentendrei főesperes	1226. július 4. RPR 7598. sz., RPO 6010. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Justus) ¹⁹ bakonybéli apát	IV. Ince	A veszprémi püspök és a bélakúti apátság joghatósági vitája	esztergom-szenttamási prépost, esztergomi főesperes	1245. augusztus 27. MREV I. 122. CXLIII. sz.
Dombói apát				
dombói apát	IV. Ince	A kalocsai és a pécsi egyházmegyéek határának meghatározása	(Salamon) pannonhalmi apát, pilisi apát	1247. szeptember 27. RPR 12696. sz., RI IV. 3262. sz.
Ercsi apát				
ercsi apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	pécsváradi apát, tihanyi apát	1236. június 19. RPR 10195. sz., RG IX. 3233. sz.
Erdélyi Szent János monostor apátja				
Erdélyi Szent János monostor apátja	IX. Gergely	A váralmási monostor védelmezése	váradi prépost, <i>Cubis</i> apátja (váradi em.)	1238. február 11. RPR 10518. sz., RG IX. 4077. sz.
Földvári apát				
földvári apát	III. Honorius	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Bereck) váci püspök, pécsváradi apát	1225. február 4. RPR 7354. sz., RPO 5298. sz.
Lébényi apát				
lébényi apát	III. Honorius	Pannonhalma és a pilisi monostor tizedpere	győri főesperes, győri énekfőnök	1218. január 22. RPR 5680. sz.
Mogyoródi apát				
mogyoródi apát	IX. Gergely	Vizsgálat egy királyi káplán ellen	(Bereck) váci püspök	1235. augusztus 31. RPR 10012. sz., RG IX. 2759. sz.
Pannonhalmi apátok²⁰				
(Uros) pannonhalmi apát	III. Honorius	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	szekezsárdi apát, ismeretlen megbízott	1235. július 19. RPR 9965. sz., RG IX. 2681. sz.

19 PRT VIII. 45.

20 PRT alapján.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Uros) pannonhalmi apát	IX. Gergely	Vizsgálat II. András a beregi egyezményben vállalt kötelezettségienek teljesítésével kapcsolatban	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (Jakab) nyitrai püspök	1235. augusztus 31. RPR 10006. sz., RG IX. 2754. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát	IV. Ince	Bánca nb. István megerősítése az esztergomi érseki székben	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, szentgotthárdi apát	1243. július 7. RPR 11081. sz., RI IV. 11. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát	IV. Ince	Bánca nb. István megerősítése az esztergomi érseki székben	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, szentgotthárdi apát	1244. június 5. RPR 11413. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát	IV. Ince	A veszprémi káptalan bizonyos világiakkal fennálló pereskedése	szentgotthárdi apát	1244. december 30. MREV IV. 305. CCXL. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát	IV. Ince	A boszniai püspökség a kalocsai érsekség alá rendelése	veszprémi főesperes, gyóri <i>thesaurarius</i>	1246. július 19. RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát	IV. Ince	A kalocsai és a pécsi egyházmegyék határának meghatározása	pilisai apát, dombóai apát	1247. szeptember 27. RPR 12696. sz., RI IV. 3262. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát	IV. Ince	Az esztergomi érsek a fehérvári prépost és káptalan ellen emelt panasznak ki-vizsgálása	(Olivér) szerémi püspök, toplicai apát	1250. július 11. MNL OL DL 4815, RPR 14011. sz.
(Salamon) pannonhalmi apát ²¹	IV. Ince	Az esztergomi érsekség csallóközi tizedeinek biztosítása Bánca nb. István bíboros számára	pilisai apát	1252. november 13. RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz.
(Favus) pannonhalmi apát	IV. Ince	Évi 300 márká ezüst biztosítása Bánca nb. István számára az esztergomi egyház jövedelmeiből	zirci apát	1254. április 1. RPR 15312. sz.
(Favus) pannonhalmi apát	IV. Orbán	A soproni főesperesség betöltése	-	1264. január 2. RPR 18761. sz., RU IV. 960. sz.
(Hermann) pannonhalmi apát	VIII. Bonifác	A veszprémi püspökség és az esztergomi stefaniták pereskedése	(Pál) pécsi püspök, (Haab?) váci püspök (helyette István pilisi apát)	1299 előtt MREV II. 24. XXX. sz.

21 Már Favus apát teljesítette. L. PRT II. 44.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Pannonhalmi perjel				
pannonhalmi perjel	IV. Ince	Az aquinói püspök követelése a győri püspökkel szemben	pannonhalmi alperjel, Bartholomeus de Campania, váci kanonok	1252. szeptember 2. RPR 14705. sz.
Pannonhalmi alperjel				
pannonhalmi alperjel	IV. Ince	Az aquinói püspök követelése a győri püspökkel szemben	pannonhalmi perjel, Bartholomeus de Campania, váci kanonok	1252. szeptember 2. RPR 14705. sz.
Pécsváradi apátok				
(Hysi? ²³) pécsváradi apát	III. Ince	Pannonhalma és Somogyvár tizedpere	(Péter) győri püspök, (Péter?) bakonybéli apát	1215 előtt MNL OL DF 206 850, ÁÚO XI. 131–132. 83. sz.
pécsváradi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	szekszárdi apát, cikádori apát	1218. február 1. MNL OL DF 206 858, Érszegi 1989. 28. sz.
(Miklós? ²³) pécsváradi apát	III. Honorius	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Bereck) váci püspök, földvári apát	1225. február 4. RPR 7354. sz., RPO 5298. sz.
pécsváradi apát	IX. Gergely	A pannonhalmi apátság és a fehérvári prépostság tizedpere	(Jakab) nyitrai püspök, (Bereck) váci püspök	1227. augusztus 20. MNL OL DF 206 890, RPR 8012. sz.
pécsváradi apát	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	(Bertalan) pécsi püspök, (Kázmer) veszprémi prépost	1236. augusztus 25. RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz.
pécsváradi apát	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita, Primogenitus anyagi támogatása	(Bertalan) pécsi püspök, veszprémi prépost	1236. augusztus 28. RPR 10234. sz., RG IX. 3307. sz.
pécsváradi apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	tihanyi apát, ercsi apát	1236. június 19. RPR 10195. sz., RG IX. 3233. sz.

22 PRT XII/B. 16.

23 PRT XII/B. 16.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
pécsvártadi apát	IX. Gergely	A boszniai eretnekek elleni hadjáratra szánt adományok összegyűjtése	-	1238. december 22. RPR 10689. sz., RG IX. 4695. sz.
Somogyvári apátok (Herveus vagy Sebestyén ²⁴) somogyvári apát	III. Honorius	(I.) István zágrábi püspök megidézése az ellene emelt vádak (erőszak) miatt	zselicszentjakabi apát, ismeretlen pécsi egyházmegyei apát	1223. július 11. RPR 7051. sz., RPO 4428. sz.
somogyvári apát	III. Honorius	A veszprémi püspök pere egyházmegyéje papságával	piliszi apát, zirci apát	1226 előtt MNL OL DF 200 625, CDH IX/7. 648. XII. sz.
somogyvári apát	IX. Gergely	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	zirci apát, zirci perjel	1231. október 20. MNL OL DF 206 913, RPR 8822. sz., RG IX. 737. sz.
(P) ²⁵ somogyvári apát	IX. Gergely	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	tihanyi apát, tihanyi dékán	1235. július 23. MNL OL DF 206 955, RPR 9968. sz.
Szekszárdi apátok szekszárdi apát	III. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	cikádori apát, (Berthold) kalocsai érsek	1212. március 3. RPR 4401. sz.
szekszárdi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	pécsvártadi apát, cikádori apát	1218. február 1. MNL OL DF 206 858, Érszegi 1989. 28. sz.
szekszárdi apát	III. Honorius	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	(Uros) pannonhalmi apát, ismeretlen megbízott	1235. július 19. RPR 9965. sz., RG IX. 2681. sz.
szekszárdi apát	IX. Gergely	A veszprémi püspök és a kapornaki Szent Megváltó-kolostor joghatósági ellentéte	zalavári apát, tihanyi apát	1237. május 21. RPR 10370. sz., RG IX. 3692. sz.

24 PRT XII/B. 152.

25 PRT XII/B. 153.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Tatai apátok				
(Firminus) ²⁶ tatai apát	Egyed pápai káplán	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	János győri kanonok, zobori apát	1230. április CDS I. 264–265. 372. sz.
(Firminus) tatai apát	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Gergely) győri püspök, szentgotthárdi apát	1231. szeptember 30. MNL OL DF 206 912, RPR 8815. sz.
Tihanyi apátok				
tiyhanyi apát	III. Ince	Róbert veszprémi püspöknek a csepel-szigeti Szent Ábrahám kolostorral fennálló pere	(Péter) győri püspök, vasvári prépost	1212. január 26. MNL OL DF 200 003, RPR 4631. sz.
tiyhanyi apát	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	(Péter) győri püspök, rábaközi főesperes	1215. május 6. MNL OL DF 206 851, RPR 4978. sz.
tiyhanyi apát	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	(Péter) győri püspök, fehérvári főesperes	1216. május 14. MNL OL DF 206 855, RPR 5109. sz.
tiyhanyi apát	IX. Gergely	A zágrábi püspök és Pannonhalma tizedpere	zirci apát, rábaközi főesperes	1232. július 23. MNL OL DF 206 923, RPR 8977. sz., RG IX. 831. sz.
tiyhanyi apát	IX. Gergely	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	somogyvári apát; tihanyi dékán	1235. július 23. MNL OL DF 206 955, RPR 9968. sz.
tiyhanyi apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	pécsváradi apát, ercsi apát	1236. június 19. RPR 10195. sz., RG IX. 3233. sz.
tiyhanyi apát	IX. Gergely	A veszprémi püspök és a kapornaki Szent Megváltó-kolostor joghatósági ellentéte	zalavári apát, szekszárdi apát	1237. május 21. RPR 10370. sz., RG IX. 3692. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
tihányi apát	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pereskedése	zirci apát, zirci perjel	1240. február 18. MNL OL DF 206 990, RPR 10847. sz.
Tihanyi dékánok				
tihányi dékán	IX. Gergely	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	somogyvári apát; tihanyi apát	1235. július 23. MNL OL DF 206 955, RPR 9968. sz.
Vértesi apátok				
vértesi apát	III. Honorius	A zágrábi püspök és Pannonhalma tizedpere	(Péter?) bakonybéli apát, szentendrei főesperes	1226. július 4. RPR 7598. sz., RPO 6010. sz.
vértesi apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizzeri apátság megkárosítása miatt	zsámbéki prépost, esztergom-szenttamási prépost	1236. szeptember 3. RPR 10237. sz., RG IX. 3317. sz.
Zalavári apát				
zalavári apát	IX. Gergely	A veszprémi püspök és a kapornaki Szent Megváltó-kolostor joghatósági ellentéte	tihányi apát, szekszárdi apát	1237. május 21. RPR 10370. sz., RG IX. 3692. sz.
Zobori apátok				
(G.) ²⁷ zobori apát	Egyed pápai káplán	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	tatai apát, János győri kanonok	1230. április CDS I. 264–265. 372. sz.
zobori apát	IX. Gergely	Vizsgálat Fábán <i>miles</i> ellen	(Jakab) nyitrai püspök, trencsényi főesperes	1235. március 15. MNL OL DF 206 951, RPR 9860. sz.
Zselicszentjakabi apát				
zselicszentjakabi apát	III. Honorius	(I.) István zágrábi püspök megidézése az ellene emelt vádak (erőszak) miatt	somogyvári apát; ismeretlen pécsi egyházmegyei apát	1223. július 11. RPR 7051. sz., RPO 4428. sz.

3. Ciszterci monostorok méltóságviselői

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírósárok	A megbízás ideje; forrás
Bélakúti apátok				
bélakúti apát	IX. Gergely	Az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát joghatósági vitája	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, bácsi prépost	1235. szeptember 17. MNL OL DL 201, RPR 10015. sz., RG IX. 2767. sz.
bélakúti apát	IX. Gergely	Az esztergomi érsek és aradi prépost joghatósági ellentéte	pilisai apát, bácsi főesperes	1235. szeptember 26. RPR 10024. sz., RG IX. 2785. sz.
bélakúti apát	Farkas fehérvári prépost (IV. Ince)	A veszprémi püspök és káptalan pereskedése az egyházmegye papságával	szentgotthárdi apát, zirci perjel	1253. november 18. előtt MREV I. 134. CLXIII. sz.
Cikádori apátok				
cikádori apát	III. Ince	A Kalán pécsi püspök ellen emelt vádak kivizsgálása	(Dezső) csanádi püspök	1205. június 19. RPR 2547. sz., RI III. VIII. 99. (98.) sz.
cikádori apát	III. Ince	A Kalán pécsi püspök ellen emelt vádak kivizsgálása	(Dezső) csanádi püspök	1206. július 7. RPR 2837. sz., RI III. IX. 113. sz.
cikádori apát	III. Ince	A Kalán pécsi püspök ellen emelt vádak kivizsgálása	(Dezső) csanádi püspök	1210. március 9. RPR 3930. sz., RI III. XIII. 12. sz.
cikádori apát	III. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	(Berthold) kalocsai érsek, szekszárdi apát	1212. március 3. RPR 4401. sz.
cikádori apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	szekszárdi apát, pécsváradi apát	1218. február 1. MNL OL DF 206 858, Érszegi 1989. 28. sz.
cikádori apát	IX. Gergely	Lukács érsek szentté avatási eljárása	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, esztergomi stefanita magister	1231. augusztus 28. RPR 8790. sz., RG IX. 714. sz.
cikádori apát	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése	(Bertalan) pécsi püspök, pécsi prépost	1236. július 30. RPR 10216. sz., RG IX. 3255. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótszak	A megbízás ideje; forrás
cikádori apát (?) ²⁸	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomosok pereskedése	(Bertalan) pécsi püspök	1231. július 30. RPR 8776. sz.
Egresi apátok				
egresi apát	III. Ince	A veszprémi püspök és az esztergomi érsek tízedpere	(Simon) váradi püspök, (János) nyitrai püspök	1213. május 26. RPR 4737. sz.
egresi apát	III. Honorius	A váradi püspök kényszerítése a rá kiszabott kártérítés megfizetésére	(Gottfried) aradi prépost, egresi perjel	1220. december 15. RPR 6443. sz.
egresi apát	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(János) esztergomi érsek, (Róbert) veszprémi püspök	1222. január 21. RPR 6775. sz. RPO 3753. sz.
egresi apát	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(János) esztergomi érsek, (Róbert) veszprémi püspök	1223. január 31. RPR 6954. sz. RPO 4233. sz.
egresi apát	III. Honorius	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apátság joghatósági vitája	(Bereck) váci püspök, váci prépost	1222. június 21. RPR 6862. sz., RPO 4048. sz.
egresi apát	III. Honorius	A királyság rendjének megőrzése	(Tamás) egri püspök, szentgott-hárdi apát	1222. december 15. RPR 6900. sz., RPO 4162. sz.
egresi apát	III. Honorius	A Német Lovagrend magyarországi helyzetének vizsgálata	kerci apát, lilienfeldi apát	1225. június 12. RPR 7428. sz.
egresi apát	IX. Gergely	S. váradi egyházmegyei presbiter kártalanítása	egresi perjel	1230. január 27. RPR 8487. sz. RG IX. 396. sz.
egresi apát	IV. Ince	A boszniai püspökség a kalocsai érsekség alá rendelésének feladata	(Artoif) győri püspök, fehérvári domonkos perjel	1247. augusztus 26. RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz.
Egresi perjelek				
egresi perjel	III. Honorius	A váradi püspök kényszerítése a rá kiszabott kártérítés megfizetésére	(Gottfried) aradi prépost, egresi apát	1220. december 15. RPR 6443. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
egresi perjel	IX. Gergely	S. váradai egyházmegyei presbiter kárta- lanítása	egresi apát	1230. január 27. RPR 8487. sz. RG IX. 396. sz.
Kerci apát				
kerci apát	III. Honorius	A Német Lovagrend magyarországi hely- zetének vizsgálata	egresi apát, lilienfeldi apát	1225. június 12. RPR 7428. sz.
Pilisi apátok				
pilisi apát	III. Ince	Jelentés készítése a magyarországi görög ritusú monostorok helyzetéről	(Simon) váradai püspök	1204. április 16. RPR 2184. sz., RI III. VII. 48. (47.) sz.
pilisi apát	III. Honorius	A váci püspök elleni vizsgálat (erőszak)	(Róbert) veszprémi püspök, zirci apát	1218. május 15. RPR 5795. sz., RPO 1280. sz.
pilisi apát	III. Honorius	A visegrádi kolostorba görög rítusú szerzetesek helyett latin szertartásúak helyezése	(János) esztergomi érsek	1221. április 20. RPR 6619. sz.
pilisi apát	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(Tamás) egri püspök, zirci apát	1222. január 21. RPR 6775. sz. RPO 3753. sz.
pilisi apát	III. Honorius	Pannonhalma és veszprémi káptalan tizedpere	(Bereck) váci püspök, pesti főesperes	1226. július 11. MNL OL DF 206 885, (RPR 7284. sz.)
pilisi apát	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	fehérvári prépost, (Lád nb. Bul- csú) győri prépost	1225. május 28. előtt RPR 7414. sz., RPO 5514. sz.
pilisi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és pesti plébános pereskedése	(Bereck) váci püspök, pilisi perjel	1225. január 11. MNL OL DF 200 005
pilisi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök pere egyházmegyéje papságával	somogyvári apát; zirci apát	1226 előtt MNL OL DF 200 625, CDH IX/7. 648. XII. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
pilisai apát	IX. Gergely	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	(Bertalan) veszprémi püspök, (Jakab) nyitrai püspök	1235. március 20. MNL OL DF 206 950, ÁÚO XI. 269–270. 184. sz.
pilisai apát	IX. Gergely	Az esztergomi érsek és az aradi prépost joghatósági ellentéte	bélakúti apát, bácsi főesperes	1235. szeptember 26. RPR 10024. sz., RG IX. 2785. sz.
pilisai apát	IX. Gergely	Vizsgálat Mihály fehérvári prépost ellen szimónia és a prépostság javainak hangyag kezelése miatt	(Henrik) veszprémi prépost, budai órkanonok	1240. március 29. RPR 10861. sz., RG IX. 5126. sz.
pilisai apát	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	(Mátyás) esztergomi érsek, pilisi konvent	1240. november 15. RPR 10961. sz. RG IX. 5315. sz.
pilisai apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	Johannes de Civitella pápai káptalán és alszerpap	1241. február 7. RPR 10985. sz., RG IX. 5364. sz.
pilisai apát	IV. Ince	Pannonhalma és a veszprémi káptalan közötti tizedper	(Bánca nb. István) esztergomi érsek, (Ádám) nyitrai püspök	1244. december 20. RPR 11482. sz.
pilisai apát	IV. Ince	A pannonthalmi apátság pere Nádasdi Miklós fia Miklóssal és társaival	(Bánca nb. István) esztergomi érsek, (Ádám) nyitrai püspök	1245. január 2. RPR 11492. sz.
pilisai apát	IV. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma joghatósági vitája	pilisai perjel, egri prépost	1247. augusztus 7. RPR 12641. sz.
pilisai apát	IV. Ince	A kalocsai és a pécsi egyházmegyék határának meghatározása	(Salamon) pannonthalmi apát, dombói apát	1247. szeptember 27. RPR 12696. sz., RI IV. 3262. sz.
pilisai apát	IV. Ince	Türje nb. Fülöp zágrábi püspökké választásának kivizsgálása	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, (Olivér?) szerémi püspök	1248. október 1. RPR 13034. sz.
pilisai apát	IV. Ince	Az esztergomi érsekiség csallóközi tizedeinek biztosítása Bánca nb. István bíboros számára	(Salamon) pannonthalmi apát	1252. november 13. RPR 14769. sz., RI IV. 6085. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(János) pilisi apát ³⁰	IV. Ince	Az esztergomi érsek és káptalan idézés alóli mentességének biztosítása	zirici apát	1254. október 2. RPR 15538. sz.
pilisi apát	IV. Orbán	Vizsgálat Jób pécsi püspök ellen	fehérvári órkanonok, domonkos perjel	1263. szeptember 19. RPR 18682. sz., RUIV. 1162. sz.
pilisi apát	IV. Orbán	Vizsgálat Jób pécsi püspök ellen	(Felicián) fehérvári órkanonok, domonkos perjel	1264. augusztus 21. RPR 19004. sz., RUIV. 2052. sz.
(István) pilisi apát ³¹	VIII. Bonifác	Az óbudai társaskáptalan pere a budai polgárokkal	-	1295. június 29. MREY II. 16. XVIII. sz., MNL OL DL 48
István pilisi apát ([Haab] váci püspök helyett)	VIII. Bonifác	A veszprémi püspökség és az esztergomi stefaniták pereskedése	(Pál) pécsi püspök, (Hermann) pannonhalmi apát	1299 előtt MREY II. 24. XXX. sz. (MREY IV. 312–313. CCXLVI. sz.)
(István) pilisi apát	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere a veszprémvölgyi apácakolostorral	(Szerafin) pozsonyi prépost, esztergomi scolasticus	1299. december 5.
(István) pilisi apát	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere a veszprémvölgyi apácakolostorral	Ciprianus esztergomi olvasókanonok, Szerafin pozsonyi prépost	RPR 24891. sz., MNL OL DL 1545 1301. december 10. előtt MREY II. 26. XXXIII. sz.
Pilisi perjelek				
pilisi perjel	III. Honorius	A veszprémi püspök és a pesti plébános pere	(Bereck) váci püspök, pilisi apát	1225. január 11. MNL OL DF 200 005
pilisi perjel	IX. Gergely	Pannonhalma és az esztergom-szenttamási prépostság pere	-	1230. március 7. előtt MNL OL DF 206 905, RPR 8497. sz.
pilisi perjel	IV. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma joghatósági vitája	pilisi apát, egri prépost	1247. augusztus 7. RPR 12641. sz.
pilisi konvent				

30 HERVAY 1984. 152.

31 HERVAY 1984. 152.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
pilisí konvent	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	(Mátyás) esztergomi érsek, pilisí apát	1240. november 15. RPR 10961. sz. RG IX. 5315. sz.
Szentgotthárdi apátok				
szentgotthárdi apát	III. Honorius	Pannonhalmi apátság és a fehérvári örka- nonok tizedpere	győri prépost, vasvári prépost	1218. március 20. RPR 5725. sz., RPO 1122. sz.
szentgotthárdi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	győri prépost, szentgotthárdi perjel	1219. március 28. RPR 6022. sz.
szentgotthárdi apát	III. Honorius	A királyság rendjének megőrzése	(Tamás) egri püspök, egresi apát	1222. december 15. RPR 6900. sz., RPO 4162. sz.
szentgotthárdi apát	III. Honorius	Pannonhalma és a veszprémi káptalan tizedpere	(Bereck) váci püspök, (Bertalan) pécsi püspök	1226. július 11. előtt MNL OL DF 206 885 (RPR 7284. sz.)
szentgotthárdi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és bizonyos zalai papok pereskedése	szentgotthárdi perjel, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1225. január 18. előtt RPR 7347. sz., RPO 5271. sz.
szentgotthárdi apát	III. Honorius	A veszprémi püspök és a fehérvári johanniták pereskedése	fehérvári prépost, nyitrai főesperes	1225. szeptember 15. RPR 7477. sz., RPO 5646. sz.
szentgotthárdi apát	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításá- nak kivizsgálása	(Gergely) győri püspök, tatai apát	1231. szeptember 30. MNL OL DF 206 912, RPR 8815. sz.
szentgotthárdi apát	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	közelebbről nem ismert bíró- társaival („Abbat S. Gothardi, et coiudicibus suis”) ³²	1232. december 23. előtt RPR 9061. sz., RG IX. 1008. sz.
szentgotthárdi apát	IV. Ince	Bánca nb. István megerősítése az eszter- gomi érseki székben	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, (Salamon) pannonhalmi apát	1243. július 7. RPR 11081. sz., RI IV. 11. sz.
szentgotthárdi apát	IV. Ince	A soproni főesperesség betöltése	Achilleus esztergomi prépost	1243. november 13. RPR 11173. sz., RI IV. 237. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
szenzgotthárdi apát	IV. Ince	Bánca nb. István megerősítése az esztergomi érseki székhelyben	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, (Salamon) pannonhalmi apát	1244. június 5. RPR 11413. sz.
szenzgotthárdi apát	IV. Ince	A veszprémi káptalan bizonyos világiakkal fennálló pereskedése	(Salamon) pannonhalmi apát	1244. december 30. MREV IV. 305. CCXL. sz.
szenzgotthárdi apát	Farkas fehérvári prépost (IV. Ince)	A veszprémi püspök és káptalan pereskedése az egyházmegye papságával	bélakúti apát, zirci perjel	1253. november 18. előtt MREV I. 134. CLXIII. sz.
szenzgotthárdi apát	IV. Ince vagy IV. Sándor	A veszprémi püspök és káptalan pereskedése az egyházmegye papságával	domonkos perjel, ferences <i>minister</i>	1260. május 4. előtt MREV IV. 309. CCXLIII. sz.
Szenzgotthárdi perjelek				
szenzgotthárdi perjel	III. Honorius	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	győri prépost, szenzgotthárdi apát	1219. március 28. RPR 6022. sz.
szenzgotthárdi perjel	III. Honorius	A veszprémi püspök és bizonyos zalai papok pereskedése	szenzgotthárdi apát, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1225. január 18. előtt RPR 7347. sz., RPO 5271. sz.
Szepesi apátok (Savnik)				
szepesi apát	IV. Ince	Az egri püspök pereskedése egyházmegyéje papságával	sárospataki domonkos perjel, szepesi Szt. Márton egyház prépostja	1245. augusztus 20. RPR 11821. sz. (RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.)
Toplicai apátok				
toplicai apát	IV. Ince	Az esztergomi érsek a fehérvári prépost és káptalan ellen emelt panaszanak kivizsgálása	(Olivér) szerémi püspök, (Salamon) pannonhalmi apát	1250. július 11. MNL OL DL 4815, RPR 14011. sz.
toplicai apát	IV. Orbán	Eventius, Bánca bíboros káplánjának beiktatása a zagrabi székesegyházban elnyert stallumba	(Smaragd) kalocsai érsek	1264. január 16. RPR 18784. sz., RU IV. 989. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Zirci apátok				
zirci apát	III. Ince	Kalán pécsi püspök és a dunaföldvári bencés monostor ellentéte	(János) csanádi püspök, (Boleszló) váci püspök	1199. január 30. RPR 583. sz., RI III. I. 541. (544.). sz.
zirci apát	III. Ince	A III. Sándor regisztrumát ért csonkítás ügyének kivizsgálása	(Ugrin) győri püspök	1199. január 30. RPR 584. sz., RI III. I. 537. (540.). sz.
zirci apát	III. Ince	A somogyvári apátválasztás ügye	(Simon) váradai püspök, (Péter) esztergomi prépost	1204. szeptember 14. RPR 2281. sz.
(Johannes Lemovicensis) zirci apát ³³	III. Ince	A johanniták és a győri püspök pereskedése	(Kalenda) veszprémi püspök	1208. március 7. MNL OL DF 277 957, RPR 3316. sz.
(Johannes Lemovicensis) zirci apát ³⁴	III. Ince	Margit hercegnőnek, III. Béla lányának a johanniták számára adott hagyatékának az ügye	(Kalenda) veszprémi püspök	1208. április 13. MNL OL DL 46, RPR 3369. sz.
(Johannes Lemovicensis) zirci apát	III. Honorius	A váci püspök elleni vizsgálat (erőszak)	(Róbert) veszprémi püspök, pilisi apát	1218. május 15. RPR 5795. sz., RPO 1280. sz.
(Guido) zirci apát ³⁵	III. Honorius	A zágrábi püspök és Pannonhalma tizedpere	esztergomi prépost, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1221. január 2. MNL OL DF 206 863, RPR 6466. sz.
zirci apát	III. Honorius	A Gottfried aradi prépost ellen elkövetett jogtalanságok kivizsgálása	(Tamás) egri püspök, pilisi apát	1222. január 21. RPR 6775. sz. RPO 3753. sz.
zirci apát	III. Honorius	A johanniták és Berzétemonostora pereskedése	fehérvári prépost, fehérvári örkanonok	1225. május 9. RPR 7404. sz., RPO 5469. sz.

33 HERVAY 1984. 213.

34 HERVAY 1984. 213.

35 HERVAY 1984. 213.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
zirici apát	III. Honorius	A veszprémi püspök pereskedése egyház-megyéje papságával	pilisi apát, somogyvári apát	1226 előtt MNL OL DF 200 625. CDH IX/7. 648. XII. sz.
zirici apát	III. Honorius	Pannonhalma és a veszprémi székeskáptalan tizedpere	„abbati de Boccon et coniuudicibus suis” ³⁶	1228. április 29. előtt RPR 8183. sz.
zirici apát	IX. Gergely	Primogenitus pápai alszerpap győri stá-lumának ügye	ismeretlen bírótársaival ³⁷	1230. május 14. előtt RPR 8554. sz. RG IX. 458. sz.
zirici apát	IX. Gergely	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	somogyvári apát, zirici perjel	1231. október 20. MNL OL DF 206 913, RPR 8822. sz., RG IX. 737. sz.
zirici apát	IX. Gergely	A zágrábi püspök és Pannonhalma tized-pere	tihanyi apát, rábaközi főesperes	1232. július 23. MNL OL DF 206 923, RPR 8977. sz., RG IX. 831. sz.
zirici apát	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításá-nak kivizsgálása	(Gergely) győri püspök, (Albert) aradi prépost	1235. november 17. MNL OL DF 206 959, RPR 10048. sz.
zirici apát	IX. Gergely	A Mihály fehérvári prépost ellen életvite-le miatt folyó eljárás	(Bertalan) veszprémi püspök, johannita perjel	1237. május 20. RPR 10366. sz., RG IX. 3697. sz.
zirici apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	johannita perjel, Lukács győri kanonok	1237. augusztus 28. RPR 10438. sz., RG IX. 3846. sz.
zirici apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	johannita perjel, Lukács győri kanonok	1237. szeptember 1. RPR 10440. sz., RG IX. 3852. sz.
zirici apát	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	johannita perjel, Lukács soproni főesperes	1238. július 28. RPR 10627. sz., RG IX. 4455. sz.
zirici apát	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pe-reskedése	tihanyi apát, zirici perjel	1240. február 18. MNL OL DF 206 990, RPR 10847. sz.

36 MREV I. 79, XCIII. sz.

37 „abbati de Becon et suis collegis” – ÁÚO I. 276. 164. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
zirci apát	IV. Ince	A veszprémi éneklőkönök panasza a kapornaki Szent Megváltó bencés monostor apátja és konventje ellen	zirci perjel	1245. augusztus 8. MREV I. 121. CXLII. sz.
zirci apát	IV. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma joghatósági vitája	zirci perjel, (Csépan) győri prépost	1245. szeptember 26. RPR 11910. sz.
zirci apát	IV. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma pereskedése bizonyos kápolnákat illetően	zirci perjel	1246. augusztus 13. MREV I. 124. CXLVI. sz.
zirci apát	IV. Ince	Évi 300 márika ezüst biztosítása Bánca nb. István számára az esztergomi egyház jövedelméből	(Favus) pannonhalmi apát	1254. április 1. RPR 15312. sz.
zirci apát	IV. Ince	Az esztergomi érsek és káptalan idézés alóli mentességének biztosítása	(János) pilisi apát	1254. október 2. RPR 15538. sz.
(Jakab) zirci apát ³⁸	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök és az esztergomi stefaniták pereskedése	-	1295. július 28. MREV II. 16. XIX. sz. és MREV IV. 312. CCXLV. sz.
(Jakab) zirci apát	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök és az esztergomi stefaniták pereskedése – felhatalmazás <i>excommunicatio</i> alkalmazására ³⁹	-	1295. július 28. MREV II. 16–17. XX. sz.
Zirci perjelek				
zirci perjel	IX. Gergely	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	zirci apát, somogyvári apát	1231. október 20. MNL OL DF 206 913, RPR 8822. sz., RG IX. 737. sz.
zirci perjel	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pereskedése	tihányi apát, zirci apát	1240. február 18. MNL OL DF 206 990, RPR 10847. sz.

38 HERVAY 1984. 214.

39 Ez meg is történt: MREV II. 20. XXV. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
zirci perjel	IV. Ince	A veszprémi éneklőkanonok panasza a kapormaki Szent Megváltó bencés monostor apátja és konventje ellen	zirci apát	1245. augusztus 8. MREV I. 121. CXLII. sz.
zirci perjel	IV. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma joghatósági vitája	zirci apát, (Cséppán) győri prépost	1245. szeptember 26. RPR 11910. sz.
zirci perjel	IV. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma pereskedése bizonyos kápolnákat illetően	zirci apát	1246. augusztus 13. MREV I. 124. CXLVI. sz.
zirci perjel	Farkas fehérvári prépost (IV. Ince)	A veszprémi püspök és káptalan pereskedése az egyházmegye papságával	szenztothárdi apát, belakúti apát	1253. november 18. előtt MREV I. 134. CLXIII. sz.

4. Kolduló- és más rendek méltóságviselői

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
Domonkos előljárók				
domonkos perjel	IV. Ince vagy IV. Sándor	A veszprémi püspök és káptalan pere az egyházmegye papságával	szenztothárdi apát, ferences <i>minister</i>	1260. május 4. előtt MREV IV. 309. CCXLIII. sz.
domonkos perjel	IV. Sándor	A veszprémi püspök és káptalan pere az egyházmegye papságával	ágotonos remeték perjele, ferences <i>minister</i>	1260. május 4. MREV IV. 309. CCXLIII. sz.
domonkos perjel	IV. Orbán	Vizsgálat Jób pécsi püspök ellen	fehérvári órkanonok, pilisi apát	1263. szeptember 19. RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz.
domonkos perjel	IV. Orbán	Vizsgálat Jób pécsi püspök ellen	pilisi apát, (Felicián) fehérvári órkanonok	1264. augusztus 21. RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.
fehérvári domonkos perjel	IV. Ince	A boszniai püspökség a kalocsai érsekség alá rendelésének feladata	(Artolf) győri püspök, egresi apát	1247. augusztus 26. RPR 12664. sz., RI IV. 3204. sz.
fehérvári domonkos perjel	IV. Miklós	A fehérvári prépostválasztás kivizsgálása	ferences gvárdián	1289. február 23. RPR 22885. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
sárospataki domonkos perjel	IV. Ince	Az egri püspök pere egyházmegyéje papságával	szepesi apát, szepesi Szt. Márton egyház prépostja	1245. augusztus 20. RPR 11821. sz. (RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.)
Ferences előjárók				
ferences <i>minister</i>	IV. Ince vagy IV. Sándor	A veszprémi püspök és káptalan pere az egyházmegye papságával	szentgotthárdi apát, domonkos perjel	1260. május 4. előtt MREV IV. 309. CCXLIII. sz.
ferences <i>minister</i>	IV. Sándor	A veszprémi püspök és káptalan pere az egyházmegye papságával	ágostonos remeték perjele, domonkos perjel	1260. május 4. MREV IV. 309. CCXLIII. sz.
fehérvári ferences gvardián	IV. Miklós	A fehérvári prépostválasztás kivizsgálása	fehérvári domonkos perjel	1289. február 23. RPR 22885. sz.
verőcei ferences gvardián	Fermói Fülöp (III. Miklós)	A zágrábi püspök panasza Lipovac és Verőce lakosai ellen	-	1280. szeptember 27. AÚO XII. 310-311. 258. sz.
Zsámbéki prépost				
zsámbéki prépost	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	vértesi apát, esztergom-szenttamási prépost	1236. szeptember 3. RPR 10237. sz., RG IX. 3317. sz.
Ágostonos remeték előjárói				
ágostonos remeték perjele	IV. Sándor	A veszprémi püspök és káptalan pere az egyházmegye papságával	ferences <i>minister</i> , domonkos perjel	1260. május 4. MREV IV. 309. CCXLIII. sz.

5. Lovagrendi előjárók

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
Johannita perjelek				
fehérvári johannita perjel	IX. Gergely	A Mihály fehérvári prépost ellen életvitele miatt folyó eljárás	(Bertalan) veszprémi püspök, zirci apát	1237. május 20. RPR 10366. sz., RG IX. 3697. sz.
fehérvári johannita perjel	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	zirci apát, Lukács gyóiri kanonok	1237. augusztus 28. RPR 10438. sz., RG IX. 3846. sz.

fehérvári johannita perjel	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	zirici apát, Lukács győri kanonok	1237. szeptember 1. RPR 10440. sz., RG IX. 3852. sz.
fehérvári johannita perjel	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	zirici apát, Lukács soproni főesperes	1238. július 28. RPR 10627. sz., RG IX. 4455. sz.
johannita perjel és testvérei	IV. Orbán	Mária királyné birtokainak biztosítása	-	1264. július 15. RPR 18978. sz., RUIV. 2761. sz.
johannita perjel és testvérei	IV. Orbán	Anna hercegnő birtokainak biztosítása	-	1264. július 15. RPR 18977. sz., RUIV. 2767. sz.
johannita perjel és testvérei	IV. Orbán	A magyarországi főpapok intése a IV. Béla családtagjainak tett adományainak tiszteletben tartására	-	1264. július 16. RPR 18983. sz., RUIV. 2770. sz.
Esztergomi stefanita magister				
esztergomi stefanita magister	IX. Gergely	Lukács érsek szentté avatási eljárása	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, cikádori apát,	1231. augusztus 28. RPR 8790. sz., RG IX. 714. sz.

6. Székes- és társaskáptaláni kanonokok, valamint főesperesek

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Budai prépost				
budai prépost	IX. Gergely	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	(Bereck) váci püspök, esztergom-szenttamási prépost	1235. november 22. RPR 10051. sz., RG IX. 2837. sz.
Budai őrkanonok				
budai őrkanonok	IX. Gergely	Vizsgálat Mihály fehérvári prépost ellen szimónia és a prépostság javainak hangyag kezelése miatt	(Henrik) veszprémi prépost, pilisi apát	1240. március 29. RPR 10861. sz., RG IX. 5126. sz.
Egri prépost				
egri prépost	IV. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma joghatósági vitája	pilisi apát, pilisi perjel	1247. augusztus 7. RPR 12641. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Esztergomi prépostok				
(Péter) esztergomi prépost ⁴⁰	III. Ince	A somogyvári apátválasztás ügye	(Simon) váradai püspök, zirci apát	1204. szeptember 14. RPR 2281. sz.
esztergomi prépost	III. Honorius	A pannonhalmi apátság pere Nagyhalom-Besenyő falu népével	győri prépost, győri főesperes	1218. november 23. MNL OL DF 206 859, RPR 5927. sz.
esztergomi prépost	III. Honorius	A zágrábi püspök és Pannonhalma tizedpere	(Guido) zirci apát, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1221. január 2. MNL OL DF 206 863, RPR 6466. sz.
(Achilleus) esztergomi prépost ⁴¹	IV. Ince	Benedek kalocsai érsek beiktatása hivatalába	(Csépan) győri prépost, esztergom-szentgyörgyi prépost	1243. július 15. RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz.
Achilles esztergomi prépost	IV. Ince	A soproni főesperesség betöltése	szengetothárdi apát	1243. november 13. RPR 11173. sz., RI IV. 237. sz.
(Fülöp) esztergomi prépost ⁴²	IV. Ince	A veszprémi püspök a budai Szűz Mária egyház tizedei, birtokai és jövedelmei miatt emelt panaszának kivizsgálása	-	1248. augusztus 18. MREV I. 126–127. Cl. sz.
(Gergely) esztergomi prépost ⁴³	IV. Orbán	Egy javadalom biztosítása	-	1264. április 30. RPR 18863. sz., RU IV. 1629. sz.
(András) esztergomi prépost ⁴⁴	IV. Márton	A fehérvári johannita konvent és Arnold kassai pap pereskedése	(Lodomér) esztergomi érsek, esztergomi éneklőknonok	1284. március 7. RPR 22110. sz.
Esztergomi kano-nokok				
esztergomi éneklőknonok	IV. Márton	A fehérvári johannita konvent és Arnold kassai pap pereskedése	(Lodomér) esztergomi érsek, (András) esztergomi prépost	1284. március 7. RPR 22110. sz.

40 C. TóTH 2019b. 19.

41 C. TóTH 2019b. 19.

42 C. TóTH 2019b. 19.

43 C. TóTH 2019b. 20.

44 C. TóTH 2019b. 21.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
esztergomi <i>scolasticus</i>	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere a veszprémvölgyi apácakolostorral	(István) pilis apát, (Szerafin) pozsonyi prépost	1299. december 5. RPR 24891. sz., MNL OL DL 1545.
Ciprianus esztergomi olvasókanonok ⁴⁵	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere a veszprémvölgyi apácakolostorral	pilisi apát, Szerafin pozsonyi prépost	1301. december 10. előtt MREV II. 26. XXXIII. sz.
Esztergomi főesperesek				
esztergomi főesperes	IV. Ince	A veszprémi püspök és a belakúti apátság joghatósági vitája	esztergom-szenttamási prépost, bakonybéli apát	1245. augusztus 27. MREV I. 122. CXLIII. sz.
Imre esztergomi főesperes ⁴⁶	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere az óbudai préposttal és káptalannal	Lodomér esztergomi érsek	1296. előtt ÁÚO V. 155. 100. sz.; ÁÚO V. 162. 105. sz.
Esztergom-szentgyörgyi prépost				
Esztergom-szentgyörgyi prépost	IV. Ince	Benedek kalocsai érsek beiktatása hivatalába	(Achilleus) esztergomi prépost, (Csépan) gyóri prépost	1243. július 15. RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz.
Esztergom-szenttamási prépostok				
(Ubalduš) esztergom-szenttamási prépost ⁴⁷	III. Honorius	A váci főesperes ellen emelt panaszok miatt elrendelt vizsgálat	(Jakab) nyitrai püspök, ⁴⁸ nyitrai főesperes	1222. december 15. RPR 6899. sz., RPO 4161. sz.
esztergom-szenttamási prépost	IX. Gergely	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	(Bereck) váci püspök, budai prépost	1235. november 22. RPR 10051. sz., RG IX. 2837. sz.
esztergom-szenttamási prépost	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	vértesi apát, zsámbéki prépost	1236. szeptember 3. RPR 10237. sz., RG IX. 3317. sz.

45 C. TÓTH 2019b. 29.

46 C. TÓTH 2019b. 52.

47 C. TÓTH 2019b. 61.

48 1223-tól adatolható, l. ZSOLDOS 2011a. 93.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízási ideje; forrás
(Ádám) választott nyitrai püspök, esztergom-szenttamási prépost	IV. Ince	Benedek váradi püspök Győr-be helyezése	Péter kalocsai kanonok, pápai alszerpap	1243. július 11. RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz.
esztergom-szenttamási prépost	IV. Ince	A veszprémi püspök és a belakúti apátság joghatósági vitája	bakonybéli apát, esztergomi főesperes	1245. augusztus 27. MREVI. 122. CXLIII. sz.
esztergom-szenttamási prépost	IV. Orbán	A pannonhalmi apátság, valamint a veszprémi püspök és káptalan tizedpere	váci püspök ⁴⁹ , (Jurkó) győri éneklókanonok	1261. október 5. RPR 18138. sz.
Fehérvári prépostok				
fehérvári prépost	III. Ince	A borsmonostori apátság és bizonyos világiak ellentétének kivizsgálása	(János) esztergomi érsek (Péter) győri püspök	1206. február 13. RPR 3008. és 3009. sz. MNL OL DL 43 és 44
(Tamás) fehérvári prépost ⁵⁰	III. Ince	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	(Péter) győri püspök, (János?) nyitrai püspök ⁵¹	1216. április 20. MNL OL DF 206 853, RPR 5102. sz.
fehérvári prépost	III. Honorius	Vizsgálat az ittebei monostor ügyében, ahol az apátot és a szerzeteseket hamis pénz verésén érték	(Simon/Sándor) váradi püspök	1219. október 29. RPR 6149. sz.
fehérvári prépost	III. Honorius	Az esztergomi prépost ellen felhozott vád (felségsértés) kivizsgálása	(Sándor) váradi püspök, (Bereck) váci püspök	1224. december 4. RPR 7326. sz., RPO 5200. sz.
fehérvári prépost	III. Honorius	A johanniták és Berzéteomonostora pere	zirci apát, fehérvári órikanonok	1225. május 9. RPR 7404. sz., RPO 5469. sz.
fehérvári prépost	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	pliszi apát, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1225. május 28. előtt RPR 7414. sz., RPO 5514. sz.
fehérvári prépost	III. Honorius	A veszprémi püspök és a fehérvári johanniták pereskedése	szenctgotthárdi apát, nyitrai főesperes	1225. szeptember 15. RPR 7477. sz., RPO 5646. sz.

49 Mátyas 1259-ben, míg Fülöp 1262-től adathozható. ZsolDOS 2011a. 97.

50 ZsolDOS 2011a. 107.

51 Üresedésben volt; I. ZsolDOS 2011a. 93.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Farkas (?) fehérvári prépost ⁵²	IV. Ince	A veszprémi püspök és káptalan pereskedése az egyházmegye papságával	-	1253. november 18. előtt MREV I. 134. CLXIII. sz.
fehérvári prépost	IV. Miklós	Nyulak-szigeti kolostor elidegenített javainak visszaszerzése	-	1290. július 7. MREV II. 12. XII. sz., MNL OL DL 1285
Fehérvári őrkánok				
fehérvári őrkánok	III. Honorius	Az esztergomi érsek és garamszentbenedeki apátság pereskedése	veszprémi főesperes, (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1221. március 11. MNL OL DL 96, RPR 6587. sz.
fehérvári őrkánok	III. Honorius	A johanniták és Berzétemonostora pere	zirci apát, fehérvári prépost	1225. május 9. RPR 7404. sz., RPO 5469. sz.
fehérvári őrkánok	IV. Orbán	Vizsgálat Jób pécsi püspök ellen	piliszi apát, domonkos perjel	1263. szeptember 19. RPR 18682. sz., RU IV. 1162. sz.
(Felicján) fehérvári őrkánok	IV. Orbán	Vizsgálat Jób pécsi püspök ellen	piliszi apát, domonkos perjel	1264. augusztus 21. RPR 19004. sz., RU IV. 2052. sz.
Fehérvári scolasticus				
fehérvári <i>scolasticus</i>	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták pere	nyitrai főesperes	1217. augusztus 27. RPR 5597. sz., RPO 709. sz.
Fehérvári főesperesek				
fehérvári főesperes	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	(Róbert) veszprémi püspök, (István) veszprémi prépost	1214. május 2. MNL OL DF 206 848, RPR 4918. sz.

52 Az oklevél kiadásában a Farcasius név szerepel, míg a Zsoldos Artila által összeállított archontológia szerint 1252 és 1254 között Hahót nb. Buzád fia Tamás volt a választott fehérvári prépost. Zsoldos 2011a. 111.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
fehérvári főesperes	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	(Péter) győri püspök, tihanyi apát	1216. május 14. MNL OL DF 206 855, RPR 5109. sz.
Győri prépostok				
győri prépost	III. Honorius	A pannonthalmi apátság és a fehérvári órkanonok tizedpere	szentgotthárdi apát, vasvári prépost	1218. március 20. RPR 5725. sz., RPO 1122. sz.
győri prépost	III. Honorius	A pannonthalmi apátság pere Nagyhalom-Besenyő falu népével	esztergomi prépost, győri főesperes	1218. november 23. MNL OL DF 206 859, RPR 5927. sz.
győri prépost	III. Honorius	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	szentgotthárdi apát, szentgotthárdi perjel	1219. március 28. RPR 6022. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost ⁵³	III. Honorius	A zágrábi püspök és Pannonhalma tizedpere	esztergomi prépost, (Guido) zirci apát	1221. január 2. MNL OL DF 206 863, RPR 6466. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	III. Honorius	Az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apátság pereskedése	veszprémi főesperes, fehérvári órkanonok	1221. március 11. MNL OL DL 96, RPR 6587. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	III. Honorius	A borsmonostori monostor megkárosítása	győri püspök, ⁵⁴ győri dékán	1223. március 11. MNL OL DL 105, RPR 7188. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	III. Honorius	A veszprémi püspök és bizonyos zalai papok pereskedése	szentgotthárdi apát, szentgotthárdi perjel	1225. január 18. előtt RPR 7347. sz., RPO 5271. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták tizedpere	fehérvári prépost, pilisi apát	1225. május 28. előtt RPR 7414. sz., RPO 5514. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	III. Honorius	Az aradi prépostválasztás körüli vita kivizsgálása	(Gergely) győri püspök	1225. szeptember 10. RPR 7476. sz., RPO 5638. sz.

53 C. Tóth – Horváth 2019. 15.

54 Üresedésben volt, l. ZsolDOS 2011a. 91.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Jakab) nyitrai püspök, (Gergely) győri püspök	1227. augusztus 21. MNL OL DF 206 891, RPR 8014. sz.
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	IX. Gergely	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	(Gergely) győri püspök, győri éneklőkönök	1227. szeptember 15. RPR 8034. sz. MNL OL DF 206 893
(Lád nb. Bulcsú) győri prépost	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Jakab) nyitrai püspök, (Gergely) győri püspök	1228. július 8. MNL OL DF 206 897, RPR 8233. sz.
győri prépost	IX. Gergely	A pannonhalmi és a pilisi apátságok tizedpere	(Gergely) győri püspök, győri éneklőkönök	1231. november 11. MNL OL DF 206 914, RPR 8831. sz.
(Csépnán) győri prépost ⁵⁵	IV. Ince	Benedek kalocsai érsek beiktatása	(Achileus) esztergomi prépost, esztergom-szentgyörgyi prépost	1243. július 15. RPR 11091. sz., RI IV. 19. sz.
(Csépnán) győri prépost	IV. Ince	A veszprémi püspök és Pannonhalma joghatósági vitája	zirci apát, zirci perjel	1245. szeptember 26. RPR 11910. sz.
(Karácsony) győri prépost ⁵⁶	VIII. Bonifác	A veszprémi püspökség és az esztergomi stefaniták pereskedése	-	1299 előtt MREV II. 24. XXX. sz.
Győri kanonokok				
János győri kanonok ⁵⁷	Egyed pápai káplán	Pannonhalma és Csák nb. Demeter pereskedése	tatai apát, zobori apát	1230. április CDS I. 264–265. 372. sz.
Lukács győri kanonok ⁵⁸	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	johannita perjel, zirci apát	1237. augusztus 28. RPR 10438. sz., RG IX. 3846. sz.
Lukács győri kanonok	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	johannita perjel, zirci apát	1237. szeptember 1. RPR 10440. sz., RG IX. 3852. sz.

55 C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 15.

56 C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 16.

57 C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 74.

58 C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 15., 79.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízási ideje; forrás
Lukács soprani főesperes	IX. Gergely	A csanádi püspök elleni eljárás a bizerei apátság megkárosítása miatt	Johannita perjel, zirci apát	1238. július 28. RPR 10627. sz., RG IX. 4455. sz.
Győri éneklőkano- nok				
győri éneklőkano- nok	III. Honorius	A pannonhalmi és a pilisi apátságok ti- zedpere	győri főesperes, lébényi apát	1218. január 22. RPR 5680. sz.
győri éneklőkano- nok	IX. Gergely	A veszprémi püspök és Pannonhalma tizedpere	(Lád nb. Bulcsú) győri prépost, (Gergely) győri püspök	1227. szeptember 15. RPR 8034. sz. MNL OL DF 206 893
győri éneklőkano- nok	IX. Gergely	A pannonhalmi és a pilisi apátságok ti- zedpere	(Gergely) győri püspök, győri prépost	1231. november 11. MNL OL DF 206 914, RPR 8831. sz.
(Jurkó) győri éneklő- kano- ⁵⁹	IV. Orbán	Pannonhalma és a csurgói johanniták tizedpere	ismeretlen bírótársak ⁶⁰	1261. szeptember 23. (október 5) RPR 18128. sz.
(Jurkó) győri éneklő- kano- nok	IV. Orbán	A pannonhalmi apátság, valamint a veszprémi püspök és káptalan tizedpere	váci püspök ⁶¹ , esztergom- szenttamási prépost	1261. október 5. RPR 18138. sz.
(Jurkó) győri éneklő- kano- nok	IV. Orbán	Pannonhalma és a fehérvári prépostság tizedpere	-	1261. október 5. RPR 18139. sz.
Győri dékán				
győri dékán	III. Honorius	A borsmonostori monostor megkárosí- tása	győri püspök, ⁶² (Lád nb. Bulcsú) győri prépost	1223. március 11. MNL OL DL 105, RPR 7188. sz.

59 C. Tóth – HORVÁTH 2019. 28.

60 „tuum etiam alius viris” – MREVI 1. 140. CLXXI. sz.

61 Mátyas 1259-ben, míg Fülöp 1262-től adatolható. ZsolDOS 2011a. 97.

62 Üresedésben volt; l. ZsolDOS 2011a. 91.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
Győri thesaurariusok				
győri <i>thesaurarius</i>	IV. Ince	A boszniai püspökség a kalocsai érsekség alá rendelése	(Salamon) pannonhalmi apát, veszprémi főesperes	1246. július 19. RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz.
Győri főesperesek				
győri főesperes	III. Honorius	Pannonhalma és a pilisi monostor tizedpere	győri éneklókanonok, lébényi apát	1218. január 22. RPR 5680. sz.
győri főesperes	III. Honorius	A pannonhalmi apátság pere Nagyhalombesenyő falu népével	esztergomi prépost, győri prépost	1218. november 23. MNL OL DF 206 859, RPR 5927. sz.
Honti főesperes				
(Albeus) honti főesperes ⁶³	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pereskedése	(Jakab) nyitrai püspök, rábaközi főesperes	1232. július 15. előtt MNL OL DF 206 920, RPR 8968. sz.
Nyitrai főesperesek				
nyitrai főesperes	III. Honorius	Pannonhalma és a johanniták pereskedése	fehérvári <i>scolasticus</i>	1217. augusztus 27. RPR 5597. sz., RPO 709. sz.
nyitrai főesperes	III. Honorius	A váci főesperes ellen emelt panaszok miatt elrendelt vizsgálat	(Jakab) nyitrai püspök, ⁶⁴ (Ubaldu) esztergomszenttamási prépost	1222. december 15. RPR 6899. sz., RPO 4161. sz.
nyitrai főesperes	III. Honorius	A veszprémi püspök és a fehérvári johanniták pereskedése	szentgotthárdi apát, fehérvári prépost	1225. szeptember 15. RPR 7477. sz., RPO 5646. sz.
Pécsi prépost				
pécsi prépost	IX. Gergely	Kálmán herceg és a szlavóniai templomsok pereskedése	(Bertalan) pécsi püspök, cikádori apát	1236. július 30. RPR 10216. sz., RG IX. 3255. sz.

63 C. Tóth 2019b. 80.

64 1223-tól adathozható, I. Zsoldos 2011a. 93.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Pesti főesperes				
pesti főesperes	III. Honorius	Pannonhalma és veszprémi káptalan tizedpere	(Bereck) váci püspök, pilisi apát	1226. július 11. MNL OL DF 206 885, (RPR 7284. sz.)
Poszonyi prépostok				
(Szerafin) poszonyi prépost ⁶⁵	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere a veszprémvölgyi apácakolostorral	(István) pilisi apát, esztergomi scolasticus	1299. december 5. RPR 24891. sz., MNL OL DL 1545
Szerafin poszonyi prépost	VIII. Bonifác	A veszprémi püspök pere a veszprémvölgyi apácakolostorral	Ciprianus esztergomi olvasókanonok, pilisi apát	1301. december 10. előtt MREV II. 26. XXXIII. sz.
Rábaközi főesperesek				
rábaközi főesperes	III. Ince	Az esztergomi érsek és Pannonhalma tizedpere	(Péter) győri püspök, tihanyi apát	1215. május 6. MNL OL DF 206 851, RPR 4978. sz.
rábaközi főesperes	IX. Gergely	Pannonhalma és a somogyi papság pere	(Jakab) nyitrai püspök, (Albeus) honti főesperes	1232. július 15. előtt MNL OL DF 206 920, RPR 8968. sz.
rábaközi főesperes	IX. Gergely	A zágrábi püspök és Pannonhalma tizedpere	tihanyi apát, zirci apát	1232. július 23. MNL OL DF 206 923, RPR 8977. sz., RG IX. 831. sz.
Somogyi főesperes				
Genitus somogyi főesperes	IV. Ince	Stallum biztosítása Johannes Buxius, a piacenzai püspök káplánja számára valamely magyar egyházban	-	1253. február 8. RPR 14871. sz., RI IV. 6716. sz.
Szentendrei főesperes				
szentendrei főesperes	III. Honorius	A zágrábi püspök és Pannonhalma pere	vértresi apát, (Péter?) bakonybéli apát	1226. július 4. RPR 7598. sz., RPO 6010. sz.

65 Az ugyanazon ügyben később kelt megbízás alapján.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
Szepeshelyi prépostok				
szepesi Szt. Márton egyház prépostja	IV. Ince	Az egri püspök pereskedése egyházmegyéje papságával	szepesi apát, sárospataki domonkos perjel	1245. augusztus 20. RPR 11821. sz. (RPR 15821. sz., RA IV. 435. sz.)
Szepeshelyi prépost	VIII. Bonifác	A jászói apátság birtokainak biztosítása	-	1297. március 12. RPR 24485. sz.
Váci prépostok				
váci prépost	III. Honorius	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apátság joghatósági vitája	(Bereck) váci püspök, egresi apát	1222. június 21. RPR 6862. sz., RPO 4048. sz.
váci prépost	III. Honorius	A veszprémi püspök és pesti plébános pereskedése	váci éneklőkanonok, váci iskolás kanonok	1225. január 11. előtt MNL OL DF 200 005
Váci éneklőkanonok				
váci éneklőkanonok	III. Honorius	A veszprémi püspök és a pesti plébános pereskedése	váci prépost, váci iskolás kanonok	1225. január 11. előtt MNL OL DF 200 005
Váci scolasticus				
váci iskolás kanonok	III. Honorius	A veszprémi püspök és a pesti plébános pereskedése	váci prépost, váci éneklőkanonok	1225. január 11. előtt MNL OL DF 200 005
Váci kanonokok				
Bartholomeus de Campania, váci kanonok	IV. Ince	Az aquinói püspök követelése a győri püspökkel szemben	pannonhalmi perjel, pannonhalmi alperjel	1252. szeptember 2. RPR 14705.
Vasvári prépostok				
vasvári prépost	III. Ince	Róbert veszprémi püspöknek a csepel-szigeti Szent Ábrahám kolostorral fennálló pere	(Péter) győri püspök, tihanyi apát	1212. január 26. MNL OL DF 200 003, RPR 4631. sz.
vasvári prépost	III. Honorius	A pannonhalmi apátság és a fehérvári örkanonok tizedpere	győri prépost, szentgotthárdi apát	1218. március 20. RPR 5725. sz., RPO 1122. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
Veszprémi prépostok				
(István) veszprémi prépost ⁶⁶	III. Ince	Az esztergomi érsek és pannonhalmi apát tizedpere	(Róbert) veszprémi püspök, fehérvári főesperes	1214. május 2. MNL OL DF 206 848, RPR 4918. sz.
(Kázmér) veszprémi prépost ⁶⁷	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita	(Bertalan) pécsi püspök, pécsváradi apát	1236. augusztus 25. RPR 10232. sz., RG IX. 3304. sz.
(Kázmér) veszprémi prépost	IX. Gergely	A váradi püspökválasztási vita, Primogenitus anyagi támogatása	(Bertalan) pécsi püspök, pécsváradi apát	1236. augusztus 28. RPR 10234. sz., RG IX. 3307. sz.
(Henrik) veszprémi prépost ⁶⁸	IX. Gergely	Vizsgálat Mihály fehérvári prépost ellen szimónia és a prépostság javainak hangyag kezelése miatt	piliszi apát, budai órkanonok	1240. március 29. RPR 10861. sz., RG IX. 5126. sz.
Veszprémi főesperesek				
veszprémi főesperes	III. Honorius	Az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apátság pere	(Lád nb. Bulcsú) győri prépost, fehérvári órkanonok	1221. március 11. MNL OL DL 96, RPR 6587. sz.
veszprémi főesperes	IV. Ince	A boszniai püspökség a kalocsai érsekség alá rendelése	(Salamon) pannonhalmi apát, győri <i>thesaurarius</i>	1246. július 19. RPR 12233. sz., RI IV. 2034. sz.
Trencsényi főesperes				
trencsényi főesperes	IX. Gergely	Vizsgálat Fábián <i>miles</i> ellen	(Jakab) nyitrai püspök, zobori apát	1235. március 15. MNL OL DF 206 951, RPR 9860. sz.
Aradi prépostok				
(Gottfried) aradi prépost ⁶⁹	III. Honorius	A váradi püspök kényszerítése a rá kiszabott kártérítés megfizetésére	egresi apát, egresi perjel	1220. december 15. RPR 6443. sz.

66 KARLINSZKY 2014. 94.; KARLINSZKY 2022. 19.

67 KARLINSZKY 2014. 95.; KARLINSZKY 2022. 19.

68 KARLINSZKY 2014. 95.; KARLINSZKY 2022. 20.

69 L. KOVÁCS ISTVÁN 2018. 159.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természetete	Bíróársak	A megbízás ideje; forrás
(Albert) aradi prépost ⁰	IX. Gergely	A németújvári monostor megkárosításának kivizsgálása	(Gergely) győri püspök, zirci apát	1235. november 17. MNL OL DF 206 959, RPR 10048. sz.
Bácsi prépostok				
bácsi prépost	IX. Gergely	Az esztergomi érsek és a garamszentbenedeki apát joghatósági vitája	(Lád nb. Bulcsú) csanádi püspök, bélakúti apát	1235. szeptember 17. MNL OL DL 201, RPR 10015. sz., RG IX. 2767. sz.
Bácsi főesperesek				
bácsi főesperes	IX. Gergely	Az esztergomi érsek és az aradi prépost joghatósági ellentéte	bélakúti apát, pilisi apát	1235. szeptember 26. RPR 10024. sz., RG IX. 2785. sz.
Bethlemi prépostok				
bethlemi prépost	IX. Gergely	Az erdélyi püspök Barcaság feletti joghatósági igényeinek kivizsgálása	(Tódor) a kunok püspöke, csanádi prépost	1235. november 13. RPR 10045. sz., RG IX. 2827. sz.
bethlemi prépost	IX. Gergely	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apát joghatósági vitája	(Tódor) a kunok püspöke, csanádi prépost	1235. december 18. RPR 10068. sz., RG IX. 2882. sz.
Csanádi prépostok				
csanádi prépost	IX. Gergely	Az erdélyi püspök Barcaság feletti joghatósági igényeinek kivizsgálása	(Tódor) a kunok püspöke, bethlemi prépost	1235. november 13. RPR 10045. sz., RG IX. 2827. sz.
csanádi prépost	IX. Gergely	Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apát joghatósági vitája	(Tódor) a kunok püspöke, bethlemi prépost	1235. december 18. RPR 10068. sz., RG IX. 2882. sz.
Csázmái prépost				
Jakab csázmái prépost	Fermói Fülöp (III. Miklós)	A zágrábi püspök panasza Lipovac és Verőce lakosai ellen	-	1280. szeptember 6. ÁÚO XII. 307. 253. sz.

Delegált bíró	Megbízó	Az ügy természete	Bírótársak	A megbízás ideje; forrás
Hajszentlőrinci prépost				
hajszentlőrinci prépost	IX. Gergely	Vizsgálat a boszniai püspök ellen szimónia és az eretnekek támogatásának vádjá miatt	(Csák nb. Ugrin) kalocsai érsek, (István) zágrábi püspök	1232. június 5. MNL OL DF 206 921, RPR 8942. sz.
Kalocsai kanonokok				
(Jakab ⁷¹) kalocsai prépost	III. Ince	R. szebeni prépost megválasztásának megerősítése	(Berthold) kalocsai érsek	1211. január 18. RPR 4364. sz., RI III. XIV. 153. sz.
Péter kalocsai kanonok, pápai alszerpap ⁷²	IV. Ince	Benedek váradi püspök Győrbe helyezése	(Ádám) választott nyitrai püspök	1243. július 11. RPR 11084. sz., RI IV. 9. sz.
Váradi prépost				
váradi prépost	IX. Gergely	A váralmási monostor védelmezése	Erdélyi Szent János monostor apátja, Cubis apátja (váradi em.)	1238. február 11. RPR 10518. sz., RG IX. 4077. sz.

71 C. Tóth 2019a. 82.; RI III. XIV. 153. sz.

72 L. a 6. fejezetet.

IRODALOMJEGYZÉK

Források

- ÁÚO *Árpádkori új okmánytár.* I–XII. Közzé teszi WENZEL Gusztáv. Pest – Budapest, 1860–1874.
- Cameralia *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536). I: Obligationes, Solutiones.* Szerk. † LUKCSICS József – TUSOR Péter – FEDELES Tamás. Budapest – Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae I/9.)
- CDCDS *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae.* I–XV. Ed. SMIČIKLAS, Tadija. Zagrabiae, 1904–1934.
- CDH *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis.* I–XI. Ed. FEJÉR, Georgius. Budae, 1829–1844.
- CDHA *Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I. (1301–1321).* Ed. NAGY Imre. Budapest, 1878.
- CDS *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae.* I–II. Ed. MARSINA, Richard. Bratislava, 1971–1987.
- CDSaxoniae *Codex diplomaticus Saxoniae Regiae. Zweiter Hauptteil. 1. Band. Urkunden des Hochstifts Meissen Band I.* Hrsg. GERSDORF, Ernst Gotthelf. Leipzig, 1864.
- CFH *Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCXI. I–IV.* Ed. GOMBOS, Franciscus Albinus. Budapest, 1937–1943.
- CGOH *Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem.* 4 vols. Ed. DELAVILLE LE ROULX, Joseph. Paris, 1894–1906.
- CHENEY 1967 *The letters of Pope Innocent III (1198–1216) concerning England and Wales. A calendar with an appendix of texts.* Ed. CHENEY, Christopher R. – CHENEY, Mary G. Oxford, 1967.
- CIC *Corpus Iuris Canonici 2. Decretalium Collectiones Decretales Gregorii P. IX., Liber Sextus Decretalium Bonifacii P. VIII., Clementis P. V. Constitutiones, Extravagantes tum Viginti Ioannis P. XXII. tum Communes.* Editio Lipsiensis Secunda post Aemilii Ludouici Richteri. Curas ad Librorum Manu Scriptorum et Editionis Romanae Fidem Recognouit et Adnotatione Critica instruxit Aemilius FRIEDBERG. Graz, 1955.

- Correspondence Correspondence Relating to Margaret's Medieval Canonization Attempts. 2. Mandate of Pope Innocent V to the Canons Umberto Bianchi and de la Corra [May 14, 1276], 3. Mandate of Pope Innocent V to the Canons Umberto Bianchi and de la Corra [May 25, 1276]. In: *Legenda Vetus, Acta Processus Canonizationis et Miracula Sanctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend, Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Ed. CSEPREGI, Ildikó – KLANICZAY, Gábor – PÉTERFI, Bence. Translated by CSEPREGI, Ildikó – FLANIGAN, Clifford – PERRAUD, Louis. Budapest – New York, 2018. (Central European Medieval Texts 8.)
- DEC *Decrees of the Ecumenical Councils*. Ed. TANNER, Norman P. London – Washington DC, 1990.
- DHA *Diplomata Hungariae antiquissima I. (ab anno 1000 usque ad annum 1131)*. Edendo operi praefuit GYÖRFFY, Georgius. Budapest, 1992.
- DIS *Decretales ineditae saeculi XII*. Ed. HOLTZMANN, Walter. Ed. et rev. CHODOROW, Stanley – DUGGAN, Charles. Città del Vaticano, 1982. (Monumenta Iuris Canonici Series B: Corpus Collectionum 4.)
- EO *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. I–IV. (1023–1372). Regesztákban jegyzetekkel közléteszi: JAKÓ Zsigmond – HEGYI Géza – W. KOVÁCS András. Budapest, 1997–2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 26., 40., 47., 53.)
- HO *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*. Szerk. NAGY, Imre et alii, Győr – Budapest, 1865–1891.
- ÍFMT *Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről*. Szerk. THOROCZKAY Gábor. Szeged, 2018. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 28.)
- Master Roger *Anonymus and Master Roger. Anonymus, notary of King Béla: The Deeds of the Hungarians. Edited, translated and annotated by Martyn Rady and László Veszprémy. Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament upon the Destruction of the Kingdom of Hungary by the Tatars*. Translated and annotated by BAK, János M. and RADY, Martyn. General editor: BAK, János M. Budapest – New York, 2010. (Central European Medieval Texts 5.)
- MDE *Monumenta Hungariae historica. Acta Extera – Magyar diplomacizai emlékek az Anjou-korból*. I–III. Ed. WENZEL, Gusztáv. Budapest, 1874–1876.
- MES *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. I–III. Ed. Knauz, Ferdinandus. Strigonii, 1874–1924. IV. Ed. DRESKA, Gabriel – ÉRSZEGI, Geysa – HEGEDŰS, Andreas – NEUMANN, Tiburcius – SZOVÁK, Cornelius – TRINGLI, Stephanus, Strigonii – Budapestini, 1999.

- MNL OL DF *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mohács előtti gyűjtemény. Diplomatikai Fényképgyűjtemény.*
- MNL OL DL *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Mohács előtti gyűjtemény. Diplomatikai Levéltár.*
- MREV *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára. I–IV. Ed. FRAKNÓI Vilmos – LUKCSICS József. Budapest, 1896–1907.*
- MVHH *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series prima tomus primus. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Vatikáni magyar okirattár, Első sorozat, első kötet. A pápai tizedszedők számadásai, 1281–1375. (A reprint kiadást gondozta: VÁRSZEGI Asztrik – ZOMBORI István. Budapest, 2000.)*
- PiF 8 *Papsturkunden in Frankreich. Bd. 8: Diözese Paris: 1: Urkunden und Briefsammlungen der Abteien Sainte-Geneviève und Saint-Victor. Hrsg. LOHRMANN, Dietrich. Berlin, 1989.*
- RA *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/1. Ed. Szentpétery, Emericus. Budapest, 1923–1943. II/2–4. Manuscriptis Emericus Szentpétery adhibitis et completis critice digessit BORSA, Iván. SZENTPÉTERY Imre kéziratának felhasználásával szerk. BORSA Iván. Budapest, 1961–1987.*
- RA IV *Les registres d’Alexandre IV. Ed. BOUREL DE LA RONCIÈRE, Charles – DE LOYE, Joseph – COULON, Auguste Paris, 1901–1953.*
- RB VIII *Les registres de Boniface VIII. Ed. DIGARD, Georges et alii, Paris, 1884–1935.*
- RC IV *Les Registres de Clément IV, 1265–1268. Ed. JOURDAIN, Édouard. Paris, 1945.*
- RD *Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és a királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. – Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette ZSOLDOS Attila. Budapest, 2008.*
- Régi és új oklevelek *Régi és új oklevelek Árpád-házi Margit szentté avatásának történetéhez (1272–1467). Közzé teszi Péterfi Bence. In: Az első 300 év Magyarországon és Európában: A Domonkos-rend a középkorban. Szerk. CSURGAI HORVÁTH József. Székesfehérvár, 2017. 305–335.*
- RG IX *Les registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape publiées et analysées d’après les manuscrits originaux du Vatican par AUVRAY, Lucien. I–IV. Paris, 1890–1955.*
- RG X *Les Registres de Grégoire X, 1272–1276, et de Jean XXI, 1276–1277. Ed. GUIRAUD, Jean – CADIER, Léon. Paris, 1892–1960.*
- RH IV *Les registres d’Honorius IV. Ed. PROU, Maurice. Paris, 1888.*

- RI III *Die Register Innocenz' III.* Band I–XIV. Ed. HAGENEDER, Othmar et al. Graz et al., 1964–2018.
- RI IV *Les registres d'Innocent IV.* I–IV. Ed. BERGER, Élie. Paris, 1881–1919.
- RJ XXI *Les Registres de Grégoire X, 1272–1276, et de Jean XXI, 1276–1277.* Ed. GUIRAUD, Jean – CADIER, Léon. Paris, 1892–1960.
- RM IV *Les registres de Martin IV (1281–1285).* Ed. OLIVIER-MARTIN, François. Paris, 1901–1935.
- RN III *Les registres de Nicolas III (1277–1280).* Ed. GAY, Jules. Paris, 1898–1932.
- RN IV *Les registres de Nicolas IV.* Ed. LANGLOIS, Ernest. Paris, 1886–1893.
- RPO *I Regesti del Pontefice Onorio III. Dall' anno 1216 all' anno 1227.* I–II. Ed. PRESSUTTI, Pietro. Roma, 1884–1885.
- RPR *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV.* I–II. Ed. POTTHAST, August. Berolini, 1874.
- RU IV *Les registres d'Urbain IV (1261–1264).* Ed. GUIRAUD, Jean. Paris, 1899–1929.
- SRH *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery, socii operis erant I. BALOGH [et al.], Budapest, 1937–1938 (Reprint: Ed. SZOVÁK Kornél – VESZPRÉMY László. Budapest, 1999.)
- THOMAE
SPALATENSIS *Thomae Spalatensis: Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum.* Ed. PERIĆ, Olga – KARBIĆ, Damir – MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana – SWEENEY, James Ross. Budapest – New York, 2006. (Central European Medieval Texts 4.)
- UB *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Bd 2: Die Urkunden von 1271 bis 1301.* Hrsg. LINDECK-POZZA, Irmtraut. Graz – Köln, 1965.; *Bd. 3: Die Urkunden von 1301 bis 1327 mit Nachträgen von 1233 bis 1301.* Hrsg. LINDECK-POZZA, Irmtraut. Graz – Köln, 1975.; *Bd. 4: Die Urkunden von 1328 bis 1342 mit Nachträgen von 1284 bis 1318.* Hrsg. LINDECK-POZZA, Irmtraut. Graz – Köln, 1985.
- UGDS *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen.* I–VII. Ed. ZIMMERMANN, Franz – WERNER, Carl – GÜNDISCH, Gustav. Hermannstadt – Bukarest, 1892–1981.
- VMHH *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia.* I–II. Ed. THEINER, Augustinus. Romae, 1859–1860.
- VMP *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentium finitimarum historiam illustrantia.* I. Ed. THEINER, Augustinus. Romae, 1860

- VMS *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, maximam partem nondum edita, ex tabulariis vaticanis deprompta, collecta, ac serie chronologica disposita.* I–II. Ed. THEINER, Augustinus. Romae, 1863–1875.

Felhasznált szakirodalom

- ALBERZONI – MONTAUBIN 2014 *Legati, delegati e l'impresa d'Oltremare (secoli XII–XIII) / Papal Legates, Delegates and the Crusades (12th–13th Century).* *Atti del Convegno internazionale di studi Milano, Università Cattolica del Sacro Cuore, 9–11 marzo 2011.* Ed. ALBERZONI, Maria Pia – MONTAUBIN, Pascal. Turnhout, 2014.
- ALBERZONI – ZEY 2012a *Legati e delegati papali; profili, ambiti d'azione e tipologie di intervento nei secoli XII–XIII.* Ed. ALBERZONI, Maria Pia – ZEY, Claudia. Milano, 2012.
- ALBERZONI – ZEY 2012b ALBERZONI, Maria Pia – ZEY, Claudia: Legati e delegati papali (secoli XII–XIII): stato della ricerca e questioni aperte. In: *ALBERZONI – ZEY 2012a.* 3–27.
- ALBERZONI 2010 ALBERZONI, Pia Maria: Quia causa ipsa non poterat apud sedem apostolicam terminan. Innocenzo III e la controversia tra monaci e canonici di S. Ambrogio a Milano. In: *Päpste, Privilegien, Provinzen: Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag.* Hrsg. GIESSAUF, Johannes. Wien – München – Oldenbourg, 2010. 17–40.
- ALMÁSI 1988 ALMÁSI Tibor: Megjegyzések Rogerius magyarországi méltóságviseléséhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominate. Acta Historica* 86. (1988), 9–14.
- ALMÁSI 1993 ALMÁSI Tibor: Egy ciszterci bíboros a pápai világhatalom szolgálatában. Pecorari Jakab magyarországi legációja. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 5. (1993), 129–141.
- ALRAUM 2017 ALRAUM, Claudia: Egységesítés az ítélkezés által – Észrevételek a pápai kiküldött bírók apuliai tevékenységéhez 1189 előtt. *Aetas* 32. (2017:3), 5–16.
- ALRAUM 2022 ALRAUM, Claudia: *Wege der Integration Das Papsttum und die lateinische Kirche Apuliens in normannischer Zeit.* Stuttgart, 2022. (Histroische Forschungen 31.)
- ANČIĆ 2019 ANČIĆ, Mladen: L'abiura di Bilino Polje nel contesto europeo dell'epoca. In: *Giovanni da Casamari in Dalmazia e Bosnia.* A cura di VESELIC, Nenad. Roma, 2019. 127–148.
- BÁCSATYAI 2015 BÁCSATYAI Dániel: Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései. *Századok* 149. (2015), 263–299.

- BÁCSATYAI 2017 BÁCSTYAI Dániel: II. András angliai követei *Történelmi Szemle* 59. (2017), 621–632.
- BÁCSATYAI 2018 BÁCSTYAI Dániel: Személyi összeköttetések a Curia Romana és a magyar egyház között a 13. század közepén. Pármai Albert és Bánca István. *Történelmi Szemle* 60. (2018), 299–323.
- BÁCSATYAI 2020a BÁCSTYAI Dániel: IV. Béla és István ifjabb király beháborújának időrendje. *Századok* 154. (2020), 1047–1082.
- BÁCSATYAI 2020b BÁCSTYAI Dániel: Válasz Zsoldos Attila kritikai észrevételeire. *Századok* 154. (2020), 1345–1354.
- BÁCSATYAI 2021 BÁCSTYAI Dániel: Bolgár-magyar háborúk az 1250-1260-as években. *Századok* 155. (2021), 1025–1054.
- BALOGH 1997 BALOGH Elemér: Bevezetés. In: BÓNIS György: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon*. Szerk. BALOGH Elemér. Szeged, 1997. 9–12.
- BARABÁS 2012 BARABÁS Gábor: Enoch domonkos szerzetes és Cognoscens esztergomi olvasókanonok bírói működése az 1230-as években. Adalékok a pápai kiküldött bíróság magyarországi történetéhez. In: „*Köztes-Európa*” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2012. 59–70.
- BARABÁS 2013a BARABÁS Gábor: A pápai kiküldött bíraskodás Magyarországon a kezdetektől a 13. század közepéig. *Történelmi Szemle* 55. (2013), 175–199.
- BARABÁS 2013b BARABÁS, Gábor: Der Einfluss der Papsturkunden auf die Schreiben der päpstlichen delegierten Richter in Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* VII. (2013), 19–37.
- BARABÁS 2013c BARABÁS Gábor: „Et maxime mediante viro venerabili”. Pápai legátusok Magyarországon a 13. század első felében. A pápai képviselő fogalmi-jogi tipológiájához. In: *Kor-szak-határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800)*. Szerk. FEDELES Tamás – FONT Márta – KISS Gergely. Pécs, 2013. 59–74.
- BARABÁS 2014 BARABÁS, Gábor: *Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (ca. 1198– ca. 1241). Päpstliche Einflussnahme – Zusammenwirken – Interessengegensätze*. Wien, 2014. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien VI.)
- BARABÁS 2015a BARABÁS Gábor: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét*. Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5.)

- BARABÁS 2015b BARABÁS Gábor: A pápai kiküldött bíróság és a szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében. A kezdetektől a 13. század közepéig. In: *Szerzetesrendek a veszprémi egyházmegyében. A Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán 2014. augusztus 27–28-án rendezett konferencia előadásai*. Szerk. KARLINSZKY Balázs. Veszprém, 2015. 9–26.
- BARABÁS 2015c BARABÁS Gábor: A pápai írásbeliség hatása a magyarországi kiküldött bírók okleveles gyakorlatára a 13. század első felében. *Per Aspera Ad Astra* 2. (2015), 11–33.
- BARABÁS 2017a BARABÁS, Gábor: Papal Chaplain and Subdeacon Egidius. Judge Delegate and Legate in Hungary at the Same Time? *Istraživanja, Journal of Historical Researches* 28. (2017), 69–85.
- BARABÁS 2017b BARABÁS Gábor: Kálmán szlavón herceg és IX. Gergely pápa. Magyar királyi herceg az Apostoli Szentszék szolgálatában? *Aetas* 32. (2017:3), 36–51.
- BARABÁS 2017c BARABÁS Gábor: Eretnekek, kalózok és legátusok. A boszniai eretnekség, a Magyar Királyság és a pápák a 13. század elején, *Világtörténet* 7. (39.) (2017), 5–32.
- BARABÁS 2018 BARABÁS Gábor: Pápai káplánok a 13. századi Magyarországon. Szentszéki megbízások és helyi karrierok. *Történelmi Szemle* 60. (2018), 97–118.
- BARABÁS 2019a BARABÁS Gábor: A pápai Kúria klerikusai és a Magyar Királyság a 14. században. In: *Évszázadok forgatagában. Keresztényüldözés – Krisztianizáció – Egyház*. Szerk. FAZEKAS Ferenc – FEDELES Tamás – NAGY Levente. Pécs, 2019. 31–53. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 9.)
- BARABÁS 2019b BARABÁS Gábor: Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi. In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. Szerk. Kiss Gergely. Pécs, 2019. 93–115. (DeLegatOnline Könyvek 1.)
- BARABÁS 2019c BARABÁS Gábor: Egyed pápai káplán. Delegált bíró legátusi szerepben? In: *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. FEDELES Tamás – HUNYADI Zsolt. Szeged – Debrecen, 2019. 57–76. (Fontes et Libri 4.)
- BARABÁS 2020 BARABÁS Gábor: „nos tuis supplicationibus inclinati, auctoritate tibi presentium indulgemus” IV. Ince pápa és a szentszéki küldöttbírórendszerének magyarországi visszaszorulása a 13. század közepén. *Aetas* 35. (2020:2), 126–141
- BARABÁS 2021a BARABÁS Gábor: A pápaság és a kánoni választások a 13. századi magyar egyházban. *Századok* 155. (2021), 517–546.
- BARABÁS 2021b BARABÁS Gábor: „super hiis inquiratis diligenter rei veritatem”. Hierarchia és egyházfegyelem – Adalékok a középkori pápai küldöttbírórendszer magyarországi történetéhez. *Pontes* 4. (2021), 95–109.

- BARABÁS 2022a BARABÁS Gábor: „*ipsius ducis et prefati regis*”. A magyar királyi család és a pápai küldöttbíróság a tatárjárástól a 13. század végéig. In: *Ruscia – Hungaria – Europa: Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel – BARABÁS Gábor – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2022. 49–64.
- BARABÁS 2022b BARABÁS Gábor: A sohasem volt pápai követek: Új szempontok a 14. századi krónikakompozíció 187. fejezetének értelmezéséhez. *Századok* 156. (2022), 691–716.
- BÁRÁNY 2013a BÁRÁNY Attila: Courtenay Róbert latin császár Magyarországon. In: *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*. Szerk. GYÖRKÖS Attila – KISS Gergely. Debrecen, 2013. 153–180. (*Speculum Historiae Debreceniense* 13.)
- BÁRÁNY 2013b BÁRÁNY Attila: II. András és a Latin Császárság. *Hadtörténelmi Közlemények* 126. (2013), 461–480.
- BÁRÁNY 2020 BÁRÁNY Attila: Magyarország és Anglia az európai politikában az 1290-es években. In: *Kultúra, művelődés, agrárium. Emlékkönyv ifj. Barta János 80. születésnapjára*. Szerk. PAPP Klára – BÁRÁNY Attila – KEREPESZKI Róbert – PALLAI László. Debrecen, 2020. 45–74. (*Speculum Historiae Debreceniense* 29.)
- BASIĆ 2006 BASIĆ, Ivan: O pokušaju ujedinjenja zagrebačke i splitske crkve u XIII. stoljeću. *Pro tempore* 3. (2006), 5–43.
- BEDY 1938 BEDY Vince: *A győri székeskáptalan története*. Győr, 1938.
- BEKE 2003 *Esztergomi érsekek. 1001–2003*. Szerk. BEKE Margit. Budapest, 2003.
- BEKE 2003a BEKE Margit: Csák nembeli Ugrin, 1204. április 24. e. – augusztus 20. e. In: *BEKE 2003*. 81–83.
- BEKE 2003b BEKE Margit: Kán nembeli II. Miklós, 1273 március 1. – június 7. először. In: *BEKE 2003*. 121–125.
- BEKE 2003c BEKE Margit: III. Benedek, 1274. február 22. – 1276. november 18. után. In: *BEKE 2003*. 125–127.
- BEKE 2003d BEKE Margit: Monoszló nembeli Lodomér, 1279. június 13. – 1298. január. In: *BEKE 2003*. 127–134.
- BEKE 2003e BEKE Margit: II. Benedek. 1254. február 25. – 1261. július 2. u. In: *BEKE 2003*. 112–115.
- BEKE 2003f BEKE Margit: Türje nembeli Szentgróti Fülöp. 1262. január 11. – 1272. december 18. In: *BEKE 2003*. 115–121.
- BEKE 2003g BEKE Margit: Róbert. 1226. március 13.–1239. november 2. e. In: *BEKE 2003*. 98–103.
- BÉLI 2018 BÉLI Gábor: A római Szentszék befolyása az Árpád-kori jogalkotásra. In: *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Szerk. BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet. Pécs, 2018. 175–188.

- BENCZE 2012 BENCZE, Ünige: Das Zisterzienserkloster Kerz. Neue Betrachtungen zu Gründung, dynastischen Verbindungen und Zisterzienserideal. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 35. (106.) (2012), 121–133.
- BENCZE 2013 BENCZE, Ünige: The Monastery of Cârța: Between the Cistercian Ideal and Local Realities. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia* 58. Special Issue (2013), 17–30.
- BENKŐ 2003 BENKŐ Loránd: Az ittebei bencés monostor történetéhez. In: BENKŐ Loránd: *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Budapest, 2003. 161–167.
- BEREND 2001 BEREND, Nora: *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and „Pagans” in Medieval Hungary, c. 1000–c. 1300*. New York, 2001. (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 50.)
- BERGER 2013 BERGER, Daniel: Delegierte Gerichtsbarkeit im Bistum Burgos im 12. Jahrhundert. Zu Verbreitung und Akzeptanz einer neuen Form von Rechtsprechung. In: *HERBERS – LÓPEZ ALSINA – ENGEL 2013*. 251–288.
- BOMBI 2012 BOMBI, Barbara: The role of judges delegate in England. The dispute between the archbishops of Canterbury St. Augustine’s Abbey in the thirteenth century. In: *ALBERZONI – ZEY 2012a*. 221–260.
- BÓNIS 1963 BÓNIS György: Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 49. (1963), 174–235.
- BÓNIS 1971 BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971.
- BÓNIS 1972 BÓNIS György: *Középkori jogunk elemei: római jog, kánonjog, szokásjog*. Budapest, 1972.
- BÓNIS 1974 BÓNIS György: Decretalis Intellecto: III. Honorius a koronajavak elidegeníthetlenségéről. *Történelmi Szemle* 17. (1974), 24–31.
- BÓNIS 1997 BÓNIS György: Egyházi bírászkodás a középkori Magyarországon. In: BÓNIS György: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon*. Szerk. BALOGH Elemér. Szeged, 1997. 621–658.
- BOROVICZÉNY 1992 BOROVICZÉNY Károly-György: Cruciferi Sancti Regis Stephani. Tanulmányok a stefaniták, egy középkori magyar ispotályos rend történetéről. *Orvostörténeti Közlemények* 133–140. (1991–1992), 7–48.
- BRENTANO 1959 BRENTANO, Robert: *York Metropolitan Jurisdiction and Papal Judges Delegate, 1279–1296*. Berkeley, Ca., 1959.
- BRUNDAGE 1995 BRUNDAGE, James: *The Medieval Canon Law*. London, 1995.

- BRUNDAGE 2008 BRUNDAGE, James: Church Courts, Civil Procedure, and the Professionalization of Law. In: BRUNDAGE, James: *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*. Chicago – London, 2008. 126–163.
- BUNYITAY 1883 BUNYITAY Vincze: *A váradi püspökség története 1. A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig*. Nagyvárad, 1883.
- C. TÓTH – HORVÁTH 2019 C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Terézia: *A győri székeskáptalan archontológiája 1200–1458*. Győr, 2019. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások. Publikationen des Diözesanarchivs von Raab - Quellen, Studien 28)
- C. TÓTH – LAKATOS – MIKÓ 2014 C. TÓTH Norbert – LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor: *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425): A szentszéki bírászkodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején*. Budapest, 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 3.)
- C. TÓTH – TERNOVÁ CZ 2020 C. TÓTH Norbert – TERNOVÁ CZ Bálint: *Káptalanok a Drávántúlon. A boszniai, kőri és szenternyei székeskáptalanok és a pozsegi társaskáptalan középkori archontológiája*. Pécs, 2020. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 11.)
- C. TÓTH 2000 C. TÓTH Norbert: Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon. *Századok* 134. (2000), 260–264.
- C. TÓTH 2015a C. TÓTH Norbert: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században I. A kanonoki testület és az egyetemjárás*. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7.)
- C. TÓTH 2015b C. TÓTH Norbert: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században II. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”*. Budapest, 2015. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8.)
- C. TÓTH 2017 C. TÓTH Norbert: A „mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz? In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár. Pécs, 2017. 11–34. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17.)
- C. TÓTH 2019a C. TÓTH Norbert: *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája*. Kalocsa, 2019. (Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 15. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 11.)
- C. TÓTH 2019b C. TÓTH Norbert: *Az esztergomi székes- és társaskáptalanok archontológiája 1100–1543*. Budapest, 2019. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 9.)
- C. TÓTH 2019c C. TÓTH Norbert: *A nyitrai székeskáptalan archontológiája – Archontologia Nitrianskej sídelnej kapituly 1111–1526*. Budapest, 2019. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 10.)

- CHENEY 1971 CHENEY, Christopher R. – CHENEY, Mary G.: The letters of Pope Innocent III. Additions and corrections. *Bulletin of the Institute of Historical Research* 44. (1971), 98–115.
- CHENEY 1976 CHENEY, Christopher R.: *Pope Innocent III and England*. Stuttgart, 1976. (Pápste und Papsttum 9.)
- CHOBOT 1915–1917 CHOBOT Ferenc: *A váci egyházmegye történeti névtára. Első rész: Az intézmények története. Második rész: A papság életadatai*. Vác, 1915–1917.
- CHRISTENSEN 1990 CHRISTENSEN, Katherine: „Rescriptum auctoritatis vestre”. A Judge Delegate’s Report to Alexander III. In: *The Two Laws. Studies in Medieval Legal History Dedicated to Stephan Kuttner*. Ed. MAYALI, Laurent – TIBBETS, Stephanie A. J. Washington, 1990. 40–54. (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law 1.)
- CONRAD 1930 CONRAD, Hermann Josef: *Die iurisdictio delegata im römischen und kanonischen Recht*. Köln, 1930.
- CREMONINI 2019 CREMONINI, Patrizia: II. András és Beatrice d’Este házasságkötése (Székesfehérvár, 1234. május 14.). In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Szerk. SZOVÁK Kornél – ZSOLDOS Attila. Székesfehérvár, 2019. 187–198.
- CSÁKÓ 2015 Csákó, Judit: Volt-e krónikása II. Andrásnak? Megjegyzések gestaszerkesztményünk 13. század eleji átdolgozásának problematikájához. *Századok* 149. (2015), 301–332.
- CSÓKA 1980 CSÓKA, J. Lajos: *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn*. München, 1980. (Studia Hungarica. Schriften des ungarischen Instituts München 11.)
- CSÓKA 1994 CSÓKA Gáspár: Liber ruber. In: *KMTL* 409.
- CSUKOVITS 2008 CSUKOVITS Enikő: Közjegyzők a középkori Magyarországon. In: *700 éves közjegyzőség Magyarországon. A 2008. november 27-i jubileumi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata*. Szerk. ROKOLYA Gábor. Budapest, 2008. 54–73
- CSUKOVITS 2012 CSUKOVITS Enikő: *Az Anjouk Magyarországon I. rész, I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Budapest, 2012. (Monumenta Hungariae Historica Dissertationes)
- DALL’AGLIO 2019a DALL’AGLIO, Francesco: «Virum providum et discretum»: Giovanni da Casamari e la politica orientale di Innocenzo III. In: *Giovanni da Casamari in Dalmazia e Bosnia*. A cura di VESELIC, Nenad. Roma, 2019. 149–163.
- DALL’AGLIO 2019b DALL’AGLIO, Francesco: Innocent III and South-eastern Europe: Orthodox, Heterodox, or Heretics? *Studia Ceranea* 9. (2019), 11–25.
- DAMIAN 2016 DAMIAN, Iulian Mihai: Eneco ferences szerzetes inquisíciója Pécs püspökével szemben (1267). *Egyháztörténeti Szemle* 17. (2016:2), 19–38.

- DAUTOVIĆ 2020 DAUTOVIĆ, Dženan: Historiographic Controversy about the Crusades against Bosnian “Heretics”, *Journal of Balkan and Black Sea Studies* 3. (2020:4), 63–77.
- DE VREGILLE 2007 DE VREGILLE, Bernard: Un mandement inédit de Grégoire IX à des juges délégués du 8 décembre 1237. In: *L'acte pontifical et sa critique*. Ed. GROSSE, Rolf. Bonn, 2007. 225–228. (Studien und Dokumente zur Gallia Pontificia 5.)
- DENZEL 2018 DENZEL, Markus A.: Von der Kreuzzugssteuer zur allgemeinen päpstlichen Steuer. Servitien, Annaten und ihre Finanzierung in voraviogonesischer Zeit (12. bis frühes 14. Jahrhundert). In: *Die römische Kurie und das Geld. Von der Mitte des 12. Jahrhunderts bis zum frühen 14. Jahrhundert*. Hrsg. MALECZEK, Werner Ostfildern, 2018. 131–166. (Vorträge und Forschungen Bd. 85.)
- DROSSBACH 2008 DROSSBACH, Gisela: Die Entwicklung des Kirchenrechts als raumübergreifendes Kommunikationsmodell im 12. Jahrhundert. In: *Zentrum und Netzwerk. Kirchliche Kommunikationen und Raumstrukturen im Mittelalter*. Hrsg. DROSSBACH, Gisela – SCHMIDT, Hans-Joachim. Berlin – New York, 2008. 41–61. (Scrinium Friburgense. Veröffentlichungen des Mediävistischen Instituts der Universität Freiburg 22.)
- DUGGAN 1995 DUGGAN, Charles: Papal Judges Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century. In: *Cultures of Power: Lordship, Status, and Process in Twelfth-Century Europe*. Ed. BISSON, Thomas N. Philadelphia, 1995. 172–199.
- DUGGAN 1998a DUGGAN, Charles: Papal Judges Delegate and the Making of the „New Law” in the Twelfth Century. In: DUGGAN, Charles: *Decretals and the Creation of „New Law” in the Twelfth Century: Judges, Judgements, Equity, and Law*. Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney, 1998, 172–199.
- DUGGAN 1998b DUGGAN, Charles: Decretal Letters to Hungary. In: DUGGAN, Charles: *Decretals and the Creation of „New Law” in the Twelfth Century: Judges, Judgements, Equity, and Law*. Aldershot – Brookfield – Singapore – Sydney, 1998, 5–31.
- DUGGAN 2016 DUGGAN, Charles: *Judges Delegate*. In: *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Ed. HARTMANN, Wilfried – PENNINGTON, Kenneth. Washington D.C., 2016. 229–245. (History of Medieval Canon Law)
- E. KOVÁCS 1996 E. KOVÁCS Péter: A Szentszék, a török és Magyarország a Hunyadiak alatt (1437–1490). In: *ZOMBORI* 1996. 97–117.
- ECKHART 1946 ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest, 1946.
- ELZE 1950 ELZE, Reinhard: Die päpstliche Kapelle im 12. und 13. Jahrhundert. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 36. (1950), 145–204.

- ENGEL 2013 ENGEL, Frank: Die Diözese Ávila und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit im 12. Jahrhundert. In: *HERBERS – LÓPEZ ALSINA – ENGEL 2013*. 289–309.
- ERDŐ 1991 ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Budapest, 1991.
- ERDŐ 1996a ERDŐ Péter: A pápaság és a magyar királyság Zsigmond király idején (1387–1437). In: *ZOMBORI 1996*. 83–95.
- ERDŐ 1996b ERDŐ Péter: A püspökök megválasztása a Decretum Gratiani szerint. *Teológia. Hittudományi folyóirat* 30. (1996: 1–2.), 12–27.
- ERDŐ 2001 ERDŐ Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Budapest, 2001.
- ERDŐ 2016 ERDŐ Péter: Ecclesiastical Procedure in Eastern Central Europe. In: *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon Law*. Ed. HARTMANN, Wilfried – PENNINGTON, Kenneth. Washington D.C., 2016. 426–462. (History of Medieval Canon Law)
- ÉRSZEGI 1989 ÉRSZEGI Géza: *Eredeti pápai oklevelek Magyarországon*. Budapest, 1989. (Akadémiai Disszertáció – kézirat)
- ÉRSZEGI 1990 ÉRSZEGI Géza: A XIII. és XIV. századi eredeti pápai oklevelek számbavétele. *Levéltári Közlemények* 61. (1990), 197–201.
- ÉRSZEGI 1994 ÉRSZEGI Géza: Magyarországi források két évszázad pápai oklevéladáshoz. *Magyar Egyháztörténeti Évkönyv* 1. (1994), 47–56.
- ÉRSZEGI 1996 ÉRSZEGI Géza: Szent István pannonhalmi oklevele (Oklevéltani-filológiai kommentár). In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. I–III. Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 47–89.
- ESCH 1985 ESCH, Arnold: Überlieferungs-Chance und Überlieferungs-Zufall als methodisches Problem des Historikers. *Historische Zeitschrift* 240. (1985), 529–570.
- FALKENSTEIN 1986 FALKENSTEIN, Ludwig: Appellationen an den Papst und Delegationsgerichtsbarkeit am Beispiel Alexanders III. und Heinrichs von Frankreich. *Zeitschrift der Kirchengeschichte* 97. (1986), 36–65.
- FARKAS 2020 FARKAS Csaba: ViszályEgerben: Mártonpüspökéaszékeskáptalan jövedelemvitája. In: *Püspökök, káptalanok, tizedek. Tanulmányok*. Szerk. THOROCZKAY Gábor. Pécs, 2020. 201–220. (Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései 1.)
- FEDELES – KOSZTA 2011 FEDELES, Tamás – KOSZTA, László: *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. Wien, 2011. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien II.)
- FEDELES 2017a FEDELES Tamás: Petrus Stephani collector apostolicus. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Szerk. TUSOR Péter – SZOVÁK Kornél – FEDELES Tamás. Budapest – Róma, 2017. 31–87. (Collectanea Vaticana Hungariae I/15.)

- FEDELES 2017b FEDELES Tamás: Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén (1516–1523). In: *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Szerk. VARGA Szabolcs – VÉRTESI Lázár. Pécs, 2017. 51–104.
- FEINE 1955 FEINE, Hans Erich: *Kirchliche Rechtsgeschichte. Band 1. Die katholische Kirche*. Weimar, 1955.
- FEJÉRPATAKY 1887 FEJÉRPATAKY László: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. *Századok* 21. (1887), 493–517., 589–609.
- FERGUSON 1997 FERGUSON, Paul: *Medieval Papal Representatives in Scotland: Legates, Nuncios and Judges-Delegate 1125–1286*. Edinburgh, 1997. (Publications of the Stair Society 45.)
- FIGUEIRA 1980 FIGUEIRA, Robert C.: *The Canon Law of Medieval Papal Legation*. Penn Arbor, 1980.
- FIGUEIRA 1986a FIGUEIRA, Robert C.: Legatus apostolice Sedis: The Pope's alter ego according to Thirteenth-Century Canon Law. *Studi Medievali* III. 27. (1986), 527–574
- FIGUEIRA 1986b FIGUEIRA, Robert C.: Decretalists, medieval papal legation and the Roman law of offices and jurisdiction. *Res publica litterarum. Studies in the classical tradition* 9. (1986) 119–135.
- FIGUEIRA 1989 FIGUEIRA, Robert C.: Papal Reserved Powers and the Limitations on Legatine Authority. In: *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages*. Ed. SWEENEY, James Ross – CHODOROW, Stanley. Ithaca – New York, 1989. 191–211.
- FIGUEIRA 1991 FIGUEIRA, Robert C.: Subdelegation by Papal Legates in Thirteenth-Century Canon Law: Powers and Limitations, In: *Iure Veritas: Studies in Canon Law in Memory of Schafer Williams*. Ed. BOWMAN, Steven – CODY, Blanche. Cincinnati, 1991. 56–79.
- FINE 1987 FINE, John V. A.: *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor, 1987.
- FISCHER 2008 FISCHER, Andreas: *Kardinäle im Konklave. Die lange Sedisvakanz der Jahre 1268 bis 1271*. Tübingen, 2008. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 118.)
- FISCHER 2011 FISCHER, Andreas: Die Kardinäle von 1216 bis 1304: zwischen eigenständigem Handeln und päpstlicher Autorität. In: *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*. Hrsg. DENDORFER, Jürgen – LÜTZELSCHWAB, Ralf. Stuttgart, 2011. 155–224. (Päpste und Papsttum 39.)
- FISCHER 2013 FISCHER, Andreas: Personelle Verflechtung und politisches Handeln: Zur Wahrnehmung und Funktion kardinalizischer Beziehungen im 13. Jahrhundert. In: *Die Kardinäle des Mittelalters und der frühen Renaissance*. Hrsg. DENDORFER, Jürgen – LÜTZELSCHWAB, Ralf. Firenze, 2013. 15–35. (Millennio Medievale 95 – Strumenti e studi n.s. 33.)

- FISCHER 2020 FISCHER, Andreas: *Ecclesia acephala, Patrimonium ohne Papst. Die Vakanz des Apostolischen Stuhls im 13. und 14. Jahrhundert*. In: *Interregna im mittelalterlichen Europa. Konkurrierende Kräfte in politischen Zwischenräumen*. Hrsg. KERSKEN, Norbert – TEBRUCK, Stefan. Marburg, 2020. 209–238. (Tagungen zur Ostmitteleuropaforschung 38.)
- FLEISCH 2006 FLEISCH, Ingo: *Sacerdotium – Regnum – Studium der westiberische Raum und die europäische Universitätskultur im Hochmittelalter. Prosopographische und rechtsgeschichtliche Studien*. Berlin, 2006. (Geschichte und Kultur der Iberischen Welt 4.)
- FLEISCH 2008 FLEISCH Ingo: *Rom und die Iberische Halbinsel: das Personal der päpstlichen Legationen und Gesandtschaften im 12. Jahrhundert*. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 135–189. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- FONT – BARABÁS 2017 FONT Márta – BARABÁS Gábor: *Kálmán (1208 – 1241), Halics királya – Szlavónia hercege*. Budapest – Pécs, 2017.
- FONT 2009 FONT Márta (Szerk): *Dinasztia, Hatalom, Egyház. Régiók formálása Európa közepén (900–1453)*. Pécs, 2009.
- FRAKNÓI 1895 FRAKNÓI Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Budapest, 1895.
- FRAKNÓI 1901 FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. I. kötet*. Budapest, 1901.
- FRAKNÓI 1902 FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkal. II. kötet*. Budapest, 1902.
- FRENZ 1986 FRENZ, Thomas: *Papsturkunden des Mittelalters und der Neuzeit*. Stuttgart, 1986.
- FRENZ 2000 FRENZ, Thomas: *Innozenz III. als Kriminalist. Urkundenfälschung und Kanzleireform um 1200*. In: *Papst Innozenz III. Weichensteller der Geschichte Europas. Interdisziplinäre Ringvorlesung an der Universität Passau, 5.11.1997 - 26.5.1998*. Hrsg FRENZ, Thomas. Stuttgart, 2000. 131–139.
- GÁL – SARDELIĆ 2020 GÁL, Judit – SARDELIĆ, Mirko: *Archbishop Bernard (1200–1217) Between Split and Hungary*. In: *Vratnice Andrije Buvine u splitskoj katedrali: 1214.-2014. The Doors of Andrija Buvina in Split Cathedral: 1214-2014. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Splitu od 23. do 24. rujna 2014. Proceedings of the International Scholarly Conference held in Split from 23rd to the 24th of September 2014*. Ed. BELAMARIĆ, Joško – TIGLER, Guido. Split – Zagreb, 2020. 253–271.

- GÁL 2013 GÁL Judit: A dalmáciai egyházszerkezet jellemzői és 11–13. századi átalakulása. In: *Micae Mediaevales III. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. GÁL Judit – PÉTERFI Bence – VADAS András – KRANZIERITZ Károly. Budapest, 2013. 99–116.
- GÁL 2014a GÁL Judit: „Qui erat graciosus apud eum”. A spliti érsekek szerepe az Árpádok királyságában. In: *Magister historiae. Válogatott tanulmányok a 2012-ben és 2013-ban megrendezett középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásaiból*. Szerk. BELUCZ Mónika – GÁL Judit – KÁDAS István – TARJÁN Eszter. Budapest, 2014. 52–71.
- GÁL 2014b GÁL Judit: The Roles and Loyalties of the Bishops and Archbishops of Dalmatia (1102–1301). *Hungarian Historical Review* 3. (2014), 471–493.
- GÁL 2019 GÁL Judit: A dalmáciai egyházak szerepe Imre és András trónharca idején (1197–1204). *Századok* 153. (2019), 165–178.
- GALAMBOSI 2018 GALAMBOSI Péter: A budai eretnekmozgalom (1304–1307). In: *Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk. KÁDAS István – SKORKA Renáta – WEISZ Boglárka. Budapest, 2018. 223–245. (Magyar történelmi Emlékek. Értekezések)
- GANZER 1968 GANZER, Klaus: *Papsttum und Bistumbesetzungen in der Zeit von Gregor IX. bis Bonifaz VIII. Ein Beitrag zur Geschichte der päpstlichen Reservationen*. Köln – Graz, 1968. (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 9.)
- GERICS – LADÁNYI 1996 GERICS József – LADÁNYI Erzsébet: A Szentszék és a magyar állam kapcsolata a 11. században. In: *ZOMBORI 1996*. 9–20.
- GERICS – LADÁNYI 1999 GERICS József – LADÁNYI Erzsébet: „Sem ingyen, sem ellenszolgáltatásért”. Az investitúra és a kánoni választás fogalmának történetéhez. *Turul* 72. (1999), 84–86.
- GROSSE 2008 GROSSE, Rolf: La fille aînée de l’Église: Frankreichs Kirche und die Kurie im 12. Jahrhundert. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 299–321. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- GUILLEMAIN 1952 GUILLEMAIN, Bernard: Les chapelains d’honneur des papes d’Avignon. *Mélanges de l’école française de Rome Année* 64. (1952), 217–238.
- GYÖRFFY 1970a GYÖRFFY György: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. *Levél-tári Közlemények* 41. (1970), 223–240.
- GYÖRFFY 1970b GYÖRFFY György: Becket Tamás és Magyarország. *Filológiai Közöny* 16. (1970), 153–156.

- GYŐRI 2008 GYŐRI Éva: Győri püspökök a XIII. században. *Belvedere Meridionale* 20. (2008:1–2.), 24–43.
- GYŐRY 1948 GYŐRY János: *Gesta regum, gesta nobilium. Tanulmányok Anonymus krónikájáról*. Budapest, 1948.
- H. SZABÓ 2015 H. SZABÓ Sára: Barthélémy De Gros pécsi püspök kettős politikai küldetése Aragóniában. *Acta Scientiarum Socialium* 45. (2015), 11–19.
- HAGENER 1967 HAGENER, Othmar: *Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts*. Graz, 1967.
- HAGENER 2000 HAGENER, Othmar: Die Register Innozenz III. In: *Papst Innozenz III., Weichensteller der Geschichte Europas*. Hrsg. FRENZ, Thomas. Stuttgart, 2000. 91–102
- HAGENER 2002 HAGENER, Othmar: Zur Effizienz der römischen Kurie als Gerichtshof um 1200. In: *Der weite Blick des Historikers. Einsichten in Kultur-, Landes- und Stadtgeschichte. Peter Johanek zum 65. Geburtstag*. Hrsg. EHBRECHT, Wilfried – LAMPEN, Angelika – POST, Franz-Joseph – SIEKMANN, Mechthild. Köln – Weimar – Wien, 2002. 99–112.
- HAIDER 1979 HAIDER, Siegfried: Zu den Anfängen der päpstlichen Kapelle. *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforschung* 87. (1979), 38–70.
- HAJNAL 1914 HAJNAL István: IV. Béla király kancelláriájáról. *Turul* (1914), 1–19.
- HAJNAL 2008 HAJNAL István: *Írásoktatás a középkori egyetemeken*. Budapest, 2008.
- HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019 HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála: *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban, 1100–1526. Students from Hungary at the Universities of France, England, Italy and Germany in the Middle Ages 1100–1526*. Budapest, 2019. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3.)
- HARVEY 2016 HARVEY, Katherine: *Episcopal Appointments in England, ca. 1214–1344. From Episcopal Election to Papal Provision*. London – New York, 2016. (Church, Faith and Culture in the Medieval West)
- HC EUBEL, Konrad: *Hierarchia catholica medii aevii sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series. I. [1198–1431]*. Münster, 1913.
- HEGEDÜS 2014 HEGEDÜS Éva: *Uros pannonhalmi apát jogbiztosító és birtokszerző tevékenysége (1207–1242)*. Budapest, 2014. (Pannonhalmi apátok és főapátok 2.)
- HEGYI 2019 HEGYI Géza: Az erdélyi káptalan Árpád- és Anjou-kori archontológiája (1199–1387). *Turul* 92. (2019), 69–94.

- HERBERS –
LÓPEZ ALSINA –
ENGEL 2013 *Das begrenzte Papsttum. Spielräume päpstlichen Handelns Legaten – delegierte Richter – Grenzen.* Hrsg. HERBERS, Klaus – LÓPEZ ALSINA, Fernando – ENGEL, Frank. Berlin – Boston, 2013. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 25.)
- HERBERS 2008 HERBERS, Klaus: Im Dienste der Universalität oder der Zentralisierung? Das Papsttum und die „Peripherien“ im hohen Mittelalter – Schlussbemerkungen und Perspektiven. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 323–343. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- HERBERS 2014 HERBERS, Klaus: Das göttinger Papsturkundenwerk, Legaten, Delegaten und die Kreuzungsforschung: In: *ALBERZONI – MONTAUBIN 2014.* 15–30.
- HERDE 1967 HERDE, Peter: *Beiträge zum päpstlichen Kanzlei- und Urkundenwesen im 13. Jahrhundert.* München, 1967. (Münchener Historische Studien, Abteilung Geschichtliche Hilfswissenschaften)
- HERDE 1970 HERDE, Peter: *Audientia litterarum contradictarum. Untersuchungen über die päpstlichen Justizbriefe und die päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts. I–II.* Tübingen, 1970.
- HERDE 2002 HERDE, Peter: Zur päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 119. (2002), 20–43.
- HERDE 2004 HERDE, Peter: La giurisdizione delegata pontificia nel Medioevo e nell’Eti Moderna e Je lettere di giustizia della Cancelleria Apostolica. In: *La diplomatica dei documenti giudiziari (dai placiti agli acta - secc. XII–XV). Atti del X Congresso internazionale della Commission Internationale de Diplomatie, Bologna, 12–15 settembre 2001.* Ed. NICOLAJ, Giovanna. Città del Vaticano, 2004. 25– 47.
- HERVAY 1984 HERVAY, Ferenc L.: *Repertorium Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria.* Roma, 1984.

- HIRSCHMANN 2002 HIRSCHMANN, Stefan: Der Fall Heinrichs von Ely (the Stretchworth case): zur Praxis päpstlicher Delegationsgerichtsbarkeit um die Mitte des 12. Jahrhunderts. *Archiv für Diplomatik* 47/48. (2001/2002), 335–342. [Der Fall Heinrichs von Ely (The Stetchworth case) – zur Praxis päpstlicher Delegationsgerichtsbarkeit um die Mitte des 12. Jahrhunderts. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung* 89. (2003), 612–618.]
- HIRTE 2003 HIRTE, Markus: *Poenae et poenitentiae – Sanktionen im Recht der Kirche des Mittelalters*, Budapest, 2003.
- HIRTE 2007 HIRTE, Markus: „Non iuris neccessitate sed importunitate petentis” : III. Ince, mint bíró és közvetítő az esztergomi érseki szék betöltése kapcsán. *Jogtörténeti szemle: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének közleményei* 9. (2007:4), 7–19.
- HIRTE 2008 HIRTE, Markus: „non iuris neccessitate sed importunitate petentis” Innozenz III. als Richter und Schlichter im Umfeld der Besetzung des Erzbistums Esztergom. Budapest, 2008. (Rechtsgeschichtliche Vorträge 55.)
- HOLNDONNER 2014 HOLNDONNER, Andreas: *Kommunikation – Jurisdiktion – Integration Das Papsttum und das Erzbistum Toledo im 12. Jahrhundert (ca. 1085 – ca. 1185)*. Berlin – München – Boston, 2014. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen Neue Folge 31.)
- HOLTZMANN 1926 HOLTZMANN, Walther: Papst Alexander III. und Ungarn. *Ungarische Jahrbücher* 6. (1926), 397–426.
- HOLTZMANN 1959 HOLTZMANN, Walther: XII. századi pápai levelek kánoni gyűjteményekből. *Századok* 93. (1959), 404–417.
- HORVÁTH 2015 HORVÁTH Richárd: A favár rejtélye, avagy mennyire régi Újvár vára?: Németújvár várának „vélelmezett” története a kezdetektől a 13. század végéig. *Castrum – A Castrum Bene Egyesület Hírlevele* 18. (2015), 5–24.
- HOUSLEY 1982 HOUSLEY, Norman: *The Italian Crusades. The Papal-Angevin Alliance and the Crusades Against Christian Lay Powers, 1254–1343*. Oxford, 1982.
- HUNYADI 2003 HUNYADI, Zsolt: Administering the Law: Hungary’s Loca Credibilia. In: *Custom and Law in Central Europe*. Ed. RADY, Martin. Cambridge, 2003. 25–35.
- HUNYADI 2008 HUNYADI Zsolt: The Theuthonic order in Burzenland (1211–1225). Recent re-conciderations. In: *L’Ordine Teutonico tra Mediterraneo e Baltico: incontri e scontri tra religioni, popoli e culture*. *Acta Teutonica* 5. Ed. HOUBEN, Hubert – TOOMASPOEG, Kristjan – GALATINO, Mario. Congedo, 2008. 151–170.

- HUNYADI 2010 HUNYADI Zsolt: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest, 2010. (METEM Könyvek – METEM Books 70., CEU Medievalia 13.)
- HUNYADI 2011a HUNYADI Zsolt: Papal-Hungarian Relations in the Late Twelfth Century: Remarks on the Hungaria Pontificia. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* VI. (2011), 73–82.
- HUNYADI 2011b HUNYADI Zsolt: The formation of the territorial structure of the Templars and Hospitallers in the medieval Kingdom of Hungary. In: *Die geistlichen Ritterorden in Mitteleuropa: Mittelalter*. Hrsg. BORCHARDT, Karl – LIBOR, Jan. Brno, 2011. 183–197. [Újrakiadásda: HUNYADI Zsolt: *Keresztesek, lovagrendek Válogatott tanulmányok*. Szeged, 2019. 19–31. (Fontes et Libri 4.)]
- HUNYADI 2012a HUNYADI Zsolt: A magyarországi johannitáknak és templomosoknak adott 12. századi kiváltságok pápai oklevelek tükrében. *Századok* 146. (2012), 389–404.
- HUNYADI 2012b HUNYADI Zsolt: A német lovagrend a Barcaságban: régi nézetek, új megfontolások. In: *II. András és Székesfehérvár: King Andrew and Székesfehérvár*. Szerk. KERNY Terézia – SMOHAY András. Székesfehérvár, 2012. 116–128. [Új kiadása: HUNYADI Zsolt: *Keresztesek, lovagrendek Válogatott tanulmányok*. Szeged, 2019. 51–59. (Fontes et Libri 4.)]
- HUNYADI 2019 HUNYADI Zsolt: A johanniták Magyarországon a 12. század közepétől a konstanzi zsinatig. *Máltai tanulmányok* 1. (2019), 11–124.
- HUNYADI 2022 HUNYADI Zsolt: Eufrozina királyné, a dinasztia és a johanniták: egy újragondolt kontextus. In: *Ruscia – Hungaria – Europa: Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel – BARABÁS Gábor – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2022. 273–292.
- HUNYADI SÁNDOR 2016 HUNYADI Sándor: Magyarország és a pápaság egyezményei az 1160-as években. *Fons* 23. (2016), 119–143.
- HUNYADI SÁNDOR 2021a HUNYADI Sándor: Az erdélyi püspökség és székeskáptalan Kán László vajdasága alatt. *Belvedere Meridionale* 33. (2021), 19–46.
- HUNYADI SÁNDOR 2021b HUNYADI Sándor: Bicskei Gergely választott esztergomi érsek (1298–1303). *Egyháztörténeti Szemle* 22. (2021:2), 163–188.
- JERKOVIĆ 2015 JERKOVIĆ, Marko: Imenovanje papinoga kapelana Timoteja zagrebačkim biskupom 1263. godine: Studija o odnosima srednjovjekovnih središta moći. *Croatica Christiana Periodica* 39. (2015), 27–48.

- JERKOVIĆ 2019 JERKOVIĆ, Marko: Between the King and Church Reform: Secular Canons, Corporativism, and Monarchy in the "Post-Lateran" Age (the Hungarian- Slavonian Case). In: *The Fourth Lateran Council: An Event that Transformed Europe*. Ed. MAJNARIĆ, Ivan – PATAFTA, Daniel – JERKOVIĆ, Marko. Zagreb, 2019. 107–137.
- JOHRENDT – MÜLLER 2008 JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald: Zentrum und Peripherie. Prozesse des Austausches, der Durchdringung und der Zentralisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 1–16. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- JOHRENDT – MÜLLER 2012 JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald: Rom und die Regionen. Zum vorläufigen Abschluss eines Forschungsprojektes. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 1–9. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- JOHRENDT 2008 JOHRENDT, Jochen: Der Sonderfall vor der Haustüre: Kalabrien und das Papsttum. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 235–258. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- JOHRENDT 2011 JOHRENDT, Jochen: *Die Diener des Apostelfürsten. Das Kapitel von St. Peter im Vatikan (11. – 13. Jahrhundert).* Berlin – New York, 2011. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 122.)
- JOHRENDT 2012 JOHRENDT, Jochen: Die päpstliche Kapelle als Bindeglied zwischen Kurie und Kirche. In: *ALBERZONI – ZEY 2012a.* 261–282.
- JOHRENDT 2014 JOHRENDT, Jochen: Der vierte Kreuzzug, das lateinische Kaiserreich und die päpstliche Kapelle unter Innocenz III. In: *ALBERZONI – MONTAUBIN 2014.* 51–114.
- JUHÁSZ 1930 JUHÁSZ Kálmán: *A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig (1030–1242).* Makó, 1930.
- JUHÁSZ 2017 JUHÁSZ Csaba: A császári társaskáptalan 1232. évi alapítólevele arengája. *Magyar Könyvszemle* 133. (2017), 1–12.
- KÁDÁR 2009 KÁDÁR Tamás: Egy rejtélyes politikai gyilkosság és háttere a XIII. század végi Magyarországon. Béla macsóí és boszniai herceg pályája. *Fons* 16. (2009:4), 411–429.

- KÁDÁR 2013 KÁDÁR Tamás: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András király megkoronázásának időpontjához. *Levéltári Közlemények* 84. (2013), 3–25.
- KÁDÁR 2018 KÁDÁR Tamás: III. András király itineráriuma (1278–[1290]–1301). *Fons* 25. (2018), 87–124.
- KÁDÁR 2019a KÁDÁR Tamás: Egy régi keletű genealógiai talány a 12. század végéről: Miskolc nembeli Domonkos bán rokonsága a magyar királyi családdal. *Turul* 92. (2019:2), 49–58.
- KÁDÁR 2019b KÁDÁR Tamás: Jolánta, az elfeledett magyar királyné? *Honismeret* 47. (2019:1), 77–83.
- KÁDÁR 2021 KÁDÁR Tamás: Püspökgylkosság Veszprémben. Kőszegi (II.) Péter veszprémi püspök pályája. *Veszprémi Szemle* 23. (2021:4), 16–38.
- KANYÓ 1895 KANYÓ Géza: Kálmán herceg 1208–1241. *Katholikus Szemle* 9. (1895), 250–267., 414–445.
- KARÁCSONYI 1910 KARÁCSONYI János: A mérges vipera és az antimonialis. Korkép Kun László király idejéből, *Századok* 44. (1910), 1–24.
- KARLINSZKY 2014 KARLINSZKY Balázs: A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543 – Három prépost portréjával. *Turul* 87. (2014), 93–103.
- KARLINSZKY 2022 KARLINSZKY Balázs: *A veszprémi székeskáptalan archontológiája 1079–1556*. Veszprém, 2022.
- KEGLEVICH 2008 KEGLEVICH Kristóf: A ciszterci nagykáptalan és a magyar apátságok a középkorban. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 20. (2008:1–2), 9–41.
- KEGLEVICH 2012 KEGLEVICH Kristóf: *A garamszentbenedeki apátság története az Árpád- és az Anjou korban (1075–1403)*. Szeged, 2012. (Capitulum VIII.)
- KÉRY 2008 KÉRY, Lotte: Dekretalenrecht zwischen Zentrale und Peripherie. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 19–45. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- KÉRY 2012 KÉRY, Lotte: Klosterfreiheit und päpstliche Organisationsgewalt. Exemption als Herrschaftsinstrument des Papsttums? In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 83–144. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- KILLERMANN 2009 KILLERMANN, Stefan: *Die Rota Romana: Wesen und Wirken des päpstlichen Gerichtshofes im Wandel der Zeit*. Frankfurt am Main, 2009. (Adnotationes In Ius Canonicum)

- Kis 2002 Kis Péter: „Sok éven át védett minket és koronánk jogait.” Sixtus esztergomi olvasókanonok karrierje. *Fons* 9. (2002), 7–27.
- Kiss 2001 Kiss Gergely: A somogyvári apátság alapítása és francia kapcsolatai. *Egyháztörténeti Szemle* 2. (2001), 43–61.
- Kiss 2004 Kiss Gergely: A pannonthalmi apátság egyházi helyzete a 11–13. században (exemptio és protectio). *Századok* 138. (2004), 265–324.
- Kiss 2006 Kiss Gergely: *Abbatia regalia – hierarchia ecclesiastica: A királyi alapítású bencés apátságok egyházi helyzete a 11–13. században*. Budapest, 2006.
- Kiss 2007a Kiss Gergely: Az egyházi kormányzat a középkori Magyarországon. In: FONT Márta – FEDELES Tamás – KISS Gergely – RAFFAYNÉ KÁLSE CZ Kata: *Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526)*. Pécs, 2007. 101–136.
- Kiss 2007b Kiss Gergely: A székesfehérvári prépostság egyházi helyzete a középkorban. *Századok* 141. (2007), 271–297.
- Kiss 2008 Kiss Gergely: A pápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjoukor elején (1298–1311). In: *Pécsi történeti katedra. Cathedra historica Universitatis Quinqueecclesiensis*. Szerk. CSABAI Zoltán – DÉVÉNYI Anna – FISCHER Ferenc – HAHNER Péter – KISS Gergely – VONYÓ József. Pécs, 2008. 271–285.
- Kiss 2009 Kiss Gergely: A püspökség határai, területi kiterjedése. In: *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 43–56.
- Kiss 2010 Kiss Gergely: Pápai legátusok a XI–XIII. századi Magyarországon (diplomácia, egyházkormányzat és egyházjog). In: *Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. ALMÁSI Tibor – RÉVÉSZ Éva – SZABADOS György. Szeged, 2010. 195–201.
- Kiss 2011 Kiss Gergely: „Jurisdictionem in abbatibus regalibus”. Incertitudes de la papauté envers la hiérarchie de l’église hongroise aux XIIe–XIIIe siècles. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* VI. (2011), 83–101.
- Kiss 2012 Kiss Gergely: Mutatis mutandis? A magyar főpapok jogfelfogásának változásai a 12. század második és a 13. század első felében. In: *„Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta 60. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel – FEDELES Tamás – Kiss Gergely. Pécs, 2012. 259–276.
- Kiss 2013 Kiss Gergely: *Királyi egyházak a középkori Magyarországon*. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3.)

- KISS 2014 Kiss Gergely: Meránia és Aquileia között. Berthold kalocsai érsek pályafutásának egyházkormányzati tanulságai. In: *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013*. Szerk. MAJOROSSY Judit. Szentendre, 2014. 87–94.
- KISS 2015 Kiss Gergely: *Dél-Magyarországtól Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k. – 1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája*. Pécs, 2015.
- KISS 2017 Kiss, Gergely: Cardinal's familia as a Network in the 13th Century. A Case Study of Cardinal Stephen Bánca's Family in the Mid-thirteenth Century. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis IX*. (2017), 59–76.
- KISS 2018 Kiss Gergely: VIII. Bonifác és Magyarország (1290–1303). A pápai hatalmi legitimációs elképzelések és kormányzat összefüggései. *Századok* 152. (2018), 1353–1376.
- KISS 2019a Kiss Gergely: A pápai képviselet. In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. Szerk. Kiss Gergely. Pécs, 2019. 11–57. (DeLegatOnline Könyvek 1.)
- KISS 2019b Kiss Gergely: Gregorius de Sancto Apostolo. Egy 12. század végi magyarországi pápai legátus pályafutása. In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. Szerk. Kiss Gergely. Pécs, 2019. 81–92. (DeLegatOnline Könyvek 1.)
- KISS 2019c Kiss Gergely: Gregorius de Sancto Apostolo. The Career of a Papal Legate at the End of the Twelfth Century. *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis X*. (2019), 37–51.
- KISS 2021 Kiss Gergely: Egy ismeretlen ismerős a 13–14. század fordulójáról: Haab. *Pontes* 4. (2021), 110–130.
- KISS GÁBOR 2015 Kiss Gábor: A conservatores hivatala, mint a pápai küldöttbíráskodás sajátos megjelenése az érett középkorban. *Fons* 22. (2015), 91–102.
- KLANICZAY 2000 KLANICZAY Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Budapest, 2000.
- KLANICZAY 2018 KLANICZAY, Gábor: Saint Margaret: Royal and Female Sanctity. In: *Legenda Vetus, Acta Processus Canonizationis et Miracula Sanctae Margaritae de Hungaria. The Oldest Legend, Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Ed. CSEPREGI, Ildikó – KLANICZAY, Gábor – PÉTERFI, Bence. Budapest – New York, 2018. 3–30. (Central European Medieval Texts 8.)
- KLEWITZ 1936 KLEWITZ, Hans-Walter: Die Entstehung des Kardinalskollegiums. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung* 25. (1936), 115–221.,
- KMTL *Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század)*. Főszerk. KRISTÓ Gyula, szerk. ENGEL Pál – MAKK Ferenc. Budapest, 1994.

- KOLLÁNYI 1900 KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom, 1900.
- KOSZTA 1991 KOSZTA László: A pozsegai társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig. *Aetas* 6. (1991: 3–4.), 40–58.
- KOSZTA 1993a KOSZTA László: A ciszterci rend története Magyarországon a kolostoraik alapítása idején 1142–1270. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 5. (1993: 1–2.), 115–128.
- KOSZTA 1993b KOSZTA László: Az 1306-os pécsi püspökválasztás. Megjegyzések a pécsi püspökség 14. század eleji archontológiájához. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominata. Acta Historica* 98. (1993), 37–52.
- KOSZTA 1994 KOSZTA László: Berthold. Kalocsai érsek. In: *KMTL* 99.
- KOSZTA 1998 KOSZTA László: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353)*. Pécs, 1998. (Tanulmányok Pécs történetéből 4.)
- KOSZTA 2007a KOSZTA László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). In: KOSZTA László: *Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged, 2007. 23–44. (Capitulum III.)
- KOSZTA 2007b KOSZTA László: Adalékok az esztergomi és a kalocsai érsekség viszonyához a XIII. század elejéig. In: KOSZTA László: *Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged, 2007. 235–253. (Capitulum III.)
- KOSZTA 2007c KOSZTA László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi pecséthasználata a 14. század közepéig. In: KOSZTA László: *Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből*. Szeged, 2007. 73–82. (Capitulum III.)
- KOSZTA 2009a KOSZTA László: Püspökök és városuk. A 14. század közepéig. In: *A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 57–107.
- KOSZTA 2009b KOSZTA László: A nyitrai püspökség létrejötte (Nyitra egyháztörténete a 9–13. században). *Századok* 143. (2009), 257–318.
- KOSZTA 2013 KOSZTA László: *A kalocsai érseki tartomány kialakulása*. Pécs, 2013. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 2.)
- KOSZTOLNYIK 1992 KOSZTOLNYIK Zoltán: III. András és a pápai udvar. *Századok* 126. (1992), 646–659.
- KOTRUSOVÁ 2018 KOTRUSOVÁ, Júlia: Adatok a jászói Keresztelő Szent János premontrei monostor középkori történelméhez. In: *Micae mediaevales VII.: Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. FARKAS Csaba – RIBI András – VERES Kristóf György. Budapest, 2018. 65–79.

- KOVAČIĆ 2019 KOVAČIĆ, Slavko: Decisions of the Fourth Lateran Council on the Election of New Bishops and Their Implementation in the Election of Split's Archbishops during the First Half of the 13th Century. In: *The Fourth Lateran Council: An Event that Transformed Europe*. Ed. MAJNARIĆ, IVAN – PATAFTA, Daniel – JERKOVIĆ, MARKO. Zagreb, 2019. 79–105.
- KOVÁCS 2013a KOVÁCS Viktória: Causae coram nobis ventilatae. Adalékok Gentilis de Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bíraskodási tevékenységéhez. In: *Kor-szak-határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800)*. Szerk. FEDELES Tamás – FONT Márta – KISS Gergely. Pécs, 2013. 75–99.
- KOVÁCS 2013b KOVÁCS, Viktória: Causae coram nobis ventilatae. Beiträge zu der Jurisdiktionstätigkeit von Papstlegat Gentilis de Monteflorum in Ungarn (1308–1311). *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis* VII. (2013), 39–69.
- KOVÁCS 2019 KOVÁCS Viktória: Alter ego domini papae Nicolai III. Fülöp fermói püspök, szentszéki legátus magyarországi tevékenysége (1279–1281). In: *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században*. Szerk. KISS Gergely. Pécs, 2019. 117–166. (DeLegatOnline Könyvek 1.)
- KOVÁCS BÉLA 1987 KOVÁCS Béla: *Az egri egyházmegye története 1596-ig*. Eger, 1987. (Az Egri Főegyházmegye schematizmusa III.)
- KOVÁCS ISTVÁN 2018 KOVÁCS István: Az aradi káptalan előjárói: a prépostok (1135–1526). In: *Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről*. Szerk. CZEFERNER Dóra – BŐHM Gábor – FEDELES Tamás. Pécs, 2018. 147–164.
- KÖRMENDI 2002 KÖRMENDI Tamás: A premontrei rend megtelepedése az Árpád-kori Magyarországon: A rend korai hazai története a kezdetektől az 1235-i Catalogus Ninivensisig. II. *Turul* 75. (2002), 45–55.
- KÖRMENDI 2003 KÖRMENDI Tamás: Lukács, 1158–1181. In: *Beke 2003*. 59–72.
- KÖRMENDI 2012 KÖRMENDI Tamás: A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzés Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. MIKÓ Gábor – PÉTERFI Bence – VADAS András. Budapest, 2012. 503–513.
- KÖRMENDI 2016 KÖRMENDI Tamás: Lodomér pályafutása váradi püspöksége előtt. In: *Nagyvárad és Bihar az Árpád-kor végén*. Szerk. ZSOLDOS Attila. Nagyvárad, 2016. 83–99.
- KÖRMENDI 2019 KÖRMENDI Tamás: *Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája*. Budapest, 2019. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)

- KÖRMENDI 2020 KÖRMENDI Tamás: The Struggle between King Emmeric of Hungary and Duke Andrew in Dalmatia (1197–1203). In: *Stefan the First-Crowned and his Time*. Ed. RASTOVIĆ, Aleksandar – KOMATINA, Ivana. Belgrade, 2020. 195–211. (Institute of History Collection of Works vol. 42.)
- KÖRMENDI 2022 KÖRMENDI Tamás: Imre király és András herceg trónviszálya a dalmáciai Tengeremelléken. In: *Ruscia – Hungaria – Europa: Ünnepi kötet Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára*. Szerk. BAGI Dániel – BARABÁS Gábor – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2022. 358–375.
- KÖRMENDY 2007 KÖRMENDY Kinga: *Studentes extra regnum 1183–1543. Esztergomi kanokok egyetemjárása és könyvhasználata*. Budapest, 2007. (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae. III. Studia 9.)
- KRISTÓ – MAKK 1988 KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc: *Az Árpád-házi uralkodók*. Budapest, 1988.
- KRISTÓ 2001 KRISTÓ Gyula: II. András király „új intézkedései”. *Századok* 135. (2001), 251–300.
- KROPF 1901 KROPF Lajos: A magyarországi pápai tizedszedők számadásai a 13. és 14. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 8. (1901), 196–211.,
- KUBINYI 1996 KUBINYI András: Diplomáciai érintkezések a jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). in: *ZOMBORI 1996*. 119–134.
- KUBINYI 1999 KUBINYI András: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. században. In: KUBINYI András: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Budapest, 1999. 7–67. (METEM Könyvek 22.)
- KUMOROVITZ 1993 KUMOROVITZ L. Bernát: *A magyar pecséthasználat a középkorban*. Budapest, 1944. (reprint 1993.)
- KUTTNER 1980 KUTTNER, Stephan: Cardinalis: The History of a Canonical Concept. In: KUTTNER, Stephan: *The History of Ideas and Doctrines of Canon Law in the Middle Ages*. London, 1980. 129–214.
- KYER 1979 KYER, Clifford Ian: *The Papal Legate and the 'Solemn' Papal Nuncio 1243–1378: The Changing Pattern of Papal Representation*. PhD. Dissertation, Toronto, University of Toronto, 1979.
- LADOS 2018 LADOS Tamás: Egy magyarországi ügyvéd a 14. század fordulóján. Péter veszprémi éneklőkanonok jogi műveltsége a források tükrében. In: *Középkortörténeti tanulmányok 10. A X. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2017. június 7–9.) előadásai*. Szerk. SZANKA Brigitta – SZOLNOKI Zoltán – NAGY Zsolt Dezső. Szeged, 2018. 81–94.

- LAKATOS – MIKÓ 2016 LAKATOS Bálint – MIKÓ Gábor: Über die mittelalterliche Kirchenggerichtsbarkeit des Königreichs Ungarn: Das Beispiel der Tätigkeit des Graner Kirchenggerichts unter dem Generalvikar Matthäus de Vicedominis (1399–1428). *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Kanonistische Abteilung* 102. (2016), 242–282.
- LARSON 2016 LARSON, Atria A.: Archiepiscopal and Papal Involvement in Episcopal Elections: The Origins and Reception of Lateran IV cc.23–24 from the Third Lateran Council to the Liber Sextus. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung* 102. (2016), 73–98.
- LENKEY – ZSOLDOS 2003 LENKEY Zoltán – ZSOLDOS Attila: *Szent István és III. András*. Budapest, 2003.
- LINDECK-POZZA 1972 LINDECK-POZZA, Irmtraut: Zur Geschichte des Kapitels von Eisenburg. *Burgenländische Heimatblätter* 34. (1972), 72–80.
- LOCATELLI – MOYSE 2002 LOCATELLI, Rene – MOYSE, Gerard: Causam dominus papa nobis commisit terminandam. Quatre actes de juges delegues par Lucius III pour l'abbaye d'Accey au lendemain du schisme victorin (1181–1184). In: *Inquirens subtilia diversa. Dietrich Lohrmann zum 65. Geburtstag*. Hrsg. KRANZ, Horst – FALKENSTEIN, Ludwig. Aachen, 2002. 85–108.
- LOGAN 1967 LOGAN, F. Donald: An Early Thirteenth-Century Papal Judge-Delegate Formulary of English Origin. *Studia Gratiana* 14, *Collectanea Stephani Kuttner* 4. (1967), 73–87.
- LOHRMANN 1985 LOHRMANN, Dietrich: Papstprivileg und päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit im nördlichen Frankreich zur Zeit der Kirchenreform. In: *Proceedings of the Sixth International Congress of Canon Law Berkeley, California, 28 July – 2 August 1980*. Ed. KUTTNER, Stephan – PENNINGTON, Kenneth. Città del Vaticano, 1985. 535–550. (Monumenta Iuris Canonici Series C. Subsidia 7.)
- LOHRMANN 1994 LOHRMANN, Dietrich: Art. Juges délégués, In: *Dictionnaire historique de la Papauté*. Ed. LEVILLAIN, Philippe. Paris, 1994. 978–979.
- LOHRMANN 2007 LOHRMANN, Dietrich: Delegatio cum articulis et interrogatoriis annexis. Die prozessrechtliche Wende im Streit um die Reliquien des heiligen Eligius (1256). In: *L'acte pontifical et sa critique*. Ed. GROSSE, Rolf. Bonn, 2007. 229– 264. (Studien und Dokumente zur Gallia Pontificia 5.)

- LOHRMANN 2009 LOHRMANN, Dietrich: Berichte von der Kurie über den Erwerb umstrittener Prozessmandate und Privilegien (12. – 13. Jh.). In: *Das Papsttum und das vielgestaltige Italien. Hundert Jahre Italia Pontificia*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – HERBERS, Klaus. Berlin, 2009. 311–339. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 5.)
- LORENZ 2011 LORENZ, Manuel: Bogomilen, Katharer und bosnische „Christen“. Der Transfer dualistischer Häresien zwischen Orient und Okzident (11.–13. Jh.). In: *Vermitteln – Übersetzen – Begegnen: Transferphänomene im europäischen Mittelalter und in der frühen Neuzeit; interdisziplinäre Annäherungen*. Hrsg. NEMES, Balázs J. Göttingen, 2011. 87–136. (Nova Medievalia 8.)
- LYON 2007 LYON, Jonathan R.: Die Andechs-Meranier und das Bistum Bamberg. In: *Das Bistum Bamberg in der Welt des Mittelalters*. Hrsg. EICKELS, Christine von – EICKELS, Klaus von. Bamberg, 2007. 247–262. (Bamberger interdisziplinäre Mittelalterstudien. Vorlesungen und Vorträge 1.)
- MAJNARIĆ 2007 MAJNARIĆ, Ivan: Some Cases of Robbing the Papal Representatives along the Eastern Adriatic Coast in the Second Half of the Twelfth and during Thirteenth Century. *Acta Histriae* 15. (2007), 493–506.
- MAJNARIĆ 2008 MAJNARIĆ, Ivan: Papinski kapelan Ivan od Casamarija i bilinopoljska abjuracija 1203. Papinski legat koji to u Bosni nije bio? *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50. (2008), 1–13.
- MAJNARIĆ 2009 MAJNARIĆ, Ivan: Papinski poslanik Akoncije u Dalmaciji i Hrvatskoj 1219.–1223. godine. In: *Humanitas et litterae. Zbornik u cast Franje Šanjeka*. Ed. ČORALIĆ, Lovorka – SLIŠKOVIĆ, Slavko. Zagreb, 2009. 79–98. (Analecta Croatica Christiana 40.)
- MAJNARIĆ 2017 MAJNARIĆ, Ivan: Giovanni de Casamaris e l’abiura di Bilino Polje 1203 – Giudice delegato papale in Bosnia. *Review of Croatian History* 13. (2017), 29–44.
- MAJNARIĆ 2018 MAJNARIĆ, Ivan: Tending the Flock: Clergy and a Discourse of War in the Wider Hinterland of the Eastern Adriatic during the Late Twelfth and Thirteenth Centuries. In: *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*. Ed. KOTECKI, Radosław – MACIEJEWSKI, Jacek – OTT, John S. Leiden – Boston MA, 2018. 435–469.
- MAJNARIĆ 2019 MAJNARIĆ, Ivan: Giovanni da Casamari e l’abiura di Bilino Polje 1203. Legato pontificio in Bosnia? In: *Giovanni da Casamari in Dalmazia e Bosnia*. A cura di Nenad VESELIC. Roma, 2019. 165–180.

- MAKK 1978 MAKK Ferenc: Megjegyzések II. Géza történetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominata, Acta Historica* 62. (1978), 3–23.
- MAKK 1994 MAKK Ferenc: IV. Béla. Magyar király. In: *KMTL* 92–93.
- MAKK 1996 MAKK Ferenc: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged, 1996. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.)
- MALECZEK 1984 MALECZEK, Werner: *Papst und Kardinalkolleg von 1191 bis 1216*. Wien, 1984.
- MALECZEK 1996 MALECZEK, Werner: Das friedienstiftende Papsttum im 12. und 13. Jahrhundert. In: *Träger und Instrumentarien des Friedens im hohen und späten Mittelalter*. Hrsg. FRIED, Johannes. Sigmaringen, 1996. 249–332.
- MALECZEK 1997 MALECZEK, Werner: Die Pieve Casorate im Streit mit der Zisterze Morimondo. Ein Beitrag zur päpstlichen delegierten Gerichtsbarkeit unter Innocenz III. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 105. (1997), 361–392.
- MALECZEK 2011 MALECZEK, Werner: Die Kardinäle von 1143 bis 1216. Exklusive Papstwähler und erste Agenten der päpstlichen plenitudo potestatis. In: *Geschichte des Kardinalats im Mittelalter*. Hrsg. DENDORFER, Jürgen – LÜTZELSCHWAB, Ralf. Stuttgart, 2011. 95–154. (Päpste und Papsttum 39.)
- MALECZEK 2013 MALECZEK, Werner: Das Kardinalat von der Mitte des 12. Jahrhunderts bis zur Mitte des 13. Jahrhunderts (mit besonderer Blickrichtung auf die Iberische Halbinsel). In: *HERBERS – LÓPEZ ALSINA – ENGEL 2013*. 65–81.
- MALÉTH 2016 MALÉTH Ágnes: *I. Károly és a pápaság kapcsolata (1301–1342)*. PhD értekezés, Szeged – Angers, 2016.
- MALÉTH 2017 MALÉTH Ágnes: I. Károly és a pápaság kapcsolatai a vatikáni források tükrében. In: *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. Szerk. TUSOR Péter – SZOVÁK Kornél – FEDELES Tamás. Budapest – Róma, 2017. 10–30. (Collectanea Vaticana Hungariae I/15.)
- MALÉTH 2020 MALÉTH Ágnes: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*. Pécs, 2020. (DeLegatOnline Könyvek 2.)
- MÁLYUSZ 2007 MÁLYUSZ Elemér: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*. Budapest, 2007.
- MAREK 2016 MAREK, Miloš: Missions of Papal Legates in the Medieval Kingdom of Hungary I. Niccolò Boccassini (1301–1302). *Slovak Studies. Rivista dell'istituto Storico Slovacco di Roma* 2 (2016), 7–23.

- MÄRTL 2012 MÄRTL, Claudia: Zentrum und Peripherie nach Innozenz III. Weiterführende Überlegungen. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 457–465. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- MÁTYÁS 2014 MÁTYÁS Botond: Az Árpád-kori magyarországi muszlimok eredete. *Fons* 21. (2014), 315–329.
- MEDUNA 1989 MEDUNA, Brigitte: *Studien zum Formular der päpstlichen Justizbriefe von Alexander III. bis Innocenz III.: die non obstantibus-Formel*. Wien, 1989. (SB Wien, phil.-hist. Kl. 536);
- MEYER 2016 MEYER, Andreas: The Curia: The Apostolic Chancery. In: *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Ed. SISSON, Keith – LARSON, Astria A. Leiden – Boston, 2016. 239–258.
- MEZEY 1959 MEZEY László: Két magyar vonatkozású dekretális értelmezéséhez. *Századok* 93. (1959), 418–423.
- MEZEY 1972 MEZEY László: Székesfehérvár egyházi intézményei a középkorban. In: *Székesfehérvár évszázadai II.* Szerk. KRALOVÁNSZKY Alán. Székesfehérvár, 1972. 21–36.
- MEZEY 1976 MEZEY László: Az esztergomi érsekség primáciává fejlődése (1000–1452). *Vigília* 41. (1976), 368–374.
- MICHAEL 1998 MICHAEL, Bernd: Eine neue Handschrift des Formularium audientiae litterarum contradictarum. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 78. (1998), 141–188.
- MONTAUBIN 2012 MONTAUBIN, Pascal: Royaume de Sicile, Capétiens et Plantagenets: la mission et légation d'Alberto da Parma en 1252–1255. In: *ALBERZONI – ZEY 2012a*. 159–194.
- MOORE 2003 MOORE, John C.: *Pope Innocent III (1160/61–1216). To Root Up and to Plant*. Leiden – Boston, 2003.
- MORRIS 1989 MORRIS, Colin: *The Papal Monarchy The Western Church from 1050 to 1250*. Oxford, 1989.
- MURAUER 2008 MURAUER, Rainer: Geistliche Gerichtsbarkeit und Rezeption des neuen Rechts im Erzbistum Salzburg im 12. Jahrhundert. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 259–284. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- MURAUER 2009 MURAUER, Rainer: *Die geistliche Gerichtsbarkeit im Salzburger Eigenbistum Gurk*. Wien, 2009. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 52.)

- MURAUER 2012 MURAUER, Rainer: Das Papsttum und das Erzbistum Salzburg (1060–1216). In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 371–424. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- MÜLLER – PELTZER 2012 MÜLLER, Harald – PELTZER, Jörg: Der Nordwesten Frankreichs. Die Kirchenprovinzen Rouen und Tours. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 170–208. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- MÜLLER 1997 MÜLLER, Harald: *Päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit in der Normandie (12. und frühes 13. Jahrhundert)*. Bonn, 1997. (Studien und Dokumente zur Gallia Pontifitia 4,1.)
- MÜLLER 2003 MÜLLER, Harald: Die Urkunden der päpstlichen delegierten Richter. Methodische Probleme und erste Erkenntnisse am Beispiel der Normandie. In: *Hundert Jahre Papsturkundenforschung. Bilanz – Methoden – Perspektiven. Akten eines Kolloquiums zum Hundertjährigen Bestehens der Regesta Pontificum Romanorum von 9.–11. Oktober 1996 in Göttingen*. Hrsg. HIESTAND, Rudolf. Göttingen, 2003. 351–371.
- MÜLLER 2008a MÜLLER, Harald: Entscheidung auf Nachfrage. Die delegierten Richter als Verbindungsglieder zwischen Kurie und Region sowie als Gradmesser päpstlicher Autorität. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York. 2008, 108–131. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- MÜLLER 2008b MÜLLER, Harald: Gesandte mit beschränkter Handlungsvollmacht. Zur Struktur und Praxis päpstlich delegierter Gerichtsbarkeit. In: *Aus der Frühzeit europäischer Diplomatie. Zum geistlichen und weltlichen Gesandtschaftswesen vom 12. bis zum 15. Jahrhundert*. Hrsg. MÄRTL, Claudia – ZEY, Claudia. Zürich, 2008. 41–65.
- MÜLLER 2012 MÜLLER, Harald: Generalisierung, dichte Beschreibung, kontrastierende Einzelstudien? Stand und Perspektiven der Erforschung delegierter Gerichtsbarkeit des Papstes im Hochmittelalter. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 145–156. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)

- MÜLLER 2013 MÜLLER, Harald: Im Dienste der Zentralisierung? Zu Struktur und Praxis päpstlich delegierter Gerichtsbarkeit. In: *Die Ordnung der Kommunikation und die Kommunikation der Ordnungen. Zentralität: Papsttum und Orden im Europa des 12. und 13. Jahrhunderts*. Hrsg. ANDENNA, Cristina – HERBERS, Klaus – MELVILLE, Gert. Stuttgart, 2013. 133–144. (Aurora – Schriften der Villa Vigoni 1/2, 1)
- MÜLLER 2016 MÜLLER, Harald: The Omnipresent Pope: Legates and Judges Delegate. In: *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Ed. SISSON, Keith – LARSON, Astria A. Leiden – Boston, 2016. 199–219.
- NEKIĆ 2020 NEKIĆ, Antun: In Defense of Their See: The Bishops of Zagreb (1272–1301). In: *Aspice Hunc Opus Mirum – zbornik povodom sedamdesetog rođendana Nikole jakšića / Festschrift on the occasion of Nikola jakšić's 70th birthday*. Ed. JOSIPOVIĆ, Ivan – JURKOVIĆ, Miljenko. Zadar – Zagreb – Motovun, 2020. 371–384.
- NEMES 2016 NEMES Gábor: Pápai követek a Mohács előtti Magyarországon. *Századok* 150. (2016), 369–385.
- NOWAK 2012 NOWAK, Przemisław: Das Papsttum und Ostmitteleuropa (Böhmen-Mähren, Polen, Ungarn) vom ausgehenden 10. bis zum Beginn des 13. Jahrhunderts. Mit einer Neuedition von JL 9067. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 331–369. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- NÖRR 1982 NÖRR, Knut Wolfgang: Institutional Foundations of the New Jurisprudence. In: *Renaissance and Renewal in the Twelfth Century*. Ed. BENSON, Robert L. – CONSTABLE, Giles. Cambridge, 1982. 324–338.
- NÜSKE 1975 NÜSKE, Gerd Friedrich: Untersuchungen über das Personal der päpstlichen Kanzlei 1254–1304. *Archiv für Diplomatik* 21. (1975), 249–431.
- OEFELE 1875 OEFELE, Edmund Freiherr von: Berthold von Andechs. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 2. Leipzig, 1875. 516–518; (<https://www.deutsche-biographie.de/pnd123324432.html>. Letöltve: 2020. 02. 29)
- OLLENDIEK 1976 OLLENDIEK, Hans: *Die päpstlichen Legaten im deutschen Reichsgebiet von 1261 bis zum Ende des Interregnums*. Freiburg (Schweiz), 1976.
- OTT 2019 OTT, John S.: Men on the Move: Papal Judges-Delegate in the Province of Reims in the Early Twelfth Century. In: *The Use of Canon Law in Ecclesiastical Administration, 1000–1234*. Ed. EICHBAUER, Melodie H. – SUMMERLIN, Danica. Leiden – Boston, 2019. 23–50. (Medieval Law and Its Practice 26.)

- PAARHAMMER 1994 PAARHAMMER, Hans: Pápstlich delegierte Richter im mittelalterlichen Erzbistum Salzburg. Ein Beitrag zur Geschichte der geistlichen Gerichtsbarkeit des 12. und 13. Jahrhunderts. In: *Iuri canonico promovendo. Festschrift für Heribert Schmitz zum 65. Geburtstag*. Hrsg. AYMANS, Winfried. Regensburg, 1994. 729–767.
- PADOA SCHIOPPA 1988 PADOA SCHIOPPA, Antonio: La delega «appellatione remota» nelle decretali di Alessandro III. In: *Renaissance du pouvoir législatif et la gen de l'Etat*. Ed. GOURON, Andr – RIGAUDIRE, Albert. Montpellier, 1988. 179–188. (Publications de la Socit d'Histoire de Droit et des Institutions des Anciens Pays du Droit Ecrit 3)
- PARAVICINI BAGLIANI 1972 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: *Cardinali di curia e 'familiae' cardinalizie dal 1227 al 1254 I*. Padova, 1972. (Italia sacra. Studi e documenti di storia ecclesiastica 18–19.)
- PARAVICINI BAGLIANI 1995 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: *La cour des papes au XIIIe siècle*. Paris, 1995.
- PARAVICINI BAGLIANI 2010 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: *Il papato nel secolo XIII. Cent'anni di bibliografia (1875–2009)*. Firenze, 2010. (Collana Millennio Medievale 83 – Sottocollana Strumenti e Studi, n. s. 23.)
- PARAVICINI BAGLIANI 2013 PARAVICINI BAGLIANI, Agostino: Hat das Papsttum seiner plenitudo potestatis Grenzen gesetzt (1050–1300)? In: *HERBERS – LÓPEZ ALSINA – ENGEL 2013*. 29–42.
- PAULER 1899 PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt II*. Budapest, 1899.
- PAVLOFF 1963 PAVLOFF, George G.: *Papal Judge Delegates at the Time of the Corpus Iuris Canonici*. Washington, 1963.
- PENNINGTON 2016 PENNINGTON, Kenneth: The Fourth Lateran Council, Its Legislation, and the Development of Legal Procedure. In: *Texts and Contexts in Legal History: Essays in Honor of Charles Donahue*. Ed. WITTE, John Jr. – McDOUGALL, Sara – DI ROBILANT, Anna. Berkeley, 2016. 179–198.
- PENNINGTON 2018 PENNINGTON, Kenneth: The Golden Age of Episcopal Elections 1100–1300. *Bulletin of Medieval Canon Law* 35. (2018), 243–253.
- PERÉNYI 1938 PERÉNYI József: *A francia iskolák hatása a magyar okleveles gyakorlat kialakulására*. Budapest, 1938.
- PETRIK 2008 PETRIK Iván: A Nyulak szigeti apácamonostor vámkonfliktusai Budával és Pesttel. *Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv* III. (2008), 227–248.
- PFEIFFER 2007 PFEIFFER, Ute: *Untersuchungen zu den Anfängen der päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im 13. Jahrhundert. Edition und diplomatisch-kanonistische Auswertung zweier Vorläufersammlungen der Vulgataredaktion des Formularium audientie litterarum contradictarum*. PhD Disszertáció, Würzburg, 2007.

- PFEIFFER 2011 PFEIFFER, Ute: *Untersuchungen zu den Anfängen der päpstlichen Delegationsgerichtsbarkeit im 13. Jahrhundert: Edition und diplomatisch-kanonistische Auswertung zweier Vorläufersammlungen der Vulgataredaktion des Formularium audientie litterarum contradictarum*. Città del Vaticano, 2011.
- PÓSÁN 2019a PÓSÁN László: *Magyarország és a Német Lovagrend a középkorban*. Debrecen, 2019. (Memoria Hungariae 10.)
- PÓSÁN 2019b PÓSÁN László: Das Verhältnis zwischen dem Deutschen Orden und den siebenbürgischen Bischöfen im Burzenland (1211–1225). *Ordines Militares. Yearbook for the Study of the Military Orders* XXIV. (2019), 39–90.
- PROCHÁZKOVÁ 1998 PROCHÁZKOVÁ, Nataša: Postavenie haličského kráľa a slavónskeho kniežata Kolomana z rodu Arpádovcov v uhorskej vnútornej a zahraničnej politike v prvej polovici 13. storočia. *Medea* 2. (1998) 64–75.
- PRT *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története: a Magyar kereszténység, királyság és Benczés-Rend fönnállásának kilencszázados emlékére*. Szerk. ERDÉLYI László – SÖRÖS Pongrácz. Budapest, 1902–1916.
- QUELLER 1960 QUELLER, Donald E.: Thirteenth-Century Diplomatic Envoys: Nuncii and Procuratores. *Speculum* 35. (1960:2), 196–213.
- RABIĆ 2016 RABIĆ, Nedim: Im toten Winkel der Geschichte: Johannes von Wildeshausen als Bischof von Bosnien 1233/34–1237. In: *Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter*. Hrsg. HEUSINGER, Sabine – FÜLLENBACH, Elias H. – SENNER, Walter – SPRINGER, Klaus-Bernward. Berlin – Boston, 2016. 53–69. (Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens – Neue Folge 21.)
- RABIĆ 2020 RABIĆ, Nedim: Bosnien – zwischen Ost und West. Die Entwicklung eines Staates in Ostmitteleuropa 1050–1250. In: *Das Hochmittelalter eine vernachlässigte Epoche?: Neue Forschungen zum 11.–13. Jahrhundert*. Hrsg. KLOCKE, Lisa – WEBER, Matthias. Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Warszawa – Wien, 2020. 307–326. (Studien zur Vormoderne 2.)
- RÁCZ 1996 RÁCZ György: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In: *ZOMBORI* 1996. 55–81.
- RÁCZ 2000 RÁCZ György: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus joga a 13–14. században. *Századok* 134. (2000), 147–211.

- RAZUM 2019 RAZUM, Igor: Ecclesiastical Reformer and Politician: The Two Faces of Bishop Stephen II of Zagreb, 1225–1247. In: *Medieval Bosnia and South-East European Relations: Political, Religious, and Cultural Life at the Adriatic Crossroads*. Ed. DAUTOVIĆ, Dženan – FILIPOVIĆ, Emir O. – ISAILOVIĆ, Nevem. Leeds, 2019. 137–146. (Beyond Medieval Europe)
- RENNIE 2013 RENNIE, Kriston R.: *The Foundation of Medieval Papal Legation*. New York, 2013.
- RIBI 2015 RIBI András: „propter multitudinem hospitum” A fehérvári keresztes (johannita) konvent mint ispotály a középkorban. *Fons* 12. (2015), 71–89.
- RIBI 2019 RIBI András: A fehérvári káptalan és keresztes konvent országos hatáskörű hiteleshelyi eljárásai a gyakorlatban. *Századok* 153. (2019), 313–337.
- RODRÍGUEZ GONZÁLEZ 1965 RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Ángel: Legados y jueces apostólicos en la diócesis Compostelana (siglos XI y XII). *Compostellanum* 10. (1965), 713–738.
- ROMHÁNYI 2005 F. ROMHÁNYI Beatrix: Ágostonrendi remeték a középkori Magyarországon. *Aetas* 20. (2005:4), 91–101.
- ROMHÁNYI 2008 F. ROMHÁNYI Beatrix: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. CD-ROM. Arcanum, Budapest, 2008.
- ROMHÁNYI 2016a F. ROMHÁNYI Beatrix: Heremitae – monachi – fratres. Szempontok a pálos rend történetének újragondolásához. In: *Pálosaink és Pécs*. Szerk. SARBAK Gábor. Budapest, 2016. 9–23.
- ROMHÁNYI 2016b F. ROMHÁNYI Beatrix: A beregi egyezmény és a magyarországi sókereskedelem az Árpád-korban. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2016: Válság – Kereskedelem*. Szerk. KÖVÉR György et al. Budapest, 2016. 265–302.
- ROMHÁNYI 2020 F. Romhányi Beatrix: A Magyar Királyság hiányzó szentjei. In: *„Mestereknek gyengyének”. Ünnepi kötet Madas Edit hetvenedik születésnapjára*. Szerk. HENDE Fanni – KISDI Klára – KORONDI Ágnes. Budapest, 2020. 583–596.
- ROSS 2013 ROSS, Matthew David: *The Papal Chapel 1288–1304: A Study in Institutional and Cultural Change*. PhD. Dissertation University College London, 2013.
- RUDOLF 2019 RUDOLF Veronika: Nyitrai püspökök a diplomácia szolgálatában az 1220-as években. *Turul* 92. (2019), 33–36.
- RUDOLF 2020 RUDOLF Veronika: A tét a Babenberg-örökség. Cseh-magyar-osztrák kapcsolatok 1246 után. In: *Micae Mediaevales IX. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. KOVÁCS Enikő – RUDOLF Veronika – SZOKOLA László – VESZPRÉMY Márton. Budapest, 2020. 151–169.

- SALMINEN 1998 SALMINEN, Ma Tapio: In the Pope's Clothes: Legatine Representation and Apostolical Insignia in High Medieval Europe. In: *Roma, magistra mundi. Itineraria culturae medievalis: Mélanges offerts au Père L. E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire*. Ed. HAMESSE, Jacqueline – LONG, R. James – NOONE, Timothy B. Turnhout, 1998. 339–354.
- SALONEN 2016a SALONEN, Kiri: The Curia: The Apostolic Penitentiary. In: *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Ed. SISSON, Keith – LARSON, Atria A. Leiden – Boston, 2016. 259–275.
- SALONEN 2016b SALONEN, Kiri: The Curia: The Sacra Romana Rota. In: *A Companion to the Medieval Papacy. Growth of an Ideology and Institution*. Ed. SISSON, Keith – LARSON, Atria A. Leiden – Boston, 2016. 276–288.
- ŠANJEK 2019 ŠANJEK, Franjo: Giovanni da Casamari e i cristiani bosniaci. Atti d'abiura a Bilino Polje (8 aprile 1203) e all'Isola Regia (30 aprile 1203). In: *Giovanni da Casamari in Dalmazia e Bosnia*. A cura di VESELIC, Nenad. Roma, 2019. 197–208.
- SARBAK 1996 SARBAK Gábor: A pannonhalmi *Liber ruber*. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I–III*. Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 401–421.
- SAYERS 1962 SAYERS, Jane E.: A Judge Delegate Formulary from Canterbury. *Bulletin of the Institute of the Historical Research* 35. (1962), 198–211.
- SAYERS 1971 SAYERS, Jane E.: *Papal Judges Delegate in the Province of Canterbury 1198–1254. A Study in Ecclesiastical Jurisdiction and Administration*. Oxford, 1971. (Oxford Historical Monographs)
- SCHÄFFER 2000 SCHÄFER, Philipp: Innozenz III. und das 4. Laterankonzil 1215. In: *Papst Innozenz III., Weichensteller der Geschichte Europas*. Hrsg. FRENZ, Thomas. Stuttgart, 2000. 103–116.
- SCHIEFFER 2013 SCHIEFFER, Rudolf: Die Reichweite päpstlicher Entscheidungen nach der papstgeschichtlichen Wende. In: *HERBERS – LÓPEZ ALSINA – ENGEL 2013*. 13–27.
- SCHIMMEL- PFENNIG 1992 SCHIMMELPFENNIG, Bernhard: Die Bedeutung Roms im päpstlichem Zeremoniell. In: *Rom im hohen Mittelalter. Studien zu den Romvorstellungen und zur Rompolitik vom 10. bis zum 12. Jahrhundert. Reinhard Elze gewidmet zur Vollendung seines siebzigsten Lebensjahres am 28. 6. 1992*. Hrsg. SCHIMMELPFENNIG, Bernhard – SCHMUGGE, Ludwig. Sigmaringen, 1992. 47–63.
- SCHMITT 1989 SCHMITT, Jürgen: Die Balkanpolitik der Arpaden in den Jahren 1180–1241. *Ungarn – Jahrbuch* 17. (1989), 25–52.
- SCHMUTZ 1966 SCHMUTZ, Richard A.: *The Foundation of Medieval Papal Representation*. PhD. Dissertation, University of South California, 1966.

- SCHMUTZ 1972 SCHMUTZ, Richard A.: Medieval papal representatives: legates, nuncios and judges-delegate. In: *Post scripta. Essays on Medieval Law and the Emergence of the European State in Honor of Gaines Post*. Ed. STRAYER, Joseph R. – QUELLER, Donald. Rome, 1972. 441–463. (Studia Gratiana 15.)
- SCHRÖR 2009 SCHRÖR, Matthias: *Metropolitangewalt und papstgeschichtliche Wende*. Husum, 2009. (Historische Studien 494.)
- SCHRÖR 2012 SCHRÖR, Matthias: Von der kirchlichen Peripherie zur römischen Zentrale? Zum Phänomen der Bistumsexemtion im Hochmittelalter anhand der Beispiele von Le Puy-en-Velay und Bamberg. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter*. Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 63–82. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- SCHUCHARD 2000 SCHUCHARD, Christiane: *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter*. Tübingen, 2000. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts Rom 91.)
- SCHUCHARD 2008 SCHUCHARD, Christiane: Oculus Camere. Die Apostolische Kammer und ihre Kollektoren im 14. Jahrhundert. Wege, Medien und Hemmnisse der Kommunikation. In: *Zentrum und Netzwerk. Kirchliche Kommunikationen und Raumstrukturen im Mittelalter*. Hrsg. DROSSBACH, Gisela – SCHMIDT, Hans-Joachim. Berlin, 2008. 93–125. (Scrinium Friburgense 22.)
- SENGA 1987 SENGÁ, Toru: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár-levele”. *Századok* 121. (1987), 584–612.
- SENGA 1988 SENGÁ, Toru: Béla királyfi bolgár, halicsi és osztrák hadjárataihoz. *Századok* 122. (1988), 36–51.
- SKORKA 2019 SKORKA Renáta: Előjáték egy házasságkötéshez. A Habsburgok útja az első magyar házassághoz. In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Szerk. SZOVÁK Kornél – ZSOLDOS Attila. Székesfehérvár, 2019. 59–77.
- SMITH 2014 SMITH, Thomas W.: The College of Cardinals under Honorius III: A Nepotistic Household? In: *Religion and the Household*. Ed. DORAN, John – METHUEN, Charlotte – WALSHAM, Alexandra. Woodbridge – New York, 2014. 74–85. (Studies in Church History 50.)
- SMITH 2015a SMITH, Thomas W.: Papal Executors and the Veracity of Petitions from Thirteenth-Century England. *Revue d’Histoire Ecclésiastique* 110. (2015), 662–683.
- SMITH 2015b SMITH, Thomas W.: The Development of Papal Provisions in Medieval Europe. *History Compass* 13. (2015), 110–121.
- SOLYMOSI 1996a SOLYMOSI László: Egyházi-politikai viszonyok a pápai hegemonia idején. In: *ZOMBORI 1996*. 47–54.

- SOLYMOSI 1996b SOLYMOSI László: Abencéskonventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I–III.* Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 481–498.
- SOLYMOSI 1996c SOLYMOSI László: Albeus mester összeírása és a pannonhalmi apátság tatárjárás előtti birtokállománya. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I–III.* Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 515–526.
- SOLYMOSI 1997 SOLYMOSI László: A pápai kancellária hatása a magyarországi oklevéladásra a 13. század közepéig. *Történelmi Szemle* 39. (1997), 335–344.
- SOLYMOSI 1999 SOLYMOSI László: Der Einfluss der päpstlichen Kanzlei auf das ungarische Urkundenwesen bis 1250. In: *Papsturkunde und europäisches Urkundenwesen. Studien zu ihrer formalen und rechtlichen Koheränz vom 11. bis 15. Jahrhundert.* Hrsg. HERDE, Peter – JAKOBS, Hermann. Köln – Weimar – Wien, 1999. 87–96.
- SOLYMOSI 2002 SOLYMOSI László: A perjogi írásbeliség első százada. *Vigilia* 67. (2002:7), 521–527.
- SOLYMOSI 2006a SOLYMOSI László: A székesfehérvári káptalan hiteleshelyi működésének főbb sajátosságai. In: SOLYMOSI László: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Diplomatikai és pecsétteni tanulmányok.* Budapest, 2006. 105–115.
- SOLYMOSI 2006b SOLYMOSI László: Árpád-kori okleveleink grafikus szimbólumai. In: SOLYMOSI László: *Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Diplomatikai és pecsétteni tanulmányok.* Budapest, 2006. 23–43.
- SOLYMOSI 2013a SOLYMOSI László: Magyar főpapok angliai zárandoklata 1220-ban. *Történelmi Szemle* 55. (2013), 527–540.
- SOLYMOSI 2013b SOLYMOSI László: Uros pannonhalmi apát és követtársai Itáliában 1225 tavaszán: Két kiadatlan oklevél a Vatikáni Titkos Levéltárból. In: *Csóka úrtól Gáspár atyáig: Ünnepi kötet Csóka Gáspár OSB 75. születésnapjára.* Szerk. Rendtársai. Győr, 2013. 259–281.
- SOMOGYI 2013 SOMOGYI Szilvia: *Adalékok a pápai delegált bírák egyházi bíráskodásban betöltött szerepéhez az Árpád-kori Magyarországon.* Kézirat, 2013.
- ȘTEFĂNESCU 2018 ȘTEFĂNESCU, Tudor: Dreptul la apel către Sfântul Scaun, al instituțiilor ecleziastice din Transilvania, în secolul al xiii-lea. *Studia Universitatis Babeș Bolyai – Iurisprudentia* 63. (2018), 61–94.
- ŠTULRAJTEROVÁ 2007 ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína: Delegacný mandát na Slovensku v case pontifikátu Gregora IX. (1227–1241). *Slovenská archivistika* 42. (2007:2.), 11–31.

- ŠTULRAJTEROVÁ 2014 ŠTULRAJTEROVÁ, Katarína: Headquarters versus Local Boards. Papal Control of Archbishopal and Episcopal Elections in Sicily, Hungary and England. *Acta Historica Posoniensa* 24. (2014), 18–43.
- SUGÁR 1984 SUGÁR István: *Az egri püspökök története*. Budapest, 1984. (Az Egri Főegyházmegye schematizmusa)
- SWEENEY 1971 SWEENEY, James Ross: *Papal–Hungarian Relations During the Pontificate of Innocent III., 1198–1216*. PhD. Dissertation, Cornell University, 1971.
- SWEENEY 1973 SWEENEY, James Ross: Innocent III, Hungary and the Bulgarian Coronation: A Study in Medieval Papal Diplomacy. *Church History* 42. (1973), 320–334.
- SWEENEY 1977 SWEENEY, James Ross: Innocent III. and the Esztergom Election Dispute: The Historical Background of the Decretale „Bone Memorie II” (X.I.5.4). *Archivum Historiae Pontificiae* 15. (1977), 113–137.
- SWEENEY 1989 SWEENEY, James Ross: Innocent III., Canon Law and Papal Judges Delegate in Hungary. In: *Popes, Teachers, and Canon Law in the Middle Ages*. Ed. SWEENEY, James Ross – CHODOROW, Stanley. Ithaca – New York, 1989. 26–51.
- SWEENEY 1993 SWEENEY, James Ross: III. Ince és az esztergomi érsekválasztási vita. „A Bone Memorie” II. dekretalia történeti háttere. *Aetas* 8. (1993:1.), 147–169.
- SWEENEY 1999 SWEENEY, James Ross: „Summa Potestas Post Deum” – Papal „Dilectio” and Hungarian „Devotio” in the reign of Innocent III Sweeney. In: *„The Man of many devices who wandered full many ways”: Festschrift in honor of János M. Bak*. Ed. NAGY, Balázs – SEBŐK, Marcell. Budapest, 1999. 492–498.
- SZABADOS 1999 SZABADOS György: Imre és András. *Századok* 133. (1999), 85–111.
- SZABADOS 2000 SZABADOS György: Egy elmaradt keresztes hadjáratról. Magyar-szentszéki kapcsolatok 1198-1204 között. In: *„Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendősk Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. PITI Ferenc – SZABADOS György. Szeged, 2000. 473–492.
- SZABÓ 2003 SZABÓ István: A tatárjárás okozta veszteségekről. In: *Tatárjárás*. Szerk. NAGY Balázs. Budapest, 2003. 493–498. (Nemzet és emlékezet)

- SZEBERÉNYI 2002 SZEBERÉNYI Gábor: „Kalán, Isten kegyelméből palliumos pécsi püspök, egész Horvátország és Dalmácia kormányzója”. Újabb szempont a horvát-magyar perszonálunió 12. századi történetének kérdéséhez. In: *Tanulmányok Pécs történetéből 10–11–12. Az Előadások Pécs történetéből '98, '99 és 2000. c. konferenciák válogatott előadásai*. Szerk. VARGA Lajos – VONYÓ József. Pécs, 2002. 229–241.
- SZEBERÉNYI 2003 SZEBERÉNYI Gábor: Domonkos zágrábi püspök politikai szerepe a 12–13. század fordulóján In: *Középkortörténeti tanulmányok: A III. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2003. május 8–9.) előadásai*. Szerk. WEISZ Boglárka. Szeged, 2003. 159–168.
- SZENDE 2003 SZENDE László: Bicskei Gergely, 1298. február 12. e. – 1303. szeptember 7. In: *BEKE 2003*. 134–142.
- SZENDE 2014 SZENDE László: Szentföldtől Katalóniáig. II. András külpolitikája és dinasztikus kapcsolatai a korabeli Európában. In: *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013*. Szerk. MAJOROSSY Judit. Szentendre, 2014. 29–41.
- SZENTPÉTERY 1916 SZENTPÉTERY Imre: *A Borsmonostori Apátság árpádkori oklevelei*. Budapest, 1916.
- SZOVÁK 1996 SZOVÁK Kornél: Pápai-magyar kapcsolatok a 12. században. In: *ZOMBORI 1996*. 21–46.
- SZOVÁK 2016 SZOVÁK Kornél: A kun misszió helye és szerepe a magyarországi domonkosok korai történeti hagyományában. In: *A Szent Domonkos Rend és a kunok*. Szerk. DEME Ágnes – BARNÁ Gábor. Szeged, 2016. 105–114.
- SZŐCS 2010 SZŐCS Tibor: Egy második ‘tatárjárás’? A tatár-magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. *Belvedere Meridionale* 23. (2010:3–4), 16–49.
- SZUROMI 1999 SZUROMI Szabolcs Anzelm: Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a XII. században. *Magyar Könyvszemle* 115. (1999), 377–409.
- SZUROMI 2002 SZUROMI Szabolcs Anzelm: Zsinati fegyelem és pápai kapcsolatok Magyarországon. *Vigilia* 67. (2002), 512–515.
- SZUROMI 2011 SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből. Források és intézmények*. Budapest, 2011.
- SZŰCS 1973 SZŰCS Jenő: Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. *Századok* 107. (1973), 569–643., 823–878.
- SZŰCS 1978 SZŰCS Jenő: A kereszténység belső politikuma a XIII. század derekán. IV. Béla és az egyház. *Történelmi Szemle* 21. (1978), 158–181.
- SZŰCS 1993 SZŰCS Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, 1993. (História Könyvtár, Monográfiák)

- TAKÁCS 1989 TAKÁCS Miklós: *A bélakúti/péteváradai ciszterci monostor*. Újvidék, 1989.
- TERNOVÁ CZ 2011 TERNOVÁ CZ Bálint: A szerémi püspökök életrajza, valamint a kőí, illetve a szenternyei székeskáptalan archontológiája a 14. század közepéig. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 23. (2011:1–2), 33–47.
- TERNOVÁ CZ 2013 TERNOVÁ CZ Bálint: A szerémi latin püspökség alapításának és korai történetének vitás kérdései. *Századok* 147. (2013), 457–470.
- TERNOVÁ CZ 2016 TERNOVÁ CZ Bálint: A boszniai latin püspökség története 1344-ig. In: *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. FÁBIÁN Laura – GÁL Judit – HARASZTI SZABÓ Péter – UHRIN Dorottya. Budapest, 2016. 215–228.
- TERNOVÁ CZ 2017 TERNOVÁ CZ Bálint: A macsói és barancsi területek története 1319-ig. In: *Micae mediaevales VI.: Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. FÁBIÁN Laura – UHRIN Dorottya – FARKAS Csaba – RIBI András. Budapest, 2017. 227–240
- TERNOVÁ CZ 2018 TERNOVÁ CZ Bálint: A nándorfehérvári püspökség története a középkorban In: *Középkortörténeti tanulmányok 10. A X. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2017. június 7–9.) előadásai*. Szerk. SZANKA Brigitta – SZOLNOKI Zoltán – NAGY Zsolt Dezső. Szeged, 2018. 117–131.
- TERNOVÁ CZ 2019 TERNOVÁ CZ Bálint: Crkvene veze između Bosne i Kraljevine Ugarske do sredine 14. veka. In: *Bosna i njeni susjedi u srednjem vijeku*. Ed. DURANOVIĆ, Elmedina – DEDIĆ, Enes – RABIĆ, Nedim. Sarajevo, 2019. 81–100.
- TESSERA 2012 TESSERA, Miriam Rita: Canonici di S. Ambrogio e giudici delegati papali: un caso milanese agli inizi del Duecento. In: *ALBERZONI – ZEY 2012a*. 283–338.
- THÉRY-ASTRUC 2016 THÉRY-ASTRUC, Julien: Judicial Inquiry as an Instrument of Centralized Government: The Papacy's Criminal Proceedings against Prelates in the Age of Theocracy (Mid-Twelfth to Mid-Fourteenth Century). In: *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Medieval Canon Law, Toronto, 5–11 August 2012*. Ed. GOERING, Joseph – DUSIL, Stephan – THIER, Andreas. Città del Vaticano, 2016. 875–889. (Monumenta Iuris Canonici Series C. Subsidia 15.)
- THOROCZKAY 2003 THOROCZKAY Gábor: János. 1205. október 6.–1223. november. In: *BEKE 2003*. 88–96.
- THOROCZKAY 2004 THOROCZKAY Gábor: A székesfehérvári rationalék: A 14. századi magyar krónikaszerkesztmény 66. fejezetének kritikájához. *Századok* 138. (2004), 413–432.

- THOROCZKAY 2008 THOROCZKAY Gábor: Megjegyzések a nyitrai és pozsonyi egyház korai történetéhez. Kálmán király I. törvénykönyve 22. cikkelyének szöveghagyományáról. *Századok* 142. (2008), 359–373.
- THOROCZKAY 2009a THOROCZKAY Gábor: Az esztergomi érsekség kormányzata a XIII–XIV. század fordulóján. (A XIV. századi krónikakompozíció 188. fejezetének kritikájához). In: THOROCZKAY Gábor: *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok*. Budapest, 2009. 143–149. (TDI-Könyvek 9.)
- THOROCZKAY 2009b THOROCZKAY Gábor: Szent István okleveleiről. *Századok* 143. (2009), 1385–1412.
- THOROCZKAY 2012 THOROCZKAY Gábor: A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. *Fons* 19. (2012:1), 37–55
- THOROCZKAY 2014 THOROCZKAY Gábor: A messziről jött királyné prépostsága. A hajszentlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig). In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I. kötet*. Szerk. BÁRÁNY Attila – DRESKA Gábor – SZOVÁK Kornél. Budapest – Debrecen, 2014. 321–335.
- THOROCZKAY 2016a THOROCZKAY Gábor: Egy esztergomi érsektoportré a 13. század elejéről: János. In: THOROCZKAY Gábor: *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák*. Budapest, 2016. 129–140.
- THOROCZKAY 2016b THOROCZKAY Gábor: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: THOROCZKAY Gábor: *Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák*. Budapest, 2016. 141–183.
- THOROCZKAY 2016c THOROCZKAY Gábor: Barabás Gábor: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét. *Századok* 150. (2016), 505–508.
- THOROCZKAY 2018 THOROCZKAY Gábor: Barabás Gábor. Das Papsttum und Ungarn in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (ca. 1198 – ca. 1241). Päpstliche Einflussnahme – Zusammenwirken – Interessensgegensätze. Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien, 2014. 443 p. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, 6). *Archivum Historiae Pontificiae* 52. (2018), 290–295.
- THOROCZKAY 2019 THOROCZKAY Gábor: A magyar Aachen első évszázada: a székesfehérvári prépostság története az Árpád-korban. In: *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*. Szerk. FEDELES Tamás – HUNYADI Zsolt. Szeged – Debrecen, 2019. 522–539. (Fontes et Libri 4.)
- THOROCZKAY 2020a THOROCZKAY Gábor: *A középkori Magyarország. Állam és ideológiák*. Budapest, 2020.
- THOROCZKAY 2020b THOROCZKAY Gábor: Prépostság a nyugati határszélen a vasvári társaskáptalan története a kezdetektől a 14. század közepéig. *Fons* 27. (2020), 157–171.

- THOROCZKAY 2021 THOROCZKAY Gábor: Társaskáptalan a Maros mentén. Az aradi prépostság története alapításától 1342-ig. In: *Prépostok, apátok, vikáriusok Tanulmányok*. Szerk. RIBI András. Pécs, 2021. 294–312. (Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései 3.)
- TÖRÖK 2002 TÖRÖK József: Lukács, a keresztény királyság pillére. *Vigilia* 67. (2002:7), 516–520.
- TUSOR 2004 TUSOR Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*. Budapest – Róma, 2004. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1exc.)
- UDVARDY 1991 UDVARDY József: *A kalocsai érsekek életrajza 1000–1526*. München, 1991. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.)
- URUSZCZAK 1985 URUSZCZAK, Waclaw: Les juges délégués du pape et la procédure romano-canonique à Reims dans la seconde moitié du XIIIe siècle. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 53. (1985), 27–41.
- VARGA 2003a VARGA Lajos: Rátót nembeli Mátyás, 1239. november 2. u.–1241. április 11. In: *BEKE 2003*. 104–106.
- VARGA 2003b VARGA Lajos: Bánca nembeli I. István, 1242. május – 1253. november 13. e. In: *BEKE 2003*. 106–111.
- VERES 2019a VERES Kristóf György: A magyar királyi kancellária okleveles gyakorlata 1172 és 1235 között. *Turul* 92. (2019), 1–26.
- VERES 2019b VERES Kristóf György: Reform, konzervatív fordulat vagy szerves folytatás?: IV. Béla kancelláriája a tatárjárás előtt (1220–1241). In: *Középkortörténeti tanulmányok 10. A X. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2017. június 7-9.) előadásai*. Szerk. SZANKA Brigitta – SZOLNOKI Zoltán – NAGY Zsolt Dezső. Szeged, 2018. 53–77.
- VESZPRÉMY 1996 VESZPRÉMY László: Pannonhalmi oklevelek a 13–14. században. In: *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. I–III*. Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. I. 471–480.
- VESZPRÉMY 2006 VESZPRÉMY László: II. András magyar király keresztes hadjárata, 1217–1218. In: *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerk. LASZLOVSZKY József – MAJOROSSY Judit – ZSENGELLÉR József. Máriabesnyő – Gödöllő, 2006. 99–111
- WALDMÜLLER 1987 WALDMÜLLER, Lothar: *Die Synoden in Dalmatien, Kroatien und Ungarn: Von der Volkerwanderung bis zum Ende der Arpaden (1311)*. Paderborn – München – Wien – Zürich, 1987. (Konziliengeschichte)
- WATT 1965 WATT, John A.: *The Theory of Papal Monarchy in the Thirteenth Century: The Contribution of the Canonists*. New York, 1965.

- WEISS 1995 WEISS, Stefan: Systematischer Teil. In: WEISS, Stephan: *Die Urkunden der päpstlichen Legaten von Leo IX. bis Coelestin III. (1049–1198)*. Köln – Weimar – Wien, 1995. 321–362. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmer, *Regesta Imperii* 13.)
- WEISS 1999 WEISS, Stefan: Die Legatenurkunde des 11. und 12. Jahrhunderts zwischen Papst und Herrscherurkunde. In: *Papsturkunde und europäisches Urkundenwesen. Studien zu ihrer formalen und rechtlichen Kohärenz vom 11. bis 15. Jahrhundert*. Hrsg. HERDE, Peter – JAKOBS, Hermann. Köln – Weimar – Wien, 1999. 28–38.
- WEISS 2003 WEISS, Stefan: Legatenurkunde und Papsturkunde. In: *Hundert Jahre Papsturkundenforschung. Bilanz – Methoden – Perspektiven. Akten eines Kolloquiums zum Hundertjährigen Bestehens der Regesta Pontificum Romanorum von 9.–11. Oktober 1996 in Göttingen*. Hrsg. HIESTAND, Rudolf. Göttingen, 2003. 335–350.
- WEISZ – ZSOLDOS 2010 WEISZ Boglárka – ZSOLDOS Attila: A báni joghatóság Szlavóniában és a Dráván túl. In: *Fons, skepsis, lex. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. ALMÁSI Tibor – RÉVÉSZ Éva – SZABADOS György. Szeged, 2010. 469–482.
- WEISZ 1999 WEISZ Boglárka: Zsidó kamaraispánok az Árpád-korban. In: *Tanulmányok a középkori magyar történelemről*. Szerk. HOMONNAI Sarolta – PITI Ferenc – TÓTH Ildikó. Szeged, 1999. 151–161.
- WEISZ 2007 WEISZ Boglárka: Megjegyzések az Árpád-kori sóvámolás és -kereskedelem történetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 125. (2007), 43–57.
- WEISZ 2010 WEISZ Boglárka: Királyi adók Szlavóniában a középkor első felében. (11–14. század). In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004)*. Szerk. FEDELES Tamás – FONT Márta – KISS Gergely. Pécs, 2010. 125–140.
- WEISZ 2013 WEISZ Boglárka: *A királyketteje és az ispánharmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében*. Budapest, 2013. (Magyar történelmi emlékek, Adattárak)
- WETZSTEIN 2004 WETZSTEIN, Thomas: *Heilige vor Gericht. Das Kanonisationsverfahren im europäischen Spätmittelalter*. Köln – Weimar – Wien, 2004. (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 28.)

- WETZSTEIN 2008 WETZSTEIN, Thomas: Wie die urbs zum orbis wurde. Der Beitrag des Papsttums zur Entstehung neuer Kommunikationsräume im europäischen Hochmittelalter. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 47–75. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- ZÁVODSZKY 1913 ZÁVODSZKY Levente: A Héderváry-nemzetség és a küszini monostor. *Turul* (1913:3), 97–106.
- ZEHETMAYER 2020 ZEHETMAYER, Roman: Das sogenannte österreichische Interregnum: Von den Babenbergern zu den Habsburgern. In: *Interregna im mittelalterlichen Europa. Konkurrierende Kräfte in politischen Zwischenräumen.* Hrsg. KERSKEN, Norbert – TEBRUCK, Stefan. Marburg, 2020. 45–73.
- ZEY 2002 ZEY, Claudia: Zum päpstlichen Legatenwesen im 12. Jahrhundert. Der Einfluß von eigener Legationspraxis auf die Legatenpolitik der Päpste am Beispiel Paschalis' II., Lucius' II. und Hadrians IV. In: *Das Papsttum in der Welt des 12. Jahrhunderts.* Hrsg. HEHL, Ernst-Dieter – RINGEL, Ingrid Heike – SEIBERT, Hubertus. Stuttgart, 2002. 243–262.
- ZEY 2007 ZEY, Claudia: Gleiches Recht für alle? Konfliktlösung und Rechtsprechung durch päpstliche Legaten im 11. und 12. Jahrhundert. In: *Rechtsverständnis und Konfliktbewältigung. Gerichtliche und außergerichtliche Strategien im Mittelalter. (Internationales Kolloquium zu Ehren von Hanna Vollrath im Juni 2004 an der Ruhr-Universität Bochum).* Hrsg. ESDERS, Stefan. Köln – Weimar – Wien, 2007. 93–119.
- ZEY 2008 ZEY, Claudia: Die Augen des Papstes. Zu Eigenschaften und Vollmachten päpstlicher Legaten. In: *Römisches Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – New York, 2008. 77–108. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 2.)
- ZEY 2012 ZEY, Claudia: Stand und Perspektiven der Erforschung des päpstlichen Legatenwesens im Hochmittelalter. In: *Rom und die Regionen: Studien zur Homogenisierung der lateinischen Kirche im Hochmittelalter.* Hrsg. JOHRENDT, Jochen – MÜLLER, Harald. Berlin – Boston, 2012. 157–166. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge 19.)
- ZEY 2013a ZEY, Claudia: Zum Verhältnis zwischen Päpsten und Kardinallegaten im 11. und 12. Jahrhundert. In: *Die Kardinäle des Mittelalters und der frühen Renaissance.* Hrsg. DENDORFER, Jürgen – LÜTZELSCHWAB, Ralf. Firenze, 2013. 127–165.

- ZEY 2013b ZEY, Claudia: Legaten im 12. und 13. Jahrhundert. Möglichkeiten und Beschränkungen (am Beispiel der Iberischen Halbinsel, des Heiligen Landes und Skandinaviens). In: *HERBERS – LÓPEZ ALSINA – ENGEL 2013*. 199–212.
- ZEY 2016 ZEY, Claudia: Vervielfältigungen päpstlicher Präsenz und Autorität: Boten und Legaten. In: *Die Päpste Amt und Herrschaft in Antike, Mittelalter und Renaissance*. Hrsg. SCHNEIDMÜLLER, Bernd – WEINFURTER, Stefan – MATHEUS, Michael – WIECZOREK, Alfried. Regensburg, 2016. 257–274. (Die Päpste 1.)
- ZEY 2019 ZEY, Claudia: Papsttum und Frieden im Mittelalter. In: *Frieden. Theorien, Bilder, Strategien. Von der Antike bis zur Gegenwart*. Hrsg. ALTHOFF, Gerd – KREMS, Eva Bettina – MEIER-STAUBACH, Christel – THAMER, Ulrich. Dresden, 2019. 170–193.
- ZEY 2021 ZEY, Claudia: A pápaság és a béke a középkorban. *Pontes* 4. (2021), 9–45.
- ZIMMERMANN 1913 ZIMMERMANN, Heinrich: *Die päpstliche Legation in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Vom Regierungsantritt Innozenz' III. bis zum Tode Gregors IX. (1198–1241)*. Paderborn, 1913. (Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland. Sektion für Rechts- und Sozialwissenschaft 17. Heft)
- ZIMMERMANN 1996 ZIMMERMANN, Harald: Die Ungarnpolitik der Kurie und Kardinal Konrad von Urach. In: ZIMMERMANN, Harald: *Siebenbürgen und seine Hospites Theutonici. Vorträge und Forschungen zur Südostdeutschen Geschichte. Festgabe zum 70. Geburtstag*. Hrsg. GÜNDISCH, Konrad. Köln – Weimar – Wien, 1996. 142–159. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 20.)
- ZIMMERMANN 2011 ZIMMERMANN, Harald: *Der Deutsche Orden in Siebenbürgen. Eine diplomatische Untersuchung. 2. durchgesehene Auflage*. Köln – Weimar – Wien, 2011. (Studia Transylvanica 26.)
- ZOMBORI 1996 *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk. ZOMBORI István. Budapest, 1996.
- ZSOLDOS 1994a ZSOLDOS Attila: Adomány. In: *KMTL* 30.
- ZSOLDOS 1994b ZSOLDOS Attila: Felségsértés. In: *KMTL* 217.
- ZSOLDOS 1997 ZSOLDOS Attila: Téténytől a Hód-tóig (Az 1279 és 1282 közötti évek politikátörténetének vázlata). *Történelmi Szemle* 39. (1997), 69–98.
- ZSOLDOS 2000 ZSOLDOS Attila: Az Árpádok követei. In: „Magyaroknak eleiről” – *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendőes Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk. PITI Ferenc – SZABADOS György. Szeged, 2000. 703–714.
- ZSOLDOS 2003 ZSOLDOS Attila: Az özvegy és a szolgabírák. *Századok* 137. (2003), 783–808.
- ZSOLDOS 2005a ZSOLDOS Attila: Az ifjabb király országa. *Századok* 139. (2005), 231–260.

- ZSOLDOS 2005b ZSOLDOS Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Budapest, 2005. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 36.)
- ZSOLDOS 2007 ZSOLDOS Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest, 2007. (História Könyvtár. Monográfiák 24.)
- ZSOLDOS 2011a ZSOLDOS Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest, 2011. (Kronológiák, Adattárak)
- ZSOLDOS 2011b ZSOLDOS Attila: II. András Aranybullája. *Történelmi Szemle* 53. (2011), 1–38.
- ZSOLDOS 2016 ZSOLDOS Attila: A Henrik-fiak. A Héder nembeli Kőszegiek „családi története”. In: ZSOLDOS Attila: *Vitézek, ispánok, oligarchák. Tanulmányok a társadalom- és a hadtörténetírás határvidékéről*. Budapest, 2016. 215–225. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára)
- ZSOLDOS 2018 ZSOLDOS Attila: A felforgató király esete a hagyománytisztelő herceggel. *Korunk* 29. (2018:2.), 11–17.
- ZSOLDOS 2019 ZSOLDOS Attila: Személyes elemek az Árpád-kori királynéi intézményben. In: *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Szerk. SZOVÁK Kornél – ZSOLDOS Attila. Székesfehérvár, 2019. 27–43.
- ZSOLDOS 2020 ZSOLDOS Attila: Néhány kritikai megjegyzés az 1264–1265. évi belháború újrakeltezésének kísérletéhez. *Századok* 154. (2020), 1331–1344.
- ZSOLDOS 2022 ZSOLDOS Attila: Az Aranybulla megújítása 1231-ben. *Aetas* 37. (2022:2), 5–20.

SZEMÉLY- ÉS HELYNÉVMUTATÓ

A

Achilleus, esztergomi prépost, 304
Acontius, pápai alszerpap és káplán, 61, 62, 84, 107, 161, 243, 245
Ádám, nyitrai püspök, 69, 277
 Ádám, prépost (Esztergom-szenttamás), 197, 245
Ákos, Ákos nb., mester, 214
Albert, főesperes (Zágráb), 198
Albert, pápai jegyző, 209
Albert, prépost (Arad), 113, 118, 247
Albertus Pandoni, püspök (Piacenza), 209
Albeus, főesperes (Hont), 158, 161
Alsó-Ausztria, 61
Amadé, Pok nb., püspök (Győr), 236
 Amadé, Pok nb., prépost (Vasvár), 207
Amadé, püspök (Győr), 275
András, érsek (Kalocsa), 132
András, II., magyar király, 64, 65, 67, 83, 84, 85, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 103, 104, 105, 108, 113, 118, 120, 126, 132, 133, 156, 161, 169, 171, 180, 184, 193, 235, 236, 243, 247, 253, 255, 265, 269, 270, 272, 276, 277, 278, 279, 281, 286
 András, magyar királyi herceg, 23, 81, 82, 133, 267, 273
András, III., magyar király, 10, 191, 233, 234, 238, 239, 261, 338, 341, 344
András, kisprépost (Pécs), 216
András, klerikus, 210
András, püspök (Eger), 272
Andreas de Meniis, 210
Angelus, főesperes (Nyitra), 205
Angelus, pápai káplán, 244
Anglia, 14, 33, 101, 180
Anna, magyar királyi hercegnő, 57, 188, 194, 283, 303
Arad, 67, 246, 308
Aragónia, 101, 138
Arnold, kassai pap, 266, 304
Artolf, püspök (Erdély), 198
 Artolf, püspök (Győr), 198, 235, 275
Ausztria, 84, 85, 101
Ávilai egyházmegye, 20, 32, 58

B

Bakony, 214
Bakonybél, 60, 69
Baranya megye, 93
Barcaság, 67, 85, 128, 275, 315

Bartholomeus de Campania, 73, 235, 287, 313
Beatrix, Estei, magyar királyné, 243
Bécs, 68
Béla, II., magyar király, 98, 121
Béla, III., magyar király, 54, 99, 118, 132, 159, 281, 298
Béla, IV., magyar király 50, 55, 70, 78, 91, 93, 96, 97, 112, 116, 130, 158, 169, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 211, 212, 216, 218, 220, 229, 232, 236, 237, 243, 244, 247, 248, 249, 250, 265, 266, 269, 283, 303
 Béla, magyar királyi herceg 83, 84, 109, 272, 278, 281
Béla, magyar királyi herceg, IV. Béla fia, 188, 248, 266, 283
Bélakút, 65, 305, 306
Benedek, érsek (Esztergom), 68, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 210, 216, 236, 265
 Benedek, érsek (Kalocsa), 55, 56, 69, 175, 178, 193, 197, 198, 199, 209, 213, 214, 235, 269, 304, 305, 309
 Benedek, prépost (Arad, Óbuda), 62, 203
Benedek, Osl nb. Osl fia, püspök (Várad), 109, 110, 197, 206
Benedek, püspök (Várad), 277, 306
Benedek, Rád nb., püspök (Veszprém), 225, 226, 228, 283
Benedek, XI., pápa, L. Niccolò, Boccasini, Benvenuto, Orvietói, pápai legátus, 68
Bereck, püspök (Vác), 64, 278
Bernard de Vregille, 15
Bernardus Papiensis, 102
Bernardus Parmensis, 28
Bernát, apát (Monte Cassino), 244
Bernát, Caracciolo, pápai káplán, 244
Bernát, érsek (Spalato), 107, 114
Bertalan, püspök (Pécs), 63, 105, 106, 138, 176, 178, 215, 277
Bertalan, püspök (Veszprém), 73, 174, 198, 282
Berthold, érsek (Kalocsa), 60, 67, 86, 96, 104, 243, 263, 268
 Berthold, pátriárka (Aquila), 235, 269
Berzétémonostora, 124, 298, 306, 307
Bizere, 299, 302, 305, 309
Boleszló, püspök (Vác), 59, 82, 267, 278
Bologna, 28, 68, 210, 248
Bonaventura, magister, prépost (Vasvár), 207, 284
Bonifác, VIII., pápa, 10, 28, 44, 72, 100, 102,

173, 191, 209, 225, 228, 230, 233, 234, 237,
238, 239, 260, 261, 267, 278, 280, 283, 286,
295, 300, 305, 309, 312, 313, 340
Bonusjoannes, püspök (Lodi), 207
Bors, ispán, 164
Borsmonostor, 164, 165, 273, 306, 308
Bosznia, 111, 211, 212, 213, 243
Bulcsú, Lád. nb., püspök (Csanád), 64, 139,
141, 142, 143, 197, 245, 270, 274, 281, 307,
310
Bulcsú, Lád. nb., prépost (Győr), 66, 308
Burgos, egyházmegye, 20
Burgundia, 105, 138
Búza, főesperes (Aszuág), 216

C

Canterbury, 19
Celesztin, III., pápa 49, 54, 81, 82, 101, 118,
124, 131, 267
Hyacinth, bíboros, 34
Celesztin, IV., pápa 173
Chalon-sur-Saône, 106
Cikádor, 60, 70
Ciprián, olvasókanonok (Esztergom), 76, 228,
305
Cognoscens, kanonok (Esztergom), 247
Crescentius, 73
Crescius, pápai scriniarius, 154
Csallóköz, 229
Csanád, 67
Csanád, Telegdi, érsek (Esztergom), 181
Csehország, 244
Csépán, prépost (Győr), 309
Csepel-sziget, 145, 289, 313
Csurgó, 186, 226

D

Dalmácia, 82, 99, 133, 242, 254
Demeter, Csák nb., ispán, királyi asztalnok-
mester, udvarispán, országbíró, 166, 167,
169, 170, 173, 229, 265, 276, 277, 282, 288,
289, 290, 294, 309
Demeter, főesperes (Bars, Esztergom), pápai
káplán 202, 203, 248
Dénes (Dyonisius), György fia, 189, 230, 280
Dénes, Bánca nb. István unokatestvére, 209
Dénes, Tomaj nb., nádor, 149
Dezső, püspök (Csanád), 59, 64, 108, 160, 270
Diakóvár, 212
Dombó (Rakovac), 69
Domonkos, püspök (Zágráb), 283
Dunántúl, 255

E

Ecce, ferences szerzetes, 184
Eger, 302, 313
Egres, 44, 60, 65, 70, 85
Egyed, klerikus, győri egyházmegye, 211
Egyed, pápai káplán, 61, 62, 69, 73, 78, 79,
150, 153, 154, 156, 157, 159, 167, 170, 190,
253, 255, 257, 260, 289, 290, 309
Elvin, püspök (Várad), 81, 82, 278
Eneco, pápai káplán, 68, 187, 217, 218, 245
Enoch, magister, 157
Erdély, 117, 218
Erzsébet, Kun, magyar királyné,
Esztergom, 63, 67, 70, 71, 79, 197, 199, 201,
225, 255, 256, 300
Eufrozina, magyar királyné, 124
Eventius, kanonok (Zágráb), Bánca bíboros
káplánja, 187, 210, 269, 297

F

Fábián, 166, 167, 168, 276, 290, 314
Farkas, prépost (Fehérvár), 77, 201, 207, 220,
224, 284, 291, 297, 301
Favus, apát (Pannonhalma), 286
Fehérvár, 67, 70, 71, 79, 83, 124, 154, 159,
190, 207, 214, 217, 220, 224, 255, 301, 302,
303, 306
Felicián, őrkanonok (Fehérvár), 307
Felső-Ausztria, 61
Firminus, apát (Tata), 289
Florentinus, őrkanonok (Arad), 86, 95
Frigyes, Babenberg II., herceg (Stájerország,
Ausztria), 230
Frigyes, Barbarossa, császár (Német-római
Birodalom), 98
Frigyes, II., császár (Német-római Birodalom),
235
Fülöp, prépost (Esztergom), 304
Fülöp, püspök (Fermo), pápai legátus, 69, 70,
71, 73, 86, 189, 190, 191, 204, 205, 208,
222, 227, 231, 250, 257, 260, 266, 272, 302,
315
Fülöp, püspök (Vác), 203, 208
Fülöp, Türje nb., püspök (Zágráb), érsek (Esz-
tergom), 69, 178, 181, 183, 184, 186, 188,
194, 195, 198, 199, 201, 203, 206, 207, 218,
236, 265, 269, 271, 275, 278, 283, 294

G

Gál, püspök (Erdély), 272
Galánta, 166
Garamszentbenedek, 71, 162, 308, 314, 315
Gaudius, érsek (Spalato), 98

Gellért, kanok (Fehérvár), 208
 Gellért, kanonok (Esztergom), 209
 Gellért, Modenai, pápai alszerpap, 245
 Gellért, Pármai, kanonok (Esztergom), 183, 187, 265, 275
 Gentilis, de Montefiore, bíboros, pápai legátus, 10, 25, 74, 342
 Gerardus, püspök (Ancona), 110
 Gergely, Bicskei, választott prépost (Fehérvár), választott érsek (Esztergom), 208, 233, 238, 239, 267
 Gergely, IX., pápa, 17, 28, 38, 44, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 76, 78, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 126, 128, 129, 130, 136, 137, 138, 140, 141, 143, 145, 146, 150, 151, 153, 155, 157, 158, 159, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 177, 197, 220, 243, 246, 253, 254, 255, 256, 257, 264, 268, 270, 272, 275, 276, 277, 279, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 299, 300, 302, 303, 305, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316
 Hugolinus, de Segni, bíboros-püspök (Ostia), 145
 Gergely, Kalád fia, 94
 Gergely, püspök (Csanád), 271
 Gergely, püspök (Győr), 64, 274
 Gergely, X., pápa, 28, 101, 188, 195, 223, 230, 236, 245, 266, 277, 280, 284
 Gerhard, diakónus-bíboros (S. Nicolaus in Carcere Tulliano), 74, 122
 Gertrúd, magyar királyné, 104
 Géza, II., magyar király 53, 98, 99
 Giroldus, de Owad, klerikus, 210, 265
 Gottfried, prépost (Arad), 94, 293, 298, 314
 Göncöl, érsek (Spalato), 58, 107
 Gratianus, 27, 101, 102
 Gregorius, de Crescentio, bíboros, pápai legátus, 105
 Gregorius, de Crescentio, diakónus-bíboros (S. Theodorus), 150, 152, 246
 Gregorius, de Montelongo, pápai káplán és alszerpap, 97, 243
 Gregorius, de Sancto Apostolo, bíboros, 54, 118
 Gros, 105
 Guala, Biccheri, presbiter-bíboros (S. Martino), 159
 Guido, apát (Zirc), 298
 Guillaume, Durandus, 28
 Győr, 66, 67, 70, 72, 256, 306
 Gyulafehérvár, 189

H

Haab, püspök (Vác), 280, 295
 Heimo, püspök (Vác), 280
 Helias, prépost (Hajszentlőrinc), 153, 256
 Henrik (ifj.), Héder nb. Kőszegi, szlavón bán, 230, 233, 234
 Hermann, apát (Pannonhalma), 255, 286
 Honorius, III., pápa, 28, 31, 38, 41, 44, 58, 60, 63, 67, 75, 83, 84, 85, 86, 87, 94, 95, 105, 106, 107, 108, 113, 115, 121, 125, 126, 128, 134, 135, 136, 146, 150, 152, 155, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 219, 241, 243, 246, 253, 254, 263, 268, 272, 274, 276, 277, 278, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314
 Honorius, IV., pápa, 190, 196, 236, 266, 278
 Horvátország, 133
 Hugo, de Vercellis, pápai káplán, kanonok (Bruges), 226
 Huguccio, 75
 Hysi, apát (Pécsvárad), 287

I

Ibériai-félsziget, 39, 50, 51, 53
 Imre, főesperes (Esztergom), 226, 305
 Imre, magyar király, 23, 81, 82, 85, 103, 114, 115, 119, 132, 239, 242, 267, 282
 Imre, magyar királyi herceg, 87
 Ince, III., pápa, 9, 13, 14, 15, 23, 24, 28, 29, 32, 35, 40, 41, 53, 54, 55, 59, 60, 63, 64, 73, 75, 79, 81, 82, 101, 103, 104, 105, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 131, 133, 145, 146, 147, 148, 150, 154, 159, 163, 164, 165, 173, 246, 263, 267, 270, 271, 272, 273, 275, 278, 280, 281, 283, 284, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 298, 304, 306, 307, 312, 313, 314, 316, 335, 356
 Ince, IV., pápa, 28, 33, 36, 55, 68, 74, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 193, 196, 198, 199, 200, 206, 207, 208, 209, 211, 213, 215, 220, 222, 223, 224, 228, 229, 230, 231, 235, 243, 245, 246, 253, 265, 269, 271, 272, 275, 277, 278, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 316
 Ireneus, kanonok (Győr), 206
 István I., püspök (Zágráb), 136, 288, 290
 István, apát (Pilis), 70, 225, 295
 István, Bánca nb., érsek (Kalocsa), 188, 247, 266, 270
 István, Bánca nb., prépost (Pozsony), 187, 200, 202

István, Bánca nb., püspök (Vác), érsek (Esztergom), püspök-bíboros (Preneste), 25, 55, 69, 97, 119, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 186, 187, 193, 197, 198, 199, 200, 202, 206, 209, 210, 213, 223, 228, 229, 230, 235, 247, 250, 271, 277, 280, 283, 286, 294, 296, 297, 300

István, I., Szent, magyar király, 145

István, II., püspök (Zágráb), 175, 235, 250, 284

István, prépost (Arad), 246

István, III., magyar király, 99, 124

István, klerikus, 218

István, Utószülött, magyar királyi herceg, 243

István, V., magyar király, 56, 188, 195, 266, 280

István, magyar ifjabb király, 194, 218, 244, 266, 283

Itália, 39, 97, 243

Ittebe, Srpski ltebej, 144, 306

Izabella, (Erzsébet) Anjou, magyar királyné, 191, 196

J

Jakab, apát (Zirc), 225, 300

Jakab, Pecorari, bíboros-püspök, pápai legátus, 34, 61, 62, 63, 73, 78, 86, 89, 90, 96, 110, 112, 127, 130, 138, 139, 142, 147, 157, 158, 168, 175, 190, 206, 211, 215, 220, 221, 247, 257, 260

Jakab, prépost (Csázma), 71, 190, 231, 250, 315

Jakab, püspök (Nyitra), 64, 108, 276

János (Iván), Héder nb., ispán (Vas vármegye), 230, 233, 234, 267

János (Johannes), püspök (Jesi), pápai nuncius, 233

János, apát (Pannonhalma), 81

János, apát (Pilis), 295

János, Bánca nb., pápai káplán, 247

János, érsek (Kalocsa), 83, 103, 104, 119, 268, 270, 273

János, prépost (Óbuda), 189, 208

János, érsek Esztergom, 64, 105, 106, 120, 148, 263

János, főesperes (Győr), 187

János, kanonok (Győr), 167, 254, 309

János, magister, 217

János, püspök (Csanád), 59, 81

János, püspök (Nyitra), 275

János, XXI., pápa, 203, 204, 244, 281

Jób, érsek (Esztergom), 119, 263, 270

Jób, püspök (Pécs), 26, 68, 70, 178, 186, 188, 191, 215, 216, 217, 245, 265, 277, 295, 301, 307

Johannes, Bunguad, 232, 267

Johannes, Buxius, 209, 312

Johannes, Caputius, pápai káplán, 113, 246

Johannes, de Casamaris, pápai káplán, 242, 245, 253

Johannes, de Civitella, pápai káplán, 114, 143, 144

Johannes, Lemovicensis, apát (Zirc), 298

Johannes, Teutonicus, 28, 112

Jolánta, magyar királyné, 95, 105, 120

Jurkó, éneklőkanonok (Győr), 310

Justus, apát (Bakonybél), 285

K

Kalán, püspök (Pécs), 55, 81, 103, 105, 121, 122, 123, 132, 133, 134, 270, 278, 291, 298

Kalenda, püspök (Veszprém), 281

Kálmán, szlavón herceg, II. András fia, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 112, 171, 237, 243, 269, 277, 284, 291, 311

Kalocsa, 66, 67, 103, 104, 197, 212, 213

Kaloján, bolgár cár, 242

Kapornak, 174, 224, 289, 301

Karácsony, prépost (Győr), 226, 309

Károly, Anjou, nápolyi király, 234

Károly, Bánca István bíboros unokaöccse, 68

Károly, I., magyar király, 10, 25, 238, 244

Károly, I., nápolyi király, 244

Károly, kanonok (Esztergom), prépost (Hajszentlőrinc), 210

Kassa, 190

Katapán, püspök (Eger), 271

Kelemen, III., pápa, 124, 131

Kelemen, IV., pápa 68, 187, 188, 195, 202, 207, 217, 218, 223, 247, 248, 249, 250, 266, 270, 280, 284

Kerc, 85

Kilit, Bél nb., püspök (Eger), 272

Kolozsmonostor, 315

Konrad, von Urach, püspök-bíboros (Porto), 85

Konstancia, magyar királyné, 67, 85, 282

Kő (Bánmonostor), 214, 267

Krajna, 235

Kunigunda, magyar királyi hercegnő, 248

L

La Ferté, 106

Lampert, püspök (Erdély), 223

László, főesperes (Hont), nagyprépost (Esztergom), 249

László, III., magyar király, 103

László, ispán, 171

László, IV., magyar király, 189, 190, 195, 196, 223, 244, 260, 266

Lengyelország, 161, 244, 245
 Lilienfeld, 85
 Lipót, VI., herceg (Ausztria), 83, 84
 Lipovac, 231, 302
 Lodomér, érsek (Esztergom), 69, 190, 191,
 195, 196, 205, 208, 222, 226, 227, 233, 238,
 266, 267, 272, 305
 Lodomér, püspök, (Várad) 204, 281
 Lőrinc, prépost (Szenternye), kanonok (Kalo-
 csa), 200
 Lucedio, 254
 Lukács, érsek (Esztergom), 95, 99, 132, 291,
 303
 Lukács, kanonok (Győr), 67, 141, 142, 309

M

Manasses, főesperes (Sasvár), kanonok (Esz-
 tergom), 154, 255, 256
 Manfréd, pápai legátus, 99
 Margit, magyar királyi hercegnő, III. Béla lá-
 nya, 281
 Margit-sziget, L. Nyulak szigete
 Mária, Laszkarisz, magyar királyné, 83, 188,
 194, 198, 266, 303
 Martinus, Ubaldus pápai káplán, 222
 Márton, IV., pápa, 205, 208, 227, 266, 270,
 278, 280, 304
 Márton, püspök (Eger), 223
 Máté, Csák nb., 234
 Mátyás, Rátót nb., püspök (Vác), érsek (Eszter-
 gom), 112
 Meißen, 182
 Mieszko püspök (Veszprém), 228
 Mihály, klerikus, 56, 187, 209
 Mihály, prépost (Fehérvár), 143, 144, 283,
 294, 302, 303, 314
 Mika, Szakállasnak mondott ispán, 116
 Miklós, apát (Pécsvárad), 287
 Miklós, érsek (Esztergom), 99
 Miklós, érsek (Zára), 82, 267, 273, 283
 Miklós, Héder nb. Kőszegi, 230
 Miklós, III., pápa, 189, 204, 205, 208, 245, 266,
 272, 302, 315
 Miklós, IV., pápa 68, 190, 191, 196, 207, 223,
 227, 232, 233, 266, 301, 302, 307
 Miklós, Kán nb., prépost (Erdély), 203, 281
 Miklós, Kán nb., szlávón bán, 107
 Miklós, kanonok (Bács), 200
 Miklós, Nádasdi Miklós fia, 230, 265, 277, 294
 Miklós, prépost (Esztergom), 95
 Monte Cassino, 257

N

Nagyhalom-Besenyő, 304, 308, 311
 Nándorfehérvár, 68, 138
 Nekcse, 93
 Német-római Birodalom, 101
 Németújvár, 166, 254, 276, 285, 289, 296, 299,
 309, 315
 Niccolò, Boccasini, bíboros, pápai legátus, 10,
 74, 226, 239
 Normandia, 33
 Nyitra, 67,
 Nyulak-szigete, 68, 227, 307

O

Óbuda, 226, 232, 305
 ÓBuda, 70, 71, 224, 232, 244, 267
 Olivér, püspök (Szerém), 187, 200, 237, 278
 Orbán, IV., pápa 68, 72, 187, 194, 195, 200,
 201, 206, 210, 213, 215, 216, 218, 236, 243,
 244, 247, 249, 250, 265, 269, 273, 275, 277,
 280, 283, 286, 295, 297, 301, 303, 304, 306,
 307, 310
 Orbász, Bánca nb., Péter fia, 210, 248
 Otomarus, nógrádi főesperes, 199
 Otto, de Monteferrato, diakónus-bíboros (S.
 Nicolaus in Carcere Tulliano), 158
 Ottokár, I. cseh király, 84
 Ottokár, II., cseh király, 56, 184, 188, 195, 243,
 244, 266, 280
 Oxford, 28

P

Padova, 210, 248
 Pál kanonok (Veszprém), 154
 Pál prépost (Pozsony), pápai káplán, 249
 Pál püspök (Veszprém), 194, 214, 215, 283
 Pál, olvasókanonok (Óbuda), 228
 Pál, püspök (Pécs), 191, 225, 278
 Pannonhalma, 55, 65, 69, 79, 125, 136, 137,
 145, 146, 149, 150, 154, 158, 166, 168, 170,
 173, 174, 186, 189, 193, 213, 223, 226, 229,
 254, 255, 257, 259, 265, 268, 272, 273, 274,
 276, 277, 279, 282, 284, 285, 287, 288, 289,
 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299,
 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309,
 310, 311, 312
 Párizs, 28
 Pécs, 70, 105, 213, 215
 Pécsvárad, 60, 65, 217
 Pelagius, püspök-bíboros (Albano), 120, 151
 Pest, 162, 295, 313
 Péter, apát (Bakonybél), 284
 Péter, éneklőkanonok (Veszprém), 26

Péter, főesperes (Grado), 244
Péter, Kán nb., érsek (Spalato), 99
Péter, kanonok (Győr), 206
Péter, kanonok (Zágráb), 207
Péter, Kőszegi, püspök (Veszprém), 203
Péter, Monoszló nb., püspök (Erdély), 196
Péter, pápai subdiaconus, kanonok (Kalocsa), 197, 245
Péter, prépost (Esztergom), 132, 304
Péter, püspök (Erdély), 228
Péter, püspök (Győr), 59, 273
Petrus, de Bonzano, III. András diplomatája, 234
Pilis, 60, 65, 70, 71, 150, 226, 257
Póka, püspök (Szerém), 278
Portugália, 61
Pósa, püspök (Bosznia), 212
Pozsony, 70, 116, 148, 156
Primogenitus, pápai alszerpap, 109, 111, 135, 197, 245, 246, 250, 256, 277, 287, 299, 314
Prodanus, püspök (Zágráb), 99

R

Raguza, 242
Rainerius, diakónus-bíboros (S. Maria in Cosmedin), 110
Rajnáld, banai plébános, 199
Rajnáld, Orvietói, pápai familiáris, 244
Rajnáld, prépost (Várad), püspök (Erdély), 107
Raymundus, de Pennaforte, 28
Rembald, de Voczon magyarországi johannita nagypraepceptor, 209
Richardus, de Annibaldis, diakónus-bíboros (S. Angelis), 236
Róbert, érsek (Esztergom), 67, 86, 88, 89, 96, 108, 109, 112, 119, 136, 147, 161, 181, 264
Róbert, püspök (Veszprém), 58, 64, 75, 107, 108, 116, 120, 121, 123, 145, 146, 147, 148, 149, 159, 160, 162, 219, 221, 273, 281, 289, 313
Róbert, pápai alszerpap, 187, 210, 247, 283
Róbert, prépost (Kalocsa), 132
Rogerius, 173, 206, 247
Róma, 97, 103, 107, 114, 120, 124, 132, 135, 142, 143, 145, 146, 155, 160, 161, 164, 196, 221, 230, 237, 241
Román, főesperes (Hont), 205
Rostandus, pápai káplán, 221

S

Sala, 148
Salamon, apát (Pannonhalma), 65, 69, 286
Salvi, püspök (Perugia), 116
Salzburg, 67, 84, 104
Sándor, III., pápa 9, 14, 15, 28, 32, 53, 60, 98, 99, 131, 242, 273, 298
Sándor, IV., pápa, 70, 101, 140, 184, 185, 186, 193, 200, 209, 216, 221, 222, 231, 236, 246, 249, 265, 297, 301, 302
Rainaldo, del Segni, bíboros-püspök (Ostia), 140
Sándor, püspök (Várad), 109, 136, 160, 281
Saul, érsek (Kalocsa), 82, 267
Saul, főesperes (Nyitra), 157
Seckau, 67, 84
Siena, 68
Simon, éneklőkanonok (Veszprém), 224
Simon, püspök (Várad), 59, 280
Sixtus, magister, pápai káplán, 211, 215, 249, 277
Skócia, 189, 260
Smaragd, érsek (Kalocsa), 187, 213, 218, 237, 244, 269
Somogy megye, 68
Somogyvár, 65, 79, 122, 149, 217, 273, 304
Sopron, 206
Spalato, 242
Stájerország, 235
Stephanus, Ceccano, presbiter-bíboros (XII. Apostolorum), 120
Száva-szentdemeter, 214
Szeben, 117, 118
Szekszárd, 60, 65
Szentendre, 228
Szenternye, 214
Szentgotthárd, 45, 47
Szerafin, prépost (Pozsony), 76, 295, 305, 312
Szerémség, 213
Szicília, 101
Szlavónia, 84

T

Tamás, érsek (Esztergom), 108, 152
Tamás, főesperes (Esztergom), 108
Tamás, prépost (Fehérvár), 306
Tamás, prépost (Vasvár), 205
Tamás, püspök (Eger), 85, 271
Tamás, püspök (Vác), 280
Tata, 283
Telki, 116
Teobald, francia bencés szerzetes, 242
Theodinus, pápai alszerpap, 242
Theodórosz, Laszkarisz, I., nikaiai császár, 83

Tihany, 60, 65

Timót, pápai káplán, püspök (Zágráb), 24, 68,
186, 187, 188, 200, 201, 202, 207, 210, 215,
231, 244, 247, 248, 250, 251, 284

Tódor, püspök (Győr), prépost (Fehérvár), 208

Tódor, püspök (Milkó), 275

Trisztán, éneklőkanonok (Pécs), 216

Z

Zágráb, 68, 99, 302, 304

Zára, 242

Zeland, püspök (Veszprém), 69, 174, 176, 198,
223, 231, 269, 283

Zirc, 65, 70, 71

U

Ubalduš, prépost (Esztergom-Szenttamás),
153, 256, 305

Ugrin, Csák nb., érsek (Esztergom), 102

Ugrin, Csák nb., érsek (Kalocsa), 64, 92, 107,
109, 112, 131, 137, 138, 168, 169, 171, 234,
243, 253, 268

Ugrin, püspök (Győr), 273

Umberto, Bianchi, pápai káplán, 244

Uros, apát (Pannonhalma), 55, 58, 65, 124,
125, 136, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 154,
157, 174, 259, 285

V

Vác, 67, 81, 134

Valentin, esztergomi kanonok, 211

Valkó megye, 93

Valter, ferences szerzetes és pápai káplán, 68,
186, 201, 244, 247, 250

Váralmás, 171, 285, 316

Velasco, pápai káplán, 194, 243, 244

Velence, 68, 217

Veróce, 231, 302

Veszprém, 70, 71, 108, 173, 189, 223, 230,
239, 296, 297, 302, 305

Veszprémvölgy, 312

Viktor, IV., ellenpápa, 98

Vilmos, püspök (Erdély), 107, 113, 126, 272

Visegrád, 115, 263, 293

Vitellius, pápai alszerpap, 242

W

Wrocław, 229

Y

York, 14

